New Testament in the Yaka language

(Congo-Brazzaville)

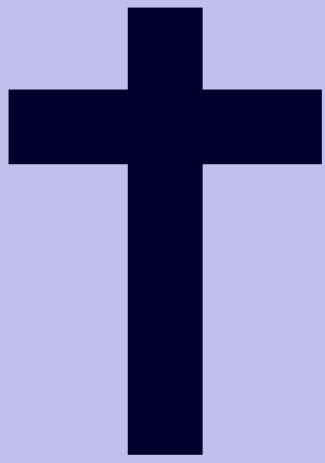

The New Testament in the Yaka language of the Congo

New Testament in the Yaka language (Congo-Brazzaville)

The New Testament in the Yaka language of the Congo

copyright © 2024 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Ivatan (Yaka)

Contributor: Wycliffe Bible Translators, Inc.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution Share-Alike license 4.0.
You have permission to share and redistribute this Bible translation in any format and to make reasonable revisions and adaptations of this translation, provided that:

- You include the above copyright and source information.
- If you make any changes to the text, you must indicate that you did so in a way that makes it clear that the original licensor is not necessarily endorsing your changes.
- If you redistribute this text, you must distribute your contributions under the same license as the original.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.
Note that in addition to the rules above, revising and adapting God's Word involves a great responsibility to be true to God's Word. See Revelation 22:18-19.

2025-05-03

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 3 May 2025 from source files dated 3 May 2025
3b876d40-c02b-5fa1-8385-1b3b9a90b6ec

Contents

MATAAYI 1
MALAKO 46
Luka 75
Yowani 117
BIYILUU 150
Looma 191
1 Kolito 211
Ngalatia 230
EFESO 238
Mukaanda a Pawuli kwaa basi Filipi 245
Mukaanda kwaa basi Kolosaayi 250
1 Tesalonika 255
2 Tesalonika 259
1 Timoteo 262
2 Timoteo 268
Tito 272
Filemoni 275
Yaakobi 277
1 Peetelo 282
2 Peetero 288
1 YOWANI 292
2 YOWANI 297
3 YOWANI 298
YUDA 300
Nziaabisi a Yowani 302

Ndaa Yimbwe yasonuu
MATAAYI
Kotili a mukaanda

Mataayi li mu utsuu mu Ndaa Yimbwe yili mu umweese ti Yiisu ni Mesiya, wu bali mu ukebe. Mu nde Nziaambi ali mu ukuusu ndasini di ali asa kwaa ifuumbu kia nde, mu Lilasina Lilikulu. Mukaanda wa Mataayi li mu litaanga la mikaanda mii mimili mu utsuu mu idiingi kia Yiisu. Mu mio, mukaanda wa Malako helape ni watsiomi wu bakwisonuu. Mu yii, nha mbisi a utaanga makuumbu ma bakaa ba Yiisu, Mataayi li mu uduku, banguu ba mandaa mamali mu Malako.

- *Nziisili a Yowani Mubootii (Kit. 3.1-12*).
- *Libootuu la Yiisu, na mapuusu ma Saatina abeyi kwaa nde. (Kit. 3.13—4.11*).
- *Nziisili a Yiisu na mbeelisi a babeeri mu itinini kia Ngalili (Kit. 4.12—18.35*).
- *Midieenge mia Yiisu ku Yeruselemi (Kit. 19-20*).
- *Pasi, likwa, na tsimbilili a Yiisu mu babakwa, na monii a nde kwaa miyii nha mbisi a likwa la nde (Kit. 21-28*).

Nha yulu a masonii Malako, Mataayi li mu ubiindili mbutili na bungebe ba Yiisu.

Mutaanga di Mataayi ali mu usonuu ndaa yimbwe, nde li mu uleele ti Yiisu ni mutini wu Nziaambi atsinduu mu uvuusu baata ba nde. Mataayi li mu uleele ka ti Yiisu li Emanweeli, mbiindili ti: «Nziaambi li na bisi». Na nde li mu uleele ka ti Yiisu ni wuu wu ukuusu mandaa ma Nziaambi aleeli mu Lilasina lilikulu. Nha yulu a nhaa, Mataayi akaba nziisili a Yiisu mu bibari bitaana:

- *(1) Nziisili a Yiisu nha yula mulaanda (Kit. 5-7*).
- *(2) Mandoongi kwaa babuyaabisa nziriri a Ipfumu kia mayula (Kit. 10*).
- *(3) Matsaba tsaamba ma Ipfumu kia mayula (Kit. 13*).
- *(4) Moonyi wa mu itwaari kia baana ba nguu mu Ipfumu kia mayula (Kit. 18*).
- *(5) Mandaa ma Ipfumu kia mayula, na taanga dia tsieelele (Kit. 24-25*).

Yiisu ni Pfumu wuli mu uyiri mu udiaasa Ipfumu kia nde. Nde li mu ubee kwaa boosi babali mu uyaka nziisili a nde, bioosi biafwaana mu uta imbaangi nha kulu a baata bakimi.

Bakaa ba Yiisu

1 Wu ni mukaanda a makuumbu ma bakaa ba Yiisu Kristo, mwaana a Daavidi, mwaana
a Abraami.
2 Isaki mwaana a Abraami; Yaakobi mwaana a Isaki; Yuuda na baana banguu ba nde,
baana ba Yaakobi.
3 Peresi na Zeera baana ba Yuuda. Nguu a bo ali Tamare; Eseroni mwaana a Peresi, na
Arami mwaana a Eseroni.
4 Aminadabi mwaana a Arami; Nasoni mwaana a Aminadabi, Salamoni mwaana a
Naasoni.
5 Booze mwaana a Salamoni; na Laabi ali nguu a Booze. Obedi mwaana a Booze, na nguu
a Obedi ali Luta. Yeese mwaana a Obedi.
6 Mutini Daavidi mwaana a Yeese.
Salomo mwaana a Daavidi. Nguu a nde ali mukari a Uuli.
7 Loboami mwaana a Salomo; Abia mwaana a Loboami; Azafi mwaana a Abia;
8 Yosafate mwaana a Azafi; Yorami mwaana a Yosafate; Ozia mwaana a Yorami;
9 Yotami mwaana Ozia; Akazi mwaana a Yotami; Ezekiase mwaana a Akazi;
10 Manase mwaana a Ezekiase; Amoni mwaana a Manase; Yosia mwaana a Amoni;
11 Yekonya na baana ba nguu ba nde, baana ba Yosia, mu taanga di babiti baana ba
Iseraeli mu bukori ku ngaanda a Babilooni.
12 Nha mbisi a nha babiti baana ba Iseraeli mu bukori ku ngaanda a Babilooni, Selatieli
mwaana a Yekonya, na Zorobabeeli mwaana a Salatieeli.
13 Abiyudi mwaana a Zorobabeeli; Eliyakimi mwaana a Abiyudi; Azori mwaana a
Eliyakimi.
14 Sadoki mwaana a Azori; Akimi mwaana a Sadoki; Eliyudi mwaana a Akimi.
15 Eleazari mwaana a Eliyudi; Matani mwaana a Eleazari; Yaakobi mwaana a Matani.
16 Yoosefi mwaana a Ya akobi; ni Yoosefi me wuu, mulumi a Mari, wuli nguu a Yiisu wu
bali mu uta Kristo.
17 Litaanga la bisieende bioosi, umatuu mu Abraami natee mu taanga dia Daavidi ali
kuumi na bina. Tumake, kuumi na bina umatuu mu taanga dia Daavidi, natee bu babiti

baana ba Iseraeli mu bukori ku Babilooni. Na kuumi na bina, umatuu bu babiti baana ba Iseraeli ku Babilooni natee mu taanga dia mbutili a Kristo.

Mbutili a Yiisu
(Luka 2.1-7)

18 Mono bwali mbutili a Yiisu Kristo. Mari, nguu a nde, ali na lilasina la makweele na Yoosefi. Ka tswaamini ti bo budiaala itwaari, Mari abayi yimi mu litu la Muheebili wa Ngira.
19 Yoosefi wali mulumi a nde, ali muutu wasuungunu. Na bu nde ali a atoono pe umweese Mari tsionyi nha kulu a baata, Yoosefi aholi kesili ya ukabuu na nde mu tsweeyi.
20 Bu nde akitsimi ndaa yii, tumu a Pfumu wamumonii mu nziori, wamuleeli: «Yoosefi, mwaana a Daavidi, a ba na boomo mu ukweele Mari pe, mundaa ti mu litu la Muheebili wa Ngira nde abayi yimi lii.
21 Mari sa abutu mwaana wa baala, wu we kaaha kuumbu Yiisu, ka mwaana wuu sa avuusu baata ba nde mu masumu ma bo.»
22 Maa moosi mayilimi, paa ti maleeli Pfumu mu mubili, mayene tsitsi:
23 «Mono, nduumbu* sa abaa yimi,
na sa abutu mwaana wa baala,
wu bakaata Emanweeli.»
Mbiindila kuumbu yii: «Nziaambi li na bisi».
24 Yoosefi bu asiimbii, ayilii weti bwamutumi tumu a Pfumu, na nde aholi Mari mu uba mukari a nde.
25 Ka nde a avuuti mbuu na mukari pe, natee bu Mari abuti mwaana a nde wa baala, wu Yoosefi ahi kuumbu Yiisu.

2

Biyeri biayimono Yiisu mu ukuundu nde

1 Yiisu abutii ku Betelemi mu itinini kia Yuuda, mu taanga dia Mutini Erode. Nha mbisi a mbutili a nde, biyeri biamati ku peembi ya palili a taanga. Bo batoori ku Yeruselemi,
2 na bafuuli: «Kuni ku butiaangi mwaana, mutini a Bayuudayo? Bisi dimoni mbwelele a nde, bu diali ku palili a taanga, na dimaayiri mu ukuundu nde.»
3 Bu mutini Erode ayuyi ndaa yii, matsimi makwaamisi nde kwalaa, pili mosi ka na baata ba mu Yeruselemi boosi.
4 Nde atumisi banguu ba bangaanga ba Nziaambi boosi, na bayiisi ba mikele, nde wabafuuli kuni Mesiya afwaana ubutuu.
5 Bo bamuvutili: «Mesiya afwaana ubutuu ku ngaanda a Betelemi, mu itinini kia Yuuda, ka mono maleeli mubili mu Mabasonuu ma Ngira:
6 "Beni baata ba Betelemi, mu tsi ya Yuuda,
mu ngwanya beni a dili pe baata babavutuu mbisi,
mu baata babali mu mangaanda ma Yuuda.
Mundaa ti mu beni mukaapala pfumu,
wukaaba mubiti a ifuumbu kia me, Iseraeli✡."»
7 Ni mu buu, Erode atumisi biyeri mu tsweeyi. Nde afuuli bo mu uyaaba bubwe-bubwe, taanga diamonii mbwelele me.
8 Tumake nde wabatsindii ku Betelemi na wabaleeli: «Diyene na disaa uyaaba na dedede mioosi miatala imwamwaana. Na bu beni dikaasololo nde, diyaabisa me paa me ka yatsukunu mu ukuundu nde.»
9 Bu bamani na uyuu mialeeli mutini, bo bayeni. Bo bamoni mbwelele wu bakwimono ku palili a taanga: nde akiyene ku kulu a bo, bu atoori nha mbuu yali imwamwaana, mbwelele atsikini.
10 Bo baluuli mu kinyi yalaa bu bamoni mbwelele wuu nha mbuu yii.
11 Bo bakoti mu nzo, na bamoni imwamwaana na Mari nguu a nde. Bo batsukini mu ukuundu imwamwaana. Tumake badibili makutu ma bo, na bamuheeri bungori: woolo, malimbi ma mupalisa luki la tsulu yimbwe, na mananaasa ma miire.
12 Nha mbisi a nhaa, Nziaambi wabalibili mu nziori, mu uhele uvutuu kwaa mutini Erode. Ni mu buu, bo bayeni mu kuulu kimi mu uvutuu ku tsi a bo.

Yoosefi na Mari babati imwamwaana ku tsi ya Ngipiti

13 Biyeri bimana na uyene, tumu a Pfumu amonii kwaa Yoosefi mu nziori. Tumu wamuleeli: «Temene, holo imwamwaana na nguu a nde, na bata ku tsi ya Ngipiti, diaala

* **1:23** Nduumbu wu keni a avuutu nyutu na baala pe. ✡ **2:6** Mik 5.1

kuu, natee bu me nileele we mu uyiri avutuu. Mundaa mutini Erode sa asaa imwamwaana paa adusu nde.»
14 Yoosefi atemini, aholi imwamwaana na nguu a nde, kati a kati a butsuu, na ayeni
ayisweeme ku tsi ya Ngipiti.
15 Nde adiaali kuu natee bwakwiiri mutini Erode. Mii miayilimi weti buu, paa ti maleeli
Pfumu mu munywa a mubili, mayene tsitsi: «Me maata mwaana a me mbili mu upala mu
tsi ya Ngipiti✡.»

Mutini Erode adusi bibabaana

16 Mu taanga di mutini Erode ayaabi ti biyeri biamaafutu nde, nde akoti mu iteesi kia
kesi ya mifuri. Nde atsindii baata mu udusu baana boosi ba babaala ba tsitsi a bilimi bioolo
natee babavulu bungebe, babali ku Betelemi, na mu mapeembi moosi mamadiengele bula
baa. Bilimi bioolo bii mutini Erode ayesini bio bu alibili moonyi mu taanga diamonii
mbwelele kwaa biyeri bii.
17 Ni mu buu maleeli mubili Yelemiya mayeni tsitsi:
18 «Bayuyi loori ku ngaanda a Laama,
bilili na minyoongo mialaa.
Laakeli li mu ulili baana ba nde,
nde a atoono pe ti bamuboondo, mundaa baana bamaakwa✡.»

Yoosefi na Mari bavutii na mwaana ku tsi ya Iseraeli

19 Nha mbisi a likwa la mutini Erode, tumu a Pfumu amonii kwaa Yoosefi mu nziori, mu
taanga di nde ali ku tsi ya Ngipiti.
20 Nde aleeli kwaa nde: «Temene, holo mwaana na nguu a nde, na vutuu ku tsi ya Iseraeli,
mundaa ti bababa mu usaa udusu mwaana bamaakwa.»
21 Yoosefi atemini, aholi mwaana na nguu a mwaana, na avutii ku tsi ya Iseraeli.
22 Ka Yoosefi ayuyi ti Arikelawusi maakiti nha mbuu a taayi a nde mutini Erode, mu uba
mutini a Yuuda. Ni mu buu nde amoni boomo mu uyene kuu. Nziaambi abwilibili nde mu
nziori, na nde ayeni ku itinini kia Ngalili.
23 Nde ayidiaala ku ngaanda ya Nazareti, ni mubuu maleeli mibili mayene tsitsi: «Sa
bamuta musi Nazareti.»

3

Nziisili a Yowani Mubootii
(Malako 1.1-8; Luka 3.1-18; Yowani 1.19-28)

1 Mu taanga dii, Yowani Mubootii amonii mu tsi ya tsata mu Yuuda na nde abaandii
uyiisi,
2 akileele: «Disobo ndiaatili a beni, mundaa ti Ipfumu kia mayula ika bebele!»
3 Yowani ni muutu wu Yeesaya mubili atsuyi mu nde bu aleeli:
«Ndaa mosi li mu uloo mu tsi ya tsata:
Diyiluu kuulu a Pfumu,
disuungusu misoo mia nde✡!»
4 Ikutu kia Yowani ali batuungu kio mu miooso mia nyama wa kuumbu samo, na nde
ali alwaata kobo yibayiluu mu mukaanda a nyama mu luungu la nde. Nde akidia
bangwalibaanga na maari ma nyosi.
5 Baata ba Yeruselemi, ba mu itinini kia Yuuda kioosi, na ba mu itinini kioosi kia ku peembi
a nziali ya Yorodaani, bakiyene kwaa nde.
6 Bo bakiloombo Kolokolo mu masumu ma bo nha kulu a baata na Yowani akibootuu bo
mu nziali ya Yorodaani.
7 Yowani amoni ti Bafarisi na Basaduki babalayi bakiyiri kwaa nde mu uholo libootuu.
Ni mu buu nde wabaleeli: «Beni ifuumbu kia bapili! Na wadiyiisi mu usaa ubata kesi a
Nziaambi, yi ka bebele?
8 Dimweese mbutu dili mu uta imbaangi ki ibwe mu kiingili a mayele ma beni.
9 Na a ditsimi pe ti bwakuu mu uleele mu ibene-bame: “Abraami li kaa a bisi.” Ka me
nadileeli: Nziaambi utuu ukitisi mamanya ma, mu uba bateeri ba Abraami!
10 Mu taanga di, pibi yimaayilimi mu ukese muti nha miaanzi. Pasi muti wu uhele ubutu
mbutu dimbwe, sa bakwaanga na udumunu nde ku mbaa.
11 Me nibootuu beni ndila mu maamba mu umweese ti beni dimaasobo ndiaatili, ka wuu
wuli mu uyira ku mbisi a me sa abootuu beni mu Muheebili wa Ngira na mu mbaa. Nde
avulu me mu litu: me a nafwaana pe so mu umaasa bikoori bia nde.

✡ **2:15** Ose 11.1 ✡ **2:18** Yel 31.15 ✡ **3:3** Yes 40.3

12 Nde akaanga iyengese mu koo kia nde, na sa asoolo mbutu dimbwe na usiisi bifufuri.
Nde sa akukuu mbutu dimbwe ku yulu a ibaanga, ka sa atsuu bifufuri ku mbaa yiyihele
udimi.»

Libootuu la Yiisu
(Malako 1.9-11; Luka 3.21-22)

13 Ni mu taanga dii, Yiisu amati ku Ngalili, ayiri ku nziali ya Yorodaani kwaa Yowani, paa
Yowani wamubootuu.
14 Ka Yowani a asiingi matsimi maa pe, na wamuleeli: «Aba bwafwaana ti me niyiri kwaa
we mu uholo libootuu, ka we ka wu uyiri kwaa me!»
15 Ka Yiisu avutili, aleeli kwaa nde: «Siingi buba weti buu: ka ni buu bisi diafwaana
ukuusu mioosi mi Nziaambi ali mu uloombo.» Ni mu buu, Yowani asiingi,
16 na bu amani na ubootuu nde, Yiisu apali mu maamba. Nhaa-na-tsi, mayula madibini
mu ndaa a nde. Na amoni Muheebili a Nziaambi mu usutuu weti beembe na uyadiaala
nha yulu a nde.
17 Na ndaa yayuyini mu mayula yaleeli: «Wuunawu ni mwaana a me wa litoono ndaa; me
suusi kinyi a me yoosi mu nde.»

4

Saatina ayesini Yiisu
(Malako 1.12-13; Luka 4.1-13)

1 Tumake, Muheebili a Nziaambi abiti Yiisu ku tsi ya tsata, paa Saatina wamuyesine.
2 Nha mbisi a ulabisa maku mana ma biluumbu bia nyanga na bia butsuu kwahele a
udia, Yiisu abayi nzala.
3 Saatina muwungisi aswesii kwaa nde na wamuleeli: «So we li mwaana a Nziaambi,
tumu mamanya ma makituu mapa.»
4 Yiisu avutili: «Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele: "Muutu a ali mu ubaa moonyi mu
ndila mapa pe, ka mu mandaa moosi ma Nziaambi ali mu uleele✡."»
5 Ni mu buu, Saatina wamubiti natee ku Yeruselemi, ngaanda ya ngira, wamunayi ku
yulu a mbulili a Nzo a Nziaambi,
6 na wamuleeli: «So we li Mwaana a Nziaambi wa ngwanya, patuu na bwa nha tsi.
Mundaa ti Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele:
"Nziaambi sa aha litumu kwaa batumu ba nde, mu ndaa we,
na bo sa bayaka we mu mioo mia bo,
paa ti kuulu kia we ihele ukubu baka✡."»
7 Yiisu abwivutulu kwaa nde: «Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele ka ti: "A yesine Pfumu
Nziaambi a we pe✡."»
8 Saatina abwibiti nde ku yulu a mulaanda wa ngo bula, wamumweesi bipfumu bioosi
bia tsi na buzitu ba bio.
9 Na wamuleeli: «Me sa ha we bi bioosi, so we tsukini nha kulu a me na ukuundu me.»
10 Ni mu buu Yiisu aleeli kwaa nde: «Matuu nha Saatina! Yene! Mundaa Mabasonuu ma
Ngira mali mu uleele: "Kuundu Pfumu Nziaambi a we, na ndila nde we afwaana usalila✡."»
11 Mu mbala yi Saatina ninha asiisi nde, na batumu ba Nziaambi baswesii kwaa Yiisu na
bamusialili.

Yiisu abaandii isala kia nde ku Ngalili
(Malako 1.14-15; Luka 4.14-15)

12 Yiisu bu ayuyi ti Yowani* balooso mu perese, nde ayeni ku Ngalili.
13 Nde a adiaali pe nha Nazareti, ka ayidiaala ku Kapernawumi. Ngaanda yii ali mu
mukoo a mubu a Ngalili, mu bitinini bia Zabuloni na Nefetali.
14 Maa mayilimi buu paa maleeli mubili Yeesaya mayene tsitsi:
15 «Beni baata ba bitinini bia Zabuloni na Nefetali,
mu kuulu ya mubu, ku peembi yimosi ya nziali a Yorodaani,
ku Ngalili ku li mu udiaala bieenyi!
16 Beni baata babali kutso pimisi,
sa dimono liyalila lilinene!
Kwaa babali mu udiaala mu idziimi kia likwa,
liyalila sa limonuu✡!»
17 Umatuu mu taanga dii, Yiisu abaandii uyiisi, na aleeli: «Disobo ndiaatili a beni, mundaa
Ipfumu kia mayula ika bebele!»

✡ **4:4** Ndi 8.3 ✡ **4:6** Mkg 91.11-12 ✡ **4:7** Ndi 6.16 ✡ **4:10** Ndi 6.13 * **4:12** Yowani wu ni Yowani Mubootu.
✡ **4:16** Yes 8.23—9.1

Yiisu asooli miyii mia nde mia tsiomi
(Malako 1.16-20; Luka 5.1-11)

18 Bu Yiisu akiyene mu mukoo a mubu wa Ngalili, nde amoni baana banguu boolo babali balobi. Baana banguu baa ali ni Simooni wu bali mu uta ti Peetero, na Andere mukee a nde. Bo bakidumunu siele mu mubu, mu ulobo.
19 Yiisu aleeli kwaa bo: «Diduku me, na me sa yiisi beni bwa ulobo baata.»
20 Nhaa-na-nhaa, bo babwoongili masiele ma bo na bamuduki.
21 Bu abwiyene nha la-la, nde amoni baana ba nguu boolo bakimi ba babaala, Yaki na Yowani, baana ba Zebedaayi. Bo bali mutso bootu na Zebedaayi, taayi a bo, bo bakiloondo masiele ma bo. Yiisu wabateeri mbili.
22 Nhaa-na-nhaa, bo basiisi bootu na taayi a bo, na baduki Yiisu.

Yiisu ayiisi baata na abeelisi babeeri
23 Yiisu akidieenge mu Ngalili yoosi, nde akiyiisi mutso manzo ma makutunu ma Bayuudayo ma mu itinini kii. Nde akiyaabisa Ndaa Yimbwe ya Ipfumu kia Nziaambi, na akibeelese baata mu bibeeri bia bo bioosi, na bipii bia bo bioosi.
24 Bayuyi mvuungu a nde mu tsi yoosi ya Siria, na bamubeyi boosi ba bali na bibeeri bia mupili na mupili, so a buu pe bali kutso kwaamisa ya mupili na mupili. Ni bangaa miheebili mimibi, ba bali ka na ibeeri kia sisi na baata bababobo binama. Na Yiisu wababeelisi.
25 Makoongi mamalayi maduki nde: mo makimata ku Ngalili, na ku itinini kia Dekapole, tumake ku ngaanda ya Yeruselemi, ku itinini kia Yuuda na ku itinini kia ku simi la Yorodaani.

5

Yiisu ayiisi nha yulu a mulaanda
(Malako 3.13; Luka 6.12-13)

1 Yiisu bu amoni makoongi maa, nde ahaati nha yulu a mulaanda na adiaali. Miyii mia nde miakukini nha peembi a nde.
2 Nde abaandii uha bo nziisili yi:

Makinyi ma ngwanya
(Luka 6.20-23)

3 «Kinyi yili na bawele mu muheebili,
mundaa ti Ipfumu kia mayula ili kia bo!
4 Kinyi yili na babali mu ulili,
Mundaa ti Nziaambi sa aboondo bo!
5 Kinyi yili na bangaa buleembi,
mundaa ti bo sa batolo mukobo a tsi wu Nziaambi alasini!
6 Kinyi yili na babali na nzala na nyooto a libweeye,
mundaa ti Nziaambi sa akuusu manzala ma bo!
7 Kinyi yili na babubaakwiilili bambaayi ngebe,
mundaa ti Nziaambi ka sa wabakwiilili ngebe!
8 Kinyi yili na babatsieeme mu mutimi,
mundaa ti bo sa bamono Nziaambi!
9 Kinyi yili na babubaamweese iyeenge nha kati a bo,
mundaa ti Nziaambi sa ata bo baana ba nde!
10 Kinyi yili na babali kutso mbingisi,
mundaa ti bo bali mu usalila libweeye la Nziaambi,
mundaa ti Ipfumu kia mayula yili kia bo!
11 Kinyi kwaa beni so baata butuu beni, bukwaamisa beni na uleele mandaa moosi mapia mu beni, mundaa ti beni diasa imiini mu me.
12 Diba kinyi na diyaanga, ka musieende wu munene li mu ukebe beni mu mayula. Ee-e ni buu ka, bakwaamisi mibili miatswaamina beni.

Mungwa na liyalila
(Malako 9.50; Luka 14.34-35)

13 «Beni dili mungwa wa tsi. Ka so mungwa a abwisaala na isie pe, buni butuu usa paa nde abwaba na isie? Nde a bwisaala na ndutu pe, bubwe mu ubumu nde ku buumbu, so a buu pe, ku baata budiaata nde.
14 «Beni dili liyalila la tsi. Ngaanda yi batuungu nha yulu a mulaanda a iyituu usweeme so hoolo pe.

15 A bali mu unamisa mwiindi mu ufuu nde kutso ipaayi pe, ka bali mu usuusu nde nha
yulu a isuusili kia mwiindi, paa aha liyalila kwaa boosi babali mutso nzo.
16 Ni buu ka liyalila la beni lafwaana ungeyine nha kulu a baata boosi, paa bo bamono
biyiluu bia beni bibibwe, na bakiinzi Taayi a beni wuli mu mayula.

Nziisili mu ndaa ya mikele mia Mooso

17 «A ditsimi pe ti me nayiri mu utsara mikele mia Mooso na nziisili a mibili. Me a nayiri
pe mu utsara mio ka mu uyiluu uha mambiindili ma mio.
18 Me nadileeli, mu ngwanya: natee yula na tsi bihele ulabuu, a so piti a isonii so imosi pe
kiavulu mu bukee, na a so mbiindila ndaa so mosi pe yavulu mu bukee butuu ukuungulu
mu mikele, natee manini a mandaa moosi.
19 Ni mu buu, wu utakala so mosi wavulu mu bukee mu mikele mioosi, na nde yiisi ka
kwaa bana mu uyiluu weti buu, sa aba wavulu bukee mu Ipfumu kia mayula. Ka wu usalila
mukele wuu, na uyiisi kwaa bana mu uyiluu weti buu sa aba mukuutu mu Ipfumu kia
mayula.
20 Ee-e, me nadileeli: Beni diafwaana uvulu bayiisi ba mikele na Bafarisi mu utumumu
mikele mia Mooso. So beni a divuli pe bo mu libweeye, beni a diba pe nha kati a baa
babukoto mu Ipfumu kia Nziaambi.

Nziisili mu ndaa ya kesi na ya uvuutu iyeenge

21 «Beni diayuyi ti, baleeli kwaa bakaa ba bisi: “A dusu pe. So muutu dusi mbaayi muutu,
nde afwaana ti bamufuundusu nha kulu a banzioonzi✡.”
22 Ka me nadileeli: pasi muutu wu ukolo mwaana nguu a nde kesi, afwaana ti bamu-
fuundusu nha kulu a banzioonzi. Wuu wu uleele kwaa mwaana nguu a nde ti: “Iwulu!”,
afwaana ti bamufuundusu kwaa pfuundu a ikuutu kia Bayuudayo. Wuu wu uleele kwaa
mwaana nguu a nde ti: “We mayele pe!” afwaana ti bamudumunu ku mbaa ya ku
mbuungulu.
23 Mbiiti we yiri nha kulu a diki la tsuyili mu uha bungori kwaa Nziaambi, na nha mbuu
yii we libili moonyi ti mwaana a nguu a we li na kooti na we,
24 nyaala wa we bungori ba we nha kulu a diki la nzosili nhaa, na yene we kwavuutu
iyeenge na mwaana nguu a we, tumake we yiri avutuu na we mweese mu ukuluu kwoosi,
bungori ba we kwaa Nziaambi.
25 «Ka bu beni dikeni mu kuulu na mutaata a we, mu uyene ku nzo a pfuundisi, bubwe
mu ukwayuhusunu na nde bu beni dikeni mu kuulu. Diyiluu buu paa nde anyaala uyeelele
we nha kulu a nzioonzi, tumake nzioonzi a anyaala uyeelele we kwaa basiali ba nde
bakaadumunu we mu perese.
26 Me nileele kwaa we, mu ngwanya: we a upala muu pe, so we amani pe ubele yaama
la we, natee mukuti wa tsieelele.

Nziisili mu ndaa a tsoongili

27 «Beni diayuyi baleeli ti: “A soongo pe✡!”
28 Ka me nadileeli: pasi muutu wu utala mukaasa mu unyiimi nde, nde soongi na nde
kutso mutimi a nde.
29 So ni mundaa lisi la we la koo kia babaala we li mu ubwa mu masumu, sootolo lo na
bumu lo ku la. Yavulu bubwe kwaa we, mu ufuusu inama imosi kia nyutu a we, ka a mu
ukubu pe ti nyutu a we yoosi yifuu ku mbuungulu.
30 So ni mundaa koo kia we kia babaala we li mu ubwa mu masumu, kese kio na bumu
kio ku la. Yavulu bubwe kwaa we, mu ufuusu inama imosi kia nyutu a we, ka a mu uyene
pe we woosi ku mbuungulu.

Nziisili mundaa ya utsara makweele
(Mataayi 19.9; Malako 10.11-12; Luka 16.18)

31 «Baleeli ka ti: “Wu ubisi mukari a nde, afwaana uha nde mukaanda wa utsara
makweele✡.”
32 Ka me nadileeli: pasi baala lilibisi mukari a nde, wahele usoongo na baala likimi, nde
bwiisi mukari mu masumu ma tsoongili. Wu ukweele mukaasa wu baala likimi labingi,
nde soongi ka.

Nziisili mu ndaa ya ulaba mukisi

33 «Beni diayuyi ka ti baleeli kwaa bakaa ba bisi: “A laba mukisi wa pia pe, ka kuusu mi
we alasini nha we alaba mukisi nha kulu a Pfumu✡.”
34 Ka me nileele beni mu uhele ulaba mukisi. A dilaba mukisi pe so mu kuumbu a
mayula, mundaa ti yula ni mbata a Nziaambi,

✡ **5:21** Pal 20.13; Ndi 5.17 ✡ **5:27** Pal 20.14; Ndi 5.18 ✡ **5:31** Ndi 24.1 ✡ **5:33** Mik 19.12; Lit 30.3; Ndi 23.22-24

35 a so mu kuumbu a toto pe, mundaa ti toto ni isuusili kia miili mia nde. A so mu kuumbu
a Yeruselemi pe, mundaa ti yo ni ngaanda a Mutini wu munene.
36 A laba mukisi pe so mu kuumbu a mutswe a we, mundaa ti we a utuu pe uhembese, so
upiindisi linaanga la we so limosi.
37 So ni "Ee-e", dileele "Ee-e"; mbiiti "E-e ngori", dileele "E-e ngori." Ndili a buu, yi
bubwaleele nha yulu a mabakwaleele, yi imata kwaa Muutu wu mubi.

Nziisili mu ndaa ya uvutulu mamabi mu mamabi
(Luka 6.29-30)

38 «Beni diayuyi baleeli ti: "So muutu tuli we lisi, we ka tulu la nde; so nde sokili we lini,
we ka sokolo la nde✡."
39 Ka me nileele beni mu uhele uvutulu mamabi mu mamabi. So muutu teti we mbata
nha tama la we la koo kia babaala, nyaala nde atete ka we mbata nha tama la koo kia
bakaasa.
40 So muutu tooni ubiti we nha kulu a banzioonzi, mundaa aholo ikutu kia we, nyaala
aholo ka iyungu kia we.
41 So muutu bamii we mu uyene mu tsitsi a fuundu limosi la bitaambi, yene na nde mu
tsitsi a mafuundu moolo ma bitaambi.
42 Ha kwaa wu li mu uloombo we; na a bisi pe usoomboso kwaa wu tooni usoombo kwaa
we.

Litoono mu mitaata
(Luka 6.27-28,32-36)

43 «Beni diayuyi baleeli ti: "Toono mbaayi a we, na bele mutaata a we✡."
44 Ka me nileele beni: Ditoono mitaata mia beni, na dikuundu mu boosi ba bali mu
ukwaamisa beni.
45 Mu yii beni sa diba baana ba Taayi a beni wu li mu mayula. Ka nde li mu ubalisa nyanga
a nde nha yulu a bababi na bababwe; nde li mu unooso mvulu nha yulu a babanambita na
babahele unambita mu nde.
46 So beni ditoono ndila babatoono beni, ki musieende beni dituu ubaa kwaa Nziaambi?
Batoli ba limaanda ka bali mu uyiluu buu!
47 So beni diheeri mabwe ndila kwaa baana ba nguu ba beni, ki ndaa ya ukimuu beni dili
mu uyiluu? Bangooyi ka bali mu uyiluu bumosi.
48 Ni mu buu, diba babakuu, weti bu Taayi a beni wu li ku mayula ali akuu.

6

Nziisili mu ndaa ya uha bungori kwaa bawele

1 «Dikele a diyiluu mandaa ma Nziaambi atoono mu nzala ya umonuu nha kulu a baata.
So beni diyilii buu, beni a dibaa pe musieende, kwaa Taayi a beni wuli mu mayula.
2 Ninha mu taanga di we uha libaasila kwaa muwele, a fulu pe miloolo paa bamono
we. Ni buu ka bangaa peluu ba li mu usa mutso manzo a makutunu ma Bayuudayo, na
mu makuulu. Bo bali mu uyiluu buu paa baata babili bo. Ngwanya me nadileeli: bo
bamaaholo musieende a bo.
3 Ka mu taanga di koo kia we kia babaala iha libaasila kwaa muwele toono koo kia we
kia bakaasa uyaaba pe.
4 Ni mu buu, libaasila lii lafwaana uba tsweeyi, na Nziaambi taayi a we, wu li mu umono
ma we li mu uyiluu ku tsweeyi, sa aha we musieende.

Nziisili mu ukuundu Nziaambi
(Luka 11.2-4)

5 «Mu taanga di beni dikuundu, a diba pe weti bangaa peluu. Bo batoono ukuundu mu
mutele, mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo, na ku tsomo a makuulu paa baata boosi
bamono bo. Ngwanya me nadileeli: bo bamaabaa musieende a bo.
6 Ka we, mu taanga di we tooni ukuundu, koto kutso itsuru kia nzo a we, koo idibuu, na
kuundu Taayi a we wu li nhaa, ku mbuu yii ya tsweeyi. Na mu taanga dii, Taayi a we, wuli
mu umono ma we li mu uyiluu mu tsweeyi, sa aha we musieende.
7 «Mu taanga di beni dili mu ukuundu, dinyaala ubaavutulu bitoolo ndila bimosi weti
bangooyi. Bo bali mu utsimi ti Nziaambi usiingi likuundu la bo so bo batsuyi kwalaa.
8 A difwaanina bo pe, ka Nziaambi, Taayi a beni akwayaaba manzala ma beni tswaamina
beni diyaabisa nde mo.

Likuundu la itwaari

✡ **5:38** Pal 21.24; Mik 24.20; Ndi 19.21 ✡ **5:43** Mik 19.18

9 «Mono bu beni diafwaana ukuundu:
“Taayi a bisi wu li ku mayula,
nyaala muutu-muutu ayaaba ti kuumbu a we yiba ya Ngira.
10 Nyaala ipfumu kia we iyira,
nyaala muutu-muutu, nha tsi, ayiluu litoono la we weti bu lo lili mu uyilimi ku yula.
11 Ha bisi bia udia biafwaana mu iluumbu ki.
12 Nyaala mayaama ma bisi,
weti bu bisi ka dili mu unyaala bangaa mayaama.
13 Na a nyaala bisi dikoto mu mapuusu pe,
ka kuulu bisi kwaa Wu Mubi.
[Ka bia we ni Ipfumu, Litu na Buzitu, mu taanga di dihele uwa. Aameni.]”
14 Ka, so beni disiiri masumu ma baata babamosi Kolokolo mu mamabi ma bo badiyiluu, Taayi a beni wu li ku yula sa wadisa ka Kolokolo.
15 Ka so beni a disiiri pe babamosi Kolokolo, Taayi a beni ka a usa pe beni Kolokolo mu mamabi ma beni madiayiluu.

Nziisili mu ndaa ya udii mutuutu
16 «Mu taanga di beni dili mu udii mutuutu, a dimweese kiinzi kia ngebe pe weti bu bangaa peluu ba li mu usa. Bo bali mu usobo kiinzi paa baata boosi bamono ti bo mutuutu bali mu udii. Mu ngwanya me nadileeli: bo bamaakwa holo musieende a bo.
17 Ka we mbiiti ka mu udii mutuutu, swaa kiinzi kia we na kili mananaasa ku mutswe a we,
18 paa baata bahele uyaaba ti we li mu udii mutuutu. Ndili a Taayi a we wu li nhaa, mu tsweeyi, kaayaaba yo. Na Taayi a we, wu li mu umono mi we li mu uyiluu mu tsweeyi, sa aha we musieende.

Busini mu mayula
(Luka 12.33-34)
19 «A dikukuu busini nha tsi nha pe, ku batsieriri na malali bali mu ubiiyisi, ku miyibi mili mu ubulu bidibuu bia manzo mu uyibi.
20 Ka dikukuu busini ba beni mu mayula, ku yahele na batsieriri na malali mu ubiiyisi, so miyibi mu ubulu bidibuu bia manzo mu uyibi.
21 Ka mutimi a we sa abaabaanganga kuu kuli busini ba we.

Liyalila la nyutu
(Luka 11.34-36)
22 «Misi mili mwiindi a nyutu: So misi mia we polo mili, nyutu a we yoosi yili kutso liyalila.
23 Ka so misi mia we mili miabeele, nyutu a we yoosi yili kutso pimisi. Ka so pimisi dimaakiti liyalila la keni uba mu we, bunu pimisi dii sa diba kwaa we dia mukobo.

Nziaambi oo ti mboongo
(Luka 16.13)
24 «A wuli na muutu pe wu utuu usalila bapfumu boolo. Ka nde abele wu mumosi na utoono wu mukimi; so a buu pe nde sa akaangama na wu mumosi na umengele wu mukimi. Beni utuu pe usalila nha mbuu mosi Nziaambi na mboongo.

Usa ilimbisi mu Nziaambi
(Luka 12.22-31)
25 «Ni mu buu me nileele kwaa beni: a dinyoongo pe mu ndaa bia udia na bia unywa bi beni dili na nzala a bio mundaa idiingi kia beni, so a buu pe mundaa bikutu bi beni dili na nzala bio mundaa nyutu a beni. Idiingi kiavulu bia udia ndutu, na nyutu yavulu bikutu ndutu, a buu pe?
26 Talani banyunyi ba yula: bo a bubaakunu pe, a bubaatolo pe. Bo a bali na bibaanga pe mu ukukuu mbutu, ka Taayi a beni wu li ku yula li mu ubuungulu bo! Ka beni a diavulu banyunyi ndutu pe?
27 Na mu beni, mundaa minyoongo mia nde, utuu ubweese so hoolo biluumbu bia idiingi kia nde?
28 «Ka mu ima dili mu unyoongo mu ndaa ya bikutu? Monani buli mu ukulu bifulu mu matsiee: bio a bili mu usala pe, na a bili mu utuungu bikutu pe.
29 Ka bunu, me nileele beni, so mutini Salomo, kutso busini ba nde boosi, a abaa pe bikutu bi bibwe bia weti so ndila imosi mu bifulu bi.
30 Beni bangaa imiini ki ikee! So Nziaambi li mu ulwaatisa bitiiti bili ku matsiee pili yii lolo, na bibudumunu ku mbaa nha ngwaali, mu ima nde uhele uyiluu miavulu mii kwaa beni?
31 Ninha a dinyoogo pe na uleele ti: “Ima dikaadia? Ima dikaanywa? Ima dikaalwaata?”

32 Ni bangooyi bali mu ubaasaanga bii bioosi. Ka Taayi a beni, wuli ku mayula,
akwayaaba ti beni dili na nzala a bio.
33 Dikwasaa Ipfumu na libweeye la Nziaambi, tumake Nziaambi sa aha ka beni bini
bioosi.
34 Ni mu buu, a diba pe na tari mu iluumbu kia nha ngwaali: mundaa iluumbu kia nha
ngwaali sa iba na mandaa ma kio. Pasi iluumbu na mapasi ma kio.

7

A difuundusu pe babamosi
(Luka 6.37-38,41-42)

1 «A difuundusu muutu pe, paa Nziaambi ka anyaala ufuundusu beni.
2 Ka Nziaambi sa afuundusu beni weti bu beni difuundusu babamosi. Nde sa ayesine
beni mu iteesi ki beni dili mu uyesine babamosi.
3 Mu ima we li mu utala itiiti kili mu lisi la mwaana a nguu a we, ka bunu we ali mu
umono pe itsuru kia muti kili mu lisi la we makulu?
4 Buni we utuu uleele kwaa mwaana a nguu a we ti: “Nyaala me maasa itiiti kili mu lisi
la we”, ka bunu we makulu li na itsuru kia muti mu lisi la we?
5 We ngaa peluu, kwamaasa itsuru kia muti mu lisi la we, tumake we sa mono bubwe-
bubwe bwa umaasa itiiti kili mu lisi la mwaana nguu a we.
6 «A diha pe bia ngira kwaa bambwa, mundaa ti bo utuu ukiinguu kwaa beni na ukaka
beni; a dibumu pe bilaba bia beni nha kulu a bangulu, mundaa ti bo a badiata bio.

Diloombo, disaa na dikomboto nha munywa a nzo
(Luka 11.9-13)

7 «Diloombo na sa badiha, disaa na beni sa disololo, dikomboto na sa badidibili munywa
a nzo.
8 Ka pasi nde wu uloombo, holi; wu usaa, solili; na bali mu udibili munywa a nzo kwaa
wu ukomboto.
9 Uli na muutu mu beni wuli mu uha mwaana a nde limanya so mwaana loombi nde
lipa?
10 So a buu pe wamuheeri taari wa kuumbu nyete mbiiti nde loombi tswi?
11 So bu dili baata bababi, beni diayaaba uha biloo bibibwe kwaa baana ba beni. Mbiiti
maa mali ngwanya, Taayi a beni wuli ku mayula ka sa aha biloo bibibwe kwaa baa
babuloombo nde bio.
12 «Diyiluu kwaa babamosi mioosi mi beni diatoono ti bo badiyiluu. Buu ni buli mu uyiisi
mikaanda mia mikele mia Mooso na mia Mibili.

Munywa a nzo wasweetene
(Luka 13.24)

13 «Kotani mu munywa a nzo wasweetene! Ka munywa wa saalila na kuulu ya hele na
mapasi bili mu ubiti ku pfuuyili. Babalayi ni babubaalabuu muu.
14 Ka kuulu ya munywa wasweetene, yili mu ubiti ku moonyi, yili kuulu ya pasi. Baata
babakee bali mu uduku yo.

Mibili mia pia
(Luka 6.43-44)

15 «Disa mayele mu mibili mia pia. Mio mili mu uyiri kwaa beni mu ifwaani kia mameme,
ka kutso kati mio mili miminzi mia tsitsi.
16 Beni sa diabayaaba mu ndiaatili a bo. Utuu pe ukaba inzieenzi mu mundungu; so a
buu pe bafiike mu mutsietsiende.
17 Muti wu mubwe ubutu mbutu dimbwe na muti wu mubi ubutu mbutu dimbi.
18 Muti wu mubwe utuu pe ubutu mbutu dimbi; bumosi ka muti wu mubi utuu pe ubutu
mbutu dimbwe.
19 Pasi muti wu uhele ubutu mbutu dimbwe sa bamukwaanga, na sa bamudumunu ku
mbaa.
20 Ni mu buu, beni sa diyaaba mibili mia pia mu ndiaatili a bo.

Uleele na uyiluu
(Luka 13.25-27)

21 «A bo boosi pe ba bubaata me: “Pfumu, Pfumu”, bukoto mu Ipfumu kia mayula, ka
ndila babali mu uyiluu litoono la Taayi a me wu li mu mayula.
22 Mu iluumbu kia pfuundisi, balayi sa baleele me: “Pfumu, Pfumu, ni mu kuumbu a we
bisi diali mibili. Ni mu kuumbu a we bisi diabingi miheebili mimibi. Ni mu kuumbu a we
bisi diayiluu bimaanga bialaa. We a ayaaba ndaa yii pe?”

23 Ni mu buu, me sa nabaleele: “Me a nayaaba beni so hoolo pe. Takwaani na me, beni
ba dili mu uyiluu mandaa mamabi!”

Utuungu ibwa kia nzo nha yulu a manya
(Luka 6.47-49)

24 «Ni mu buu pasi nde wu uyuu mandaa ma me maaleele, na nde salili mo nde sa
afwaanina na muutu wa mayele, watuungu ibwa kia nzo a nde nha yulu a manya li linene.
25 Mvulu anoyi, manziali mapuulii, iteembi yabwiilili nzo yii, ka yo a yabwiiri pe,
mundaa ibwa kia yo batuungu kio nha yulu a manya lii.
26 Ka pasi nde wu uyuu mandaa ma me maaleele ma, na nde mo usalila pe, sa afwaanina
na muutu wa iwulu watuungu ibwa kia nzo a nde nha yulu a musiee.
27 Mvulu anoyi, manziali mapuulii, iteembi yabwiilili nzo yii na yo yabwiiri na bioo: na
pfuuyili a yo ali yinene.»

Yiisu akiyiisi mu litumu loosi

28 Bu Yiisu amani na uha tumini dia nde, boosi bakimii mu mutindi a nziisili a nde.
29 Mundaa ti nde a ali pe weti bayiisi ba mikele ba bo, ka nde akiyiisi bo na litumu loosi.

8

Yiisu abeelisi ngaa a bwaari
(Malako 1.40-45; Luka 5.12-16)

1 Yiisu asutii mulaanda na koongi a baata yamuduki.
2 Ninha ngaa a bwaari mosi aswesii, atsukini nha kulu a nde na aleeli: «Muyiisi, so we
tooni, we utuu utsieemese me.»
3 Yiisu asibili koo, wamubeembi na aleeli: «Me tooni, ki tsieeme.» Na nhaa na nhaa,
muutu atsieemi mu bwaari la nde.
4 Tumake Yiisu aleeli kwaa nde: «Yuu bubwe: a tsuu yo kwaa muutu so mosi pe. Ka yene
bakengese we kwaa ngaanga a Nziaambi, na ha bungori ba Mooso atumi, mu umweese
kwaa boosi ti we maabeeluu.»

Yiisu abeelisi musiali a mukuutu a masodaare
(Luka 7.1-10; Yowani 4.43-54)

5 Mu taanga di Yiisu akoti mu ngaanda a Kapernawumi, mukuutu a masodaare mosi,
musi Looma, aswesii kwaa nde na aloombi nde libaasila.
6 Aleeli Yiisu mandaa ma: «Pfumu, musiali a me abeele na ala ku nzo, nde binama bia
nyutu biamaabobo na li mu umono pasi dia laa.»
7 Yiisu aleeli kwaa nde: «Me kuu niyene, na me sa beelese nde.»
8 Ka mukuutu a masodaare avutili: «Pfumu, bubwe pe we mu ukoto mu nzo a me. Ka we
leele ndaa ndila mosi, na musiali a me sa abeeluu.
9 Me makulu ndi kutsini a litumu la bakuutu ba me, na me ndi na masodaare kutsini a
litumu la me. So me ndeeli kwaa mosi: “Yene”, nde yeni, na me nileele kwaa wunu: “Yira”,
nde yiri, na so me ndeeli kwaa musiali ame: “Yiluu ndaa yi”, nde yilii yo.»
10 Bu Yiisu ayuyi mandaa maa nde amoni kinyi, na aleeli kwaa babakiduku nde: «Mu
ngwanya me nadileeli: me a namono pe muutu wuli na imiini kia pili yi mu Nziaambi mu
basi Iseraeli.
11 Me nileele beni, babalayi sa bamatuu ku palili a taanga, na ku li mu udiaama taanga
na sa badiaala nha meese mu udia itwaari na bakaa ba bisi Abraami, Isaki na Yaakobi, mu
mukuungi wu munene mu Ipfumu kia mayula.
12 Ka babali bataasila mu Ipfumu sa babadumunu ku mbari, kutso pimisi, ku bo bakaalili
na ukweete mini.»
13 Tumake Yiisu aleeli kwaa mukuutu a masodaare wuu: «Vutuu ku nzo a we, Nziaambi
heeri we ma we loombi mu imiini!» Na musiali a mukuutu a masodaare abeelii mu taanga
ni dii.

Yiisu abeelisi babeeri balaa
(Malako 1.29-34; Luka 4.38-41)

14 Yiisu ayeni ku nzo a Peetero. Kuu nde amoni buko ba Peetero wa mukaasa ala nha
yulu a mbuu, bu ali na baa.
15 Yiisu abeembi koo kia nde, na baa lawiiri. Nde atemini, na akoti mu usalila Yiisu.
16 Tsitsii bu yatoori, babeyi kwaa Yiisu baata babalayi ba miheebili mimibi miakik-
waamisa. Mu mandaa ma nde, Yiisu abingi miheebili mimibi kwaa baa bali na mio.
17 Nde ayilii buu paa mamaleeli mubili Yeesaya mayene tsitsi: «Nde wadibeelisi mu
bibeeri bia bisi, na wadimaasi bipii bia bisi*.»

* **8:17** Yes 53.4.

Babatoono uduku Yiisu
(Luka 9.57-62)

18 Yiisu bu amoni koongi a baata yamudiengilili, nde ahi tumini kwaa miyii mia nde, mu
uyene na nde itwaari ku simi la diaanga li limosi.
19 Muyiisi a mikele mosi aswesii na wamuleeli: «Muyiisi, me niduku we pasi ku we
uyene.»
20 Yiisu avutili kwaa nde: «Mibaa miahaa minywa ku tsini a toto na banyunyi bali na
manzo ma bo, ka Mwaana a muutu a ali pe na mbuu yi nde utuu ula na usuusu mutswe.»
21 Muutu mukimi, mosi mu miyii mia nde wamuleeli: «Muyiisi, ha me muswa me
kwayadii taayi a me.»
22 Yiisu avutili kwaa nde: «Duku me. Na nyaala babakwa badii ba bo babakwa.»

Yiisu awurisi iteembi
(Malako 4.35-41; Luka 8.22-25)

23 Yiisu akoti mu bootu itwaari na miyii mia nde, mu usabuu diaanga lii.
24 Itsundu-a-tsundu, iteembi kia mifuri kianaangii nha yulu a diaanga, na mapo ma
diaanga mabaandii udiamisa bootu. Ka Yiisu ali ala tolo.
25 Miyii miaswesii kwaa nde na bamusiimbili, baloyi: «Pfumu, vuusu bisi! Bisi sa dikwa!»
26 Yiisu avutili kwaa bo: «Mu ima beni dili na boomo? Imiini kia beni ili kiadee!» Ninha,
nde atemini, afweengi iteembi na maamba ma diaanga, tumake diaanga lawuri na pii.
27 Boosi bakimii na baleeli: «Wu ki pili a muutu wu, paa biteembi na diaanga bitumumu
nde?»

Yiisu abeelisi babaala boolo babali na miheebili mimibi
(Malako 5.1-20; Luka 8.26-39)

28 Yiisu bu atoori ku simi la diaanga lilimosi, mu tsi ya basi Ngadareni, babaala boolo
bapali kutso mangili, na bayiri mu ubwaana nde. Babaala baa bali na miheebili mimibi
miakikwaamisa bo. Muutu so mosi pe wakiyesine ulabuu mu kuulu yii, mundaa ti bo bali
baata ba tsitsi.
29 Bo babaandii uloo: «Mwaana a Nziaambi, ki ndaa we li mu usaa mu bisi? We nha ayiri
kuni mu ukwaamisa bisi tswaamini taanga di Nziaambi akese dito?»
30 Nha la-la kwali na mukaanga wu munene wa bangulu babakisaa biloo.
31 Miheebili mimibi mialoombi kwaa Yiisu: «So we tooni ubingi bisi, tsinduu bisi mutso
mukaanga a bangulu wu.»
32 Yiisu wabaleeli: «Yenani!» Miheebili mimibi miapali mu babaala boolo baa na
miayikoto mu bangulu. Nhaa-na-nhaa, mukaanga woosi akulini ku tsuu a mulaanda,
abwiiri mu diaanga, na mukaanga woosi afuyi mu maamba.
33 Babakikebe bangulu babati, bayeni ku ngaanda, kuu bayaabisi mandaa moosi, na
miayilimi mu baata boolo babali na miheebili mimibi.
34 Ni mu buu, baata ba ngaanda boosi bapali mu ubwaana Yiisu. Bu bamumoni,
bamuloombi mu usiisi tsi a bo.

9

Yiisu abeelisi muutu wabobo binama
(Malako 2.1-12; Luka 5.17-26)

1 Yiisu akoti mu bootu, abwisabuu diaanga na ayeni ku ngaanda a nde.
2 Baata babeyi kwaa nde muutu wabobo binama, ala nha yulu a laba. Yiisu bu amoni
imiini kia bo, nde aleeli kwaa wabobo binama: «Lwaata ibaala mwaana a me! Masumu ma
we basiiri mo kolokolo!»
3 Ni mu buu, babamosi mu bayiisi ba mikele, balelisini kutso mitimi mia bo: «Muutu wu,
li mu utuu Nziaambi!»
4 Yiisu ayaabi matsimi ma bo na aleeli: «Mu ima beni dili na matsimi mamabi maa?
5 Ima kiavulu pasi? Mu uleele ti: “Masumu ma we basiiri mo kolokolo?” — oo ti mu uleele
— “Temene na yene?”
6 Ka me natoono ti beni diyaaba: Mwaana a muutu li na litu nha tsini a toto mu usa
masumu kolokolo.» Ninha nde aleeli kwaa wabobo binama: «Temene, holo laba la we na
yene ku nzo a we.»
7 Muutu wuu atemini na ayeni ku nzo a nde.
8 Mu taanga di koongi a baata bamoni buu, boomo babwiilili bo na babili Nziaambi bu
aheeri litu la pili yii kwaa baata.

Yiisu ateeri Mataayi mbili
(Malako 2.13-17; Luka 5.27-32)

9 Yiisu asiisi mbuu yii, na mu taanga di akilabuu, nde amoni muutu mosi kuumbu
Mataayi adiaala nha meese ma batoli ba limaanda. Yiisu aleeli kwaa nde: «Duku me!»
Mataayi atemini na wamuduki.
10 Nha mbisi a nhaa, Yiisu akoti mu nzo a Mataayi mu udia. Kuu kwali na batoli ba
limaanda balaa, na baata bakimi bangaa masumu. Bo bayiri mu udiaala itwaari na Yiisu
nha meese na miyii mia nde.
11 Bafarisi bu bamoni buu, baleeli kwaa miyii mia nde: «Mu ima Muyiisi a beni ali mu
udia itwaari na batoli ba limaanda na bangaa masumu?»
12 Yiisu ayuyi bo, na aleeli: «Baata babali polo a bali na nzala a mubuyi pe, ka babeeri
bubaaba na nzala a nde.
13 Yenani diyii mandaa maleele Nziaambi maa-na-ma: "Mutimi wa ngebe avulu ndutu
na bungori babali mu uha kwaa me*." Mundaa, me a na yiri pe mu uta mbili babali mu
utsimi ti bo bangaa libweeye, ka babayaaba ti bo bangaa masumu.»

Yiisu na ndaa yatala ndiili a mutuutu
(Malako 2.18-22; Luka 5.33-39)

14 Miyii mia Yowani Mubootii miasweesii kwaa Yiisu na miamufuuli: «Mu ima bisi na
Bafarisi dibaadiianga mutuutu, ka miyii mia we a mili mu uyiluu buu pe?»
15 Na Yiisu avutili kwaa bo: «Beni dili na tsimi ti babata mbili ku makweele utuu ukoto
mu ngebe, mu ntaanga di mufuru a makweele ali itwaari na bo? Ka ngori! Ka taanga sa
dito, di bakaamaasa nde nha kati a bo, ni mu taanga dii bo bakaadii mutuutu.»
16 «A uli pe na muutu wu li mu uloondo ikutu ki ikulu, mu iteendi kia tsaanda ki inyatii.
Mundaa ti iteendi kii sa ikakala ibari kia ikutu ki ikulu, na wuru sa libwataanyuu kwalaa.
17 Bumosi ka, a bali mu ulooso pe mala ma manyatii mu mambiindi ma makulu.
Leeti mambiindi ubuluu, mala utsaamuu, na uhelele mambiindi. Ka mala ma manyatii
usiengele mu mambiindi ma manyatii, na buu utuu ukebe bio bubwe.»

Mukaasa mosi wa mubeeri abeembi ikutu kia Yiisu, na mwaana a Yayiro wa mukaasa asiimbii mu likwa
(Malako 5.21-43; Luka 8.40-56)

18 Mu taanga di Yiisu akitsuu kwaa bo buu, pfumu a Bayuudayo mosi ayiri, atsukini nha
kulu a nde, na aleeli: «Mwaana a me wa mukaasa maakwa lialili, ka yira naa koo kia we nha
yulu a nde, na nde sa aba moonyi.»
19 Yiisu atemini na aduki nde na miyii mia nde.
20 Mukaasa mosi wakipala makili umatuu bilimi kuumi na bioolo, aswesii ku mbisi a
Yiisu, na abeembi toso a ikutu kia nde.
21 Mundaa ti nde akileele kutso mutimi a nde: «So me tuyi ubeembe ndila ikutu kia nde,
me sa beeluu».
22 Yiisu asieetii, amoni nde na aleeli: «Lwaata ibaala, mwaana a me! Mundaa we amene
miaanzi mu me, ninha we maabeeluu.» Na nhaa-na-tsi, mukaasa wuu abeelii.
23 Yiisu atoori ku nzo a mukuutu a Bayuudayo wuu. Bu amoni basiyi ba manzaanga
bamaayilimi mu ndiili, na koongi a baata yakinyingini kutso kele yalaa
24 nde aleeli: «Palani mu, mundaa mwaana wa mukaasa a akwa pe, nde tolo ala.» Ka
baata basiiri nde saa.
25 Bamana na upalisa koongi ku mbari, Yiisu akoti kutso itsuru kia nzo, nde akaangi
mwaana mu koo, na mwaana atemini.
26 Mvuungu yatsiaamii mu itinini kii kioosi.

Yiisu abeelisi bingima-ngimi bioolo

27 Mu taanga di Yiisu amatii nhaa, bingima-ngimi bioolo biamuduki mu uyenaloo:
«Mwaana a Daavidi, kwiilili bisi ngebe!»
28 Yiisu bu atoori ku nzo a nde, bingima-ngimi biaswesii kwaa nde, na nde wabafuuli:
«Beni disiiri imiini ti me utuu uyiluu buu?» Bo bavutili kwaa nde: «Ee-e Pfumu.»
29 Ninha, Yiisu abeembi misi mia bo na aleeli: «Nziaambi heeri beni ma beni dili mu ukebe
mu imiini kia beni!»
30 Na misi mia bo miatuyi umono. Yiisu wabatsuyi mu ibaala, wabaleeli: «Diyiluu uyuu,
muutu so mosi pe wafwaana uyaaba ndaa yi.»
31 Ka mu taanga di bo bapali mu nzo, bo bayeni mu utsuu mu Yiisu mu itinini kii kioosi.

Yiisu abeelisi muutu wa baba

32 Bingima-ngimi bioolo bii bu biakiyene, baata bakimi babeyi kwaa Yiisu muutu mosi
wa baba mundaa ti nde ali akangama kwaa muheebili wu mubi.

---

* **9:13** Ose 6.6.

33 Bu Yiisu amani ubingi muheebili wu mubi wuu, muutu wali baba abaandii utsuu.
Koongi buyamoni buu, baata boosi bakimii na bakileele: «Kaala a diamono mia bu mu tsi a
Iseraeli pe!»
34 Ka Bafarisi bakileele: «Ni mukuutu a miheebili mimibi li mu uha nde litu la ubingi
miheebili mii!»

Yiisu akwiilili makoongi ngebe
35 Yiisu akidieenge mu mangaanda na mu mala, nde akiyiisi mutso manzo ma makutunu
ma Bayuudayo, akiyaabisa Ndaa Yimbwe ya Ipfumu, na akibeelese bibeeri na bipii bioosi.
36 Mutimi a nde aluuli mu ngebe mundaa makoongi ma nde akimono. Ka manyutu ma
baata baa ali mamaawa mifuri na bo bali bamaakoto kutso ndeeyili, mundaa ti bo ali aka
ilimbisi pe, *weti mameme mahele na mukebi*.
37 Ninha, nde aleeli kwaa miyii mia nde: «Isala kia ukukuu mbutu ili kia laa, ka basiali
bali bakee.
38 Ni mu buu, diloombo kwaa ngaa tsiee, abwatsinduu basiali mu usa isala kii.»

10

Batumu kuumi na boolo
(Malako 3.13-19; 6.7-13; Luka 6.12-16; 9.1-6)
1 Yiisu ateeri miyii mia nde kuumi na mioolo mbili na wabaheri lituu la ubingi miheebili
mimibi, na ubeelese bibeeri bioosi, na bipii bioosi.
2 Makuumbu ma batumu kuumi na boolo ni maa-na-ma: watsiomi Simooni, wu bali mu
uta Peetero, na mukee a nde Andere; Yaki na mukee a nde Yowani, bo baboolo baana ba
Zebedaayi;
3 Filipe na Baritelemi; Toma na Mataayi mutoli a limaanda; Yaki mwaana a Alife na Tade,
4 Simooni muzelote* na Yuuda Isikarioti, wuu wayeelili Yiisu.

Isala kia batumu kuumi na boolo
(Malako 6.7-13; Luka 9.1-6)
5 Yiisu atsindii babaala kuumi na boolo ba mu isala, nde wabaheeri tumini yi: «A diyene
pe mu bitinini bia baata babali a Bayuudayo pe, na a dikoto pe mu ngaanda so mosi ya mu
itinini kia Samaria.
6 Ka diyene ndila ku yili mameme mamadiimbili ma mu mukaanga a Iseraeli.
7 Mu kuulu, diyiisi na dileele ndaa yi: "Ipfumu kia mayula ika bebele!"
8 Dibeelese babeeri, disiimbili babakwa, ditsieemese bangaa bwaari, dibingi miheebili
mimibi. Beni diabaa mu ibuu, haanani ka mu ibuu.
9 A diholo so woolo, so mboongo, so mikuti mi beni dilooso mu mibanda mia beni pe.
10 Bu diyene mu midieenge, a dibiti pe so kutu, so bikutu bioolo, so bikoori, so mupaanga.
Mundaa musiali afwaana ubaa bia udia mu isala kia nde.
11 «Bu dikoto mu ngaanda so mu bula, disaa muutu wayilimi mu uyaka beni, na didiaala
kwaa muutu wuu, natee bu beni dimatuu nha mbuu yii.
12 Mu taanga di beni dikoti mu nzo a muutu wuu, dileele: "Iyeenge kwaa beni."
13 Mbiiti baata ba nzo yii bayaki beni, nyaala iyeenge ki beni diloombi iba nha yulu a
bo. Ka so bo a bayaki beni pe, nyaala iyeenge ki beni dialoombo mu bo ivutuu kwaa beni
bameme.
14 Mbiiti mu nzo mosi so mu ngaanda mosi, babisi uyaka so uyuu beni, dipala mu yo, na
dikubulu lifuundu la bitaambi bia beni.
15 Ngwanya me nadileeli: mu iluumbu kia pfuundisi a tsi, sa basieembe baata ba
ngaanda yii mu iteesi kiavulu tsieembili ya baata ba ku ngaanda a Sodomo na ku Ngomoro.

Kwaamisa dikaayira ku kulu
(Malako 13.9-13; Luka 21.12-17)
16 «Diyuu! Me nitsinduu beni weti mameme nha kati a miminzi. Ka diba na buyeri weti
bataari, na diba babahele na toono weti mabeembe.
17 Disa mayele, mundaa ti baata sa babiti beni ku manzo ma pfuundisi, na sa batete beni
bikoti mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo.
18 Sa badibiti mu uyala mitata nha kulu a batumi ba bitinini na nha kulu a mitini mu
toono a me, paa beni dita imbaangi mu me kwaa bo, na kwaa bangooyi.
19 Mu taanga di bubiti beni ku nzo a pfuundisi, a diba na tsoongo pe mu mi beni
dikaaleele so mu mutindi wu beni dikaatsuu. Mundaa ti Nziaambi sa aha beni mandaa
mafwaana mu taanga dii.

---

* **10:4** *muzelote:* muutu wa mu kaba lakidwaanisa mutini a Looma.

20 Mo a mumata kwaa beni pe, ka Muheebili a Taayi a beni sa atsuu mu beni.
21 Baana ba nguu sa bayeelele baana ba nguu ba bo ku likwa, na bataayi ka sa bayiluu
bumosi kwaa baana ba bo; baana sa bakiinguu mu udwaanisa bataayi na banguu, na
uyeelele bo ku tsieembili ya likwa.
22 Baata boosi sa babele beni mu toono a me. Ka wu uhama natee manini sa ayobuu.
23 Mu taanga di bukwaamisa beni mutso ngaanda mosi, dibata ku ngaanda kimi.
Ngwanya me nadileeli, beni a dimana pe udieengele mangaanda moosi ma mu Iseraeli
tswaamini Mwaana a muutu uyira.
24 «A uli na muyii so mosi pe wavulu muyiisi a nde; a uli na musiali so mosi pe wavulu
pfumu a nde.
25 Yakuu kwaa muyii mu uto mu iteesi kili muyiisi a nde, na kwaa musiali mu uto mu
iteesi kili pfumu a nde. Mbiiti batuyi mukuutu a kaanda Belezebuli†, binama bia kaanda
la nde sa batuu bo kwavulu mifuri.

Wuu wu baata bafwaana ubatila boomo
(Luka 12.2-7)

26 «Ninha a diba na boomo ba muutu pe. Mioosi miasweeme sa mimonuu, na mioosi mia
tsweeyi sa miyabina.
27 Mi nileele me beni kutso pimisi, dileele mio nha liyalila; na mi buleele beni mu
mapfuundu nha litswi, dibiisili mio ku yulu a masiaangi.
28 A dibata pe ba budusu nyutu, ka bo ukoono udusu muwuumu, ka dibatila Nziaambi
boomo wu utuu ufuusu mbala mosi nyutu na muwuumu ku mbaa ya ku mbuungulu.
29 A bali mu uyaalu pe masiee moolo mu mukuti mosi? Bunu a so limosi pe mu mo, lituu
ubwa nha tsi, kwahele a ti Taayi a beni ayaaba.
30 Ka kwaa beni, so naanga dia beni dioosi dia mutswe bataanga dio.
31 Ni mu buu a diba na boomo pe: beni diavulu masiee malaa ndutu!

Usiingi oo ti utunu Yiisu Kristo
(Luka 12.8-9)

32 «Pasi nde wu usiingi nha kulu a baata ti nde li muyii a me, me ka sa namusiingi nha
kulu a Taayi a me wuli mu mayula ti nde wa me ali.
33 Ka so muutu tuni me nha kulu a baata, me ka sa namutunu nha kulu a Taayi a me, wuli
mu mayula.

Yiisu a ayiri pe mu ubee iyeenge, ka mudiingi
(Luka 12.51-53; 14.26-27)

34 «A ditsimi pe ti me nayiri mu ubee iyeenge nha tsini a toto: me a nayiri pe mu ubee
iyeenge, ka mudiingi.
35 Me nayiri mu ukabala mwaana wa baala na taayi a nde, mwaana wa mukaasa na nguu
a nde, mukari a mwaana na buko ba nde wa mukaasa.
36 Mitaata mia muutu sa miba ni binama bia kaanda la nde makulu.
37 Pasi nde wu uvulu utoono taayi a nde, so a buu pe nguu a nde, kwavulu me utoono,
nde a afwaana pe mu uba wa me. Pasi nde wu uvulu utoono mwaana a nde wa baala, so a
buu pe wa mukaasa, kwavulu me utoono, nde a afwaana pe mu uba wa me.
38 Pasi nde wu uhele unaangila kuruwa a nde na uduku me ku mbisi, nde a afwaana pe
mu uba wa me.
39 Wu utoono uvuusu idiingi kia nde sa afuusu kio; ka wu ufuusu idiingi kia nde mu ndaa
a me, sa avuusu kio.

Musieende
(Malako 9.41)

40 «Pasi nde wu uyaka beni, yaki me; pasi nde wu uyaka me, nde yaki wuu watsinduu me.
41 Wu uyaka mubili a Nziaambi, mundaa bu ali mubili, nde sa aholo musieende wu
bataasila kwaa mubili; na wu uyaka muutu wakangama mu Nziaambi mundaa bu nde ali
akangama mu Nziaambi, nde sa aholo musieende wu bataasila kwaa muutu wakangama
mu Nziaambi.
42 Mu ngwanya, me na dileeli: muutu wu uha so ndila mbasa a maamba ma kioori, kwaa
mosi wavulu mu bungebe nha kati a miyii mia me, mundaa bu ali muyii a me, sa aholo
musieende a nde.»

† **10:25** *Belezebuli:* Kuumbu a Saatina bu ali mukuutu a miheebili mimibi.

11

Yowani Mubootii atsinduu miyii mia nde kwaa Yiisu
(Luka 7.18-35)

1 Bu Yiisu amani na uha tumini dii kwaa miyii mia nde kuumi na mioolo, nde amatii nha
mbuu yii, na ayeni mu uyiisi mu mangaanda ma mu itinini kii.
2 Yowani Mubootii, bu ali mu perese, ayuyi bu bakitsuu mu biyiluu bia Kristo. Ni mu buu
nde atsindii babamosi mu miyii mia nde,
3 mu ufuulu Yiisu: «We ni Mesiya wu kaayira, oo ti bisi diafwaana ukebe muutu
mukimi?»
4 Yiisu avutili kwaa bo: «Diyene diyaabisa kwaa Yowani maa ma beni dili mu uyuu na ma
beni dili mu umono.
5 Babakwa misi bali mu umono, bikata bili mu utemene, bangaa bwaari bali mu ubeeluu,
babakwa matswi bali mu uyuu, babakwa bali mu usiimbuu, na Ndaa Yimbwe bali mu
uyaabisa kwaa bawele.
6 Kinyi kwaa wu uhama mu umene miaanzi mu Nziaambi mu ndaa a me.»
7 Mu taanga di miyii mia Yowani miayeni, Yiisu abaandii utsuu kwaa koongi mu ndaa a
Yowani, nde aleeli: «Ima beni diyimono ku tsi ya tsata? Idiaara ki iteembi ili mu unyingisi?
Ngori?
8 Ka ima beni diyimono? Muutu walwaata bikutu bia tala? Ka babulwaata bikutu bia
tala mu manzo ma mitini bali mu uba.
9 Ka ima beni diayamono? Mubili a Nziaambi? Ee-e, me nadileeli, nde avulu na paa
mubili.
10 Ka mu ndaa a Yowani Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele: "Me nitsinduu tumu a me
ku kula a we, mu udibili we kuulu, buleeli Nziaambi.*"
11 Ngwanya me nadileeli: Mu boosi bababutuu mu mukaasa, kaala a kwamoonuu pe
muutu wavulu Yowani Mubootii mu bunene. Ka bunu, wavulu bukee mu Ipfumu kia
mayula, avulu nde mu unaanguu.
12 Umatuu mu taanga di Yowani Mubotuii akiyiisi natee mu lolo, Ipfumu kia mayula bali
mu udwaanisa kio mu kakabi. Na, bangaa kakabi bali mu usaa upatila kio.
13 Mikaanda mia mibili mioosi na Mikele mia Mooso bayaabisi Ipfumu kia mayula, natee
mu taanga dia Yowani.
14 Na so beni ditooni usiingi ndaa yi, ni nde Yowani wuli weti mubili Eliya wu bayaabisi
nziriri a nde.
15 Diyuu bubwe so beni dili na matswi.
16 «Na bana me nifwaanisa baata ba lolo ba? Bo bafwaanina na bibabaana biadiaala nha
mambuu ma baata boosi bubaakukunu. Ni kuu ku bana bali mu uloo kwaa babamosi:
17 "Bisi diafuli beni piipi mu uyimbi mikuungu mia kinyi, ka beni a diakini pe! Bisi
diayimbi mikuunga mia likwa ka beni a dialili pe!"
18 Ka bunu, Yowani ayiri, nde a li mu udia so unywa pe, ka bali mu uleele: "Nde li na
muheebili wu mubi!"
19 Tumake, Mwaana a muutu ayiri, nde li mu udia na unywa, na bali mu uleele: "Dimono
muutu wu ngaa lidia na nde li mu ukolo mala! Nde li nduu a batoli ba limaanda na bangaa
masumu!" Ka buyeri ba Nziaambi bali mu umonuu mu biyiluu bia nde.»

Mangaanda mamabisi usa imiini
(Luka 10.13-15)

20 Ninha, Yiisu abaandii usieembe, baata ba mu mangaanda ma nde ayilii bimaanga
bialaa mu mo, mundaa ti baata ba mu mangaanda maa a basobi ndiaatili a bo yimbi pe,
na a bakiinguu kwaa Nziaambi pe. Nde aleeli:
21 «Ngebe kwaa beni, baata ba ngaanda ya Korazi! Ngebe kwaa beni, baata ba ngaanda
ya Betesayida! Ka so bimaanga bi basiiri kwaa beni, ali basiiri bio mu mangaanda ma Tiro
na Sidoni, keni umatuu belepe baata ba bo bakoti mu bukwiili. Keni bo balwaati masaaka
ma ngooto, na ukili lifutu ku mutswe, na keni basobi ndiaatili a bo yimbi na ukiinguu kwaa
Nziaambi.
22 Ni mubuu, me nileele kwaa beni, mu iluumbu kia pfuundisi, Nziaambi sa asieembe
beni, mu iteesi kiavulu mifuri na tsieembili ya baata ba Tiro na baata ba Sidoni.
23 Ka beni baata ba ngaanda ya Kapernawumi! Beni bu ditsimi ti beni sa dinaanguu
natee ku yulu? Sa badikululu natee ku tsi a babakwa. Mundaa ti, so bimaanga bi bayilii
mu beni, bayilii bio mu baata ba ngaanda ya ngaanda a Sodomo, keni ngaanda yii yikeni
natee lolo.

---

* **11:10** Mal 3.1.

24 Ni mubuu me nadileeli, mu iluumbu kia pfuundisi, beni sa diholo tsieembili yavulu
mifuri na tsieembili ya ngaanda a Sodomo.»

Diyiri kwaa me mu ubaa puumini
(Luka 10.21-22)

25 Mu taanga dii, Yiisu aloyi: «Oo Taata, Pfumu a yula na tsi, me nitoono kwaa we, bu we
mweesi kwaa bikenyi, moosi ma we aswee kwaa bangaa buyeri, na bangaa nziaabili.
26 Ee-e Taata, mu bweese ba we, we atoono ti buba weti buu.»
27 «Taayi a me aha me biloo bioosi. Muutu pe wayaaba Mwaana, so a ni Taayi pe. Muutu
pe wayaaba Taayi, so a ni Mwaana pe, na kwaa baa ba Mwaana atoono umweese nde.»
28 «Diyiri kwaa me, beni boosi ba manyutu ma maadee mundaa bibiti bialeme bi beni dili
mu ubiti, na me sa ha beni iholo.
29 Diholo ikoolo† kia me, na nyaalani me nadiyiisi, mundaa ti me ndi na buleembi na
mutimi wakuluu, na beni sa dibaa iholo mundaa beni bameme.
30 Ikoolo me kii, a ili pe na pasi mu ubiti, na mufunu wu me ndi mu uha beni li waleenge.»

12

Yiisu ni Pfumu a saba
(Malako 2.23-28; Luka 6.1-5)

1 Nha mbisi a taanga hoolo, Yiisu atabi matsiee ma bele* mu iluumbu kia saba. Miyii mia
nde miabayi nzala. Bo babaandii ukaba mbutu dia bele na udia dio.
2 Bafarisi bu bamoni buu, baleeli kwaa Yiisu: «Mono, miyii mia we mili mu uyiluu
mandaa ma mikele mia bisi mialii, mu uyiluu mu iluumbu kia saba!»
3 Yiisu avutili kwaa bo: «Beni a diataanga pe miayilii Daavidi mu taanga di nde me na
baata ba nde babayi nzala?
4 Nde akoti mu nzo a Nziaambi, na itwaari na baata ba nde, bo badi mapa ma bahi
bungori kwaa Nziaambi. Bunu bo a bali na muswa pe mu udia mo, mundaa ti mikele mia
bisi mili mu uha muswa wa udia mo, ndila kwaa bangaanga ba Nziaambi.
5 So a buu pe, so beni ditaangi mu mikele mia Mooso, beni sa dimono ti mu iluumbu kia
saba, bangaanga ba Nziaambi babali mu isala, mutso Nzo a Nziaambi nha mbuu ya Ngira,
a bubaakiinzi pe mukele a saba, ka bunu, mu yii, a bubaamono toono mu bo pe.
6 Ka me nadileeli: ndaa yili nha, yavulu Nzo a Nziaambi mu mufunu.
7 Ngwanya, so beni aba diayaaba mbiindila Mabasonuu ma Ngira ma: "Mutimi wa ngebe
avulu ndutu na bungori babali mu uha kwaa me†", keni beni a diheeri tsieembili kwaa
bahele a toono pe.
8 Mundaa ti Mwaana a muutu ni Pfumu a saba.»

Muutu wabobo koo
(Malako 3.1-6; Luka 6.6-11)

9 Yiisu amatii nhaa, ayeni ku nzo a makutunu ma Bayuudayo.
10 Kwali nhaa na muutu mosi wabobo koo. Bafarisi bali na nzala ya ufuundu Yiisu, ni mu
buu, bamufuuli: «Mikele mia bisi mili mu uha muswa, mu ubeelese muutu mu iluumbu kia
saba?»
11 Yiisu avutili kwaa bo: «So mosi mu beni li na indombo ndila imosi, na kio ibwiiri mu
idunu kiayii mu iluumbu kia saba, nde sa anyaala kio uyapalisa na uholo kio?
12 Ka muutu avulu indombo ndutu! Mu yii, mikele mia bisi mili mu uha muswa mu
uyiluu mamabwe kwaa muutu mu iluumbu kia saba.»
13 Ni mu buu, Yiisu aleeli kwaa muutu wuu: «Sibili koo kia we.» Nde asibili kio, na koo
kiabwihama bubwe-bubwe weti ki imosi.
14 Bafarisi bayeni, na badiaali mu pfuundu, mu umono buni bo butuu udusu Yiisu.

Musiali wu Nziaambi asoolo

15 Yiisu bu ayaabi mandaa maa, nde amatii nha mbuu yii. Na baata balaa bamuduki.
Nde abeelisi babeeri boosi.
16 Ka mu ibaala kioosi nde alii bo mu uyaabisa kwaa baata nde na ali.
17 Maa mayilimi buu paa maleeli mubili Yeesaya mayene tsitsi:
18 «Wu ni musiali a me wu me nasoolo,
wu me natoono na wu nasuusu kinyi a me yoosi.
Me sa suusu Muheebili a me nha yulu a nde,
na nde sa ayaabisa ti, me sa fuundusu bifuumbu bioosi bia nha tsi mu ngwanya.

---

† **11:29** *ikoolo:* Muti waleme wu bali mu ulwaatisa mu kiingi a iboori so ya muutu paa ahele uba bunyanga. * **12:1** *bele* mutindi a itiiti ki bali mu uholo mbutu mu uyiluu farine a mapa. † **12:7** Ose 6.6.

19 Nde a ukaama na muutu pe,
na a unaangila pe muniingi a ndaa a nde,
a buyuu pe nde mu utsuu mu makuulu.
20 Nde a uboolo pe idiaara kiamaakwafutunu,
a udimisi pe mwiindi wu ka mu udimi.
Nde sa ayiluu buu natee bu nde ubiingisi mandaa ma ngwanya,
21 na bifuumbu bia baata bioosi sa bisuusu ilimbisi kia bo mu nde‡.»

Mvutu a Yiisu mu mandaa ma Bafarisi bafuundi nde
(Malako 3.22-30; Luka 11.14-23)

22 Mu taanga dii, babeyi kwaa Yiisu, muutu mosi wa ingimangimi wali ka baba, mundaa ti nde li akangama kwaa muheebili wu mibi. Yiisu wamubeelisi, muutu wuu abaandii utsuu na umono baata.
23 Koongi yakimii, na boosi baleeli: «Nde mwaana a Daavidi ali?»
24 Bafarisi bu bayuyi bo, baleeli: «Muutu wu li mu ubingi miheebili mimibi, mundaa ti Belezebuli mukuutu a mio, li mu uha nde litu.»
25 Ka Yiisu ali ayaaba matsimi ma bo. Ni mu buu, nde aleeli kwaa bo: «Pasi ipfumu ki baata bali mu udwaana midiingi bo na bo, tsukili a kio ndila utsaamuu. Pasi ngaanda, so a buu pe, kaanda li baata bali mu uhele ubwayuhusunu bo na bo utuu pe udiingi.
26 So Saatana bingi Saatana, nde li mu udwaanisa nde makulu. So ni buu, buni ipfumu kia nde ituu udiingi?
27 Beni dili mu utsimi ti me ndi mu ubingi miheebili mimibi mu lituu la Belezebuli, ka mu ki litu baana ba beni bali mu ubingi mio? Baana ba beni bo makulu bali mu umweese ti beni a dili na buungu pe.
28 Ka mu ngwanya, ni mu Muheebili a Nziaambi me ndi mu ubingi miheebili mimibi, pili mosi ti Ipfumu kia Nziaambi kiaamaato natee kwaa beni.
29 «A uli pe na wu utuu ukoto mu nzo a muutu ngaa mifuri na upatila bisii bia nde, mbiiti nde a akwakutu pe ngaa mifuri wuu bibolo! Ka nha mbisi a ukutu nde bibolo, tumake nde tuyi uholo bioosi bili mu nzo a nde.
30 Wu uhele uba itwaari na me li mutaata a me; na wu uhele ubaasila me mu ukukuu nde li mu utsara.
31 Ni mu buu, me nadileeli: baata utuu uholo nyaalili a matoono ma bo mu masumu moosi, na mu bitari bioosi nha kulu a Nziaambi. Ka wuu wu utuu Muheebili wa Ngira a busa nde kolokolo pe.
32 Wu uleele ndaa yimbi mu Mwaana a muutu, sa bamusa kolokolo. Ka wu utsuu bubi mu Muheebili wa Ngira a busa pe nde kolokolo mu taanga di, so mu taanga dikaayira.

Muti na mbutu dia nde
(Luka 6.43-45)

33 «Mu ubaa mbutu dimbwe, beni diafwaana uba na muti wu mubwe. So beni dili na muti wuli na ibeeri, beni sa dibaa mbutu dimbi. Ka bali mu uyaaba muti mu mutindi a mbutu di nde ali mu ubutu.
34 Beni ifuumbu kia bapili! Buni beni dituu uleele mandaa ma mabwe, mbiiti beni dili bababi? Mundaa ti munywa upalisa mialuulu mu mutimi.
35 Muutu wu mubwe, li mu upalisa mandaa ma mabwe, mali mu mutimi a nde wu mubwe. Muutu wu mubi, li mu upalisa mandaa ma mabi, mali mu mutimi a ndi wu mubi.
36 Me nadileeli: mu iluumbu kia pfuundisi, baata sa bayala mutata mu mandaa moosi ma buwulu ma bo bapalisa.
37 Mundaa ti, mu ma mupala mu munywa a we bufuundusu we. Mu mo we ubiingi, so a buu pe mu mo we ubwa.»

Bayuudayo baloombi imbaangi kia ukimuu
(Malako 8.11-12; Luka 11.29-32)

38 Ninha bakimi mu bayiisi ba mikele na Bafarisi baleeli kwaa Yiisu: «Muyiisi, bisi ditooni ti we mweese bisi iliimbi kia ukimuu, kili mu umweese ti Nziaambi atsinduu we.»
39 Yiisu avutili, aleeli kwaa bo: «Baata ba isieende kia lolo, bali baata bababi na bangaa tsoongili, bo bali mu uloombo iliimbi kia ukimuu. A uli pe na iliimbi ki bumweese bo, ka ndila kii kiayilimi mu mubili Yoona.
40 Weti bu mubili wuu asiiri biluumbu bitata bia nyanga, na bia butsuu mu moonyi a tswi wu munene, bumosi ka Mwaana a muutu sa asa biluumbu bitata bia nyanga na bia butsuu ku tsini a toto.

‡ **12:21** Yes 42.1-4.

41 Mu iluumbu kia pfuundisi, basi Ninive sa batemene nha kulu a baata ba isieende kia
lolo ki, na sa bafuundu bo, mundaa ti basi Ninive basobi ndiaatili bu bo bayuyi nziisili a
mubili Yoona. Ka nha uli na wavulu mubili Yoona!
42 Mu iluumbu kia pfuundisi, mutini wa mukaasa wa ku tsi ya baanda, sa atemene nha
kulu a baata ba isieende kia lolo ki, na ufuundu bo. Mundaa ti mutini wuu amata ku bitini
bia tsi bia ku la, mu uyayuu mandaa ma mutini Solomo maluulu mu buyeri. Ka nha uli na
wavulu mutini Solomo!

Taanga di muheebili wu mubi ali mu uyiravutuu mu muutu
(Luka 11.24-26)

43 «Mbiiti muheebili wu mubi maapala mu muutu, nde li mu uyene mayena-yene ku
mambuu ma kanya, mu usaa mbuu ya puumini. Mbiiti nde a solili yo pe,
44 nde li mu uleele: "Me sa vutuu ku nzo a me, muu mu me napali." Na bu avutii, nde
baasi nzo bwaasi, isii pe mu kati, bakoombolo na bayiluu bungeele.
45 Ni mu buu, nde sa avutuu mu uyaholo miheebili tsaamba mikimi miavulu nde
buhaangi. Bo sa bavutuu mu nzo yii na udiaala muu. Mu yii, mapasi ma muutu wuu sa
mavulu mifuri na ma tsiomi. Ni buu ka bukaaba mu baata bababi ba isieende kia lolo ki.»

Nguu na baana banguu ba Yiisu
(Malako 3.31-35; Luka 8.19-21)

46 Yiisu bu ali keni mu utsuu kwaa koongi, nguu na baana ba nguu ba nde bayiri. Bo ali
ku mbari na basiayi utsuu na nde.
47 Muutu mosi aleeli kwaa Yiisu: «Mono, nguu a we na baana banguu ba we, bali ku
mbari, na bo bali na nzala a utsuu na we.»
48 Yiisu wamuvutili: «Na li nguu a me, na bana bali baana banguu ba me?»
49 Tumake, nde alayi miyii mia nde mu koo, na aleeli: «Mono nguu a me na baana banguu
ba me nha bali.
50 Ka pasi nde wu uyiluu litoono la Taayi a me wuli ku mayula, nde li mwaana a nguu a
me wa baala, keri a me, na nguu a me.»

13

Tsaba ya munyasili a mbutu
(Malako 4.1-9; Luka 8.4-8)

1 Iluumbu kii, Yiisu apali mu nzo, na ayidiaala nha simi la diaanga mu uyiisi.
2 Koongi ya laa yakukini na yamudiengilili, ni mu buu nde ahaati nha yulu a bootu, na
adiaali. Baata boosi bali nha simi la diaanga, nha kulu a nde.
3 Nde akitsuu bo mandaa malaa mu matsaba, na akileele kwaa bo: «Iluumbu imosi muutu
mosi ayinyasila mbutu mu tsiee a nde.
4 Bu nde akinyisila mbutu, di dimosi diabwiiri mu mukoo a kuulu: banyunyi bayiri, na
batooti dio.
5 Ndaamba a mbutu dimosi diabwiiri nha mbuu ya mamanya, nha yahele na toto dialaa.
Mbutu diameni mu mawasa mundaa toto ali yulu-a-yulu.
6 Nyanga bu yabali, yanyeengisi mitswiili: mio miakanyi mundaa ti miaanzi ali a
miayiluu udiaama pe.
7 Ndaamba a mbutu dikimi diabwiiri kutso mingaamba. Mingaamba miakuli na miadusi
mitswiili.
8 Ka ndaamba a mbutu dikimi diabwiiri nha toto dia mboloso, diameni, diakuli na
diabuti mbutu: dini mbutu kama, dini maku-masamina na dibimosi maku-matata.»
9 Na Yiisu abwileele: «Wu li na matswi, nyaala ayuu!»

Mu ima Yiisu ali mu usalila matsaba?
(Malako 4.10-12; Luka 8.9-10)

10 Ninha miyii miaswesii kwaa Yiisu na miamufuuli: «Mu ima we li mu uta bo matsaba?»
11 Nde wabavutili: «Beni diabaa bweese ba nziaabili a matsweeyi ma Ipfumu kia mayula,
ka bo a babayi bweese baa pe.
12 Mu ngwanya, kwaa muutu wuli na bisii, sa babwabweese nde bisi bikimi, na nde sa
aba na bio bialaa. Ka kwaa muutu wahele na isii, sa bamumaasa ndaamba a bisii bia ali
na bio.
13 Ni mundaa yii me ndi mu usalila matsaba mu utsuu kwaa bo: mundaa ti bo bali na
misi, ka a bali mu umono pe, na bo bali na matswi, ka a bali mu uyuu pe.
14 Ninha mbilili yaheeri mubili Yeesaya yili mu uyene tsitsi mundaa bo, bu aleeli:
"Beni sa diyiluu uyuu, ka a diyaaba mbiindili pe;
beni sa diyiluu utala, ka a dimono pe.

15 Mundaa ti ifuumbu ki aka na mutimi bunono;
bo bamaadibuu matswi ma bo,
na bamaadibuu misi mia bo,
paa misi mia bo minyaala umono,
paa matswi ma bo manyaala uyuu,
na paa mu mayele ma bo banyaala uyaaba mambiindili,
na mu buu, bo a buyiravutuu kwaa me pe paa
me nababeelese, buleeli Nziaambi*."
16 «Ka kwaa beni, kinyi yili na beni: mundaa ti misi mia beni mili mu umono na matswi
ma beni mali mu uyuu!
17 Ee-e, ngwanya me nadileeli: mibili mia laa na baata babanambita mu Nziaambi bali
batoono umono mi beni dili mu umono, ka a bamono mio pe, na uyuu ma beni dili mu
uyuu, ka a bayuu mo pe.

Yiisu aheeri tsutulu a tsaba ya munyasili a mbutu
(Malako 4.13-20; Luka 8.11-15)

18 «Ka diyuu mbiindila tsaba ya munyasili a mbutu:
19 Mu taanga di muutu li mu uyuu mandaa ma Ipfumu kia Nziaambi, ka a ali mu uyaaba
mambiindili ma mo pe, wu mubi li mu uyiri, na li mu umaasa mbutu dibanyasili mu
mutimi a nde. Yii ni mbiindila mbutu diabwi mu mukoo a kuulu.
20 Diabwi nha mbuu ya mamanya, ni muutu wuli mu uyuu mandaa ma Nziaambi, na li
mu uyaka mo nhaa na nhaa mu kinyi.
21 Ka bu mbutu dii diahele na miaanzi, diadiingi ndila taanga hoolo. Mundaa ti, mu
taanga di mapasi, so a buu pe, minyoongo mili mu uyiri, mundaa a mandaa ma Nziaambi,
mawasa-mawasa, imiini kia nde sa ibwa.
22 Mbutu diabwi kutso mingaamba, ni muutu wuli mu uyuu mandaa ma Nziaambi, ka
matsimi ma tsi yi, na busini ba pia, bili mu unyongoso mo, a bibaaha mo kuulu pe mu
ubutu.
23 Ka diabwi nha toto dia mboloso, ni muutu wuli mu uyuu mandaa ma Nziaambi, na
li mu uyaaba mambiindili ma mo. Nde li mu ubutu mbutu: kama, maku masamina, na
maku matata.»

Tsaba ya itiiti ki ibi

24 Yiisu abwita bo tsaba kimi: «Mono ifwaani kia Ipfumu kia mayula: muutu mosi ali
akunu mbutu dimbwe mutso tsiee a nde.
25 Butsuu bumosi bu baata boosi ali matolo, mutaata a muutu wuu ayiri, akuni itiiti ki
ibi mutso bele na ayeni.
26 Mu taanga di bele lameni na labaandii ubutu, bitiiti bi bibi ka biameni.
27 Basiali ba ngaa tsiee bayileele nde: “Pfumu, we akuni mbutu dimbwe mutso tsiee a
we, ka itiiti ki ibi ki kuni imati?”
28 Nde wabavutili: “Mutaata a me yilii buu.” Basiali bamufuuli: “Buni? We tooni ti bisi
diyene ditaapala itiiti ki ibi?”
29 Nde avutili: “Ngori! Mundaa mu taanga di beni ditaapala itiiti kii, beni utuu utaapala
ka bele.
30 Dinyaala bio bioosi bikulu mu itwaari natee mu taanga dia ukukuu, na mu taanga dii,
me sa leele kwaa ba bukukuu: dikwamaasa bitiiti bi bibi na dikutu bio mu biko paa ditsuu
bio mbaa, tumake disuusu bele ku yulu a ibaanga kia me.”»

Tsaba ya libutu la mutarede
(Malako 4.30-32; Luka 13.18-19)

31 Yiisu abwita bo tsaba kimi: «Ipfumu kia mayula kiafwaanina na libutu la mutarede†, li
muutu aholi na akuni mutso tsiee a nde.
32 Lo lavulu bukee mu mbutu dioosi. Ka mu taanga di lo limaakulu, lo ka lavulu mbutu
bioosi bia mutso wooto mu bula: lo ka mwaana a muti, na banyunyi bali mu uyatuungu
manzo ma bo mu mapaki ma nde.»

Tsaba ya lifunusu la mapa
(Luka 13.20-21; Malako 4.33-34)

33 Yiisu abwita bo tsaba kimi: «Ipfumu kia mayula kiafwaanina na lifunusu la mapa li
mukaasa ali mu uholo na uvuutu na liviiri, paa ipuuti idaanda kwalaa.»

---

* **13:15** Yes 6.9-10. † **13:31** *mutarede* ikunu ki li mu umene mutso wooto, na kili mu ulutu mutele a muutu mu bula, na banyunyi utuu utuungu manzo ma bo mu mapaki ma kio.

Mu ima Yiisu akisalila matsaba
(Malako 4.33-34)

34 Yiisu akiyaabisa mii mioosi kwaa makoongi mu matsaba. Nde a akitsuu kwaa bo pe
kwahele a usalila matsaba.
35 Nde akiyiluu buu paa maleeli mubili a Nziaambi mayene tsitsi:
«Me sa dibili munywa a me mu utsuu mu matsaba;
me sa yaabisa matsweeyi maa umatuu mu mbaandila tsi‡.»

Yiisu abiindili tsaba ya itiiti ki ibi

36 Ninha Yiisu asiisi koongi na ayeni ku nzo. Miyii mia nde miaswesii nha peembi a nde
na bamuleeli: «Biindili bisi tsaba ya itiiti ki ibi mutso tsiee.»
37 Yiisu avutili kwaa bo: «Wuli mu ukunu mbutu dimbwe ni Mwaana a muutu.
38 Tsiee, ni tsi. Mbutu dimbwe ni babali ku tsini a tumimi dia Ipfumu kia mayula, na itiiti
ki ibi ni babali ku tsini a litumu la Wu mubi.
39 Mutaata wuli mu ukunu mbutu dimbi, ni Saatana. Ukukuu mbutu ni manini a tsi.
Babukukuu, ni batumu ba Nziaambi.
40 Weti bu bumaasa itiiti ki ibi mu ubumu kio ku mbaa, ni buu bukaaba mu manini a
taanga.
41 Mwaana a muutu sa atsinduu batumu ba nde, bo sa bapalisa mu Ipfumu kia nde, boosi
babali mu ubwiisi imiini kia babamosi, na ba bali mu usalila bubi.
42 Batumu baa sa babadumunu mu idunu kia mbaa, ku ba balayi bakaalili na bakaak-
weete mini.
43 Ka ninha, babanambita mu Nziaambi sa bangeyene weti tari mu Ipfumu kia Taayi a
bo. Wuli na matswi nyaala ayuu!

Tsaba ya busini babaswee na bilaba bia tala

44 «Ipfumu kia mayula kiafwaanina na busini babwaswee mutso tsiee. Muutu bu asiolili
bo, bwiswee bo. Nde luuli mu kinyi na nde yeni, yalii bioosi bi abaa na nde yiravutuu mu
usuumbu tsiee yii.
45 «Ipfumu kia mayula kiabwafwaanina na muteeri a kaari wuli mu usaa bilaba bia tala.
46 Bu asolili imosi kia tala yavululu, nde yeni na yalii bioosi bi abaa, na nde suumbi ilaba
kii.

Tsaba ya siele

47 «Ipfumu kia mayula kiabwafwaanina na siele li badumunu mu mubu na lili mu ukieese
batswi ba mupili na mupili.
48 Bu limani na uluulu, balobi udutu lo natee mu mukoo a nziali, tumake bo badiaali mu
usoolo batswi: batswi ba babwe baloosi mu mapwooyi, na babumi bababi.
49 Ni buu bukaaba ku manini a taanga. Batumu ba Nziaambi sa bayakabala bababwe na
bababi,
50 mu udumunu bo ku idunu kia mbaa, ku balayi bakaalili na ukweete mini.»

Mbayili yi yinyatii na yi yikulu

51 Yiisu afuuli bo: «Beni diyuyi maa moosi?» Bo bamuvutili: «Ee-e».
52 Ninha Yiisu aleeli kwaa bo: «Ni mu buu, pasi muyiisi a mikele wu ukituu muyii a
Ipfumu kia mayula afwaanina na ngaa nzo, wu upalisa kutso mbayili a nde yoosi, biloo
bi binyatii na bi bikulu.»

Basi Nazareti a bali na likiinzi pe mu Yiisu
(Malako 6.1-6; Luka 4.16-30)

53 Yiisu bu amani uta matsaba maa, nde amatii nha mbuu yii,
54 na ayeni ku ngaanda yi nde akuli. Nde ayiisi mu nzo a makutunu ma Bayuudayo, na
baata boosi babali nhaa bakimii. Bo baleeli: «Kuni nde abayi buyeri ba? Buni nde ali mu
utuu uyiluu bimaanga bi?
55 A ni nde pe mwaana a mukomini a manzo? Mari a ni nguu a nde pe? Na baana ba
nguu ba nde, a ni Yaki, Yoosefi, Simooni na Yude pe?
56 Na bakeri ba nde boosi a bali mu udiaala na bisi nha pe? Kuni nde abayi litu li loosi?»
57 Na mandaa maa moosi makikoonoso bo mu usa imiini mu nde. Ni mu buu Yiisu aleeli
kwaa bo: «Bali mu ukiinzi mubili a Nziaambi mu mambuu moosi, ka ndila mu ngaanda yi
nde abutuu, na mu kaanda la nde bali mu uhele ukiinzi nde.»
58 Nha mbuu yii, Yiisu a ayilii pe bimaanga bialaa mundaa pelili a imiini kia bo.

‡ **13:35** Mkg 78.2.

14

Likwa la Yowani Mubootii
(Malako 6.14-29; Luka 9.7-9)

1 Mu taanga dii, Erode mutini a Ngalili, ayuyi ku bakitsuu mu Yiisu.
2 Nde aleeli kwaa basiali ba nde: «Wuu Yowani Mubootii maasiimbuu mu babakwa! Ni
mu buu, nde ali na litu la uyiluu bimaanga.»
3 Erode atsuyi buu, mundaa ti nde ali atumu bakaanga Yowani, bakutulu nde bibolo na
badumunu nde mu perese. Ali mu toono a Erodiade, mukari a Filipo mwaana a nguu a
nde.
4 Mundaa Yowani akileele kwaa Erode: «We ali na muswa pe mu uholo Erodiade aba
mukari a we!»
5 Erode ali na nzala ya udusu Yowani, ka nde akibata boomo ba baata, mundaa bo boosi
bakimono Yowani weti mubili.
6 Ka, iluumbu kia mukuungi wa mbutili a Erode, mwaana a Erodiade wa mukaasa akini
nha kulu a baata boosi ba batumisi ku mukuungi, Erode amoni kinyi yalaa mu nde.
7 Ni mu buu, Erode alabi mukisi mu uha mwaana wuu, pasi ki nde uloombo.
8 Mwaana aduki ndoongi a nguu a nde, na nde aleeli kwaa Erode: «Nha dili nha, ha me
mutswe a Yowani Mubootii nha tso ikoombo!»
9 Ngebe dialuuli mu mutimi a mutini. Ka mundaa mukisi wu nde alabi nha kulu a baata
ba nde atumisi ku mukuungi, nde ahi muswa paa bayiluu weti buli ndoombili a mwaana
wa mukaasa.
10 Ni mu buu nde atsindii muutu mu uyakese mutswe a Yowani mu perese.
11 Babeyi mutswe a Yowani nha ikoombo na bahi nde kwaa mwaana wa mukaasa, na
nde ka ahi mutswe me kwaa nguu a nde.
12 Miyii mia Yowani miayiholo nyutu a nde na badii yo. Tumake bo bayiyaabisa kwaa
Yiisu mamalabii.

Yiisu abuungili mafuundu mataana ma babaala
(Malako 6.30-44; Luka 9.10-17; Yowani 6.1-14)

13 Yiisu bu ayuyi ndaa yii, nde amatii nha mbuu yii, nde akoti mu bootu na ayeni. Nde
atooni uyene ku mbuu yahele na baata. Ka makoongi ma baata mayaabi buu, bo bamatii
mu mangaanda ma mali bebele na baduki Yiisu. Bo bakiyene mu miili ku simi li limosi la
diaanga.
14 Mu taanga di Yiisu asutii mu bootu, nde amoni koongi yinene. Mutimi a nde aluuli mu
ngebe mundaa baata baa, na nde abaandii mu ubeelese babeeri ba bo.
15 Tsitsii bu yatoori, miyii mia nde miaswesii kwaa nde na miamuleeli: «Busi baka mu
uyili, na mbuu yi yatakuu na manzo ma baata. Vutulu baata ba boosi paa bo bayene mu
mala, mu usuumbu bia udia.»
16 Yiisu avutili kwaa bo: «Tsata pe ti bo bayene. Diabaha bia udia beni bame.»
17 Ka bo baleeli kwaa nde: «Bisi nha ndila mapa mataana na batswi boolo dili na bio.»
18 Yiisu aleeli kwaa bo: «Dibee me bio nha.»
19 Nha mbisi nde atumi koongi mu udiaala nha tsini nha mbuu yi bo bali. Tumake nde
aholi mapa mataana maa na batswi boolo baa, asiimbili misi, atali ku yula, na avutili
matoono kwaa Nziaambi. Nde abukili mapa na ahi mo kwaa miyii, na bo bakabi bio kwaa
koongi.
20 Boosi badiiri na bayuuti. Miyii miatoli bitsuru biasiaalili, na mialuusi mapwooyi
kuumi na moolo mu bitsuru bii.
21 Litaanga la babadiiri ali utuu uto mafuundu mataana ma babaala, kwahele a utaanga
bakaasa na baana.

Yiisu adiaati nha yula a mukaanda maamba ma mubu
(Malako 6.45-52; Yowani 6.15-21)

22 Nha mbisi, Yiisu atumi miyii mu ukoto mu bootu paa bo batswaamina ku simi la mubu
lilimosi, mu taanga di nde me uleele kwaa baata mu uvutuu ku mangaanda ma bo.
23 Bu amani na uvutulu baata, nde ahaati ku yulu a mulaanda mu ukuundu. Tsitsii bu
yatoori, nde ali ninha, nde bake.
24 Bootu ali ka la na simi, mapo ma maamba makinyingisi lo mundaa iteembi kiakib-
waana bo.
25 Mu kati-a-kati a butsuu, Yiisu ayeni kwaa miyii mia nde bu akidiaata nha yulu a
mukaanda a maamba.
26 Mu taanga di bamumoni mu udiaata nha yulu a mukaanda a maamba, bo bapamii na
baleeli: «Ki iduuru!» Na bo bakesi mingiri mundaa boomo.

27 Ka nhaa na nhaa Yiisu atsuyi kwaa bo na nde aleeli: «Dilwaata ibaala, ni me wa me, a
diba na boomo pe!»
28 Ninha Peetero avutili, na aleeli kwaa nde: «Pfumu, ngwanya so ni we, ha muswa, paa
me diaata nha yulu a mukaanda a maamba mu uyiri kwaa we.»
29 Yiisu asiingi, na aleeli: «Yira!» Peetero apali mu bootu na abaandii udiaata nha yula
mukaanda a maamba mu uyene kwaa Yiisu.
30 Ka mu taanga di nde amoni mifuri mia iteembi, nde abayi boomo. Nde abaandii
udiaama mu maamba, na aloyi: «Pfumu, vuusu me!»
31 Nhaa-na-nhaa, Yiisu asibili koo kia nde, wamukaangi na wamuleeli: «Imiini kia we ki
ikee ili! Mu ima we siiri paa?»
32 Bo baboolo bakoti mu bootu na iteembi kiawuri.
33 Ni mu buu, miyii miali mutso bootu miatsukini nha kulu a Yiisu mu ukuundu nde, na
miamuleeli: «Ngwanya we Mwaana a Nziaambi!»

Yiisu abeelisi babeeri mu itinini kia Ngenesareti
(Malako 6.53-56)

34 Bo bamani usabuu diaanga na batoori mu itinini kia Ngenesareti.
35 Baata ba itinini kii bayaabi Yiisu, na batsiari mvuungu a nziriri a nde mu mapeembi
moosi, na bamubeyi babeeri boosi.
36 Bamubondili paa nde wabaha muswa wa ubumunu so ndila toso a iyungu kia nde. Na
boosi bababumini kio babeelii.

15

Nziisili a Yiisu mundaa a bukulu
(Malako 7.1-13)

1 Bafarisi na bayiisi ba mikele bamati ku Yeruselemi, bayiri kwaa Yiisu na bamufuuli:
2 «Mundaa ima miyii mia we mili mu uhele ukiinzi mikele miasiisi bakaa ba bisi? Munda
bo a bubaaswaa mioo pe tswaamini a udia weti buli bukulu ba bisi.»
3 Yiisu avutili kwaa bo: «Ka beni, mu ima dili mu uhele ukiinzi tumini a Nziaambi, na
nha mbuu ya uyiluu buu, beni dili mu ukiinzi bukulu ba beni?
4 Ka Nziaambi aleele: "Kiinzi taayi na nguu a we", na "Pasi nde wu usibi taayi so nguu a
nde bafwaana udusu nde*."
5 Ka beni dili mu uyiisi ti, so muutu leeli kwaa taayi so kwaa nguu a nde: "Bi me na keni
uha we mundaa ubaasila we, ni bi me nataasila mu uha bungori kwaa Nziaambi",
6 beni dili mu uha muswa kwaa muutu mu uhele ukiinzi taayi a nde. Ni buu beni dili mu
utee mbisi kwaa andaa ma Nziaambi, mu uyiluu weti buli bukulu ba beni.
7 Beni bangaa peluu! Yeesaya mubili a Nziaambi, ali na buungu mu taanga di nde abili,
mu toono a beni mu mandaa ma:
8 "Baata ba bali mu ukiinzi me ndila mu bibori,
ka mitimi mia bo miatakuu na me.
9 Mu matsimi ma bo ti bo me bali mu usalila, ka mu paamba bo bali mu uyiluu buu,
mundaa ti, nziisili yi bo bali mu uyiisi, a yili ya mikele miamata kwaa Nziaambi pe, ka yo
yili ya mikele miamata kwaa baata†."»

Mandaa ma li mu usumunu muutu
(Malako 7.14-23)

10 Tumake Yiisu ateeri koongi, na nde aleeli kwaa boosi: «Diyuululu na diyuu mbiindila
mandaa ma:
11 a bi bikoto mu munywa bili mu usumunu muutu pe. Ka mamupala mu munywa a nde,
ni mo mali mu usumunu muutu.»
12 Ni mu buu, miyii miaswesii kwaa Yiisu na miamuleeli: «We ayaaba ti Bafarisi bu
bayuyi we mu utsuu mandaa maa, bo bamoni pasi mu mitimi mia bo?»
13 Nde avutili: «Pasi muti wu Taayi a me wa ku yula ahele ukunu, sa batapala nde.
14 Diabanyaala! Bo bingima-ngimi bili mu ubiti bambayi bingima-ngimi! Na so
ingimangimi ibiti mbaayi ingimangimi, bo baboolo sa babwa mu idunu.»
15 Peetero aleeli kwaa nde: «Biindili bisi tsutulu a tsaba yii.»
16 Yiisu avutili: «Beni ka kaala mbahala pe?
17 Beni utuu pe uyaaba ti, bioosi bi bikoto mu munywa a muutu bili mu kulunu mu
moonyo a nde, na nha mbisi bili mu upala mu nyutu a nde?
18 Ka mamupala mu munywa mali mu umata ku mutimi, na ni mo mali mu usumunu
muutu.

---

* **15:4** Pal 20.12; Ndi 5.16; Pal 21.17; Mik 20.9. † **15:9** Yes 29.13

19 Mundaa mu mutimi a nde ni muli mu umata matsimi mamabi, mamali mu utsindi
nde ku ndusili a baata, tsoongili, ipuupu, muyibi, uta bimbaangi bia pia, na uleele mandaa
mamabi mu bambaayi.
20 Ni maa mali mu usumunu muutu! Ka udia kwahele a uswaa mioo a yili mu usumunu
pe muutu.»

Mukaasa wa musi Kaana ameni miaanzi mu Yiisu
(Malako 7.24-30)

21 Tumake Yiisu amatii nha mbuu yii na ayeni ku itinini kia Tiro na kia Sidoni.
22 Mukaasa mosi, musi Kaana wakidiaala mu itinini kii, ayiri kwaa nde na aloyi: «Pfumu,
mwaana a Daavidi, kwiilili me ngebe! Mwaana a me wa mukaasa li akangama kwalaa
kwaa miheebili mimibi, nde li mu umono ngo pasi!»
23 Ka Yiisu a avutili ndaa so mosi pe. Miyii mia nde miaswesii na mialoombi kwaa nde:
«Vutulu nde, mundaa nde li mu uduku bisi nha mbisi mu uyiri aloo.»
24 Yiisu avutili: «Me batsinduu ndila kwaa mameme mamadiimbili ma mu mukaanga a
Iseraeli.»
25 Ka mukaasa ayitsukunu nha kula a nde na aleeli: «Pfumu, baasila me!»
26 Yiisu avutili: «Bubwe pe mu uholo mapa ma baana, na udumunu mo kwaa bambwa.»
27 Mukaasa wamuleeli: «Ni buu, Pfumu! Ka bunu so bambwa bali mu udia bisiesiengi
bili mu ubwa ku tsini a meese ma bapfumu ba bo.»
28 Ni mu buu, Yiisu avutili kwaa nde: «Ee-e, maama! Imiini kia we yili ki inene! Nyaala
Nziaambi aha we ma we tooni.» Na mwaana a nde abeelii mu dii na taanga dii.

Yiisu abeelisi babeeri ba balayi

29 Yiisu asiisi mbuu yii na ayeni ku mukoo a diaanga la Ngalili. Nde ahaati ku yulu a
mulaanda na adiaali.
30 Makoongi ma baata mayiri kwaa nde, babeyi bangaa bitonzo, bingima-ngimi, bangaa
bipii, mababa, na babeeri bakimi balaa. Basuusi bo nha miili mia Yiisu, na nde wababeel-
isi.
31 Baata bakimii bu bamoni mababa mu utsuu, bangaa bipii mu ubeeluu, bitonzo mu
udiaata bubwe, na bingima-ngimi mu umono. Na mundaa maa moosi, bo bakoti mu
ukiinzi Nziaambi a Iseraeli.

Yiisu abuungili mafuundu mana ma babaala
(Malako 8.1-10)

32 Yiisu ateeri miyii mia nde mbili na aleeli: «Me ndi na ngebe a baata ba, mundaa ti
biluumbu ka bitata bo bali na me nha, na bo ka bia udia pe. Me a natoono pe uvutulu bo
kwahele a udia. Bo utuu ubwa iwututu mu kuulu.»
33 Miyii mia nde miamufuuli: «Kuni dituu ubaa, mutso tsi ya tsata mu, bia udia bi diha
kwaa koongi yinene yi, paa baata badia na bayuutu?»
34 Yiisu afuuli bo: «Mapa kwe beni dili na mo?» Na bo bavutili: «Tsaamba, na mwaana
batswi ba bakee.»
35 Ninha nde aleeli kwaa koongi mu udiaala nha tsini.
36 Tumake nde aholi mapa tsaamba maa na batswi, avutili matoono kwaa Nziaambi,
abukili mo na aheeri mo kwaa miyii mia nde, na miyii miakabi mo kwaa boosi.
37 Boosi badiiri na bayuuti. Miyii miatoli bikesi biasiaalili, na mialuusi mapwooyi
tsaamba mu bikesi bii.
38 Litaanga la babadiiri lali mafuundu mana ma babaala, kwahele a utaanga bakaasa na
baana.
39 Bu amani na uvutulu koongi, Yiisu ahaati mu bootu na ayeni ku itinini kia Mangadani.

16

Bafarisi na Basaduki baloombi iliimbi kia ukimuu
(Malako 8.11-13; Luka 12.54-56)

1 Bafarisi na Basaduki baswesii kwa Yiisu mu ulebuu nde mweete. Bo bamuloombi ti
amweese bo mu iliimbi kia ukimuu ti nde amata kwaa Nziaambi.
2 Ka Yiisu avutili kwaa bo mu mandaa ma: «Mu tsitsii, bu tari lika mu udiaama, beni
diayaaba mambiindili na ki taanga dikaaba. Mu taanga dii, beni dili mu uleele: “So yulu
labeenge, bisi sa dibaa taanga dimbwe.”
3 Na mu ngwaali-a-ngwaali, beni dili mu uleele: “Lolo mvulu sa anoo, mundaa yula
labeenge kuni lapiindi.” Beni diayaaba usoboso biliimbi bia mataanga, ka beni ukoono
usoboso biliimbi bili mu umonuu mu taanga di!

4 Baata ba isieende kia lolo ki, bali ba babi na bangaa tsoongili nha kulu a Nziaambi, bali
mu uloombo iliimbi kia ukimuu. Ka a wuli na iliimbi ki bu mweese bo pe, so a ni kia Yaona
pe.» Tumake nde asiisi bo na ayeni.

Lifunusu la mapa la Bafarisi na Basaduki
(Malako 8.14-21)

5 Mu taanga di miyii miasabii ku simi la diaanga li limosi, bo badiimbili ubiti mapa.
6 Ninha Yiisu aleeli kwaa bo: «Diyuu! Disa mayele mu liviiri la mapa la Bafarisi na
Basaduki.»
7 Miyii mialelisini nha kati a bo: «Nde tsuyi buu mundaa bisi a diabee pe mapa.»
8 Yiisu ayaabi ma bo bakitsuu na wabafuuli: «Mundaa ima beni dili mu ulelesene nha kati
a beni ti mundaa a dili na mapa pe? Beni baata babali na imiini ki ikee mu Nziaambi.
9 Beni a dili mu ubwayaaba pe? Dilibili moonyi mu mapa mataana, ma bakaba kwaa
mafuundu mataana ma babaala, na litaanga la mapwooyi ma beni diabiti!
10 Na dilibili moonyi ka mu mapa tsaamba, ma bakaba kwaa mafuundu mana ma
babaala, na litaanga la mapwooyi ma beni diabiti!
11 Buni beni dili mu uhele uyaaba ti, a mu miatala mapa pe me nakitsuu kwaa beni, mu
taanga di me nakileele beni: “Disa mayele mu liviiri la mapa la Bafarisi na Basaduki”?»
12 Ninha miyii miayaabi ti a mundaa liviiri la mapa pe nde aleeli kwaa bo mu usa mayele,
ka mundaa nziisili a Bafarisi na Basaduki.

Peetero aleeli ti Yiisu ni Mesiya
(Malako 8.27-30; Luka 9.18-21)

13 Yiisu ayeni ku itinini kia Sezare ya Filipo. Nde afuuli miyii mia nde: «Baata ima bali mu
uleele mundaa Mwaana a muutu?»
14 Bo bavutili: «Babamosi bali mu uleele ti we Yowani Mubootii, bana ti we Eliya, na
bakimi ti we Yelemiya, so a buu pe mu mubili mukimi.»
15 Na Yiisu wabafuuli: «Ka beni, buni dili mu uleele? Me na ndi?»
16 Simooni Peetero avutili: «We ni Mesiya, Mwaana a Nziaambi wa moonyi.»
17 Ni mu buu Yiisu aleeli kwaa nde: «Ba kinyi, Simooni mwaana a Yoona, mundaa ti a
musunyi na makili pe biyaabisi we maa, ka Taayi a me wuli mu mayula.
18 Ee-e, me ndeeli kwaa we: we ni Peetero, mbiindili ti “manya.” Na ninha yulu a manya
li, me nituungu libuundu la me. So likwa a lituu ubiingi lo pe.
19 Me sa ha we matsiafi ma Ipfumu kia mayula. Mi we ukutu nha tsi, sa bakutu mu
mayula. Na mi we unyangila nha tsi, sa banyangila mu mayula.»
20 Tumake, Yiisu alii mu ibaala kwaa miyii mia nde, mu uhele uleele kwaa muutu ti nde
ni Mesiya.

Yiisu ayaabisi likwa na tsimbilili a nde
(Malako 8.31—9.1; Luka 9.22-27)

21 Umatuu mu taanga dii, Yiisu abaandii mu utsuu na yaki-yaki kwaa miyii mia nde bu
aleeli: «Me nafwaana uyene ku Yeruselemi na umono pasi dia laa nha mioo mia bakuutu
ba Bayuudayo, na banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele. Me sa badusu,
na mu iluumbu kia bitata, me sa siimbuu.»
22 Ninha Peetero abiti nde nha peembi na abaandii usieembe nde na aleeli: «Nziaambi
akebe we, Pfumu! Ngori, mii a miyilimi mu we pe!»
23 Ka Yiisu bu asieetii, aleeli kwaa Peetero: «Saatina! Swese ku naa, takuu na me! We li
baka mu kuulu a me, mundaa ti we a li mu utsimi pe weti Nziaambi, ka matsimi ma we
matsimi ma imuutu».

Buni diafwaana uduku Yiisu

24 Tumake Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde: «So muutu tooni uduku me, anyaala utsimi
mu nde makulu, ka abiti kuruwa a nde na aduku me.
25 Mundaa, pasi nde watoono uvuusu idiingi kia nde sa adiimbisi kio; ka wu udiimbisi
idiingi kia nde mu toono a me sa asololo kio.
26 Ki ndaanda muutu ubaa so nde bayi busini ba tsi yoosi, na nha mbuu mosi, ufuusu
idiingi kia nde? So a buu pe, ki isii muutu utuu uha mu usoboso na idiingi kia nde?
27 Ka, Mwaana a muutu sa ayira mu buzitu ba taayi a nde, itwaari na batumu ba nde, na
sa aha musieende kwaa muutu-muutu weti buli biyiluu bia nde.
28 Mu ngwanya me nadileeli: babamosi mu babali nha, a bukwa pe, natee bo bumono
ku Mwaana a muutu uyira weti mutini.»

17

Miyii mitata miamono buzitu ba Yiisu
(Malako 9.2-13; Luka 9.28-36)

1 Nha mbisi a biluumbu bisamina, Yiisu aholi Peetero, Yaki na Yowani, mukee a Yaki, na
abiti bo ku yulu a mulaanda wu mula, bo ali kuu bo bake.
2 Mu taanga di bo bakitala nde, Yiisu amonii kwaa bo mu ifwaani ki ikimi: kiinzi kia nde
kiabaandii ungeyine weti tari, na bikutu bia nde biahembii na pee weti liyalila.
3 Itsundu-a-tsundu, Mooso na Eliya bamonii kwaa miyii mio mitata. Bo baboolo bakitsuu
na Yiisu.
4 Ninha Peetero aleeli kwaa Yiisu: «Pfumu, bubwe bisa-beni mu uba nha. So we tooni, me
utuungu bituru bitata nha, imosi kia we, imosi kia Mooso, na imosi kia Eliya.»
5 Nde ali keni mu utsuu, bu tuti la liyalila layifuu bo, na ndaa mosi yayuyini kutso tuti,
yaleeli: «Wuunawu ni Mwaana a me wa litoono ndaa, mu nde me nasuusu kinyi a me yoosi.
Diyuu nde!»
6 Mu taanga di miyii miayuyi ndaa yii, bo babayi boomo balaa na babwiiri biinzi mu
tsini.
7 Yiisu aswesii kwaa bo, abeembi bo na aleeli: «Ditemene, a diba na boomo pe.»
8 Bo basiimbili misi mia bo na a bamoni muutu mukimi pe ka ndila Yiisu.
9 Bu bakisutuu mulaanda, Yiisu wabahi tumini yi: «A dileele kwaa muutu so moosi pe
ma beni dimoni, natee Mwaana a muutu usiimbu mu babakwa.»
10 Tumake miyii miafuuli Yiisu: «Mu ima bayiisi ba mikele bali mu uleele ti Eliya afwaana
ukwayira?»
11 Nde avutili kwaa bo: «Eliya afwaana ukwayira mu uvutulu bungeele mu bioosi.
12 Ka mu me, me nileele beni: Eliya amaakwayiri, baata a bamuyaabi pe, na bamuyilii
mioosi mi bo batooni. Ni buu ka, bo bakaakwaamisa Mwaana a muutu nde makulu.»
13 Ninha, miyii miayaabi ti nde akitsuu bo mundaa a Yowani Mubootii.

Yiisu abeelisi mwaana wakibeele sisi
(Malako 9.14-29; Luka 9.37-43)

14 Mu taanga di bo batoori nha yali koongi, muutu mosi aswesii kwaa Yiisu, atsukini nha
kulu a nde,
15 na aleeli: «Pfumu, kwiilili mwaana a me wa baala ngebe. Nde ubaabwa sisi na nde li mu
pasi. Mu taanga di nde ali kutso pasi dii, nde ubaabwa ku mbaa, so a buu pe, mu maamba.
16 Me nabee nde kwaa miyii mia we, ka bo a batuu nde ubeelese pe.»
17 Yiisu aloyi: «Beni baata ba babi na babahele a imiini! Natee ki taanga me nafwaana
uba na beni? Natee ki taanga me nafwaana ubiti mufunu a beni? Dibee me mwaana wuu
nha.»
18 Yiisu afweengi muheebili wu mubi. Nde apali mu mwaana, na mwaana abeelii mu dii
na taanga dii.
19 Ninha miyii miaswesii kwaa Yiisu nha mbuu ya bo-bake na bamufuuli: «Mu ima bisi
diahele utuu ubingi muheebili wuu?»
20 Yiisu avutili kwaa bo: «Mundaa imiini kia beni ngo bukee ili. Mu ngwanya me nadileeli:
so beni diali na imiini ki ikee weti libutu la mutarede, beni aba utuu uleele kwaa mulaanda
wu: “Sobo mbuu, yene kunaanga”, na nde keni usobo mbuu. Keni a utuu uba na ndaa so
mosi yi dikoono beni pe. [
21 Ka ndila mu likuundu na ndiili a mutuutu butuu ubiingi pili a muheebili wu.]»

Yiisu abwiyaabisa likwa na tsimbilili a nde
(Malako 9.30-32; Luka 9.43-45)

22 Iluumbu imosi bu miyii miali itwaari ku Ngalili, Yiisu aleeli kwaa bo: «Mwaana a muutu
sa bayeelele nha mioo mia baata.
23 Bo sa bamudusu. Ka mu iluumbu kia bitata, nde sa usiimbuu mu babakwa.» Na mu
taanga dii, miyii miamoni ngebe dialaa.

Ufutu limaanda la Nzo a Nziaambi

24 Mu taanga di Yiisu na miyii mia nde batoori ku ngaanda ya Kapernawumi, batoli ba
limaanda la Nzo a Nziaambi baswesii kwaa Peetero na bamufuuli: «Muyiisi a beni a ali mu
ufutu pe limaanda la Nzo a Nziaambi?»
25 Peetero avutili: «Ee-e, nde li mu ufutu.» Mu taanga di Peetero akoti mu nzo, Yiisu
akwibaanduu utsuu na aleeli: «Buni we li mu utsimi Simooni? Na afwaana ufutu limaanda
kwaa mitini mia tsi yi? Baata ba tsi a bo oo ti bieenyi?»
26 Peetero avutili: «Bieenyi.» Yiisu aleeli kwaa nde: «Mu yii, baata ba tsi a bali na kia ufutu
pe.

27 Ka a diatoono umweese baata ba pasi mu mitimi pe. Ninha, yene ku diaanga, we
dumunu lobo mu maamba, tswi watsiomi wu upala, kaanga nde na we dibili munywa a
nde. Na nhaa, we sa mono mukuti a mboongo wakuu mu ufutu limaanda la me na la we.
Holo mukuti a mboongo wuu, na we futu bo limaanda la bisi baboolo.»

18

Na avulu ndutu mu Ipfumu kia mayula?
(Malako 9.33-37,42-48; Luka 9.46-48; 17.1-2)

1 Mu taanga dii, miyii miaswesii kwaa Yiisu, na miamufuuli: «Na avulu ndutu mu Ipfumu
kia mayula?»
2 Yiisu ateeri imwamwaana mbili, wamusuusi nha kati a bo,
3 na aleeli: «Mu ngwanya me nadileeli, so beni a disobi ndiaatili a beni pe na uba weti
bibabaana, beni a dituu uba baata ba Ipfumu kia mayula pe.
4 Wavulu ndutu mu Ipfumu kia mayula, ni wuu wu ukuluu na uba weti imwamwaana
ki.
5 Na pasi muutu wu uyaka imwamwaana weti kiinaki, mundaa ti muutu wuu atoono
me, nde yaki me makulu.»

Uyiluu usa mayele mu uhele ubwiisi mwaana a nguu mu masumu
(Malako 9.42-48; Luka 17.1-2)

6 «Pasi nde wu ubwiisi mu masumu, mosi mu bibabaana bi bili mu usa imiini mu me,
yavulu bubwe kwaa nde bamukutulu limanya li linene mu kiingi, na bamudumunu ku
musundu a mubu.
7 Ngebe kwaa baata ba tsi! Mundaa ti mandaa ma mukubusu baata mabaka mali ma laa.
Mandaa ma pili yi a mubaahele pe, ka ngebe kwaa muutu wuli mu ukubu ti mandaa maa
mayilimi!
8 So ni mundaa koo kia we, so a buu pe, mundaa kuulu kia we, we ubwa mu masumu,
kese bio na bumu bio la na we. Ka yavulu bubwe kwaa we mu ukoto mu moonyi wa
ngwanya na ndila koo imosi, so a buu pe, kuulu imosi. Uyiluu buu yavulu bubwe, mu uhele
uba wu budumunu ku mbaa ya mbuuungulu, na mioo mio mia mioolo, so a buu pe, na miili
mio mia mioolo.
9 Na so ni mundaa lisi la we, we ubwa mu masumu, sootolo lo, na dumunu lo la na we.
Mundaa, yavulu bubwe kwaa we mu ukoto mu moonyi wa ngwanya na ndila lisi limosi,
ka a mu uba na misi mio mia mioolo pe, na uba wu budumunu ku mbaa ya mbuungulu.»

Tsaba ya limeme ladiimbili na basolili
(Luka 15.3-7)

10 «Disa mayele! A dimeengele pe so mosi mu bibabaana bi. Ka ngwanya me nadileeli,
batumu ba bo bali mu taanga dioosi nha kulu a kiinzi kia Taayi a me wuli mu mayula. [
11 Ka Mwaana a muutu a yiri mu uvuusu ba bali badiimbili.»]
12 «Ima beni dili mu utsimi? Mbiiti muutu li na kama la mameme, ninha limosi mu mo
lidiimbili, nde a usiisi pe maku wa na wa mamamosi ku yulu a mulaanda mu uyene ku
usaa ladiimbili?
13 Ee-e, me nadileeli, so nde solili lo, nde sa amono kinyi yavululu mu limeme lii, kwavulu
kinyi ya mu maku wa na wa ma mameme mahele udiimbili.
14 Ni buu ka, Taayi a beni wuli mu mayula a atoono pe ti so mosi mu bibabaana bia nde
adiimbili.»

Buni diafwaana usa mu taanga di mwaana a nguu amaabwa mu masumu

15 «So mwaana nguu a we yilii we mimibi, yamono nde mu taanga di beni diba ndila beni
boolo na mweese nde bubi ba nde. So nde yuyi we, nhaa we maavuusu nde.
16 Ka so nde bisi uyuu we, holo muutu mosi so a buu pe boolo baba itwaari na we, paa
weti bu li mu uleele Mabasonuu: "Pasi ndaa bafwaana uyiluu yo nha kulu a bambaangi
boolo so batata*."
17 Ka so nde bisi uyuu bo, leele yo kwaa libuundu, na so nde bisi uyuu libuundu, holo nde
weti mungooyi, so a buu pe mutoli a limaanda.»
18 «Mu ngwanya me nadileeli: pasi ma dikutu beni nha tsi, sa bakutu mo mu mayula. Na
pasi ma dinyangila beni nha tsi sa banyangila mo mu mayula.»
19 «Me nadileeli ka ti, so baata boolo nha kati a beni bayuhisini nha tsi, mu uloombo pasi
kio mu likuundu, Taayi a me wuli mu mayula sawabaha bo kio, weti bu baloombi.
20 Mundaa nha mbuu yi baata boolo so batata bakukunu mu kuumbu a me, me ndi nha
kati a bo.»

* **18:16** Ndi 19.15.

Tsaba ya musiali wuli mu ubisi usa kolokolo

21 Ninha Peetero aswesii kwaa Yiisu na wamufuuli: «Pfumu, mbala kwe me nafwaana
usa mwaana nguu a me kolokolo mbiiti nde yilii me bubi? Natee mbala tsaamba?»
22 Yiisu avutili kwaa nde: «Ngori, me a nileele pe we ti natee mbala tsaamba, ka natee
mbala maku tsaamba mbala tsaamba.
23 Ni mu buu, mono ifwaani kia Ipfumu kia mayula: Mutini mosi aholi kesili ti
bangaamba ba nde bayala nde mutata, mundaa mayaama ma bo bakoti kwaa nde.
24 Mu taanga di babaandii uyala nde mitata, bamubeyi ngaamba mosi wali na yaama la
nde, la mafutu mafuundu kuumi ma mikuti mia mboongo.
25 Muutu wuu a ali na mbayili pe mu utuu uvutulu mboongo dii. Ni mu buu pfumu a nde
atumi ti bayaluu nde weti mutee na bayaluu ka mukari a nde, baana ba nde na bioosi bi
ali na bio, paa babele yaama.
26 Ngaamba atsukini nha kulu a pfumu a nde na wamuleeli: "Kama mutimi mu me, na
me sa fuutu we yaama loosi."
27 Pfumu wamukwiilili ngebe: nde anyaali yaama la nde na wamunyaali ayene.»
28 «Ngaamba wuu bu apali abwaani mosi mu bambaayi ba nde ba isala, wali na yaama
la nde la mikuti kama mia boongo. Nde ayaki na apinyi mbaayi wuu nha kiingi na aleeli:
"Bele yaama la me!"
29 Mbaayi ngaamba wuu abwiiri nha miili mia nde na wamupeli mbii bu: "Kama mutimi
mu me, na me sa bele yaama la we!"
30 Ka wu mumosi abisi, nha yulu a nhaa nde wamuheeri paa bamudumunu mu perese
natee bu nde ubele yaama la nde.
31 Bambaayi basiali, bu bamoni mamayilimi, bo banyoongi kwalaa na bayileele mioosi
kwaa pfumu a bo.
32 Ni mu buu pfumu atiiri ngaamba wuu mbili na wamuleeli: "We ngaamba wuli na
mutimi wu mubi! Me nanyaala yaama la we mundaa we a apele me mu uyiluu buu.
33 We aba afwaana ka ukwiili mbaayi a we wa isala ngebe, weti bu me na kwiilili we
ngebe!"
34 Pfumu a nde abayi kesi ya mifuri na wamutsindii ku perese la bisala bia mifuri natee
bu nde ubele yaama la nde loosi.»
35 Tumake Yiisu abwileele: «Ni buu ka Taayi a me wuli ku yula akaayiluu mu beni, mbiiti
muutu-muutu mu beni utuu pe usa mwaana a nguu a nde kolokolo mu mutimi a nde
woosi.»

19

Nziisili a Yiisu mu ndaa a tsialili a makweele
(Malako 10.1-12)

1 Mu taanga di Yiisu amani mu uha nziisili yii, nde asiisi itinini kia Ngalili, na ayeni ku
itinini kia tsi ya Yuuda, ku simi li limosi la nziali ya Yorodaani.
2 Koongi a baata yamuduki kuu, na nde abeelisi babeeri ba bo.
3 Ndaamba a Bafarisi baswesii kwaa nde mu ulebuu nde mweete. Bo bamufuuli: «Mikele
mia Nziaambi mili mu uha muswa kwaa baala mu ubingi mukari a nde mu pasi toono?»
4 Yiisu avutili: «Beni a diataanga pe mialeeli Mabasonuu? "Mu mbaandili, Nziaambi
wabayilii baala na mukaasa*."
5 Tumake Nziaambi aleeli: "Ni mu buu, baala sa asiisi taayi na nguu a nde, na ukaangama
mu mukari a nde, na bo baboolo sa baba muutu mosi†."
6 Ni mu buu, bo ka a bubwaba baata boolo pe, ka muutu mosi. Ninha, muutu anyaala
ukabala bi Nziaambi avuutu.»
7 Bafarisi bamufuuli: «So ni buu, mu ima Mooso atumu baala, mu uha mukaanda a tsialili
a makweele kwaa mukari a nde, mu taanga di nde amaabingi nde?»
8 Yiisu avutili: «Mooso ahi beni muswa wa ubingi bakari ba beni, mundaa beni dili na
mitimi mia minono. Ka mu mbaandila yali buu pe.
9 Me nadileeli: so baala bingi mukari a nde, mbii ti mukari a nde a asoongo pe, na so
baala lii kweeli mukaasa mukimi, nde soongi.»
10 Miyii mia nde miamuleeli: «Mbii ni buu buli mukele a makweele, yavulu bubwe mu
uhele ukweele.»
11 Yiisu avutili kwaa bo: «Babaala boosi a butuu pe usiingi nziisili yi, ka ndila baa ba
Nziaambi aha litu la usiingi yo.
12 Mandaa malayi mali mu ukoonoso baata mu uhele ukweele: kwaa babamosi, min-
goongo mia umatuu bu babutu bo; kwaa bana, bambaayi baata badusi mabutu ma bo;

* **19:4** Mba 1.27; 5.2. † **19:5** Mba 2.24.

bakimi ka babisi ukweele mundaa Ipfumu kia mayula. Nyaala ti wu utuu usiingi nziisili yi asiingi yo!»

Yiisu asiemi bibabaana
(Malako 10.13-16; Luka 18.15-17)

13 Baata babeyi bibabaana kwaa Yiisu paa nde anaa mioo nha yulu a bo na akuundulu bo Nziaambi, ka miyii miasieembi bo.
14 Ka Yiisu aleeli: «Dinyaala bibabaana bayiri kwaa me na adiabalii pe, mundaa Ipfumu kia mayula yili kia babali weti bo.»
15 Nde anayi mioo nha yulu a bo pa asieme bo, na asiisi mbuu yii.

Mufuru a baala wa isini
(Malako 10.17-31; Luka 18.18-30)

16 Mufuru a baala limosi laswesii kwaa Yiisu na lamufuuli: «Muyiisi, ki ndaa yimbwe me nafwaana uyiluu mu ubaa moonyi wu uhele uwa?»
17 Yiisu aleeli kwaa nde: «Mu ima we uha me nduru mu miatala mamabwe? Ndili a mosi li wu mubwe. So we tooni ukoto mu moonyi wu uhele uwa, kiinzi mikele mia Nziaambi.»
18 Nde afuuli: «Ki mio?» Yiisu avutili: «A dusu pe; a soongo pe; a yibi pe; a ta imbaangi kia pia pe mu muutu.
19 Kiinzi taayi a we na nguu a we; toono mbaayi muutu na we weti we makulu‡.»
20 Mufuru a baala wamuleeli: «Me nakiinzi mikele mii mioosi. Ima me nafwaana ubwayiluu mu ubaa moonyi wuu?»
21 Yiisu wamuleeli: «So we tooni uba wakuu, yene we yaluu bi we abaa bioosi na ha mboongo kwaa bawele, na we sa baa busini mu mayula, na nha mbisi a maa yiri we duku me.»
22 Ka mu taanga di mufuru a baala wuu ayuyi mandaa maa, nde ayeni kutso ngebe, mundaa nde ali na busini balaa.
23 Ni mu buu Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde: «Mu ngwanya me nadileeli: ili pasi kwaa muutu wa isini mu ukoto mu Ipfumu kia mayula.
24 Na me nibwaleele beni ndaa yi: yili pasi kwaa nyama wa weti puundi mu ulabuu mu wuru la tsioongi, ka ya bwavulu pasi kwaa isini mu ukoto mu Ipfumu kia Nziaambi.»
25 Mu taanga di miyii miayuyi mandaa maa, bo bakimii kwalaa na baleeli: «Ka ninha, na utuu uvuu?»
26 Yiisu atali bo na wabaleeli: «Kwaa baata mii utuu pe uyilimi, ka kwaa Nziaambi mioosi utuu uyilimi.»
27 Ninha Peetero aleeli: «Mono, bisi diasiisi bioosi mu uduku we. Ka ki musieende bisi dikaabaa?»
28 Yiisu aleeli kwaa bo: «Mu ngwanya me nadileeli: mu taanga di Mwaana a muutu akaadiaala nha mbata a ipfumu kia nde kia buzitu mu tsi yi inyatii, beni kuumi na boolo ba diaduku me, beni ka sa didiaala nha mambata ma bipfumu mu ufuundusu bifuumbu kuumi na bioolo bia Iseraeli.
29 Na baata boosi ba busiisi manzo ma bo, so a buu pe baana ba nguu ba bo, bakeri ba bo, taayi a bo, nguu a bo, baana ba bo, matsiee ma bo mu toono a me, sa babaa biavulu bii mufutu mbala kama, na sa babaa moonyi wu uhele uwa.
30 Ka babalayi babali mu taanga di babatsiomi, sa baba batsieelele, na babalayi babali mu taanga di batsieelele sa baba babatsiomi.»

20

Basiali mu tsiee a viinyi

1 «Mono bwafwaanina Ipfumu kia mayula: Ngaa tsiee a viinyi mosi apali mu nzo a nde ngwaali-a-ngwaali, mu uholo basiali mu tsiee a nde.
2 Nde ayuhisini na bo mu ufutu bo mu tala yi bayuku ukwabaa, mukuti mosi wa mboongo mu iluumbu, na nde wabatsindii mu uyasala ku tsiee a nde ya viinyi.
3 Nde abwipala mu nguungu ya wa mu ngwaali, na nde abwimono bakimi babadiaala ku kulu a mbari kwahele a usa isala.
4 Nde wabaleeli: "Beni ka diyasala, ku tsiee a me ya viinyi, na me sa nadiha mufutu wafwaana."
5 Na bo bayeni kuu. Ngaa tsiee abwipala mu nzanga, tumake mu nguungu ya matata nha mbisi a nzanga na ayilii bumosi.

‡ **19:19** Pal 20.12-16; Mik 19.18; Ndi 5.16-20.

6 Nha tsieelele, mu tsitsii, ku bele a nguungu ya mataana nha mbisi a nzanga, nde apali na
amoni babaala bakimi batemene nha mbuu me yali yatemene batsiomi. Nde wabafuuli:
“Mu ima beni dili mu udiaala nha iluumbu ki ibiimbili kwahele a usa isala?”
7 Bo bavutili: “Mundaa muutu pe waholo bisi mu isala.” Nde aleeli kwaa bo: “Ee-e, beni
ka diyasala mu tsiee a me ya viinyi.”
8 Tsitsii bu yatoori, ngaa tsiee a viinyi aleeli kwaa mutumi a bisala bia nde: “Tumusu
basiali na wabaha muutu-muutu mufutu a nde. We ubaanduu mu babakoto tsieelele mu
isala, na we umana mu babakoto tsiomi mu isala.”
9 Babakoti mu isala mu tsitsii, mu nguungu ya mataana nha mbisi a nzanga bayiri, na
mutumi me wuu wabahi muutu-muutu mukuti a mboongo mosi.
10 Taanga dia babakoti tsiomi mu isala bu diatoori, bo batsimi ti bakeni ubaa mufutu
wavulu wa babamosi. Ka nde wabahi ka kwaa muutu-muutu mukuti a mboongo mosi.
11 Mu taanga di bakiholo mufutu wuu, bo bakitsuu mandaa mamabi mu ngaa tsiee,
12 na bakileele: “Basiali ba beni dialooso mu isala nha tsieelele ba, basala mu nguungu
ndila mosi. Ka we futi bo iteesi imosi na bisi. Ka bunu, bisi dilemisi manyutu mu usala
iluumbu ibiimbili ku tsini a nyanga yamifuri!”
13 Ka ngaa tsiee avutili kwaa mosi mu bo: “Nduu a me, me a nasa we ndaa yimbi pe. We
ayuhusunu na me mu usala mu mukuti a mboongo mosi mu iluumbu, a buu pe?
14 Ninha holo mufutu a we na yene wa we. Mundaa ti, me natoono uha kwaa wakoto mu
isala nha tsieelele wu iteesi imosi na we.
15 Me a ndi pe na muswa mu uyiluu ma me natoono mu mboongo dia me? So a buu pe
we musoyi li na nde mundaa me ndi na mutimi wu mubwe?”»
16 Yiisu abwileele: «Ni buu, batsieelele sa baba babatsiomi, na babatsiomi sa baba
batsieelele.»

Yiisu ayaabisi mu mbala ya mutata likwa na tsimbilili a nde mu babakwa
(Malako 10.32-34; Luka 18.31-34)

17 Yiisu akiyene ku Yeruselemi na miyii mia nde. Bu bakiyene, nde atakii na miyii kuumi
na mioolo nha peembi mu uyiisi bo. Nde wabaleeli:
18 «Diyuu! Ku Yeruselemi dili mu uyene. A ni kuu pe bakaayeelele Mwaana a muutu, nha
mio mia banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele? Bo sa bamuha kesili ya
likwa,
19 na sa bamuyeelele nha mioo mia bangooyi, ba busa nde saa, bufiinzi nde bikoti, na
bukomo nde nha kuruwa. Na mu iluumbu kia bitata sa asiimbuu mu babakwa mu uba
moonyi.»

Ndoombili a nguu a Yaki na Yowani
(Malako 10.35-45)

20 Mu taanga dii, mukari a Zebedaayi aswesii kwaa Yiisu itwaari na baana ba nde boolo
ba babaala. Nde abaandini nha kulu a nde mu uloombo nde ndaa mosi.
21 Yiisu aleeli kwaa nde: «Ima we atoono?» Nde wamuvutili: «Ha me lilasina ti, mu taanga
di we kaaba mutini, baana ba me bo baboolo ba, mbari sa badiaala nha mambuu ma
buzitu. Mu bo baboolo, mosi sa adiaala nha koo kia we kia babaala, na wunu nha koo
kia we kia bakaasa.»
22 Yiisu avutili: «Beni a diyaaba pe ma beni dili mu uloombo. Beni utuu unywa mbasa ya
mapasi yi me kaanywa?» Bo bamuvutili: «Ee-e, bisi utuu.»
23 Yiisu wabaleeli: «Ka beni sa dinywa mbasa ya me. Ka a me pe nisoolo ba budiaala nha
koo kia me kia babaala na nha koo kia me kia bakaasa. Mambuu maa mali ma baata ba
Taayi a me ayiluu mo mu bo.»
24 Mu taanga di miyii kuumi mimimosi miayuyi buu, bo bakoli baana ba nguu boolo baa
kesi.
25 Ninha Yiisu ati boboosi mbili na aleeli: «Beni diyaaba ti bapfumu ba matsi makimi bali
mu utumu baata ba bo mu mifuri. Na baata babanaanguu bali mu unyongoso baata bali
ku tsini a litumu la bo.
26 Ka mandaa maa utuu pe uyilimi weti buu nha kati a beni. Ka mbiiti mosi mu beni
atoono uba wanaanguu, nde afwaana uba musali a beni.
27 Na mbiiti mosi mu beni atoono uba mukuutu, nde afwaana uba mutee a beni.
28 Bumosi ka Mwaana a muutu a ayiri pe paa bamusalila. Ka nde ayiri mu usalila baata,
na uha moonyi a nde weti bungori mu uyobolo baata babalayi.»

Yiisu abeelisi bingima-ngimi bioolo
(Malako 10.46-52; Luka 18.35-43)

29 Bu bo bapali mu ngaanda Yeriko, koongi yinene yaduki Yiisu.

30 Bingima-ngimi bioolo biali biadiaala nha mukoo a kuulu biayuyi ti Yiisu ka mu uyoo.
Ninha bio biakiloo: «Pfumu, Mwaana a Daavidi, kwiilili bisi ngebe!»
31 Baata babali mu koongi basieembi bo paa bawuru. Ka bo bahami mu uloo mu mifuri:
«Pfumu, Mwaana a Daavidi, kwiilili bisi ngebe!»
32 Yiisu atemini, wabateeri mbili na wabafuuli: «Buni me nituu ubaasila beni?»
33 Bio biavutili kwaa nde: «Pfumu, dibili misi mia bisi paa mio mimono.»
34 Yiisu amoni ngebe dia bio na abeembi misi mia bio. Nhaa na nhaa, bingima-ngimi
bioolo bii biabaandii umono bubwe-bubwe na bio biaduki Yiisu.

21

Yiisu akoti mu Yeruselemi
(Malako 11.1-11; Luka 19.28-40; Yowani 12.12-19)

1 Mu taanga di bo bali ka bele na Yeruselemi na batoori ku peembi a bula ba Betefange,
nha yulu a mulaanda a Olive. Mu dii na taanga dii, Yiisu atsindii miyii mioolo ku kulu.
2 Nde aleeli kwaa bo: «Diyene ku bula babali nha kulu a beni. Kuu beni sa dimono nhaa-
na-tsi puundi wu bakutulu na mwaana a nde. Dinyangila na dibee me bo.
3 So baleeli beni ndaa, divutulu: "Pfumu li na nzala a bo." Tumake, sa baha beni muswa
paa diyiri na bo.»
4 Maa mayilimi paa ti maleeli Nziaambi mu munywa a mubili mayene tsitsi:
5 «Leelani kwaa baata ba Siooni:
Mono, mutini a we li mu uyira kwaa we,
aluulu mu buleembi,
adiaala nha yulu a puundi,
na nha yulu a mwaana a puundi,
mwaana puundi wa mukari.[*]»
6 Ninha miyii miayeni na miayilii miatumi bo Yiisu.
7 Bo babeyi puundi na mwaana a nde, basuusi biyungu bia bo nha yulu a mwaana a
puundi na Yiisu adiaali nha yulu.
8 Mu uha nde buzitu, koongi a baata yinene yayali biyungu bia bo mu kuulu. Bakimi
bakikese mapaki mu miti na bakisuusu mu kuulu, paa nde adiaata nha yulu a mo.
9 Baata babakiyene ku kulu na ku mbisi a Yiisu bakiloo: «Osaana Mwaana a Daavidi!
Nyaala Nziaambi asieme wuli mu uyira mu kuumbu a Pfumu! Osaana kwaa Nziaambi
mu mayula!»
10 Mu taanga di Yiisu akoti mu Yeruselemi, baata boosi bakoti kutso nyingi-nyingi,
bakifuulu: «Baala li na ali?»
11 Baata bakivutulu: «Wu ni mubili Yiisu musi Nazareti, bula ba mu itinini kia Ngalili.»

Yiisu abingi bayalii mu Nzo a Nziaambi
(Malako 11.15-19; Luka 19.45-48; Yowani 2.13-22)

12 Yiisu akoti mutso lipaanga la Nzo a Nziaambi na abingi boosi ba bakiyaluu, so a buu
pe ba bakisuumbu mutso muu. Nde abwiisi meese malaa ma basobi ba mboongo, na
mambata ma bayalii a mabeembe[†].
13 Tumake nde aleeli kwaa bo: «Mu Mabasonuu, Nziaambi li mu uleele:
"Nzo a me sa bata yo Nzo a likundu[‡]."»
Nde abwileele:
«Ka beni diamaakitisi yo, isweemini kia miyibi!»
14 Bingima-ngimi na bangaa bitonzo, baswesii kwaa Yiisu mutso lipaanga la Nzo a
Nziaambi, na nde wababeelisi.
15 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele, babayi kesi. Bo babayi kesi
mundaa ti bo bamoni mandaa ma ukimuu ma nde akiyiluu. Baana babali mutso lipaanga
la Nzo a Nziaambi bamono buu, bo babaandii uloo: «Osaana mwaana a Daavidi!»
16 Na bo baleeli kwaa Yiisu: «We li mu uyuu ma bo bali mu uleele?» Yiisu avutili kwaa
bo: «Ee-e. Beni kaala a diataanga pe Mabasonuu ma ngira ma: "We asa ti, so baana na
bibabaana babili we mu biyimbi[§]"?»
17 Tumake nde asiisi bo na apali mu ngaanda mu uyene ku Betania ku nde alaari.

Yiisu asibi muti wa mufiike
(Malako 11.12-14,20-24)

18 Bukia ngwaali, mu taanga di nde akiyiravutuu mu ngaanda Yeruselemi, Yiisu akoli
nzala.

---

[*] **21:5** Zak 9.9 [†] **21:12** *mabeembe* mukele a Mooso li mu uleele ti baata utuu usuumbu mabeembe mundaa utsuu bungori. [‡] **21:13** Yes 56.7; Yel 7.11 [§] **21:16** Mkg 8.3

19 Nde amoni muti wa mufiike nha mukoo a kuulu na aswesii nha peembi a nde. Ka bu
wamukengisi, ndila makaya nde amoni mu muti wuu. Ni mu buu nde aleeli kwaa muti:
«We a ubwabutu mbutu pe!» Na nhaa-na-tsi, muti wa mufiike woosi uyaaba ukanya.
20 Miyii miamoni ndaa yii na miakimii kwalaa. Bo bafuuli kwaa Yiisu: «Buni muti wa
mufiike wu akanyi nhaa-na-tsi?»
21 Yiisu uvutili kwaa bo: «Mu ngwanya me nadileeli: so beni dili na imiini, na so a disiiri
paa pe, beni utuu uyiluu ma me nzilii mu muti wa mufiike wu. Na beni utuu uyiluu mavulu
maa. Beni utuu uleele kwaa mulaanda wu: "Matuu nha mbuu yii na yabwa mu mubu", na
mio sa miyilimi.
22 So beni disiiri imiini mu Nziaambi, beni sa diholo moosi ma beni diloombo mu
likundu.»

Litu la Yiisu kuni lili mu umata?
(Malako 11.27-33; Luka 20.1-8)

23 Yiisu akoti mutso lipaanga la Nzo a Nziaambi na abaandii uyiisi baata. Banguu ba
bangaanga ba Nziaambi na bakuutu ba Bayuudayo baswesii kwaa nde na bamufuuli: «Mu
ki litu we li mu uyiluu mandaa maa? Na aha we litu lii?»
24 Yiisu avutili kwaa bo: «Me ka nduru nifuulu beni, ndila nduru mosi. So beni diheeri
me mvutu, tumake me ka sa ndeele beni mu ki litu me ndi mu uyiluu mandaa maa.
25 Na atsiduu Yowani mu ubootuu baata? Nziaambi oo ti baata?» Ka bo bakabisini
matsimi ma bo na balelisini: «So divutili ti: "Nziaambi atsinduu nde", nde sa afuulu bisi:
"Ninha, mu ima beni diakoono usa Yowani imiini?"
26 Ka so dileeli: "Baata batsinduu nde", bisi diafwaana usa mayele mu baata ba, mundaa
ti mu matsimi ma boosi ti Yowani ali mubili.»
27 Ni mu buu bo bavutili kwaa Yiisu: «Bisi a diayaaba pe.» Yiisu avutili: «Aka, me ka, a
nileele pe beni, mu ki litu me ndi mu uyiluu mandaa maa.»

Tsaba ya baana boolo

28 Yiisu abwileele: «Ima Beni dili mu utsimi mu ndaa yi? Baala limosi ali na baana boolo.
Nde aleeli kwaa watsiomi: "Mwaana a me, yene yasala lolo ku tsiee a viinyi."
29 Nde avutili: "Ngori, me a natoono pe." Ka nha mbisi, nde asobi matsimi na ayeni ku
tsiee a viinyi.
30 Taayi aleeli ka bumosi kwaa mwaana wunu. Mwaana wu avutili: "Ee-e, tata me kuu
niyene." Ka nde a ayeni ku tsiee a viinyi pe.
31 Me nadifuuli: na mu bo baboolo, ayiluu litoono la taayi a nde?» Bo bavutili: «Watsiomi.»
Ninha Yiisu aleeli kwaa bo: «Mu ngwanya me nadileeli: Batoli ba limaanda na bakaasa ba
bapuupu sa baditswaamina mu ukoto mu Ipfumu kia Nziaambi.
32 Yowani mubootii ayiri kwaa beni mu umweese beni kuulu ya libweeye, na beni a
diamusiiri imiini pe. Ka batoli ba limaanda na bakaasa ba bapuupu bamusiiri imiini. So
nha mbisi a umono mandaa maa, beni a diasobo ndiaatili a beni pe mu usa imiini mu nde.»

Tsaba ya basiali bababi ba mu tsiee a viinyi
(Malako 12.1-12; Luka 20.9-19)

33 «Diyuu tsaba kimi: Muutu mosi ali akunu tsiee a nde ya viinyi. Nde akayi yo kutso
lipaanga. Nde ahayi idunu mu ukamina mala ma mbutu dia viinyi. Nde atuungi nzo
yayiluu unaanguu mu mutele mundaa ukebe tsiee a viinyi. Nha mbisi, nde asiisi yo nha
mioo mia basiali ba mu tsiee a viinyi, na nde ayeni mu midieenge.»
34 «Taanga dia utolo mbutu bu diatoori, ngaa tsiee atsindii basiali ba nde kwaa basiali ba
mu tsiee mu uyaholo ikuku kia nde mu bibatoli.
35 Ka basiali ba mu tsiee bakaangi basiali ba nde. Ka dimono mamayilimi: bo bateti
watsiomi, badusi waboolo, na wa mutata bamudusi mu mamanya.
36 Ni mu buu, ngaa tsiee abwitsinduu basiali bakimi balutu litaanga la babali batsinduu
tsiomi ku tsiee. Ka basiali ba mu tsiee bayilii ka bumosi kwaa bo.
37 Nha tsieelele, nde wabatsindii mwaana a nde wabaala. Na nde akitsimi ti: "Bo sa baha
likiinzi kwaa mwaana a me."
38 Ka basiali ba mu tsiee bu bamoni mwaana wabaala, bo balelisini nha kati a bo: "Mono
mwaana wukaatolo mukobo! Tsweendani, diamudusu, na sa diholo mukobo a nde."
39 Ninha bamukaangi, bapali na nde mu tsiee, na bamudusi.»
40 Yiisu afuuli: «Ka mu taanga di ngaa tsiee uyiri, ki mio nde uyiluu mu basiali ba mu
tsiee a viinyi ba?»
41 Bo bavutili kwaa nde: «Nde sa adusu badusi a baata ba, kwahele a umono bo ngebe.
Nde sa aha tsiee kwaa basiali ba viinyi bakimi. Baa babuha kwaa nde mbutu di bo butolo
mu tsiee mu taanga diafwaana.»

42 Tumake Yiisu aleeli kwaa bo: «Beni keni a diataanga pe ma li mu uleele Mabasoonuu
ma ngira?
“Manya labumi batuungi,
ni lo limaakituu ibwa kia nzo.
Maa mamati kwaa Pfumu,
kwaa bisi ili ndaa ya kinyi na ya ukimuu*.”»
43 Yiisu abwileele: «Ni mu buu, me nadileeli: Ipfumu kia Nziaambi, sa badimaasa kio. Sa
baha kio kwaa ifuumbu ikimi ki ibutu mbutu mu kio. [
44 Wu ubwa nha yulu a manya li sa akosuu, na so manya li libwiilili muutu, lo sa li nyifili
nde.]»
45 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na Bafarisi bayuyi matsaba ma Yiisu na bayaabi
ti nde mu bo akitsuu.
46 Ni mu buu bo basiayi bwa ukaanga nde, ka bo bamoni boomo ba koongi yakitsimi ti
Yiisu mubili ali.

22

Tsaba ya mukuungi a makweele
(Luka 14.15-24)

1 Yiisu abwisalila matsaba mu utsuu kwaa babakiyuu nde. Nde wabaleeli:
2 «Mono bwafwaanina Ipfumu kia mayula: Mutini mosi ayilii ndaamba mundaa a
makweele ma mwaana a nde wabaala.
3 Nde atsindii basiali ba nde mu uta babatumusu mbili, paa bayadia ndaamba yii. Ka bo
a batooni uyiri pe.
4 Nde abwitsinduu basiali bakimi na wabahi tumini yi: “Dileele kwaa babatumusu:
Ndaamba a me yamaayilimi mu taanga di, bangoombo ba me na biboori bia me biamaari
bamaadusu. Mioosi miamaayilimi. Diyiri ku ndaamba a mukuungi a makweele ma
mwaana a me!”
5 Ka babatumusu a bamoni tsoongo pe na bayeni wa bo ku mandaa ma bo makimi: mosi
ku tsiee a nde, wunu ku kaari a nde uta.
6 Babamosi bakaangi basiali ba mutini, babamweesi pasi na babadusi.
7 Mutini akoli kesi ya mifuri. Nde atsindii masodaare ma nde mu uyadusu badusi a baata
ba na unyeengese ngaanda a bo.
8 Tumake nde aleeli kwaa basiali ba nde: “Ndaamba a mukuungi a makweele yamaayil-
imi, ka babakwata mbili a bafwaana pe mu udia yo.
9 Ninha, diyene mu mafulu, na ditumusu boosi ba beni dituu umono, bayiri ku muku-
ungi.”
10 Basiali bayeni mu mafulu na bakukii boosi ba bo bamoni: bababi na bababwe. Ni mu
buu, nzo a mukuungi yaluuli mu baata.»
11 «Mutini akoti mu nzo a mukuungi, mu umono babatumusu ku mukuungi. Muu, nde
amoni baala limosi lahele ulwaata ikutu kia mukuungi.
12 Nde wamufuuli: “Nduu a me, we buni siiri mu ukoto kuni, kwahele na ikutu kia
mukuungi?” Ka baala li a lavutili ndaa pe.
13 Ninha mutini aleeli kwaa basiali ba nde: “Dikutu nde miili na mioo, na didumunu nde
ku mbari, ku pimisi. Ni kuu nde akaalili na akaakweete mini.”»
14 Ka Yiisu abwileele: «Babalayi bata mbili, ka babasoolo babakehe.»

Ufutu limaanda kwaa mutini Kayisari
(Malako 12.13-17; Luka 20.20-26)

15 Ni mu buu, Bafarisi bayeni ku pfuundu mu umono bwa ukieese Yiisu mu mweete mu
nduru yi bufuulu nde.
16 Bo batsindii babamosi mu miyii mia bo, na binama bikimi mu kaba la Erode mu uleele
kwaa Yiisu: «Muyiisi, bisi diayaaba ti we li mu uta ngwanya. We li mu uyiisi mu ngwanya
yoosi, ndiaatili yi Nziaambi ali mu uloombo kwaa bisi. We ali na boomo a mandaa ma
babamosi bali mu utsimi pe, mundaa ti, we a li mu usa lisoboso nha kati a baata pe.
17 Ninha, leele bisi tsimi a we mu ndaa yi: mikele mia bisi mili mu uha muswa mu ufutu
limaanda kwaa mutini Kayisari oo ti ngori?»
18 Ka Yiisu ali ayaaba matsimi ma bo mamabi, ni mu buu nde wabaleeli: «Bangaa peluu,
mu ima beni dili mu ulebuu me mweete?
19 Dimweese me mboongo di bali mu usalila mu ufutu limaanda.» Bo bamumweesi
mukuti a mboongo mosi.
20 Yiisu wabafuuli: «Kiinzi na kuumbu, bili mu mbata a mukuti wu, bia na bili?»

* **21:42** Mkg 118.22-23

21 Bo bavutili: «Bia mutini Kayisari». Ni mu buu Yiisu aleeli kwaa bo: «Aka, difutu kwaa
Kayisari bili bia Kayisari, na difutu kwaa Nziaambi bili bia Nziaambi.»
22 Bu bo bayuyi mvutu yii, bakimii kwalaa. Bo bamusiisi na bayeni.

Nduru mu ndaa tsimbilili a babakwa
(Malako 12.18-27; Luka 20.27-40)
23 Mu kiina iluumbu kii, Basaduki babamosi bayiri kwaa Yiisu. Ni bo bali mu uyiisi ti,
tsimbilili a babakwa yo pe. Bo bamufuuli,
24 mbii bu: «Muyiisi, mono maleeli Mooso: "So baala likwiiri kwahele a ubutu baana,
mwaana a nguu a nde afwaana ukweele mukwiili paa abutulu wakwa baana✡."
25 Ka nha kati a bisi ali na baana ba nguu tsaamba. Watsiomi akweeli, nde akwiiri
kwahele a ubutu baana, na nde asiisi mukwiili a nde kwaa mwaana a nguu a nde.
26 Bumosi ka kwaa waboolo, tumake mu wamutata, natee mu boboosi tsaamba.
27 Nha mbisi a boboosi, mukaasa ka akwiiri.
28 Mu iluumbu kia tsimbilili a babakwa, mu bo tsaamba nde mukari a na akaaba?
Mundaa boosi bamukweeli.»
29 Yiisu avutili kwaa bo: «Beni dili mu ufutu manyutu ma beni bameme, mundaa ti beni
a diayaaba pe so Mabasoonuu ma ngira, so litu la Nziaambi.
30 Mundaa ti, mu taanga di babakwa bakaasiimbuu, babaala na bakaasa a bukwelesene
pe, ka bo sa baba weti batumu ba Nziaambi mu mayula.
31 Mundaa yatala litu la Nziaambi mu usiimbilili babakwa: beni kaala a diataanga pe ma
Nziaambi aleeli kwaa beni? Nde aleeli:
32 "Me Nziaambi a Abraami, Nziaambi a Isaki na Nziaambi a Yaakobi*."» Yiisu abwileele:
«Beni dili mu uyiluu ummono ti, Nziaambi li Nziaambi a baata babali moonyi, ka a wa
babakwa pe.»
33 Boosi babayuyi nde bakimii mu nziisili a nde.

Mukele a Nziaambi wavulu ndutu
(Malako 12.28-34; Luka 10.25-28)
34 Mu taanga di Bafarisi bayuyi ti Yiisu adibii minwya mia Basaduki, bo bakukini mu
uyene kwaa nde.
35 Na mosi mu bo, muyiisi a mikele, asiayi ulebuu nde mweete. Nde wamufuuli:
36 «Muyiisi, ki mukele wavulu ndutu mu mikele mioosi?»
37 Yiisu avutili kwaa nde: «"We afwaana utoono Pfumu Nziaambi a we mu mutimi a we
woosi, mu muwuumu a we woosi na mu mayele ma we moosi†."
38 Wuu ni mukele watsiomi wavulu bunene na ndutu.
39 Na mono mukele wa mioolo, wafwaanina na nde: "Toono mbaayi muutu weti we
makulu‡."
40 Mikele mia Mooso mioosi na nziisili a mibili biakangama mu mikele mioolo mi.»

Mesiya na mutini Daavidi
(Malako 12.35-37; Luka 20.41-44)
41 Bu Bafarisi bali bakukunu, Yiisu wabafuuli nduru yi:
42 «Beni ima dili mu utsimi mu Mesiya? Nde mwaana a na ali?» Bo bavutili kwaa nde:
«Nde li mwaana a mutini Daavidi.»
43 Yiisu aleeli kwaa bo: «Ka mu ima, mu litu la Muheebili wa Ngira, Daavidi atuu uta
Mesiya, "Pfumu"? Mundaa ti Daavidi aleele:
44 "Pfumu Nziaambi aleele kwaa Pfumu a me:
Yadiaala nha koo kia me kia babaala,
me nibamuu mitaata mia we,
mu uba ku tsini a miili mia we✡"
45 Ka mbiiti Daavidi li mu uta nde "Pfumu", buni Mesiya utuu uba mwaana a Daavidi?»
46 A so mosi pe mu bo watuyi uvutulu nde ndaa so mosi. Umatuu iluumbu kii, muutu pe
wabwibaa mifuri mia ufuulu nde manduru.

23

Yiisu aleeli kwaa baata mu usa mayele mu bakuutu ba Bayuudayo
(Malako 12.38-39; Luka 11.43,46; 20.45-46)
1 Yiisu atsuyi kwaa koongi yoosi, na kwaa miyii mia nde,
2 Nde aleeli: «Bayiisi ba mikele na Bafarisi bali na mufunu wa ubiindili Mikele mia Mooso.
3 Ni mu buu, beni diafwaana utumumu bo na ukuusu moosi ma bo buleele beni. Ka beni
a diduku pe weti buli biyiluu bia bo, mundaa ti bo a bali mu usalila pe ma bo bali mu uyiisi.

✡ **22:24** Ndi 25.5-6 * **22:32** Pal 3.6 † **22:37** Ndi 6.5 ‡ **22:39** Pal 7.12 ✡ **22:44** Mkg 110.1

4 Bo bali mu ukutu mifunu mialeme, mili na pasi mu ubiti. Bo bali mu unaa mio nha
yulu a bisambuu bia baata. Ka bo makulu bali mu ubisi ubumunu mio so mu muleembi,
mu ubaasila bo mu unaangila mio.
5 Bo bali mu usa biyiluu bia bo bioosi, mu nzala ya umonuu nha kulu a baata. Ni mu buu,
mu taanga dia likuundu, bo bakutu bipokolo* nha mambuunzi, na mu mioo. Mandeengi
ma biyungu bia bo mayiluu usaalila ku tsini.
6 Bo batoono mambuu ma likiinzi mu mikuungi mia ndiilili, na mambata matsiomi mu
manzo ma makutunu ma Bayuudayo.
7 Bo batoono uyaka mabwe ma likiinzi mu kulu a mbari, na batoono ti baata bata bo
“Muyiisi.”
8 Ka beni, a disiingi pe ti bata beni “Muyiisi.” Mundaa ti beni boosi dili baana banguu na
beni dili na muyiisi ndila mosi.
9 A dita pe muutu so mosi nha tsini a toto “Taayi” a beni. Mundaa beni dili na Taayi ndila
mosi, ni Taayi wuli ku yulu.
10 A disiingi pe ka ti bata beni “Pfumu”, mundaa ti beni dili na pfumu ndila mosi, ni
Mesiya.
11 Wavulu bunene mu beni, afwaana uba musiali a beni.
12 Wu unaanguu sa bakululu, ka wu ukuluu sa banaangila.»

Yiisu atungilili peluu a bayiisi ba mikele na Bafarisi
(Malako 12.40; Luka 11.39-52; 20.45-47)

13 «Ngebe kwaa beni, bayiisi ba mikele na Bafarisi, bangaa peluu! Beni dili mu udibuu
munywa a Ipfumu kia mayula kwaa baata. Beni bameme a dili mu ukoto muu pe, na a dili
mu uha pe kuulu kwaa babatoono ukoto mu kio.»
[
14 «Ngebe kwaa beni, bayiisi ba mikele na Bafarisi, bangaa peluu! Beni dili mu upatila
bioosi bia baa bakwiili, na beni dili mu usa makuundu mamala paa baata bamono beni.
Ni mu buu sa badifuundusu mu iteesi kiavulu mifuri.»]
15 «Ngebe kwaa beni, bayiisi ba mikele na Bafarisi, bangaa peluu! Beni dili mu udieenge
mu mambuu moosi nha tsini a toto, na nha yulu a mubu. Beni dili mu uyiluu buu, mu
ubaa ndila muutu mosi wu ukiingili mayele. So beni dibayi nde, beni ukitisi nde mwaana
a mbuungulu mu iteesi kialutu kia beni mbala dioolo.»
16 «Ngebe kwaa beni, babiti bali bingima-ngimi! Beni dili mu uleele: “So muutu labi
mukisi mu kuumbu a Nzo a Nziaambi, mukisi wuu a li na ndutu pe. Ka so nde labi mukisi
mu woolo la mu Nzo a Nziaambi, muutu wuu afwaana ukiinzi mukisi wuu.”
17 Beni biwulu na bingima-ngimi! Ima kiavulu ndutu: woolo, oo ti Nzo a Nziaambi yili
mu uha bungiri kwaa woolo?
18 Beni dili mu uleele ka: “So muutu labi mukisi mu diki la tsuyili a bungori, mukisi wuu
a li na ndutu pe. Ka so nde labi mukisi mu bungori babali nha yulu a diki, muutu wuu
afwaana ukiinzi mukisi wuu.”
19 Bingima-ngimi! Ima kiavulu ndutu: bungori, oo ti diki lili mu uha bungiri kwaa
bungori?
20 Ni mu buu wu ulaba mukisi mu diki, nde labi mukisi mu diki na mu bioosi bili nha
yulu a lo.
21 Wu ulaba mukisi mu Nzo a Nziaambi, nde labi mukisi mu Nzo a Nziaambi na mu
Nziaambi wadiaala mu yo.
22 Wu ulaba mukisi mu yulu, nde labi mukisi mu mbata a Ipfumu kia Nziaambi, na mu
Nziaambi wadiaala nha yulu a kio.»
23 «Ngebe kwaa beni bayiisi ba mikele na Bafarisi, bangaa peluu! Beni dili mu uha kwaa
Nziaambi ikuku kia kuumi-kuumi mu makaya moosi mamuha biloo tsulu yimbwe. Ka
beni umeengele nziisili yavulu ndutu mu mikele mia Nziaambi, weti libweeye, mutimi wa
ngebe na unambita mu Nziaambi. Beni diafwaana usalila nziisili yii, kwahele a umeengele
mikele mikimi.
24 Babiti babakwa misi! Beni uleke mala ma beni mu umaasa imbu, ka beni umini
samo†!»
25 «Ngebe kwaa beni, Bayiisi ba mikele na Bafarisi, bangaa peluu! Beni dili mu uswaa
mbasa na ikoombo ku mbari. Ka ku kati, bio bialuulu mu bii bi beni diayibi na mu manzala
ma beni mamabi.

---

* **23:5** *bipokolo* mwaa makutu mu balooso mikaanda mi basoonuu bitsuru bia mandaa ma Nziaambi. Bo bakuti bio mu manyutu ma bo, mu taanga dia likuundu weti iliimbi kia likiinzi la Nziaambi. † **23:24** *samo* nyama wumunene wuli na kuuki, na wu ubaabiti bilemi.

26 Mufarisi wakwa misi! Kwatsieemese ku kati a mbasa, tumake ku mbari ka mbasa sa
yitsieeme.»
27 «Ngebe kwaa beni, Bayiisi ba mikele na Bafarisi, bangaa peluu! Beni diafwaanina na
mangili mabakili liheembe, mali mu umonuu mamabwe ku mbari. Ka ku kati maluulu mu
miyisi mia babakwa, na bioosi biabolo bia mupili na mupili.
28 Bumosi ka kwaa beni, ku mbari beni dili mu umweese kwaa baata boosi ti beni
diakangama mu Nziaambi, ka ku kati beni dialuulu mu peluu na mu bubi.»
29 «Ngebe kwaa beni, bayiisi ba mikele na Bafarisi, bangaa peluu! Beni dili mu utuungu
mibili mangili mamabwe, beni dili mu uyolo mangili ma baata ba libweeye.
30 Beni dili mu uleele: “So bisi diali mu taanga dia bakaa ba bisi, bisi a diakeni pe uba
pfuundu mosi na bo mu udusu mibili mia Nziaambi.”
31 Mu yii, beni dili mu uyaaba mu ibeni bameme ti beni dili baana ba baata babadusi
mibili.
32 Aka, dihama, dimana mi bataayi ba beni babaandii!»
33 «Beni bataari, ifuumbu kia bapili! Buni beni dituu ubata pfuundisi ya ku mbuungulu?
34 Ni mu buu, diyuu: me sa tsinduu beni mibili, bangaa buyeri, na bayiisi ba mikele.
Beni sa didusu babamosi, sa dikomo bana nha kuruwa. Bakimi beni sa diabatete bikoti
mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo, na beni sa diyoobingisi bo mu pasi ngaanda.
35 Ni mu buu, beni sa diyaka tsieembili mundaa makili ma baata babahele na toono,
matsiaamii nha tsi. Beni diabaandii udusu baata baa, umatuu mu taanga dia Aabeli
muutu wa libweeye, natee mu nguu a ngaanga wa kuumbu Zakaria. Zakaria ali mwaana
a Barakia, wu beni diadusi nha kati a mbuu ya ngira na diki la tsuyili a bungori.
36 Mu ngwanya, me nadileeli: musieende wa ndusili a baata baa boosi sa abwa nha yulu
a baata ba isieende kia lolo ki.»

Yiisu alili mundaa a Yeruselemi
(Luka 13.34-35)

37 «Baata ba Yeruselemi, baata ba Yeruselemi! Beni ba dili mu udusu mibili, ba dili mu
udusu mu mamanya baa ba Nziaambi ali mu utsinduu kwaa beni! Mbala kwe me nali na
nzala a ukoso beni kutso me. Me nali na nzala ya ukoso bo kutso me, weti bu nguu a tsusu
ali mu ukoso baana ba nde kutso mapapi ma nde. Ka beni a diatooni buu pe.
38 Mono, nzo a beni yoosi sa babwoongolo.
39 Ka me nileele kwaa beni: Umatuu mu taanga di, beni a dibwamono me pe, natee bu
beni dileele: “Nyaala Nziaambi asieme wuli mu uyira mu kuumbu a Pfumu!”»

24

Yiisu ayaabisi tsialili a Nzo a Nziaambi
(Malako 13.1-2; Luka 21.5-6)

1 Yiisu apali mu lipaanga la Nzo a Nziaambi. Bu nde akiyene, miyii mia nde miaswesii
kwaa nde mu umweese nde bu batuungu Nzo a Nziaambi.
2 Ni mu buu, nde wabaleeli: «Beni dili mu umono bi bioosi? Mu ngwanya me nadileeli:
nha mbuu yi, a ibwasaala manya pe so limosi li basuusu nha yulu a li limosi. Bioosi sa
batsala.»

Biliimbi bia taanga dia tsieelele
(Malako 13.3-13; Luka 21.7-19)

3 Yiisu ali adiaala ku mulaanda a Olive. Miyii mia nde miaswesii kwaa nde nha mbuu
ya bo bake. Miyii miamufuuli: «Leele bisi mu ki taanga maa muyilimi, na ki iliimbi
ikaamweese taanga dia nziriri a we, na dia manini a tsi.»
4 Yiisu avutili kwaa bo: «Dikele muutu a ayafutu beni,
5 mundaa ti baata babalayi sa bayiri mu kuumbu a me. Bo sa baleele: “Me ni Mesiya!”
Na bo sa badiimbisi baata balaa.
6 Beni sa diyuu kele a midiingi mia nha bebele, na mamvuungu ma midiingi mia ku la. A
diba na boomo pe, mundaa ti maa moosi mafwaana uyilimi, ka yii kaala a manini a tsi pe.
7 Baata ba tsi mosi sa badwaanisa baata ba tsi kimi, na ipfumu imosi sa idwaanisa ipfumu
ikimi. Nzala sa yiba, na toto sa linyingini mu bitinini bialaa.
8 Mandaa maa moosi sa maba weti mbaandila misoongo mia mbutili.
9 Ninha, baata sa badikaanga paa badikwaamisa, na badidusu. Bifuumbu bioosi sa
bibele beni mu toono a me.»
10 «Mu taanga dii, baata babalayi sa babwiisi imiini kia bo. Bo sa bayaluu bambaayi ba
bo, na bo sa babelesene bo na bo.
11 Mibili mialaa mia pia sa mimonuu, na sa midiimbisi baata balaa.
12 Mandaa mamabi sa mavululu, natee mu iteesi ki litoono la babalayi likoto mu ndeeyili.

13 Ka wuu wu uba na mukonono natee manini, sa ayobuu.
14 Ndaa Yimbwe yi, ya Ipfumu kia Nziaambi sa bayaabisa kwaa baata mu tsi yoosi, paa
bamweese imbaangi kwaa bifuumbu bioosi. Na tumake manini a tsi sa iyira.»

Mapasi ma manene
(Malako 13.14-23; Luka 21.20-24)

15 «Beni sa dimono wu bali mu uta "Bubi ba tsitsi bali mu ubee pfuuyili*", wu mubili
Danieli atsuyi mu nde. Sa badiaasa nde nha mbuu ya ngira. — Nyaala ti wu utaanga ayuu
bubwe mandaa maa. —
16 Mu taanga dii, babakaaba ku itinini kia Yuuda, nyaala ti babata ku yulu a milaanda.
17 Wukaaba ku yulu a nzo a nde, anyaala usutuu mu uholo biloo bia nde bili mutso nzo.
18 Na wukaaba ku matsiee, anyaala uvutuu ku nzo a nde mu uyaholo iyungu kia nde.»
19 «Ki pili a ngebe dikaaba mu biluumbu bii! Sa yiba pasi kwaa bakaasa bangaa mayimi
na kwaa babakaanywiisi baana mabeene.
20 Dikuundu Nziaambi paa beni dihele ubata mu taanga dia ndoolo, so a buu pe mu
iluumbu kia Saba!
21 Mundaa ti mu taanga dii, pasi sa diba diavulu tsitsi, yili kaala a yamonuu pe umatuu
mu baandila tsi natee mu lolo li. Na ku mbisi pasi dia pili yii a dibwamonuu pe.
22 So Nziaambi a aholi pe kesili, ya usuusu ti taanga dii diba dikusi, keni muutu so mosi
aba utuu pe ubaanguu. Ka nde asuusi dio diba dikusi mundaa baa ba nde asoolo.
23 Ninha, so muutu leeli beni: "Dimono, Mesiya nha ali!", so a buu pe "nde kunaanga ali!",
a disa pe nde imiini.
24 Mundaa ti Bamesia ba pia na mibili mia pia sa bamonuu. Bo sa bayiluu bimaanga
bibinene na bilimbi, mundaa udiimbisi ka so ba Nziaambi asoolo, mbiiti butuu uba weti
buu.
25 Diyuu! Me maakwalibili beni moonyi.
26 Ka so badileeli: "Dimono, nde ku tsi ya tsata ali!" A diyene kuu pe. So a buu pe, mbii
badileeli: "Dimono, nde nha asweeme!" A diyuu nde pe.
27 Nzieri li mu usieremene ku yula, umatuu ku palili a taanga natee ku idiaama taanga.
Ni buu ka Mwaana a muutu akaayira, nde sa unonuu kwaa boosi.
28 Nha yili nyama wakwa, ninha ka mileri mili mu ukukunu.»

Nziriri a Mwaana a muutu
(Malako 13.24-27; Luka 21.25-28)

29 «Mbala mosi, nha mbisi a mapasi ma biluumbu bii, tari sa likituu pimisi na tsuungi a
ubwaha mweeri a nde pe. Bambwelele sa babwa, na tuu dia mayula sa ditsaamu.
30 Ninha, iliimbi kia Mwaana a muutu sa imonuu mu mayula. Na bifuumbu bia baata
bioosi bia nha tsini a toto sa binyoongo. Bo sa bamono Mwaana a muutu li mu uyira na
mifuri mia laa na buzitu, mu matuti ma yula.
31 Mvuramvuru yinene sa basii, na nde sa atsinduu batumu ba nde ku matoso ma tsi mo
mana. Bo sa bakukuu baa ba nde asoolo, umaatuu ku toso a yulu mosi natee ku toso a yulu
yini.»

Tsaba ya muti wa mufike
(Malako 13.28-31; Luka 21.29-33)

32 «Diyuu nziisili yili mu uha muti wa mufike. Umatuu mu taanga di malimbi mali mu
uyoo mu mapaki ma nde, na mbiiti makaya mamaapala, beni diayaaba ti mvulu a tsiomi
ka bebele.
33 Bumosi ka, mu taanga di beni dikaamono maa moosi, diyaaba ti nziriri a Mwaana a
Muutu yika bebele, yo ka nha munywa a nzo a beni.
34 Mu ngwanya me nadileeli: baata ba isieende ki a bukwa pe boosi, tswaamina mandaa
maa moosi muyilimi.
35 Yula na tsi sa bilabuu, ka mandaa ma me a mulabuu so hoolo pe.»

Ndili a Nziaambi ayaaba taanga dia tsieelele
(Malako 13.32-37; Luka 17.26-30,34-36)

36 «Ka muutu pe wayaaba iluumbu so nguungu yi ndaa yii yikaayilimi: a so batumu ba
Nziaambi mu mayula pe, na a so Mwaana pe, ka ndila Taayi ayaaba kio.
37 Mialabii mu taanga dia Nowa, sa milabuu bumosi ka mu nziriri a Mwaana a muutu.
38 Mu taanga dii, tswaamina nyaamba a maamba yinene, baata bakidia na bakinywa,
bakikwelesene na bakikweelese baana ba bo. Bo bakiyiluu buu, natee iluumbu kiakoti
Nowa mu nzaasa.

* **24:15** *Bubi ba tsitsi bali mu ubee pfuuyili* Dan 9.27; 11.31; 12.11

39 Bo a bayaabi ndaa so mosi pe, natee bu nyaamba a maamba yinene yayiri, na yabiti
bo boosi. Ni buu ka bukaaba mu taanga di Mwaana a muutu akaayira.»
40 «Mu babaala boolo bakaasala ku matsiee, mosi sa babiti, wunu sa basiisi.
41 Mu bakaasa boolo sa bakaanyii mbutu nha yulu a manya, mosi sa babiti, wunu sa
basiisi.
42 Ni mu buu, diba likanda! Mundaa ti beni a diyaaba pe ki iluumbu Pfumu a beni
akaayira.»
43 «Diyiluu uyuu ndaa yi! So pfumu a nzo ali ayaaba mu ki taanga mu butsuu, muyibi
afwaana uyira, nde akeni uba likanda. Nde a akeni uha nde taanga dia ukoto mu nzo a
nde pe.
44 Ni mu buu, diyilimi beni ka, mundaa ti Mwaana a muutu sa ayira mu taanga di beni
diahele uyaaba.»

Musiali wu mubwe na musiali wu mubi
(Luka 12.41-48)

45 «Ki musiali wuli wahama na wa mayele? Dimono mosi wu, wu pfumu a nde aha isala
kia ubuungulu basiali babamosi mu uha bo bia udia mu taanga diafwaana.
46 Kinyi kwaa musiali wuu, mbiiti mu taanga di pfumu uyiravutuu ku nzo a nde, nde
yibaasa nde kutso isala kii.
47 Ngwanya me nadileeli: pfumu sa aha nde isala wa ukebe biloo bia nde bioosi.
48 Ka mbiiti nde li musiali wu mubi, nde sa aleele kutso mutimi a nde: “Pfumu a me a
ubwayiri pe.”
49 Nha mbisi a nhaa, musiali wuu sa abaanduu mu utete bambaayi ba nde ba isala, nde
sa adia na unywa na bakoli ba mala.
50 Ee-e, pfumu sa ayiri avutuu mu iluumbu ki musiali ali mu uhele ukebe nde, na mu
taanga di nde ahele uyaaba.
51 Nde sa asieembe musiali wuu na sa abingi nde. Pfumu sa wamuha tsieembili mosi na
bangaa peluu, kuu ku bali mu ulili na ukweete mini.»

25

Tsaba ya banduumbu kuumi

1 «Ipfumu kia mayula kiafwaanina na miayilii banduumbu kuumi bamosi. Bo baholi
miindi mia bo, na bayeni mu ubwaana mufuru a makweele.
2 Bataana mu bo ali biwulu, na bataana ali na mayele.
3 Babali biwulu baholi miindi mia bo, ka a babiti maari makimi pe.
4 Ka babali na mayele babiti miindi mia bo, na bibasa bia maari.
5 Ka mono, mufuru a makweele akisa idii mu uyiri. Bu bo bakikebe nde, tolo lakoli
banduumbu ba, na bo boosi balaari.»
6 «Mu kati-a-kati a butsuu, ndaa yayuyini: “Mufuru a makweele ndiowu! Dipala ku
ubwaana nde!”
7 Ni mu buu, banduumbu kuumi boosi baa basiimbii, na babaandii uyiluu miindi mia
bo.
8 Banduumbu ba biwulu baloombi kwaa banduumbu ba mayele: “Diha bisi mwaana
maari mu mama beni, mundaa ti miindi mia bisi miaka mu udimi.”
9 Banduumbu ba mayele bavutili: “Ngori, ka maari a mukuu mu beni na mu bisi pe. Aba
bubwe beni diyene kwaa bayalii a maari, mu usuumbu mama beni.”
10 Ninha, banduumbu ba biwulu bayeni ku usuumbu maari. Ka mu diina taanga dii,
mufuru a makweele ayiri. Banduumbu bataana babali bayiluu miindi mia bo, bakoti na
nde mutso nzo a mukuungi a makweele. Nha mbisi, muutu ni adibii munywa a nzo mu
tsiafi.
11 Tumake, banduumbu ba biwulu bayiri na baloyi: “Pfumu! Pfumu! Dibili bisi munywa
a nzo!”
12 Ka mufuru a makweele avutili: “Mu ngwanya me nadileeli: me a nayaaba beni pe.”»
13 Yiisu abwileele: « Ni mu buu diba likanda, mundaa ti beni a diayaaba pe iluumbu na
so nguungu yi Mwaana a muutu akaayiri.»

Tsaba ya basiali batata
(Luka 19.11-27)

14 «Sa buba weti mu muutu wakeni uyene ku midieenge. Tswaamina nde uyene, ateeri
basiali ba nde mbili na wabahi busini ba nde mu ukebe.
15 Nde aheeri kwaa mosi makama mataana ma mikuti mia woolo, kwaa wunu makama
moolo, kwaa wa mutata kama: muutu-muutu nha tsitsi a mifuri mia nde. Tumake nde
ayeni.

16 Musiali wabayi makama mataana ma mikuti mia woolo, ayeni mawasa-mawasa mu
uta kaari mu mboongo dii. Nha mbisi a uta kaari, nde abwibaa makama mataana makimi
ma mikuti mia woolo.
17 Wabayi makama moolo ma mikuti, ayilii ka bumosi. Nde ka abwibaa makama moolo
makimi ma mikuti.
18 Ka wabayi kama mosi ya mikuti, ayeni, ahayi idunu na mu tso kio, nde ayiswee
mboongo di Pfumu a nde ahi nde.»
19 «Nha mbisi a taanga dialaa, Pfumu a basiali ba ayiravutuu, abaandii mu utaanga busini
ba nde na bo.
20 Wabayi makama mataana ma mikuti mia woolo, aswesii na amweesi makama
mataana makimi ma mikuti, aleeli: “Pfumu, we ali aha me makama mataana ma mikuti
mia woolo. Makama mataana makimi ma me mbwibaa, mono mo.”
21 Pfumu a nde wamuleeli: “Bubwe! We musiali wu mubwe na wahama. We monii
wahama mu biloo biahele na ndutu, ka me saha we mu ukebe bii bili na ndutu yalaa. Yiri
we yaanga na me.”
22 Nha mbisi, musiali wabayi makama moolo ma mikuti aswesii na aleeli: “Pfumu, we
ali aha me makama moolo ma mikuti mia woolo. Makama moolo makimi ma me mbayi,
mono mo.”
23 Pfumu a nde wamuleeli: “Bubwe! We musiali wu mubwe na wahama. We monii
wahama mu biloo biahele na ndutu, ka me saha we mu ukebe bii bili na ndutu yalaa. Yiri
we yaanga na me.”»
24 «Nha tsieelele, musiali wabayi kama mosi ya mikuti, aswesii na aleeli: “Pfumu, me
ali nayaaba ti we muutu wuli na mutimi wu munono. We ukukuu mbutu nha we ahele
unyasila, we utolo mbutu nha we ahele ukunu.
25 Me naba na boomo ba we, na me nayaswee mboongo dia we ku tsini a toto. Ninha
mono dio.”
26 Pfumu a nde wamuvutili: “Musiali wu mubi, mubolo! We ali ayaaba ti me nibaakukuu
mbutu nha nahele unyasila, nibaatolo mbutu nha me nahele ukunu?
27 Ka we ali utuu usuusu mboongo dia me ku nzo a mboongo. Na mu taanga di me niyiri
avutuu, keni me holi mboongo dia me na binaa nha yulu.”
28 Ni mu buu, pfumu aleeli kwaa basiali bakimi: “Dipatila kama a mikuti mia woolo mili
kwaa nde, na diha mio kwaa wuli na fuundu la mikuti.
29 Mundaa ti, pasi wuli na iloo sa abwabaa bikimi, nde sa aba na bio biavululu. Ka kwaa
wahele na iloo, sa bamumaasila ka so mwaana kiasaala kwaa nde.
30 Mu yatala musiali wahele na ndutu wu, diamudumunu ku pimisi dia ku mbari, kuu
ku bali mu ulili na ukweete mini.”»

Mwaana a muutu sa afuundusu tsi

31 «Mu taanga di Mwaana a muutu akaayira mu buzitu ba nde, itwaari na batumu ba
Nziaambi boosi, nde sa adiaala nha yulu a mbata a nde ya butini.
32 Bifuumbu bioosi bia nha tsini a toto sa bikukunu nha kulu a nde. Nde sa akabala baata
babamosi peembi yi, na bana peembi yimosi. Nde sa akabala bo, weti bu mukebi a biboori
ubaakabala bindombo na bataba.
33 Nde sa asuusu bindombo nha koo kia nde kia babaala, na bataba nha koo kia nde kia
bakaasa.
34 Ni mu buu, mutini sa aleele kwaa ba buba nha koo kia nde kia babaala: “Yirani, beni
ba Taayi a me asieme, na ditolo mukobo a Ipfumu ki bataasila beni umatuu mu mbaandila
tsi. Mukobo wuu li wa beni, mundaa ti:
35 Me nali na nzala, beni diahi me bia udia.
Me nali na nyooto, beni diahi me maamba ma unywa.
Me nali mweenyi, beni diayaki me kwaa beni.
36 Me nali pene, beni dialwaatisi me.
Me nali na ubeele, beni diabuyi me.
Me nali mu perese, beni diayimono me.”
37 Ni mu buu, babayiluu litoono la Nziaambi sa bavutulu: “Pfumu, ki taanga bisi diamoni
we na nzala, ninha diahi we bia udia? So a buu pe, ki taanga we ali na nyooto, ninha diahi
we maamba ma unywa?
38 Ki taanga we ali mweenyi, ninha diayaki we mu manzo ma bisi? So a buu pe, ki taanga
we ali pene, ninha dialwaatisi we?
39 Ki taanga bisi diamoni we na ubeele, so a buu pe mu perese, ninha diayimono we?”

40 Mutini sa avutulu kwaa bo: “Mu ngwanya me nadileeli: pasi taanga di beni diayilii
mandaa maa, kwaa mosi mu baana banguu ba me bavulu mu bungebe ba, ni kwaa me
beni diayilii buu.”»
41 «Tumake, mutini sa aleele kwaa babali nha koo kia nde kia bakaasa: “Takwaani la
na me, beni babasibi! Yenani ku mbaa ya bilimi na bilimi yi bayilii mu ndaa Saatina na
batumu ba nde. Yenani kuu, mundaa ti:
42 Me nali na nzala, ka beni a diahi me bia udia pe.
Me nali na nyooto, ka beni a diahi me maamba ma unywa pe.
43 Me nali mweenyi, ka beni a diayaki me kwaa beni pe.
Me nali pene, ka beni a dialwaatisi me pe.
Me nali na ubeele na me nali mu perese, ka beni a diahi me libaasila pe.”
44 Ni mu buu bo sa bavutulu kwaa nde: “Pfumu, ki taanga bisi diamoni we ali: na nzala, na
so nyooto, mweenyi, pene, na ubeele, so a buu pe we ali mu perese, na bisi a diabaasili pe
we?”
45 Mutini sa uvutulu kwaa bo: “Mu ngwanya, me nadileeli: Mataanga moosi ma beni
diahele uyiluu mandaa maa kwaa mosi mu babavulu bungebe ba, ni kwaa me beni diahele
uyiluu buu.”
46 Na bo sa bayene ku tsieembili ya bilimi na bilimi, ka bunu babanambita mu Nziaambi
sa bayene ku moonyi wu uhele uwa.»

26

Bakuutu ba Bayuudayo bakuti Yiisu mapfuundu
(Malako 14.1-2; Luka 22.1-2; Yowani 11.45-53)

1 Mu taanga di Yiisu amani uha nziisili yi yoosi, nde aleeli kwaa miyii mia nde:
2 «Beni diayaaba ti biluumbu bioolo bisiaali tswaamini a mukuungi a Paaka. Ni mu
iluumbu kii, bakaayeelele Mwaana a muutu paa bamukomo nha kuruwa.»
3 Ninha, banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bakuutu ba Bayuudayo bakukini kutso
lipaanga la nguu a bangaanga ba Nziaambi, wa kuumbu Kayifa.
4 Mu itwaari, bo baholi kesili ya ukaanga Yiisu mu tsweeyi na udusu nde.
5 Bo bakileele: «Bisa-beni a dikaangani pe nde mu taanga dia mukuungi, leeti baata sa
batemene mu utulu bikiindi.»

Mukaasa mosi ayitili manaasa nha yula mutswe a Yiisu
(Malako 14.3-9; Yowani 12.1-8)

6 Yiisu ali ku Betania ku nzo a Simooni, mubeeri a bwaari.
7 Bu nde ali kuu, mukaasa mosi aswesii kwaa nde na ibasa kia kuumbu alabaatere*, kiali
kialuulu mu mananaasa ma tala yalaa. Nde ayitili maari maa nha yulu a mutswe a Yiisu,
mu taanga di nde ali nha meese.
8 Bu miyii miamoni buu, mio miabayi kesi na bafuuli: «Mu ima nde ali mu usa mananaasa
ma pfunu?
9 Aba utuu uyaluu mananaasa ma mu tala yalaa, na uha mboongo kwaa bawele!»
10 Yiisu ayaabi ma bo bakitsuu na wabaleeli: «Mu ima beni dili mu ukwaamisa mukaasa
wu? Ka nde yilii ndaa yimbwe mu me.
11 Taanga dioosi, bawele sa baba itwaari na beni. Ka me, a niba pe itwaari na beni taanga
dioosi.
12 Nde maayitili mananaasa ma mu nyutu a me, mundaa uyiluu ndiili a me.
13 Mu ngwanya me nadileeli: Mambuu moosi ma buyaabisa Ndaa Yimbwe yi, mu tsi
yoosi, sa batsuu mu ma mukaasa wu ayilii. Mu taanga dii, sa balibili moonyi mu ma nde
ayilii mu me.»

Yuuda ali na nzala ya uyeelele Yiisu kwaa banguu ba bangaanga ba Nziaambi
(Malako 14.10-11; Luka 22.3-6)

14 Ni mu buu, mosi mu miyii kuumi na mioolo wa kuumbu Yuuda Isikarioti, ayimono
banguu ba bangaanga ba Nziaambi.
15 Wabaleeli: «Ima beni dikaaha me so me nadiyeelili Yiisu?» Bo bataangi maku matata
ma mikuti mia mboongo na bahi nde mio.
16 Umatuu mu taanga dii, Yuuda abaandii usaa makuulu ma uyeelele Yiisu kwaa bo.

Yiisu adiiri biloo bia Paaka na miyii mia nde
(Malako 14.12-21; Luka 22.7-14,21-23; Yowani 13.21-30)

* **26:7** *alabaatere* Mutindi a manya lahembuu li bali mu usalila mu uyiluu bibasa bia mananaasa.

17 Mu iluumbu kia tsiomi kia mukuungi a mapa mahele na liviiri, miyii miayifuulu kwaa
Yiisu: «Kuni we tooni ti bisi diyiluu we biloo bia Paaka?»
18 Yiisu wabavutili: «Diyene ku ngaanda kwaa muutu mosi, na dileele nde: “Muyiisi
maleele: Taanga dia me dimaato. Ku nzo a we me ni yadia biloo bia Paaka na miyii mia
me.”»
19 Miyii miayilii ma Yiisu atumi bo, na bayilii biloo bia Paaka.
20 Taanga a tsitsii bu diatoori, Yiisu adiaali nha meese, itwaari na miyii mia nde kuumi
na mioolo.
21 Mu taanga di bo bakidia, Yiisu wabaleeli: «Mu ngwanya me nadileeli: mosi mu beni sa
ayeelele me.»
22 Miyii miakoti mu ngebe dialaa, na babaandii mu ufuulu nde mosi mosi: «A me pe
Pfumu?»
23 Yiisu avutili: «Wuu watsubu lipa la nde na me, mu ikoombo, ni nde kaayeelele me.
24 Mwaana a muutu sa akwa weti bu Mabasonuu ma ngira mali mu uyaabisa mundaa
nde. Ka ki pili a ngebe kwaa muutu wu uyeelele Mwaana a muutu! Ali yavulu bubwe kwaa
muutu wuu mu uhele ubutuu.»
25 Yuuda, wakiyeelele nde atsuyi na afuuli: «Muyiisi, ni me?» Yiisu wamuvutili: «We leeli
buu.»

Biloo bia Pfumu
(Malako 14.22-26; Luka 22.14-20; 1 Kolito 11.23-25)
26 Mu taanga dia udia, Yiisu aholi lipa. Bu amani uvutulu matoondo kwaa Nziaambi, nde
abukili lo na ahi lo kwaa miyii mia nde. Nde wabaleeli: «Diholo na didia, yiinayi ni nyutu a
me.»
27 Nha mbisi nde aholi mbasa a viinyi. Bu amani uvutulu matoondo kwaa Nziaambi, nde
wabaheeri yo. Aleeli: «Dinywa yo beni boosi.
28 Ka ma ni makili ma me, makili mali mu uhamisa lilasina la Nziaambi, na matsiaamii
mu baata babalayi. Mo matsiaamii mundaa nyaalili a masumu ma bo.
29 Me nileele kwaa beni: Umatuu mu taanga di, me a ni bwanywa mala ma viinyi ma pe.
Me a ni bwanywa mo pe, natee iluumbu ki me ni nywa mamanyatii, itwaari na beni, mu
Ipfumu kia Taayi a me.»
30 Nha mbisi, bo bayimbi mikuunga mia mukuungi, tumake bo bayeni ku Mulaanda a
Olive.

Yiisu ayaabisi kwaa miyii mia nde ti Peetero sa wamutunu
(Malako 14.27-31; Luka 22.31-34; Yowani 13.36-38)
31 Ninha, Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde: «Butsuu ba beni boosi sa dibwoongolo me.
Ka dili mu utaanga mu Mabasoonuu ma ngira: “Me sa dusu mukebi, na mukaanga a
bindombo sa atsaamuu na uyene butsa-butsa.”»
32 Ka Yiisu abwileele: «Mu taanga di me kaasimbuu mu babakwa, me sa tswaamina beni
ku Ngalili.»
33 Peetero avutili, aleeli kwaa nde: «So bana boosi busiisi we, me a ni siisi we so hoolo
pe.»
34 Yiisu avutili kwaa nde: «Mu ngwanya me nileele kwaa we: mu butsuu ba, tswaamina
tsutsu ukookolo, we sa tunu mbala tata.»
35 Peetero aleeli kwaa nde: «So aba ti me nafwaana ukwa itwaari na we, me utuu pe
utunu we, so bwafwaana, me utuu ukwa na we!» Na miyii mini mioosi ka mialeeli bumosi.

Yiisu akuundi ku Ngetesemane
(Malako 14.32-42; Luka 22.39-46)
36 Ni mu buu, Yiisu atoori na miyii mia nde ku mbuu mosi ya kuumbu Ngetesemane. Nde
aleeli kwaa bo: «Diaalani nha, mu taanga di niyene me kunaanga mu uyakuundu.»
37 Tumake, nde abiti Peetero na baana ba Zebedaayi bo baboolo. Nde abaandii umono
ngebe na boomo.
38 Ninha nde wabaleeli: «Mutimi a me aluulu mu ngebe mundaa likwa. Diba nha, na diba
likanda itwaari na me.»
39 Nde ayeni mwaana taka, nde abwiisi kiinzi mu tsini, na akuundi mu mandaa ma:
«Taayi a me, so butuu uba, takala la na me mbasa ya mapasi yi. Ka a bu li litoono la me
pe, ka bu we tooni.»
40 Nha mbisi, nde ayiri avutuu kwaa miyii mitata mi, na wababaasi bala tolo. Nde aleeli
kwaa Peetero: «Beni diakoono uba likanda itwaari na me so mu nguungu mosi?
41 Diba likanda, na dikuundu paa dihele ubwa mu mapuusu. Mutimi a muutu li na nzala
yalaa ya uyiluu mamabwe, ka musunyi a nde adee.»

42 Nde abwitakuu mu mbala ya dioolo, na akuundi mu mandaa ma: «Taayi a me, so a
butuu pe uba ti mbasa yi yitakuu na me, kwahele ti me nywa yo, nyaala litoono la we
liyilima!»
43 Nde abwiyiri avutuu kwaa miyii mia nde, na wabamoni bala tolo, mundaa ti misi mia
bo miali miamaaleme mu tolo.
44 Yiisu abwisiisi bo, atakii na akuundi mu mbala ya mutata, mu mandaa ma nde
akwikuundu tsiomi.
45 Tumake, nde ayiri avutuu kwaa miyii na wabaleeli: «Beni dikeni matolo na dili mu
uwuumu? Mu taanga di, nguungu yamaato, na Mwaana a muutu sa bamuyeelele nha mioo
mia bangaa masumu.
46 Ditemene, tsweendani! Dimono, muutu wu uyeelele me kwaa bo, nha ali!»

Bakaangi Yiisu
(Malako 14.43-50; Luka 22.47-53; Yowani 18.3-11)

47 Yiisu ali keni mu utsuu, mu taanga di Yuuda ayiri. Nde ali mosi mu miyii kuumi na
mioolo. Nde ayiri itwaari na koongi yineni ya baata, babali na mikasa na mamboondi.
Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bakuutu ba Bayuudayo babatsindii.
48 Yuuda, muyeelili a Yiisu kwaa bo, wabaheeri iliimbi ki nde akaasalila mu taanga dii:
«Baala li me kaanyumbutu, ni muutu wu beni dili mu usaa. Diamukaanga.»
49 Mawasa-mawasa Yuuda aswesii kwaa Yiisu, wamuleeli: «Bwee, Muyiisi!» Na wamun-
yumbuti.
50 Yiisu avutili kwaa nde: «Nduu a me, yi we yiri mu uyiluu, yiluu yo mawasa.»
Ninha babamosi baswesii, baholi Yiisu mu koo na bamukaangi.
51 Mosi mu babali na Yiisu apalisi mukasa a nde, ateti musiali a nguu a bangaanga ba
Nziaambi. Nde akesi litswi la musiali wuu.
52 Ninha, Yiisu aleeli kwaa nde: «Vutulu mukasa a we nha mbuu a nde, mundaa ti boosi
ba busalila mukasa mu udusu bana, nde ka sa badusu mu mukasa.
53 We a ayaaba pe ti me utuu uloombo libaasila kwaa Taayi a me? So me ndoombi
buu, mawasa-mawasa, nde utuu utsinduu me mikaanga mia batumu ba Nziaambi mialutu
iteesi kia kuumi na mioolo.
54 Ka, mbii buu, buni Mabasonuu ma ngira mutuu uyene tsitsi? Mo mali mu uleele ti, ni
buu ka mandaa mafwaana uyilimi.»
55 Tumake, Yiisu aleeli kwaa koongi: «Beni aba na nzala uyiri na mikasa na mamboondi
mu ukaanga me. Me ihaangi ndi? Biluumbu bioosi, me nakidiaala mu Nzo a Nziaambi mu
uyiisi, ka bunu, beni a diakaangi me pe.
56 Ka ma moosi mamaayilimi paa masonuu mibili mia Nziaambi, mayene tsitsi.»
Mawasa-mawasa, miyii mia nde miamusiisi na miabati.

Yiisu nha kulu a pfuundu a ikuutu kia Bayuudayo
(Malako 14.53-65; Luka 22.54-55,63-71; Yowani 18.12-14,19-24)

57 Babakaangi Yiisu bamubiti kwaa Kayifa, nguu a bangaanga ba Nziaambi. Ni kuu kwali
kwakukunu bayiisi ba mikele na bakuutu ba Bayuudayo.
58 Peetero akiduku Yiisu nha lilala, natee ku lipaanga la Kayifa, nguu a ngaanga
Nziaambi. Nde akoti ku kati a lipaanga, na adiaali na bakebi mu umono buni ndaa yisuku.
59 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na Pfuundu a bakuutu kia Bayuudayo yioosi,
bakisaa toono so ya pia mu Yiisu, paa bamuha tsieembili ya likwa.
60 Ka a babayi toono pe, so bu baata babalayi bayiri, na mifuundu mia pia mu nyutu a
nde. Nha tsieelele, baata boolo bayipala.
61 Baleeli: «Muutu wu aleeli: “Me utuu utsala Nzo a Nziaambi, na ubwatuungu yo mu
biluumbu bitata.”»
62 Kayifa nguu a ngaanga a Nziaambi atemini, na aleeli kwaa Yiisu: «We a li na ya uvutulu
pe, mu mi baata ba bali mu uleele mu we?»
63 Ka Yiisu a atsuyi ndaa pe. Ni mu buu, Kayifa nguu a ngaanga a Nziaambi aleeli kwaa
nde: «Mu kuumbu a Nziaambi wa moonyi, me ni loombo kwaa we mu uvutulu bisi mvutu,
na ulaba mukisi: we ni Mesiya, Mwaana a Nziaambi?»
64 Yiisu avutili kwaa nde: «We leeli buu. Ka me nadileeli: Umatuu mu taanga di, beni sa
dimono Mwaana a muutu adiaala nha koo kia babaala, kia Nziaambi Ngaa Litu. Na beni
sa diamumono ka, li mu uyira mu matuti ma yula.»
65 Ni mu buu, Kayifa nguu a ngaanga a Nziaambi akaki bikutu bia nde, na aleeli: «Nde
maatuu Nziaambi! A dibwisaala na tsata a bambaangi pe! Beni dimaayuu itari ki nde atuyi
Nziaambi.
66 Beni ima ditsimi mu ndaa yii?» Bo bavutili: «Nde li na matoono, na afwaana uholo
tsieembili ya likwa.»

67 Tumake bo bamutswiili mate ku busu, na bamuteti bikaba. Babamosi bamuteti mambata,
68 baleeli: «Bili! We wuli Mesiya, leele bisi na teti we!»

Peetero atuni Yiisu
(Malako 14.66-72; Luka 22.56-62; Yowani 18.15-18,25-27)
69 Peetero ali adiaala kutso lipaanga lii. Musiali mosi wa mukaasa, aswesii kwaa nde na wamuleeli: «We ka, we beeri itwaari na Yiisu, musi Ngalili wuu.»
70 Ka nde atuni nha kulu a baata boosi, aleeli: «Me a nayaaba pe mi we tooni uleele.»
71 Tumake, nde ayeni ku peembi a idibuu kia lipaanga. Musiali mukimi wa mukaasa wamumoni, na aleeli kwaa babali nha mbuu yii: «Wuunawu ka beeri na Yiisu musi Nazareti.»
72 Na Peetero abwitunu bu aleeli: «Me ni laba mukisi, me a nayaaba muutu wu pe!»
73 Nha mbisi a taanga hoolo, babali nhaa baswesii kwaa Peetero, na bamuleeli: «Ngwanya, we ka li mosi mu bo, mundaa ti tsuuhili a we yili mu umweese ku we amata.»
74 Ninha Peetero aloyi: «So me futi pia, nyaala Nziaambi asieembe me! Me ndabi mukisi, me a nayaaba pe muutu wu!»
Mu dii na taanga dii, tsutsu akookili.
75 Peetero alibili moonyi, mu ndaa yaleeli nde Yiisu: «Tswaamina tsutsu ukookolo, we sa tunu me mbala tata.» Nde apali ku mbari na alili kwalaa.

27

Babiti Yiisu nha kulu a Pilato
(Malako 15.1; Luka 23.1-2; Yowani 18.28-32)
1 Mu ngwaali a ngwaali, banguu ba bangaanga ba Nziaambi boosi, na bakuutu ba ifuumbu kia Bayuudayo, mu itwaari baholi kesili ya udusu Yiisu.
2 Bo batumi bakutu nde bibolo, bamubiti na bamuyeelili kwaa Pilato, mutumi a itinini.

Likwa la Yuuda
(Biyiluu 1.18-19)
3 Yuuda wayeelili Yiisu, ayuyi ti bamaakese Yiisu tsieembili ya likwa. Nde amoni pasi mu mutimi, ni mu buu, nde ayivutulu maku matata ma mikuti mia mboongo, kwaa banguu ba bangaanga ba Nziaambi, na bakuutu ba Bayuudayo.
4 Nde wabaleeli: «Me nzilii masumu, me maayeelele muutu wahele na toono ku likwa!» Ka bo bamuvutili: «Bisi mii uyaaba pe! Mii miatala we!»
5 Yuuda abumi mboongo mutso Nzo a Nziaambi na apali. Tumake ayilele mu swe.
6 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi batoli mboongo, baleeli: «Mikele mia bisi a mili mu uha pe muswa, mu ulooso mboongo di mu ikebili kia mboongo kia Nzo a Nziaambi, mundaa ti dio dili mboongo dia makili✡.»
7 Bu bamani uyuhusunu mu mboongo dii, bo basuumbi tsiee a mumieeni a tumu, paa iba manyimi ma bieenyi.
8 Ni mu ndaa yii, bali mu uta tsiee yii «tsiee ya makili», natee mu iluumbu kia lolo.
9 Ni mu buu, mamaleeli mubili Yelemiya mayeni tsitsi:
«Bo baholi maku matata ma mikuti mia mboongo,
tala yi baana ba Iseraeli bali bayesene mu nde.
10 Bo basialili mboongo dii,
mu usuumbu tsiee a mumieeni a tumu,
weti bu Pfumu aheeri tumini kwaa me✡.»

Mutumi Pilato afuuli Yiisu manduru
(Malako 15.2-5; Luka 23.3-5; Yowani 18.33-38)
11 Yiisu atemini nha kulu a mutumi Pilato, wafuuli nde manduru: «We ni mutini a Bayuudayo?» Yiisu avutili: «We leeli yo.»
12 Tumake, banguu ba bangaanga ba Nziaambi, na bakuutu ba Bayuudayo bafuundi nde. Ka so bu bo bakifuundu nde, Yiisu a avutili ndaa pe.
13 Ni mu buu, Pilato aleeli kwaa nde: «We a li mu uyuu pe mifuundu mioosi mi bo bali mu usa we?»
14 Ka Yiisu a avutili nde so mu ndaa so mosi pe, na Pilato akimii kwalaa.

Baheeri Yiisu tsieembili ya likwa
(Malako 15.6-15; Luka 23.13-25; Yowani 18.39–19.16)

✡ **27:6** mboongo dia makili Ndi 23.18 ✡ **27:10** Zak 11.12-13; Yel 18.2-3; 19.1-2; 32.6-15

15 Mu pasi mukuungi a Paaka, mutumi ali na ipfu kia uha bunyanga, kwaa muutu mosi
mu babali mu perese, wu baata ali batoono.
16 Ka bunu, mu biluumbu bii ali na muutu mosi wali mu perese wayiluu uyabina,
kuumbu a nde Yiisu Barabase.
17 Ni mu buu, Pilato afuuli Baata ba bali bakukunu: «Beni na ditooni ti me ha bunyanga?
Yiisu Barabase oo ti Yiisu wu bali mu uta Kristo?»
18 Ka bu Pilato akitsuu buu, nde ali ayiluu uyaaba ti, mundaa musoyi bo bamuyeelili
Yiisu.
19 Mu taanga di Pilato ali adiaala nha mbata a pfuundisi, mukari a nde wamutsindii
baata. Baata baa babeyi mukeenzi wu: «Akoto mu kati a ndaa a muutu wahele na toono
wu pe, mundaa ti butsuu ba, me moni pasi dialaa mu nziori mu ndaa a nde.»
20 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bakuutu ba Bayuudayo, batsindi koongi mu
uloombo ti, baha bunyanga kwaa Barabase na badusu Yiisu.
21 Mutumi abwifuulu bo, aleeli: «Na mu bo baboolo beni ditooni ti me ha bunyanga?» Bo
bamuvutili: «Barabase!»
22 Pilato wabafuuli: «Ka me ima niyiluu mu Yiisu wu balimuta Kristo?» Bo boosi bavutili:
«Komo nde nha kuruwa!»
23 Pilato afuuli: «Ki ndaa yimbi nde ayiluu?» Ka bo baloyi mu mifuri mia bo mioosi:
«Komo nde nha kuruwa!»
24 Pilato amoni ti nde ali ka ndaa kimi ya uyiluu yo pe. Bu nyingi-nyingi yakilutu iteesi,
nde aholi maamba, aswayi mioo nha kulu a koongi. Nde aleeli: «Likwa la muutu wu a lili
nha yulu a mutswe a me pe! Miatala beni.»
25 Koongi yoosi yavutili: «Nyaala tsieembili a likwa la nde yibwa nha yulu a bisi, na nha
yulu a baana ba bisi.»
26 Ni mu buu Pilato wabanyaali Barabase. Nha mbisi a nhaa, nde atumi bafiinzi Yiisu
bikoti na wamuyeelili paa bamukomo nha kuruwa.

Masodaare masiiri Yiisu saa
(Malako 15.16-20; Yowani 19.2-3)

27 Masodaare ma Pilato mabeyi Yiisu mutso nzo a mutumi, na koongi yoosi yavuutini na
yamudiengilili.
28 Bo bamumaasi bikutu bia nde, na bamulwaatisi iyungu kiabeenge*.
29 Tumake, bo batuungi iburu kia matsieende, bamusuusi kio ku yulu a mutswe na
bamusuusi idiaara† nha tso koo kia babaala. Nha mbisi, bo batsukini nha kulu a nde, na
bamusiiri saa, bu baleeli: «Bwee, mutini a Bayuudayo!»
30 Bo bamutswiili mate na baholi idiaara me, paa batete nde kio nha yulu a mutswe.
31 Bu bamani uyiluu usa nde saa, bo bamumaasi iyungu, babwilwaatisa nde bikutu bia
nde na bamubiti mu uyakomo nde nha kuruwa.

Bakomi Yiisu nha kuruwa
(Malako 15.21-32; Luka 23.26-43; Yowani 19.17-27)

32 Mu taanga di bakipala mu ngaanda, bo babwaani baala limosi musi Kirene, kuumbu
a nde Simooni. Masodaare mamubamii mu ubiti kuruwa a Yiisu.
33 Bo batoori ku mbuu mosi yi bali mu uta Ngolongota, mbiindili ti «Mbuu ya iteenge kia
mutswe.»
34 Na nha mbuu yii, bo banywiisi Yiisu viinyi li bavuutu na makaya ma kali. Nha mbisi a
ubiimbi lo, nde abisi lo unywa.
35 Bo bamukomi nha kuruwa, na batiiri ipa paa bayaaba bwa ukaba bikutu bia nde.
36 Tumake, bo badiaali nha mbuu yii mu ukebe nde.
37 Nha yulu a kuruwa a nde, babandii itsuru kia bala. Mu bala lii, basonii toono a
tsieembili a nde. Mono mandaa mabasonuu: «Wuunawu ni Yiisu, mutini a Bayuudayo.»
38 Bakomi ka bipunga-pungu bioolo nha kuruwa, nha peembi a Yiisu. Mosi bakomi nha
koo kia babaala, na wunu nha koo kia nde kia bakaasa.
39 Babakiyoo kuulu, bakituu nde bu bakinyingisi mitswe.
40 Bo bakileele kwaa nde: «We wali anhana utsala Nzo a Nziaambi, na ubwatuungu kimi
mu biluumbu bitata, ki vuu we makulu, so we ni Mwaana a Nziaambi! Sutuu nha kuruwa
yii!»
41 Bumosi ka, banguu ba bangaanga ba Nziaambi, bayiisi ba mikele na bakuutu ba
Bayuudayo bakisa nde saa. Bo bakileele:

---

* **27:28** *iyungu kiabeenge*pili a ikutu ki mitini miakilwaata. † **27:29** *idiaara* ifwaani kia mupaanga a mutini, mu ndaa usa nde saa.

42 «Nde avuuyisi baata bakimi, ka nde ka ukoono uvuu nde makulu! Nde ni mutini a
Iseraeli? Ka mu taanga di, asutuu nha kuruwa, na bisi sa disa imiini mu nde.
43 Nde asuusi ilimbisi kia nde mu Nziaambi, na aleeli: “Me ni Mwaana a Nziaambi.”» Ee,
mbiiti Nziaambi atoono nde, nyaala avuusu nde mu taanga di.
44 Bumosi ka, bipunga-pungu bibakomi nha kuruwa, nha peembi a nde, biakituu nde.

Likwa la Yiisu
(Malako 15.33-41; Luka 23.44-49; Yowani 19.28-30)
45 Mu nguungu ya nzanga, natee mu ya matata nha mbisi a nzanga, pimisi diabwi mu tsi
yoosi.
46 Ku peembi a nguungu ya matata nha mbisi a nzanga, Yiisu aloyi mu mifuri: «Eli, Eli,
lema sabakatani?» Mbiindili ti: «Nziaambi a me, Nziaambi a me, mu ima we siisi me?»
47 Babamosi mu babali batemene nhaa, bayuyi nde, na baleeli: «Nde Eliya ali mu uta
mbili!»
48 Mawasa-mawasa, mosi mu bo adumi tiini, mu uyaholo iteendi kia tsaanda. Nde atsubi
kio mutso viinyi la nhanyi, na akutili kio ku toso a idiaara. Nde ahi kio paa Yiisu anywa
viinyi lii.
49 Ka babamosi baleeli: «Mamakebe, dimonani mbiiti mubili Eliya uyavuusu nde!»
50 Yiisu abwiloo mu mifuri na nde asieeli muwuumu.
51 Mu taanga dii, ngumbu yi batsiingisi mu Nzo a Nziaambi yakakii mu bibari bioolo,
umatuu ku yulu natee ku tsuu. Toto latehiti, mamanya mamanene mapasii.
52 Mangili madibini, na baata babalayi, babali banambita mu Nziaambi, babali ba-
maakwa, basiimbii.
53 Nha mbisi a tsimbilili a Yiisu, bo bapali mu mangili. Bo bakoti mu Yeruselemi, ngaanda
ya ngira, ku baata babalayi bamoni bo.
54 Mukuutu a kama masodaare mosi, musi Looma, na masodaare makikebe Yiisu itwaari
na nde, bamoni toto bu la nyingini na moosi makiyilimi. Ni mu buu, bo babayi boomo balaa
na baleeli: «Ngwanya, nde aba Mwaana a Nziaambi!»
55 Bakaasa balaa bali nha mbuu yii, na bakitala nha la-la. Bo bakiduku Yiisu umatuu ku
Ngalili mu usalila nde.
56 Nha kati a bo, ali na Mari musi Mangadala, Mari wu nguu a Yaaki na Yoosefi, na nguu
a baana ba Zebedaayi.

Basuusi Yiisu mu ngili
(Malako 15.42-47; Luka 23.50-56; Yowani 19.38-42)
57 Tsitsii bu yatoori, baala limosi la isini, musi Arimate, ayiri. Kuumbu a nde ali Yoosefi
na nde ka ali muyii a Yiisu.
58 Nde ayimono Pilato na wamuloombi nyutu a Yiisu. Ni mu buu, Pilato atumi ti bamuha
yo.
59 Yoosefi aholi nyutu, akuti yo kutso tsaanda ya liino yinyatii.
60 Nde asuusi yo mutso ngili a nde makulu, yi nde atumi ti bakwasootolo nde yo mu
manya. Tumake nde atumi ti bakilimisi manya lilinene, mu udibuu munywa a ngili, na
nha mbisi nde ayeni.
61 Mari musi Mangadala na ndoyi a nde, bali badiaala nha mbuu yii, nha kulu a ngili.

Masodaare makebi ngili
62 Iluumbu kiaduki iluumbu kia nzilimini a saba, banguu ba bangaanga ba Nziaambi na
Bafarisi mu itwaari, bayeni ku nzo a mutumi Pilato.
63 Baleeli: «Pfumu, bisi dili mu ulibili moonyi ti ngaa pia wuu, nha nde ali musii, aleeli:
“Nha mbisi a biluumbu bitata, me sa siimbuu mu babakwa.”
64 Ni mu buu, tsinduu masodaare mayakebe ngili, natee mu tsitsi a biluumbu bitata. So
we a yilii buu pe, leeti miyii mia nde sa miyayibi nyutu a nde. Na nha mbisi, sa baleele
kwaa koongi ti: “Nde maasiimbuu mu babakwa.” Pia dii, sa divulu mifuri na dia tsiomi.»
65 Pilato wabaleeli: «Dimono masodaare ma mukebe ngili. Diyene na dileele bakebe ngili
weti buli tsimi a beni.»
66 Ni mu buu bo bayeni mu uyiluu mioosi mundaa kebili a ngili. Bo bahangii manya na
basuusi masodaare.

28

Tsimbilili a Yiisu mu babakwa
(Malako 16.1-10; Luka 24.1-12; Yowani 20.1-10)

1 Nha mbisi a iluumbu kia Saba, mu iluumbu kia limiingi* ku makia ma bwisi, Mari musi
Mangadala na ndoyi a nde, bayimono ngili.
2 Itsundu-a-tsundu, toto dianyingini mu mifuri. Tumu a Pfumu mosi amati ku yula,
asutii. Nde ayinyiingili, akilimisi manya lilinene nha peembi, na adiaali nha yulu a lo.
3 Nde ali afwaanina weti nzieri wuli mu useremene, na bikutu bia nde biali biayiluu
uhembuu.
4 Masodaare makikebe ngili me yii mamoni boomo balaa, ni mu buu bo batehiti na bo
bali ka weti babamaakwa.
5 Tumu a Pfumu anaangili ndaa, na aleeli kwaa bakaasa: «A diba na boomo pe. Me
nayaaba ti beni Yiisu wubakomi nha kuruwa, dili mu usaa.
6 Nde a li nha pe, mundaa siimbiaangi mu babakwa weti bu nde aleeli yo. Diyiri dimono
mbuu yi baba basuusu nyutu a nde.
7 Diyene mawasa, dileele kwaa miyii mia nde: “Nde siimbiaangi mu babakwa. Mu
taanga di, ka mu uyakebe beni ku Ngalili. Ni kuu beni dikaamono nde.” Mono ma me
naba na mo mu uleele kwaa beni.»
8 Bakaasa bo baboolo basiisi ngili mu mawasa, bali baluulu mu boomo na mu kinyi yalaa.
Bo badumi tiini mu uyayaabisa ndaa kwaa miyii mia Yiisu.
9 Itsundu-a-tsundu, Yiisu ayibwaana bo na aleeli: «Mabwe ma beni!» Bo baswesii kwaa
nde, bakaangi miili mia nde, na bamukuundi.
10 Ni mu buu, Yiisu aleeli kwaa bo: «A diba na boomo pe. Diyayaabisa kwaa baana ba
nguu ba me, mu uyene ku Ngalili. Ni kuu bo bumono me.»

Mutata a masodaare

11 Bu bakaasa bali mu kuulu, babamosi mu masodaare bakikebe ngili, bayiri ku kati a
ngaanda. Bo bayaabisi kwaa banguu ba bangaanga ba Nziaambi moosi mamayilimi.
12 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi, na bakuutu ba Bayuudayo bakukini. Nha mbisi a
uyuhusunu, bo bahi mboongo dialaa kwaa masodaare, paa bafuu ndaa.
13 Bo baleeli: «Beni sa dileele ti, miyii mia muutu wu miayayibi nyutu a nde mu butsuu,
mu taanga di beni diaba tolo.
14 Na so mutumi yuyi yo, bisi sa diyaaba bu dibiindili kwaa nde, mundaa uhele ulooso
beni mu pasi.»
15 Masodaare maholi mboongo na mayilii weti bu babatumi. Ninha, ndaa yapia yii
yatsiaamii kwaa Buyuudayo natee mu iluumbu kia lolo.

Yiisu amonii kwaa miyii mia nde na wabatsindii ku isala
(Malako 16.14-18; Luka 24.36-49; Yowani 20.19-23; Biyiluu 1.6-8)

16 Miyii kuumi na mosi miayeni ku Ngalili, ku mulaanda wu Yiisu ayaabisi bo.
17 Bu bamumoni, bo bamukuundi. Ka bunu, babamosi mu bo a basiingi pe ti ngwanya
ali Yiisu.
18 Yiisu aswesii na wabaleeli: «Litu loosi baha kwaa me, mu mayula na nha tsi.
19 Ni mu buu, diyene kwaa baata ba bifuumbu bioosi. Diyiisi bo paa bo baba miyii mia
me. Diababootuu mu kuumbu a Taayi, na ya Mwaana, na ya Muheebili wa Ngira.
20 Diabayiisi mu ukiinzi moosi ma me natumi beni. Na diyaaba yi: me sa ba itwaari na
beni biluumbu bioosi, natee tsieelili a taanga.»

* **28:1** *iluumbu kia limiingi* kwaa Bayuudayo iluumbu kia tsiomi mu limiingi.

Ndaa Yimbwe yasonuu
MALAKO
Kotili a mukaanda

Ndaa Yimbwe yasonuu Malako, ni Ndaa Yimbwe yavulu bukwisi, mu mikaanda mina mia Ndaa Yimbwe. Bukulu ba libuundu bamweese ti, Malako musonii a mukaanda, ni mosi mu babakidieenge na Pawuli, tumake na Peetero. Umatuu miloongo mia tsiomi mia mukaanda wu, musonii amweese ti Ndaa Yimbwe, ni yili ti, Yiisu ni «Kristo» na «Mwaana a Nziaambi» (1.1).

«Kristo» sa ayiluu uholo mbiindila nde, mu munywa a Peetero, nha mbisi a mandaa na biyiluu bia Yiisu ku Ngalili (8.29). «Mwaana a Nziaambi» ka, sa ayiluu uholo mbiindila nde, mu munywa a mukuutu a kama masodaare. Nde ni wamoni likwa la Yiisu nha kuruwa (15.39).

Banguu ba mandaa

Mutata abaanduu mu kotili yikwisi (1.1-13). Mbii bwayaabisi mubili Yeesaya, Yowani Mubootii asa isala kia uyiisi baata ba Iseraeli. Nde asa buu, mundaa uyilimi mu nziriri a Mesiya wu Nziaambi atsinduu: ni Yiisu musi Nazareti.

Ibari kia tsiomi kia Ndaa Yimbwe (1.14—8.30) ili mu umweese nziriri a ipfumu kia Nziaambi. Umatuu mu mbaandili, Yiisu li mu usala itwaari na miyii. Malako li mu unyeme litumu la Yiisu: bu Yiisu ali mu uyiisi mabuli, bu Yiisu ali mu ubeelese babeeri, bu Yiisu ali mu ukubu baka nha kulu a bangaa buyeri mu Mabasonuu ma ngira, na nha kulu a Bafarisi.

Mu ibari kia bioolo, Yiisu li mu uyene ku peembi a mapasi na likwa, bili mu ukebe nde ku Yeruselemi (8.31—10.52). Mbala tata nde li mu uyaabisa ndaa a likwa la nde likaayira, kwaa miyii mia nde, ka bo a bayuyi nde pe. Taanga dialaa, nde li mu uholo kuumbu ya «Mwaana a Muutu». Ndaa ya kimi-kimi, ni yili ti, kuumbu yii yili pasi kwaa bo, mu uyaaba tsutulu a yo.

Ibari kia mutata ili mu uyilimi ku ngaanda a Yeruselemi (11.1—13.37). Baata boosi bakibili Yiisu. Ka bu nde abingi bayalii mutso lipaanga la nzo a Nziaambi, nde li mu ukubu baka nha kulu a bakuutu ba Iseraeli. Nde li mu utalila mapasi makaayira kwaa miyii mia nde. Yiisu li mu uhamisa miyii mia nde, mu uba «likanda» mutso imiini mu Nziaambi.

Mu ibari kia muna, bakuutu ba Bayuudayo babaandii udwaanisa Yiisu (14.1—16.8). Bamubwoongili kwaa boosi, natee kwaa miyii, mi nde akabi bia udia bia Paaka na bo. Bakaangi Yiisu, bamufuundisi kwaa banguu ba bangaanga ba Nziaambi na kwaa Pilato, mutumi a basi Loma. Bamuheeri tsieembili ya likwa, bamukomi nha kuruwa. Iluumbu kia bioolo nha mbisi a likwa la nde, bakaasa bamoni ngili a nde bwaasi. Nha kulu a ndaa ya ukimuu ti nde li moonyi, bo babati, bakimii.

Mikaanda mimimosi mia Ndaa Yimbwe yasonuu Malako, mili mu ubwamweese hoolo moniyi a Yiisu wumaasiimbuu, na isala kia miyii (16.9-20). Mikaanda me mii, a bakisiingi utaanga mio pe mu makutunu ma bangaa Kristo, mundaa ti bibari bioosi bia mandaa maa, biasonomo kwaa Mataayi, so a buu pe kwaa Luka. Ndaa Yimbwe yasonuu Malako, babwilandila yo mu kubu yinyaati yi. Bukwisi na bubwe ba mutata a nde, bili mu umonuu lolo li ti, bio bibibwe nha kulu a baata boosi.

Mu ndukisini a mutata woosi, Yiisu li bebele na baata bali mu umono pasi. Imuutu kia nde, na ipfumu kia Nziaambi bi nde ali mu uyaabisa, bili biavuutunu. Na maa, mali mu ubwaba manguu ma mandaa kwaa bisi mu lolo li. Ipfumu kia Nziaambi ni ima? Mambiindili ma «Kristo» mama? Mu manduru maa, ma imiini kia bangaa Kristo, muutu utuu pe uha mvutu mu mawasa. Too taanga, mu uyene mu kuulu mosi itwaari na miyii mia Yiisu. Bwafwaana mu ukwamono mapasi ma mutimi. Nha mbisi a nhaa, miyii utuu uyaaba biyiluu, likwa na tsimbilili a «Mwaana Nziaambi». Ndaa Yimbwe ya Malako ni mutata wuli mu ubiti muutu mu uba ngaa Kristo. Ifwaani kia nde ni kosi. Ni mu ifwaani kii, Yiisu ali mu umweese lituu la nde nha yulu a banyama ba musiti, mu biluumbu bi nde alabisi ku tsi ya tsata (1.13).

Kwaa bangaa buyeri mu mandaa ma Biibila, Malako ni mukaanda wa tsiomi wa Ndaa Yimbwe. Yo yatemene nha yulu a imbaangi kia Peetero. Mataayi na Luka bali bayaaba yo. Bangaa buyeri bali mu uyesene ti mukaanda wu, ku basonuu nde ka bilimi helape maku tsaamba (70), nha mbisi a mbutili a Yiisu Kristo. Bo bakitsimi buu, mundaa a taanga dia midiingi, mibali mu umweese mu kiiti kia kuumi na bitata. Weti bu mandaa mali mu ubiindili bukulu ba Bayuudayo, baata bali mu utsimi ti mo kwaa bangooyi ali mu utsuu. Mandaa mali mu unyeme pasi dia likwa la Yiisu, wu boosi babwoongili mu likwa. Yiisu li mu yiluu umonuu weti «Kristo». Nde ni Mesiya wu uluusu ilimbisi kia Iseraeli, ka weti

a bubali mu utumu tsi pe. Ka mu ndaa yatala mutsii a nde wa «Mwaana a Nziaambi» na Nziaambi, nde amonii mu taanga dia libootuu la nde, na abwibwamonuu mu taanga di nde akitii nha mulaanda. Mutsii wuu, li mu ubisi bipfumu bioosi na tuu dioosi, mundaa ti ngwanya a nde yamonii nha kuruwa!

Nziisili a Yowani Mubootii mu tsi ya tsata
(Mataayi 3.1-12; Luka 3.1-18; Yowani 1.19-28)

1 Mbaandila Ndaa Yimbwe ya Yiisu Kristo, Mwaana a Nziaambi.
2 Mu mukaanda a mubili Yeesaya basonuu:
«Mono me ni tsinduu tumu a me nha kulu a we,
mu uyiluu we kuulu.
3 Ni ndaa a muutu mosi, wuli mu uloo mu tsi ya tsata:
Diyiluu kulu a Pfumu,
diyiluu usuungusu misoo mia nde✡!»
4 Bu Yowani Mubootii amonii mu tsi ya tsata, nde akibootuu na akiyaabisa: «Disobo ndiaatili a beni, diholo libootuu. Tumake, Nziaambi sa asa masumu ma beni kolokolo.»
5 Baata boosi ba mu itinini kia Yuuda, na ba ku ngaanda ya Yeruselemi, bakiyiri kwaa nde. Bo bakisiingi masumu ma bo nha kulu a baata, na Yowani akibootuu bo mu nziali ya Yorodaani.
6 Yowani akilwaata ikutu ki babaamba mu miooso mia nyama wa kuumbu samo. Na nde akilwaata kobo yi bayiluu mu mukaanda a nyama mu luungu la nde. Nde akidia bangwalibaanga na maari ma nyosi wa ku musiti.
7 Nde akiyaabisa: «Muutu mosi wavulu me mifuri, li mu uyiri nha mbisi a me. Me a nafwaana pe mu ubaandina, mu unyangila midi mia bikoori bia nde.
8 Me nadibootii mu maamba, ka nde, sa wadibootuu mu Muheebili wa Ngira.»

Saatina awungisi Yiisu nha mbisi a libootuu la nde
(Mataayi 3.13—4.11; Luka 3.21-22; 4.1-13)

9 Mu biluumbu bii, Yiisu amati ku Ngaanda ya Nazareti, mu itinini kia Ngalili, na Yowani wamubootii mu Yorodaani.
10 Mu taanga di Yiisu akipala mu maamba, nde amoni mayula madibini na Muheebili wa Ngira akulumini nha yulu a nde weti beembe.
11 Na Ndaa yayuyini mu mayula: «We ni Mwaana a me wa litoono ndaa. Mu we me ndi mu umono kinyi a me yoosi.»
12 Mutaanga dina dii, Muheebili a Nziaambi wamubiti ku tsi ya tsata.
13 Yiisu adiaali kuu, mu tsitsi a biluumbu maku mana, na Saatina wamuwungisi. Nde akidiaala nha kati a banyama ba ku musiti. Batumu ba Nziaambi bakisalila nde.

Yiisu ayaabisi Ndaa Yimbwe
(Mataayi 4.12-22; Luka 4.14-15; 5.1-11)

14 Nha mbisi a nha baloosi Yowani Mubootii mu perese, Yiisu ayeni ku itinini kia Ngalili. Kuu nde akiyiisi Ndaa Yimbwe ya Nziaambi.
15 Nde akileele: «Taanga dimbwe dimaato, na Ipfumu kia Nziaambi ika bebele! Disobo ndiaatili, na disa imiini mu Ndaa Yimbwe!»

Yiisu ati balobi ba batswi bana mbili
(Mataayi 4.18-22; Luka 5.1-11)

16 Yiisu akiyene mu mukoo-mukoo a diaanga la Ngalili, bu nde amoni Simooni na mukee a nde Andere. Bo bakidumunu siele mu maamba, mundaa ti bo ali balobi ba batswi.
17 Yiisu wabaleeli: «Diduku me, na beni sa diba balobi ba baata.»
18 Nhaa-na-tsi, bo basiisi masiele ma bo, na bamuduki.
19 Yiisu asweesii hoolo nha lala, na amoni Yaki na mukee a nde Yowani, bo baboolo baana ba Zebedaayi. Bo bali mutso bootu la bo, na bakiloondo masiele ma bo.
20 Nhaa na nhaa, Yiisu wabateeri mbili. Ninha, bo basiisi taayi a bo Zebedaayi mutso bootu na basiali, na bo baduki Yiisu.

Muutu wu muheebili wu mubi akikwaamisa
(Luka 4.31-37)

21 Yiisu na miyii mia nde bakoti mu ngaanda ya Kapernawumi. Nhaa na a nhaa, mu iluumbu kia Saba, Yiisu ayeni ku nzo a makutunu ma Bayuudayo. Ni kuu nde abandii uyiisi baata.
22 Babakiyuu nde bakimii mu nziisili a nde. Mu ndaa ti nde akiyiisi bo mu litu, na nziisili a nde yali na lisobuso na nziisili a Bayiisi ba mikele.

✡ **1:3** Mal 3.1; Yes 40.3

23 Kaba, mutso nzo a bo ya makutunu ma Bayuudayo, mwali na muutu mosi wu
muheebili wu mubi akikwaamisa. Nde abaandii uloo:
24 « Ima we tooni mu bisi, Yiisu musi Nazareti? We yiri mu ufuusu bisi? Me nayaaba
bubwe we na li: wa Ngira, wu Nziaambi atsinduu!»
25 Yiisu a tsuyi mu ibaala kwaa muheebili wu mubi na wa muleeli: «Wuru na pii, na pala
mu muutu wu!»
26 Muheebili wu mubi anyingisi muutu mu mifuri, na apali mu nde bu aloyi mungiri wu
munene.
27 Baata boosi bakimii kwalaa bu bafulisini bo na bo: «Yi ki ndaa yi? Muutu wu li mu uha
nziisili yinyatii mu litu loosi! Nde li mu utumu natee kwaa miheebili mimibi, na mio mili
mu utumumu nde!»
28 Na, nhaa na nhaa, mvuungu a Yiisu yatsiaamii mu itinini kia Ngalili kioosi.

Yiisu abeelisi buko ba Simooni na babeeri bakimi
(Mataayi 8.14-17; Luka 4.38-41)
29 Bo bapali mu nzo a makutunu ma Bayuudayo, na bayeni mu mawasa ku nzo a Simooni
na Andere, itwaari na Yaki na Yowani.
30 Buko ba Simooni ali nha yulu a mbuu, na baa. Mawasa-mawasa, batsuyi mu ndaa a
nde kwaa Yiisu.
31 Yiisu asweesii kwaa nde, wamukaangi mu koo na wamutemisi. Baa lamatii mu nde,
na nde abaandii mu usalila bo.
32 Mu taanga tsitsii, bwiisi bu bamana na uyili, baata babeyi kwaa Yiisu babeeri boosi na
babali bakangama kwaa miheebili mimibi.
33 Baata ba ngaanda yoosi bakidwaanina munywa a nzo.
34 Yiisu abeelisi baata balaa bakimono pasi mu bibeeri bia mupili na mupili. Nde abingi
ka miheebili mialaa mimibi. Nde a akiha pe muswa kwaa miheebili mimibi mu utsuu, mu
ndaa ti mio miali miayaaba, nde na ali.

Yiisu ayaabisi Ndaa Yimbwe mu itinini kia Ngalili
(Luka 4.42-44)
35 Iluumbu kiaduki, mu ngwaali a ngwaali ya na wee, Yiisu asiimbii, na apali mu nzo.
Nde ayeni nha mbuu yahele a baata, na nde abaandii ukuundu Nziaambi kuu.
36 Simooni na baata babali na nde babaandii usaa Yiisu.
37 Bu bamusolili, bamuleeli: «Baata boosi bali mu usaa we.»
38 Yiisu wabaleeli: «Tsweendani mu mapeembi makimi, mu mala mabebele, paa me yiisi
Ndaa Yimbwe kuu ka. Mundaa ti, ni mu ndaa yo me nayiri.»
39 Na nde adieengili itinini kia Ngalili kioosi. Nde akiyiisi Ndaa Yimbwe, mu manzo ma
bo ma makutunu ma Bayuudayo, na akibingi miheebili mimibi.

Yiisu atsieemisi ngaa bwaari
(Mataayi 8.1-4; Luka 5.12-16)
40 Ngaa bwaari mosi ayiri kwaa Yiisu, atsukini nha kulu a nde na wamuloombi: «So we
tooni, we utuu utsieemese me!»
41 Yiisu bu amoni ngebe dialaa, nde asibili koo, wamubeembi. Yiisu wamuleeli: «Me
tooni, ki tsieeme wa we!»
42 Nhaa na nhaa, nde abeelii mu bwaari, na nde atsieemi.
43 Yiisu wamuvutili na wamutsuyi mu ibaala.
44 Nde wamuleeli: «Yuu bubwe: a leele yo kwaa muutu so mosi pe. Ka yene kwaa
ngaanga a Nziaambi, paa we mweese nde ti we maabeeluu. Na ha bungori ba Mooso atumi,
mu umweese kwaa boosi ti we maabeeluu.»
45 Muutu wuu ayeni, ka akiyene ayaabisa kwaa boosi mii miayilimi mu nde. Mu toono
yii, Yiisu ali ka utuu pe ubwamonuu mutso ngaanda. Nde akidiaala ku mbari a ngaanda,
mu mambuu mamahele baata. Ka baata bakimata mu mambuu moosi na bakiyiri kwaa
nde.

2

Yiisu abeelisi muutu wabobo binama
(Mataayi 9.1-8; Luka 5.17-26)
1 Nha mbisi a mwaana biluumbu, Yiisu ayiravutuu ku ngaanda ya Kapernawumi. Na
bwayuyini ti nde ku nzo ali.
2 Baata balaa bakukini nhaa, na a yabwiba na mbuu ya udiaala, so nha munywa a nzo
pe. Yiisu ayaabisi bo ndaa a Nziaambi.
3 Baata bayiri, bu bamubeyi muutu wabobo binama wu baata bana nha kati a bo bakibiti.

4 Bo a batuyi pe umweese nde kwaa Yiisu, mu ndaa koongi yali nhaa. Ni mu buu, bo
badibili siaangi la nzo nha yulu a mbuu yii yali Yiisu. Mu wuru lii, bo basutili laba li
balibanaa wabobo binama.
5 Bu Yiisu, amoni imiini kia bo, aleeli kwaa wabobo binama: «Mwaana a me, masumu ma
we basiri kolokolo.»
6 Babamosi mu bayiisi ba mikele, babali badiaala nhaa, batsimi kutso mitimi mia bo:
7 «Mu ima muutu wu ali mu utsuu buu? Nde li mu utuu Nziaambi! Na utuu usa masumu
kolokolo? Ndili a Nziaambi utuu ukuungulu masumu!»
8 Yiisu ayaabi nha na nhaa ma bo bali a tsimi na wabaleeli: «Mu ima beni dili na matsimi
ma pili yii?
9 Ima kiavulu pasi? Mu uleele ti: "Masumu ma we basiiri mo kolokolo?" — oo ti mu uleele
— "Temene, holo laba la we na yene?"
10 Ee-e me tooni ti beni diyaaba: Mwaana a muutu li na litu la usa masumu kolokolo nha
yulu a toto.» Ni mu buu nde aleeli kwaa wabobo binama:
11 «Me ndeeli kwaa we, temene, holo ikala kia we na yene ku nzo a we!»
12 Muutu atemini, nhaa na nhaa aholi laba la nde, na apali nha kulu a baata boosi. Boosi
bakimii na bo babili Nziaambi bu baleeli: «Kaala a diamono wabisi ndaa ya pili yi pe!»

Yiisu ateeri Levi mbili
(Mataayi 9.9-13; Luka 5.27-32)

13 Yiisu abwivutuu mu mukoo a diaanga la Ngalili. Koongi a baata yoosi yayiri kwaa nde,
na nde wabayiisi.
14 Bu akilabuu, nde amoni Levi, mwaana a Alafayi, adiaala nha nzo yi bubaafutu
limaanda. Yiisu aleeli kwaa nde: «Duku me!» Nde atemini, na wamuduki.
15 Tumake Yiisu adiiri mu nzo a Levi. Batoli ba limaanda balaa na bangaa masumu,
bakidia nha meese itwaari na Yiisu na miyii mia nde. Bo ali babalayi mu uduku nde.
16 Na bayiisi ba mikele babali kaba limosi na Bafarisi, bamoni ti Yiisu akidia na bangaa
masumu na batoli ba limaanda. Bo bakileele kwaa miyii mia nde: «Mu ima nde ali mu udia
na batoli ba limaanda na bangaa masumu?»
17 Yiisu, bu ayuyi buu, wabaleeli: «A baata bali polo bali na nzala a mubuyi pe, ka babeeri.
Me a nayiri pe mu uta mbili babali mu utsimi ti, bo bamaakwayiluu litoono la Nziaambi.
Ka me nayiri mu babali mu ulibili moonyi ti bo bangaa masumu.»

Baata bafuuli Yiisu manduru mu ndaa ndiili a mutuutu
(Mataayi 9.14-17; Luka 5.33-39)

18 Iluumbu imosi, miyii mia Yowani mubootii na Bafarisi bakidii mutuutu. Baata
bayifuulu Yiisu: «Mu ima miyii mia Yowani na mia Bafarisi bali mu udii mutuutu, ka miyii
mia we, a mili mu uyiluu buu pe?»
19 Yiisu wabavutili: «Beni ditsimi ti, babatumusu ku mukuungi a makweele utuu udii
mutuutu, mu taanga di mufuru a makweele ali na bo? Mu taanga di nde ali na bo, bo utuu
pe udii mutuutu.
20 Ka biluumbu sa biyiri bi bakaamaasa mufuru a makweele nha kati a bo. Ni mu buu
mu iluumbu kii, bo sa badii mutuutu.»
21 «Muutu pe wu ubaamba iteendi kia tsaanda ki inyatii, nha yulu a ikutu ki ikulu. Leeti,
iteendi ki inyatii, ukaka ikutu ki ikulu, na wuru sa libwavulu bunene.
22 Na muutu utuu pe usiengele mala mamanyatii, mu mambiindi ma makulu. Leeti, mala
sa mabulu mambiindi: mala sa matsamuu, na uhelele mambiindi. Ka mala mamanyatii,
usiengele mu mambiindi mamanyatii!»

Yiisu ni Pfumu a Saba
(Mataayi 12.1-8; Luka 6.1-5)

23 Mu iluumbu kia Saba, Yiisu akitaba matsiee ma bele*. Nha mbuu mosi, miyii mia nde
miabaandii ukaba mbutu dia bele.
24 Bafarisi baleeli kwaa Yiisu: «Mono, mu ima miyii mia we mili mu uyiluu mi bahele uha
muswa mu iluumbu kia Saba?»
25 Yiisu wabavutili: «Beni keni a diataanga pe, maa mayilii mutini Daavidi, iluumbu imosi
bu nde na banduu ba nde bali na nzala?
26 Mu taanga dia nguu a ngaanga a Nziaambi wa kuumbu Abiatara, Daavidi akoti mu
nzo a Nziaambi. Nde adiiri mapa ma bahi bungori kwaa Nziaambi, ma muutu so mosi a
ali na muswa mu udia pe, ka ndila bangaanga ba Nziaambi. Na Daavidi ahi ka mo kwaa
banduu ba nde.»

---

* **2:23** *bele* mutindi a itiiti ki bali mu uholo mbutu mu uyiluu farine a mapa.

27 Yiisu abwileele kwaa bo: «Iluumbu kia Saba bayiluu kio mu toono a baata, ka a bayiluu
baata mu toono a Saba pe.
28 Ni mu yii, Mwaana a muutu li ka pfumu a Saba.»

3

Yiisu abeelisi muutu mu iluumbu kia Saba
(Mataayi 12.9-14; Luka 6.6-11)

1 Tumake, Yiisu avutii mu nzo a makutunu ma Bayuudayo. Muu mwali na muutu ngaa
koo kiabobo.
2 Bakikete Yiisu, mu umono mbiiti nde ubeelese mubeeri mu iluumbu kia Saba, mu ndaa
ti bakisaa toono ya ufuundu Yiisu.
3 Yiisu aleeli kwaa ngaa koo kiabobo: «Temene, yiri nha kati a kati nha.»
4 Tumake Yiisu afuuli kwaa babamosi: «Ki muswa baha mu iluumbu kia Saba? Mu uyiluu
mamabwe oo ti mu uyiluu mamabi? Mu uvuusu idiingi kia muutu oo ti mu udusu nde?»
Ka bo bawuri na pii.
5 Yiisu wabatali boosi mu kesi, na amoni ngebe dialaa, bu babisi uyuu. Nde aleeli kwaa
muutu wabobo koo: «Sibili koo kia we.» Nde asibili kio na koo kia nde kiabeelii.
6 Bafarisi bapali mu nzo a makutunu ma Bayuudayo, na nhaa na nhaa bakukini na baata
ba kaba la Erode Antipase, mu usaa buni budusu Yiisu.

Yiisu abeelisi baata mu mukoo a diaanga la Ngalili
(Mataayi 4.25; 12.15-16; Luka 6.17-19)

7-8 Yiisu na miyii mia nde bayeni mu mukoo a diaanga, na koongi a baata yalaa
yamuduki. Baata bamati ku bitinini bia: Ngalili, Yuuda, na Idumayi. Bana ku mangaanda
ma: Tiro, Sidoni, Yeruselemi, na ku tsi yili ku simi likimi la Yorodaani. Bo bakiyiri kwaa
Yiisu mu makoongi mundaa ti bo bayuyi ma nde akiyiluu.
9 Ni mu buu, Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde mu uyiluu nde bootu, paa koongi yinyaala
usa nde pinyi.
10 Ka nde abeelisi babeeri balaa, na boosi bakimono pasi mu bibeeri babwiiri ku yulu a
nde paa bamubeembe.
11 Na bu miheebili mimibi miakimono Yiisu, mio miakibwa nha miili mia nde na
miakiloo: «We ni Mwaana a Nziaambi!»
12 Ka Yiisu wabalii mu ibaala, mu uhele uyaabisa ti nde na ali.

Yiisu asiooli batumu ba nde kuumi na boolo
(Mataayi 10.1-4; Luka 6.12-16)

13 Tumake Yiisu ahaati mulaanda, na nde ati baa ba nde atooni mbili, na bo bayiri kwaa
nde.
14 Nde abiaalisi kuumi na boolo, ba nde ahi kuumbu batumu. Nde asiooli bo, paa bo baba
itwaari na nde, na mu utsinduu bo mu uyaabisa ndaa yimbwe,
15 na litumu la ubingi miheebili mimibi.
16 Mono kuumi na boolo ba nde abiaalisi: Simooni wu Yiisu aluyi kuumbu Peetero,
17 Yaki na mukee a nde Yowani, bo baboolo baana ba Zebedaayi, ba Yiisu ahi kuumbu ya
«Boaningisi», mambiindili ti baana ba nzieri,
18 Andere, Filipo, Baritelemi, Mataayi, Toma, Yaki mwaana a Alafayi, Tade, Simooni
Muzeloti*,
19 na Yuuda Isikarioti, wuu wayeelili Yiisu.

Baata bafuundi Yiisu ti nde maayamuu lari na li na miheebili mimibi
(Mataayi 12.22-32; Luka 11.14-23; 12.10)

20 Tumake Yiisu ayeni ku nzo. Koongi yalaa yabwikukunu, na Yiisu na miyii mia nde a
batuyi ka so udia pe.
21 Bu binama bia kaanda la nde bayuyi maa, bo bayiri mu ukaanga nde, na bakileele:
«Nde maayamuu lari!»
22 Bayiisi ba mikele bamati ku Yeruselemi baleeli: «Belezebuli† li na ikuunu mu nde!» Na
bo babwileele: «Ni mu litu la mukuutu a miheebili mimibi nde ali mu ubingi miheebili
mimibi!»
23 Ni mu buu, Yiisu wabati mbili, na wabaleeli mu matsaba: «Buni Saatina utuu ubingi
Saatina?

* **3:18** *Muzeloti* Mbiindili ti mukali a tsi, watoono tsi a nde, wu udwaanina tsi a nde. † **3:22** *Belezebuli* Kuumbu a Saatina bu ali mukuutu a miheebili mimibi.

24 So ipfumu imosi ikoti mukabini na baata ba ipfumu kii bali mu udwaanisina bo na bo,
kio a idiingi pe.
25 Bumosi ka, so kaanda limosi lakabuu na binama bia lo bili mu udwanisina bio na bio,
kaanda lii a lituu udiingi pe.
26 Ni mu buu, so Saatina li mu udwaanisa nde makulu, so nde li akabuu, nde a utuu
udiingi pe. Na tsukili a nde yimaamonuu.»
27 «A uli pe na wu utuu ukoto mu nzo a muutu ngaa mifuri, na upatila bisii bia nde, mbiiti
nde a akwakutu pe ngaa mifuri wuu bibolo! Ka nha mbisi a ukutu nde bibolo, tumake nde
tuyi uholo bili mu nzo a nde.
28 Ngwanya me na dileeli, moosi ma baata busa, Nziaambi sa asa mo kolokolo: so yaba
masumu ma bo, so yaba bitari bi batuu Nziaambi.
29 Ka wuu, wukaatuu Muheebili wa Ngira, nde a utuu ubaa kolokolo pe: nde biti
tsieembili ya masumu ma nde ya bilimi na bilimi.»
30 Yiisu akitsuu buu mundaa ti bo bakileele: «Nde li akangama kwaa muheebili wumubi.»

Na li nguu a Yiisu, ba na bali baana ba nguu ba nde?
(Mataayi 12.46-50; Luka 8.19-21)

31 Nguu na baana ba nguu ba Yiisu bayiri ka. Bu bali batemini ku mbari, bo batsindii
muutu mu uta nde mbili.
32 Koongi yadiengilili Yiisu yali yadiaala na bamuleeli: «Yuu, nguu a we, baana ba nguu
a we bali ku mbari na bali mu usaa we.»
33 Yiisu avutili: «Na li nguu a me, na bana bali baana ba nguu ba me?»
34 Nde atali baata badiaala bali badiengelele nde, na aleeli: «Mono nguu a me na baana
ba nguu ba me!
35 Ka pasi muutu wu uyiluu litoono la Nziaambi, nde wuu ni mwaana nguu kwaa me, so
a buu pe keri, na nguu a me.»

4

Tsaba ya munyasili a mbutu
(Mataayi 13.1-9; Luka 8.4-8)

1 Yiisu abwibaanduu uyiisi baata mu mukoo a diaanga la Ngalili. Koongi yalaa yakukini
na yamudiengelili. Ni mu buu, nde ahaati mutso bootu na adiaali. Bootu ali nha yulu a
maamba, na koongi yoosi ali nha toto, ku simi la diaanga.
2 Nde akiyiisi bo mandaa malaa mu matsaba, na akileele kwaa bo mu nziisili a nde:
3 «Diyuu! Muutu mosi ayinyasila mbutu mu tsiee a nde.
4 Bu nde akinyasila mbutu, di dimosi diabwiiri mu mukoo a kuulu. Tumake, banyunyi
bayiri na batooti dio.
5 Ndaamba a mbutu dimosi diabwiiri nha mbuu ya mamanya, nha yahele na toto dialaa.
Mbutu diameni mu mawasa, mundaa ti toto ali yulu-a-yulu.
6 Nyanga bu yabali, yanyeengisi mitswiili, mio miakanyi mundaa ti miaanzi ali a
miayiluu udiaama pe.
7 Ndaamba a mbutu dikimi diabwiiri kutso mingaamba. Mingaamba miakuli, na
mianyongisi mitswiili.
8 Ka ndaamba a mbutu dikimi diabwiiri nha toto dia mboloso, diameni, diakuli na
diabuti mbutu. Mbutu dini diabuti mbutu maku-matata, dikimi maku-masamina na
didimosi kama.»
9 Na Yiisu aleeli: «Wuli na matswi ma uyuu, nyaala ayuu!»

Mu ima Yiisu ali mu usalila matsaba?
(Mataayi 13.10-17; Luka 8.9-10)

10 Mu taanga di Yiisu atakii la na koongi, babali na nde na miyii kuumi na mioolo,
bamufuuli manduru mu ndaa ya matsaba ma nde akita.
11 Nde wabavutili: «Kwaa beni, Nziaambi ahi muswa wa uyaaba matsweeyi ma ipfumu
kia nde. Kwaa babamosi, mioosi umweese mu ifwaani kia matsaba.
12 Uli buu, paa:
“So bo buyiluu utala, bo banyaala umono.
So bo buyiluu uyuu, bo ba nyaala ubahala.
Leeti bo sa bayiri avutuu kwaa Nziaambi,
na nde sa asa bo kolokolo✡!”»

Yiisu aheeri tsutulu a tsaba ya munyasili a mbutu
(Mataayi 13.18-23; Luka 8.11-15)

✡ **4:12** Yes 6.9-10

13 Tumake Yiisu wabaleeli: «Beni a dili mu uyaaba pe tsutulu a tsaba yi? Aka buni beni
dikaayaaba tsutulu a matsaba mana moosi?
14 Munyasili li mu unyasila mandaa ma Nziaambi.
15 Babamosi bali mu mukoo a kuulu, nha mbuu yi bakuni Mandaa. Bu bamani na uyuu
mo, nhaa na nhaa Saatina li mu uyiri, na li mu umaasa mandaa mabakuni mu bo.
16 Bakimi bali mu uyaka mo mu tsieengi dia mamanya. Bu bamani mu uyuu mandaa,
nhaa na nhaa bo bali mu yaka mo mu kinyi.
17 Ka bo a bali mu unyaala pe ti mo ma mene miaanzi mu bo. Bo bali mu unambita mu
mo ndila taanga hoolo. Na, mu taanga di mapasi mali mu uyiri, so a buu pe mapuusu mu
ndaa mandaa ma Nziaambi, bo bali mu utee imiini mbisi.
18 Bakimi ka bali mu uyaka mo mutso mingaamba. Bo bamaayuu mandaa.
19 Ka bo bali mu unyoongo mu mandaa ma tsi yi, mu busini ba pia, na mu manzala
ma mupili na mupili. Bii bioosi bili mu usa mandaa ma Nziaambi pinyi. Na mandaa ma
Nziaambi a mali mu ubutu mbutu pe.
20 Nha tsieelele, bakimi, bali mu uyaka mo nha toto dia mboloso: bo bali mu uyuu
mandaa ma Nziaambi, bo bali mu uyaka mo na bali mu ubutu mbutu. Wu mumosi abuti
mbutu maku matata, wunu maku masamina, na mukimi kama.»

Tsaba ya mwiindi na ya ileesili
(Luka 8.16-18)
21 Yiisu aleeli kwaa bo: «Na li mu ubee mwiindi paa ti afuu nde ku tsini a ipaayi, so a buu
pe ku tsini a mbuu? A mu usuusu nde nha yulu a isuusili kia mwiindi pe?
22 Moosi masweeme sa mayabina, na mioosi mia tsweeyi sa basuusu mio nha liyalila.
23 So muutu li na matswi mu uyuu, nyaala ayuu.»
24 Yiisu abwileele kwaa bo: «Disa mayele mu ma dili mu uyuu! Ileesili ki beni dili mu
usalila mu bambaayi, ni ileesili kii ka Nziaambi akaasalila mu beni, na sa babweese ka.
25 Kwaa muutu wuli na iloo, sa babwabweese nde bikimi. Ka kwaa wahele na iloo, sa
bamumaasa so mwaana a ndaamba yi ali na kio.»

Tsaba ya mbutu
26 Yiisu abwileele: «Mono buni bwafwaanina Ipfumu kia Nziaambi: muutu mosi akuni
mbutu mu tsiee a nde.
27 So yaba butsuu, so yaba nyanga, so nde laari tolo, so a buu pe nde temini, nde a ayaaba
pe buni mbutu dili mu umene, na buni misumunu mili mu ukulu.
28 Toto dio makulu dili mu ukwakulusu musumunu. Musumunu li mu ukulu, tumake
nde li mu upalisa bifulu, na nha tsieelele, mbutu diavululu.
29 Bu mbutu dimaayele, ka taanga dia ukese mu mukwati, mundaa ti taanga dia ukukuu
dimaato.»

Tsaba ya libutu la mutarede
(Mataayi 13.31-32,34; Luka 13.18-19)
30 Yiisu abwileele: «Na ima dituu ufwaanisa Ipfumu kia Nziaambi? Mu ki tsaba bisi dituu
utsuu mu kio?
31 Kio ili weti libutu la mutarede, lavulu mu bukee mu mbutu dioosi dia nha tsini a toto.
Mu taanga dibali mu ukunu lo,
32 na lo bu likuli, lo ka lavulu miti mioosi mia mutso wooto mu bula. Nde li mu upalisa
mapaki ma manene, na banyunyi bali mu uyatuungu manzo ma bo kutso posi a nde.»
33 Yiisu akiyiisi mu matsaba malaa mapili yii, mu iteesi ki babakiyuu nde bakituu
ubahala.
34 Nde a akitsuu pe kwaa bo kwahele a usalila matsaba. Ka nde akibiindili moosi kwaa
miyii mia Nde, mu taanga di nde ali nde bake na bo.

Yiisu awurisi iteembi
(Mataayi 8.23-27; Luka 8.22-25)
35 Mu tsitsii ya iluumbu kii, Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde: «Disabwaani ku simi likimi la
diaanga.»
36 Yiisu na miyii mia nde basiisi koongi. Yiisu adiaali mutso bootu, miyii mia nde miakoti
ka mu bootu paa basabuu diaanga. Mabootu makimi mayeni na bo itwaari na nde.
37 Ka mono iteembi kia mifuri kianaangii, mapo makoti mutso bootu, na lo lali laka mu
uluulu mu maamba, na lali laka mu udiaama.
38 Yiisu ali ala na anaa mutswe nha yulu a futili, ku mbisi a bootu. Miyii mia nde
miamusiimbili na miamuleeli: «Muyiisi, bisi sa dikwa! A yili mu umwese we pasi nha
mutimi pe?»

39 Yiisu asiimbii, afweengi iteembi na aleeli kwaa diaanga: «Wuru! Ba na pii!» Na iteembi
kiawuri, na kwamonii iholo ki inene.
40 Yiisu aleeli kwaa miyii: «Mu ima beni dili na boomo? Beni keni imiini pe mu
Nziaambi?»
41 Ka bo babayi boomo balaa na balelisini: «A bene! Wu ki pili a muutu wu, paa biteembi
na mapo ma maamba bitumumu nde?»

5

Yiisu abeelisi muutu wali na miheebili mimibi
(Mataayi 8.28-34; Luka 8.26-39)

1 Bo batoori ku simi likimi la diaanga la Ngalili, mu tsi ya basi Ngerasa.
2-3 Bu Yiisu asutii mu bootu, muutu mosi wu miheebili mimibi miakikwaamisa, ayib-
waana nde. Muutu wuu apali kutso mangili, ku nde akidiaala. Muutu so mosi pe wakituu
ukutu nde bibolo, so mu misiingi mia bitali.
4 Mbala na mbala, bakikutu nde bibolo mu miili mu misiingi mia bitali, ka nde akitabula
bibolo bia bitali. Muutu so mosi pe wali na mifuri mia udweemese nde.
5 Taanga dioosi, butsuu na nyanga, nde akidiaala kutso mangili na ku yulu a milaanda.
Nde akiloo na akinemese nyutu a nde mu mamanya.
6 Bu nde atalili Yiisu ku la, nde adumi tiini, atsukini nha kulu a nde,
7 na aloyi mu ndaa yinene: «Yiisu, Mwaana a Nziaambi mu kati a mayula, ki ndaa we li
mu usaa mu me? Me loombi kwaa we mu mifuri, mu kuumbu a Nziaambi, a fuundusu me
pe!»
8 Nde aleeli buu, mundaa ti Yiisu aleeli kwaa nde: «Muheebili wumubi, pala mu muutu
wu!»
9 Yiisu wamufuuli: «Kuumbu a we na?» Nde avutili: «Kuumbu a me “Koongi”, mundaa ti
bisi diavululu.»
10 Na nde apeli Yiisu mu unyaala utsinduu bo ku mbari a itini kii.
11 Kwali nhaa na mukaanga wumunene wa bangulu, bakisaa biloo ku peembi a mu-
laanda.
12 Miheebili mimibi mialoombi Yiisu: «Tsinduu bisi mutso bangulu ba, na bisi sa dikoto
mu bo!»
13 Yiisu wabahi muswa. Tumake miheebili mimibi miapali mu muutu wuu, na miakoti
mu bangulu. Mukaanga woosi akulini ku tsuu a mulaanda, abwiiri mu diaanga, adiaami
na afuyi. Litaanga la bangulu mutso mukaanga wuu, ali helape mafuundu moolo.
14 Babakikebe bangulu babati na babiti mvuungu ku ngaanda na ku mala moosi ma mu
itinini kii. Baata bayiri mu umono mamayilimi.
15 Bo bayiri kwaa Yiisu na bamoni muutu wali na mukaanga a miheebili mimibi. Nde ali
adiaala, alwaata bikutu na nde ali na biluunzi bia nde biakuu. Bo babayi boomo.
16 Babamoni mioosi bayaabisi bo mii miayilimi kwaa muutu wali na miheebili mimibi,
na kwaa bangulu.
17 Ni mu buu, bo bapeli Yiisu mu usiisi tsi a bo.
18 Mu taanga di Yiisu ahaati mu bootu, muutu wali na miheebili mimibi, wamuloombi
mu uyene na nde.
19 Yiisu a ahi nde muswa pe, ka nde wamuleeli: «Vutuu ku nzo a we, kwaa kaanda la we.
Yaabisa bo mioosi mi Pfumu ayilii mu we, bu akwiilili we ngebe.»
20 Ni mu buu, muutu wuu ayeni na abaandii mu uyaabisa mu itinini kia Dekapole, mioosi
mi Yiisu ayilii mu nde, na baata boosi bakimii.

Yiisu abeelisi mukaasa mosi na asiimbili mwaana a Yayiro mu likwa
(Mataayi 9.18-26; Luka 8.40-56)

21 Yiisu ayeni ku simi likimi mu bootu. Koongi a baata yakukini na yamudiengelili, bu
nde ali atemene mu mukoo a maamba.
22 Mosi mu bakuutu ba nzo a makutunu ma Bayuudayo, kuumbu Yayiro, ayiri. Bu nde
amono Yiisu, abwiiri nha miili mia nde.
23 Nde aloombi Yiisu mu mukonono woosi, nde aleeli: «Mwaa mwaana a me wa mukaasa,
nha peembi a likwa ali. Yanaa mioo nha yulu a nde paa nde avuu na aba moonyi!»
24 Yiisu ayeni na nde. Koongi yinene ya baata yamuduki na bamupinyi mu mapeembi
moosi.
25 Kutso koongi yii, kwali na mukaasa mosi wakipala makili. Nde ali na ibeeri kii, umatuu
bilimi kuumi na bioolo.
26 Nde amoni pasi dialaa, mu mbuyili a babuyi balaa. Nde amani mboongo dia nde
dioosi, na a abeelii pe, ka pasi diakibwavululu.

27 Nde ayuyi ma bakitsuu mu Yiisu. Nde ayiri ku mbisi a Yiisu mutso koongi, na abeembi
ikutu kia nde.
28 Mundaa ti, nde akileele kutso mutimi a nde: «So me beembi so ndila bikutu bia nde,
me sa vuu!»
29 Bu abeembi bikutu bia Yiisu, nhaa-na-tsi, makili makangimi. Nde amoni mutso nyutu
a nde ti, nde beelii mu ibeeri kia nde.
30 Mu taanga diina dii, Yiisu ayaabi mu indemakulu ti litu lapali mu nde. Nde asieetii
nha kati a koongi, na afuuli: «Na beembi bikutu bia me?»
31 Miyii mia nde miamuvutili: «We li mu umono bu koongi yili mu upinyi we mu
mapeembi moosi, ka we li mu ubwafuulu ti na beembi we?»
32 Ka Yiisu atali mwadiengelele nde, mu umono muutu wasiiri buu.
33 Mukaasa atehiti mu boomo, mundaa ti nde ayaabi mamayilimi mu nde. Nde ayibwa
nha miili mia Yiisu na aleeli nde ngwanya yoosi.
34 Yiisu aleeli kwaa nde: «Mwaana a me, imiini kia we ivuuyisi we. Yene mu iyeenge, na
beeluu mu ibeeri kia we.»
35 Yiisu bu ali keni mu utsuu, baata bamati ku nzo a Yayiro, na baleeli kwaa nde: «Mwaana
a we wa mukaasa maakwa. Mu ki toono dibwakwaamisa Muyiisi, paa ayiri ku nzo a we?»
36 Ka Yiisu, bu ayuyi mandaa maa, aleeli kwaa Yayiro: «A ba na boomo pe, sa ndila imiini
mu Nziaambi!»
37 Yiisu a ahi muswa kwaa muutu mukimi mu uyayili nde pe, nha yulu a Peetero, Yaki
na Yowani mukee a nde.
38 Bo batoori ku nzo a Yayiro, ku Yiisu amoni nyingi-nyingi, na baata bakilili na uloo
miloo miminene.
39 Nde akoti na wabaleeli: «Nyingi-nyingi na bilili bi bia ima? Mwaana a akwa pe, nde tolo
ala.»
40 Ka bo bamusiiri saa. Ni mu buu nde apalisa bo boosi ku mbari, aholi taayi, nguu na
miyii mia nde mitata. Tumake akoti na bo mu itsuru kia nzo kiali mwaana.
41 Nde akaangi mwaana mu koo na wamuleeli mundaa ya ba Ebeleo: «Talita kuum!» —
mambiindili ti: «Mufuru mukaasa, me ndeeli kwaa we, temene!»
42 Nhaa na nhaa, mufuru mukaasa wali na bilimi kuumi na bioolo, atemini na abaandii
udiaata. Bo bakimii kwalaa.
43 Ka Yiisu wabalii mu mifuri mu unyaala uyaabisa yo kwaa muutu so mosi, na aleeli mu
uha nde bia udia.

6

Basi Nazareti a basa imiini mu Yiisu pe
(Mataayi 13.53; Luka 4.16-30)

1 Yiisu amati nha mbuu yii, na ayeni ku tsi a nde. Miyii mia nde miamuduki.
2 Iluumbu kia saba, nde abaandii uyiisi mu nzo a makutunu ma Bayuudayo. Babalayi
mu babakiyuu nde bakimii na baleeli: «Kuni nde ali mu ubaa mandaa maa? Ba ki pili a
buyeri baha kwaa nde, na buni bimaanga bi bili mu uyilimi mu mioo mia nde?
3 A ni nde pe musalpanzi? Ngwanya ni nde mwaana a Mari, na mukulu a Yaki, a Yose,
a Yude na Simooni! Bakeri ba nde a bali mu udiaala pe bisi nhaa na nha!» Mandaa maa
moosi makikoonoso bo mu usa imiini mu nde.
4 Na Yiisu wabaleeli: «Bali mu umeengele mubili ndila mu tsi a nde, mu kaanda la nde na
mu nzo a nde.»
5 Na nde a atuyi uyiluu imaanga so imosi nha bula ba nde pe, so a ni ndila unaa mioo nha
yulu a babeeri babamosi na abeelisi bo.
6 Na nde akimii mundaa a pelili a imiini kia basi bula ba nde.

Yiisu atsindii miyii kuumi na mioolo mu uyasa isala
(Mataayi 10.5-15; Luka 9.1-6)

Yiisu akidieenge mu malaa moosi mamadiengelele ngaanda a Nazareti, na akiyiisi.
7 Nde ati miyii kuumi na mioolo mbila, na abaandii mu utsinduu bo boolo-boolo. Nde
wabahi litu nha yulu a miheebili mimibi.
8 Na wabahi tumini yi: «A dibiti iloo so imosi pe mu mudieenge: so mapa pe, so kutu pe,
so mboongo mu kobo pe, ka ndila mupaanga.
9 Dilwaata bikoori, ka a dibiti ikutu kia usobo pe.»
10 Nde abwileele kwaa bo: «So bayaki beni mu nzo mosi, didiaala muu natee bu beni
dimatuu mbuu yii.

11 So bangaa bula bumosi, babisi uyaka beni na uyuu beni, dipala muu na dikubulu
lifuundu la miili mia beni. Kio sa iba imbaangi ki imweese ti bo bayilii bubi nha kulu a
Nziaambi.»
12 Ni mu buu miyii miayeni, na miayiisi baata mu usobo ndiaatili na uyiravutuu kwaa
Nziaambi.
13 Bo bakibingi miheebili mialaa mimibi, bakikili babeeri balaa maari✡ na bakibeelese
bo.

Likwa la Yowani Mubootii
(Mataayi 14.1-12; Luka 9.7-9)

14 Mutini Erode ayuyi bu bakitsuu mu Yiisu, mundaa ti kuumbu a nde ali ka na mvuungu.
Babamosi bakileele: «Yowani Mubootii maasiimbuu mu babakwa! Ni mu buu nde ali na litu
la uyiluu bimaanga.»
15 Bakimi baleeli: «Ngwanya nde ni mubili Eliya.» Bana bakimi: «Nde ni mubili a
Nziaambi. Nde li weti mosi mu mibili mimikulu.»
16 Erode ayuyi moosi ma bakitsuu, na nde aleeli: «Ni Yowani Mubootii! Me natumu
bamukese mutswe, ka nde maasiimbuu mu babakwa!»
17 Mutini Erode ali atumu bakaanga Yowani, bakutulu nde bibolo na badumunu nde
mu perese. Nde ayilii buu mu toono a mukaasa mosi wa kuumbu Erodiade, wu Erode ali
akweeli, so bu nde ali mukari a mwaana a nguu a nde Filipo.
18 Ka Yowani akileele kwaa Erode: «We ali na muswa pe wa uholo mukari a mwaana a
nguu a we!»
19 Ni mu buu, Erodiade abeli Yowani kwalaa na akisaa ti badusu nde, ka a akituu pe.
20 Erode ali na boomo ba Yowani, mundaa ti nde ali ayaaba ti Yowani ali muutu
walibweeye. Nde akiyiluu litoono la Nziaambi, na Erode akikala nde. Mu taanga di nde
akiyuu Yowani, nde akimono mutimi pasi. Ka bunu, nde ali atoono uyuu mandaa ma
Yowani.
21 Ka taanga dimbwe diamonii kwaa Erodiade, mu iluumbu kia mukuungi a mbutili a
Erode. Erode ayilii ndaamba kwaa baata ba nde balikiinzi, bakuutu ba masodaare na
biyeri bia itinini kia Ngalili.
22 Mwaana a Erodiade wa mukaasa akoti mu itsuru kia nzo, na akini nha kulu a baata
boosi. Nde amweesi kinyi kwaa Erode na kwaa baata ba nde atumisi. Ni mu buu, mutini
aleeli kwaa nduumbu mukaasa: «Loombo me pasi ki we atoono, na me sa ha we kio.»
23 Na nde alabi mukisi wu kwaa nde: «Pasi ki we uloombo kwaa me, me sa ha we kio, so
yaba ibari kia itini kia me.»
24 Nduumbu mukaasa apali na aleeli kwaa nguu a nde: «Ima me ni loombo?» Nguu
avutili: «Mutswe a Yowani Mubootii.»
25 Nduumbu mukaasa avutii mawasa kwaa mutini, na asiiri nde ndoombili yi: «Me tooni
ti we ha me, liaalili, mutswe a Yowani mubootii mutso ikoombo!»
26 Mutini amoni ngebe dialaa. Ka nde a atuyi pe ubisi ndoombili a nduumbu mukaasa,
mu ndaa ya mikisi mi nde alabi nha kulu a baata ba nde ba atumisi ku mukuungi.
27 Nde atsindii mu mawasa lisodaare limosi mu babakikebe nde, na tumini ya ubee
mutswe a Yowani mubootii. Lisodaare layeni ku perese na lakesi mutswe a Yowani.
28 Tumake nde abeyi mutswe a Yowani nha tso ikoombo, na ahi nde kwaa nduumbu
mukaasa. Nduumbu ka ahi nde kwaa nguu a nde.
29 Mu taanga di miyii mia Yowani miayuyi ndaa yii, bo bayeni mu uholo nyutu a nde na
basuusi yo mutso ngili.

Yiisu abuungili mafuundu mataana ma babaala
(Mataayi 14.13-21; Luka 9.10-17; Yowani 6.1-14)

30 Batumu ba Yiisu bakukini nha peembi a nde, na bamuyaabisi mioosi mi bo bayilii na
uyiisi.
31 Nde wabaleeli: «Diyiri na me nha mbuu yahele a baata, paa beni diwuumu hoolo, nha
taka.»
Nde aleeli buu, mundaa ti, baata bakiyene na bakiyiri ali balaa, kuli ti Yiisu na miyii mia
nde bakooni so ubaa taanga dia udia.
32 Tumake, bo bayeni mutso bootu, ku mbuu mosi yahele a baata, nha taka.
33 Ka baata balaa bamoni bo mu uyene na bayaabi ku bakiyene. Ni mu buu, bo bamati
mu mangaanda moosi mamabesene, na bakwito nha mbuu yii mu miili tswaamina Yiisu
na miyii mia nde buto.

✡ **6:13** bakikili babeeri balaa maari Yak 5.14

34 Bu Yiisu apali mu bootu, nde amoni koongi yalaa. Nde amoni ngebe ku mutimi mu
ndaa baata baa, mu ndaa ti bo bali weti mameme mamahele na mukebi. Na nde abaandii
uyiisi bo mandaa malaa.
35 Bu bwisi bali baka mu uyili, miyii miasweesi kwaa nde na miamuleeli: «Busi buka mu
uyili, na baata a bubaadiaala pe nha mbuu yi.
36 Vutulu baata ba bayene mu misieenge na mala mamadiengelele, bayasuumbu bia
udia.»
37 Yiisu avutili kwaa bo: «Diabaha bia udia beni bame!» Bo bafuuli nde: «We tooni ti bisi
diyasuumbu mapa ma makama moolo ma mikuti mia mboongo, paa diha bo bia udia?»
38 Yiisu wabaleeli: «Mapa kwe beni dili na mo? Diyene dimono.» Bo bayifuulu na
bamuleeli: «Bisi dili na mapa mataana na batswi boolo.»
39 Ninha Yiisu wabatumi mu udiaala mu makaba, nha yulu a bitiiti bi bibisi.
40 Baata badiaali mu makaba. Makaba mana ali baata kama, na makimi ali baata maku
mataana.
41 Yiisu aholi mapa mataana na batswi boolo. Nde asiimbili misi ku yula na avutili
matoono kwaa Nziaambi. Nde abukili mapa me, na ahi mo kwaa miyii paa bo bakaba mo
kwaa baata. Nde akabi ka batswi bo baboolo nha kati a bo boosi.
42 Muutu muutu adiiri na ayutii.
43 Batoli na babiti bitsuru bia mapa masiaalili na bia batswi basiaali, baluusi bitungu
kuumi na bioolo.
44 Litaanga la babadiiri mapa, ali mafuundu mataana ma babaala.

Yiisu adiaati nha yula a mukaanda maamba
(Mataayi 14.22-33; Yowani 6.15-21)

45 Nha mbisi, Yiisu atumi miyii mia nde mu ukoto mu bootu. Nde ayilii buu, paa bo
batswaamina nde ku simi la diaanga lilimosi, mu taanga di nde makulu uvutulu koongi.
Simi la diaanga lii, ali ku peembi a ngaanda ya Betesayida.
46 Bu amani na uvutulu baata, nde ahaati ku yulu a mulaanda mu ukuundu Nziaambi.
47 Tsitsii bu yatoori, bootu me lii ali nha kati a kati a diaanga, na Yiisu nde makulu nha
simi.
48 Nde amoni ti miyii mia nde miali na pasi dialaa mu ubiti bootu, mundaa ti iteembi
yakibwaana bo. Ku peembi a makia ma bwisi, nde ayeni ku peembi a bo, bu akidiaata nha
yulu a mukaanda a maamba ma diaanga, na atooni ulabuu bo.
49 Bo bu bamoni Yiisu mu udiaata nha yulu a diaanga, bo batsimi ti iduuru, na bo baloyi
mingiri.
50 Ni mu buu, bo boosi bamumoni na babayi ikuuhulu.
Ka nhaa-na-tsi, nde atsuyi kwaa bo, wabaleeli: «Diba ibaala! Ni me, a diba na boomo pe!»
51 Tumake nde akoti mu bootu li bo bali, na iteembi kiawuri. Miyii miakimii kwalaa,
52 ka bo a babayi mbahala so hoolo pe mu ndaa imaanga ki nde ayilii mu mapa, mundaa
ti bo bali keni kutso bundimbi.

Yiisu abeelisi babeeri ku itinini kia Ngenesareti
(Mataayi 14.34-36)

53 Bu bamani na usabuu diaanga, bo batoori mu itinini kia Ngenesareti.
54 Bo bapali mu bootu, na nhaa-na-tsi, baata bayaabi Yiisu.
55 Ni mu buu baata bayeni mu itinini kioosi, na babaandii ubee babeeri kwaa nde. Bo
bakibee babeeri nha yulu a malaba, kuu kubayuyi bu bakileele: «Yiisu nhaa ali!»
56 Mu mambuu moosi ma nde ayeni, mutso mala, mu magaanda na mu misieenge, baata
bakisuusu babeeri mu mafulu. Bo bakipele nde anyaala bo babeembe so ndila ndeengi a
ikutu kia nde. Boosi bababeembi nde, babeelii.

7

Nziisili a Yiisu mundaa a bukulu ba Bafarisi
(Mataayi 15.1-20)

1 Bafarisi na ndaamba a bayiisi ba mikele babamati ku ngaanda a Yeruselemi, bakukini
na badiengelili Yiisu.
2 Bo bamoni babamosi mu miyii mia nde mu udia biloo bia bo na mioo mia mviindi, pili
mosi ti mibahele uswaa weti buli bukulu ba bo.
3 Mundaa ti Bafarisi, weti Bayuudayo boosi, bali bakangama mu bukulu ba bakaa ba bo.
Bo a bali mu udia pe, kwahele a uswaa mioo mu bungeele.

4 Bu bo bali mu umata ku kooyi, bo a bali mu udia pe tswamina a uyitili maamba mu
nyutu. Bo bali mu uyiluu ukiinzi biyiluu bikimi: tswayili a mambuungu, mambasa, na
bikoombo bia biseenge*.
5 Ni mu buu, Bafarisi na bayiisi ba mikele bali mu ufuulu Yiisu: «Mu ima miyii mia we
mibaahele uduku bukulu ba bakaa? Na mu ima bali mu udia biloo bia bo na mioo mia
mviindi?»
6 Yiisu wabavutili: «Beni dili ba ngaa peluu! Yeesaya ali na buungu bu akiyaabisa mandaa
mamati kwaa Nziaambi, mabasonuu mu toono a beni:
"Baata ba bali mu ukiinzi me ndila mu bibori bia bo,
ka mitimi mia bo miatakuu na me.
7 Mu ibuu baata ba bali mu ukuundu me.
Nziisili yi bo bali mu uyiisi,
yili ndila ya mikele miamata kwaa baata✡."
8 Beni dili mu usuusu mikele mia Nziaambi nha peembi, mu uduku bukulu ba baata.»
9 Yiisu abwileele kwaa bo: «Beni dili na ngo mayele mu ubumu tumini dia Nziaambi, paa
dihamisa bukulu ba beni bame!
10 A mu ibuu pe Mooso aleeli: "We sa kiinzi taayi a we na nguu a we." Na aleeli ka: "Wuu
wu usibi taayi a nde so nguu a nde, nyaala nde abaa tsieembili ya likwa✡."
11 Ka beni dili mu uleele kwaa muutu: "We li na muswa mu uleele kwaa taayi a we so
kwaa nguu a we ti, bi we akeeha nde mu ubaasila nde, we amaatasila bio mu uha bungori
kwaa Nziaambi." We li mu uleele ti: "Biloo bii Korobani†."
12 Ni mu buu, beni dili mu uha muswa kwaa muutu wuli mu uhele ubwaha libaasila,
kwaa taayi a nde so kwaa nguu a nde!
13 Mu pili yii, beni dili mu udusu Mandaa ma Nziaambi, mundaa bukulu ba beni badili
mu uyene a yiisi beni na beni. Na beni dili mu uyiluu mandaa malaa makimi ma mutindi
wuu.»
14 Yiisu abwita koongi a baata mbila, na nde wabaleeli: «Ditete matswi, beni boosi, na
diyiluu uyuu me.
15 A uli na iloo pe kia ku mbari a muutu, kii ituu usumunu nde, bu kio ikoti mu nde. Ka
kili mu upala mu muutu, ni kio kili mu usumunu nde.» [
16 Wuli na matswi ma uyuu, nyaala ayuu!]
17 Yiisu bu atakii na koongi, na akoti mu nzo, miyii mia nde miamufuuli manduru
mundaa a tsaba yii.
18 Na nde wabaleeli: «Beni ka a dili na mayele pe? A dili mu uyuu pe? A uli na iloo so
imosi pe kia ku mbari, ki ituu usumunu muutu bu kio ikoto mu nde.
19 Mundaa ti biloo bii a bili mu ukoto pe kutso mutimi a nde, ka bili mu kulunu mu
moonyo a nde, na nha mbisi bili mu upala mu nyutu a nde.» Mu mandaa maa, Yiisu
ayaabisi ti biloo bioosi bia udia bili biatsieeme.
20 Nde abiindili kwaa miyii mia nde: «Ni maa mamupala mu muutu, mali mu usumunu
nde.
21 Mundaa ti ni mu mutimi a muutu, matsimi mamabi mali mu umata. Ni matsimi maa
mali mu utsindi nde mu udiaala mutso ipuupu, mu uyibi, mu udusu baata,
22 usoongo, nzala ya ubaa kwalaa, uyiluu mamabi, ufutu pia, uyiluu mandaa ma tsionyi,
uba na linyungu, utuu bitari, uba na liwaa na buwulu.
23 Mandaa mamabi maa moosi mali mu umata ku kati a muutu, na mali mu ukitisi nde
mu uba wasumuu.»

Mukaasa wa musi Tiro ameni miaanzi mu Yiisu
(Mataayi 15.21-28)

24 Bu Yiisu amati nhaa, nde ayeni ku itinini kia ngaanda a Tiro, na nde akoti mu nzo mosi.
Nde a atooni pe ti muutu so mosi ayaaba, ka a atuyi usweeme pe.
25 Mukaasa mosi, wali na mwaana wa mukaasa wu bakikwaamisa kwaa muheebili wu
mubi, ayuyi bubakitsuu mu nziriri a Yiisu. Nhaa na nhaa, nde ayibwa nha miili mia Yiisu.
26 Mukaasa wuu ali musi Eleene, abutii ku Fenisi ya ku itinini kia Siri. Nde aloombi Yiisu
paa abingi muheebili wu mubi wali mu mwaana a nde.
27 Ka Yiisu aleeli kwaa nde: «Kwanyaala ti baana badia nha tsitsi a yuutu la bo; ka a
bwafwaana pe mu uholo mapa ma baana, na udumunu mo kwaa baana ba bambwa.»

---

* **7:4** Mikaanda mi mimosi mia Ndaa Yimbwe mili mu ubweese ka mambuu, mundaa ti Bayuudayo bali na ipfu kia udia nha yulu a bikala. ✡ **7:7** Yes 29.13 ✡ **7:10** Pal 20.12; Ndi 5.16; Pal 21.17; Mik 20.9 † **7:11** *Korobani* Kwaa Baebeleo, Korobani biloo bia ngira bi bataasila kwaa Nziaambi.

28 Mukaasa wuu avutili kwaa nde: «Pfumu, baana ba bambwa ka, kutsini a meese, bali
mu udia bifufuri bia mapa ma baana.»
29 Ni mubuu Yiisu aleeli kwaa nde: «Mundaa mvutu yii, vutuu ku nzo a we! Muheebili wu
mubi maapala mu mwaana a we wa mukaasa.»
30 Nde avutii ku nzo a nde, na kuu, nde ayibaasa mwaana ala wa nde nha yulu a mbuu.
Mundaa ti muheebili wu mubi, ali amaapala mu nde.
31 Yiisu asiisi itinini kia Tiro, ayiri avutuu mu kuulu ya Sidoni ku peembi a diaanga la
Ngalili, mu kati a itinini kia Dekapole.

Yiisu abeelisi muutu wa ikwa-matswi wali ka baba
32 Baata babeyi kwaa Yiisu muutu wakwa matswi, wali ka baba. Bo bapeli Yiisu mu unaa
koo nha yulu a muutu wuu, paa abeelese nde.
33 Yiisu aholi nde na atakii na koongi. Nde aloosi mileembi mia nde mu matswi ma
muutu wuu, atswiili mate mu mileembi mia nde makulu na abeembi lilimi la muutu wuu.
34 Tumake nde asiimbili misi ku yula, akoyi iwuumu na aleeli kwaa muutu wuu: «Efata!»
Mambindili: «Dibimi!»
35 Nhaa na nhaa, matswi madibimi, lilimi lanyangii na nde atsuyi weti bwafwaana.
36 Yiisu atumi kwaa baata mu uhele uyaabisa yo kwaa muutu. Ka bu akihama mu ulii
bo, bo ka bakihama mu utsara mvuungu.
37 Baata bakikimuu kwalaa. Bo bakileele: «Mioosi mi nde ali mu usa, mili mi mibwe! Nde
li mu ubwayuusu babakwa matwsi, na ubwatsuusu mababa!»

8

Yiisu na miyii mia nde babuungili mafuundu mana ma baata
(Mataayi 15.32-39)
1 Mu biluumbu bii, koongi a baata yabwikukunu. Bu koongi yii a yali na bia udia pe, Yiisu
ati miyii mia nde mbila, na wabaleeli:
2 «Me ndi na ngebe a koongi yi, mundaa ti biluumbu ka bitata bo bali na me nha, na bo
ka bia udia pe.
3 Babamosi mu bo bamata ku la. So me mvutili bo mu manzo ma bo kwahele a udia, bo
sa bamono pasi mu kuulu.»
4 Miyii miavutili kwaa nde: «Kuni dituu ubaa mapa mu uha bo badia na bayutuu, nha
mbuu ya tsata yiinayi?»
5 Yiisu wabafuuli: «Mapa kwe beni dili na mo?» Bo baleeli: «Tsaamba».
6 Nde atumi koongi mu udiaala nha tsi. Tumake aholi mapa tsaamba, avutili matoondo
kwaa Nziaambi, abukili mo na ahi mo kwaa miyii mia nde, paa bo bakaba mo kwaa baata
boosi. Miyii ka miayilii buu.
7 Bo bali ka na ndaamba a batswi ba bake-bake. Yiisu avutili matoondo kwaa Nziaambi
mu ndaa a batswi baa, na aleeli kwaa miyii mia nde mu ukaba ka bo kwaa baata boosi.
8 Boosi badiiri na bayuuti. Miyii miatoli bikesi biasiaalili, na mialuusi bitungu tsaamba
mu bikesi bii.
9 Babadiiri ali helape mafuundu mana ma baata. Tumake Yiisu wabavutili mu manzo
ma bo.
10 Nha mbisi a nhaa, nde ahaati mu bootu na miyii mia nde na ayeni ku itinini kia
Dalamanuta.

Bafarisi baloombi imaanga kiamatuu ku yula
(Mataayi 16.1-4)
11 Bafarisi bayiri na babaandii utsuu na Yiisu, paa balebuu nde mweete. Bo basiayi mu
ubaa kwaa nde, iliimbi ki imatuu ku yula.
12 Yiisu akoyi iwuumu kia nde mu ngebe dialaa, na aleeli: «Mu ima kubu yi ili mu
uloombo iliimbi? Mu ngwanya, me nadileeli: a uli na iliimbi so imosi pe kibumweese kwaa
kubu yi!»
13 Tumi nde wabasiisi, abwikoto mu bootu na ayeni ku simi likimi.

Lifunusu la mapa la Bafarisi na la mutini Erode
(Mataayi 16.5-12)
14 Miyii miadiimbili mu ubiti mapa, ka ndila lipa limosi lali na bo mutso bootu.
15 Yiisu wabahi tumini di: «Diyuu bubwe! Disa mayele mu lifunusu la mapa la Bafarisi
na la mutini Erode.»
16 Ka miyii miakitsuu bo na bo, mundaa ti bo a bali na mapa pe.
17 Yiisu ayaabi mandaa ma bo bakitsuu, na wabafuuli: «Mu ima beni dili mu ulelesene
nha kati a beni ti, beni a dili na mapa pe? Beni keni a diayaaba pe? Dili mu ubisi uyuu?

18 Beni dili na misi, ka a dili mu umono pe? Beni dili na matswi, ka a dili mu uyuu pe?
Beni a dili mu ulibili moonyi pe,
19 bu me nabukili mapa mataana mundaa a mafuundu mataana ma baata? Bitungu kwe
bialuulu mu bitsuru beni diabiti?» Bo bavutili kwaa nde: «Kuumi na bioolo».
20 Yiisu abwifuulu: «Beni a dili mu ulibili moonyi pe, bu me nabukili mapa tsaamba
mundaa a mafuundu mana ma baata? Bitungu kwe bialuuli mu bitsuru beni diabiti?» Bo
bavutili kwaa nde: «Tsaamba».
21 Ninha Yiisu aleeli kwaa bo: «Buni beni a dili mu utuu pe uyaaba?»

Yiisu abeelisi ingimangimi imosi ku ngaanda a Betesayida
22 Bo batoori ku ngaanda a Betesayida, baata babeyi ingimangimi imosi kwaa Yiisu, na
bamuloombi mu ubeembe nde paa abeeluu.
23 Yiisu akaangi ingimangimi mu koo, na wamubiti ku mbari a bula. Nde wamukili mate
mu misi, anayi mioo nha yulu a ingimangimi. Yiisu wamufuuli: «We li mu umono iloo?»
24 Ingimangimi kiadibili misi, na kialeeli: «Me ndi mu umono baata, me ndi mu umono
bo weti miti mili mu uyene.»
25 Yiisu abwinaa mioo mia nde nha yulu a misi mia muutu wuu, nde amoni na yalalaa.
Muutu me abeelii, na amoni bioosi biayaluu.
26 Ni mubuu Yiisu atsindii nde ku nzo a nde, bu wamuleeli: «A koto so hoolo mutso bula
pe.»

Peetero aleeli ti Yiisu ni Kristo
(Mataayi 16.13-20; Luka 9.18-21)
27 Tumake Yiisu na miyii mia nde, bayeni ku peembi a mala mabesene na itinini kia
Kayisari ya Filipo. Mu kuulu, nde afuuli kwaa bo: «Ima baata bali mu uleele, me na ndi?»
28 Bo bamuvutili: «Babamosi bali mu uleele ti we Yowani Mubootii, bana ti we mubili
Eliya, na bakimi ka ti we li mosi mu mibili mimikulu.»
29 Yiisu abwifuulu bo: «A ka beni bame buni dileeli? Kwaa beni me na ndi?» Peetero
avutili kwaa nde: «We ni Kristo!»
30 Ni mu buu, Yiisu wabatumi mu ibaala mu uhele utsuu mu nde, kwaa muutu so mosi.

Yiisu ayaabisi likwa na tsimbilili a nde mu babakwa
(Mataayi 16.21-23; Luka 9.22)
31 Yiisu abaandii mu uyiisi bo ti, aba bwafwaana ti Mwaana a muutu amono pasi dialaa.
Bakuutu ba Bayuudayo, banguu ba bangaanga ba Nziaambi, na kwaa bayiisi ba mikele
sa babisi nde. Bo sa badusu nde, na nha mbisi a biluumbu bitata, nde sa asiimbuu mu
babakwa.
32 Nde ayaabisi bo mandaa maa na yaki-yaki. Ni mu buu Peetero wamubiti nha peembi,
na abaandii mu usieembe nde.
33 Ka Yiisu asieetii, atali miyii mia nde, na afweengi Peetero mu kakabi: «Saatina! Swese
ku naa, mata nha kulu a me! Mundaa ti matsimi ma we a mali matsimi ma Nziaambi pe.
Ka matsimi ma we matsimi ma baata.»

Buni diafwaana uduku Yiisu
(Mataayi 16.24-28; Luka 9.23-27)
34 Yiisu ati koongi na miyii mia nde mbili, na wabaleeli: «So muutu tooni uduku me,
anyaala utsimi mu nde makulu, ka abiti kuruwa a nde na aduku me.
35 Mundaa ti, pasi nde watoono uvuusu idiingi kia nde, sa ahelele kio. Ka wu uhelele
idiingi kia nde mu toono a me, sa avuusu kio.
36 Ki ndaanda muutu ubaa, so nde bayi busini ba tsi yoosi, na nde fuyisi idiingi kia nde?
37 Ki isii muutu utuu uha paa asuumbu muwuumu a nde kwaa Nziaambi?
38 A dimono tsionyi mu me na mu mandaa ma me pe, nha kulu a kubu yi yahele
ukangama mu Nziaambi na utumumu nde. So beni dimoni tsionyi mu me, Mwaana a
muutu ka, sa amono tsionyi mu beni, bu akaayira mu buzitu ba Taayi a nde, na batumu
ba ngira.»

9

1 Nde abwileele kwaa bo: «Me ndeeli kwaa beni! Ngwanya, babamosi mu babali nha a
bukwa pe, kwahele a umono Ipfumu kia Nziaambi mu uyiri mu lituu.»

Mubili Mooso na mubili Eliya itwaari na Yiisu nha yulu a mulaanda
(Mataayi 17.1-13; Luka 9.28-36)
2 Nha mbisi a biluumbu bisamina, Yiisu aholi itwaari na nde Peetero, Yaki na Yowani.
Nde wababiti bo bake, ku yulu a mulaanda wu mula. Mu taanga di bo bakitala nde, Yiisu
amonii kwaa bo mu ifwaani ki ikimi.

3 Bikutu bia nde biahembii na pee, na biangeyini kwalaa, kuli ti muutu so mosi pe nha
tsini a toto, wu utuu uhembese ikutu pili yii.
4 Mibili mio miamioolo Mooso na Eliya, miamonii kwaa miyii mio mitata. Bo baboolo
bakitsuu na Yiisu.
5 Peetero abaandii utsuu, na aleeli kwaa Yiisu: «Muyiisi, bubwe bisa-beni dibaanani nha.
Dituungani bituru bitata: imosi kia we, imosi kia Mooso, na imosi kia Eliya.»
6 Nde a ayaabi ya uleele pe, mundaa ti bo bali na boomo balaa.
7 Tumake, tuti layiri na layifuu bo, na ndaa mosi yayuyini kutso tuti. Ndaa yii yaleeli:
«Wuunawu ni Mwaana a me wa litoono ndaa, diyuu nde!»
8 Itsundu-a-tsundu, miyii bu miatali peembi na peembi, bo bamoni ndila Yiisu nde bake,
itwaari na bo.
9 Bu bo bakisutuu mulaanda, Yiisu wabatumi mu uhele uleele kwaa muutu so mosi
mandaa ma bo bamaamono. Bawuru na pii, natee bu Mwaana a muutu usiimbuu mu
babakwa.
10 Bo baduki tumini dii, ka bo bafulisini bo na bo mambiindili ma «Usiimbuu mu
babakwa».
11 Bo bahi Yiisu manduru: «Mu ima bayiisi ba mikele bali mu uleele ti mubili Eliya
ufwaana ukwayiri?»
12 Nde wabavutili: «Ee-e ni buu, Eliya afwaana ukwayiri mu uvutulu bungeele mu bioosi.
Ka mu ima Mabasonuu mali mu uyaabisa ka ti Mwaana a muutu sa amono pasi dialaa, na
sa babisi nde?
13 Ee-e, me ni yaabisa kwaa beni: Eliya amaayiri, na baata bamuyilii mioosi mi batooni.
Ni buu, Mabasonuu ma Ngira mayaabisi mu toono a nde.»

Yiisu abeelisi mwaana wali na muheebili wumubi
(Mataayi 17.14-21; Luka 9.37-43)

14 Mu taanga di bo batoori nha yali miyii mikimi, bo bamoni koongi a baata yalaa
yadiengilili bo, na bayiisi ba Mikele bakitsuu na bo.
15 Bu koongi yamoni Yiisu, yo yakimii, na baata bayiri mu matiini mu ubii nde.
16 Yiisu wabafuuli: «Mu ki ndaa dili mu utsuu na bo?»
17 Muutu mosi mutso koongi avutili kwaa nde: «Muyiisi, me maabee we mwaana a me
wa baala, mundaa ti na muheebili wumubi wuli mu ukwaamisanga nde na ubaakitisanga
nde baba.
18 Taanga dioosi muheebili wuu, ubaakaanganga nde, na ubaabalanga nde nha tsini,
pasi mbuu yi nde ubaasa nde. Mwaana li mu upalisa mafuri mu munywa na ukweete mini,
na nyutu a nde yimaatilili. Me naloombi kwaa miyii mia we mu ubingi muheebili wuu, ka
bo a batuyi pe.»
19 Yiisu ayaabisi kwa bo: «Kubu yakoono usa imiini mu Nziaambi, natee ki taanga me
nafwaana uba na beni? Natee ki taanga me nafwaana ubiti mufunu a beni? Dibee me
mwaana.»
20 Bamubeyi mwaana. Bu muheebili amoni Yiisu, nhaa-na-tsi, nde anyingisi mwaana
mu mifuri. Mwaana abwi nha tsi, akiyene akilimini na upalisa mafuri mu munywa.
21 Yiisu afuuli taayi: «Umatuu ki taanga muheebili wuu abaandii mu ukwaamisa nde?»
Taayi avutili: «Umatuu bungebe ba nde.
22 Taanga dialaa muheebili atsinduu nde ku mbaa, so a buu pe, mu maamba mu udusu
nde. Ka so we utuu uyiluu ndaa, kwiilili bisi ngebe na yiri baasila bisi!»
23 Yiisu avutili: «“So we utuu uyiluu ndaa”, bu we leeli. Ka moosi utuu uyilimi kwaa wu
usa imiini mu Nziaambi.»
24 Nhaa-na-tsi, taayi a mwaana aloyi: «Me siiri imiini, baasila me, mu ndaa ti pasi kwaa
me mu usa imiini!»
25 Yiisu amoni ti koongi a baata yakukini. Ni mu buu, nde afweengi muheebili wumubi,
na aleeli kwaa nde: «Muheebili wuli mu ukitisi baba na ingimagimi, me tumi we mu upala
mu mwaana wu, na a bwavutuu mu nde pe!»
26 Muheebili aloyi mingiri, anyingisi mwaana mu mifuri, na apali mu nde. Mwaana wa
baala ali ka weti wakwa, na baata balayi bakileele: «Nde maakwa.»
27 Ka Yiisu akaangi nde mu koo, wamutemisi na mwaana atemini.
28 Bu Yiisu avutii ku nzo, na miyii mia nde bu miali miobake na nde, bo bamufuuli: «Mu
ima bisi diakoono ubingi muheebili wuu?»
29 Yiisu avutili: «Mu ndila likuundu butuu upalisa muheebili wapili yii.»

Yiisu abwiyaabisa likwa na tsimbilili a nde
(Mataayi 17.22-23; Luka 9.43-45)

30 Bu bamati nhaa, bo basiabii itinini kia Ngalili. Yiisu ali a atoono pe ti, muutu so mosi
ayaaba mbuu yi bo bali.
31 Mundaa ti, nde ali na nzala ya uyiisi miyii mia nde. Nde aleeli kwaa bo: «Mwaana a
muutu sa bayeelele nha mioo mia baata, na bo sa bamudusu. Na nha mbisi a biluumbu
bitata, nde sa asiimbuu mu babakwa.»
32 Ka miyii a miabahili pe mandaa maa, na bo bali na boomo mu ufuulu nde manduru.

Na avulu ndutu mu Ipfumu kia mayula?
(Mataayi 18.1-5; Luka 9.46-48)

33 Bo batoori ku ngaanda Kapernawumi. Mu taanga di nde ali mutso nzo, Yiisu aheeri
miyii mia nde manduru: «Ki toono beni dibeeri asa paa mu kuulu?»
34 Ka bo bawuri, mundaa ti, mu kuulu, bo na bo bakiyene ayolo paa bayaaba na mu bo
wali wavulu mu bunene.
35 Ni mu buu Yiisu adiaali, nde ati kuumi na boolo mbili na wabaleeli: «So muutu tooni
uba watsiomi, nde afwaana uba watsieelele mu boosi, na ngaamba a boosi.»
36 Ni mu buu nde aholi imwamwaana, na wamutemisi nha kati a kati a bo. Nde
wamunyumbiti na wabaleeli:
37 «Wuu wu uyaka imwamwaana weti kiinaaki,
mu kuumbu a me,
ni me nde amaayaka.
Na wuu wu uyaka me, a me pe nde ayaki,
ka wuu watsinduu me.»

Wuli a mutaata a bisi pe, li wa bisi
(Luka 9.49-50)

38 Yowani aleeli kwaa Yiisu: «Muyiisi, bisi dimoni muutu mosi li mu ubingi miheebili
mimibi mu kuumbu a we. Na bisi diamuleeli, mu unyaala mu ndaa ti nde ali mu kaba
la bisi pe.»
39 Ka Yiisu avutili: «A diamulii pe, ka muutu utuu pe uyiluu imaanga mu kuumbu a me,
na nhaa mbisi nhaa, nde leeli ndaa yimbi mu me.
40 Mundaa ti, wuli a mutaata a bisi pe, li wa bisi.
41 Na pasi nde wu uha beni mbasa a maamba ma unywa, mundaa ti beni dili ba Kristo,
ngwanya me nadileeli, nde a uhelele pe musieende a nde.»

A dibwiisi pe mu masumu mosi mu bibabaana bi
(Mataayi 18.6-9; Luka 17.1-2)

42 «Pasi nde wu ubwiisi mu masumu, mosi mu bibabaana bibili mu usa imiini mu me,
yavulu bubwe kwaa nde bamukutulu limanya li linene mu kiingi, na bamudumunu mu
mubu.
43 So ni mundaa koo kia we, we ubwa mu masumu, kese kio. Mundaa ti, yavulu bubwe
kwaa we, mu ukoto mu moonyi wa ngwanya na ndila koo imosi. Uyiluu buu yavulu bubwe,
ka a mu uba pe wu ukoto na mioo mioolo ku mbuungulu, ku mbaa yi yihele udimi. [
44 *]
45 So ni mundaa kuulu kia we, we ubwa mu masumu, kese kio. Mundaa ti, yavulu bubwe
kwaa we mu ukoto mu moonyi wa ngwanya, na ndila kuulu imosi. Uyiluu buu yavulu
bubwe, ka a mu uba pe wu ukoto na miili mioolo ku mbuungulu, ku mbaa yi yihele udimi.
[
46 †]
47 Na so ni mundaa lisi la we, we ubwa mu masumu, sootolo lo. Mundaa ti, yavulu
bubwe kwaa we mu ukoto mu moonyi wa ngwanya na ndila lisi limosi. Ka a mu uba pe
wubudumunu ku mbuungulu na misi mio mia mioolo.
48 Kuu, "misiobi a mili mu ukwa pe, na mbaa a yili mu udimi pe."
49 Nziaambi sa anaa mbaa nha yulu a pasi muutu, weti bu baata bali mu usa mungwa
mu biloo‡.»
50 «Mungwa iloo ki ibwe! Ka so mungwa helili isie kia nde, buni beni dikaavutulu nde kio?
Diba na mungwa mu beni bame, na diba na iyeenge beni na beni.»

---

* **9:44** Kuu, misiobi a mili mu ukwa pe, na mbaa a yili mu udimi pe. † **9:46** Kuu, misiobi a mili mu ukwa pe, na mbaa a yili mu udimi pe. ‡ **9:49** *mungwa mu biloo* Baata babamosi bubaaleele ti, Bayuudayo bakisa mungwa mu bungori ba bo, tswaamina bo butsuu bo.Mik 2.13

10

Bafarisi balebii Yiisu mweete
(Mataayi 19.1-12; Luka 16.18)

1 Yiisu amata nhaa na ayeni mu itinini kia Yuuda, na ku simi likimi la Yorodaani. Koongi
a baata yabwikukunu, nha peembi a nde, na nde wabayiisi mandaa weti bwali ipfu kia
nde.
2 Bafarisi baswesii kwaa nde, mu ulebuu nde mweete. Bo bamufuuli: «Uli na muswa
kwaa baala mu utsara makweele na ubingi mukari a nde?»
3 Yiisu wabavutili: «Ki mukele Mooso wadihi?»
4 Bo bavutili: «Mooso aha muswa kwaa baala mu usonuu mukaanda wa utsara mak-
weele, na ubingi mukari a nde✡.»
5 Ni mu buu, Yiisu wabaleeli: «Mooso asonii mukele wuu mu toono a beni, mundaa ti beni
dili na mitimi mia minono.
6 Ka mu mbaandili, Nziaambi ayilii bo "baala na mukaasa✡", buleeli Mabasonuu.
7 "Ni mu buu, baala sa asiisi taayi na nguu a nde, mu uba itwaari na mukari a nde,
8 na bo baboolo, sa baba musunyi mosi✡." Ni mu buu bo a bubwaba pe baata boolo, ka
muutu mosi.
9 Ni mu buu, muutu pe wafwaana ukabala bi Nziaambi avuutu.»
10 Bu bavutii ku nzo, miyii miabwiha Yiisu manduru mu ndaa yii.
11 Nde wabavutili: «Wuu wu ubingi mukari a nde, na kweeli mukaasa mukimi, nde soongi
nha kulu a mukari watsiomi.
12 Na so mukaasa bingi mulumi a nde, na kweeli baala likimi, nde soongi.»

Yiisu asiemi bibabaana
(Mataayi 19.13-15; Luka 18.15-17)

13 Baata babeyi bibabaana kwaa Yiisu, paa nde abeembe bio, ka miyii miasieembi bo.
14 Bu Yiisu amoni buu afweengi, na aleeli kwaa miyii mia nde: «Dinyala bibabaana biyiri
kwaa me! A diabalii pe, mundaa ti Ipfumu kia Nziaambi ili kia babafwaanina na bo.
15 Ngwanya, me nadileeli: muutu wu uhele uyaka Ipfumu kia Nziaambi weti
imwamwaana, a utuu ukoto mu kio pe.»
16 Tumake nde wababuumbi na wabasiemi, bu anayi bo mioo.

Muutu wa isini na Ipfumu kia Nziaambi
(Mataayi 19.16-30; Luka 18.18-30)

17 Mu taanga di Yiisu akiyene mu kuulu, muutu mosi ayiri mu matiini, ayitsukunu nha
kulu a kiinzi kia nde na wamufuuli: «Muyiisi wu mubwe, ima me nafwaana mu usa mu
ubaa moonyi wa bilimi na bilimi?»
18 Yiisu wamuleeli: «Mu ima we li mu uta me "wu mubwe"? Muutu pe so mosi li wu
mubwe, so a ni Nziaambi pe.
19 We ayaaba mikele: "A dusu muutu pe, a soongo pe, a yibi pe, a ta imbaangi kia pia mu
muutu pe, a yiluu ndaa yimbi mu muutu pe, kiinzi taayi a we na nguu a we✡."»
20 Muutu wamuvutili: «Muyiisi, me nibaaduku mikele mii mioosi, umata bufuru ba me.»
21 Yiisu wamutali mu litoono na wamuleeli: «Iloo ndila imosi ili mu uhele we. Yene, yaluu
bi we li na bio, na ha boongo kwaa bawele, na we sa baa busini mu mayula. Tumake yiri
na duku me.»
22 Ka bu muutu wuu ayuyi buu, nde abayi ngebe, na ayeni mu ngebe mundaa ti nde ali
na busini balaa.
23 Yiisu atali miyii mia nde bu miamudiengilili, na wabaleeli: «Ili pasi kwaa bangaa
busini mu ukoto mu Ipfumu kia Nziaambi!»
24 Miyii miakimii kwalaa mundaa mandaa ma nde. Ni mu buu, Yiisu abwileele kwaa bo:
«Baana ba me, uli na pasi mu ukoto mu Ipfumu kia Nziaambi!
25 Ili pasi kwaa samo mu ulabuu mu wuru la tsioongi, ka yabwavulu pasi kwaa isini mu
ukoto mu Ipfumu kia Nziaambi.»
26 Miyii miakimii kwalaa, na miafulisini bo na bo: «Ka ninha, na utuu uvuu?»
27 Yiisu wabatali na wabaleeli: «Kwaa baata mii utuu pe uyilimi, ka a kwaa Nziaambi pe;
mundaa kwaa Nziaambi, mioosi utuu uyilimi.»
28 Ni mu buu Peetero aleeli kwaa nde: «Mono, bisi dimaasiisi bioosi mu uduku we.»
29 Yiisu wamuvutili: «Mu ngwanya, me nadileeli: so muutu siisi nzo a nde, baana ba nguu
ba nde, bakeri ba nde, nguu a nde, taayi a nde, baana ba nde, matsiee ma nde mu toono a
me, na mu toono ndaa yimbwe,

✡ **10:4** Ndi 24.1 ✡ **10:6** Mba 1.27; 5.2 ✡ **10:8** Mba 2.24 ✡ **10:19** Pal 20.12-16; Ndi 5.16-20

30 nde sa abaa mbala kama biavulu bii mu taanga di. Nde sa abaa manzo, baana ba nguu,
bakeri, banguu, baana na matsiee, kutso mbingisi ka. Na mu taanga dikaayira, nde sa abaa
moonyi wa bilimi na bilimi.
31 Balayi babali babatsiomi mu taanga di sa baba babatsieelele; na babatsieelele, sa baba
babatsiomi.»

Yiisu ayaabisi mbala ya mutata likwa na tsimbilili a nde mu babakwa
(Mataayi 20.17-19; Luka 18.31-34)

32 Bo bali mu kuulu mu ukumu ku Yeruselemi. Yiisu akiyene nha kulu a miyii mia nde,
miali na tari, na baa bakiduku nde bali na boomo. Yiisu abwiholo kuumi na miyii mioolo
itwaari na nde na abaandii uyaabisa kwaa bo mandaa makaabwilili nde.
33 «Diyuu! Ku Yeruselemi dili mu uyene, ku buyeelele Mwaana a muutu nha mio mia
banguu ba bangaanga ba Nziaambi, na bayiisi ba mikele. Bo sa bamuha kesili ya likwa, na
sa bamuyeelele nha mioo mia bangooyi.
34 Bo sa basa nde saa, sa bamutswiili mate ku busu, sa bamufiinzi bikoti, na sa bamudusu.
Na, nha mbisi a biluumbu bitata, nde sa usiimbuu mu babakwa.»

Yaki na Yowani bahi ndombili kwaa Yiisu
(Mataayi 20.20-28)

35 Nha mbisi a nhaa, Yaki na Yowani, baana ba Zebedaayi, bayiri kwaa Yiisu. Bo
bamuleeli: «Muyiisi, bisi diatoono ti, we wadiyiluu maa madiloombo kwaa we.»
36 Yiisu wabaleeli: «Ima ditooni ti me nadiyiluu?»
37 Bo bamuvutili: «Bu we kaadiaala mu buzitu ba we, ha bisi muswa wa udiaala nha
peembi a we, wu mumosi nha koo kia we kia babaala, wu mukimi nha koo kia we kia
bakaasa.»
38 Ka Yiisu wabaleeli: «Beni a diayaaba pe ma dili mu uloombo! Beni utuu unywa mbasa
ya mapasi yi me kaanywa, so mu uholo libootuu li bakaaha me?»
39 Bo bamuvutili: «Bisi sa dituu.» Yiisu wabaleeli: «Beni sa dinywa mbasa yi me kaanywa
na sa badibootuu mu libootuu li bakaabotuu me.
40 Ka a me pe nisoolo ba budiaala nha koo kia me kia babaala na nha koo kia me kia
bakaasa. Mundaa ti mambuu maa mali ma baata ba Nziaambi ataasila mo.»
41 Mu taanga di miyii kuumi mikimi miayuyi maa, bo bakoli Yaki na Yowani kesi.
42 Ni mu buu, Yiisu ati bo boosi mbila na wabaleeli: «Beni diayaaba, baa babali mu utala
weti bapfumu ba bangooyi, bo bali mu utumu bo weti bayiisi. Na baata babali na lituu, bali
mu umweese bo litumu la bo.
43 Ka maa a mafwaana pe mu uyilimi nha kati a beni. Wuu watoono uba mukuutu nha
kati a beni sa aba booyi la beni.
44 Na watoono uba watsiomi nha kati a beni, afwaana uba ngaamba a boosi.
45 Mundaa ti Mwaana a muutu a ayiri pe paa bamubaasila, ka mu ubaasila baata, na uha
moonyi a nde weti kori mu uha bunyanga kwaa babalayi.»

Yiisu abeelisi Bartimayi ingimangimi
(Mataayi 20.29-34; Luka 18.35-43)

46 Yiisu na miyii mia nde batoori ku ngaanda a Yeriko. Nha mbisi a nhaa, mu taanga
di bo bakipala na koongi a baata mu ngaanda yii, ingimangimi imosi kibakita Bartimayi,
mwaana a Timayi, ali adiaala mu mukoo a kuulu na akiloombo mboongo.
47 Mu taanga di nde ayuyi ti wuu Yiisu musi Nazareti, nde abaandii mu uloo: «Yiisu,
Mwaana a Daavidi, kwiilili me ngebe!»
48 Baata balayi bamusieembi paa awuru. Ka nde ahami mu uloo: «Mwaana a Daavidi,
kwiilili me ngebe!»
49 Yiisu atemini, aleeli: «Diamuta mbili.» Ninha bo bateeri ingimangimi mbili, na
bamuleeli: «Lwaata ibaala, temene, Yiisu li mu uta we mbili!»
50 Ni mu buu, nde abumi iyungu kia nde, atemini mawasa na ayeni kwaa Yiisu.
51 Yiisu wamufuuli: «Ima we tooni ti me yiluu mu we?» Ingimangimi kiamuvutili:
«Rabuni, mbiindili ti "Muyiisi", me tooni ubwamono!»
52 Na Yiisu wamuleeli: «Yene, imiini kia we ivuuyisi we.» Nhaa-na-tsi, nde abwimono, na
aduki Yiisu mu kuulu.

11

Yiisu akoti mu Yeruselemi
(Mataayi 21.1-11; Luka 19.28-40; Yowani 12.12-19)

1 Mu taanga di baswesi na Yeruselemi, bebele na mala ma Betefange na ma Betania, bo
batoori ku peembi a mulaanda wa Olive. Yiisu atsindii boolo mu miyii mia a nde. Nde
wabaleeli:
2 «Diyene nha bula bali nha kulu a beni. Beni bu dikaakoto mu bo, beni sa dimono
mwaana puundi bakutulu, wu muutu so mosi keni a haata nha yulu a nde pe. Diamun-
yangala na diamubee kwaa me.
3 So muutu fuuli beni: "Mu ima beni dili mu usa buu?", diamuleele: "Pfumu li na nzala
nde, ka nde sa avutulu nde mawasa-mawasa."»
4 Bo bayeni na bamoni mwaana puundi nha mbari, bakutulu nha munywa a nzo. Bo
bamunyangili.
5 Baata babali nha, babafuuli: «Ima beni dili mu sa? Mu ki toono beni dili mu unyangala
mwaana puundi wu?»
6 Bo babavutili maa ma Yiisu aleeli, na babanyaali bayene.
7 Bo babiti mwaana puundi kwa Yiisu, bo bayali biyungu bia bo nha yulu a puundi, na
Yiisu adiaali nha yulu a nde.
8 Baata babalayi bayali biyungu bia bo mu kuulu, na bakimi basuusi matsweenyi ma bo
bakesi mutso matsiee.
9 Babaki yene nha kulu a Yiisu na babaki duku nde bakiyene aloo: «Osaana! Nyaala
Nziaambi asieme wuu wu uyiri mu kuumbu Pfumu!
10 Nyaala Nziaambi asieme ipfumu kili mu uyira, ipfumu kia Daavidi taayi a bisi! Osaana
mu kati a mayula!»
11 Yiisu akoti mu Yeruselemi, na ayeni ku Nzo a Nziaambi. Bu amani na utala peembi na
peembi, nde ayeni ku Betania na miyii kuumi na mioolo, ka busi ali ka la.

Muti wahele na bafiike
(Mataayi 21.18-22)

12 Mu iluumbu kiaduki, mu taanga di bo bakisiisi bula ba Betania, Yiisu abayi nzala.
13 Nde atalili mufiike wali na makaya, na nde ayimono ti helape sa abaa mbutu dia
bafiike. Ka mu taanga di nde asweesii nha peembi a muti, nde ndila makaya abaasi,
mundaa ti taanga dia bafiike diali keni a diafwaana pe.
14 Ni mu buu, Yiisu aleeli kwaa mufiike: «Muutu so mosi a ubwadia mbutu dia we pe!»
Na miyii mia a nde miakiyuululu.

Yiisu abingi bayalii ba mu Nzo a Nziaambi
(Mataayi 21.12-17; Luka 19.45-48; Yowani 2.13-22)

15 Bo batoori ku Yeruselemi. Yiisu akoti mu lipaanga la nzo a Nziaambi na abaandii
mu ubingi baa bakiyaluu na bakisuumbu mu nzo a Nziaambi. Nde abwiisi meese ma baa
bakisobo mboongo, na abwiisi bidiaalili bia baa bakiyaluu mabeembe.
16 Nde alii baata mu utaba lipaanga la Nzo a Nziaambi na bisii.
17 Nde akiyiisi na wabaleeli: «Mabasonuu a mali mu uleele pe: "Nzo a me sa bata yo nzo a
likuundu a baata boosi"? Ka beni dikitisi yo, isweemini kia miyibi*!»
18 Bu banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele bu bayuyi maa, bo basiayi
makuulu ma udusu Yiisu. Ka bo bakibata nde, mundaa ti koongi yoosi yakimii na yatooni
nziisili a nde.
19 Tsitsii bu yatoori, Yiisu na miyii mia nde bapali mu ngaanda.

Nziisili a muti a mufiike wakanya
(Mataayi 21.18-22)

20 Mu iluumbu kia duki mu ngwaali, bu bakilabuu, bo bamoni mufiike me wuu wu nde
asibi. Nde ali maayiluu ukanya natee ku miaanzi.
21 Peetero alibili moonyi mu mii mialabii na aleeli kwaa Yiisu: «Muyiisi, mono mufiike
wu we asibi maakanya woosi.»
22 Ni mu buu Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde: «Diba na imiini mu Nziaambi! Ngwanya
me nadileeli:
23 Mbiiti muutu leeli kwaa mulaanda wu: "Matuu nhana yabwa mu mubu", na so nde
a siiri paa pe mutso mutimi a nde, ka siiri imiini ti ma nde amaaleele sa mayilimi, mo sa
mayilimi.
24 Ni mu buu, me nileele kwaa beni: Moosi ma beni diloombo mu likuundu, disa imiini
ti beni dimaaholo mo na sa badiha mo.
25 Na mu taanga di beni diatemene mu ukuundu Nziaambi, so beni dili na toono na
muutu, diamusa kolokolo. Paa ti Taayi a beni ka wuli mu mayula, anyaala mamabi ma
beni. [

* **11:17** Yes 56.7; Yel 7.11

26 *]»

Kuni Yiisu abayi litumu li?
(Mataayi 21.23-27; Luka 20.1-8)

27 Bo bayiri avutuu ku Yeruselemi. Mu taanga di Yiisu akiyene adieenge mutso lipaanga
la nzo a Nziaambi, banguu ba bangaanga ba Nziaambi, bayiisi ba mikele na bakuutu ba
Bayuudayo bayimono nde.
28 Bamufuuli: «Mu ki litumu we li mu uyiluu mandaa ma? Na aha we muswa wa uyiluu
mo?»
29 Yiisu wabavutili: «Me ni fuulu beni nduru ndila mosi. Divutulu me mvutu, na me sa
nadileele mu ki litumu me ndi mu uyiluu mandaa ma.
30 Libootuu la Yowani kwaa na lo lamati? Kwaa Nziaambi oo ti kwaa baata? Divutulu
me mvutu.»
31 Bo balelisini: «So dileeli: "Kwaa Nziaambi", nde sa wadifuulu: "Ka mu ima beni
diakoono usa imiini mu Yowani?"
32 Ka bisi utuu pe uleele ti "Kwaa baata."» Bo ali utuu pe uleele buu, mundaa ti bo
bakibata boomo ba koongi. Bo boosi bakitsimi ti Yowani ali mubili wangwanya.
33 Ni mu buu, bo bavutili kwaa Yiisu: «Bisi a diayaaba pe.» Nde ka ninha avutili: «Ee-e,
me ka a nileele beni pe, mu ki litumu me ndi mu uyiluu mandaa ma.»

12

Tsaba ya basiali bababi ba mu tsiee a viinyi
(Mataayi 21.33-46; Luka 20.9-19)

1 Yiisu abaandii utsuu kwaa bakuutu ba Bayuudayo mu matsaba: «Muutu mosi akuni
tsiee a viinyi. Nde akayi yo mu lipaanga, na nde ahayi idunu mu ukamina mala ma mbutu
dia viinyi. Nde atuungi nzo yayiluu unaanguu mu mutele, mundaa ukebe tsiee a viinyi.
Tumake nde asoombuso yo kwaa basiali ba viinyi, na ayeni ku midieenge.
2 Taanga dia utolo mbutu bu diatoori, nde atsindii musiali a nde mosi kwaa basiali ba
mu tsiee a viinyi mu uyaholo kwaa bo, ikuku kia nde kia mbutu dia viinyi.
3 Ka bo bakaangi musiali wuu, bamuteti na bamuvutili mioo bwaasi.
4 Ninha ngaa tsiee abwitsinduu bo musiali a nde mukimi. Wuu, bamuteti nha mutswe
na bamutuyi.
5 Ngaa tsiee abwitsinduu musiali mukimi, na wuu, bo bamudusi. Bo bayilii bumosi kwaa
babalayi bakimi. Bo bateti babamosi na badusi bakimi.
6 Nha tsieelele, ngaa tsiee asiaali na ndila mwaana a nde mosi wa mutimi. Nde
wamutsindii, mundaa ti nde akileele: "Bo sa bakiinzi mwaana a me."
7 Ka basiali ba mu tsiee a viinyi baa, balelisini bo na bo: "Wu ni mutoli a mukobo!
Tsweendani, diamudusu, na mukobo sa aba wa bisi!"
8 Ninha bo bakaangi mwaana, bamudusi na babumi nyutu a nde ku mbari a lipaanga la
tsiee a viinyi.»
9 Yiisu afuuli kwaa bakuutu ba Bayuudayo: «Ngaa viinyi ima akaasa? Nde sa ayiri, nde
sa adusu basiali ba mu tsiee a viinyi, na sa aha viinyi kwaa bakimi.
10 Beni a diataanga pe mandaa ma, mu Mabasonuu ma ngira:
"Manya li batuungi babumi,
limaakituu manya la ibwa,
11 ni Pfumu ayiluu buu,
na ili ndaa ya nziaangili nha misi mia bisi✡!"»
12 Bakuutu ba Bayuudayo bakisaa kuulu ya ukaanga Yiisu, mundaa ti bo bayaabi ti nde
ateeri tsaba yii mu ndaa bo. Ka bo babati boomo mu ndaa a koongi. Ni mu buu, bo a
bamukaangi pe, bamusiisi na bayeni wa bo.

Vutulu bia Kayisari kwaa Kayisari
(Mataayi 22.15-22; Luka 20.20-26)

13 Batsindii kwaa Yiisu Bafarisi bakimi na kaba la baata ba Erode Antipase, paa balebuu
nde mweete mu mandaa ma nde akaatsuu.
14 Bo bayileele kwaa nde: «Muyiisi, bisi diayaaba ti we ngaa ngwanya. We a li mu
ubaabata muutu pe, na we a li mu tala biinzi bia baata pe. Ka we li mu uyiisi mu ngwanya
yoosi kuulu yi li mu uha Nziaambi kinyi. Wadileele, baha muswa oo ngori mu ufutu
limaanda kwaa mutini Kayisari? Bisi diafwaana ufutu, oo ti ngori?»

---

* **11:26** Ka so beni a disiiri pe babamosi kolokolo, Taayi a beni ka a usa pe beni kolokolo mu mamabi ma beni madiayiluu.

✡ **12:11** Mkg 118.22-23

15 Yiisu ayaabi peluu a bo. Ni mu buu nde wabaleeli: « Mu ima beni dili mu ulebuu me
mweete? Dimweese me mukuti a mboongo mosi.»
16 Bo babeyi mukuti a mboongo na Yiisu wabafuuli: «Kiinzi ki na bisonii bi bia na bili?»
Bo bamuvutili: «Bia mutini Kayisari.»
17 Ninha Yiisu wabaleeli: «Divutulu bia Kayisari kwaa Kayisari; na divutulu bia Nziaambi
kwaa Nziaambi.» Na bo bakimii kwalaa mu nde.

Ndaa yatala tsimbilili a babakwa
(Mataayi 22.23-33; Luka 20.27-40)

18 Nha mbisi a nhaa, kaba la Basaduki layiri kwaa Yiisu. Ni bo bali mu uyiisi ti, tsimbilili
a babakwa yo pe✡. Bo bamufuuli mbi bu:
19 «Muyiisi, mono maleeli Mooso: “So baala likwiiri kwahele a ubutu baana, mwaana a
nguu a nde afwaana ukweele mukwiili paa abutulu wakwa baana✡.”
20 Ka ali na baana ba nguu tsaamba. Watsiomi akweeli, nde akwiiri kwahele a ubutu
baana, na nde asiisi mukwiili a nde kwaa mwaana a nguu a nde.
21 Waboolo kweeli mukwiili, na nde kwiiri kwahele a usiisi mwaana. Wabatata bumosi,
tee bu yadukisini.
22 So mosi pe mu bo tsaamba wasiisi baana. Nha mbisi a bo boosi, mukaasa ka akwi.
23 Mu taanga dia tsimbilili a babakwa, mukari wa na nde akaaba? Mundaa ti bo tsaamba
baholi nde weti mukari.»
24 Yiisu wabavutili: «Beni diayaaba mu ima beni dimaadiimbili? Mundaa ti beni a
diayaaba pe so Mabasonuu ma ngira, so litu la Nziaambi.
25 Mu ngwanya, mu taanga dia tsimbilili a babakwa, a bubwaba pe na mukari na
mulumi. Ka baata boosi sa baba weti batumu ba Nziaambi mu mayula.
26 Mu miatala babakwa bali mu usiimbuu, beni a diataangi pe mu mukaanda a Mooso,
maa ma Nziaambi ayaabisi nde nha peembi a muti wakiluluu mbaa: “Me ni Nziaambi a
Abraami, Nziaambi a Isaki na Nziaambi a Yaakobi✡!”»
27 Yiisu abwileele: «Nde a ali Nziaambi wa babakwa pe, ka wa babali moonyi. Beni
Basaduki dili mu uyiluu udiimbili.»

Mukele wavulu ndutu
(Mataayi 22.34-40; Luka 10.25-28)

28 Mosi mu bayiisi ba mikele ayuyi bu bakitsuu. Nde amoni ti Yiisu avutili bubwee kwaa
Basaduki; nde asweesi kwaa nde na wamufuuli: «Ki mukele a Nziaambi wa vulu ndutu mu
mikele mioosi?»
29 Yiisu wamuvutili: «Watsiomi ni wu: “Yuu Iseraeli! Pfumu a bisi Nziaambi li Pfumu ndila
mosi.
30 We sa toono Pfumu Nziaambi a we, mu mutimi a we woosi, mu muwuumu a we woosi,
mu matsimi ma we moosi, na mu mifuri mia we mioosi✡.”
31 Na mono wa mioolo: “We sa toono mbaayi a we, weti we makulu✡.” A kuli na mukele
mukimi wavulu mu bunene na mioolo mii pe.»
32 Muyiisi a mikele abwileele: «Ngo bubwe, Muyiisi! Ma we leeli ma ngwanya: Nziaambi
ndila mosi, na mukimi pe weti nde.
33 Utoono nde mu mutimi a we woosi, mu mayele ma we moosi na mu mifuri mia we
mioosi. Nziaambi atoono ka ti pasi muutu atoono mbaayi a nde weti nde makulu bwavulu
bubwe na bungori boosi ba tsuyili a diki la banyama.»
34 Yiisu amoni ti nde vutili mvutu mu mayele na wamuleeli: «We a li la na Ipfumu kia
Nziaambi pe.» Na muutu mukimi a asiayi pe mu ubwafuulu nde manduru.

Kristo avulu mutini Daavidi
(Mataayi 22.41-46; Luka 20.41-44)

35 Bu Yiisu akiyiisi mutso lipaanga la nzo a Nziaambi, nde aheeri nduru yi: «Buni bayiisi
ba mikele butuu uleele ti Kristo li mwaana a Daavidi?
36 Daavidi nde makulu, mu tumini a Muheebili wa Ngira, aleeli:
“Pfumu aleeli kwaa Pfumu a me:
Diaala nha koo kia me kia babaala,
natee bu me nisuusu mitaata mia we kutsini a miili mia we✡.”
37 Daavidi nde makulu li mu uta nde: “Pfumu”, ka buni Kristo utuu ubwaba mwaana a
nde?» Koongi yalaa yakiyuu Yiisu mu kinyi yoosi.

Yiisu aleeli kwaa baata mu usa mayele mu bayiisi ba mikele
(Mataayi 23.1-36; Luka 20.45-47)

✡ **12:18** Biy 23.8 ✡ **12:19** Ndi 25.5-6 ✡ **12:26** Pal 3.2,6 ✡ **12:30** Ndi 6.4-5 ✡ **12:31** Mik 19.18 ✡ **12:36** Mkg 110.1

38 Mono ma Yiisu akiyiisi: «Disa mayele mu bayiisi ba mikele babatoono udieenge na
bikutu bibibwe. Bo batoono uyaka mabwe ma likiinzi mu kulu a mbari.
39 Bo bali mu usoolo mambuu matsiomi mutso manzo ma makutunu ma Bayuudayo, na
mu mambuu ma likiinzi mu mikuungi.
40 Bo bali mu upatila biloo bia bakwiili, na mu peluu bali mu usa makuundu mamala.
Nziaambi sa afuundusu bo mu mifuri!»

Mukwiili wa muwele ahi mikuti mia nde mioosi
(Luka 21.1-4)

41 Yiisu ali adiaala mutso nzo a Nziaambi nha kulu a itungu ki bubaaha bungori, na
nde akimono buni baata bakilooso mikuti mia mboongo mu itungu kii. Bisini bibilayi
biakilooso mikuti mialaa.
42 Mukwiili mosi wa mukaasa wa muwele ayiri na aloosi mikuti mia nde mioolo
mimikee.
43 Yiisu ati miyii mia nde mbili na wabaleeli: «Ngwanya me nadileeli, mukwiili wuu na
wu wa muwele vuli ulooso mboongo na bo boosi.
44 Mundaa ti bo boosi baheeri bia bo, biahele na ndutu. Ka nde, wahele na bioosi, heeri
bioosi bi ali na bio. Bioosi bi nde ali na bio mu idiingi kia nde.»

13

Yiisu ayaabisi tsialili a nzo a Nziaambi
(Mataayi 24.1-2; Luka 21.5-6)

1 Mu taanga di Yiisu akipala mu lipaanga la nzo a Nziaambi, mosi mu miyii mia a nde
wamuleeli: «Muyiisi, mono mamanya ma bubwe! Mono ki pili a tuungili!»
2 Yiisu wamuleeli: «We li mu umono tuungili yinene yi? A kubwasaala pe nha na nha
manya limosi nha yulu a lini. Bioosi sa batsara.»

Mapasi na mbingisi
(Mataayi 24.3-14; Luka 21.7-19)

3 Yiisu ayeni ku mulaanda a Olive wali nha kulu a nzo a Nziaambi. Nde ali adiaala itwaari
na Peetero, Yaki, Yowani na Andere. Bo bamufuuli:
4 «Wadileele, mu ki taanga maa makaayilimi, na ki iliimbi ikaamweese ti maa moosi sa
mayilimi?»
5 Ni mu buu, Yiisu abaandii uleele kwaa bo: «Disa mayele, muutu ahele udiimbisi beni
mu mandaa ma pia.
6 Babalayi sa biyiri mu kuumbu a me, na sa baleele: “Ni me!” Na sa badiimbisi baata
babalayi.
7 Bu beni dikaayuu midiingi na kele ya midiingi, a diba na boomo pe. Mundaa ti maa
mafwaana uyilimi, ka yii keni a manini a tsi pe.
8 Tsi mosi sa idwaanisa tsi kimi. Ipfumu imosi sa idwaanisa ipfumu ikimi. Toto sa
dinyingini mu mambuu malaa, na nzala. Yii sa iba weti mbaandila misoongo mia mbutili.
9 Disa mayele mu beni bame. Mundaa ti sa badiyeelele nha kulu a pfuundisi. Sa baditete
mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo. Sa badifuundusu nha kulu a batumi na mitini,
mu toono a me. Sa iba imbaangi kwaa bo.
10 Ka bwafwaana tsiomi ti ndaa yimbwe iyabina kwaa baata boosi.
11 Mu taanga di bakaabiti beni nha kulu a pfuundisi, a dikwanyoongo pe, mu mii mi beni
dikaaleele. Ka dileele mandaa ma bakaaha beni mu taanga dii. Mundaa ti mo a mumata
kwaa beni pe, ka kwaa Muheebili wa Ngira.
12 Mwaana a nguu sa ayeelele mwaana a nguu a nde makulu mu likwa. Taayi ka sa ayiluu
bumosi na mwaana a nde. Baana sa badwaanisa bibuti bia bo na sa bafuundusu bo mu
tsieembili ya likwa.
13 Baata boosi sa badibele mu toono a me. Ka wuu wu uba na mukonono natee manini,
sa ayobuu.

Mapasi ma manene
(Mataayi 24.15-28; Luka 21.20-24)

14 «Sa uba na iluumbu ki beni dikaamono muutu wu bali mu uta “Mubi wa tsitsi”,
atemene nha mbuu yi nde ahele ufwaana uba. Nyaala ti wukaataanga mandaa ma, ayuu
bubwe! Nyaala babakaaba ku Yuuda, babata ku milaanda.
15 Wukaaba ku yulu a nzo a nde, anyaala usutuu mu uholo biloo bia nde bili mutso nzo.
16 Wukaaba ku matsiee, anyaala uvutuu ku nzo a nde mu uyaholo iyungu kia nde.
17 Ki pili a ngebe dikaaba, mu biluumbu bii, kwaa bakaasa bangaa mayimi na kwaa
babakaanywiisi baana mabeene.

18 Dikuundu Nziaambi paa ti maa mahele uto mu taanga dia mvulu na dia kioori kia
mifuri!
19 Mundaa ti mu biluumbu bii, sa uba na tsitsi diavulu bunene. Baata sa bamono pasi
dialaa, mu iteesi kiavulu bunene. Umata mbaandila tsi, mu taanga di Nziaambi ayilii
bioosi, natee lolo, baata keni a bamono pasi dia pili yii pe. Na a bubwamonuu mandaa
ma pili yii pe.
20 So Pfumu a aholi pe kesili ya usa ti taanga dii diba dikusi, keni muutu so moosi utuu
pe uvuu. Ka nde asi dio diba dikusi, mu ndaa a babasoolo mu uba baata ba nde.
21 «Ni mu buu, so muutu wadileeli: “Dimono, Kristo nha ali” so a buu pe: “Dimono, nde
kunaa ali!” A diamusa imiini pe.
22 Ka bakristo ba pia na mibili mia pia, sa batemene. Sa bayiluu biliimbi bia ukimuu na
bimaanga mu udiimbisi, so butuu uba, baa ba Nziaambi asoolo.
23 Ni mu buu, disa mayele! Me maakwayaabisa beni mioosi.»

Nziriri a Mwaana a muutu
(Mataayi 24.29-31; Luka 21.25-28)
24 «Mu biluumbu bii, nha mbisi a tsitsi dia pili yii,
tari sa liba pimisi,
tsuungi a ubwaha liyalila la nde pe,
25 bambwelele sa basotuu mu umata ku yula,
na tuu dili ku yula sa dinyingini.
26 Nha mbisi sa bamono Mwaana a muutu mu uyiri mu matuti, mu litu na mu buzitu ba
nde.
27 Nde sa atsinduu batumu ba nde mu ukukuu ba nde asoolo mu mapeembi moosi, umata
kwasuku toto, natee kwasuku yula.»

Tsaba ya muti wa mufiike
(Mataayi 24.32-35; Luka 21.29-33)
28 «Diyuu nziisili yili mu uha muti wa mufike: Mu taanga di mapaki ma nde mamaakololo
makaya moosi, na makaya mamanyatii maka mu uteete, beni diayaaba ti mvulu a tsiomi
ka bebele.
29 Ni bumosi mu beni ka, mu taanga di beni dikaamono mandaa maa mu uyilimi, diyaaba
ti Mwaana a muutu ka bebele, nha munywa a nzo a we.
30 Ngwanya me na dileeli: kubu yi a yilabuu pe tswaamina a maa moosi muyilimi.
31 Yula na tsi sa bilabuu, ka mandaa ma me a mulabuu pe.»

Ndili a Nziaambi ayaaba taanga dia tsieelele
(Mataayi 24.36-44)
32 «Mu miatala iluumbu, so a buu pe nguungu, muutu so mosi pe wayaaba, a so batumu
ba Nziaambi mu mayula pe, a so Mwaana ka pe. Ndili a Taayi ayaaba.
33 Disa mayele! Diba likanda, mundaa ti beni a diayaaba pe taanga dia tsieelele.
34 Sa buba weti mu taanga di muutu ubayene midieenge. Mu taanga di nde ali mu usiisi
nzo a nde, nde li mu usiisi basiali ba nde mu usa yo bungeele. Nde li mu uha kwaa muutu
muutu isala kia nde, na li mu utumu kwaa mukebi a munywa nzo mu uba likanda.
35 Ni mu buu diba likanda, mundaa ti beni a diayaaba pe taanga dikaayiri ngaa nzo.
Helape nde yiri tsitsii, so kati-a-kati a butsuu. So a buu pe, mu taanga di tsutsu ukookolo,
so mu ngwaali.
36 So nde yiri mu itsimbisini, a bwafwaana pe ti nde abaasa beni diala matolo.
37 Ma me ndi mu uleele beni, me ndi mu uleele mo kwaa boosi: Diba likanda!»

14

Batumi ba ikuutu kia Nziaambi bakuti Yiisu mapfuundu
(Mataayi 26.1-5; Luka 22.1-2; Yowani 11.45-53)
1 Biluumbu bioolo biasiaali tswaamini a mukuungi a Paaka uto, na mukuungi wa mapa
mahele na lifunusu. Mu taanga di, banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele,
basiayi kuulu mu ukaanga Yiisu mu tsweeyi na mu mayele, paa bamudusu.
2 Ni mu buu, bo balelisini: «Dinyaalani ukaanga nde mu taanga dia mukuungi, leeti baata
sa batemene kutso nyingi-nyingi*.»

Mukaasa mosi ayitili mananaasa nha yulu a mutswe a Yiisu
(Mataayi 26.6-13; Yowani 12.1-8)

* **14:2** *batemene kutso nyingi-nyingi* basa muvuusu.

3 Yiisu ali ku bula Betania, mu nzo a Simooni ngaa a bwaari. Bu nde akidia, mukaasa
mosi akoti mu nzo na ibasa kialuulu mu manaasa matala yalaa. Nde adibili ibasa kia
alabati†, na ayitili mananaasa ma nare‡ nha yulu a mutswe a Yiisu.
4 Babamosi mu babali nhaa bakoli kesi: «Mu ki toono babiiyisi wako mananaasa ma?
5 Keni beeri bayaluu mo mu makama matata ma mikuti mia mboongo, na uha mo kwaa
bawele!» Bo batsuyi bubi kwalaa mu mukaasa wuu.
6 Ka Yiisu aleeli: «Diamunyaala na pii. Mu ima beni dili mu ukwaamisa nde? Yi nde ayilii
mu me, ngwanya ili ndaa yimbwe.
7 Mundaa ti taanga dioosi beni sa dibaaba itwaari na bawele. Na mu pasi taanga di beni
ditooni, beni sa dituu uyiluu bo mamabwe. Ka beni a dituu pe uba na me taanga dioosi.
8 Nde yilii ma nde atuyi: Nde kwiyitili mananaasa mu nyutu a me, mundaa uyiluu ndiili
a me.
9 Ngwanya, me nadileeli: pasi peembi yibuyaabisa Ndaa Yimbwe, mu tsi yoosi, sa balibili
moonyi mu nde, mu ndaa yi mukaasa wu ayilii mu me.»

Yuuda asiayi buni buyeelele Yiisu kwaa banguu ba bangaanga ba Nziaambi
(Mataayi 26.14-16; Luka 22.3-6)

10 Yuuda Isikarioti, mosi mu kuumi na miyii mioolo, ayiyaabisa tsimi kwaa banguu ba
bangaanga ba Nziaambi mu uyeelele Yiisu kwaa bo.
11 Mu ndaa yimbwe yii, bo bayaangi na balasini bamuha mboongo. Umata mu taanga
dii, Yuuda asiayi kuulu yafwaana mu uyeelele Yiisu kwa bo.

Miyii miayilii ndaamba a Paaka
(Mataayi 26.17-19; Luka 22.7-13)

12 Mu iluumbu kiatsiomi kia mukuungi a mapa ma bahele ufunusu, iluumbu ki bakitsuu
bungori ba mwaana a limeme la Paaka, miyii mia Yiisu mialeeli kwaa nde: «Kuni we atoono
ti bisi diyayiluu we ndaamba a Paaka?»
13 Ninha Yiisu atsinduu mioolo mu miyii mia nde bu aleeli: «Diyene ku ngaanda. Kuu,
beni sa dibwaanina na baala limosi lili na mbiindi yaluulu mu maamba. Diamuduku,
14 na kuu ku nde akaakoto, dileele kwaa ngaa nzo ti: "Muyiisi fuuli we: Kuni kuli itsuru
kia nzo ki me kaadia ndaamba a Paaka na miyii mia me?"
15 Nde sa wadilaa, itsuru kia nzo ki inene kia ku yulu, mutso nzo a nde, kibasa bungeele
na kiamaayilimi. Ni muu beni dikaayiluu ndaamba a Paaka.»
16 Miyii miayeni na miakoti ku ngaanda. Bo bamoni mandaa moosi weti bu Yiisu aleeli
yo kwaa bo, na ni kuu bo bayilii ndaamba a Paaka.

Yiisu adiiri Paaka na miyii mia nde
(Mataayi 26.20-25; Luka 22.14; Yowani 13.21-30)

17 Tsitsii bu yatoori, Yiisu ayiri na miyii mia nde kuumi na mioolo.
18 Bu bo bakidia nha meese, Yiisu aleeli: «Ngwanya me nadileeli: Mosi mu beni, wuli mu
udia na me, sa ayeelele me.»
19 Miyii mioosi miakoti mu ngebe, na bo bamuleeli mosi nha mbisi a wunu: «Ni me?»
20 Yiisu aleeli kwa bo: «Ni mosi mu beni, mosi mu kuumi na mioolo. Wuu wu utsubu lipa
la nde na me, mu ikoombo.
21 Mwaana a muutu sa akwa weti bu Mabasonuu ma Ngira mali mu uyaabisa. Ka ngebe
kwaa muutu wuu, wu uyeelele Mwaana a muutu! Ali yavulu bubwe kwaa muutu wuu, mu
uhele ubutuu!»

Meese ma Pfumu
(Mataayi 26.26-30; Luka 22.15-20; 1 Kolito 11.23-25)

22 Mu taanga dia udia, Yiisu aholi lipa. Bu amani uvutulu matoondo kwaa Nziaambi, nde
abukili lo na ahi lo kwaa miyii mia nde. Nde wabaleeli: «Diholo, yiinayi ni nyutu a me.»
23 Nha mbisi, nde aholi mbasa a viinyi. Bu amani uvutulu matoondo kwaa Nziaambi,
nde wabaheeri yo. Na boosi banwyiiri yo.
24 Yiisu wabaleeli: «Maa-na-ma ni makila ma me, makili mali mu uhamisa lilasina la
Nziaambi, matsiaamii mu toono a baata babalayi.
25 Ngwanya me nadileeli: Me a nibwanywa pe mala ma mbutu dia viinyi ma, natee
iluumbu ki me ni bwanywa mo, mu Ipfumu kia Nziaambi.»
26 Tumake bo bamani uyimbi mikuunga mia mukuungi, na bo bayeni ku mulaanda a
Olive.

---

† **14:3** *ibasa kia alabati* ibasa kibayiluu mu mamanya matala mahembuu. ‡ **14:3** *mananaasa ma nare* maari ma bakamina mu ifulu kia kuumbu nare.

Yiisu ayaabisi ti Peetero sa wamutunu
(Mataayi 26.31-35; Luka 22.31-34; Yowani 13.36-38)
27 Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde: «Beni boboosi sa dibwoongolo me, ka bali mu utaanga
mu Mabasonuu ma Ngira:
“Me sa tete mukebi,
na mameme sa matsamuu✡.”
28 Ka, Yiisu abwileele, nha mbisi a tsimbilili a me, sa naditswaamina ku Ngalili.»
29 Peetero wamuleeli: «Ka so boboosi babwoongili we, me a nibwoongolo we pe!»
30 Yiisu avutili kwaa nde « Ngwanya me ndeeli kwaa we: Lolo li, mu butsuu ba ka,
tswaamina tsutsu ukookolo mbala dioolo, we sa tunu me mbala tata.»
31 Ka Peetero ahami mu usa paa: «So me nikwa ka itwaari na we, ngori me a nituu utunu
we pe!» Na boosi baleeli bumosi ka.

Yiisu akuundi Nziaambi ku Ngetesemane
(Mataayi 26.36-46; Luka 22.39-46)
32 Tumake bo batoori nha mbuu mosi ya kuumbu Ngetesemane, na Yiisu aleeli kwaa
miyii mia nde: «Didiaala nhaa na nha, mu taanga di me niyakuundu.»
33 Nde abiti itwaari na nde Peetero, Yaki na Yowani. Nde abaandii umono ikuuhulu na
mangoongo,
34 na nde wabaleeli: «Me ndi na ngebe mu ukwa, didiaala nhaa na nha, na diba likanda!»
35 Nde ayeni mwaana taka hoolo; atsukini, na akuundi paa ti, so ali butuu uba, ti nguungu
yii ya mapasi yilabuu la na nde.
36 Nde aleeli: «Aba, Taata, mioosi utuu uyilimi mu we. Takala la na me mbasa ya mapasi
yiinayi. Ka, a buba weti buli litoono la me pe, ka buli litoono la we.»
37 Nde abwiyiri avutuu na amoni miyii mitaata mialaa tolo. Nde aleeli kwaa Peetero:
«Simooni, we tolo? We abayi mifuri mia uba likanda so mu nguungu mosi?
38 Diba likanda na dikuundu paa dihele ubwa mu mapuusu. Mutimi a muutu li ahama,
ka musunyi a nde adee.»
39 Nde abwitakuu, na akuundi Nziaambi bu abwileele mandaa maanamaa.
40 Nha mbisi a mwaana a taanga hoolo, nde abwivutuu kwaa miyii mia nde na wabamoni
bala tolo. Bu bo bakooni uba misi bwaasi, bo a bayaabi pe mima buleele kwaa nde.
41 Bu abwiyiri mbala ya mutata, nde aleeli kwaa bo: «Beni kaala matolo na beni dili mu
uwuumu? Bumaakuu! Nguungu yimaato. Mu taanga di, muutu mosi sa ayeelele Mwaana
a muutu nha mioo mia bangaa masumu.
42 Ditemene, tsweendani! Dimono, muutu wukaayeelele me kwaa bo, nha ali!»

Yiisu bakaangi
(Mataayi 26.47-56; Luka 22.47-53; Yowani 18.3-12)
43 Yiisu ali keni mu utsuu. Ni mu taanga di Yuuda, mosi mu miyii kuumi na mioolo, ayiri.
Koongi a baata bali na mikasa na mipaanga bali itwaari na Yuuda. Banguu ba bangaanga
ba Nziaambi, bayiisi ba mikele na bakuutu ba babaala boosi baa nibabatsindii bo.
44 Yuuda wuu wayeelili Yiisu, amweesi bo iliimbi ki nde akaasa. Nde wabaleeli: «Wuu
wu me kaanyumbutu, ni nde. Diamukaanga na diamubiti, diyiluu ukebe nde.»
45 Mu taanga di Yuuda atoori, nde asweesi kwaa Yiisu, na wamuleeli: «Muyiisi!» Na
wamunyumbiti.
46 Babakimi babwiilili Yiisu na bamukaangi.
47 Ka mosi mu babali nhaa, apalisi mukasa a nde mutso kutu a nde, ateti musiali a nguu
a bangaanga ba Nziaambi, na wamukesi litswi.
48 Yiisu wabaleeli: « Me ihaangi ndi, paa beni diyiri na mikasa na mipaanga, mu ukaanga
me?
49 Mu biluumbu bioosi me mbeeriangi itwaari na beni, na nakiyiisi mutso lipaanga la
nzo a Nziaambi, na beni a diakaangi me pe. Ka maa mamaayilimi, paa Mabasonuu ma
Ngira mayene tsitsi.»
50 Nhaa-na-tsi, miyii mioosi miamubwoongili, na miabati.
51 Mufuru a baala mosi wali walwaata ndila tsaanda mosi, akiduku Yiisu. Bayesini mu
ukaanga nde,
52 ka nde anyaali tsaanda na abati pene.

Yiisu nha kulu a pfuundu a ikuutu kia Bayuudayo
(Mataayi 26.57-68; Luka 22.54-55,63-71; Yowani 18.13-14,19-24)
53 Ba bakaangi Yiisu babiti nde kwaa nguu a ngaanga a Nziaambi. Banguu ba bangaanga
ba Nziaambi, bakuutu ba Bayuudayo na bayiisi ba mikele boosi bakukini.

✡ **14:27** Zak 13.7

54 Peetero akiduku Yiisu ku lala, natee ku mbari a lipaanga la nzo a nguu a bangaanga
ba Nziaambi. Kuu, nde adiaali itwaari na bakebi na akiyoto mbaa.
55 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na ikuutu kia bo kioosi, bakisaa toono yiibwiisi
Yiisu paa bamudusu, ka a babayi pe.
56 Ka baata babalayi bakita bimbaangi bia pia mu nde, ka a baki uyuhusunu bo na bo pe.
57 Babamosi batemini na bati nde imbaangi kia pia kiinaki:
58 «Bisi diayuyi bu aleeli: "Me sa tsara nzo a Nziaambi yiinayi yi batuungu mu mioo mia
baata, na mu biluumbu bitata me sa bwatuungu nzo kimi yi ihele uba iyiluu kia muutu."»
59 Ka so mu ndaa yii bo a bayuhisini pe.
60 Nguu a bangaanga ba Nziaambi atemini nha kati-a-kati a baata, na ahi Yiisu nduru:
«We mvutu yi we uvutulu yo pe? We mima leeli mu bimbaangi bi baata bali mu uta mu
we?»
61 Ka Yiisu awuri, na a avutili mvutu so mosi pe. Nguu a bangaanga ba Nziaambi
abwifuulu nde: «We ni Kristo, mwaana a Ngaa Lisieme?»
62 Yiisu avutili: «Ee-e, ni me! Na beni sa dimono Mwaana a muutu adiaala nha koo kia
babaala kia wuu wuli na litu, na nde sa ayiri mu matuti ma yula.»
63 Ni mu buu nguu a bangaanga ba Nziaambi akaki bikutu bia nde, na aleeli: «Bisi a dili
na nzala usaa bambaangi pe!
64 Beni diyuyi bu nde atuyi Nziaambi. Buni beni dili mu utsimi?» Bo boosi bayaabisi ti
nde maasa bubi na nde afwaana ubaa tsieembili ya likwa.
65 Babamosi babaandii mu utswiili nde mate, bamufuuli tsaanda ku busu, bamuteti.
Bo bamuleeli: «Bili, na yesene uyaaba wu yilii we maa!». Na bakebi ba nzo a Nziaambi
bamuteti mambata.

Peetero atuni Yiisu
(Mataayi 26.69-75; Luka 22.54-62; Yowani 18.15-18,25-27)

66 Peetero ali keni ku tsini nha mbari a lipaanga la nguu a bangaanga ba Nziaambi. Mu
diina taanga dii, mosi mu basiali babakaasa ba nguu a bangaanga wuu ayiri.
67 Nde amoni Peetero bu akiyoto mbaa. Musiali wa mukaasa wuu wamutali, na
wamuleeli: «We ka beeri na Yiisu musi Nazareti.»
68 Peetero atuni bu ayaabisi: «Me a nayaaba pe ma we tooni uleele, me a ndi mu uyuu
pe.» Na nde amati nha mukoo a mbaa, na ayitemene nha peembi na munywa a lipaanga.
[Ninha, tsutsu akookili.]
69 Ka musiali wa mukaasa wamumoni, na abwiyaabisa nha kulu a babali nhaa: «Muutu
wuunawu, li mosi nha kati a bo!»
70 Na Peetero abwitunu. Mwaana a idii hoolo, baa babali nhaa, bakibwaleele kwaa nde:
«Utuu uba ngwanya, we li mosi mu bo, mu ndaa ti we ka, li musi Ngalili.»
71 Ninha Peetero aloyi: «Nyaala Nziaambi asieembe me, mbiiti me pia ndi mu ufutu!
Ngwanya, me a nayaaba muutu pe wu beni dili mu utsuu mu nde.»
72 Nhaa-na-tsi, tsutsu akookili mbala ya dioolo. Ninha, Peetero alibili moonyi mu maa
mamuleeli Yiisu: «Tswaamini tsutsu ukookolo mbala dioolo, we sa tunu me mbala tata.» Ni
mu buu, Peetero akoti mu ngebe, abaandii ulili.

15

Babiti Yiisu nha kulu a Pilato
(Mataayi 27.1-2,11-14; Luka 23.1-5; Yowani 18.28-38)

1 Mu ngwaali ya na wee, banguu ba bangaanga a Nziaambi, bayiisi ba mikele na pfuundu
a ikuutu kia Bayuudayo kioosi, bakukini. Bakuti Yiisu bibolo, bamubiti na bamuyeelili
kwaa mutumi Pilato.
2 Pilato wamufuuli: «We ni mutini a Bayuudayo?» Yiisu wamuvutili: «We leeli buu.»
3 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi bafuundi Yiisu kwalaa.
4 Pilato abwiha nde manduru: «We a li na ya uvutulu pe? We li mu uyuu bu baata ba
boosi bali mu ufuundu we!»
5 Ka Yiisu a abwivutulu ndaa so mosi pe. Ni mu buu, Pilato akimii kwalaa.

Baheeri Yiisu kesili ya likwa
(Mataayi 27.15-26; Luka 23.13-25; Yowani 18.39—19.16)

6 Mu pasi mukuungi a Paaka, Pilato akiha bunyanga kwaa kori mosi, wuu wu koongi
yakiloombo.
7 Ka bunu, muutu mosi kuumbu a nde Barabase, ali mu perese na biwulu biadusi muutu,
mu taanga yali nyingi-nyingi.
8 Koongi yayeni kwaa mutumi Pilato, na yamuloombi paa babayiluu weti bu yali ipfu kia
nde.

9 Pilato wabavutili: «Beni diatoono ti me na dinyaala mutini a Bayuudayo?»
10 Ka nde ali ayaaba bubwe ti, mundaa a musoyi, banguu ba bangaanga ba Nziaambi
bamuyeelili Yiisu.
11 Ka banguu ba bangaanga ba Nziaambi, batsindi koongi paa ti Pilato wabanyaalila
Barabase nha mbuu a Yiisu.
12 Pilato abwifuulu: «So me nyaali beni Barabase, ima ditoono ti me sa mu wuu wu beni
dili mu uta mutini a Bayuudayo?»
13 Bo bamuvutili bu bakiloo: «Wamukomo nha kuruwa!»
14 Pilato wabafuuli: «Ka ki mamabi nde ayilii?» Ka bo babwihama mu uloo: «Wamukomo
nha kuruwa!»
15 Bu Pilato atooni uha kinyi kwaa koongi, nde wabanyaalili Barabase. Nde atumi ti
batete Yiisu bikoti, na wamuyeelili paa bamukomo nha kuruwa.

Masodaare masi Yiisu saa
(Mataayi 27.27-31; Yowani 19.2-3)
16 Masodaare mabeyi Yiisu mutso nzo a mutumi, na bo bateeri koongi a masodaare yoosi
mbili.
17 Bo bamulwaatisi iyuungu kiabeenge, na bamunayi nha yulu a mutswe, iburu kia
matsieende.
18 Bo babaandii uha nde bwee. Bo bamusiiri saa bu bamuleeli: «Bwee, mutini a
Bayuudayo!»
19 Tumake, bamuteti ikoti nha yulu a mutswe, bamutswiili mate na batsukini nha kulu
a nde mu uha nde bwee.
20 Bu bamani uyiluu usa nde saa, bamumaasi iyuungu kiabeenge na bamulwaatisi
bikutu bia nde makulu.

Bakomi Yiisu nha muti wa kuruwa
(Mataayi 27.32-44; Luka 23.26-43; Yowani 19.17-27)
Bobamubiti ku mbari a ngaanda, paa bamukomo nha kuruwa.
21 Muutu mosi wa bula ba Kirene, kuumbu a nde Simooni, taayi a Alekandere na Lufusi.
Nde akimata ku matsiee na akilabuu nhaa. Masodaare mamubamii mu ubiti kuruwa a
Yiisu.
22 Bo babiti Yiisu ku mbuu ya kuumbu Ngolongota, mambiindili ti: «mbuu ya iteenge kia
mutswe.»
23 Bo bali na nzala ya uha nde mala mabavuutu na miire*, ka Yiisu abisi.
24 Tumake bo bamukomi nha muti wa kuruwa. Na bo bakabi nha kati a bo bikutu bia
nde, mu uta nzeke paa bayaaba ikuku ki muutu muutu mu bo akaabiti.
25 Ali ka nguungu ya wa ya ngwaali, mu taanga di bakomi nde nha muti wa kuruwa.
26 Kwali na bala lalikee li bali basonuu toono yi bamuhi tsieembili. Ali basonuu mandaa
ma, nha yulu a bala lii: «Mutini a Bayuudayo».
27 Ali bakomo biwulu bioolo, itwaari na nde, muutu muutu nha kurwa a nde. Mosi nha
koo kia nde kia babaala, wunu nha koo kia nde kia bakaasa. [
28 †]
29 Babakilabuu kuulu nha mbuu yii, bakituu nde, na bakinyingisi mitswe. Bo baleeli:
«Ee-e! We a ni muutu pe waleeli ti we utuu utsara nzo a Nziaambi, na ubwatuungu yo mu
biluumbu bitata?
30 Ka vuu mu iwemakulu, sutuu nha kuruwa!»
31 Bumosi, banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele bakisa Yiisu saa. Bo
bakilelesene: «Nde maavuusu bakimi, ka nde ukoono uvuu mu indemakulu!
32 Nyaala Kristo, mutini a Iseraeli, asutuu mu taanga di nha kuruwa! Paa bisi dimono,
na dimene miaanzi mu nde.» Babakomi itwaari na Yiisu, bakituu ka nde.

Likwa la Yiisu
(Mataayi 27.45-56; Luka 23.44-49; Yowani 19.28-30)
33 Mu nguungu ya nzanga, pimisi diabwi mu tsi yoosi, na diadiingi natee mu nguungu
ya matata ku mbisi a nzanga.
34 Na mu nguungu yii, Yiisu aloyi mu ndaa ya mifuri: «Eloyi, Eloyi, lema sabakatani?»
Mambiindili ni ma: «Nziaambi a me, Nziaambi a me, mu ima we siisi me?»
35 Babamosi mu babali nhaa bamuyuyi, na baloyi: «Diyuu, nde ka mu uta mubili Eliya
mbili!»

---

* **15:23** *miire* biloongo bibayiluu mu muti. Mbiiti muutu nywiiri bio, nde ka pasi ubwamono pe Mabasonuu ma Ngira mayeni tsitsi: «Bakitsimi ti nde ali mosi mu badusi a baata.»

† **15:28** Mu yii,

36 Mosi mu bo adumi tiini, aluusi itsuru kia tsaanda kiaduu mu viinyi la nhanyi, na akuti
kio ku toso a lisoongo. Tumake nde ahaatisi lo kwaa Yiisu paa nde anywa, na aleeli: «Dikebe,
bisi sa dimono mbii ti Eliya yiri mu usutulu nde nha kuruwa!»
37 Yiisu aloyi mu ndaa yinene na akwi.
38 Tsaanda yibabanduu mu nzo a Nziaambi, nha mbuu ya ngira, yakakii mu bibari
bioolo, umata ku yulu natee ku tsini.
39 Mukuutu a kama masodaare mosi, ali atemene nha kulu a Yiisu. Nde amoni buni Yiisu
asieeli muwuumu, na aleeli: «Ngwanya, muutu wu beeri Mwaana a Nziaambi!»
40 Kwali ka nhaa, na bakaasa bakitalila ku la. Nha kati a bo, kwali Mari musi Mangadala,
Salome, Mari nguu a Yose, na Yaki *wa mukee*.
41 Bakaasa baa baduki Yiisu. Ni bo bakisalila nde, mu taanga di nde ali ku Ngalili. Mwali
ka nhaa na bakaasa bakimi babalayi, babahaati na nde ku Yeruselemi.

Basuusi nyutu a Yiisu mu ngili
(Mataayi 27.57-61; Luka 23.50-56; Yowani 19.38-42)
42 Tsitsii bu yatoori, na bu yali iluumbu kia nzilimini, pili mosi tswaamina na ukoto mu
saba,
43 Yoosefi, musi Arimate, alwaati ibaala kia nde, na ayimonuu kwaa mutumi Pilato. Nde
ali inama imosi kia likiinzi mu pfuundu a bakuutu, na akikebe, nde ka, nziriri a Ipfumu
kia Nziaambi. Nde ayeni mu uyaloombo nyutu a Yiisu kwaa Pilato.
44 Pilato akimii bu ayuyi ti Yiisu maakwa. Nde ati mukuutu a kama masodaare mbili,
paa afuulu nde mbii ti Yiisu akwa umata bele pe.
45 Bu amani na uyuu mayaabisi nde mukuutu a masodaare, nde ahi muswa kwaa Yoosefi
mu uholo nyutu a Yiisu.
46 Yoosefi asuumbi tsaanda ya lino, nde asutili Yiisu nha yulu a kuruwa. Nde adii nde mu
tsaanda yii, na wamusuusi mutso ngili yi basootolo mutso manya. Tumake nde anyiingili
manya nha munywa a ngili.
47 Mari musi Mangadala na Mari nguu a Yose, bakitala mbuu yi basuusi nyutu a Yiisu.

16

Tsimbilili a Yiisu mu babakwa
(Mataayi 28.1-8; Luka 24.1-12; Yowani 20.1-10)
1 Iluumbu kia Saba bu kialabii, Mari musi Mangadala, Mari nguu a Yaki, na Salome
basuumbi mananaasa paa bakili mu nyutu a Yiisu.
2 Mu ngwaali a ngwaali a iluumbu kiatsiomi kia limiingi, mu palili a nyanga, bo bayeni
ku ngili.
3 Bo bakilelesine: «Na kaanyiingili bisi manya lili nha munywa a ngili?»
4 Ka bu bo batoori ku ngili, bo bamoni ti bamaanyiingili manya me. Ka bunu, lo ali ngo
bunene.
5 Ninha bo bakoti mutso ngili. Bo bamoni nhaa mufuru a baala mosi, adiaali nha koo kia
babaala, alwaati ikutu kiahembuu. Bo babayi boomo!
6 Ni mu buu nde wabaleeli: «A diba na boomo pe! Beni Yiisu musi Nazareti, dili mu usaa,
wu bakomo nha muti wa kuruwa? Nde siimbiaangi, na nde a li nha pe. Mono mbuu yi bali
basuusu nde.
7 Mu taanga di, diyene dileele kwaa miyii mia nde na kwaa Peetero: "Nde maatswaamina
beni ku Ngalili. Ni kuu beni dikaamono nde, weti bu akileele beni."»
8 Ninha bo bapali mu ngili, na babati, mundaa ti bo bakiteete mu boomo na ukimuu. Na
bo a baleeli ndaa pe so mosi kwaa muutu, mundaa ti bo bali na boomo.

Yiisu amonii mu mambuu malaa
(Mataayi 28.9-10,18-20; Luka 24.13-53; Yowani 20.11-23; Biyiluu 1.6-11)
[
9 Yiisu bu asiimbii mu babakwa mu ngwaali a ngwaali ya iluumbu kia limiingi, nde
akwimonuu kwaa Mari musi Mangadala, wu nde apalisi miheebili tsaamba mimibi.
10 Nde ayiyaabisa ndaa kwaa bali itwaari na Yiisu, mu taanga di bo bali kutso ku bukwiili
na bakilili.
11 Ka bu bayuyi ti Yiisu li moonyi, na ti Mari wamumoni, bo a bamusiiri imiini pe.

Yiisu amonii kwaa miyii mioolo
12 Tumake, Yiisu amonii mu mutindi mukimi kwaa miyii mioolo, miali mu kuulu mu
uyene ku bula.
13 Bo bayiri avutuu mu uyaabisa kwaa miyii mikimi, babaheli ka usa imiini.

Yiisu amonii kwaa miyii kuumi na mosi

14 Mu manini, Yiisu amonii kwaa miyii kuumi na mosi, bu bali nha meese. Nde afweengi
bo mu ndaa pelili a imiini kia bo, na bu baheli usa imiini mu maleeli bo, baa bamumoni ti
maasiimbuu mu babakwa.
15 Tumake nde wabaleeli: «Diyene mu tsi yoosi, diyaabisa Ndaa Yimbwe kwaa baata
boosi.
16 Wu umene miaanzi mu me, na wu bakaabootuu, sa avuu. Wu uhele umene miaanzi
mu me, Nziaambi sa asieembe nde.
17 Dimono biliimbi bibakaayaaba babasa imiini mu me: bo sa babingi miheebili mimibi,
mu kuumbu a me. Bo sa batsuu mu mandaa ma bumweenyi.
18 Bo sa bakaanga bataari mu mioo mia bo, na so bo banywiiri bisii bibituu ubiti ku likwa,
bio a bituu usa bo bubi pe. Bo sa banaa mioo nha yulu a babeeri, na babeeri sa babeeluu.»

Yiisu avutii kwaa Nziaambi

19 Bu amani mu utsuu maa kwaa bo, Pfumu anaangii mu mayula na adiaali nha koo kia
babaala kia Nziaambi.
20 Miyii miayeni mu uyaabisa Ndaa Yimbwe mu mambuu moosi. Pfumu akisala itwaari
na bo, na akimweese ngwanya a mandaa ma nde, mu biliimbi biakiduku bo.]

Ndaa Yimbwe yasonuu
LUKA
Kotili a mukaanda

1 Taata Teofili, bu balayi bayesini usonuu mandaa mamayilimi nha kati a bisi.
2 Bo baleeli mo, mbii bwayeelili bisi mo kwaa babali bambaangi ba mamono misi, umata
mu mbaandili na bakitii bayiisi ba mandaa ma Nziaambi.
3 Me ka bu naduki bubwe-bubwe moosi mamayilimi umata mu mbaandili, me natsimi
ti bwafwaana, me sonuu kwaa we, mukuutu Teofili, mbii bu malandisini.
4 Me nisa buu paa we yaaba bubwe, ngwanya a mandaa ma bayiisi we.

Tumu a Nziaambi ayaabisi mbutili a Yowani Mubootii

5 Mu taanga di Erode ali mutini a itinini kia Yuuda, mwali na ngaanga a Nziaambi mosi
wa kuumbu Zakaria. Nde ali mu kaba la banguu ba bangaanga la kuumbu Abia. Mukari a
nde ali Elisabeti, mosi wa mu likaanda la Aaroni.
6 Bo baboolo bali balibweeye nha kulu a Nziaambi, na bo bakiduku bubwe-bubwe,
mikele mioosi na tumini dia Pfumu.
7 Ka bo a bali na mwaana pe, mundaa ti Elisabeti ali ikumbu, na bo baboolo ali aka
binunu.
8 Iluumbu imosi, Zakaria akisa isala kia nde kia bungaanga ba Nziaambi nha kulu a
Nziaambi, mundaa ti kii ali iluumbu kia kaba la bo mu usala.
9 Weti bwali ipfu kia isala kia bangaanga ba Nziaambi, bo bati zeke. Nha mbisi a uta
zeke, Zakaria abwi mu ipa, mu ukoto mu mbuu ya ngira ya Pfumu, mu utsuu malimbi ma
mupalisa luki la tsulu yimbwe.
10 Kaba loosi la baata lakuundi ku mbari mu taanga dia tsuyili a malimbi ma mupalisa
luki la tsulu yimbwe.
11 Itsundu-a-tsundu, tumu a Pfumu amonii kwaa Zakaria, atemini nha koo kia babaala
kia diki la tsuyili a malimbi ma mupalisa luki la tsulu yimbwe.
12 Bu Zakaria wamumoni, nde apamii na boomo bamubwiilili.
13 Ka tumu a Nziaambi aleeli kwaa nde: «Zakaria, aba na boomo pe, Nziaambi maayuu
ndoombili a we, na mukari a we Elisabeti sa abutulu we mwaana wa baala. We sa luu nde
kuumbu Yowani.
14 We sa yaanga na uba na kinyi, baata balaa sa bayaanga mu mbutili a nde.
15 Mundaa ti, nde sa aba wumunene nha kulu a Pfumu. Nde a unywa viinyi na mala
makimi mamukolo pe, ka sa aluulu mu Muheebili wa Ngira, umata mu moonyo a nguu a
nde.
16 Nde sa akiingili baana ba Iseraeli balaa kwaa Pfumu, Nziaambi a bo.
17 Yowani sa asa isala kia Nziaambi mu muheebili na lituu, weti bia mubili Eliya. Nde sa
uvuutu mitimi mia bataayi na mia baana ba bo[✡], mu ukiingili mayele ma bangaa kene paa
baba balibweeye. Ni mu buu, nde sa ayiluu baata babayilimi mu Pfumu.»
18 Ka Zakaria aleeli kwaa tumu: «Buni me kaayaaba ti mii mia ngwanya, mundaa ti me
na mukari a me bisi aka binunu?»
19 Tumu avutili, aleeli kwaa nde: «Me ni tumu Ngabriyeli, wu li mu utemene nha kiinzi
kia Nziaambi. Nde maatsinduu me mu umoo na we na uleele ndaa yimbwe yi.
20 Bu we heli usa imiini mu mandaa ma me, we sa ba baba, natee mandaa maa muyilimi
mu taanga dia mo.»
21 Mu diina taanga dii, baata babakikebe Zakaria bakimii bu adiingi nha mbuu ya ngira.
22 Ka bu nde apali, nde a atuuyi utsuu na bo pe. Baata bayaabi ti, nde bayi monini a
Nziaambi nha mbuu ya ngira: nde makulu asi biliimbi kwaa bo mu umweese ti nde ka
baba.
23 Bu biluumbu bia isala kia nde mu nzo a Nziaambi biakuyi, Zakaria avutii ku nzo a nde.
24 Biluumbu bu bialabii, mukari a nde, Elisabeti, ayolili yimi na asweemi batsuungi
bataana. Nde aleeli kutso mutimi:
25 «Mono mi Pfumu amaayiluu mu me, mu taanga di, nde maakuulu me mu ndaa yaba
mu usa litsoro la me nha kulu a baata.»

Tumu a Nziaambi ayaabisa mbutili a Yiisu yikaayira

26 Mu tsuungi wa basamina, Nziaambi atsindii tumu Ngabriyeli ku ngaanda a Ngalili, ya
kuumbu Nazareti,

✡ **1:17** Nde sa uvuutu mitimi mia bataayi na mia baana ba bo Mal 3.23-24

27 kwaa nduumbu yali keni babaala uyaaba pe. Kuumbu a nduumbu me ali Mari. Ali
balasina nde mu makweele kwaa baala la kuumbu Yoosefi, wa mu likaanda la Daavidi.
28 Tumu akoti mu nzo a nde, na wamuleeli: «Ba na kinyi, we luuli mu kolokolo! Pfumu li
na we.»
29 Mari apamii kwa mifuri, mu mandaa maa. Nde atsimi mambiindili ma bwee la pili yi.
30 Ka tumu aleeli kwaa nde: «Mari, aba na boomo pe, mundaa ti we bayi bweese kwaa
Nziaambi.
31 Mono, we sa yololo yimi na ubutu mwaana wa baala, we sa luu nde kuumbu Yiisu.
32 Nde sa aba muutu wumunene, na baata sa bata nde mwaana a Nziaambi wa ku kati a
yula. Pfumu Nziaambi sa aha nde mbata a ipfumu kia kaa a nde Daavidi.
33 Sa aba mutini a nzo a Yaakobi bilimi na bilimi, ipfumu kia nde a iba na manini pe.»
34 Mari aleeli kwaa tumu: «Buni makaayilimi, mundaa ti me a nayaaba babaala pe?»
35 Tumu avutili, aleeli kwaa nde: «Muheebili wa Ngira sa ayiri nha yulu a we, na lituu la
Nziaambi wa ku kati a yula, sa lifuu we mu posi a nde. Ni mu buu, mwaana wu we kaabutu,
sa aba wa Ngira na sa bata nde Mwaana a Nziaambi.
36 Elisabeti, musi nzo a we, ka na yimi mu bununu ba nde. Nde sa abutu mwaana wa
baala. Muutu wu bakita ikumbu, yimi la nde ka mu tsuungi wa basamina.
37 Mundaa ti, Nziaambi a ubaakono ndaa so mosi pe.»
38 Ka Mari aleeli: «Me mutee a Pfumu. Nyaala buba mbii buli mandaa ma we.» Na tumu
asiisi nde.

Mari ayimono Elisabeti

39 Biluumbu biaduki, Mari atemini, ayeni mawasa ku tsi ya milaanda ku ngaanda a
Yuuda.
40 Akoti mu nzo a Zakaria, na abii Elisabeti.
41 Bu Elisabeti ayuyi bwee la Mari, mwaana atsuli mu kinyi mu moonyo a nde, na
Elisabeti aluuli mu Muheebili wa Ngira,
42 na aloyi mu mifuri: «Nziaambi siemi we nha kati a bakaasa boosi, na lisieme la nde sa
liba nha yulu a mwaana wu we kaabutu.
43 Me na ndi, paa nguu a Pfumu a me ayiri kwaa me?
44 Ka mono, bunzuyi muniingi a bwee la we, mwaana tsuli mu kinyi mu moonyo a me.
45 Kinyi kwaa we. We siiri imiini ti, Pfumu sa akuusu mi nde aleeli!»

Mukuungu a Mari

46 Mari aleeli:
«Mu muwuumu a me woosi me nikiinzi Pfumu.
47 Muwuumu a me aluulu mu kinyi, mundaa ti:
Nziaambi ni Muyobili a me.
48 Ka nde tooni usuusu misi mia nde,
nha yulu a booyi la nde.
Umata lolo li natee mu mataanga makaayira,
makubu moosi sa mata me *ngaa kinyi*.
49 Ka Nziaambi Puungu-lituu maayiluu mandaa ma manene mu me.
Kuumbu a nde yili *ya ngira*.
50 Ngebe a nde yili mu makubu na makubu, kwaa babubaankiinzanga nde.
51 Nde amweesi lituu mu mifuri mia nde, atsiali bangaa liwaa.
52 Nde abwiisi mitini mu mambata ma bipfumu bia bo,
na anaangili babakuluu, mu usuusu bo nha mbata ya tsiomi.
53 Nde ayutisi babakwa nzala mu biloo bibibwe.
Abingi bisini mioo na mioo.
54 Nde abaasili Iseraeli, ni booyi la nde:
mu ulibili ngebe a nde moonyi,
55 kwaa Abraami na bateeri ba nde, mu bilimi na bilimi,
weti bu alasini kwaa bakaa ba bisi.»
56 Mari adiaali na Elisabeti helape batsuungi batata, tumake nde avutii ku nzo a nde.

Mbutili a Yowani

57 Taanga dia Elisabeti dia ubutu bu diatoori, nde abuti mwaana wa baala.
58 Bambaayi ba nde ba bebele na basi nzo ba nde bu bayuyi ti Pfumu amweesi ngebe dia
nde dialaa mu nde, bayaangi na nde.
59 Mu iluumbu kia pwoombo, bo bayiri mundaa ukese imwamwaana. Batooni uluu kio
kuumbu a taayi a nde Zakaria.
60 Ka nguu a imwamwaana aleeli: «Pia, a kuumbu yii pe, sa bata nde Yowani.»

61 Ka bo baleeli kwaa nde: «Mu basi nzo ba we, a uli na muutu ngaa kuumbu yii pe!»
62 Ni mu buu, bo bafuuli taayi a mwaana mu biliimbi, ki kuumbu nde atooni uluu imwamwaana.
63 Zakaria aloombi itsuru kia bala mu usonuu, na asonii: «Yowani ni kuumbu a nde.» Boosi bakimii.
64 Nhaa-na-tsi, Zakaria abaandii utsuu. Nde abili Nziaambi mu ndaa yinene.
65 Boomo babwiilili bambaayi ba nde ba bebele boosi. Mvuungu a mandaa maa moosi, yayeni mu tsi yoosi ya milaanda mia Yuuda.
66 Bo boosi babayuyi mandaa maa, bakitsimi na bafulusunu: «Imwamwaana ki buni ikaaba?» Ngwanya, koo kia Pfumu kiali na nde.

Mukuungu a Zakaria

67 Zakaria, taayi a imwamwaana, aluuli mu Muheebili wa Ngira. Nde abaandii ubili, na aleeli:
68 «Mbilili kwaa Pfumu, Nziaambi a Iseraeli,
bu nde akiingii kwaa baata ba nde na wabakuuli.
69 Nde atsindii bisi Muyobili wa lituu,
mosi wa mu nzo a Daavidi, booyi la nde,
70 mbii bu nde atsuuyi mu minywa mia mibili mia nde mia ngira,
umata bele pe.
71 Nde alasini kuulili a bisi nha mioo mia mitaata mia bisi
na boosi ba bubaabele bisi,
72 nde amweesi bweese ba nde kwaa bataayi ba bisi
na a adiimbili pe lilasina la nde la ngira.
73 Mbii bu Nziaambi asi lilasina kwaa Abraami, ni taayi a bisi,
74 mu ndaa ukuulu bisi nha mioo mia mitaata, paa diamusalila kwahele a boomo,
75 paa diba bangira na balibweeye nha kiinzi kia nde,
mu pasi iluumbu kia idiingi kia bisi.
76 Ka we mwaana a me, we sa ba mubili a Nziaambi waku kati a yula,
we sa tswaamina nha kulu a Pfumu, mu uyiluu kuulu a nde,
77 mu uyaabisa baata ba nde ti, nde li mu uyiri mu uyobolo bo
mu nyaalili a masumu ma bo.
78 Mu ngebe na libweeye la nde,
Nziaambi a bisi sa ayalisa bisi mu liyalila la yula,
lafwaanina na liyalila la nyanga ya ngwaali.
79 Mu uyalisa ba bali mu uba kutso pimisi na pwosi ya likwa,
mu usuungusu taambi dia bisi mu kuulu a iyeenge✡.»
80 Na mwaana akikulu na akihama mu muheebili. Nde ali mu tsi ya tsata, natee iluumbu ki amonii kwaa Iseraeli.

2

Mbutili a Yiisu
(Mataayi 1.18-25)

1 Mu taanga dii, Kayisari Ongusta apalisi mukaanda watumi ti, baata boosi basonomo mu uyaaba litaanga la baata mu tsi yoosi.
2 Litaanga lii ni latsiomi li basiiri, bu Kilenio ali mutumi mu itinini kia Siria.
3 Boosi bayeni ku usonomo, pasi muutu mu ngaanda a nde.
4 Yoosefi, mosi wa nzo a Daavidi, amati ku Ngalili mu ngaanda a Nazareti na ayeni ka ku ngaanda a Betelemi, mu itinini kia Yuuda, ni ngaanda a mutini Daavidi.
5 Nde ayeni kuu, paa basonomo na nduumbu a nde Mari wali na yimi.
6 Bu bali ku Betelemi, iluumbu kia Mari kia ubutu kiatoori.
7 Nde abuti mwaana wa tsiomi wa baala, wamudii matsaanda, wamusuusi mu idiilili kia banyama, mundaa ti a babayi mbuu pe mu nzo a bieenyi.

Tumu a Nziaambi amonii kwaa bakebi ba biboori

8 Mu itinini kia tsi yii, mwali na bakebi ba biboori bakila mu matsiee mu ukebe biboori bia bo.
9 Tumu a Pfumu amonii kwaa bo. Buzitu ba Pfumu bayalisi bo mu peembi na peembi, bamoni boomo balaa.
10 Ka tumu a Nziaambi aleeli kwaa bo: «A diba na boomo pe, ka me nadileeli ndaa yimbwe yikaaha kinyi yalaa kwaa baata boosi,
11 Lolo li mu ngaanda a Daavidi, badibutuli Muvuuyisi, ni Kristo Pfumu.

✡ **1:79** Yes 9.1

12 Mono iliimbi ki beni dikaayaaba nde: beni sa disololo mwaana wa ikenyi wubadii
matsaanda mu idiilili kia banyama.»
13 Itsundu-a-tsundu, mukaanga a batumu ba mayula avuutini na tumu a Nziaambi wuu,
babili Nziaambi, baleeli:
14 «Buzitu kwaa Nziaambi mu kati a mayula, na iyeenge nha tsi, nha kati a baata ba nde
atoono.»

Bakebi ba biboori bayeni ku Betelemi

15 Bu batumu basiisi bo na bavutii ku yula, bakebi ba biboori baleelisini: «Tsweendani
natee ku Betelemi, dimonani mandaa ma mayilimi ma Pfumu ayaabisi bisi.»
16 Bayeni mawasa, basolili Mari na Yoosefi na mwaana wa ikenyi wubalaasa mu idiilili
kia banyama.
17 Bu bo bamoni nde, bayaabisi mandaa ma tumu a Nziaambi ayaabisi bo, mundaa a
imwamwaana kii.
18 Bo boosi bayuyi mo, bakimii mu mi bakebi ba biboori baleeli kwaa bo.
19 Ka Mari akebi mandaa maa moosi bubwe mu mutimi a nde, na akitsimi mu mo.
20 Bakebi ba biboori bavutii, bakiinzi na babili Nziaambi mu moosi ma bayuyi na ma
bamoni, mbii bu tumu a Nziaambi aleeli kwaa bo.

Kesili na kuumbu a Yiisu

21 Biluumbu pwoombo nha mbisi a mbutili, taanga dia ukese mwaana bu diatoori,
bamuluyi kuumbu Yiisu, mbii bwayaabisi tumu, bu nguu a nde ali keni yimi ubaa pe.

Mweesili a Yiisu mu nzo a Nziaambi

22 Biluumbu bia tsieemini a bo bu biatoori, weti bu li mikele mia Mooso, Yoosefi na Mari
babiti mwaana ku Yeruselemi. Bo babiti nde kuu, mu umweese nde kwaa Pfumu,
23 mbii bu basonuu mu mikele mia Pfumu: «Pasi mwaana wa tsiomi wa baala, sa aba wa
ngira wa Pfumu✲.»
24 Bo baha ka mu bungori, «biduduu bioolo so baana boolo ba mabeembe✲» mbii bu
baleeli mu mikele mia Pfumu.
25 Ka mono, mu Yeruselemi mwali na muutu wa kuumbu Simeoni, ni muutu walibweeye
na wakangama mu Nziaambi. Nde akikebe muvuuyisi a Iseraeli. Muheebili wa Ngira ali
na nde.
26 Muheebili wa Ngira akwiyaabisa kwaa nde ti: «We a ukwa pe, natee bu we umono
Kristo wa Pfumu.»
27 Muheebili wa Ngira abiti Simeoni ku nzo a Nziaambi. Mu taanga dii, Mari na Yoosefi
babiti imwamwaana Yiisu mu nzo muu, paa bakuusu mikele mia Pfumu mu nde.
28 Simeoni wamuholi mu mioo mia nde, avutili matoondo kwaa Nziaambi, aleeli:
29 «Pfumu, mu taanga di ndasina dia we dimaakuu,
nyaala booyi la we liwuumu mu iyeenge.
30 Mundaa ti, misi mia me mimaamono liyobolo la we,
31 ni liyobolo li we ayiluu kwaa baata boosi:
32 Ni liyalila la nziaabisi a we kwaa matsi moosi,
na likaaba buzitu kwaa baata ba we, Iseraeli.»

Mbilili a Simeoni

33 Taayi na nguu a Yiisu bakimii, mu mandaa ma Simeoni aleeli mu imwamwaana.
34 Simeoni asiemi bo, aleeli kwaa Mari nguu a Yiisu: «Mono mwaana wuunawu sa aba
mbwiilili na teminini a babalayi mu Iseraeli. Na nde sa aba iliimbi ki baata bakaahele
uyuhusunu.
35 Nde sa asuusu nha liyalila matsimi ma masweeme mu mitimi mia baata balaa. Ka
Mari, we sa mono pasi dialaa, weti muutu wubamaapii mukasa.»

Aana mubili wa mukaasa

36 Kwali ka Aana, mubili wa mukaasa, mwaana a Fanuweli, wa mu ifuumbu kia Aseri.
Nde ali na bilimi bialaa. Nde adiaali na mulumi a nde, ndila bilimi tsaamba, umata bu
akweeli nde mu buduumbu ba nde.
37 Nde asiaali mukwiili, natee mu iteesi kia bilimi maku pwoombo na bina (84). Nde
a asiisi nzo a Nziaambi pe, ka asialili Nziaambi mu udii mutuutu na ukuundu butsuu na
nyanga.
38 Nde ka atoori mu taanga dii, avutili matoondo kwaa Nziaambi, atsuuyi mu mwaana
kwaa baata boosi, babakikebe ti Nziaambi akuulu Yeruselemi.

Mvutii ku Nazareti

✲ **2:23** Pal 13.2,11-13 ✲ **2:24** Mik 12.8

39 Bu bamani uyiluu mandaa moosi mbii buli mikele mia Pfumu, bibuti bia Yiisu biavutii
ku Ngalili, ku ngaanda a bo ya Nazareti.
40 Mwaana akikulu, akihama, akiluulu mu buyeri. Bweese ba Nziaambi bali nha yulu a
nde.

Yiisu mu nzo a Nziaambi nha kati a miyiisi
41 Taayi na nguu a Yiisu, bakiyene pasi ilimi ku Yeruselemi mu mukuungi a Paaka.
42 Yiisu bu atoosi bilimi kuumi na bioolo, bo bayeni kuu mbii bwali ipfu kia mukuungi.
43 Bu mukuungi awiiri, na bo bavutii, mwaana a bo Yiisu asiaali ku Yeruselemi, ka taayi
na nguu a bayaabi buu pe.
44 Mu matsimi ma bo, Yiisu ali mu kaba la bambaayi babavuuti kuulu na bo. Bo
bayeni kuulu ya iteesi kia iluumbu ki ibiimbili, bamusiayi nha kati a basi nzo ba bo, na
babayabisina na bo.
45 Ka bu bamukooni usololo, bavutii ku Yeruselemi mu usaa nde.
46 Nha mbisi a biluumbu bitata, tumi bamusolili mu nzo a Nziaambi mu nde ali adiaala
nha kati a bakuutu ba mikele, akiyuululu bo na ufuulu bo manduru.
47 Boosi babakiyuu Yiisu, bakimii mu mayele na mu mamvutu ma nde.
48 Bu taayi na nguu a nde bamumoni, bo bakimii. Nguu a nde wamuleeli: «Mwaana, mu
ima we siiri bisi bu? Mono, bisi a taayi a we dimaasaa we mu tsoongo.»
49 Nde avutili kwaa bo: «Mu ima dili mu usaa me? Ka beni a diyaaba pe ti, me nafwaana
uba mu mandaa ma taayi a me?»
50 Ka a bayaabi pe mandaa ma nde aleeli kwaa bo.
51 Yiisu avutii na bo ku Nazareti. Nde ali akuluu nha kulu a bo. Nguu a nde akebi bubwe
mandaa maa moosi mu mutimi a nde.
52 Yiisu akuli mu mutele, mu buyeri, na abayi bweese kwaa Nziaambi na kwaa baata.

3

Nziisili a Yowani Mubootii
(Mataayi 3.1-12; Malako 1.1-8; Yowani 1.19-28)
1 Mu ilimi kia kuumi na bitaana kia tumini a mutini Tibere Kayisari, Ponse Pilato
akitumu mu itinini kia Yuuda, Erode akitumu mu itinini kia Ngalili, Filipo ni mwaana a
nguu a nde, akitumu mu bitinini bia Ituraya na Trakoniti, na Lisanya akitumu mu Abilene.
2 Mu taanga di Aana na Kayifa bali banguu ba bangaanga ba Nziaambi, mandaa ma
Nziaambi mayuyini mu tsi ya tsata kwaa Yowani, ni mwaana a Zakaria.
3 Yowani ayeni mu itinini kioosi kiadiengelele Yorodaani. Nde akiyaabisa kwaa baata
boosi: «Disobo ndiaatili a beni, diholo libootuu. Tumake, Nziaambi sa asa masumu ma beni
kolokolo.»
4 Mbii bu basonuu mu mukaanda a Yeesaya, mubili:
«Ndaa mosi yili mu uloo mu tsi ya tsata:
Yiluwani kuulu a Pfumu,
suungusani misoo mia nde!
5 Pasi mbeenge sa baluusu,
milaanda mio osi na bibindi bioosi sa bakululu,
pasi muli na mafutu sa basuungusu,
makuulu ma mamanya sa balenge.
6 Baata boosi sa bamono liyobolo la Nziaambi✡.»
7 Makoongi mayiri kwaa Yowani mu uholo libootuu. Nde wabaleeli: «Beni ifuumbu kia
bapili! Na wadiyiisi mu usaa ubata kesi a Nziaambi, yi ka bebele?
8 Dimweese mbutu dili mu uta imbaangi ki ibwe mu kiingili a mayele ma beni, ka a
dileele pe mu matsimi ma beni: “Abraami li kaa a bisi.” Ka me nadileeli: Nziaambi utuu
ukitisi mamanya ma, mu uba bateeri ba Abraami!
9 Ka lolo, pibi yimaayilimi mu ukese muti nha miaanzi: Pasi muti wu uhele ubutu mbutu
dimbwe, sa bakwaanga na udumunu nde ku mbaa.»
10 Makoongi mamufuuli, maleeli: «Ka ima diafwaana usa?»
11 Nde avutili, aleeli kwaa bo: «Pasi wuli na bikutu bioolo, aha imosi kwaa wahele na
ikutu. Wuli na bia udia, asa pili mosi.»
12 Batoli ba limaanda bayiri ka mu uholo libootuu, baleeli kwaa Yowani: «Muyiisi, buni
diafwaana usa?»
13 Nde avutili kwaa bo: «A diholo pe tala yavulu nha yulu a yibakese.»

✡ **3:6** Yes 40.3-5

14 Masodaare ka mamufuuli, baleeli: «Bisi ka buni diafwaana usa?» Yowani aleeli kwaa
bo: «A dipatila mboongo dia muutu pe, na a difuundu muutu kwahele a toono pe, ka
disiingi ndila mufutu a beni wu beni dili mu ubaa.»
15 Bu baata bakikebe, na bu boosi bakifulusunu ti, helape Yowani ni Kristo.
16 Yowani avutili, aleeli kwaa bo boosi: «Me ndi mu ubootuu beni mu maamba, ka wuli
mu uyiri avulu me mu lituu. Me a nafwaana so mu unyangila misiingi mia bikoori bia nde
pe. Nde sa wadibootuu mu Muheebili wa Ngira na mu mbaa.
17 Nde akaanga iyengese mu koo kia nde, paa asoolo mbutu dimbwe na usiisi bifufuri.
Nde sa akukuu mbutu dimbwe ku yulu a ibaanga, na utsuu bifufuri ku mbaa yiyihele
udimi.»
18 Bu akita bibili bikimi kwaa bo, Yowani ayaabisi ndaa yimbwe kwaa boosi.
19 Yowani asieembi Erode mundaa a Erodia, mukari a mwaana a nguu a n de, na mu
mandaa moosi makimi mamabi mayilii Erode.
20 Nha yulu a maa, Erode abwiyiluu ndaa kimi yavulu bubi, nde aloosi Yowani mu
perese.

Libootuu la Yiisu
(Mataayi 3.13-17; Malako 1.9-11)
21 Baata boosi bu bamani uholo libootuu, Yiisu ka bamubootii. Bu akikuundu, yula
ladibini,
22 na Muheebili wa Ngira akulini mu ifwa-fwani kia beembe nha yulu a nde. Mu mayula
mwayuyini ndaa: «We ni mwaana a me wa litoono. Mu we me ndi na kinyi yalaa.»

Bakaa ba Yiisu
(Mataayi 1.1-17)
23 Yiisu ali hele maku matata ma bilimi bu abaandii uyiisi. Baata batsimi ti nde ni
mwaana a Yoosefi, wuli mwaana a Eliya,
24 wa Matati, wa Levi, wa Meleki, wa Yanayi, wa Yoosefi,
25 wa Matatiasi, wa Amosi, wa Nawumi, wa Eseli, wa Nangayi,
26 wa Maati, wa Matatiasi, wa Simeyi, wa Yoseki, wa Yoda,
27 wa Yowanani, wa Lesa, wa Zorobabeeli, wa Salatieeli, wa Neri
28 wa Maleki, wa Adi, wa Kosami, wa Elemedami, wa Eri,
29 wa Yiisu, wa Eliseri, wa Yorimi, wa Matati, wa Levi,
30 wa Simeoni, wa Yuuda, wa Yoosefi, wa Yonami, wa Eliyakimi,
31 wa Meleya, wa Mena, wa Matata, wa Natani, wa Daavidi,
32 wa Yese, wa Obedi, wa Booze, wa Sala, wa Naasoni,
33 wa Aminadabi, wa Adamini, wa Arani, wa Eseroni, wa Peresi, wa Yuuda,
34 wa Yaakobi, wa Isaki, wa Abraami, wa Tera, wa Nawori,
35 wa Saruki, wa Rangawu, wa Faleki, wa Eberi, wa Sala,
36 wa Kayinami, wa Arafakadi, wa Semi, wa Nowa, wa Lameki,
37 wa Matusala, wa Enoki, wa Yaredi, wa Malaleli, wa Kayinami,
38 wa Enosi, wa Seti, wa Aadami, mwaana a Nziaambi.

4

Saatina asi Yiisu mapuusu
(Mataayi 4.1-11; Malako 1.12-13)
1 Yiisu aluuli mu Muheebili wa Ngira bu amati ku Yorodaani, Muheebili wamubiti ku tsi
ya tsata.
2 Saatina wamusi mapuusu mu maku mana ma biluumbu. Yiisu a adi iloo mu biluumbu
bii pe. Biluumbu bii bu bialabii, nde abayi nzala.
3 Saatina aleeli kwaa nde: «So we ni mwaana a Nziaambi, leele kwaa manya li paa likituu
lipa.»
4 Yiisu avutili kwaa nde: «Basonuu: "Muutu a uba moonyi mu ndila lipa pe✡."»
5 Saatina wamubiti nha mbuu yanaanguu, na mu mwaana taanga hoolo, nde wa-
mumweesi bipfumu bioosi bia tsi.
6 Nde aleeli kwaa Yiisu: «Me sa ha we lituu li loosi na busini ba matsi ma. Mundaa ti, bi
bioosi baha bio kwaa me, na me utuu uha bio kwaa pasi nde wu me natoono.
7 So we tsukini nha kulu a me, bi bioosi sa biba bia we.»
8 Yiisu avutili, aleeli kwaa nde: «Basonuu: "Ndila Pfumu Nziaambi a we, we afwaana
ukuundu, na usalila✡."»

✡ **4:4** Ndi 8.3 ✡ **4:8** Ndi 6.13

9 Saatina wamubiti ku Yeruselemi, wamusuusi nha yulu a nzo a Nziaambi, na aleeli kwaa
nde: «So we ni Mwaana a Nziaambi, patuu na bwa nha tsi,
10 mundaa ti basonuu: “Nziaambi sa atsinduu batumu ba nde, mu ukebe we.”
11 Na “bo sa banaangila we mu mioo mia bo, paa kuulu kia we ihele ukubu baka mu
manya✡.”»
12 Yiisu avutili, aleeli kwaa nde: «Basonuu ka: “A yesine Pfumu Nziaambi a we pe✡.”»
13 Saatina bu amani usa Yiisu mapuusu mu makuulu moosi, nde asiisi Yiisu na tee mu
taanga kimi.

Mbaandili a isala kia Yiisu mu itinini kia Ngalili
(Mataayi 4.12-17; Malako 1.14-15)

14 Yiisu avutii ku itinini kia Ngalili, aluuli mu lituu la Muheebili wa Ngira. Mvuungu a
nde yatsiaami mu itinini kii kioosi.
15 Nde akiyiisi mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo, na baata boosi bakibili nde.

Baata batuni Yiisu ku ngaanda a Nazareti
(Mataayi 13.53-58; Malako 6.1-6)

16 Yiisu ayeni ku ngaanda a Nazareti ku nde akuli. Akoti mu nzo a makutunu ma
Bayuudayo, mbii bwali ipfu kia nde mu iluumbu kia puumini. Nde atemini mu utaanga
Mabasonuu ma Ngira.
17 Bamuhi mukaanda a mubili Yeesaya. Bu amani unyangila mukaanda wuu, nde amoni
mbuu yibasonuu:
18 «Muheebili a Pfumu li na me,
mundaa ti nde abiaalisi me mu uyaabisa ndaa yimbwe kwaa bawele.
Nde atsindii me mu uyaabisa bunyanga kwaa makori,
na monini kwaa bingimangimi,
na mu uvuusu babali kutso kwaamisa,
19 mu uyaabisa ilimi kia bweese ba Pfumu✡.»
20 Nde afutii mukaanda, avutili nde kwaa musiali a nzo a makutunu ma Bayuudayo,
tumake ni adiaali. Baata boosi babali mutso nzo a makutunu a Bayuudayo bamutali.
21 Nde abaandii uleele kwaa bo: «Mu iluumbu ki, mandaa ma beni dimaayuu mu matswi
ma beni, mamaayilimi.»
22 Boosi bati imbaangi ki ibwe mu nde, bakimii mu mandaa mamabwe mapali mu munywa
a nde, baleeli: «Wu a ni mwaana a Yoosefi pe?»
23 Nde aleeli kwaa bo: «Ngwanya, beni sa dita tsaba yi mu me: mubuyi, beeluu mu iwe-
makulu. Moosi ma bisi diayuyi ti we ayilii mo ku ngaanda a Kapernawumi, yiluu ka mo
mu tsi a we makulu.»
24 Ka nde abwileele: «Ngwanya me nadileeli: a uli na mubili so mosi pe, wububaasiingi mu
tsi a nde makulu.
25 Mu ngwanya, me nadileeli: mu taanga dia mubili Eliya, mvulu asi bilimi bitata na
batsuungi basamina kwahele a unoo mu tsi a Iseraeli. Tsi yoosi yakoti mu tsata yalaa. Mu
taanga dii, mwali ka na bakwiili balaa mu Iseraeli.
26 Ka Nziaambi a atsindii Eliya kwaa so mosi mu bo pe, ka ndila kwaa mukwiili mosi wali
mu Sarepita, mu tsi a Sidoni.
27 Mu Iseraeli mwali ka na bangaa bwaari balaa mu taanga dia mubili Elisa. Bunu, so mosi
pe mu bo abeelii. Ka ndila Namani, musi Siria.»
28 Boosi mu nzo a makutunu ma Bayuudayo baluuli mu kesi, bu bayuyi mandaa maa,
29 batemini, bamupalisi ku mbari a ngaanda, bamubeyi na tee nha yulu a mbeenge a
mulaanda wu batuungu ngaanda a Nazareti, paa bamukilimisi.
30 Ka nde ayoyi nha kati a bo, ayeni wa nde.

Muutu wubali mu ukwaamisa kwaa muheebili wumubi
(Malako 1.21-28)

31 Yiisu ayeni ku ngaanda a Kapernawumi, mu itinini kia Ngalili ku akiyiisi mu iluumbu
kia saba*.
32 Baata bakimii mu nziisili a nde, bu akitsuu na lituu.
33 Mu nzo a makutunu ma Bayuudayo, mwali na muutu wali na muheebili wumubi. Nde
aloyi mu ndaa yinene na aleeli:
34 «Aa Yiisu! Musi Nazareti! We yo ki ndaa li na yo na bisi? Mu ufuhusu bisi we yiri? Me
nayaaba bubwe we na li, we ni wa Ngira wa Nziaambi.»

✡ **4:11** Mkg 91.11-12 ✡ **4:12** Ndi 6.16 ✡ **4:19** Yes 61.1-2 * **4:31** *saba:* Iluumbu kia Bayuudayo kia puumini

35 Yiisu wamusieembi, aleeli: «Wuru kele, pala mu muutu wu.» Muheebili wumubi
abwiisi muutu wuu nha kati a baata boosi, apali mu nde, ka a wamumweesi pasi pe.
36 Boosi bakimii, balelisini: «Yi ki pili a ndaa yi? Muutu wu li mu utumu miheebili
mimibi, mu lituu na mifuri na mio mili mu upala!»
37 Mvuungu a Yiisu yatsiaamii mu itinini kia tsi kioosi.

Yiisu abeelisi babeeri balaa
(Mataayi 8.14-17; Malako 1.29-34)
38 Yiisu bu apali mu nzo a makutunu ma Bayuudayo, ayikoto mu nzo a Simooni. Buko
ba Simooni wa mukaasa ali na baa la mifuri, babali mu nzo muu baloombi kwaa Yiisu,
abeelisi nde.
39 Yiisu abaandini nha yulu a mubeeri, asieembi baa. Lo lasiisi mubeeri, nhaa-na-tsi,
mubeeri uyaaba utemene na usalila bo.
40 Taanga bu diadiaami, boosi babali na baata bangaa bibeeri bia mupili na mupili mu
manzo, babeyi bo kwaa Yiisu. Nde wababeelisi, bu anayi mioo nha yulu a muutu-muutu.
41 Miheebili mimibi ka miapali mu balayi, mialoyi, mialeeli: «We ni Mwaana a Nzi-
aambi!» Nde asieembi mio, a anyaali mio mitsuu pe, mundaa ti mio miayaabi ti nde ni
Kristo.

Yiisu ayiisi mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo
(Malako 1.35-39)
42 Bukia ngwaali, Yiisu apali, ayeni ku mbuu yatakuu yahele a baata. Makoongi ma
baaata mamusiayi, bu bo basolili nde, bo bayiri kwaa nde. Bo a batooni pe ti nde asiisi
bo.
43 Ka Yiisu aleeli kwaa bo: «Me nafwaana uyaabisa ndaa yimbwe ya Ipfumu kia
Nziaambi mu mangaanda makimi ka, ni mu ndaa yii Nziaambi atsinduu me.»
44 Na nde akiyiisi mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo ma mu Yuuda.

5

Yiisu asooli miyii mia nde mia tsiomi
(Mataayi 4.18-22; Malako 1.16-20)
1 Iluumbu imosi, Yiisu bu atemini nha peembi a diaanga la Ngenesareti, koongi
yamupinyini mu uyuu mandaa ma Nziaambi.
2 Nde amoni mabootu moolo mali nha simi la diaanga. Balobi ba batswi basutii mu mo
mu uswaa masiele ma bo.
3 Yiisu akoti mu mosi mu mabootu maa, ni bootu la Simooni. Yiisu wamuloombi mu
utakuu hoolo na simi. Yiisu adiaali mu bootu na abaandii uyiisi makoongi.
4 Bu amani uyiisi, Yiisu aleeli kwaa Simooni: «Diyene nha maamba mali na musundu,
didumunu masiele ma beni mu ubaa batswi.»
5 Simooni avutili, aleeli: «Muyiisi, bisi dimaasala butsuu bubiimbili, ka a dibayi iloo pe.
Ka mu ndaa bu we leeli, me nidumunu masiele.»
6 Nha mbisi a udumunu masiele, bo babayi batswi balaa na masiele ma bo mabaandii
ukakuu.
7 Bo bati bambaayi ba bo babali mu bootu lilikimi mbila, paa bababasila. Bo bayiri,
baluusi mabootu mo mamoolo mu batswi, na mo makeni udiaama.
8 Simooni Peetero bu amoni buu, atsukini nha kulu a Yiisu, aleeli: «Pfumu, matuu nha
pele a me, mundaa ti me ni ngaa masumu!»
9 Simooni na babali na nde bateeti mu boomo, mu ndaa iteesi kia batswi balaa kibabayi.
10 Bambaayi ba Simooni ka: Yaki na Yowani, baana ba Zebedaayi bateeti mu boomo. Ka
Yiisu aleeli kwaa Simooni: «A ba na boomo pe, umata lolo li, we saba mulobi a baata.»
11 Bu babeyi mabootu nha simi, bo basiisi bioosi, na baduki Yiisu.

Yiisu abeelisi ngaa bwaari
(Mataayi 8.1-4; Malako 1.40-45)
12 Yiisu bu ali ku ngaanda mosi, muutu mosi wali nyutu yoosi yaluulu mu bwaari bu
amoni nde, ayitsukunu nha kulu a nde, busu mu tsini. Nde wamuloombi, aleeli: «Pfumu, so
we tooni, we utuu ubeelise me.»
13 Yiisu asibili koo, wamubeembi, na aleeli kwaa nde: «Me tooni, ki beeluu wa we.» Nhaa-
na-tsi, bwaari uyaaba uwa.
14 Yiisu wamutumi: «A yaabisa ndaa yi kwaa muutu pe, ka yene yamonuu kwaa ngaanga
a Nziaambi, na ha bungori mu ubeeluu kwa we, mbii bwatumi Mooso. Sa iba imbaangi
kwaa bo.»

15 Ka mvuungu a Yiisu yavuli utsaamuu. Makoongi malaa makukini mu uyuu nde na
ubeeluu mu bibeeri bia bo.
16 Ka nde makulu akiyene mu mambuu mahele a baata mu ukuundu.

Yiisu abeelisi muutu wabobo binama
(Mataayi 9.1-8; Malako 2.1-12)

17 Iluumbu imosi Yiisu akiyiisi. Bafarisi na bayiisi ba mikele bali nhaa. Bo bamati mu
mala moosi ma Ngalili, ma Yuuda na mu Yeruselemi. Lituu la Pfumu lali na Yiisu, na ni mu
lo nde akibeelese babeeri.
18 Mono babaala babeyi nha yulu a mbuu, muutu wabobo binama, bo basiayi mu ulooso
nde mutso nzo, na ubee nde nha kulu a Yiisu.
19 Bu bahele uyaaba nha bulooso nde mu nzo mu ndaa a koongi, bahaati ku yulu a siaangi
la nzo. Bo batuli wuru na basutili mubeeri nha ikala kia nde nha kati a baata, na bamusuusi
nha kulu a Yiisu.
20 Yiisu bu amoni imiini kia bo, aleeli kwaa mubeeri: «Mbaayi a me, masumu ma we
basiiri kolokolo.»
21 Ni mubuu, bayiisi ba mikele, na bafarisi na basonii ba bo babaandii utsimi na uleele
ti: «Wuunawu ni na, uli mu utuu Nziaambi? Na utuu usa masumu kolokolo, mbii a ndila
Nziaambi pe?»
22 Yiisu ayaabi matsimi ma bo, wabaleeli: «Mu ima dili na matsimi ma pili yii?
23 Ima kia avulu uleenge nha kati a uleele: “masumu ma we basiiri kolokolo” na “temene,
yene wa we?”
24 Me natoono ti, beni diyaaba ti Mwaana a Muutu li na lituu la usa masumu kolokolo
nha tsi.» Yiisu aleeli kwaa wa bobo binama: «Me ndeeli kwaa we: temene, holo ikala kia
we, yene ku nzo a we.»
25 Nhaa-na-tsi, wa bobo binama uyaaba utemene nha kulu a baata boosi, aholi ikala kia
nde, ayeni ku nzo a nde, akiinzi Nziaambi.
26 Boosi bakimii, baluuli mu boomo, babili Nziaambi, baleeli: «Iluumbu ki dimoni mandaa
ma kimikimi!»

Yiisu ati Levi mbili
(Mataayi 9.9-13; Malako 2.13-17)

27 Nha mbisi a nhaa, Yiisu apali, amoni mutoli a limaanda, kuumbu a nde Levi, adiaala
nha mbuu ya isala kia nde, Yiisu wamuleeli: «Duku me!»
28 Levi atemini, asiisi bioosi, na wamuduki.
29 Levi ayilii Yiisu ndaamba yinene mu nzo a nde. Batoli ba limaanda balaa na baata
bakimi, badiaali na bo nha meese.
30 Bafarisi na bayiisi ba mikele ba bo, banhunhinyi na baleeli kwaa miyii mia Yiisu: «Mu
ima beni dibaadia na dibaanywa na batoli ba limaanda na bangaa masumu?»
31 Yiisu avutili, aleeli kwaa bo: «Baata bali polo a bali na nzala a mubuyi pe, ka ndila
babeeri bali na nzala a nde.
32 Me a nayiri pe mu uta balibweeye mbili, ka bangaa masumu mu ndaa ukiingili bo
mayele.»

Yiisu na ndiili a mutuutu
(Mataayi 9.14-17; Malako 2.18-22)

33 Bafarisi baleeli kwaa Yiisu: «Miyii mia Yowani na mia bisi mibaadii mutuutu, na
mibaakuundu, ka mia we mibaadia na mibaanywa.»
34 Yiisu avutili kwaa bo, aleeli: «Buni beni dituu utumu babayiri ku mukuungi a
makweele mu udii mutuutu, mu taanga di mufuru a makweele akeni na bo?
35 Ka mu taanga di bakaamaasa mufuru a makweele nha kati a bo, mu biluumbu bii, bo
sa badii mutuutu.»
36 Yiisu abwita bo tsaba yi: «Muutu a ubaakaka iteendi pe mu ilwaata ki inyatii, na
ubaamba kio nha ilwaata ki ikulu. Leeti, nde sa abiiyisi ikutu ki inyatii, mundaa ti, iteendi
ki inyatii a kiafwaana na ikutu ki ikulu pe.
37 Pili mosi, muutu a ubaalooso pe viinyi lilinyatii mu mambiindi ma makulu. Ka so
nde loosi lo, viinyi lilinyatii sa libulu mambiindi, lo makulu sa litsaamuu na mambiindi
sa mabuluu.
38 Ka viinyi lilinyatii lafwaana mu mambiindi mamanyatii.
39 A uli na muutu pe wuli mu ubwatoono viinyi lilinyatii, nha mbisi a unywa lilikulu. Mu
ngwanya, n de sa aleele ti: viinyi lilikulu lavulu mu bubwe.»

6

Yiisu na iluumbu kia saba
(Mataayi 12.1-8; Malako 2.23-28)

1 Iluumbu imosi kia saba, Yiisu bu akisabuu matsiee ma bele, miyii mia nde miakabi bele,
bakolili mbutu dia bele, banyonhinyi na badi.
2 Bafarisi ba bamosi baleeli kwaa bo: «Mu ima beni dili mu usa mandaa ma mikele mialii
iluumbu kia saba?»
3 Yiisu avutili kwaa bo: «Ka a dia taangi pe masi Daavidi, bu nde akwi nzala na babali na
nde?
4 Nde akoti mu nzo a Nziaambi, aholi mapa ma baha bungori kwaa Nziaambi, adi mo ahi
mo kwaa baata bali na nde. Bunu, ndila bangaanga ba Nziaambi bali na muswa mu udia
mo.»
5 Yiisu aleeli kwaa bo: «Mwaana a muutu li Pfumu a iluumbu kia saba.»

Muutu ngaa koo kiabobo
(Mataayi 12.9-14; Malako 3.1-6)

6 Mu iluumbu ikimi kia saba, Yiisu akoti mu nzo a makutunu ma Bayuudayo mu uyiisi.
Muu mwali na muutu, wali koo kia nde kia babaala kiabobo.
7 Bayiisi ba mikele na bafarisi bakikete nde bubwe mu umono mbii ti Yiisu utuu ubeelese
muutu mu iluumbu kia saba, paa basololo toono yi bo bufuundu nde.
8 Ka Yiisu ayaabi matsimi ma bo. Nde aleeli kwa muutu wali na koo kiabobo: «Temene,
yiri nha, nha kati a baata boosi.» Muutu, atemini ayiiri nha kula bo.
9 Na Yiisu aleeli kwaa bo: «Me nifuulu kwaa beni: mu iluumbu kia saba, uli na muswa
mu usa mandaa mamabwe so mamabi? Mu uvuusu muwuumu a muutu na so mu unyaala
nde afuu?»
10 Nde atali baata boosi, aleeli kwaa ngaa koo kiabobo: «Sibili koo kia we.» Nde asibili kio
na koo kia nde kiabeelii.
11 Bayiisi ba mikele na Bafarisi baluuli mu kesi, babayi imoo nha kati a bo mu yibafwaana
usa kwaa Yiisu.

Yiisu asiooli batumu kuumi na boolo
(Mataayi 10.1-4; Malako 3.13-19)

12 Mu biluumbu bii, Yiisu ayeni ku mulaanda mu ukuundu. Butsuu ba bubiimbili, nde
ali kuu mu ukuundu Nziaambi.
13 Bu bakieeri, Yiisu ati miyii mia nde mbila, asiooli kuumi na boolo, wabaluyi kuumbu
batumu.
14 Simooni, wu nde aluyi kuumbu Peetero, Andere, mwaana a nguu a Peetero, Yaki,
Yowani, Filipo, Baritelemi,
15 Mataayi, Toma, Yaki, ni mwaana a Alife, Simooni wu bubaata *Zelote.
16 Na Yuuda mwaana a Yaakobi na Yuuda Isikarioti, wu ukituu muyeelili.

Yiisu ayiisi na abeelisi
(Mataayi 4.23-25)

17 Nde akulumini na bo, atemini nha mbuu ya ileese. Nhaa mwali na koongi yinene ya
miyii mia nde, na koongi a baata balaa babamati mu tsi yoosi ya Yuuda, ku Yeruselemi.
Babamosi ka bamati ku mangaanda ma Tiro na Sidoni, ni mangaanda mamali mu mukoo
a mubu.
18 Bo bayiri mu uyuu nde na mu ubeeluu mu bibeeri bia bo. Ba miheebili mimibi
miakikwaamisa, babeelii ka.
19 Koongi yoosi yasiayi mu ubeembe nde, mu ndaa lituu lakipala mu nde na lakibeelisi
boosi.

Makinyi na mangebe
(Mataayi 5.1-12)

20 Yiisu bu asiimbili misi kwaa miyii mia nde, wabaleeli:
«Kinyi kwaa beni bali bawele,
ka Ipfumu kia Nziaambi ili kia beni!
21 Kinyi kwaa beni bali nzala mu taanga di,
ka beni sa diyutuu!
Kinyi kwaa beni bali mu ulili mu taanga di,
ka beni sa disiebe!»

---

* **6:15** Zelote: muutu watoono tsi a nde na uli mu ukala yo

22 «Kinyi kwaa beni, so baata bubele beni, so baata butunu beni, so baata butuu beni, so
baata buleele mabi mu beni mu ndaa a Mwaana a Muutu.
23 Bu iluumbu kii ikaayira, diba na kinyi, diyaanga, ka mono, musieende a beni li
wumunene ku yula, ka ni buu ka bwasi bataayi ba bo kwaa mibili.»
24 «Ka ngebe kwaa beni bisini,
beni dimaaholo mboondili a beni.
25 Aa ngebe kwaa beni badili diayutuu mu taanga di,
ka beni sa dikwa nzala!
Aa ngebe kwaa beni badili mu usiebe mu taanga di,
ka beni sa diba mu bukwiili na matsanga!
26 Ngebe kwaa beni, mutaanga di baata boosi buleele ma mabwe mu beni, ka ni buu ka
bwayilii bataayi ba bo kwaa mibili mia pia!»

Litoono mu mitaata
(Mataayi 5.38-48; 7.12)

27 «Ka kwaa beni ba dili mu uyuu me, me nadileeli: Ditoono mitaata mia beni, disa ma
mabwe kwaa baata ba bali mu ubele beni.
28 Disieme babusibi beni, dikuundu mu ba butsoro beni.
29 So muutu teti we mu tama limosi, wamumweese ka lilimosi. So muutu holi iyungu kia
we, nyaala nde aholo ka ikutu kia we.
30 Pasi wu uloombo we, wamuha; wu holi bia we, a bwaloombo bio pe.
31 Pasi bu ditooni ti baata badisa, ni buu beni disa kwaa bo.
32 So ditooni ndila babatoono beni, mu ima buvutulu beni matoondo? Bangaa masumu
ka utoono ba batoono bo.
33 So dili mu usa mandaa mamabwe kwaa ba bali mu usa beni ma mabwe, mu ima
buvutulu beni matoondo? Bangaa masumu bali mu usa ka pili mosi!
34 So dili mu usoombuso kwaa ba badiasa ilimbisi ti sa bafutu, mu ima buvutulu beni
matoondo? Bangaa masumu ka bali mu usoombusono mu ndaa ubaa futu!
35 Ka ditoono mitaata mia beni, disa mandaa mamabwe, disoomboso kwahele a ukebe
ndaanda. Musieende a beni sa aba wu munene, na beni sa diba baana ba Nziaambi wa ku
kati a yula, mundaa ti, nde li wumubwe kwaa ba buhele uvutulu nde matoondo na kwaa
bababi.
36 Diba bangaa ngebe weti taayi a beni ni ngaa ngebe.»

A difuundusu bambaayi pe
(Mataayi 7.1-5)

37 «A difuundusu pe, na mbari Nziaambi ka a ufuundusu beni pe. A dibwiisi pe, na
mbari Nziaambi ka a ubwiisi pe beni. Disa bambaayi kolokolo, na Nziaambi ka sa wadisa
kolokolo.
38 Dikaba kwaa bambaayi na Nziaambi ka sa wadikaba. Sa baluusu mu pfwoolo a ikutu
kia we iteesi ki ibwe ki bakomo, ki banyingisi, na kiapfwaabula. Ka iteesi ki beni dileesele
bambaayi, sa Nziaambi sa aleesele beni ka mu kio.»
39 Nde abwi ta bo tsaba: «ka ingimangimi utuu ubiti mbaayi ingimangimi? Ka bo baboolo
a bubwa mutso dunu pe?
40 Muyii a avulu pe muyiisi a nde, ka pasi muyii wu ubaayii bubwe sa aba weti muyiisi a
nde.
41 Ka mu ima li mu umono itiiti kili mu lisi la mwaana a nguu a we, ka muti uli mu lisi la
weme amoni nde pe?
42 Buni utuu uleele kwaa mbaayi a we: Mbaayi, nyaala me maasa itiiti kili mu lisi la we,
we makulu a amono muti uli mu lisi la we pe? We ngaa lisi kutso likaya, kwa maasa muti
uli mu lisi la we makulu, tumake sa mono buni we utuu maasa itiiti kili mu lisi la mbaayi
a we.»

Muti na mbutu dia nde
(Mataayi 7.16-20; 12.33-35)

43 «A uli na muti wu mubwe wu ubaabutu mbutu dimbi pe, a uli ka na muti wu mubi wu
ubaabutu mbutu dimbwe pe.
44 Ka pasi muti ayaabina mu mbutu dia nde. A bubaakaba mbutu dia bafiike mu muti
wa matsieende pe, a bubaakaba mbutu dia viinyi mu mingaamba pe.
45 Muutu wumubwe li mu upalisa mamabwe mu busini ba mutima a nde wumubwe.
Muutu wumubi li mu upalisa mamabi mu mutima a nde wumubi. Mu ngwanya, munywa
a muutu upalisa mamaluulu mu mutima nde.»

Manzo moolo
(Mataayi 7.24-27)

46 «Mu ima dibaata me “Pfumu, Pfumu”, ka a dibaayiluu pe ma nibaa leele beni?
47 Pasi wu uyira kwaa me na uyuu mandaa ma me na uyiluu mbii bu mali, me sa mweese beni wu nde afwaanina:
48 Nde afwaanina na muutu watuungu nzo. Akwi haa, asundisi na asuusi ibwa nha yulu a manya. Nyaamba ya mifuri yayiri, yabwiilili nzo yii, yo a yabwiiri pe, mu ndaa ti yo batuungu bubwe.
49 Ka wuli mu uyuu mandaa ma me, na ali mu usalila mo pe, afwaanina na muutu watuungu nzo nha yulu a tsieengi, kwahele a ibwa. Nyaamba yabwiilili yo: mawasa-mawasa yo uyaaba ubwa, na mbwiilili a nzo yii yali yinene!»

7

Yiisu abeelisi booyi la mukuutu a kama a masodaare
(Mataayi 8.5-13)

1 Yiisu bu amani uleele mandaa ma nde moosi kwaa baata, akoti mu Kapernawumi.
2 Booyi la mukuutu a kama a masodaare wu nde atooni kwalaa ali na ubeele, nha peembi a likwa.
3 Bu ayuyi mvuungu a Yiisu, atsindii bakuutu ba Bayuudayo bamosi kwaa nde mu ya loombo kwaa nde ayiri a beelese mutee a nde.
4 Bu batoori kwaa Yiisu, bahanini mu upele nde, baleeli: «muutu wu afwaana ti we ha nde libaasila.
5 Ka nde atoono ifuumbu kia bisi, nde makulu wadituungili nzo a makutunu.»
6 Yiisu ayeni na bo. Ka bu atoori bebele na nzo, mukuutu a kama a masodaare atsindii banduu, ba muleele: «Pfumu, a mono wa we pasi pe, ka a nafwaana pe ti we koto ku tsini a siaangi la me.
7 Ni mu buu, me natsimi ti a nafwaana uyira kwaa we pe, ka leele ndaa ndila mosi, na booyi la me libeeluu.
8 Me makulu ndi ku tsini a litumu la bakuutu bame, na ndi na masadara ma ndi mu utumu. So ndeeli kwaa mosi: yene! Nde yeni; kwaa wu mumosi: yiri, nde yiri; kwaa booyi la me: Yiluu ki, nde yilii kio.»
9 Yiisu bu ayuyi maa, akimii mu nde, asieetii, aleeli kwaa baata bakiduku nde: «Me nadileeli: So mu Iseraeli a nasololo imiini ki inene kia pili yi pe.»
10 Babatsindii, bu bavutii ku nzo, babaasi mutee abeeluu.

Yiisu asiimbili mwaana a mukwiili mu babakwa.

11 Nha mbisi nhaa, Yiisu ayeni ku ngaanda ya kuumbu Nayini, miyii mia nde na koongi a baata yalaa bayeni na nde.
12 Bu asweesi nha kotili a ngaanda, mono bakibiti wakwa, mwaana wa baala ndila mosi wa nguu a nde wali mukwiili, na koongi yalaa ya mu ngaanda yii yali na nde.
13 Pfumu wamumoni, wamukwiilili ngebe, aleeli kwaa nde: «a lili pe!»
14 Yiisu asweesi, abeembi mububulu, bababiti batsikini. Yiisu aleeli: «Mufuru, me ndeeli we, temene!»
15 Na wakwa asiimbii, abaandii utsuu. Yiisu wamuvutili kwaa nguu a nde.
16 Boomo babwiilili boosi, bakiinzi Nziaambi, baleeli: «Mubili wu munene maa pala nha kati a bisi, Nziaambi maa yiri mu uyobolo baata ba nde.»
17 Mvuungu a ndaa yayilii Yiisu yatsiaamii mu tsi yoosi ya Yuuda na mu mala madiengelele yo.

Yiisu na Yowani Mubootii
(Mataayi 11.2-19)

18 Miyii mia Yowani mia muleeli mandaa maa moosi. Yowani ati miyi mia nde mioolo mbila.
19 Atsindii mio kwaa Pfumu mu ufuulu nde: «We ni wafwaana uyira, ooti diafwaana ukebe muutu mukimi?»
20 Miyii bu miatoori kwaa Yiisu bamuleeli: «Yowani Mubootii waditsinduu difuulu we: we ni wafwaana uyira, so a buu pe bisi diafwaana ukebe mukimi?»
21 Mu taanga dii, Yiisu abeelisi baata balaa bangaa bibeeri, ba ngaa bifuumbu, baata bangaa miheebili mimibi, na abeelisi balayi babakwa misi.
22 Nha mbisi nde avutili kwaa miyii mia Yowani: «Yenani dileele Yowani ma dimoni na ma diyuyi:
Bakwa miisi bali mu umono, bitonzo bili mu udieenge,
bangaa bwaari bali mu ubeeluu, bakwa matswi bali mu uyuu,

ba bakwa bali mu usiimbuu, ndaa yimbwe bayaabisi kwaa bawele.
23 Kinyi kwaa pasi wuu heele ubwiisi imiini kia nde mu me.»
24 Ka batumu ba Yowani bu bavutii, Yiisu abaandii utsuu mu Yowani kwaa makoongi, aleeli: «Ima beni diyimono ku tsi ya tsata? Liheese lili mu unyingini mu mupepe?
25 Ka ima beni diyimono? Muutu walwaata bikutu bia tala? Ka babali mu ulwaata milwaata mia buzitu na bali mu uba mutso busini bali mu udiaala mu manzo ma mitini.
26 Ka ima beni diayamono? Mubili a Nziaambi? Ee-e, me nadileeli, nde avulu na paa mubili.
27 Ni mu nde Yowani basonuu:
“Mono, me sa tsinduu tumu a me nha kulu we,
mu uyiluu we kuulu nha kulu a we.”
28 «Me nadileeli: Nha kati a babaala boosi babutuu mu mukaasa, a uli na wavulu Yowani mu bunene pe, ka bunu wavulu bukee mu Ipfumu kia Nziaambi avulu nde mu bunene.
29 Baata boosi na batoli ba limaanda bayuyi nde. Baleeli: “Nziaambi tooni bisi uyobolo!” Na baholi libootuu la Yowani.
30 Ka bafarisi na bayiisi ba mikele ba bisi ma Nziaambi atooni uyiluu mu bo, na bo babisi libootuu la Yowani.»
31 Yiisu abwileele: «Na me nifwaanisa baata ba kubu yi? Na na bafwaanina?
32 Bafwaanina na baana ba badiaala nha kooyi, bali mu ulohosono mu uleele: Difuli beni piipi, ka beni a dikini pe, diyimbili beni mikuunga mia likwa, ka beni a dilili pe.
33 Ka Yowani Mubootii ayiri, nde ali mu udia mapa pe, ali mu unywa viinyi pe, ka beni dileeli: “Muheebili wu mubi li mu nde.”
34 Mwaana a Muutu ayiri, nde li mu udia na li mu unywa, na beni dileeli: “Mono, muutu wu, matsimi ma nde moosi ndila ma udia na unywa mala! Nde li nduu a ba ngaa masumu na batoli ba limaanda.”
35 Ka buyeri ba Nziaambi bumonii balibweeye kwaa baana ba nde boosi.»

Yiisu mu nzo a Simooni Mufarisi
36 Mufarisi mosi aloombi Yiisu adia na nde. Yiisu akoti mu nzo a mufarisi, adiaali nha meese.
37 Mwali mu ngaanda yii na mukaasa mosi ngaa masumu. Bu ayaabi ti Yiisu ali nha meese mu nzo a mufarisi, nde abeyi ibasa kia luulu mu mananaasa,
38 ayeni nha peembi a miili mia Yiisu nde. Alili, abolisi miili mia Yiisu mu matsanga, akoombili mio mu naanga dia nde, anyumbiti miili mia Yiisu, ayitili mananaasa nha yula mio.
39 Mufarisi wa tumisi Yiisu bu amoni buu aleeli mu mutimi a nde: «mbiiti muutu wu ali mubili, nde keni yaaba ti mukaasa uli mu beembe nde li ngaa masumu.»
40 Yiisu, aleeli kwaa mufarisi: «Simooni, ndi na ndaa ya uleele kwaa we.» Simooni avutili: «Muyiisi kileele.»
41 «Baata boolo bali na yaama la musoombisi a mboongo, watsiomi, makama mataana ma mboongo, ka wu mumosi maku mataana.
42 Ka bu baheli na bia ufutu, wabanyaali bo baboolo. Na mu bo kaavulu nde utoono?»
43 Simooni avutili: «Me tsimi ti nde wubanyaalili yaama lavulu bunene.» Yiisu aleeli kwaa nde: «We kesi bubwe.»
44 Bu asieetii kwaa mukaasa, aleeli kwaa Simooni: «We li mu umono mukaasa wu? Me koti mu nzo a we, ka we ahi me maamba ma uswaa miili pe. Ka nde swayi miili mia me mu matsanga ma nde, koombili mio mu naanga dia nde.
45 We a nyumbutu me pe, ka nde umata kotili a me a akoono pe miili mia me unyumbutu.
46 We ayitili maari nha yula mutswe a me pe, ka nde yitili mananaasa mu miili mia me.
47 Ni mu buu nadileele: nde amweesi litoono lalaa bu masumu ma nde malaa banyaali. Ka wu banyaala mama kee, amweesi ka litoono li likee.
48 Yiisu aleeli kwaa mukaasa wuu: Masumu ma we basiiri kolokolo.»
49 Ba bali badiaala na nde nha meese babaandii uleelesene: «Wuunawu ni na wu tuu usa masumu kolokolo?»
50 Ka nde aleeli kwaa mukaasa: «Imiini kia we ivuuyisi we: yene mu iyeenge.»

8

Bakaasa ba baasili Yiisu
1 Nha mbisi, Yiisu ayeni midieenge mu pasi ngaanda na mu pasi bula mu uyiisi na uyaabisa ndaa yimbwe ya Ipfumu kia Nziaambi. Miyii kuumi na mioolo miali na nde
2 na Bakaasa bakimi ba babeelisi mu miheebili mimibi na mu bibeeri: ni Mari wu bubaata musi Mangadala, wu bapalisi miheebili tsaamba mimibi,

3 Zaana mukari a mukebi a busini ba Erode wa kuumbu Kuza, na Suzaana na bakimi
balaa babababaasili Yiisu na miyii mia nde mu mbayili a bo.

Tsaba ya mukuni
(Mataayi 13.1-9; Malako 4.1-9)
4 Koongi yalaa yakukini, mu pasi ngaanda baata bayiri kwaa Yiisu, nde ati bo tsaba yi:
5 «Mukuni mosi ayeni ku tsiee a nde mu ukunu mbutu, ka bu ali mu ukunu, ndaamba a
mbutu yaki yena bwa mukuulu a kuulu, baata badiaati, na banyunyi bayula badi dio.
6 Dimosi diabwi nha yula a manya, bu diamani ukulu, dia kanyi mu ndaa ti a kwali
nyototo pe.
7 Dimosi diabwi nha tso mingaamba. Diameni na mingaamba mbuu mosi, mingaamba
mianyongisi dio.
8 Dimosi diabwi mu tsieengi dimbwe, diakuli, diabuti mbutu kama-kama.» Bu amani
maa uleele, aloyi: «wuli na matswi ma uyuu, nyaala ayuu.»

Mu ima Yiisu ubaatsuu mu matsaba
(Mataayi 13.10-17; Malako 4.10-12)
9 Miyii mia Nde mia mufuuli Mambiindili ma tsaba yii.
10 Nde avutili: «Beni badihi mu uyaaba matsweeyi ma Ipfumu kia Nziaambi; ka kwaa ba
bamosi mu matsaba bali mu uyuu mo,
paa so bali na misi bwaasi a bumono iloo pe,
na so bayuyi a buyaaba pe.»

Yiisu abiindili tsaba ya mukuni
(Mataayi 13.18-23; Malako 4.13-20)
11 «Mono mbiindila tsaba ni yi: Mbutu ni mandaa ma Nziaambi.
12 Dia mu kuulu a kuulu, ni baata bali mu uyuu mandaa ma Nziaambi. Ka Saatina li mu
uyira mu umaasa ndaa mu mitimi mia bo, mu ndaa ti a basa imiini na ubaa liyobolo.
13 Dia nha yulu a manya ni babali mu uyaka mandaa mu kinyi, ka mo a mali na miaanzi
mu bo pe. Bo bali mu usa imiini taanga ndila hoolo, ka mu taanga dia nziesini bo bali mu
ubwiisi imiini.
14 Diabwi nha tso mingaamba ni baata babali mu uyuu mandaa. Ka minyoongo, busini
na makinyi ma tsi, mali mu unyongoso imiini kia bo. Bo a bali mu utuu ubutu mbutu
diayele pe.
15 Diabwi mu tsieengi dimbwe, ni baata bali mu uyuu mandaa mu mutima wafwaana
na wumubwe. Bo bubaakebe mo na bubaabutu mbutu, kutso mukonono.»

Tsaba ya mwiindi
(Malako 4.21-25)
16 «A uli na muutu wu unamisa mwiindi, mu ufuu nde ku tsini a mbasa pe, so mu ulooso
nde ku tsini a mbuu pe. Ka bunu, bali mu usuusu nde nha mbuu yanaanguuu; paa boosi
ba bukoto bamono liyalila.
17 Ka a uli na iloo pe kibaswee, kikaahele umonuu, a uli na iloo pe kia tsweeyi kikaahele
uyabina na umonuu nha kati a liyalila.
18 Ni mu buu, disa mayele mu nzuyili a beni. Mu ndaa ti, sa baha kwaa wa baa, ka kwaa
wa heele ubaa sa bamupatila so ki nde atsimi ti mbayili a nde.»

Nguu na baana ba nguu ba Yiisu
(Mataayi 12.46-50; Malako 3.31-35)
19 Nguu a Yiisu na baana banguu ba nde bayiri kwaa Nde; ka bakooni uswese kwaa nde
mu ndaa a koongi yi inene.
20 Baata baleeli kwaa nde: «Nguu a we na baana ba nguu ba we bali ku mbari, batooni
umono we.»
21 Ka Yiisu avutili kwaa bo: «Nguu a me na baana ba nguu ba me, ni babubaayuu mandaa
ma Nziaambi na usalila mo.»

Yiisu awurisi iteembi
(Mataayi 8.23-27; Malako 4.35-41)
22 Iluumbu imosi, Yiisu akoti mutso bootu na miyii mia nde. Aleeli kwaa bo: «disabuwani
ku simi la diaanga lili mosi.» Na bayeni.
23 Mu taanga di baki sabuu, Yiisu alaari tolo. Iteembi kia mifuri kia abwi nha yula
diaanga, bootu laluuli mu maamba, na bali bele na ufuu.
24 Miyii mia Yiisu miaswesi kwaa nde, bamusiimbili na baloyi: «Muyiisi, Muyiisi, bisi
dikwiiri.» Ka nde asiimbii, asieembi iteembi na mapo ma maamba biawuri, na bioosi biali
na pii.

25 Yiisu aleeli kwaa miyii: «Imiini kia beni kuni yili?» Baluuli mu boomo na bakimii, baleelisini: «Ka wuunawu ni na, uli mutuumu kwaa iteembi na maamba? Na bio bili mu utumumu nde.»

Yiisu abeelisi muutu ngaa miheebili mimibi
(Mataayi 8.28-34; Malako 5.1-20)

26 Basiabii ku tsi a basi Ngerasa, yasuungunu na Ngalili.
27 Yiisu bu asutii nha simi, baala limosi lali na miheebili mimibi mu ngaanda yii, lamubwaani. Umata bele pee, lo lali bikutu ulwaata pe, mu nzo udiaala pe ka nde udiaala ku mangili.
28 Bu amoni Yiisu, aloyi, atsukini nha miili mia nde, na aleeli: «Yiisu, Mwaana a Nziaambi wa ku kati a yula? We ki ndaa li na yo na me? Kolokolo a we, a sieembe me pe!»
29 Ka Yiisu atumi muheebili wumubi apala mu muutu wuu. Mundaa ti muheebili wuu akikwaamisa nde taanga dioosi. Bakikutu muutu wuu mio na miili mu mikuru mia bitali. Ka nde akitabulanga mio, na muheebili wu mubi aki biti nde mu matsi ma tsata.
30 Yiisu wamufuuli: «Kuumbu a we na?» Nde avutili: «Koongi»; mu ndaa ti miheebili mimibi mialaa miali miakoto mu nde.
31 Miheebili mii mia peli Yiisu anyaala utumu mio miyene ku mbeenge.
32 Ka nhaa, wali na mukaanga a bangulu wu munene baki dia ku yula a mulaanda. Miheebili mimibi mialoombi kwaa Yiisu aha mio muswa mu ukoto mu bangulu. Yiisu ahi mio muswa.
33 Miheebili mimibi miapali mu muutu, miakoti mu bangulu, mukaanga akilimini mu mbeenge a diaanga mu adiaami.
34 Bakebi ba biboori bii bu bamoni ma mayilimi, babati, babiti mamvuungu mu mangaanda na mu mala.
35 Baata bapali mu umono mioosi mialabii, bayiri kwaa Yiisu, bamoni muutu wapali miheebili mimibi adiaala nha pele a Yiisu, alwaata bikutu na ali na imuutu kia nde kioosi. Baata babayi boomo.
36 Babamoni miayilimi baleeli kwaa bamosi buni muutu ngaa miheebili mimibi akuulii.
37 Basi Ngerasa boosi baloombi Yiisu ayene, asiisi bo bu bali na boomo balaa. Yiisu akoti mu bootu, avutii.
38 Baala lapala miheebili mimibi aloombi kwaa Yiisu anyaala nde aba na nde, ka Yiisu avutili nde, aleeli:
39 «Vutuu ku nzo a we, leele moosi ma Nziaambi ayilii mu we.» Nde ayeni na ayaabisi mu ngaanda yoosi, moosi mamuyilii Yiisu.

Mwaana a Yayiro wa mukaasa na mukaasa wabeembe tsaanda a Yiisu
(Mataayi 9.18-26; Malako 5.21-43)

40 Bu Yiisu avutii, koongi a baata yamuyaki mbii bu boosi bakikebe nde.
41 Mono baala, la kuumbu Yayiro, ni mukuutu a nzo a makutunu ma Bayuudayo, ayiri ubwa nha miili mia Yiisu, wamupeli akoto mu nzo a nde.
42 Mu ndaa ti nde ali na mwaana wa mukaasa ndila mosi wa bilimi kuumi na bioolo wali nha peembi a likwa. Bu Yiisu akiyene ku nzo a Yayiro, makoongi mamupinyi kwalaa.
43 Mwali nhaa na mukaasa ngaa ibeeri kia upala makila umata bilimi kuumi na bioolo, na nde amani mbayili a nde yoosi ya paamba kwaa babuyi. Ka so mosi a atuuyi nde ubeelese pe.
44 Mukaasa me ayiri ku mbisi a Yiisu, abeembi ndeengi a mulwaata a nde. Nhaa-na-tsi, ibeeri kia nde kia palili a makila uyaaba uwa.
45 Yiisu afuuli: «Na beembi me?» Boosi bu batuni, Peetero aleeli: «Muyiisi, makoongi ma madiengelele we mali mu upinyi we kwalaa.»
46 Ka Yiisu aleeli: «Muutu beembi me, ka nziaabi ti mifuri mipali mu me.»
47 Mukaasa bu amoni ti bamusolili, ayiri atehete, atsukini nha kulu a Yiisu ni aleeli nha kulu a baata boosi toono yi nde abeembi Yiisu na mbii bu abeelii nhaa-na-tsi.
48 Yiisu aleeli kwaa nde: «Mwaana a me, imiini kia we ivuuyisi we. Yene mu iyeenge.»
49 Bu Yiisu ali kene mu utsuu, muutu amati ku nzo a mukuutu a nzo a makutunu a Bayuudayo na aleeli kwaa nde wuu: «Mwaana a we wa mukaasa maakwa, a bwakwaamisa Muyiisi pe.»
50 Ka Yiisu bu ayuyi maa, aleeli kwaa Yayiro: «A ba na boomo pe. Sa ndila imiini, nde sa avuu.»
51 Bu Yiisu atoori ku nzo a Yayiro, a anyaali muutu akoto na nde pe nha mbisi a ndila Peetero, Yowani, Yaki na taayi na nguu a mwaana.
52 Boosi bamulili, bakombiti matulu. Ka Yiisu aleeli: «A dilili pe, nde a akwa pe ka ala tolo.»

53 Baata basiebi Yiisu bu bayaabi ti mwaana amaakwa.
54 Ka Yiisu akaangi koo kia mwaana, aloyi, aleeli: «Mwaana a ngebe, temene!»
55 Muwuumu a mwaana avutii, nhaa-na-tsi nde uyaaba utemene. Yiisu aloombi bamuha bia udia.
56 Babuti ba mwaana bakimii kwalaa, ka Yiisu wabalii a bayaleele ma mayilimi kwaa muutu so mosi pe.

9

Isala kia miyii kuumi na mioolo
(Mataayi 10.5-15; Malako 6.7-13)

1 Yiisu akukii miyii kuumi na mioolo na ahi bo mifuri na lituu la ubingisi miheebili mioosi mimibi na la ubeelese bibeeri.
2 Wabatsindii mu uyaabisa Ipfumu kia Nziaambi na ubeleese babeeri.
3 Aleeli kwaa bo: «A dibiti iloo pe mu midieenge, so mupaanga pe, so kutu pe, so kia udia pe, so mboongo pe, so diba na bikutu bioolo pe.
4 Pasi nzo yidikoto, diba muu natee bu dimatuu.
5 Pasi ba buhele uholo beni, dipala mu ngaanda yii, na dikubulu lifuundu la miili mia beni* mu imbaangi kia bubi ba bo.»
6 Miyii miayeni, bayoyi mu pasi bula, bayaabisi ndaa yimbwe, babeelese babeeri mu mambuu moosi.

Matsimi ma Erode maviinzini
(Mataayi 14.1-12; Malako 6.14-29)

7 Erode mutini a Ngalili, ayuyi moosi makilabuu. A ayaabi pe ima afwaana utsimi mu ndaa ti ba bamosi baleeli, Yowani maasiimbuu mu babakwa,
8 ka babakimi ti Eliya maamonuu, ba bakimi ka ti mosi mu mibili mimikulu maasiimbuu mu babakwa.
9 Erode aleeli: «Yowani, me natumu bakese mutswe a nde, ka muutu wuu ni na ndi mu uyuu mandaa ma pili yi?» Na nde asiayi mu umono nde.

Yiisu adisili maku mataana ma makama ma babaala
(Mataayi 14.13-21; Malako 6.30-44; Yowani 6.1-14)

10 Batumu bavutii, bamuleeli moosi ma bayilii. Nde atakii na bo, ayeni nha bele a ngaanda yi bubaata Betesayida.
11 Baata bu bayaabi buu, bamuduki. Yiisu wabayaki na ayaabisi bo mu ndaa Ipfumu kia Nziaambi. Nde abeelisi ka ba bali na nzala ubeeluu.
12 Busi babaandii uyili, bakuumi na boolo baswesii, baleeli kwaa Yiisu: «Tsinduu koongi baata bayene mu misieenge na mala mamadiengelele mu usaa ilaari na bia udia, mu ndaa ti muunamu mu tsi ya tsata dili.»
13 Yiisu aleeli kwaa bo: «Diabaha bia udia beni bame.» Bo bavutuli: «A dibayi bikimi pe, ka ndila mapa mataana na batswi boolo. We atoono ti diyene usuumbulu baata ba boosi bia udia?»
14 Bo bali helape so maku mataana ma makama ma babaala (5 000). Ka Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde: «Diabadiaasa mu makaba makaba maku mataana mataana (50).»
15 Bayilii buu, batumi boosi badiaala.
16 Nde aholi mapa mataana na batswi boolo, atali ku yula, na asiemi bio. Nde abukili bio na ahi kwaa miyii paa bakaba kwaa koongi.
17 Baata boosi badi, bayutii. Babiti mapwooyi kuumi na moolo maluulu mu bitsuru biasiaali.

Peetero aleeli ti Yiisu ni Mesiya
(Mataayi 16.13-19; Malako 8.27-29)

18 Iluumbu imosi Yiisu akikuundu na miyii mia nde nha mbuu yatakuu, nde wabafuuli: «Makoongi maleeli ti me ni na?»
19 Bo bavutuli: «Bana ti we Yowani Mubootii, ba bamosi ti Eliya. Babamosi ka ti we ni mosi mu mibili mimikulu maasiimbuu mu babakwa.»
20 Nde afuuli kwaa bo: «aka beni ima dileeli, me na ndi?» Peetero avutili: «We ni Kristo wa Nziaambi!»

Yiisu ayaabisi likwa na tsimbili a nde
(Mataayi 16.20-24; Malako 8.30-33)

* **9:5** Kwaa Bayuudayo, ukubulu lifuundu la miili mu ulaa ti beni ka isala pe na ba ngaa bula baa ma maa bisi ndaa imbwe ya Ipfumu kia Nziaambi. Beni di siisi bo na lifuundu la bo, ni iliimbi ti Nziaambi sa afeenge bo

21 Yiisu atumi bo, banyaala uleele ndaa yii kwaa muutu so mosi.
22 Nde abwileele: «Mwaana a muutu afwaana umono pasi dialaa. Bakuutu ba baata, na banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele sa batunu nde na sa bamudusu. Mu iluumbu kia bitata sa asiimbuu mu babakwa.»

Buni diafwaana uduku Yiisu
(Mataayi 16.24-28; Malako 8.34—9.1)
23 Nde aleeli kwaa boosi: «So muutu tooni uduku me, anyaala utsimi mu ndila ndeme, aholo kuruwa a nde pasi iluumbu, aduku me.
24 Ni mu buu watoono uyobolo muwuumu a nde, sa adiimbisi nde, ka wu udiimbisi muwuumu a nde mu ndaa me sa ayobolo nde.
25 Ki ndaanda muutu ubaa so nde bayi tsi yoosi, ka diimbisi muwuumu a nde na yeni ku fuuyili?
26 Ka pasi wu ukwa tsionyi mu me na mu mandaa ma me, Mwaana a muutu bu akaayira mu buzitu ba nde na ba Taayi na ba batumu ba ngira, sa akwa tsionyi mu nde.
27 Ngwanya me nadileeli: Babamosi ba bali nha a bukwa pe natee bumono ipfumu kia Nziaambi.»

Mubili Mooso na mubili Eliya bakitsuu na Yiisu
(Mataayi 17.1-8; Malako 9.2-8)
28 Biluumbu hele pwoombo nha mbisi a nhaa bu amani mandaa maa uleele, Yiisu aholi Peetero, Yowani na Yaki, ahaati na bo nha yulu a mulaanda mu ukuundu.
29 Bu akikuundu, kiinzi kia nde yakitii, mulwaata a nde ahembii, angeyini.
30 Itsundu-a-tsundu bamoni babaala boolo bakimoo na nde. Ni Mooso na Eliya
31 bamonii mu buzitu ba Nziaambi, bakitsuu na Yiisu mu ndaa a nziendila nde yikaayilimi mu Yeruselemi.
32 Peetero na ba bali na nde balaari tolo la mifuri, ka bu basiimbii bamoni buzitu ba Yiisu na babaala boolo ba bali na nde.
33 Mu taanga di Mooso na Eliya bakikabuu na Yiisu. Peetero aleeli kwaa nde: «Muyiisi, bubwe kwaa bisi mu uba nha. Dituungu bituru bitata, imosi kia we, imosi kia Mooso, imoso kia Eliya.» Peetero a ayaabi ma aleeli pe.
34 Peetero bu akileele maa, ibala kiayiri, kiabafuyi. Miyii miabayi boomo bu bo bakoti kutso ibala.
35 Mu ibala mwamati muniingi waleeli: «Wuunawu ni mwaana a me wu me nasoolo, diyuu nde!»
36 Bu muniingi ayuyini, bamoni Yiisu ndila nde bake. Bawuri; mu biluumbu bii a baleeli kwaa muutu pe ma bo bamoni.

Yiisu abeelisi mwaana wu muheebili wu mubi akikitisi baba
(Mataayi 17.14-18; Malako 9.14-27)
37 Mu iluumbu kiaduki, bu bakulumini ku tsuu a mulaanda, koongi yalaa yayiri mu ubwaana Yiisu.
38 Kutso makoongi muutu aloyi, aleeli: «Muyiisi, kolokolo a we: mono mwaana a me wa baala, ni mwaana a me ndila mosi.
39 Muheebili wumubi li mu ubaakaanga nde, nhaa-na-tsi nde mu uloo, nde li mu utuutuu mu mifuri na mafuri mubaapala nde mu munywa. Muheebili wuu ubaanyoongoso nde kwalaa na a ali mu unyaala nde pe.
40 Me ndoombiangi kwaa miyii mia we babingi muheebili wuu, ka bakoono.»
41 Yiisu aleeli: «Aa kubu yimbi, yahele na imiini! Taanga kwe me kaabwaba na beni na usuku beni? Bee mwaana a we nha.»
42 Bu mwaana aki yiri asweese, muheebili wu mubi abwiisi nde nha tsi, na atutisi nde kwa mifuri. Ka Yiisu afeengi muheebili wumubi, abeelisi mwaana a ngebe, na avutili nde kwaa taayi a nde.
43 Boosi bakimii mu bunene ba Nziaambi.

Yiisu abwiyaabisa likwa la nde
(Mataayi 17.22-23; Malako 9.30-32)
Boosi bu bakimii mu maa moosi ma asi, aleeli kwaa miyii mia nde:
44 «Diyuu bubwe mandaa ma me nileele kwaa beni: Mwaana a muutu sa bayeelele nha mioo mia baata.»
45 Ka miyii a miayaabi ndeelili yii pe, yo yali ya tsweeyi kwaa bo paa bo banyaala uyaaba mbiindili. Ka bali na boomo mu ufuulu Yiisu mbiindila mandaa maa?

Na avulu mu bunene nha kati a bo?
(Mataayi 18.1-5; Malako 9.33-37)

46 Miyii miabaandii ufuulusunu paa bayaaba na avulu mu bunene nha kati bo?
47 Yiisu ayaabi matsimi ma mitimi mia bo, aholi imwamwaana, asuusi kio nha peembi a nde,
48 na aleeli kwaa bo: «Pasi wu uyaka mwaana wu mu kuumbu a me, yaki me makulu, na pasi wu uyaka me yaki ka wa tsinduu me. Ni mu buu wavulu bukee nha kati a beni boosi ni nde wavulu mu bunene.»

Pasi wu uhele uba na beni itaata nde ni wa beni
(Malako 9.38-40)
49 Yowani aleeli: «Muyiisi, bisi diamono muutu wapalisi miheebili mimibi mu kuumbu a we; bisi diakeelii nde, mu ndaa ti nde ali mu kaba la bisi pe.»
50 Yiisu avutili kwaa nde: «A diamulii pe, ka pasi wu uhele uba na beni itaata nde ni wa beni.»

Yiisu ayeni ku Yeruselemi
51 Bu biluumbu biali ka bele bi Yiisu afwaana uhaata ku yula, nde aholi kesili ya mifuri ya uyene ku Yeruselemi.
52 Nde atsindii batumu ku kulu a nde. Bayeni, bakoti mu bula ba basi Samaria mu uyiluu mioosi miafwaana mu nzirili a nde.
53 Ka basi bula babisi nde uyaka mundaa ti akiyene ku Yeruselemi.
54 Miyii Yaki na Yowani bu bamoni buu, baleeli: «Pfumu, we atoono ti bisi ditumu mbaa yi isotu ku yula mu unyeengisi bo?»
55 Nde asieetii kwaa bo, wabasieembi.
56 Na bayeni ku bula ba kimi.

Ba batoono Yiisu uduku
(Mataayi 8.19-22)
57 Bu bali mu kuulu, muutu aleeli kwaa Yiisu: «Me niduku we pasi ku we uyene.»
58 Yiisu aleeli kwaa nde: «Mibaa mili na matari, banyunyi ba yula bali na bilaari bia bo, ka Mwaana a muutu a abayi nha usuusu mutswe a nde pe.»
59 Ka nde aleeli kwaa muutu mukimi: «Duku me.» Muutu wuu aleeli: «Pfumu, manyaala me yadii taayi a me.»
60 Yiisu wamuvutili: «Nyaala babakwa badii babakwa ba bo. Ka we, yene ya yaabisa Ipfumu kia Nziaambi.»
61 Muutu mukimi aleeli ka: «Pfumu, me niduku we, ka nyaala me kwa yaha mabweele kwaa basi nzo ba me.»
62 Yiisu aleeli kwaa nde: «Pasi muutu wakaanga tsieengi mu usala na li mu ubwatala ku mbisi, a afwaana pe mu ipfumu kia Nziaambi.»

10

Yiisu atsinduu miyii maku tsaamba na mioolo
1 Nha mbisi a maa, Pfumu asiooli miyii mikimi maku tsaamba na mioolo, wabatsindii boolo-boolo ku kulu a nde mu mangaanda moosi na mambuu moosi ma nde makulu akee uto.
2 Nde aleeli kwaa bo: «Tolili yili yalaa, ka basiali ba bakee, ni mu buu diloombo kwaa pfumu a tolili atsinduu basiali mu isala a nde.
3 Diyene, me naditsindii weti baana ba mameme nha kati a miminzi.
4 A dibiti ipokolo kia mboongo pe, kutu pe, bikoori pe, na a dibii muutu mu kuulu pe.
5 Mu pasi nzo yi beni dikaakoto, dikwaleele: "Nyaala iyeenge iba mu nzo yi!"
6 So muu muli na muutu wa iyeenge, iyeenge kia beni sa iba nha yulu a nde, so a buu pe, kio sa ivutuu kwaa beni.
7 Diba mu nzo yii, didia na dinywa bibuha beni, mu ndaa ti musiali afwaana ubaa futu a nde. A diyoo mu manzo-manzo pe.
8 Mu pasi ngaanda yi beni dikoto yi baata buyaka beni, didia bioosi bi badisuusulu.
9 Dibeelese babeeri bali muu, dileele kwaa baata boosi: "Ipfumu kia Nziaambi ika bebele na beni."
10 Ka mu pasi ngaanda yi dikoto so a bayaki beni pe, diyene mu makooyi, dileele kwaa boosi:
11 "Bisi dili mu ukubulu so lifuundu la ngaanda a beni lanambiti mu miili mia bisi mu uvutulu beni lo, ka diyaaba ti Ipfumu kia Nziaambi ika bebele."
12 Me ndeeli kwaa beni ti mu iluumbu kia pfuundisi ngaanda yii sa yivulu ngaanda a Sodomo mu umono pasi.»

Mangaanda mamabisi usa imiini
(Mataayi 11.20-24)

13 «Aa ngebe kwaa we, Korazini, aa ngebe kwaa we, Betesayida! Ka so bimaanga
biayilimi kwaa beni biamonii mu Tiro na mu Sidoni, keni bele pe baata bakoto mu bukwiili,
balwaata masaaka ma ngooto, badiaali nha lifuta na bakiingili mayele.
14 Ni mu buu mu iluumbu kia pfuundisi pasi dia beni sa divulu mifuri na dia ku Tiro na
ku Sidoni.
15 A we Kapernawumi, we siiri imiini ti we sa banaangila natee ku yula? Ngori, sa
bakululu we natee ku tsi a babakwa.»
16 Yiisu abwileele kwaa miyii mia nde: «Pasi wu uyuu beni yuyi me, wu utunu beni tuni
ka me, na wu tunu me tuni ka watsindii me.»

Mvutii a maku tsaamba na mioolo ma miyii
17 Miyii maku tsaamba na mioolo miayiri avutuu mu kinyi, na baleeli: «Pfumu, so
miheebili mimibi mili mu utumumu bisi mu kuumbu a we.»
18 Yiisu aleeli kwaa bo: «Me moniaangi Saatina siotii ku yula weti nzieri.
19 Diyuu, me nadiha lituu la udiaata nha yulu a bataari na bangeenge, na nha yula litu
loosi la mutaata. A uli iloo so imosi ki isa beni bubi pe.
20 Ka a diyaanga mu yi pe, ti miheebili mimibi mili mu usiingili beni. Diyaanga bu
makuumbu ma beni masonomo mu mayula.»

Yiisu ayaangi
(Mataayi 11.25-27; 13.16-17)

21 Mu dii na taanga dii, Yiisu aluuli mu kinyi mu Muheebili wa Ngira, aleeli: «Me tooni
kwaa we Taata, Pfumu a yula na tsi, mundaa ti we asweeyi mandaa maa moosi kwaa
bangaa mayele na buyeri, na amweesi mo kwaa bikenyi. Ee, Taata, ka we tooni buba weti
buu.
22 Taayi a me ayeelili me bioosi. Muutu pe wayaaba na li Mwaana mbii a Taayi pe. Na
muutu pe wayaaba Taayi mbii a Mwaana pe na wuu wu Mwaana atooni umweese nde.»
23 Tumake Yiisu asieetii kwaa miyii mia nde na aleeli kwaa bo nha peembi: «Kinyi kwaa
misi mili mu umono ma beni dili mu umono.
24 Ni mu buu me nadileeli: Mibili mialaa na mitini batooni umono ma beni dili mu
umono, ka a bamoni mo pe, na uyuu ma diyuu beni, ka a bayuyi mo pe.»

Tsaba ya musi Samaria ngaa ngebe
25 Mono, muyiisi a mikele atemini na aleeli kwaa Yiisu mu ukete nde: «Muyiisi, ima
nafwaana usa paa me holo mukobo wa moonyi wa bilimi na bilimi?»
26 Yiisu aleeli kwaa nde: «Ima basonuu mu mikele? Buni weli mu utaanga?»
27 Mukuutu a mikele avutili, aleeli: «Toono Pfumu Nziaambi a we mu mutimi a we woosi,
mu muwuumu a we woosi, mu mifuri mia we mioosi na mu matsimi ma we moosi. Tumake
toono mbaayi a we weti we makulu.»
28 Yiisu aleeli kwaa nde: «We vutili bubwe. Sa buu na we sa baa moonyi.»
29 Ka nde atooni umweese ti nduru a nde yili yasuungunu, aleeli kwaa Yiisu: «Ka mbaayi
a me ni na?»
30 Yiisu avutili, aleeli: «Muutu akulini ku Yeriko umata mu Yeruselemi, biwulu bia-
mukaangi, biamuteti, biamupatili bikutu bi ali alwaata na bioosi biali na nde, biamusiisi
nha peembi a likwa.
31 Bwali ti nguu a ngaanga a Nziaambi mosi akulini mu kuulu yii, bu wamumoni, alabii
nha peembi.
32 Pili mosi, mulevita mosi ka atoori nha mbuu yii, bu wamunoni, alabii nha peembi.
33 Ka musi Samaria mosi wakiyene ku midieenge, atoori nha li muutu wuu. Bu
wamumoni, wamukwiili ngebe dialaa.
34 Asweesi kwaa nde, ayitili maari na viinyi mu maputu ma nde na akuti mo mu
matsaanda tumake anaayi nde nha yulu a puundi a nde makulu, wamubiti ku nzo a
bieenyi, wamubaasili.
35 Bukia ngwaali musi Samaria apalisi mikuti mioolo, ahi mio kwaa pfumu a nzo, aleeli:
"Baasila nde bubwe, pasi kio ikimi ki we kaatsindi mu nde, me sa futu we kio bu me kaayiri
avutuu."
36 Mu bo batata, na we tsimi li mbaayi a wubiwulu biakaangi?»
37 Mukuutu a mikele aleeli: «Ni wuu, wamukwiilili ngebe.» Yiisu aleeli kwaa nde: «Yene
we ka sa pili mosi.»

Yiisu mu nzo a Marte na Mari

38 Bu Yiisu ali mukuulu na miyii mia nde, akoti mu bula bu mosi. Mukaasa wa kuumbu
Marte wamuyaki mu nzo a nde.
39 Marte ali na mwaana a nguu, kuumbu a nde Mari wadiaali nha miili mia Pfumu, na
akiyuu mandaa ma nde.
40 Marte ali mutele-mutele mu ndaa bisala bia ulaamba. Ayiri kwaa Yiisu, aleeli: «Pfumu,
a yili mu usa we pasi pe ti mwaana a nguu a me asiisi me bake me sa bisala bioosi?
Wamuleele abaasila me.»
41 Pfumu avutili kwaa nde: «Marte, Marte, we li na matsimi ma mutele-mutele mu
mandaa malaa.
42 Ka ndaa ndila imosi yili na mufunu; Mari siooli ibari ki ibwe ki bamuhele umaasila.»

11

Yiisu ayiisi kuundili kwaa miyii mia nde
(Mataayi 6.9-13; 7.7-11)

1 Iluumbu imosi, Yiisu akikuundu nha mbuu mosi. Bu nde amani ukuundu, mosi mu
muyii a nde aleeli kwaa nde: «Pfumu! Wadiyiisi ukuundu mbii bu Yowani ayiisi miyii mia
nde.»
2 Yiisu aleeli kwaa bo:
«Bu dibaakuundu, dileele mbii bu:
“Taayi,
nyaala kuumbu a we yiba ya Ngira,
nyaala Ipfumu kia we iyira,
3 wadiha bia udia bia bisi bia pasi iluumbu.
4 Sa masumu ma bisi kolokolo, ka bisi ka dibaasa kolokolo kwaa ba bu baasa bisi bubi,
a nyaala bisi dibwa mu mapuusu pe.”»
5 Nde abwileele kwaa bo: «beni boosi na uli na mbaayi: na uyene kwaa nde mu kati a kati
a butsuu, na uleele kwaa nde: “Mbaayi, soomboso me mapa matata,
6 ka mosi mu banduu ba me mati ku midieenge bu ayiri kwaa me, me a ndi na iloo pe kia
uha nde.”
7 Ka uli mu nzo vutili, na leeli: “Nyaala me bunyanga! Munywa a nzo ba maakwadibuu
mu tsiafi, baana na me makulu diamaala, a nituu utemene pe mu uha we mo.”
8 Me nadileeli, so nde atemini pe mu uha nde mo, mu ndaa bu ali mbaayi a nde, sa
atemene mu uha bioosi bi mbaayi a nde ali na tsata, mu ndaa pungusu yi ali mu usa nde.
9 Ka me nadileeli: diloombo, sa badiha; disaa, beni sa disololo; dikomboto sa badidibili,
10 ka pasi wu uloombo, baheeri; wu usaa, solili; wu ukomboto, bamudibili.
11 Ki taayi mu beni, so mwaana a nde so loombi tswi, nde wamuheeri taari?
12 Na so loombi bi, wamuhii ngeenge?
13 Ka beni badili baata bababi, diayaaba uha baana ba beni biloo bibibwe, kaambisa
Taayi wuli ku yula, sa akoono uha Muheebili wa Ngira kwaa babuloombo?»

Yiisu avutili kwaa ba bamuwungisi
(Mataayi 12.22-30; Malako 3.22-27)

14 Iluumbu imosi, Yiisu abingi muheebili wu mubi wa kitiisi muutu baba. Bu muheebili
wu mubi apali, baba latsuyi; makoongi ma mali nhaa makimii.
15 Ka ba bamosi mu bo baleeli: «Nde ubaabingi miheebili mimibi mu lituu la Belezebuli,
uli mukuutu a miheebili mimibi!»
16 Ba bakimi bamuketi, bamuloombi iliimbi ki imata ku yula.
17 Bu Yiisu ayaabi matsimi ma bo, wabaleeli: «Pasi ipfumu ki ikoto mu kabini, sa
itsaamuu, manzo ma bo sa mabwa mana nha yulu a mana.
18 Beni dileeli ti, me nibaapalisa miheebili mimibi mu lituu la Belezebuli, pili mosi ti
Saatina li mutaata a nde makulu. Ka buni ipfumu kia nde idiingi?
19 So nibaapalisa miheebili mimibi mu lituu la Belezebuli, ka baana ba beni mu ki lituu
bali mu upalisa mio? Ni mu buu bo sa baba bafuundisi ba beni!
20 Ngwanya mu lituu la Nziaambi me nibaapalisa miheebili mimibi. Bu li mu mweese ti
Ipfumu ya Nziaambi kiamaato kwaa beni.»
21 «Muutu wa mifuri wuli na bidwaanini, bu ali mu ukebe nzo a nde, bia nde bioosi bili
mu iholo.
22 Ka wavulu nde mifuri ayiri, sa wamubwiisi, tumake sa wamupatila bidwaanini bia
nde bioosi bi aba mu usa imiini, na ukaba bioosi bi wamuholi.
23 Pasi wu uhele ba na me, abele me; wu uhele ukukuu na me, li mu utsara.»

Mvutii a Muheebili wu mubi
(Mataayi 12.43-45)

24 «Bu muheebili wumubi upala mu muutu, sa ayene mu mambuu ma tsata, mu uyoosaa
mbuu ya puumini. Ka mbiiti nde a solili yo pe, nde sa aleele: “Me nivutuu ku nzo a me
yinasiisi.”
25 Bu ayiri a vutuu, moni nzo bakoombolo na bayiluu bubwe.
26 Tumi nde sa ayene mu usaa miheebili tsaamba mikimi miavulu nde mu buhaangi, mio
sa mikoto na udiaalila mu nzo yii. Mapasi ma muutu wuu sa mavulu mifuri na ma tsiomi.»

Ngo kinyi
27 Yiisu bu amani mandaa maa uleele, mukaasa mutso koongi yii anaangili ndaa, aleeli
kwaa nde: «Kinyi yili na moonyi wakibiti we, na mabeene makinywiisi we!»
28 Ka Yiisu avutili aleeli: «Bu bwee beeri mu leele, kinyi yili na ba bubaayuu mandaa ma
Nziaambi na usalila mo!»

Ndoombili a iliimbi
(Mataayi 12.38-42)
29 Makoongi bu madiengilili Yiisu, nde aleele kwaa bo: «Kubu yiinayi ni kubu yimbi. Bo
basaa imaanga, ka a bubaa iloo pe, so a ndila iliimbi kia yilimi mu Yoona.
30 Mbii bwali Yoona iliimbi kwaa basi Ninive, ni buu bukaaba Mwaana a muutu kwaa
kubu yi.
31 Mu taanga dia pfuundisi, mutini wa mukaasa wa ku baanda sa atemene nha kulu a
baata ba kubu yi na nde sa abwiisi bo. Ka nde amati mwasieele matsi mu uyuu buyeri ba
Salomo. Mono nha uli na wa vulu Salomo!
32 Mu taanga dia pfuundisi, basi Ninive sa batemene nha kulu a kubu yiinayi na sa
babwiisi bo mu ndaa ti basi Ninive bakiingili mayele ma bo bu bayuyi nziisili a Yoona. Ka
uli nhaa na nhana wavulu Yoona!»

Liyalila la nyutu
(Mataayi 5.15; 6.22-23)
33 «Muutu a utuu unamisa mwiindi na usuusu nde nha mbuu ya tsweeyi pe, so ku tsini a
ipaayi pe. Ka bali mu usuusu mwiindi, nha yulu, paa ba bukoto mu nzo bamono liyalila.
34 Mwiindi a nyutu ni lisi la we. So lisi la we lili polo, nyutu a we yoosi yili mutso liyalila.
Ka bu lisi libeeli, nyutu a we yoosi yili pimisi ka.
35 Ni mu buu kebe liyalila lili mu we, a liyakituu pimisi.
36 So nyutu a we yoosi yili mu liyalila, na ibari so imosi a yili nha pimisi pe, yo yoosi sa
iyaluu mbii bu mwiindi wu ubaayalisa we.»

Yiisu afuundi Bafarisi na Bayiisi ba Mikele
(Mataayi 23.1-36; Malako 12.38-40)
37 Yiisu bu ali kini mu utsuu, mosi mu bafarisi wamukuungi mu uyadia na nde, Yiisu
akoti na adiaali nha meese.
38 Mufarisi akimii bu amoni Yiisu mu udia, kwahele ukwaswaa mioo.
39 Ka Pfumu aleeli kwaa nde: «Beni bafarisi, dibaatsieemese mbasa na ikoombo ku
mbari, ka ku kati beni dialuulu mu musoyi na mimibi.
40 Beni biwulu! Nziaambi wayiluu mbari a biloo, a ni nde pe ka wayiluu kati a bio?
41 Diha bioosi bi bili mu kati kwaa bawele weti bungori na bioosi sa bitsieeme mu beni.»
42 «Aa! Ngebe kwaa beni Bafarisi! Ka beni dibaaha ikuku kia kuumi-kuumi mu nduungu
a mbala, na nduungu, na bitiiti bioosi bi dibaadia. Ka diameengele mbweeyili na litoono
la Nziaambi, bunu bii ni biafwaana mu usa, kwahele a udiimbili bini.»
43 «Aa ngebe kwaa beni Bafarisi! Bu dibaatoono mambata ma matsiomi mu manzo ma
makutunu, na diatoono uyaka mabwe ma likiinzi mu kulu a mbari.»
44 «Aa ngebe kwaa beni, bu dili weti mangili ma mahele uyabana, baata bali mu udiaata
nha yula a mo kwahele a uyaaba!»
45 Mosi mu bayiisi ba mikele aleeli kwaa nde: «Muyiisi, bu li mu uleele maa, uli mu
umoonuu weti we li mu utuu bisi!»
46 Ka Yiisu avutili aleeli: «Aa ngebe kwaa beni bayiisi ba mikele! Ka beni dili mu unaa
mifuna mialeme mu ubiti nha yula baata, ka beni bameme a dibaabeembe mifunu mii
muleembi a beni so mosi pe.
47 Aa ngebe kwaa beni, ba dibaatuungu mangili ma mibili bu diayaaba ti ba taayi ba beni
badusi mio!
48 Ka beni dili mu umweese ti diasiingi biyiluu bia bataayi ba beni mundaa ti bo badusi
mibili na beni dili mu ubaatuungu mangili ma mibili mii.
49 Ni mu buu, Nziaambi mu buyeri ba nde aleeli: “Me sa na batsinduu mibili na batumu.
Sa badusu ba bakimi mu bo na ukwaamisa ba bamosi.”

50 Ni mu buu, kubu yi, sa basieembe yo mu ndaa makila ma mibili mioosi mamatsiaamii
umata mbaandila tsi,
51 umata mu makila ma Aabeli natee makila ma Zakaria wu badusi nha kati a diki la
nzosili na mbuu ya ngira. Ka me nadileeli: kubu yi sa basieembe yo mu ma mabi maa
moosi.»
52 «Aa ngebe kwaa beni bayiisi ba mikele! Bu diaholii tsiafi a nziaabili na beni bame a
diakoto pe, na dili mu ubaakiki ba batoono ukoto.»
53 Ka, Yiisu bu apali mu nzo, bayiisi ba mikele na bafarisi ba mukwaamisi mu iteesi kia
mifuri, na ufuulu nde ma nduru ma mupili na mupili.
54 Bamuketi paa babaa mu nde toono mu ma mupala mu munywa a nde!

12

Dikele na bangaa peluu
(Mataayi 10.26-27)

1 Mu taanga dii, mafuundu ma baata makukini, madiaatisini. Yiisu akwiyaabisa kwaa
miyii mia nde: «Disa mayele mu liviiri la bafarisi, ni peluu a bo.
2 A uli na iloo kiasweeme pe ki buhele usololo, na kii kia tsweeyi ki ihele uyabina.
3 Ni mu buu, moosi ma dileele kutso pimisi, sa bayuu mu taanga dia liyalila. Ma moosi
ma dileele mu mapfuundu, mu itsuru kia kati a nzo, sa mayabina nha kati a baata.»

Na diafwaana ubatila boomo
(Mataayi 10.26-27)

4 «Me nadileeli bambaayi ba me: a diba na boomo ba babubaadusu nyutu pe, ka nha
mbisi a nhaa a bubwabaa yi bu tuu usa pe.
5 Ka me sa nadilaa wu beni diafwaana ubatila boomo. Dibata Nziaambi uli na lituu la
udumunu beni ku diaanga la mbaa nha mbisi a udusu. Ee, me nadileeli, wu dibatila!»
6 «A bubaayaluu masiee mataana mu mikuti mioolo pe? Ka pasi lo, lili na ndaanda nha
kulu a Nziaambi.
7 Ka naanga dia mitswe mia beni dioosi bataanga dio. A diba na boomo pe, beni diavuli
masiee ma malayi ndaanda!»

Usiingi na utunu Yiisu
(Mataayi 10.32-33; 12.32; 10.19-20)

8 «Me nadileeli: Pasi wu uta imbaangi mu me nha kulu a baata, Mwaana a muutu ka sa
ata imbaangi mu nde nha kulu a batumu ba Nziaambi.
9 Ka pasi wu utunu me nha kulu a baata, Mwaana a muutu ka sa atunu nde nha kulu a
batumu ba Nziaambi.
10 Pasi wu uleele ma mabi mu Mwaana a muutu, sa bamusa kolokolo, ka pasi wu utuu
Muheebili wa Ngira, a busiingi kolokolo a nde pe.
11 Mu taanga di bubiti beni ku ma nzo ma makutunu ma Bayuudayo nha kulu a
bafuundisi, so ba bali na litumu paa badifuundusu, a diba na maketi-keti pe mu ma
diafwaana uvutulu, na ima diafwaana uleele.
12 Ka Muheebili wa Ngira sa wadiyiisi ma diafwaana uleele mu taanga dii.»

Tsaba ya muutu wa isini kia iwulu

13 Mosi mutso koongi aleeli kwaa Yiisu: «Muyiisi, leele kwaa mwaana a nguu a me akaba
na me mukobo a bisi.»
14 Ka Yiisu avutili kwaa nde: «Na abiaalisa me mu uba nzioonzi so mukabi a mbayili a
beni?»
15 Tumake aleeli kwaa bo boosi: «Diyele mu nzala ya ubaa kwa lutulu iteesi, ka idiingi kia
muutu a kia tsikini mu mbayili a nde pe so nde li na busini balaa.»
16 Nde ati tsaba yi kwaa bo, aleeli: «Muutu mosi wa isini ali na matsiee mabuti mbutu
dialaa.
17 Muutu wuu atsimi mu mutimi a nde, aleeli: “Bibaanga bi ndi na bio bi bikee, kuni
nisuusu bi kukii biinabi?”
18 Ka mono: “Bubwe mu utsara bibaanga bi naba na bio, na utuungu bia vulu bunene,
tumake me kukuu biloo bioosi.
19 Ku mbisi me sa ndeele kwaa muwuumu a me: Muwuumu a me, we li na biloo bialaa
bi kukii mu bilimi bialaa bikaayira, ki wuumu, dia, nywa, sa mukuungi.”
20 Ka Nziaambi aleeli kwaa nde: “Aa ngaa buwulu! Butsuu ba we sa kwa. Ninha bioosi
bi we kukii bia na bikaa ba?”»
21 Yiisu abwileele: «Ni buu bu li mu umonuu kwaa uli mu ukukuu busini ba ndeme, na
uhele na busini nha misi mia Nziaambi.»

Usa imiini mu Nziaambi
(Mataayi 6.25-34)

22 Yiisu abwileele kwaa miyii mia nde: «Ni mu buu me nadileeli: A dikwaamisa pe mitimi
mia beni, mu bi dikaadia mu ndaa idiingi kia beni, so mu bi dikaalwaata mu manyutu ma
beni.
23 Ka idiingi, kia vulu biloo bia udia, na nyutu ya vulu milwaata.
24 Ditala bikwaakwaa a bibaakunu so ukukuu pe, a bili na bisweeyili so bibaanga pe; Ka
Nziaambi ubaa buungulu bio! Ka beni diavulu banyunyi kwalaa!
25 Na mu beni, mu ndaa miniongo mia nde, utuu ubweese so iluumbu imosi mu idiingi
kia nde?
26 So dikooni ndaa yi kee, mu ima dili mu ukwaamosa mitimi mu mandaa ma kimi?
27 Dimono buli mu ukulu bifulu bia matsiee, a bili mu usala pe, na a bibaatuungu pe; ka
me nadileeli: So Salomo mu buzitu ba nde boosi a alwaati pe mbii imosi mu bifulu.
28 So Nziaambi ubaalwaatisa bitiiti bia mu matsiee lolo, na nha ngwaali sa badumunu
bio mbaa: buni nde ukoono uyiluu buu kwaa beni! Aa, beni baata ba ngaa imiini ki ikee!
29 Ni mu bu, beni a diafwaana ukwaamisa mitimi mia beni pe, mu bi dikaadia so bia
unwa.
30 Ni bangooyi ba tsi bafwaana usa weti buu, ka beni dili na taayi wayaaba manzaala ma
beni moosi.
31 Disaa Ipfumu kia Nziaambi tumi nde sa adibweese bini bioosi bi dili na nzala a bio.»

Busini mu mayula
(Mataayi 6.19-21)

32 «Mwaa mukaanga aba na boomo pe! Ka litoono la Taayi a beni ni mu uhaa beni Ipfumu.
33 Diyaluu bi beni dili na bio, diha mboongo kwaa bawele, diyiluu bipokolo bia mboongo
bi bihele ufuu. Dikukuu busini mu mayula ma Nziaambi, ku muyibi ukoono ubesene, na
batsierere a butuu ubiiyisi bo pe.
34 Ka kuu kuli busini ba beni, ni kuu kukaaba mitimi mia beni ka.»

Tsaba ya uba likanda

35 «Diyilimi, dikweete kobo mu maluungu ma beni na miindi mia beni miba mia nama.
36 Difwaanina na baata ba bali mu ukebe pfumu a bo. Bu nde umata ku mukuungi a
makweele, akomboto nha munywa a nzo, bo sa badibili mu mawasa.
37 Kinyi kwaa basiali baa, ba bu pfumu a bo uyiri avutuu, wababaasi bali likanda.
Ngwanya me nadileeli: Pfumu sa alwaata bikutu bia isala na sa wabaleele mu udiaala nha
yulu a meese paa nde akaba bo bia udia.
38 So nde toori mu tsutsu a tsiomi so mu tsutsu wa boolo na wababaasi likanda, kinyi
kwaa bo!
39 Diyuu: so pfumu a nzo ayaaba taanga dikaayira muyibi, buni keni nde a unyaala pe
muyibi abulu nzo a nde.
40 Beni ka diyilima, bu diahele uyaaba taanga di kaayira Mwaana a muutu.»

Musiali wa mayele na musiali wa iwulu
(Mataayi 24.45-51)

41 Peetero aleeli kwaa nde: «Pfumu, teeri tsaba yi, kwaa bisi kele so a buu pe kwaa baata
boosi?»
42 Pfumu avutili: «Ka na li musiali wu mubwe na wa mayele? Ni wu pfumu a nde
akaabiaalisa ikuutu mu nzo a nde, paa adisili basiali ba bamosi mu taanga diafwaana.
43 Kinyi kwaa na musiali wu pfumu a nde bu akaayiri avutuu, nde li kutso isala, mbii bu
bamusiisili kio.
44 Ngwanya me nadileeli: Pfumu, sa wamubiaalisa litumu mu bioosi bi ali na bio!
45 Ka so musiali wuu leeli mu mutimi a nde: “Pfumu a me a ubaa pe uyiri, sa adiingi
mu uyiri!” Na nde baandii mu utete basiali ba bamosi ba babaala na ba Bakaasa, na diri,
nywiri, na koli mala.
46 Bu pfumu a musiali wuu akaayira mu iluumbu na taanga di musiali ahele uyaaba,
pfumu sa wamubingi, na sa wamukitisi mbuu mosi na babahele a imiini.
47 Ka musiali wayaaba litoono la pfumu a nde, na a yilii pe mbii buli litoono la pfumu,
nde sa bamudusu kubu ndusili yalaa.
48 Ni mu buu, musiali wahele uyaaba litoono la pfumu a nde, ka yilii ma mabi, sa batete
nde kwa ukee. Pasi wu bayi bialaa, sa bamuloombo ka kwalaa, pasi wu baha bia funu, sa
baloombo kwaa nde ka biavululu.»

Mu Yiisu sa uba na kabini
(Mataayi 10.34-36)

49 «Me nayiri mu dumunu mbaa nha tsi, na tooni beeri ti mbaa me, keni yi maa-na-ma!
50 Me ndi na libootuu la uholo, ki pili a pasi mu me natee bu lo liyilimi!
51 A ditsimi pe ti me nayiri mu ubee iyeenge nha tsi. Me na dileeli: Ngori, mu me sa uba kabini.
52 Ni mu buu, umata lolo li, mu bataa bataana bali mu nzo mosi, sa bakabuu, batata kolo ya bo, boolo ka kolo ya bo:
53 Taayi sa abaa mutaata kwaa mwaana wa baala, mwaana wa baala kwaa taayi nde. Nguu sa baa mutaata kwaa mwaana wa mukaasa, na mwaana wa mukaasa kwaa nguu nde. Nguu a mulumi sa aba mutaata a buko ba mukaasa, buko ba mukaasa ka sa abele nguu a mulumi a nde.»

Uyaaba utaanga biliimbi bia taanga
(Mataayi 16.1-3)

54 Yiisu aleeli ka kwaa makoongi: «Bu dimono ibala, ikumi ku peembi yi yidiaama taanga, beni dileeli mu mawasa: "Mvulu sa anoo", sa buba weti buu.
55 Ka bu mupepe wa ku baanda li mu ufuulu, beni dileeli: "Sa iba na kiaangila kia mifuri", na sa buba weti buu.
56 Bangaa peluu, beni diayaaba usoboso biliimbi bia ku yulu na bia nha tsi buni dili kutso bundimbi na uhele uyaaba mu ki taanga dika?»

Diyuhusunu na mitaata mia beni
(Mataayi 5.25-26)

57 «Mu ima, dili mu uhele uba na mbahila mu ibene bameme, mu uyiluu ma libweeye?
58 Ka buli mu uyene na mutaata a we ku nzo a pfuundisi, bubwe mu ukwayuhusunu bu dili na nde keni mu kula, paa nde anyaala uyeelele we nha kulu a nzioonzi. Tumake nzioonzi a ayeelele we pe kwaa masodaare makaadumunu we mu perese.
59 Me ndeeli kwaa we: Ti we a upala muu pe, so we a beli yamaa loosi pe, natee bu ufutu mukuti wa tsieelele.»

13

Disobo ndiaatili a diyakwa

1 Mu taanga dii, baata ba bamosi bayileele Yiisu, mia yilii Pilato bu atumi badusu basi Ngalili mu taanga di bo bakiha bungori ba diki kwaa Nziaambi.
2 Yiisu avutili kwaa bo: «Mu matsimi ma beni ti basi Ngalili baa bavulu baata boosi ba Ngalili mu masumu, paa bo bamono pasi dia pili yii?
3 Me nadileeli: Ngori, beni ka so a dikiingili mayele pe, beni boosi sa dikwa pili mosi na bo.
4 So a buu pe, kuumi na pwoombo (18) la baata, ba babwiilili nzo Silowa bu bakwiri, mu matsimi ma beni ti bo bavulu baata boosi, bali mu udiaala mu Yeruselemi mu ma mabi?
5 Ngori, me nadileeli: ka so a dikiingili mayele pe, beni boosi sa difuu pili mosi na bo ka.»

Tsaba ya muti wa mufiike wahele ubutu mbutu

6 Nha yulu a maa, nde ati ka bo tsaba yi: «Muutu ali akunu muti wa mufiike mutso nguundu a nde ya viinyi; bu ayiri ku usaa mbutu mu nde ka a bayi dio pe.
7 Nde aleeli kwaa musiali a nguundu a viinyi: "Mono, bilimi bitata nibaayasaa mbutu mu muti wa mufiike wu, ka a nibaabaa dio pe. Kwaanga nde! Mu ima ali mu ubiiyisi tsieengi kwahele a ndaanda?"
8 Musiali avutili, aleeli kwaa nde: "Pfumu, manyaala nde ilimi ki natee me maatipi toto diadiengelele nde na ulooso mboloso.
9 Paa hele sa abutu mbutu bilimi bi biyiri, so a buu pe, sa diamukwaanga."»

Yiisu abeelisi mukaasa ngaa ipii mu saba

10 Mu iluumbu kia saba, Yiisu akiyiisi mu mosi mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo.
11 Mono mwali muu na mukaasa ngaa ipii kia mungoongo wabaandina umata bilimi kuumi na pwoombo, mbii bu muheebili wu mubi akaangi nde, mu iteesi kia uhele usuungunu bubwe.
12 Yiisu bu wamumoni, wamuteeri mbila, aleeli kwaa nde: «Mukaasa, we maakuuluu mu ibeeri kia we.»
13 Yiisu wamunayi mioo, nhaa-na-tsi nde uyaaba usuungunu, na abili Nziaambi.
14 Ka mukuutu a nzo a makutunu a Bayuudayo akoli kesi bu Yiisu abeelisi mu iluumbu kia saba. Na aleeli kwaa koongi: «Biluumbu bisamina biafwaana mu isala; beni diafwaana mu uyiri badibeelese mu bio, ka a mu iluumbu kia saba pe!»

15 Pfumu avutili kwaa nde, aleeli: «Beni bangaa peluu! Muutu-muutu mu beni a ali mu
unyangila ngoombo so puundi a nde nha idiilili ya nde mu saba pe, na ubiti iboori mu
uyanywiisi kio pe?
16 Ka mukaasa wu, uli ka ni mwaana a Abraami, wu Saatina akutu bibolo umata kuumi
na bilimi pwoombo, ka a bubwe pe mu unyangila nde mu mapaanga mu iluumbu kia
saba?»
17 Bu aleeli maa, mitaata mia nde mioosi miakwi tsionyi; koongi yoosi yali na kinyi, mu
moosi ma buzitu ma nde ali ayilii.

Tsaba ya libutu la muti wa kuumbu mutarede
(Mataayi 13.31-32; Malako 4.30-32)
18 Yiisu aleeli: «Na ima Ipfumu kia Nziaambi kiafwaanina? Na ima me nituu ufwaanisa
kio?
19 Kio yafwaanina na libutu la booyi li muutu akuni mu wooto la nde, bu lameni, lakulii,
na la kitii muti, banyunyi ba yula batuungi manzo ma bo mu mapaki ma nde.»

Tsaba ya liviiri
(Mataayi 13.33)
20 Yiisu abwileele: «Na ima nituu ufwaanisa Ipfumu kia Nziaambi?
21 Kio yafwaanina na lifunusu la mapa li mukaasa aholi, avuuti lo na iteesi ki ilayi kia
fariini a mapa natee bioosi biamani ufunu.»

Munywa a nzo wasweetene
(Mataayi 7.13-14,21-23)
22 Yiisu bu akitaba mangaanda na mala mu uyene ku Yeruselemi, nde akiyiisi kulu a
kulu.
23 Muutu wamufuuli: «Pfumu iteesi kia ba buyobuu ki ikee ili?» Yiisu avutili, aleeli:
24 «Didwaana mu ukoto mu munywa wasweetene: ka me nadileeli, ba balayi sa basaa mu
ukoto ka a butuu pe.»
25 «Mu taanga di pfumu a nzo akaatemene, na ubiinduu munywa a nzo, beni ba diasaala
ku mbari, sa diyakomboto nha munywa a nzo na uleele: “Pfumu, Pfumu, wadidibili.” Ka
nde sa avutulu kwaa beni: “Me a nayaaba pe beni ba kuni!”
26 Bunu beni sa diamuleele: “Bisi diadi na dianywi na we, we ayiisi mu makuulu ma mu
mangaanda ma bisi.”
27 Nde sa abwaleele kwaa beni: “Me a nayaaba pe beni ba kuni dili. Dimatuu nha pele a
me, beni ba dibaasa ma mabi!”
28 Beni sa dilili na ukweete mini, bu dikaamono Abraami na Isaki na Yaakobi na mibili
mioosi mu ipfumu ya Nziaambi, ka beni sa ba bingi ku mbari!
29 Baata sa bamata ku peembi ya ku yi pala taanga na ku yidiaama taanga, ya ku taanda
na ya baanda, sa badiaala nha meese mu Ipfumu kia Nziaambi.
30 Ni mu buu, uli na ba batsieelele bakaaba batsiomi, na ba batsiomi bakaaba bat-
sieelele.»

Yiisu na Yeruselemi
(Mataayi 23.37-39)
31 Mu taanga dii, bana mu bafarisi bayiri, baleeli kwaa Yiisu: «Pala, matuu mu ngaanda
yi, mu ndaa ti Erode atoono we udusu.»
32 Yiisu aleeli kwaa bo: «Yenani dileele kwaa mubaa wuu: “Me ndi mu upalisa miheebili
mimibi na ndi mu ubeelese babeeri mu lolo li, na nha ngwaali, ka mu iluumbu kia bitata
me sa mana isala kia me.”
33 Ka mu lolo li na nha ngwaali na munamosi, me nafwaana udukusu kuulu yi ndi mu
uyene. Mu ndaa ti a uli na muswa pe ti mubili bamudusu mu ngaanda kimi na Yeruselemi.»
34 «Yeruselemi, Yeruselemi, we wu ubaadusu mibili na ubaadusu mu ma manya baa ba
Nziaambi ubaatsinduu kwaa we! Bunu, taanga dialaa, me naba natoono ukukuu baana
ba we, mbii bu tsutsu ubaafuu baana ba nde kutso mapapi ma nde, ka beni a diatooni pe!
35 Monani, sa ba bwoongolo nzo a beni. Me nadileeli: Beni a dibwamono me so hoolo pe,
natee taanga di beni dikaaleele:
“Nyaala Nziaambi asieme wu uyira mu kuumbu a Pfumu!”»

14

Yiisu abeelisi mubeeri mu iluumbu kia Saba
1 Bwali mu saba, Yiisu akoti mu nzo a mukuutu mosi mu bafarisi mu uyadia. Ba bali
muu, basieetili misi nha yula nde, bamuketi.
2 Mono muutu wali na ibeeri kia idaanda nyutu yoosi ayiri na atemini nha kulu a nde.

3 Yiisu afuuli, aleeli kwaa bayiisi ba mikele na bafarisi: «Uli na muswa mu ubeelese
muutu mu saba, ooti Ngori?»
4 Bo ba bawuri na pii. Yiisu akaangi mubeeri, wamubeelisi, na wa mu vutili kwa mati.
5 Tumake, aleeli kwaa bo: «Na mu beni mwaana so ngoombo a nde abwa mu idunu, ka
afwaana pe mupalisi nde, mu iluumbu kia saba?»
6 Ka bo bakooni uvutulu ndaa mu nduru yi.

Tsoolili a mbuu

7 Yiisu ati tsaba kwaa baba kuungi, bu amoni bu bo bakisoolo mambuu ma tsiomi,
mutsolili a ma mbuu ma matsiomi, aleeli kwaa bo:
8 «Bu bakuungi we kwaa muutu mu mukuungi a makweele, a diaala nha mbuu ya tsiomi
pe. Ka helape batumusu muutu wavulu we mu buzitu.
9 Na watumusu beni baboolo, sa aleele we: "Siisi nde mbuu yii." Ka we sa ba na tsionyi
mu uyene ku mbuu yili ku mbisi.
10 Ka bu bakuungi we, holo mbuu yili ku mbisi, paa nde watumisi we bu akaayiri sa aleele
kwaa we: "Nduu a me, swese ku kula na ya diaala nha mbuu ya zaangama." Babadiaala
na we nha meese sa baha we buzitu.
11 Ka nibuu, pasi wu unaanguu mu inde makulu sa bamukulula, ka pasi wu ukuluu mu
inde makulu sa bamunaangila.»
12 Yiisu aleeli ka kwaa wamuti mbila: «Bu li mu uyiluu ndaamba, atumusu pe ba nduu
so baana ba nguu a we, so basi nzo ba we, so bambaayi ba we babisini, mu ndaa bo sa ba
vutulu we mamvutu.
13 Ka bu li mu uyiluu ndaamba, tumusu bawele, ba ngaa bifuumbu, ba bali na bitonzo,
babakwa misi.
14 Kinyi sa yiba na we, mu ndaa ti bo a bubaa kibuvutulu we pe, ka Nziaambi sa avutulu
we mamvutu mu tsimbilili a balibweeye mu babakwa.»

Tsaba ya mukuungi a makweele
(Mataayi 22.1-10)

15 Muutu mosi mu ba batumisi, bu ayuyi maa, aleeli kwaa Yiisu: «Kinyi kwaa wukaadia
mu Ipfumu kia Nziaambi!»
16 Ka Yiisu avutili kwaa nde: «Muutu alaambi ndaamba yi inene na atumisi baata balaa.
17 Mu taanga dia udia, nde atsindii booyi la nde mu ya leele kwaa ba batumusu: "Yirani
mu ndaa ti ndaamba ya maayilimi."
18 Kasi boosi babaandii uloombo kolokolo. Wa tsiomi aleeli kwaa nde: "Tsuumbiangi
tsiee, ndi na nzala a yo uyamono, sa me kolokolo."
19 Wu mumosi aleeli: "Me tsuumbiangi bangoombo kuumi, me nzeni ku ya kengese bo,
Me loombi we mu usa me kolokolo."
20 Wu mumosi ka aleeli: "Me bu bukweelangi mukaasa, ni mu buu a nituu uyira pe."
21 Musiali ayiri ahi mamvutu moosi kwaa pfumu a nde. Ka pfumu a nzo akoti mu kesi,
na aleeli kwaa musiali a nde: "Pala na sa mawasa, yena saa mu makuulu ma manene na
ma misoo ma mu kati a ngaanda, bee bawele, na bangaa bifuumbu na ba bakwa miisi na
bangaa bitonzo."
22 Musiali aleeli: "Pfumu, bu maayilimi mbii bu we tumi, ka mbuu keni ya saalila."
23 Pfumu aleeli kwaa booyi: "Pala mu makuulu, na yene natee mu mala, pasi nde wu we
umono, wababamuu mu uyiri kwa me, paa nzo a me yiluula."
24 Ka me nadileeli, ti a so mosi mu ba me naba na kuungu, ka biimba ndaamba a me.»

Usiisi bioosi mu uduku Yiisu
(Mataayi 10.37-38)

25 Makoongi ma vuuti kuulu na Yiisu. Nde bu asieetii, aleeli kwaa mo:
26 «So muutu uyiri kwaa me na heli ubele taayi a nde, na nguu a nde, na mukari a nde,
na baana ba nde, na baana ba nguu ba nde ba babala na ba Bakaasa na paa idiingi kia nde
makulu, a utuu uba muyii a me pe.
27 Pasi wu uhele ubiti kuruwa a nde na uduku me, a atuu uba muyii a me pe.
28 Ka na mu beni, bu atooni utuungu nzo a yungi, ukwadiaala pe mu utaanga tala
mboongo na uyaaba mbiiti dio sa dikuu mu umana nzo?
29 Helape, nha mbisi a utuungu ibwa, ka kooni umana, boosi babumono nde sa basa nde
saa, na uleele:
30 "Muutu wu abaandii utuungu, ka akooni umana."
31 «Bumosi ka kwaa mutini wuli mu uyene ku udwaanisa mutini mukimi mudiingi,
afwaana ukwadiaala mu utsimi, buni nde utuu ubiingi mu fuundu la masodaare li ali na
lo, bu ayaabi ti mbaayi wuu na mafuundu moolo ma masodaare.

32 So nde moni ti nde a utuu pe ubiingi, nde keni na taanga dia utsinduu batumu na
uloombo iyeenge kwaa mbaayi mutini bu akeni ku la.
33 Pili mosi ka mu beni, pasi wu uhele usiisi bioosi bi abaa, a utuu uba muyii a me pe.»

Mungwa wahele a isie
(Mataayi 5.13; Malako 9.50)
34 «Mungwa li iloo ki ibwe. Ka so mungwa ma hele isie, na ima bubaavutulu isie kii?
35 Bunu nde ka ndaanda pe, so mu toto so mu mboloso, bafwaana ubumu nde. Wuli na
matswi ma uyuu, nyaala nde ayuu!»

15

Tsaba ya limeme ladiimbili
(Mataayi 18.12-14)
1 Batoli a limaanda boosi na bangaa masumu bayiri asweese kwaa Yiisu mu uyuu nde.
2 Bafarisi na bayiisi ba mikele, banhunhinyi mu ndaa Yiisu, baleeli: «Wuunawu ubaayaka
bangaa masumu na ubaadia na bo!»
3 Ka Yiisu wabatiri tsaba yi, aleeli:
4 «Nha kati a beni, ki muutu uli na kama la mameme na diimbisi limosi mu mo, ka nde a
usiisi maku wa na wa mu tsiee pe mu uyene usaa limeme ladiimbili natee bu usololo lo.
5 Bu asolili lo, naangila lo nha bisaambuu bia nde na yaangi.
6 Bu atoori ku nzo a nde, kukii banduu ba nde na bambaayi bebele na leeli kwaa bo:
“Yaangani na me, mu ndaa ti me maasololo limeme la me laba ladiimbili.”
7 Ni buu me nadileeli: mu yula sa muvulu uba na kinyi yalaa bu so ndila mosi mu bangaa
masumu ukiingili mayele. Ka a mu maku wa na wa pe a bangaa libweeye ba bahele na
nzala a ukiingili mayele.»

Mukaasa wasololo mukuti wadiimbili
8 «So a buu pe, ki mukaasa uli na kuumi la mikuti mia tala na diimbisi mosi, nde a
unamisa mwiindi pe na ukoombolo nzo mu usaa bubwe-bubwe, natee bu asololo mukuti
wuu?
9 Bu asolili mukuti wuu, sa ata banduu ba nde ba Bakaasa na bambaayi ba nde ba
Bakaasa ba bebele mbila na uleele: “Yaangani na me, me maasololo mukuti a me wa tala
waba wadiimbili!”
10 Me nadileeli: Nibuu buli na kinyi nha kulu a batumu ba Nziaambi bu ngaa masumu
mosi ali mu ukiingili mayele.»

Mwaana wadiimbili
11 Yiisu abwileele: «Muutu ali na baana boolo ba babaala.
12 Wa ngebe aleeli kwaa taayi a nde: “Taata, ha me ikuku kia mukobo.” Taayi akabi busini
ba nde kwaa baana bo baboolo.
13 Nha mbisi a taanga hoolo, mwaana wa ngebe akukii busini ba nde boosi na, ayeni ku
tsi ya la. Kuu afuusi busini boosi mu makinyi ma tsi.
14 Bu amani usalila busini boosi, tsata ya mifuri yakoti mu tsi yii, nde ka akoti mu buwele.
15 Nde ayeni mu usaa isala kwaa muutu mosi mu basi tsi yii wamutsindii ku matsiee ma
nde mu uliisili bangulu.
16 Nde ali na matsimi ma udia biloo bi bakiha bangulu, ka a bamuheri muswa pe mu udia
dio.
17 Ka matsimi madiengilili nde, aleeli: “Basiali kwe mu nzo a taayi a me, bali na biloo bia
matsaalisa, ka kuni me ndi mu ukwaa mu nzala!
18 Me nafwaana uvutuu kwaa taayi a me na uleele kwaa nde: Taata, nasi masumu kwaa
Nziaambi na nha kiinzi kia we.
19 A nabwafwaana pe we bwata me mwaana a we. Kitisi me weti mosi mu basiali ba we.”
20 Nde atemini na avutii kwaa taayi a nde.»
«Ka bu ali keni la na nzo, taayi a nde wamutalili, wamukwiilili ngebe, adumi tiini,
wamubwiilili mu kiingi na wamunyumbiti.
21 Mwaana aleeli: “Taata, nasi masumu kwaa Nziaambi na nha kiinzi kia we, a
nabwafwaana pe we bwata me mwaana a we.”
22 Ka taayi aleeli kwaa basiali ba nde: “Mawasa-mawasa, dibee mulwaata wavulu mu
bubwe, dilwaatisa nde nde, diamulwaatisa ka muluunga mu muleembi a nde na bikoori
mu miili mia nde.
23 Dibee mukolo a ngoombo wa too, didusu nde, didiaanani na diyaangani.
24 Mundaa ti mwaana a me wu beeri wa kwaa maasiimbuu; beeri adiimbili ka solii.” Na
babaandii uyaanga.»

25 «Bu maa makiyilimi mwaana a nde wa mukuutu ali ku matsiee. Bu ayiri asweese nha
nzo, ayuyi muniingi a ngoombi na makini.
26 Nde ati mosi mu mabooyi mbila, wa mufuuli: “Ki ndaa yili mu uyoo?”
27 Musiali avutili kwaa nde: “Mukee a we maayiri avutuu, taayi we maadusu mukolo a
ngoombo wa too, mu ndaa ti nde wamumoni keni moonyi.”
28 Mono, mwaana wuu akoli kesi, na a abwitoono ukoto pe mu nzo. Taayi apali na
wamupeli.
29 Ka mwaana avutili, aleeli kwaa taayi a nde: “Mono, bilimi bialaa ndi mu ubaasalila
we, kaala a natunu mikele mia we pe, ka we a ahi me so mwaana a taba pe paa me yaanga
na banduu ba me.
30 Ka mwaana a we wu, bu amati ku ufuhusu busini ba we itwaari na bapuupu, we
wamudusili mukolo a ngoombo wa too!”
31 Taayi aleeli kwaa nde: “Mwaana a me, we li na me taanga dioosi, bioosi bi ndi na bio
bia we.
32 Ka diafwaana usa mukuungi na uyaanga mu ndaa ti mukee a we wu beeri maakwa
maasiimbuu, nde aba adiimbili ka maasoluu!”»

16

Mukebi a busini wa mayele

1 Yiisu aleeli ka kwaa miyii mia nde: «Muutu mosi wa isini ali na mukebi a busini ba nde.
Baata bamuleeli: “mukebi a we li mu usa busini ba we pfunu.”
2 Mukuutu wuu ati mukebi a busini ba nde mbila na wamuleeli: “Ima me ndi mu uyuu
mu we? Leele me buni we ubaakebe busini ba me, mu ndaa ti we a ubwaba mukebi a
busini ba me pe.”
3 Mukebi a busini atsimi kutso mutimi a nde: “Ima nisa, bu pfumu a me akaamaasa me
mu kebili a busini ba nde? Me a ndi na mifuri pe mu usala matsiee, na ndi na tsionyi mu
usa tsoo.
4 Me Nziaambi buni nisa paa baata bayaka me mu manzo ma bo, nha bakaamaasa me
mu isala.”
5 Boosi ba bakoti mayaama kwaa pfumu a nde, nde wabatiri mbila mosi na mosi. Nde
aleeli kwaa wa tsiomi: “yaama la kwe we akoti kwaa pfumu a me?”
6 Ngaa yaama avutili: “minguungu kama mia maari ma olive.” Mukebi a busini aleeli
kwaa nde: “holo mukaanda a we, diaala mawasa sonuu maku mataana.”
7 Tumake nde aleeli kwaa waduku: “Ka, we yaama la kwe akoti?” Muutu wuu ni avutili:
“Masaaka kama ma mbutu dia bele.” Mukebi a busini aleeli kwaa nde: “Holo mukaanda a
we, sonuu maku pwoombo (80).”
8 Pfumu akimii mu nzilii a mukebi a busini wu mubi, mundaa ti nde asiali mu mayele.
Ka, baata ba mu taanga di bavulu baana ba liyalila mayele.»

Muutu a utuu usalila Nziaambi na mboongo pe

9 Yiisu abwileele: «me nadileele: disalila busini bahele a libweeye mu ubaa banduu paa
bu busini bukaawa, banduu baa sabadiyaka mu manzo ma bilimi na bilimi.
10 Wa hama mu bi bikee, ahama ka mu bi binene, wahele a libweeye mu bi bikee, ahele
ka libweeye mu bi binene.
11 Ni mu buu, so diheli uhama mu busini bahele a libweeye, na kaasa ilimbisi mu beni
mu uha beni busini ba ngwanya?
12 Na so dihele uhama mu bia bangani, na kaaha beni bia beni?
13 A uli na musiali pe wu utuu usalila bapfumu boolo. Ka nde sa abele wu mumosi na
utoono wu mukimi, so a buu pe, nde sa ayukunu na wu mumosi na ubele wu mukimi. Beni
a dituu usalila Nziaambi na mboongo pe.»

Mandaa maleeli Yiisu
(Mataayi 11.12-13; 5.31-32; Malako 10.11-12)

14 Bafarisi ba bali batoono mboongo bu bayuyi mandaa maa moosi, basiiri Yiisu saa.
15 Ka Yiisu aleeli kwaa bo: «Beni dibaalaa nha kulu a baata ti beni ni bangaa libweeye, ka
Nziaambi ayaaba mitimi mia beni, ka bili bianaangama nha misi mia baata, ni bi Nziaambi
ali mu umono ingaanzi.
16 Mikele na mibili miadiingi natee mu taanga dia Yowani. Umatuu mu taanga dii, bali
mu uyaabisa ndaa yimbwe ya Ipfumu kia Nziaambi, na pasi muutu li mu usa mifuri mu
ukoto mu kio.
17 Bunu yavulu uleenge kwaa yulu na tsi mu ulabuu, ka isonii so imosi kiavulu bukee mu
mikele a yilabuu pe.

18 Pasi wu ubisi mukari a nde na kweeli mukimi, nde soongi, na pasi wu ukweele
mukaasa wu mulumi a nde abisi, nde soongi ka.»

Muutu wa isini na Laazaro
19 Yiisu abwileele: «Mwali muutu wa isini wakilwaata matsaanda ma mabwe na ma tala,
nde akisa mikuungi pasi iluumbu.
20 Ka kwali ka muwele mosi, kuumbu a nde Laazaro, wakiyala nha munywa a nzo a baala
la isini, nde ali na maputu nyutu yoosi.
21 Nde ali na nzala a udia biakibwa nha tsini a meese ma isini. Ka bunu, bambwa
bakiyaleete maputu ma nde.
22 Muwele bu akwi, batumu ba Nziaambi bamubiti kwaa Abraami. Isini ka bu akwi,
bamudii.
23 Ku tsi a babakwa, muutu wa isini bu akimono pasi, asiimbili miisi mia nde, amoni ku
la, Abraami na Laazaro nha peembi a nde.
24 Nde aloyi: "Taata Abraami, kwiilili me ngebe, tsinduu Laazaro alooso toso a muleembi
a nde mu maamba paa aboloso lilimi la me, ka ndi mu umono pasi dialaa kutso mbaa yi."
25 Ka Abraami wamuvutili: "Mwaana a me, libili moonyi ti we abaa busini nha we ali
musii, ka Laazaro abayi mapasi. Mu taanga di, nhaa na nha bali mu uboondo nde, ka we
li mu umono pasi.
26 Nha yulu a maa, nha kati a bisi a beni ili na mbeenge yi inene, paa babutoono umatuu
kuni mu uyiri kwaa beni bakoono, na beni kuu dikoono uyira kwaa bisi kuni."
27 Isini aleeli: "Taata, ka me niloombo kwaa we mu utsinduu Laazaro ku nzo a taayi a
me,
28 ka ndi na baana ba nguu bataana ba babaala. Ayata bo imbaangi bubwe, paa bo ka
banyaala uyiri ku mbuu ya pasi yi."
29 Ka Abraami aleeli: "Bo bali na Mooso na mibili, bo bafwaana mu uyuu bo."
30 Isini aleeli: "Ngori taata Abraami, ka so muutu mosi wu mati ku tsi ya babakwa yeni
kwaa bo, sabakiingili mayele."
31 Ka Abraami wamuvutili: "So a bayuyi Mooso na mibili pe, a butuu usa imiini pe, so
muutu simbii mu babakwa."»

17

Masumu na kolokolo
(Mataayi 18.6-7,21-22; Malako 9.42)
1 Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde: «Mabaka a mutuu uhele pe; ka ngebe kwaa wu ukubusu
mo!
2 Bubwe bakutulu muutu wuu manya li linene mu kiingi na bamudumunu mu mubu,
usa nde buu yavulu bubwe mu ndaa ti a ayabwisi mu masumu so ndila mosi mu bangebe
ba.
3 Diyele! So mwaana a nguu a we si masumu, wamusieembe, so nde kiingili mayele,
wamusa kolokolo.
4 So nde si masumu mbala tsaamba mu iluumbu, ka nde yiri kwaa we mbala tsaamba na
nde leeli: "Me kiingili mayele"; Wamusa kolokolo.»

Imiini
5 Batumu baleeli kwaa pfumu: «Bweese bisi imiini.»
6 Pfumu avutili: «So diali na imiini weti libutu la booyi, keni beni utuu uleele kwaa muti
wu: Tapuu na yamene mu mubu; nde a keni utumumu beni.»

Kiafwaana kwaa musiali
7 «Mu beni boosi na li na musiali wu ubaasala matsiee so wu ubaakebe biboori, bu nde
umata ku matsiee sa aleele kwaa nde: "Yoo mawasa diaala nha meese."
8 Ka nde sa aleele kwaa musiali a nde: "Laamba me bi nidia, sobo bikutu suusu me biloo
me ndia na me nywa. Tumake we ka sa dia na unywa."
9 Ka nde a ali na tsata a uvutulu matoondo kwaa musiali bu ayilii mi nde wamutumi pe!
10 Pili mosi, beni ka, bu diyiluu moosi ma batumu beni, dileele: Bisi ni basiali bahele a
ndutu: "dimaayiluu mi diafwaana uyiluu."»

Yiisu abeelisi bangaa bwaari kuumi
11 Bu Yiisu ali ayene ku Yeruselemi, nde alabii nha kati a Samaria na Ngalili.
12 Bu nde akoti ku bula bu mosi, kuumi la babaala bangaa bwaari bamubwaani, bo
batemini nha lala.
13 Baloyi, baleeli: «Yiisu, muyiisi, kwiilili bisi ngebe!»

14 Bu nde amoni bo, aleeli: «Yenani diyamonuu kwaa bangaanga ba Nziaambi.» Bu
bakiyene, bo babeelii.
15 Ka ndila mosi mu bo bu amoni ti nde maabeeluu, avutii, akiinzi Nziaambi mu ndaa
yinene;
16 nde atsukini busu mu tsi nha miili mia Yiisu, na avutili matoondo kwaa nde. Nde ali
musi Samaria.
17 Yiisu aleeli: «Bo a kuumi pe babeeluu? Ka ba wa kuni bali?
18 Wo! Ndili a mweenyi wu yiri avutuu mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi?»
19 Tumake, Yiisu aleeli kwaa nde: «temene yene; imiini kia we ivuuyisi we.»

Buni Ipfumu kia Nziaambi ikaayira
(Mataayi 24.23-28,37-41)

20 Bafarisi bafuuli Yiisu mu uyaaba ki taanga Ipfumu kia Nziaambi yikaayira, nde avutili
kwaa bo: «Ipfumu kia Nziaambi a ili mu uyiri weti iloo ki dimono mu misi pe.
21 A buleele pe: “Kio nha ili”, so “Kio kunaa ili!” Ka mono Ipfumu kia Nziaambi yili nha
kati a beni.»
22 Nde aleeli kwaa miyii: «Taanga dikaayira beni sadiba na nzala a umono Mwaana a
muutu so mu ndila iluumbu imosi, ka a dimono nde pe.
23 Sa baleele kwaa beni: “Nde kunaa ali!” so “nde nha ali!” A diyene kuu pe, a didumu
matiini kuu pe.
24 Ka mbii bu nzieri ubaasiereme mu uyalisa yulu loosi, ni buu, bukaaba Mwaana a
muutu mu iluumbu kia nde.
25 Ka nde afwaana ukwamono pasi dialaa na sa babisi nde kwaa baata ba kubu yi.
26 Miayilimi mu taanga dia Nowa, sa miyilimi ka mu biluumbu bia Mwaana a muutu.
27 Baata bakidia na unywa, Bakaasa na babaala bakikweele na bakikweelise natee mu
iluumbu kia koti Nowa mu nzaasa, nyaamba a maamba yayiri, yafuusi bioosi.
28 Sa iba mbii bwali mu taanga dia Loti: Baata bakidia, bakinywa, bakisuumbu,
bakiyaluu, bakikunu, bakituungu;
29 ka mu iluumbi kiapali Loti mu ngaanda a Sodomo mbaa na mamanya ma mbaa
bianoyi, biafuusi boosi.
30 Ni buu bukaaba mu iluumbu kikaamonuu mwaana a muutu.
31 Mu iluumbu kii, wukaaba ku yulu a siaangi a nyaala usutuu mu uyaholo bisii bia nde
mu nzo. Na wu kaba ku matsiee anyaala uvutuu ku nzo.
32 Dilibili moonyi mu mukari a Loti.
33 Wu usaa uvuusu idiingi kia nde, sa adiimbisi kio, na wu udiimbisi idiingi kia nde, sa
avuusu kio.
34 Me nadileele: Butsuu baa, mu baata boolo ba bala nha yulu a mbuu mosi, mosi sa
baholo, na sa basiisi wunu.
35 Mu Bakaasa boolo ba bunyii mayaa nha mbuu mosi, mosi sa baholo, wu mumosi sa
basiisi.
36 Mu Babaala boolo ba busala nha tsiee mosi, mosi sa baholo, wu mumosi sa basiisi.»
37 Miyii miafuulu kwaa nde: «Pfumu, kuni maa makaayilimi?» Nde aleeli kwaa bo: «Ku
kukaaba mvuumbi, ni kuu ku kaakukunu mileri.»

18

Tsaba ya mukwiili na mufuundisi

1 Yiisu ati bo tsaba, mu umweese ti bo bobafwaana ukuundu taanga dioosi, na uhele
ukoono.
2 Nde aleeli: «Mu ngaanda mosi mwali na mufuundisi wali a hele ubatili Nziaambi
boomo, na muutu ukiinzi pe.
3 Mwali na mukwiili ka mu ngaanda yii wakiyaleele kwaa nde: “biingisi me nha kulu a
mutaata a me.”
4 «Mu taanga dialaa mufuundisi a atooni pe. Ka nde aleeli ku kutso mutimi a nde: “Me
nayaaba ti me ndi Nziaambi boomo ubatila pe na muutu ukiinzi pe.
5 Ka, mundaa ti mukwiili wu li ukwaamisa me, me sa biingisi nde, paa nde anyaala
uyakoloso me mutswe nha na ukwaamisa me.”
6 «Pfumu abwileele: Diyuu maleeli mufuundisi wa hele a libweeye.
7 Ka Nziaambi a abiingisi pe baba nde ba asoolo bali mu uloo kwaa nde nyanga na
butsuu? Nde sa adiingi mu uyabaasila bo?
8 Me ni leele kwaa beni: Nde sa abiingisi bo mawasa. Ka Mwaana a muutu bu akaayira,
sa asololo ba ngaa imiini nha tsi?»

Tsaba ya mufarisi na mutoli a limaanda

9 Yiisu abwita tsaba yi kwaa baata ba bakitsimi ti bo ni balibweeye, na bakikeembele ba
bamosi:
10 «Baata boolo bayeni ku nzo a Nziaambi mu ukuundu, mosi ali mufarisi, na wu mukimi
ali mutoli a limaanda.
11 Mufarisi atemini, akuundi kutso mutimi a nde: "O Nziaambi a me, me nitoono kwaa
we mu ndaa ti me a ndi weti baata ba bamosi pe, bo ni bataani, bahele a libweeye, basoongi.
Na a ndi pe ka weti mutoli a limaanda wu.
12 Me nibaadii mutuutu mbala dioolo mu limiingi, nibaaha ikuku kia kuumi-kuumi mu
bioosi bi nibaabaa."
13 Ka mutoli a limaanda atemini ku la, a atuuyi so usiimbili miisi ku yula pe, ka anaayi
mioo nha butulu ba nde, aleeli: Nziaambi, kwiilili me ngebe, me ni ngaa masumu.
14 Me nadileeli: Mutoli a limaanda bu uyene ku nzo a nde, amaakwamonuu walibweeye
nha kulu a Nziaambi, ka a Mufarisi wu pe. Mundaa ti, wu ubaanaanguu, sa bakululu nde,
ka wu ukuluu, sa banaangila nde.»

Yiisu na bibabaana
(Mataayi 19.13-15; Malako 10.13-16)

15 Baata babeyi baana ba bikenyi kwaa Yiisu paa nde anaa bo mioo, miyii mia nde bu
miamoni buu, miasieembi bo.
16 Ka Yiisu ati bo mbila, aleeli: «Dinyaala bibabaana biyiri kwaa me, a dilii bo pe, mu ndaa
ti Ipfumu kia Nziaambi ni kia ba bali weti bo.
17 Ya ngwanya, me nadileele: Pasi wu uhele uyaka Ipfumu kia Nziaambi weti
imwamwaana, a akoto kio so hoolo pe.»

Yiisu na muutu wa isini
(Mataayi 19.16-30; Malako 10.17-31)

18 Mukuutu mosi afuuli Yiisu: «Muyiisi wu mubwe, ima me nafwaana usa paa me tolo
mukobo wa moonyi wa bilimi na bilimi?»
19 Yiisu aleeli kwaa nde: «Mu ima we li mu uta me "wu mubwe"? A uli na muutu wu
mubwe pe, umaasa ndila Nziaambi.
20 We ayaaba mikele: A soongo pe, a dusu pe, a yibi pe, a ta imbaangi kia pia mu muutu
pe, kiinzi taayi a we na nguu a we.»
21 Nde avutili: «Mikele mii mioosi ndi mu uduku mio umata bufuru ba me.»
22 Yiisu bu ayuyi nde, aleeli kwaa nde: «Iloo imosi ikimi ili mu uhele we. Yaluu bioosi
bi we li na bio, kaba bio kwaa bawele, na we sa baa busini mu mayula. Nha mbisi yiri na
duku me.»
23 Ka bu muutu wu ayuyi buu, nde abayi ngebe dialaa mu ndaa ti nde ali ngo isini.
24 Yiisu bu amoni ti nde ali na ngebe, aleeli: «pasi dialaa kwaa ba bali na busini mu ukoto
mu Ipfumu kia Nziaambi!
25 Uli na pasi kwaa puundi wuli na kuuki mu uyoo mu wuru la tsioongi yibubaaloondo
matsaanda, ka yabwavulu pasi kwaa isini mu ukoto mu Ipfumu kia Nziaambi.»
26 Ba baliayuu nde baleeli: «Ka, na utuu uvuu?»
27 Yiisu avutili: «Mandaa ma baata bukoono, Nziaambi mo ukoono pe.»
28 Peetero aleeli: «Mono, bisi diasiisi bidiali na bio mu uduku we.»
29 Nde aleeli kwaa bo: «Ngwanya, me nadileeli, mbii ti muutu siisi nzo nde, so mukari a
nde, so baana ba nguu ba nde, so bibuti bia nde, so baana ba nde mu ndaa Ipfumu kia
Nziaambi,
30 nde sa ayaka kwavululu mu taanga di. Na nde sa ayaka moonyi wa bilimi na bilimi
mu taanga dikaayiri.»

Yiisu abwiyaabisa likwa na tsimbilili a nde mu babakwa
(Mataayi 20.17-19; Malako 10.32-34)

31 Yiisu atakii na miyii mia nde kuumi na mioolo nha peembi, aleeli kwaa bo: «Diyuu, ku
Yeruselemi diyenani, moosi masonii mibili mu Mwaana a muutu sa mayilimi.
32 Mundaa ti sa bayeelele nde kwaa bangooyi; sa basa nde saa, na utuu nde, na utswiili
nde mate;
33 Na bu bumana nde utete bo sa badusu nde. Ka iluumbu kia bitata, nde sa asiimbuu
mu babakwa.»
34 Ka miyii mia nde a miayaabi ndaa so mosi mu mandaa maa pe; tsuyili yii yali
yasweeme kwaa bo. A bayaabi tsutulu a mandaa ma Yiisu aleeli pe.

Yiisu abeelisi muutu wakwa miisi
(Mataayi 20.29-34; Malako 10.46-52)

35 Bu Yiisu akibesine na Yeriko, muutu wakwa miisi adiaali nha mukoo a kuulu, mu
ubaaloombo libaasili.
36 Nde ayuyi koongi yakilabuu, afuuli: «Kii ima?»
37 Bamuyaabisi: «Yiisu, musi Nazareti, li mu uyoo.»
38 Ni mu buu nde aloyi: «Yiisu, Mwaana a Daavidi, kwiilili me ngebe.»
39 Ba batswaamini ku kulu a nde bamusieembi paa nde awuru, ka nde akibwaloo mu
mifuri: «Mwaana a Daavidi, kwiilili me ngebe.»
40 Yiisu atsikini, atumi ti dibee nde kwaa nde. Bu nde ayiri asweese, Yiisu afuuli nde:
41 «Ima we atoono me sa mu we?» Nde avutili: «Pfumu, me tooni ubwamono.»
42 Yiisu aleeli kwaa nde: «Bwamono wa we. Imiini kia we ivuuyisi we!»
43 Nhaa-na-tsi nde abwibaanduu umono, na nde aduki Yiisu, abili Nziaambi. Baata boosi
bu bamoni buu, bakiinzi Nziaambi.

19

Yiisu na Zakaayi

1 Yiisu akoti ku Yeriko, na nde atabi ngaanda.
2 Ali na baala li mosi kuumbu Zakaayi. Nde ali mukuutu a batoli balimaanda, nde ali
isini.
3 Nde akisaa umono, Yiisu ni na, ka nde akooni mu ndaa a koongi, na nde ali mukusi.
4 Adumi tiini ku kulu, ahaati mu muti wa kuumbu sikomore paa amono Yiisu nha nde
uyoo mu kuulu yii.
5 Yiisu bu atoori nha mbuu yii, asiimbili misi, aleeli kwaa nde: «Zakaayi, sutuu mawasa,
me na nafwaana ubaa mbuu mu nzo a we lolo.»
6 Mu kinyi yoosi, Zakaayi asutii mawasa mu uyaka nde.
7 Bu bamoni buu, bo boosi banhunhinyi, baleeli: «Nde maayakoto mu nzo a ngaa
masumu!»
8 Zakaayi atemini, aleeli kwaa Nde: «Pfumu, mono, ibari kia busini ba me niha kwaa
bawele, mbii ti me napatili wosi isii kwaa muutu, me sa vutulu nde kio mbala na.»
9 Yiisu aleeli kwaa nde: «lolo liyobolo limaakoto mu nzo yi, mundaa ti weka mwaana a
Abraami.
10 Mu ndaa, Mwaana a muutu ayiri mu usaa na uyobolo ba badiimbili.»

Tsaba ya mikuti mia woolo
(Mataayi 25.14-30)

11 Bu bayuyi buu, Yiisu abwita tsaba kimi, mundaa ti nde ali bele na Yeruselemi, na
baliatsimi ti Ipfumu kia Nziaambi sa imonuu nhaa-na-tsi.
12 Nde aleeli mbii bu: «Muutu wa nzo ya likiinzi ayeni ku tsi ya la, ku uholo ipfumu na
uyiri avutuu.
13 Nde ati basiali ba nde kuumi mbila, ahi bo mukuti kuumi mia woolo, na wabaleeli:
“Dita kaari natee bu me niyiri avutuu.”
14 Ka baata ba ku tsi a nde bakibele nde, batsindii batumu nha mbisi a nde uyaabisa: “A
diatoono muutu wu aba mutini a bisi pe.”
15 Nha mbisi a ubiaalisa nde mu uba mutini, nde avutii, atumi, bata basiali ba nde mbila,
ba nde ahi mikuti mia woolo, mu uyaaba ki ndaanda bo bamaabaa.
16 Wa tsiomi ayiri, aleeli: “Pfumu, me mbayi ndaanda a mikuti mia woolo kuumi nha
yulu a mukutu a woolo a we.”
17 Pfumu wamuleeli: “Ngo bubwe, we musiali walibweeye, bu we hami mu biavulu
bukee, me suusu we mukuutu a mangaanda kuumi.”
18 Wa boolo ayiri, aleeli: “Pfumu, me mbayi ndaanda a mikuti mitaana mia woolo nha
yula a mukuti a we.”
19 Pfumu aleeli kwaa wuu ka: “We ka, me suusi mukuutu a mangaanda mataana.”
20 Musiali mukimi ayiri, aleeli: “Pfumu, mono mukuti a woolo a we, wu naswee kutso
tsaanda.
21 Me aba na boomo ba we, bu we li muutu wa ibaala, ubaa holo ki we ahele usuusu, na
ubaakukuu ki we ahele ukunu.”
22 Pfumu aleeli kwaa nde: “musiali wu mubi, mu mi we maatsuu me kaafuundusu we.
We aba ayaaba ti me ni muutu wa ibaala, nibaaholo ki nahele usuusu, nibaakukuu ki
nahele ukunu.
23 Mu ima we ahele usuusu mboongo dia me ku nzo a mboongo? Bu nziri, me keni uholo
dio na ndaanda.”
24 Na nde aleeli kwaa bali nhaa: “Dipatila nde mukuti a woolo, diha nde kwaa uli na
mikuti mia woolo kuumi.”

25 Ka bo baleeli kwaa nde: “Pfumu, nde li na mikuti mia woolo kuumi!”
26 Me nadileeli: “Sa ba ha kwaa uli na iloo, ka kwaa hele a iloo, sa ba patila nde so ki ali na kio.
27 Ka kwaa mitaata mia me mia heli utoono ti me ba mutini a bo, dibee mio nha, dikese mio makiingi nha kulu a me.”»

Kotili a Yiisu ku Yeruselemi
(Mataayi 21.1-11; Malako 11.1-11; Yowani 12.12-19)
28 Bu nde amani na utsuu, Yiisu atswaamini ku kulu a koongi, na ayeni ku Yeruselemi.
29 Bu nde abesine na Betefange na Betania nha peembi a mulaanda wu bubaata mulaanda a Olive, nde atsindii mioolo mu miyii mia nde.
30 Aleeli: «Yenani ku bula ba nha kulu a beni; bu dikoto mu bo, sa disololo mwaana a puundi bakutu uli muutu keni a adiaala pe nha yulu a nde; dinyangila nde na dibee nde nha.
31 So muutu fuuli beni: “Mu ima dinyangila nde?” Dileele kwaa nde: “Pfumu li na nzala a nde.”»
32 Ba batsindii bayeni, na basolili mioosi mbii bu baleeli bo.
33 Bu bakinyingila mwaana a puundi ba ngaa nde baleeli kwaa bo: «Mu ima dili mu unyangila mwaana a puundi wu?»
34 Bo bavutuli: «Pfumu li na nzala a nde.»
35 Bo babeyi nde kwaa Yiisu; basuusi bikutu bia bo nha yulu a mwaana a puundi, na banayi Yiisu nha yula.
36 Bu Yiisu akiyene, baata bakiyala bikutu bia bo mu kuulu.
37 Bu nde akibesine na Yeruselemi mu kuulu ya usutuu mulaanda a Olive, koongi a miyii miayaangi na miakiinzi Nziaambi mu ndaa yinene, mu bimaanga bi bo bamoni.
38 Baleeli:
«Nziaambi asieme mutini uli
mu uyiri mu kuumbu a Pfumu!
Iyeenge mu yula
na buzitu mu kati a mayula!»
39 Babamosi mu bafarisi nha kati a koongi baleeli kwaa nde: «Muyiisi, sieembe miyii mia we mi wuru kele.»
40 Nde avutili kwaa bo: «Me na dileeli, so bo baa-na-ba bawuri, ni mamanya samaloo.»

Yiisu alili mu ndaa Yeruselemi
41 Bu Yiisu atoori nha peembi ngaanda a Yeruselemi, amoni yo, alili mu ndaa yo,
42 aleeli: «So weka ali ayaaba mu lolo li buni we usololo iyeenge! Ka mu taanga di, kio imaasweeme kwaa we!
43 Ka biluumbu bikaayira kwaa we, bili ti mitaata mia we, sa midiengelele we, sa midiaalila we na uswetese we mu mapeembi moosi.
44 Sa bakosolo we na baana ba we, na a busiisi manya nha yulu a manya mu we pe, mu ndaa ti we ayaabi taanga di Nziaambi ayiri mu ukuulu we pe.»

Yiisu mu nzo a Nziaambi
(Mataayi 21.12-17; Malako 11.15-19; Yowani 2.13-22)
45 Yiisu akoti mu nzo a Nziaambi, abaandii ubingi bakiyaluu,
46 aleeli kwaa bo: «Basonuu: “Nzo a me sa yiba nzo a likuundu.” Ka beni dimaasa yo mbuu ya tsweeyi ya miyibi!»
47 Yiisu akiyiisi pasi iluumbu mu nzo a Nziaambi. Ka banguu ba bangaanga ba Nziaambi, na bayiisi ba mikele, na bakuutu ba baata, basiayi udusu nde.
48 Ka bo a bayaabi pe buni bafwaana usa, mu ndaa ti baata boosi bakiduku nde mu uyuu mandaa ma nde.

20

Lituu la Yiisu
(Mataayi 21.23-27; Malako 11.27-33)
1 Iluumbu imosi nha kati a biluumbu bii, Yiisu akiyiisi baata mu nzo a Nziaambi na uyaabisa ndaa yimbwe. Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele, na bakuutu ba baata bayiri,
2 na ba leeli kwaa nde: «Leele bisi mu ki lituu we li musa mandaa ma! Na aha we lituu lii?»
3 Nde avutili, kwaa bo: «Me ka nifuulu beni nduru, vutulani me:
4 Lituu la ubootuu baata, na ahi lo kwaa Yowani? Nziaambi oo baata?»

5 Ka bo balelisini: «So divutili ti Nziaambi ahi nde lo, nde sa aleele: “mu ima beni diahele
usa nde imiini?”
6 So divutili ti baata ba muhi nde lo, koongi yoosi sa yidusu bisi mu mamanya, mu ndaa
ti boosi basi imiini ti Yowani ali mubili.»
7 Ka bavutuli ti: «bisi a diayaaba pe na ahi nde lituu mu ubootuu.»
8 Ka Yiisu wabaleeli: «me ka a nileele beni pe mu ki lituu me ndi mu usa mandaa ma.»

Tsaba ya basiali ba mu nguundu a viinyi
(Mataayi 21.33-46; Malako 12.1-12)

9 Tumake, Yiisu ati tsaba yi kwaa koongi: «Muutu mosi akuni nguundu a viinyi, asiisi yo
nha mioo mia basiali ba viinyi, na ayeni ku midieenge mu taanga dialaa.
10 Taanga dia tolili bu diatoori, ngaa nguundu wuu atsindii musiali mosi kwaa basiali
ba viinyi, paa baha nde ikuku kia mbutu dia viinyi. Ka basiali ba viinyi bamuteti na
bamuvutili mioo na mioo.
11 Nde abwitsinduu musiali mukimi, bo bamuteti na bamutuyi, tumake bamuvutili mioo
na mioo.
12 Nde abwitsinduu musiali wa mutata, bo bamunemisi na bamupalisi ku mbari a
nguundu.
13 Ngaa nguundu a viinyi aleeli: “me buni nisa? Me sa tsinduu mwaana a me wa litoono,
hele a pe sa bamukiinzi.”
14 Ka basiali ba viinyi bu bamumoni, balelisini: “Wuunawu ni mutoli a mukobo;
diamudusu paa ti mukobo aba ka wa bisi.”
15 Na bo bamubingisi ku mbari a nguundu a viinyi, bamudusi. Buni ngaa nguundu a
viinyi akaayiluu yiluu mu bo?
16 Nde sa ayiri nde makulu, sa adusu basiali ba viinyi, na sa aha nguundu a viinyi kwaa
bakimi.» Bu bayuyi mandaa maa, bakimii, baloyi: «Ngori a uba buu pe.»
17 Ka Yiisu wabatali isooso, na aleeli: «Tsutulu a mandaa mabasonuu ma, ma?
“Ni manya li bameengili, limaakituu manya la ibwa.”
18 Pasi nde wu ubwa nha yulu a manya li, nde sa akosuu; na pasi wu lo libwiilili, lo sa
likosolo nde.»

Limaanda la Kayisari
(Mataayi 22.15-22; Malako 12.13-17)

19 Bayiisi ba mikele na banguu ba bangaanga ba Nziaambi basiayi mu ukaanga Yiisu mu
taanga dii, ka babayi boomo ba baata. Bo bayaabi ti, mu ndaa bo nde ati tsaba yii.
20 Bamuketi, batsindii baata bafuti uba balibweeye, mu usaa toono yi butuu ukaanga nde
mu mimipala mu munywa a nde, paa bamuyeelele kwaa ipfumu kia tsi na kwaa mutini.
21 Baata baa bamufuuli: «Muyiisi, diayaaba ti we ubaatsuu na ubaayiisi bubwe; we a li na
ipengenge pe, ka we li mu uyiisi kuulu a Nziaambi mu ngwanya.
22 Ka leele a ti bisi, bisi dili na muswa wa ufutu limaanda kwaa Kayisari oo ngori?»
23 Ka Yiisu ayaabi ti mweete bamulebii, wabaleeli: «Dimweese me mukuti a mboongo
mosi.
24 Kiinzi na kuumbu bili mu mukuti wu bia na bili?» Bo bavutuli: «Bia Kayisari.»
25 Ka Yiisu aleeli kwaa bo: «Divutulu kwaa Kayisari bia Kayisari na kwaa Nziaambi bia
Nziaambi.»
26 Bo bakooni usololo toono mu ma akileele nha kulu a baata; Ka bo bakimii mu mvutu
a nde, ba beeri na pii.

Nduru mu tsimbilili mu babakwa
(Mataayi 22.23-33; Malako 12.18-27)

27 Kaba la basaduki bakihamisa ti a muli na tsimbilili mu babakwa pe, bayiri mu ufuulu
Yiisu:
28 «Muyiisi, mono bu Mooso wadisonii: “So muutu li na mwaana a nguu, kwiiri na siisi
mukari kwa hele a mwaana, mwaana a nguu a nde afwaana ukweele mukwiili mu uha
baana kwaa wakwi.”
29 Kwali baana ba nguu tsaamba. Wa tsiomi akweeli mukaasa, akwi na a abuti mwaana
pe.
30 Wa boolo aholi mukwiili,
31 na wa mutata ka aholi mukwiili. Boosi ba yili buu natee wa tsaamba, bo bakwi kwa
hele a usiisi baana.
32 Nha tsieelele mukaasa ka akwi.
33 Mu iluumbu kia tsimbilili a babakwa, mukaasa wuu mukari a na akaaba? Mu ndaa ti
bo tsaamba bamukweeli!»

34 Yiisu aleeli kwaa bo: «Nha tsini a toto nha, babaala na Bakaasa bali mu ukwelisine, na
bali mu ukweelise.
35 Ka ba bakaamonuu ba balibweeye mu usiimbuu mu babakwa na ukoto mu tsi yii, a
bukweele pe.
36 Bo a butuu ubwakwa pe; mu ndaa ti bo bafwaanina na batumu ba Nziaambi, na bali
baana ba Nziaambi, bu busiimbuu mu babakwa.
37 Mooso ayaabisi ti babakwa sa basiimbuu, mii ni mia yaabisi Mooso mu ndaa a muti
waluli mbaa, bu nde ati Pfumu “Nziaambi a Abraami, Nziaambi a Isaki, na Nziaambi a
Yaakobi.”
38 Ka nde a ali pe Nziaambi a babakwa, ka nde Nziaambi a ba bali moonyi; ka mu nde
boosi bali moonyi.»
39 Ba bamosi mu bayiisi ba mikele bavututi: «Muyiisi, we tsuyi bubwe.»
40 Na a babwituu ufuulu nde nduru so mosi pe.

Kristo na Daavidi
(Mataayi 22.41-46; Malako 12.35-37)
41 Yiisu wabaleeli: «Buni butuu uleele ti Kristo ni mwaana a Daavidi?
42 Ka Daavidi nde makulu aleeli mu mukaanda wa Mikuunga: “Pfumu aleeli kwaa
Pfumu a me: Diaala nha koo kia me kia babaala,
43 natee bu me nisuusu mitaata mia we ku tsini a miili mia we.”
44 Daavidi li mu uta nde Pfumu, ka buni nde utuu uba mwaana a nde?»

Yiisu asieembi bayiisi ba mikele
(Mataayi 23.1-36; Malako 12.38-40)
45 Bu baata boosi bakiyuu nde, Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde:
46 «Disa mayele mu bayiisi ba mikele. Bo batoono udieenge mu miloopo mimila,
batoono babii bo mu makooyi, na usoolo mambata matsiomi mu manzo ma makutunu
ma Bayuudayo, na mu mikuungi.
47 Bo bali mu upatila biabaa bakwiili, na mu nzala a umonuu bo bubaasa makuundu
mamala. Ka pfuundisi a bo sa yiba yavulu mifuri.»

21

Mukwiili wa muwele ahi mikuti mia nde mioosi
(Malako 12.41-44)
1 Yiisu asiimbili miisi, amoni bisini biakilooso bungori ba bo mutso itungu kia bungori.
2 Nde amoni ka mukwiili wa muwele aloosi mwaana mikuti mioolo.
3 Ka nde aleeli: «Mu ngwanya me ni leeli kwa beni: Mukwiili wuunawu wa muwele ma
haa kwa vulu boosi.
4 Ka ba boosi ba hii bungori mu mboongo diahele a tsala mu busini ba bo, ka wuunawu
mu buwele ba nde hii bioosi bi ali na bio.»

Yiisu ayaabisi tsialili a nzo a Nziaambi
(Mataayi 24.1-2; Malako 13.1-2)
5 Bu ba bamosi bakitsuu mu ndaa nzo a Nziaambi, bo baleeli ti yo yali ngo bubwe na
mamanya ma ba tungi yo, na bioosi bi bahi kwa Nziaambi biabweyisi yo. Yiisu aleeli:
6 «Bi beni dili mu umono bi, mu biluumbu bikaayira, a mu saala manya nha yulu a manya
pe; bioosi sa ba tsala.»

Biliimbi bikaayaabisa pasi
(Mataayi 24.3-14; Malako 13.3-13)
7 Bamufuuli: «Muyiisi, ki taanga maa makaayira? Ki iliimbi ikaa mweese mandaa maa?»
8 Yiisu avutili: «Dikele, a bafutu beni, ka balaa bakaayiri mu kuumbu a me na uleele: “Me
ni Mesiya!” na: “Taanga dika bebele!” a diduku bo pe.
9 Bu dikaayuu bali mu utsuu mu midiingi na punga-pungu a diba na boomo pe, ka maa
mafwaana ukwato, ka keni a manini pe.»
10 Ka nde aleeli kwaa bo: «Ipfumu imosi sa idwaanisa ipfumu ikimi, na tsi mosi sa
yidwaaanisa tsi kimi.
11 Toto sa diningini kwa mifuri, na mu mambuu malaa, sa muba bibeeri bia tsitsi na tsata;
sa muba ka na mandaa ma tsitsi, na biliimbi bia kimikimi ku yula.»

Puusu iliimbi ki inene
12 «Ka tswami a maa moosi, sa bakaanga beni, sa bakwaamisa beni, sa bayeelele beni mu
ufuundusu mu manzo ma makutunu a Bayuudayo, na sa badumunu beni mu perese. Sa
babiti beni nha kulu a bapfumu ba tsi na mitini mu ndaa kuumbu a me.

13 Maa moosi sa mabiti beni mu uta imbaangi mu me.
14 Diyiluu uyaaba ti beni a diafwaana ukwatsimi mi dika vutulu pe.
15 Ka me sa nadiha mandaa, na buyeri, na mitaata mia beni mioosi a mituu utungululu beni pe.
16 Bibuti bia beni, na baana ba nguu ba beni, banduu, na bambaayi ba beni ba bebele, sa ba yeelele beni, na sa badusu balayi mu beni.
17 Boosi sa babele beni mu ndaa kuumbu a me.
18 Ka so linaanga limosi la mitswe mia beni a limatu pe.
19 Mu mukonono a beni, beni sadivuusu miwuumu mia beni.»

Tsialili a Yeruselemi
(Mataayi 24.15-21; Malako 13.14-19)
20 «Bu beni dikaamono mikaanga mia masodaare mia diengelele Yeruselemi, diyaaba ti mu taanga dii, tsialili a yo yika bebele.
21 Mu taanga dii, bakaaba ku Yuuda, babata kutso milaanda, bakaaba kutso Yeruselemi, bapala, na bakaaba mu mala, banyaala ukoto mu ngaanda.
22 Ka sa biba biluumbu bia pfuundisi, paa moosi mabasonuu mayilimi.
23 Aa kipila ngebe mu Bakaasa bakaaba na mayimi na ba bakaanywiisi mu biluumbu bii! Ka sa muba na pasi dialaa mu tsi, na kesi a Nziaambi sa yibwa nha yulu a baata ba.
24 Sa badusu bo mu mukasa, sa babiti bo makori mu matsi ma bumweenyi, na Yeruselemi sa badiaata ku tsini a miili mia bangooyi, natee bu taanga dikaakuu.»

Nzirili a Mwaana a muutu
(Mataayi 24.29-31; Malako 13.24-27)
25 «Sa muba na biliimbi mu nyanga, mu tsuungi, na mu bambwelele. Naha yulu a toto, matsi sa maluulu mu boomo balaa mu ndaa kele a mubu na mapo ma maamba:
26 baata sa bakwa mu boomo mu ndaa utsimi mu mikaayira mu tsi. Ka tuu dia yula sa dinyingini.
27 Ka sa bamono Mwaana a muutu li mu uyira nha yulu a matuti na lituu, na buzitu balaa.
28 Bu maa makaabaanduu uyilimi, diba likanda na diba na ibaala, mu ndaa ti kuuyili a beni yika bebele.»

Tsaba ya muti wa mufiike
(Mataayi 24.32-35; Malako 13.28-31)
29 Yiisu abwita bo tsaba: «Dikengese muti wa mufiike na miti mini moosi.
30 Bu beni dimono makaya mabaandii uteete, diyaabi ti, maangala maka mu uwa na mvulu a tsiomi ka bebele.
31 Bumosi, beni ka, bu dika mono mandaa maa maka mu uyilimi, diyaaba ti Ipfumu kia Nziaambi yika bebele.
32 Ngwanya, me ndeeli kwaa beni: Kubu yi a yilabuu pe tswaamina a mandaa ma moosi muyilimi.
33 Yula na tsi sa bilabuu, ka mandaa ma me a mulabuu so holo pe.»

Ndutu a uba likanda
34 «Disa mayele! Kele mitimi mia beni a mileme mu ndiilili na mu nywiilili a mala ya mifuri, na mu minioongo mia idiingi, paa ti iluumbu kii a iyabwiilili beni mu itsimbisini.
35 Ka kio sa iyira weti siele, nha yulu a baata boosi bali nha yulu a toto.
36 Diba likanda na dikuundu mu taanga dioosi, paa dibaa mifuri mia ubiingi mu mioosi mikaayira, na mu utemene nha kulu a Mwaana a muutu.»
37 Mu nyanga, Yiisu akiyiisi mu nzo a Nziaambi. Ka tsitsii nde akipala mu ulabisa butsuu ku mulaanda wa kuumbu mulaanda Olive.
38 Ngwaali a ngwaali, baata boosi bakiyene ku nzo a Nziaambi mu uyuu nde.

22

Pfuundu a ndusili a Yiisu
(Mataayi 26.1-5; Malako 14.1-2; Yowani 11.45-53)
1 Mukuungi a mapa ma hele liviiri wu bubaata Paaka ali bebele.
2 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele basiayi buni budusu Yiisu, ka bo bali na boomo ba baata.

Yuuda ayilimi mu uyeelele Yiisu
(Mataayi 26.14-16; Malako 14.10-11)
3 Ka Saatina akoti mu Yuuda wu bubaata Isikarioti, wali mosi mu miyii kuumi na mioolo.

4 Yuuda ayeni mu uyuhusunu na banguu ba bangaanga ba Nziaambi, na bakuutu
babakebi ba nzo a Nziaambi, mu usaa kuulu yi nde uyeelele Yissu kwaa bo.
5 Bo bayaangi, na bayuhisini mu uha nde mboongo.
6 Nde asiingi, na nde abaandii usaa taanga diafwaana mu uyeelele Yiisu kwaa bo kwa
hele a baata ba yaaba.

Nzilimini a Paaka
(Mataayi 26.17-19; Malako 14.12-16)
7 Iluumbu kia mukuungi a mapa mahele na lifunusu, ki bafwaana mu udusu baana ba
mameme ma Paaka kiatoori.
8 Yiisu atsindi Peetero na Yowani, wabaleeli: «Diyene diyiluu bisi biloo bia Paaka, paa di
diaanani.»
9 Bo bafuuli kwaa nde: «Kuni we tooni ti bisi diyiluu bio?»
10 Nde avutili kwaa bo: «Diyuu: bu beni dika koto mu ngaanda, beni sa dibwaanina na
muutu mosi wabiti lisaanga la maamba, diduku nde mu nzo yi nde akaayakoto ya koto,
11 na dileele kwaa ngaa nzo: "Muyiisi leeli kwaa we: Mu ki itsuru kia nzo nidia biloo bia
Paaka na miyii mia me?"
12 Nde sa alaa beni itsuru ki inene ku etaze, ki babweeyise, ni kuu beni dika yiluu biloo
bia Paaka.»
13 Bo bayeni, bamoni mandaa moosi weti bu nde aleeli kwa bo, na bayilii biloo bia Paaka.

Meese ma Pfumu
(Mataayi 26.20-30; Malako 14.17-26; Yowani 13.21-26; 1 Kolito 11.23-25)
14 Taanga bu dia atoori, Yiisu adiaali nha meese, na batumu ba nde.
15 Nde aleeli kwaa bo: «Me aba ngo nzala udia biloo bia Paaka bi na beni, tswaamina me
ni mono pasi.
16 Ka me ni leeli kwa beni, me a nibwadia bio pe, natee bu tsutulu a ndaa yikaayilimi mu
Ipfumu kia Nziaambi.»
17 Nde aholi mbasa, avutili matoondo, na aleeli: «Diholo yiinayi, na dikaba yo nha kati a
beni;
18 ka me leeli kwaa beni, umata mu taanga di a nibwanywa viinyi pe natee Ipfumu kia
Nziaambi iyira.»
19 Tumake nde aholi lipa, bu amani uvutulu matoondo kwaa Nziaambi, nde abukili lo
na ahi lo kwaa bo, na aleeli: «Yiinayi ni nyutu a me, yibahi mu beni. Diyiluu buu, mu ulibili
moonyi mu me.»
20 Nde asi bumosi mu mbasa, nha mbisi a udia aleeli: «Mbasa yiinayi ni lilasina lilinyatii,
layilimi mu makila ma me, mamatsiaamii mu beni.
21 Ka dimono, wu uyeelele me li nha meese ma, na me.
22 Mwaana a muutu sa akwa, weti bu Nziaambi ayesini, ki pili a ngebe kwaa muutu wuu,
wu uyeelele nde.»
23 Na bo babaandii ufulusunu mu uyaaba na nha kati a bo utuu uyiluu ndaa ya pili yi.

Na avulu bunene nha kati a miyii?
24 Paa diabwi nha kati a bo: «Na nha kati a bo utuu umonuu weti wavulu bunene.»
25 Yiisu aleeli kwaa bo: «Mitini mia matsi mili na litumu loosi nha yulu a matsi ma bo, na
babali na litumu nha yulu a matsi maa batoono ti baata bata bo "Bayilii a mamabwe."
26 Ka kwaa beni a buli buu pe. Ka, wa wavulu bunene nha kati a beni, aba weti wavulu
bungebe, na wuu wu utumu afwaana uba weti musiali.
27 Ka, na avulu mu bunene, wadiaala nha meese oo wuu uli mu usalila? A wa diaala nha
meese pe? Ka bunu me ndi nha kati a beni weti musiali.
28 Beni ni badianambiti mu me, mu taanga dia mapasi ma me.
29 Ni mu bu me heeri beni Ipfumu, mbii bu Taayi a me ahi me kio.
30 Me heeri beni kio, paa ti beni didia na dinywa nha meese ma me, mu Ipfumu kia me,
na beni sa didiaala nha mambata ma ipfumu mu ufuundusu bifuumbu kuumi na bioolo
bia Iseraeli.»

Yiisu ayaabisi ti Peetero sa atunu nde
(Mataayi 26.31-35; Malako 14.27-31; Yowani 13.36-38)
31 «Simooni, Simooni! Yuu: Saatina aloombi litumu mu unyingisi beni boosi, weti bu
bubaayengese looso.
32 Ka me nakuundi mu we, paa ti imiini kia we a iyadiimbili; na we, bu kaakiingili
mayele, hamisa baana ba nguu ba we.»
33 Peetero aleeli kwaa nde: «Pfumu, me nayilimi mu uyene na we, na mu perese na mu
likwa.»

34 Yiisu avutili kwaa nde: «Peetero, me leele kwa we, lolo li tswaamina tsutsu ukookolo,
we sa tunu me mbala tata ti we ayaaba me pe.»

Ipokolo kia mboongo, kutu na mukasa
35 Nde abwileele kwaa bo: «Bu me naditsindii beni kwa hele a ipokolo kia mboongo, so
kutu, so bikoori, ima kia heli na beni?» Bo bavutuli: «A iloo pe.»
36 Nde aleeli kwaa bo: «Ka mu taanga di, wu li na ipokolo kia mboongo, aholo kio. Bumosi
ka kwa uli na kutu, na wuu wa hele na mukasa, ayaluu ikutu kia nde, mu usuumbu
mukasa.
37 Me leeli kwaa beni, bwafwaana ti Mabasonuu mayilimi mu me: "Nde ka bataangi nha
kati a baa bahele na mikele." Ka, Mabasonuu mu me maka mu uyilimi.»
38 Bo baleeli: «Pfumu mono mikasa mioolo.» Na nde aleeli kwaa bo: «Bu maakuu.»

Yiisu akuundi ku mulaanda a olive
(Mataayi 26.36-46; Malako 14.32-42)
39 Nde apali, na ayeni ku mulaanda a olive, mbii bwali ipfu kia nde. Miyii mia nde mia
muduki.
40 Bu bo batoori nha mbuu yii, nde aleeli kwaa bo: «Dikuundu, paa di nyaala ubwa mu
puusu.»
41 Na nde atakii na bo mu mwaa iteesi hoolo, na atsukini mu ukuundu,
42 aleeli: «Taata so lili litoono la we, maasa me mbasa yi. Ka a buli litoono la me pe, ka
nyaala litoono la we liyilima»
43 Ni mubuu tumu a Nziaambi amati ku yula, amonii kwa nde mu uhamisa nde.
44 Boomo bu ba mubwiilili, nde akuundi mu ibaala kialaa, na tuumu la nde lakitii weti
mabete ma makila matsoli nha tsi.
45 Nha bisi a likuundu, nde atemini ayiri a uvutuu kwaa miyii, wababaasi bala tolo mu
ndaa ngebe,
46 Na nde aleeli kwaa bo: «Mu ima dilaari tolo? Ditemene dikuundu paa dihele ubwa mu
puusu.»

Yiisu bakaangi
(Mataayi 26.47-56; Malako 14.43-50; Yowani 18.3-11)
47 Bu ali kene mu utsuu, mosi mu miyii kuumi na mioolo wu bu baata Yuuda abeyi
koongi, asweesii kwaa Yiisu mu unyumbutu nde.
48 Yiisu aleeli kwaa nde: «Yuuda, mu unyumbutu we uyeelele Mwaana a muutu?»
49 Bu bamoni mamakeni uyiri, ba bali na Yiisu baleeli kwaa nde: «Pfumu, didwaana mu
mukasa?»
50 Na mosi mu bo ateti booyi la nguu a ngaanga a Nziaambi, na akesi nde litswi la koo kia
babaala.
51 Ka Yiisu aleeli: «Dinyaala, bu maakuu.» Tumake nde abeembi litswi la booyi la nguu a
ngaanga, na abeelisi nde.
52 Yiisu aleeli kwaa banguu ba bangaanga ba Nziaambi, kwaa bakuutu ba bakebi ba nzo
a Nziaambi na bakuutu ba baata, babayiri mu ukaanga nde: «Beni dipali na mikasa na
mipaanga weti ti me ali ihaangi?
53 Biluumbu bioosi me nali na beni mu nzo a Nziaambi, na beni a diakaangi me pe. Ka
di taanga dia beni na lituu la pimisi.»

Peetero atuni Yiisu
(Mataayi 26.57-58,69-75; Malako 14.53-54,66-72; Yowani 18.12-18,25-27)
54 Bu bakaangi Yiisu, bo babiti nde na bamuloosi mu nzo a nguu a bangaanga ba
Nziaambi. Peetero aduki ku lala.
55 Bo bavuuti mbaa nha kati a mbari na badiaali. Peetero ali adiaali nha kati a bo.
56 Booyi limosi la mukaasa lamoni Peetero adiaala nha mukoo a mbaa, atali nde isooso,
na aleeli: «Wuunawu ka aba na nde.»
57 Ka nde wamutuni, aleeli: «A maama, me a nayaaba wa me nde pe.»
58 Idii pe, muutu mukimi amoni nde na aleeli: «Weka, li mosi mu bo!» Na Peetero avutili:
«Ngori taata, a uli ngwanya pe.»
59 Nha bisi a nguungu mosi, mukimi ahami mu uleele: «Mu ngwanya, wuunawu ka aba
na nde, ka nde li musi Ngalili.»
60 Peetero avutili: «Me a nayaaba pe ma we tooni uleele.» Nhaa-na-tsi, bu ali keni mu
utsu, tsutsu akookili.
61 Ka Pfumu asieetii, na atali Peetero. Peetero alibili moonyi mu mandaa ma Pfumu aleeli
kwa nde: «tswaamini tsutsu ukookolo lolo, we sa tunu me mbala tata.»
62 Nde apali ku mbari, na alili mu ngebe dialaa.

Yiisu bamutuyi na bamuteti
(Mataayi 26.67-68; Malako 14.65)
63 Babaala baki kebe Yiisu, bamutsori, na bamuteti.
64 Bo bafuyi nde busu na bafuuli nde, baleeli: «Bili! Leele na teti we?»
65 Na bo babwituu nde bituyi bia mupili na mupili.

Pfuundisi a Yiisu
(Mataayi 26.59-66; Malako 14.55-64; Yowani 18.19-24)
66 Bu busu bakieeri, bakuutu ba baata, na banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele bakukini. Bo babiti Yiisu nha kulu a pfuundu a bakuutu ba banzioonzi ba Bayuudayo.
67 Bo baleeli: «So ni we li Kristo, leele bisi.» Nde avutili kwaa bo: «So me ndeeli beni, beni a disiingi so hoolo pe,
68 ka so me fuuli beni nduru, beni a divutulu so hoolo pe.
69 Ka umata mu taanga di, Mwaana a muutu sa adiaala nha koo kia babaala kia Nziaambi puungu lituu.»
70 Boosi baleeli: «Ka we ni mwaana a Nziaambi?» Nde avutili kwaa bo: «Beni bame dileeli ti me ni Mwaana a Nziaambi.»
71 Ni mu buu bo baleeli: «Bisi a dili na nzala a imbaangi ikimi pe! Bisi bame dimaayuu mandaa mu munywa a nde.»

23

Yiisu nha kulu a Pilato
(Mataayi 27.1-2,11-14; Malako 15.1-5; Yowani 18.28-38)
1 Batemini boosi itwaari na babiti Yiisu nha kulu a Pilato.
2 Bo babaandii ufuundu nde, baleeli: «Bisi dibaasi muutu wu mu utsindi baata ba tsi a bisi paa badwaanisa litumu la tsi: nde li mu ulii bo ufutu limaanda kwaa Kayisari, na nde li mu uleele mu inde makulu ti nde ni Kristo, mutini.»
3 Pilato afuuli nde: «We ni mutini a Bayuudayo?» Nde avutili kwaa nde: «Ni we leeli buu.»
4 Pilato aleeli kwaa banguu ba bangaanga ba Nziaambi na kwa koongi: «Me amoni toono ya uholo kesili mu muutu wu pe.»
5 Ka bo bahanini na baleeli: «Nziisili a nde yili mu utsindi baata mu udwaanisa litumu la tsi, umata mu Ngalili, mu nde abaandii, mu Yuuda yoosi, natee nhaa na nha.»

Yiisu nha kulu a Erode
6 Bu Pilato ayuyi maa, afuuli mbii ti muutu wu ni musi Ngalili.
7 Bu nde ayaabi ti Yiisu amati mu itinini kia tsi kia litumu la Erode, nde atsindii Yiisu kwaa Erode wali ka mu Yeruselemi mu biluumbu bii.
8 Bu Erode amoni Yiisu, nde ali na kinyi yalaa. Umata belepe ka nde ali na nzala umono nde, mu ndaa ma nde ayuyi baleeli mu nde, na nde ali na ilimbisi mu umono nde asa imaanga.
9 Nde afuuli nde manduru malaa, ka Yiisu a avutili nde pe.
10 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bayiisi ba mikele bali nhaa, na bafutili nde mandaa mu iteesi kia mifuri.
11 Ka Erode ka, na masodaare ma nde, bamutsori; na bu bamani usiebe nde na ulwaatisi nde ikutu kia tala, nde abwivutulu Yiisu kwaa Pilato.
12 Pilato na Erode bali mitaata, bavuutili imbaayi mu kiina iluumbu kii.

Kesili a likwa la Yiisu
(Mataayi 27.15-26; Malako 15.6-15; Yowani 18.39–19.16)
13 Pilato akukii banguu ba bangaanga ba Nziaambi, bakuutu na baata boosi,
14 na aleeli kwaa bo: «Beni dibeyi me muutu wu mu ndaa ti nde li mu utsindi baata mu udwaanisa ipfumu kia tsi. Ka me fuuli nde nha kulu a beni, na me amoni toono yimbi mu nde pe yi beni dili mu ufuundu nde.
15 Erode ka a asolili toono yimbi mu nde pe, ka nde vutili bisi nde. Ni mu buu, a uli na ndaa yi nde asa pe yafwaana mu likwa. [
16 Me sa tumu bafiinzi nde bikoti, na nha mbisi me sa namunyaala.»
17 Mu pasi mukuungi a Paaka, Pilato ali na ipfu kia upalisa bo kori mosi uli mu perese.]
18 Ka bo boosi baloyi mu itwaari: «Dusu muutu wu, na nyaala bisi Barabase.»
19 Barnaba ali baloosi mu perese mundaa bu punga-pungu bali mu ngaanda na mu ndaa ti nde adusi muutu.
20 Bu Pilato ali na nzala a unyaala Yiisu, nde abwileele bo ndaa yiina yii.
21 Ka bo baloyi: «Komo nde nha kuruwa! Komo nde nha kuruwa!»

22 Nde aleeli kwa bo mu mbala la mutata: «Ki ndaa yimbi nde ayiluu? Me amoni toono
mu nde pe yafwaana mu likwa. Ni mu buu me sa nyaala nde, nha mbisi a utumu ti bafiinzi
nde bikoti.»
23 Ka bo bahanini mu uloo mu mifuri, ba loombi: «Wamukomo nha kuruwa!» Na miloo
mia bo mia biingi.
24 Pilato aholi kesili mu ukuusu litoono la bo.
25 Nde anyaali wu bo baloombi wali mu perese mu ndaa ikiindi na ndusili; ka nde ayeelili
bo Yiisu paa bayiluu mu nde pasi mi bo batoono.

Yiisu bamukomi
(Mataayi 27.32-44; Malako 15.21-32; Yowani 19.17-27)
26 Bu bo babiti nde, bo baholi Simooni musi Kirene, wakimata ku matsie, na bo
bamukwiyi kuruwa paa nde abiti yo nha mbisi a Yiisu.
27 Koongi yinene ya baata yaduki nde, na Bakaasa bakilili na unioongo mu nde.
28 Yiisu asieetii kwaa bo na aleeli: «Bakaasa ba Yeruselemi, a dilili mu me pe; ka dilili mu
benime na mu baana ba beni.
29 Ka biluumbu biyiri bi bakaa leele: “Kinyi kwaa Bakaasa ba bikumbu, kinyi kwaa
mioonyo miahele ubutu, na mabeene mahele unywiisi!”
30 Ka sa babaleele kwa milaanda miminene: “Dibwa nha yulu a bisi”, na kwaa milaanda
mimikee: “Diswee bisi!”
31 Ka mbii basiiri buu kwaa muti wu mubisi, buni bukaaba kwaa muti wa kaya?»
32 Babeyi mu taanga dii, biwulu bioolo bikimi, mu udusu bio na Yiisu.
33 Bu batoori nha mbuu yi bu baa ta «Iteenge kia mutswe», bo bakomi nde nhaa, na biwulu
bio bia bioolo. Mosi nha koo kia babaala na wu mumosi nha koo kia bakaasa.
34 Yiisu aleeli: «Taata, sa bo kolokolo, ka aba yaba pe mi bali mu uyiluu.» Bo bati nzeke
mu ukaba bikutu bia nde.
35 Baata batemini nhaa na bakitala. Ka bakuutu bakisa nde saa, baleeli: «Nde avuusu
bakimi; nyaala avuu ndeme akulu, mbii ti nde Kristo, wu Nziaambi asoolo!»
36 Masodaare ka masi nde saa, bo baswesii na bahi nde viinyi la nhanyi.
37 Na baleeli: «so we ni mutini a Bayuudayo, vuusu nyutu a we!»
38 Nha yulu a mutswe a nde, mwali na bisonii bi: «Wuunawu ni mutini a Bayuudayo.»
39 Mosi mu biwulu bi bakomi nha kuruwa atuuyi Yiisu wamuleeli: «We a ni Kristo pe?
Vuu mu iweme na vuusu bisi ka!»
40 Ka wu mu mosi asieembi mbaayi na wamuleeli: «We a ubaabata Nziaambi boomo pe?
Bunu weli kutso tsieembili moosi na nde.
41 Kwaa we na me, tsieembili a bisi yasuungunu, ni mubuu dili mu ufutu ma mabi ma
diayiluu, ka wuunawu a ayiluu ndaa so mosi yimbi pe.»
42 Na nde abwileele: «Yiisu libili me moonyi mu taanga di we kaayira mu ipfumu kia we.»
43 Yiisu avutili kwaa nde: «Ngwanya, me ni leele kwaa we lolo li: we saba na me ku
paradiso.»

Likwa la Yiisu
(Mataayi 27.45-56; Malako 15.33-41; Yowani 19.28-30)
44 Taanga dia nzanga bu diali ka bebele, pimisi diabwi mu tsi yoosi natee mu nguungu
ya mutata nha mbisi a nzanga.
45 Nyanga bu yali keni yasweeme, ngumbu ya Nzo a Nziaambi yakakii nha kati a kati.
46 Yiisu aloyi mu ndaa yi inene, aleeli: «Taata, nha mioo mia we me nzieelili muwuumu a
me.» Bu aleeli buu, asieeli muwuumu.
47 Mukuutu a masodaare bu amoni moosi mayilimi, akiinzi Nziaambi, aleeli: «Ngwanya!
Wuunawu beeri muutu wa libweeye.»
48 Baata boosi ba bakukini mu umono mandaa maa, bu bamoni mayilimi, bavutii na
bakiyene a kubulu mapfuuku mu minyoongo.
49 Banduu ba Yiisu na Bakaasa bakiduku nde umata ku Ngalili, batemini nha lilala, mu
utalila makilabu.

Yiisu basuusi mu ngila
(Mataayi 27.57-61; Malako 15.42-47; Yowani 19.38-42)
50 Mwali muutu mosi mu pfuundu a bakuutu ba banzioonzi ba Bayuudayo, kuumbu a
nde Yoosefi, muutu wu mubwe na wa libweeye,
51 nde a asiingi pe kesilili na biyiluu bia bambaayi. Nde ni musi Arimataya, ngaanda a
Bayuudayo, na nde akikebe Ipfumu kia Nziaambi.
52 Nde ayeni kwaa Pilato, na aloombi nyutu a Yiisu.

53 Nde asutili yo nha kuruwa, adii yo tsaanda a liino, na asuusi yo mu ngili yi basootolo
mu manya, mwali keni a badii muutu pe.
54 Ali iluumbu kia uyilimi mu saba, na hoolo yasiaali ti saba yibaanduu.
55 Bakaasa ba baduki Yiisu, umata ku Ngalili, bayeni na Yoosefi, bo bamoni ngila a Yiisu
na mbii bu basuusi nyutu a nde.
56 Na bo bavutii, mu uyiluu mananaasa na maari, tumake mu iluumbu kia saba, bo
bawuumi mbii bwali mikele.

24

Tsimbilili a Yiisu
(Mataayi 28.1-10; Malako 16.1-8; Yowani 20.1-10)
1 Mu iluumbu kia tsiomi kia limiingi mu ngwaali a ngwaali, Bakaasa bayeni ku ngili,
babiti mananaasa ma bo bayilii.
2 Bo bayibaasa manya lali lafuu munywa a ngila banyiingili nha peembi;
3 Bo bakoti, ka a basolili nyutu a Pfumu Yiisu pe.
4 Bu bali afulusunu, babaala boolo balwaata matsaanda mangeyini bamonii kwaa bo.
5 Bu Bakaasa bamoni boomo, babaandisi biinzi bia bo mu tsi, ka babaala baa baleeli
kwaa bo: «Mu ima dili mu usaa wu li moonyi mu babakwa?
6 Nde a ali nha pe, ka siimbiangi wa nde. Dilibili moonyi mu mi nde aleeli beni mu taanga
di nde abeeri keni ku Ngalili:
7 "Bwafaana ti bayeelele Mwaana a muutu nha mioo mia bangaa masumu, paa bakomo
nde nha kuruwa, na asiimbuu mu iluumbu kia bitata."»
8 Bakaasa balibili moonyi mu mandaa ma nde.
9 Bo bamati ku ngila na bayeni mu uyayaabisa maa moosi kwaa batumu kuumi na mosi
na kwaa miyii mini mioosi.
10 Ali Mari, musi Mangadala, na Zaana, na Mari, nguu a Yaki, na Bakaasa bakimi ba bali
na bo baleeli mandaa maa kwaa batumu.
11 Ka bo batsimi ti mandaa ma babaleeli kwaa bo mahele a tsala, na a babasi imiini pe.
12 Ka Peetero atemini, ayeni mawasa ku ngila. Bu abaandini amoni ndila matsaanda ma
liino. Akimii ndaa mu moosi mayilimi na avutii ku nzo a nde.

Mu kuulu a Emausi
(Malako 16.12-13)
13 Mono, iluumbu kii, mioolo mu miyii miayeni ku bula ba kuumbu Emawusi, batakuu
na Yeruselemi, mu iteesi kia bakilometre kuumi na mosi.
14 Babayi imoo nha kati a bo mu maa moosi malabii.
15 Bu bakitsuu na ufulusunu, nde makulu Yiisu asweesi, na avuuti na bo.
16 Bamumoni, ka a batuyi uyaaba nde pe.
17 Yiisu aleeli kwaa bo: «Mu ki mandaa beni dili mu yolo, bu dili mu uyene?» Batsikini
na mabusu ma bo mali na ngebe.
18 Mosi mu bo, kuumbu a nde Kleopa, avutili, aleeli kwaa nde: «Ka ndila we mu
Yeruselemi, wahele uyaaba mabwi nha mu biluumbu bi?»
19 Aleeli kwaa bo: «Ki ma ndaa?» Baleeli kwaa nde: «Ma mu Yiisu, ni musi Nazareti,
wabeeri mibili wa lituu mu biyiluu na mu mandaa nha kulu a Nziaambi na baata boosi.
20 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bakuutu ba bisi bayeelili nde mu uha nde
tsieembili ya likwa, na bamukomi nha kuruwa.
21 Bisi diasi ilimbisi ti nde wa keni kuulu Iseraeli, ka lolo ni iluumbu kia bitata, umatuu
bu bayiluu mandaa maa mayilimi.
22 Diali na dungunguu mu ndaa ti Bakaasa ba bamosi nha kati a bisi bayeni ngwaali a
ngwaali yi ku ngila.
23 Ka bu bahele usololo nyutu a nde, bo bayileele ti batumu ba Nziaambi bamonii kwaa
bo, na baleeli bo ti Yiisu li moonyi.
24 Ba bamosi mu ba bali na bisi bayeni ku ngila, bamoni bioosi mbii bwaleeli Bakaasa,
ka nde a bamumoni pe.»
25 Yiisu aleeli kwaa bo: «Beni a dili na mayele pe. Mitimi mia beni mia leme mu usa imiini
mu moosi maleeli mibili!
26 Ali abwafwaana pe ti Kristo amono pasi dia buu, tswaamina nde ukoto mu buzitu ba
nde?»
27 Tumake, nde wababiindili moosi ma basonuu mu mandaa ma Nziaambi mu ndaa nde.
Nde wababiindili mo ubaanduu mu mikaanda mia Mooso natee mu mikaanda mioosi mia
mibili.
28 Bu batoori nha peembi a bula ba bakiyene, nde asi weti wu ulabuu.

29 Bo bamupeli, baleeli: «Ba na bisi, ka tsitsii yimaato, busu baka mu uyili.» Nde akoti mu
udiaala na bo.
30 Bu adiaali na bo nha meese, nde a holi lipa, avutili matoondo kwaa Nziaambi, abukili
na wabahi lo.
31 Ni mu buu, miisi mia bo mia dibini, bamuyaabi; ka nde adiimbili nha kulu a bo.
32 Baleelisini: «Mitimi mia bisi mialuuli mu kinyi mu kuulu, bu nde abeeri abiindili bisi,
ma basonuu.»
33 Mu diina taanga dii, bo batemini, bavutii ku Yeruselemi, babaasi kuumi na mosi
bakukunu na babali na bo.
34 Boosi baleeli kwaa miyii mioolo mii: «Mu ngwanya Pfumu siimbiangi na moniaangi
kwaa Simooni.»
35 Miyii mioolo mialeeli kwaa bo mioosi mialabii mu kula na buni bo bamuyaabi bu nde
akibukulu lipa.

Yiisu amonii kwaa miyii
(Mataayi 28.16-20; Malako 16.14-18; Yowani 20.19-23; Biyiluu 1.6-8)
36 Bu bali bakeni mu utsu, Yiisu nde makulu amonii nha kati a bo, aleeli: «Iyeenge kwaa
beni!»
37 Bo babayi boomo balaa, batehiti na batsimi ti bo bamoni iduuru.
38 Ka Yiisu aleeli kwaa bo: «Mu ima matsimi ma beni mali mutele-mutele na dili na
maketi-keti mu mitimi mia beni?
39 Dimono mioo na miili mia me, ni me wa me. Dibeembe me, dikengese me, ka Iduuru
a ili na musunyi na miyisi weti bu me ndi pe.»
40 Bu akileele buu, wabamwesi mioo na miili mia nde.
41 Ka bu bali keni kutso kinyi na ukimuu, a batuyi usa imiini pe natee bu Yiisu aleeli kwaa
bo: «A dili na iloo kia udia nha pe?»
42 Bamu hii itsuru kia tswi ki bakaanga.
43 A holi kio, na adi nha kulu a bo.
44 Tumake nde aleeli kwaa bo: «Ma ni mandaa ma me naleeli beni bu nali na beni, ti
moosi ma basonuu mu me mu mikele mia Mooso, mu mibili, na mu mikuunga, mafwaana
mu uyilimi.»
45 Ni mu buu nde adibili mayele ma bo paa bayaaba tsutulu a ma basonuu.
46 Na aleeli kwaa bo: «Mono, bu ni bwasonomo: Kristo afwaana umono pasi na usiimbuu
mu babakwa mu iluumbu kia bitata,
47 mu kuumbu a nde sa bayiisi kiingili a mayele na uleele nyaalili a masumu kwaa
bifuumbu bioosi, ubaanduu mu Yeruselemi.
48 Beni ni bambaangi ba mandaa ma.
49 Mono, me ni tsinduu beni mi Taayi a me a lasini beni. Ka beni didiaala mu ngaanda
natee bu beni dika lwaata lituu la yula.»

Yiisu ahaati ku yula
(Malako 16.19-20; Biyiluu 1.9-11)
50 Nha mbisi a nhaa, Yiisu abiti miyii mia nde natee ku peembi a Betania, anaangili mioo
mia nde ku yula, na wabasiemi.
51 Bu nde akisieme bo, nde akinaanguu, na ahaati ku yula.
52 Miyii bu miamani ubili Yiisu, bo bavutii ku Yeruselemi mu kinyi yalaa.
53 Bo bali mu nzo a Nziaambi taanga dioosi na bakikiinzanga Nziaambi.

Yowani
Kotili

Ndaa Yimbwe yasonuu Yowani, ni Ndaa Yimbwe yibali basonuu kwaa mabuundu ma Kristo makiba ku tsi ya Siria, so a buu pe, ku itinini kia Asia, ki bali mu uta lolo Turki.

Kuulu yi mukaanda wu ali mu uduku, mandaa mali mutso nde, na tsuyili a nde, bili na lisoboso na mikaanda mikimi mia Ndaa Yimbwe. Mukaanda wu li mu uha ndutu, mu tsutulu a matsweeyi ma mandaa na biyiluu bia Yiisu.

Ibari kia tsiomi kia mukaanda wu, (biiti 1—12) ili mu uyaabisa bimaanga tsaamba biayiluu Yiisu. Bali mu uta mandaa maa *biliimbi* mundaa ti mo mali mu ulaa ti Yiisu ni Mwaana a Nziaambi. Ibari ki ili mu utsuu ka mu mbwaanini a Yiisu na mukuutu wa Muyuudayo (kiiti3), na musi Samaria wa mukaasa (kiiti4), na mbwaanini a nde na babeeri (kiiti5 na 9). Mu nziisili a nde, Yiisu li mu umonuu weti lipa lili mu uha moonyi. Nde li mu umonuu ka weti mukebi wuli mu ubiti baata kwaa Taata Nziaambi, na li liyalila lili mu uyalisa tsi yoosi. Mu yii, Yiisu li mu umweese kwaa boosi, nde na ali.

Ibari kia bioolo, ili mu uyiluu na ili mu utsuu mu taanga di *Yiisu afwaana usiisi tsi, mu uyene kwaa Taayi a nde*. Yiisu li mu utsuu kwaa miyii mia nde. Nde li mu uha bo mandoongi mundaa yatala, taanga di nde akaahele uba itwaari na bo (13.16). Tumake Yiisu akuundi Nziaambi, Taayi a nde, na asuusi miyii mia nde nha mioo mia Nziaambi (17).

Mutata a mandaa mali mu uyaabisa likwa la Yiisu (kiiti18 na 19), li na mandaa malaa mali mu uyene kuulu mosi, na mali mikaanda mikimi mia Ndaa Yimbwe yasonuu Mataayi, Malako, na Luka.

Mu iluumbu kia mukuungi a Paaka, Yiisu amonii muutu wa moonyi kwaa miyii mia nde (biiti20—21). Yowani musonii a Ndaa Yimbwe yi, asonuu yo kwaa baata babahele umono Yiisu, paa bo ka bamene miaanzi mu nde (20.29-31).

Ndaa Yimbwe yasonuu Yowani, yili mu utsuu kwaa Bayuudayo. *Kaba la Bayuudayo* mu mukaanda wu, ni kaba la baata babali mitaata mia Yiisu wuli Kristo, weti bakuutu ba mabuundu bakitemenene nde. Yiisu nde makulu ali Muyuudayo, na bumosi ka kwaa miyii mia nde mia tsiomi. Mu taanga di Yowani ali mu utsuu mu Bayuudayo, nde a li mu utsuu pe ndila mu baata babali mu tsi a Bayuudayo. Ka nde li mu utsuu mu baata boosi babali mu ubisi Yiisu wuli Kristo.

Ndaa Yimbwe yasonuu Yowani, a yili mu utsuu pe mu mbutili a Yiisu, so mu mbaandila idiingi kia nde nha kulu a baata. Ka, mutso kotili yinda ya mukaanda, Ndaa Yimbwe yasonuu Yowani yili mu ubiindili ti, *Yiisu Kristo li Ndaa a Nziaambi*. Ni ndaa yili mu uba na Nziaambi taanga dioosi, umatuu bele pe (1.1-18). Yiisu, Ndaa a Nziaambi, maayadiaala itwaari na baata. Mu nde, baata boosi utuu uba baana ba Nziaambi. Mu idiingi kia nde nha tsini a toto, Yiisu li akangama mu Taayi. Nde li *wuu wu Taayi atsinduu* kwaa baata ba tsi. Boosi babali mu usaa uyaaba Nziaambi mu litoono, bo utuu uyaaba nde mu Yiisu wuli Kristo.

Ndaa ya liyalila na ya moonyi

1 Mu mbaandili mwali Ndaa, Ndaa yali na Nziaambi, na Ndaa yo makulu yali Nziaambi.
2 Mu mbaandili yo yali na Nziaambi.
3 Bioosi biayilimi mu yo, na a uli na iloo so imosi pe, kibayiluu kiayilimi kwahele a yo.
4 Mu yo mwali na moonyi, na moonyi wuu ali liyalila la baata.
5 Liyalila langeyini kutso pimisi, ka pimisi a diadimisi lo pe.
6 Nziaambi atsindii muutu mu uyayaabisa Ndaa a nde kwaa baata, ni muutu wa kuumbu Yowani.
7 Nde ayiri weti mbaangi, mu uta imbaangi mu liyalila lii, paa boosi basa imiini mundaa imbaangi kia nde.
8 Nde makulu a ali liyalila pe, ka nde ayiri mu uta imbaangi mu liyalila.
9 Liyalila li ali ni ndila lo limosi la ngwanya, lili mu uyiri mu tsi, na lili mu uyalisa baata boosi.
10 Ndaa yali mu tsi. Tsi yayilimi mu yo, ka bunu tsi a yamuyaabi pe.
11 Yo yayiri mu tsi a baata ba yo, ka baata ba tsi yii a bayaki yo pe.
12 Ka kwaa boosi babayaki yo na babasi imiini mu kuumbu a yo, yo yahi bo muswa wa uba baana ba Nziaambi.
13 Bo a babutii baana ba Nziaambi mu musunyi na makili pe, so mu litoono la muutu pe. Ka bo babutii mu litoono la Nziaambi.

14 Ndaa yakitii muutu, na muutu wuu adiaali nha kati a bisi. Bisi diamoni buzitu ba nde,
buzitu ba Mwaana ndila mosi wamata kwaa Taayi a nde. Nde ali aluulu mu bweese ba
Nziaambi na mu ngwanya.
15 Yowani ati imbaangi mu nde. Yowani ayaabisi kwaa baata: «Ni mu nde me natsuyi bu
naleeli: “Nde li mu uyiri ku mbisi a me, ka nde avulu me ndutu, mundaa ti nde akwiba
tswaamina me ni butuu.”»
16 Bisi boosi diayaki ikuku kia busini ba nde. Bisi diayaki bweese nha yulu a bweese.
17 Nziaambi ahi bisi mikele mu Mooso. Ka bweese na ngwanya biayiri mu Yiisu Kristo.
18 Muutu so mosi pe wamaamono Nziaambi. Ka Mwaana ndila mosi, wuli mu udiaala
nha peembi a Taayi, wamweesi bisi bu Taayi ali.

Imbaangi kia Yowani Mubootii
(Mataayi 3.1-12; Malako 1.1-8; Luka 3.1-18)

19 Bu bakuutu ba Bayuudayo ba ku ngaanda a Yeruselemi, batsindii kaba la bangaanga
ba Nziaambi na Balevita, mu ufuulu Yowani: «We na li?» Mono mialeeli Yowani:
20 Nde a abisi pe uha bo mvutu. Ka nde aleeli na yaki-yaki nha kulu a boosi: «Me a ndi
Kristo pe.»
21 Bo bamufuuli: «Ka we na li? We ni mubili Eliya?» Yowani avutili: «Ngori, me a ndi Eliya
pe.» Bo babwileele: «We ni mubili wu bisi dili mu ukebe?» Nde abwivutulu: «Ngori, me a
ndi mubili wuu pe.»
22 Ka bo baleeli kwaa nde: «Ninha we na li? Bisi diafwaana uha mvutu kwaa babatsinduu
bisi. We ima leeli mu we makulu?»
23 Yowani avutili: «Me ni muniingi a wuu wuli mu uloo ku tsi ya tsata:
“Diyiluu Pfumu kuulu yayiluu usuungunu✲!”»
Weti bwaleeli mubili Yeesaya.
24 Baata babatsindii kwaa Yowani bali Bafarisi.
25 Bo babwifuulu nde: «Mbiiti we a li Kristo pe, so mubili Eliya pe, na so mubili wuu pe, ka
mu ima we li mu ubootuu baata?»
26 Yowani wabavutili: «Me ni bootu beni mu maamba. Ka nha kati a beni, uli na muutu wu
beni diahele uyaaba.
27 Ni nde wuu wuli mu uyiri ku mbisi a me. Ka me a nafwaana pe so hoolo mu unyangila
midi mia bikoori bia nde.»
28 Mandaa maa moosi makilabuu ku Betania, ku simi li limosi la nziali, ya kuumbu
Yorodaani, ku Yowani akibootuu.

Yiisu mwaana a limeme la Nziaambi

29 Iluumbu kiaduki, Yowani amoni Yiisu mu uyiri kwaa nde. Nde aleeli: «Dimono
mwaana a limeme la Nziaambi, lili mu umaasa masumu ma baata ba tsi.
30 Mu nde me natsuyi bu naleeli: “Muutu li mu uyiri ku mbisi a me, ka nde avulu me
ndutu, mundaa ti nde akwiba tswaamina me ni butuu.”
31 Me a nali nayaaba nde pe. Ka me nayiri mu ubootuu mu maamba, paa me yaabisa nde
kwaa baata ba Iseraeli.»
32 Yowani abwileele ta imbaangi: «Me namono Muheebili a Nziaambi mu usutuu,
umatuu ku yulu weti beembe, na ahami mu uba itwaari na nde.
33 Me a nakiyaaba pe nde na ali. Ka Nziaambi, watsinduu me mu ubootuu mu maamba,
aleeli kwaa me: “Muutu wu we kaamono Muheebili mu usutuu na uba na nde, ni nde
kaabootuu baata mu Muheebili wa Ngira.”
34 Me maamono Muheebili mu usutuu nha yulu a nde, na ngwanya me ndi mbaangi ti
nde ni Mwaana a Nziaambi.»

Mbili a miyii mia Yiisu mia tsiomi

35 Mu iluumbu kiaduki, Yowani ali keni nhaa, na mioolo mu miyii mia nde.
36 Bu nde amoni Yiisu mu uyoo, nde aleeli: «Dimono limeme la Nziaambi!»
37 Miyii mia Yowani mioolo miayuyi mandaa maa, na mio miaduki Yiisu.
38 Yiisu asieetii, na amoni ti bo bali mu uduku nde. Nde wabafuuli: «Ima beni dili mu
usaa?» Bo bamuleeli: «We kuni li mu udiaala, Rabi?» Mambiindili ma Rabi, «Muyiisi».
39 Yiisu avutili kwaa bo: «Yirani, na sa dimono.» Bo bayeni na bamoni ku nde akidiaala.
Na bo bayoosi iluumbu kii itwaari na Yiisu. Helape ali ka nguungu ya mana ku mbisi a
nzanga.
40 Andere, mwaana a nguu a Simooni Peetero, ali mosi mu baboolo babayuyi mandaa
ma Yowani, na baduki Yiisu.

✲ **1:23** Yes 40.3

41 Tsiomi a tsiomi, Andere ayimono mwaana a nguu a nde Simooni. Nde wamuleeli: «Bisi dimaamono Mesiya.» Mambiindili ma Mesiya, «Kristo».
42 Tumake nde abiti Simooni kwaa Yiisu. Yiisu wamumoni na aleeli: «We ni Simooni mwaana a Yowani. Sa baha we kuumbu ya ubili "Kepasi."» Mbiindila kuumbu yii, «Manya».

Yiisu ati Filipo na Natanaeli mbili
43 Iluumbu kiaduki, Yiisu aholi kesili ya uyene ku Ngalili. Nde abwaanini na Filipo, na wamuleeli: «Duku me!»
44 Filipo ali musi Betesayida, ni ngaanda ka ya Andere na Peetero.
45 Nha mbisi, Filipo abwaanini na Natanaeli, na wamuleeli: «Bisi dimaamono wuu wu Mooso atsuyi mu Mukaanda wa Mikele, na wu mibili ka miatsuyi. Ni Yiisu, mwaana a Yoosefi, wa ku ngaanda a Nazareti.»
46 Natanaeli wamuleeli: «Ndaa yimbwe utuu umata ku ngaanda a Nazareti?» Filipo wamuvutili: «Yiri, na we sa mono.»
47 Bu Yiisu amoni Natanaeli mu uyiri kwaa nde, nde aleeli mu ndaa Natanaeli: «Mono musi Iseraeli wa ngo nde. A uli na ndaa ya pia mu nde pe.»
48 Natanaeli wamufuuli: «Buni we yaabi me?» Yiisu avutili: «Me namono we nha tsini a muti wa mufiike, tswaamina Filipo uta we mbili.»
49 Ni mu buu, Natanaeli wamuleeli: «Muyiisi, we ni Mwaana a Nziaambi wa ngwanya, we mutini a Iseraeli!»
50 Yiisu wamuvutili: «We nha siiri imiini mu me, mundaa ti me ndeeli kwaa we ti me namono we nha tsini a muti wa mufiike? We sa mono mandaa mamavulu maa-na-ma mu bunene!»
51 Na nde abwileele: «Ee-e, ngwanya me nadileeli: beni sa dimono mayulu madibini, na batumu ba Nziaambi mu uhaata na usutuu nha yulu a Mwaana a muutu✡!»

2

Makweele ku ngaanda a Kaana
1 Nha mbisi a biluumbu bioolo, ali na mukuungi a makweele ku ngaanda a Kaana, mu itinini kia Ngalili. Nguu a Yiisu ali nhaa.
2 Ali bakuungi ka Yiisu na miyii mia nde ku makweele me.
3 Mu taanga di mala mawi, nguu a Yiisu wamuleeli: «Bo ka mala pe.»
4 Ka Yiisu wamuvutili: «Maama, we ima li mu usaa mu me? Taanga dia me keni a diafwaana pe.»
5 Nguu a Yiisu aleeli kwaa basiali: «Disa mioosi mi nde uleele kwaa beni.»
6 Ali na masaanga masamina ma bayiluu mu mamanya, ma Bayuudayo bakisalila mu matsaa ma tsieemini. Mu pasi lisaanga ali utuu ukoto iteesi kia kama a baliitre ba maamba.
7 Yiisu aleeli kwaa basiali: «Diluusu masaanga ma mu maamba.» Bo baluusi mo tee mu minywa.
8 Ni mu buu, Yiisu wabaleeli: «Ditee mwaana a ndaamba a maamba ma, na dibiti mo kwaa mubiti a mukuungi.» Bo bayilii buu.
9 Mubiti a mukuungi abiimbi maamba mamakitii viinyi. Nde a ayaabi pe kuni mala maa mamati, ka basiali babateyi maamba bayaabi ku mo mamati. Ni mu buu nde ati mukweeli mbili,
10 na wamuleeli: «Baata boosi koo ubaanduu uha mala mavulu bubwe. Tumake, bu babata mbili bamaanywa kwalaa, sa baha bo mala mahele ubweeye. Ka we, maaswee mala ma mabwe tee mu taanga di!»
11 Mono, imaanga kia tsiomi kiayilii Yiisu ku Kaana, mu itinini kia Ngalili. Nde abaandii umweese buzitu ba nde, na miyii mia nde miasi imiini mu nde.
12 Nha mbisi a nhaa, nde ayeni ku ngaanda a Kapernawumi na nguu a nde, na baana ba nguu ba babaala, na miyii mia nde. Bo badiaali kuu mu ndila mwaana a biluumbu hoolo.

Yiisu mutso nzo a Nziaambi
(Mataayi 21.12-13; Malako 11.15-17; Luka 19.45-46)
13 Mukuungi a Bayuudayo wa Paaka ali ka bebele, ni buu Yiisu ayeni ku ngaanda a Yeruselemi.
14 Ku nzo a Nziaambi, nde amoni baata bakiyaluu bangoombo, bindombo na mabeembe. Nde amoni ka baata bakisoomboso mboongo badiaala nha mameese ma bo.
15 Ni mu buu, nde ayilii ikoti mu misiingi, na abingi bo boosi ku mbari a nzo a Nziaambi, na bangoombo ba bo, na bindombo bia bo. Tumake, nde atsiali mboongo dia basoombisi nha tsi, na abuundili mameese ma bo.

✡ **1:51** Mba 28.12; Dan 7.13-14

16 Tumake Yiisu aleeli kwaa bayalii a mabeembe: «Dimaasa bi bioosi nha! A dikitisi nzo a
Taayi a me pe mu uba nzo a mumbungu!»
17 Miyii mia nde mialibili moonyi mu mandaa maa mu Mabasonuu ma Ngira: «Oo
Nziaambi, litoono li me ndi na lo mu nzo a we, lili mu unyeengese me weti mbaa.»
18 Ni mu buu, bakuutu ba Bayuudayo bamufuuli: «Ki imaanga we utuu usa mu umweese
bisi ti we na muswa wa uyiluu mandaa ma pili yii?»
19 Yiisu avutili kwaa bo: «Ditsala nzo a Nziaambi yiinayi, na mu biluumbu bitata me sa
bwatuungu yo.»
20 Bo bamuleeli: «Imaa? Babatuungi yo basi bilimi maku-mana na bisamina. Ka we, we
sa bwatuungu yo mu biluumbu bitata?»
21 Ka *nzo a Nziaambi* yi Yiisu akitsuu mu yo, ali nyutu a nde makulu.
22 Ni mu buu, mu taanga di Yiisu asiimbii mu babakwa, miyii mia nde mialibili moonyi ti
nde aleeli buu. Na bo basi imiini mu Mabasonuu ma Ngira na mu mandaa ma Yiisu aleeli.

Yiisu ayiluu uyaaba mitimi mia baata
23 Bu Yiisu ali ku ngaanda a Yeruselemi mu taanga dia mukuungi a Paaka, babalayi basi
imiini mu kuumbu a nde, bu bakimono bimaanga bi nde akiyiluu.
24 Ka Yiisu a asi mutimi mu bo pe, mundaa ti nde ayaabi bo boosi bubwe-bubwe.
25 Nde a ali na nzala pe ti bayaabisa nde ndaa so mosi, mundaa ti nde makulu ali ayaaba
matsimi ma mitimi mia baata.

3

Liyolo la Yiisu na Nikodemo
1 Ali na muutu mosi nha kati a Bafarisi, kuumbu a nde Nikodemo. Nde ali mosi mu
bakuutu ba Bayuudayo.
2 Butsuu bumosi nde ayiri ku uyamono Yiisu na wamuleeli: «Muyiisi, bisi diayaaba ti
Nziaambi atsinduu we mu uyayiisi bisi. Mundaa ti muutu pe wu utuu uyiluu bimaanga
weti bu we li mu uyiluu bio, so Nziaambi a ali na nde pe.»
3 Yiisu wamuvutili: «Ee-e, ngwanya me nileele we: muutu pe wu utuu umono Ipfumu kia
mayula so nde a butii pe libutuu lilinyatii.»
4 Nikodemo wamufuuli: «Buni muutu wakulu utuu ubwabutuu? Nde utuu ubwavutuu
mu moonyo a nguu a nde na ubutuu mbala ya dioolo?»
5 Yiisu wamuvutili: «Ee-e, ngwanya me nileele we: muutu pe wu utuu ukoto mu Ipfumu
kia Nziaambi so nde a butii pe libutuu la mu maamba na la mu Muheebili.
6 Kiabutuu mu musunyi ili musunyi, na kiabutuu mu Muheebili a Nziaambi, ili muhee-
bili.
7 A kimuu pe bu me ndeeli we: “Beni boosi diafwaana ubutuu libutuu lilinyatii.”
8 Mupepe uyene ku nde atoono, we li mu uyuu kele yi nde ali mu usa. Ka we a ayaaba pe
kuni nde ali mu umata, na kuni nde ali mu uyene. Mono bu ili mu uba kwaa pasi muutu
wu ubutuu mu Muheebili a Nziaambi.»
9 Nikodemo wamufuuli: «Buni mii mituu uyilimi?»
10 Yiisu wamuvutili: «We wuli muyiisi wa mvuungu mu Iseraeli, we a ayaaba pe mandaa
maa?
11 Ee-e, ngwanya me nileele we: bisi dibaatsuu mu mandaa ma diayaaba, na dibaata
imbaangi mu mandaa ma bisi diamono. Ka beni a dibaasingi pe imbaangi kia bisi.
12 Me maatsuu kwaa beni mu mimili mu ulabuu nha tsini a toto nha, na beni a diasa
imiini mu me pe. Aka buni beni disa me imiini so me tsuyi beni mu mimili mu ulabuu ku
mayula?
13 Muutu pe wahaati ku yula, so a ndila Mwaana a muutu pe wamati ku yula mu usutuu
nha tsi!
14 Mbii bu Mooso abandii taari nha muti mu tsi ya tsata✲, ni buu ka Mwaana a muutu
afwaana bamunaangila.
15 Paa pasi muutu wu usa imiini mu nde, abaa moonyi wa bilimi na bilimi.
16 Ka mbii bu Nziaambi atooni tsi, nde aheeri Mwaana a nde ndila mosi, paa pasi wu usa
imiini mu nde, a budusu pe, ka sa abaa moonyi wa bilimi na bilimi.
17 Nziaambi a atsindii pe mwaana a nde nha tsi mu ufuundusu tsi. Ka paa ti tsi iyobuu
mu nde.
18 Wu usa imiini mu kuumbu a Mwaana, a bufuundusu pe. Ka wu uhele usa imiini mu
kuumbu a Mwaana, bamaakwafuundusu nde. Mundaa ti nde a asi imiini pe mu kuumbu
a Mwaana ndila mosi wa Nziaambi.

✲ **3:14** taari nha muti mu tsi ya tsata Lit 21.9

19 Mono buli pfuundisi: liyalila limaayiri nha tsi, ka baata batooni pimisi nha mbuu ya
liyalila, mundaa ti biyiluu bia bo bili bibibi.
20 Pasi wu uyiluu mamabi beli liyalila, na takii na lo. Mundaa ti nde li na boomo ti biyiluu
bia nde bibibi biyabina nyanga-bala.
21 Ka wu ubaayiluu mandaa ma ngwanya ubaayiri ku liyalila. Paa bamono na yaki-yaki
ti, mandaa ma nde ali mu uyiluu mali masuungunu na Nziaambi.»

Yowani mubootii ahi buzitu kwaa Yiisu

22 Nha mbisi a nhaa, Yiisu na miyii mia nde bayeni ku itinini kia Yuuda. Nde adiaali kuu
taanga hoolo na bo, na nde akibootuu baata.
23 Yowani ka akibootuu ku bula ba kuumbu Enoni, bebele na Salimi, mundaa ti maamba
ali mavululu kuu. Baata bakiyiri kwaa nde, na nde akibootuu bo.
24 Mu taanga dii, Yowani ali keni a balooso pe nde mu perese.
25 Babamosi mu miyii mia Yowani bakiyolo na Muyuudayo mosi, mu ndaa matsaa ma
tsieemini.
26 Bo bayeni kwaa Yowani na bamuleeli: «Muyiisi, muutu wali na we ku simi li limosi la
Yorodaani, wuu wu we ati imbaangi mu nde, mono nde li mu ubootuu! Baata boosi bali
mu uyene kwaa nde!»
27 Yowani wabavutili: «A uli na muutu pe wu utuu ubaa iloo so imosi, mbii ti Nziaambi a
ahi nde kio pe.
28 Beni bame dili bambaangi ti me naleeli: “Me a ndi Kristo pe, ka me batsinduu nha kulu
a nde.”
29 Mu mukuungi a makweele, baala lilibaakweele mukaasa, ni nde mulumi a mukaasa
wuu. Nduu a mulumi koo utemene nha peembi a nde, mu uyuu nde. Nde koo aluulu mu
kinyi, mu uyuu muniingi a mbaayi a nde wumaakweele. Kinyi yii ni yili na me, na yo
yimaakuu mu taanga di.
30 Nde afwaana uyoo nha kulu, na me nha mbisi.»
31 «Muutu wamata ku yula, li nha yulu a baata boosi. Ka wuli wa nha tsi, li wa tsi, na li mu
utsuu mandaa ma tsi. Muutu wamata ku yula [li nha yulu a baata boosi].
32 Nde li mu uta imbaangi mu mi nde amoni, na mi nde ayuyi. Ka muutu pe wuli mu
usiingi imbaangi kia nde.
33 Wu usiingi imbaangi kia nde, siingi ka ti Nziaambi li wa ngwanya.
34 Muutu wu Nziaambi atsinduu li mu uleele mandaa ma Nziaambi, mundaa ti Nziaambi
li mu uha nde Muheebili a nde woosi.
35 Taayi atoono Mwaana, na nde asuusu bioosi nha tso mioo mia Mwaana.
36 Muutu wu usa imiini mu Mwaana, bayi moonyi wa bilimi na bilimi. Ka wu ubisi usa
imiini mu Mwaana, a ubaa moonyi wuu pe, ka Nziaambi sa aba na kesi a nde.»

4

Liyolo la Yiisu na musi Samaria wa mukaasa

1-3 Bafarisi bayuyi ti Yiisu ali na miyii mialaa, na akibootuu baata kwavulu Yowani. Mu
uyiluu umono, Yiisu nde makulu a akibootuu pe, ka miyii mia nde miakibootuu. Yiisu bu
ayuyi mabakileele, nde amati ku itinini kia Yuuda, na avutii ku itinini kia Ngalili.
4 Mu uto ku Ngalili, toono nde ataba itinini kia Samaria.
5 Nde atoori bebele na ngaanda a Samaria mosi, ya kuumbu Sikare. Ngaanda yii, ali
bebele na itsuru kia tsi ki Yaakobi✡ ahi kwaa mwaana a nde Yoosefi.
6 Nhaa, mwali na idunu kia maamba kia Yaakobi. Bu nyutu yalemi Yiisu mu ndaa
midieenge, nde adiaali nha peembi a idunu. Ali ka helape nguungu ya nzanga.
7 Musi Samaria mosi wa mukaasa ayiri ku uyatee maamba, na Yiisu wamuleeli: «Ha me
maamba ma unywa.»
8 Mu taanga me dii, miyii mia nde miali miayeni ku ngaanda, mu uyasuumbu bia udia.
9 Musi Samaria me wuu aleeli kwaa Yiisu: «We Muyuudayo li! Buni we utuu uloombo
maamba kwaa me, musi Samaria?» Mukaasa aleeli buu mundaa ti, Bayuudayo a
bubaayuhusunu pe na basi Samaria.
10 Yiisu wamuvutili: «So we ali ayaaba bungori ba Nziaambi anhana uha kwaa we, na
so ali ayaaba wuli mu uloombo we maamba ma unywa, we akeni uloombo nde maamba.
Nde keni uha we maamba ma moonyi.»
11 Mukaasa wamuvutili: «Taata, we a li na ipaayi pe, na idunu ili na musundu. Kuni we
utuu ubaa maamba ma moonyi maa?
12 We avulu kaa a bisi Yaakobi waha bisi idunu ki? Nde makulu anywi maamba ma kio,
baana ba nde na biboori bia nde ka bianywiiri mo.»

✡ **4:5** itsuru kia tsi ki Yaakobi Mba 33.19

13 Yiisu wamuvutili: «Pasi muutu wu unywa maamba ma, sa abwabaa nyooto a maamba.
14 Ka muutu wu unywa maamba ma me niha nde, a ubwaba na nyooto a maamba
so hoolo pe. Maamba ma me niha nde, sa maba idia kia maamba kili ukanya pe, sa
mabaapalanga mu nde natee mu moonyi wa bilimi na bilimi.»
15 Mukaasa wemuleeli: «Taata, ha me maamba maa, paa me nyaala ubwabaa nyooto a
maamba. Na, paa me nyaala ubwayiranga nha mu uyatee maamba.»
16 Yiisu wamuleeli: «Yene, ta mulumi a we mbili, na yiravutuu nha.»
17 Mukaasa wamuvutili: «Me a ndi na mulumi pe.» Na Yiisu wamuleeli: «We tsuyi
ngwanya, bu we leeli ti we a li na mulumi pe.
18 Mundaa ti, we ali na balumi bataana, na baala li we li na nde mu taanga di a ali mulumi
a we pe. Mu yii, we ngwanya leeli.»
19 Ni mu buu mukaasa wamuleeli: «Taata, me ndi mu umono ti we mubili a Nziaambi we
li.
20 Bakaa ba bisi basi Samaria bakuundi Nziaambi nha yulu a mulaanda wu. Ka beni
Bayuudayo, beni dibaaleele ti mbuu yi bafwaana ukuundu Nziaambi ku Yeruselemi yili.»
21 Ka Yiisu wamuvutili: «Maama, sa imiini mu ndaa yi, taanga dili mu uyiri, di beni a
dibwakuundu pe Taata Nziaambi, so nha yulu a mulaanda wu, so ku Yeruselemi.
22 Beni basi Samaria dibaakuundu Nziaambi kwahele a uyaaba nde. Bisi Bayuudayo
dibaakuundu nde na diayaaba nde, mundaa ti liyobolo lamata kwaa Bayuudayo.
23 Ka taanga dili mu uyiri, na dio diamaakwato. Taanga di bakuundi ba ngwanya
bakaakuundu Taayi, mu Muheebili na mu ngwanya. Mundaa ti ni bakuundi ba pili yii
Taayi ali mu usaa.
24 Nziaambi Muheebili ali, na ba bukuundu nde, bafwaana ukuundu nde mu Muheebili
wuli mu ubiti ku ngwanya.»
25 Mukaasa wamuleeli: «Me nayaaba ti Mesiya, wu bubaata Kristo, sa ayiri. Nha nde
akaayiri, nde sa ayiisi bisi mandaa moosi.»
26 Yiisu wamuvutili: «Me ni Kristo, me wu li mu utsuu na we.»
27 Mu taanga dii, miyii mia Yiisu miayiravutuu. Bo bakimii mu umono nde mu utsuu na
mukaasa. Ka bunu, so mosi pe wamufuuli: «Ima we li mu usaa?» so a buu pe: «Ki ndaa we
li mu utsuu na nde?»
28 Ni mu buu, mukaasa asiisi lisaanga la nde, na avutii ku ngaanda, ku ayileele kwaa
baata:
29 «Diyamono muutu wu maaleele me mandaa moosi ma me nayiluu. Helape nde ni
Kristo!»
30 Ninha, baata bapali mu ngaanda, na bayeni kwali Yiisu.
31 Mu taanga dii, miyii miakihama mu uloombo kwaa Yiisu: «Muyiisi, dia mwaana a iloo!»
32 Ka nde wabavutili: «Me ndi na biloo bia udia, bi beni diahele uyaaba.»
33 Miyii miafulisini bo na bo: «Na muutu wumaabee nde bia udia?»
34 Yiisu wabaleeli: «Biloo bia me, ni uyiluu litoono la watsinduu me, na umana isala ki
nde aha kwaa me.
35 Baata bubaaleelanga: “Batsuungi bana bamaasala, na sa diba taanga dia ukukuu.” Ka
me nadileeli, diyiluu umono matsiee: mbutu dimaayele na diamaayilimi paa bakukuu dio.
36 Wu ukukuu maakwayaka mufutu a nde. Nde li mu ukukuu mbutu paa aswee dio mu
moonyi wa bilimi na bilimi. Ni mu buu, mukuni na mukukii sa bayaanga mu itwaari.
37 Mundaa ti, ngwanya baata bubaaleelanga ti: “Muutu mosi ubaakunu, mukimi
ubaakukuu.”
38 Me natsinduu beni mu ukukuu mutso tsiee yi beni diahele umono pasi. Babamosi
bamoni pasi mu yo, na beni dibayi ndaanda mu isala kia bo.»
39 Basi Samaria babalayi mu ngaanda yii, basi imiini mu Yiisu, mundaa imbaangi kia
mukaasa waleeli: «Nde leeli me mioosi mi me nayiluu.»
40 Ni mu buu, mu taanga di basi Samaria bayiri kwaa nde, bo bamuloombi mu udiaala
na bo. Na Yiisu adiaali nhaa biluumbu bioolo.
41 Baata babasi imiini babwivululu bulayi, mundaa mi Yiisu nde makulu akileele.
42 Bo bakileele kwaa mukaasa: «Mu taanga di, bisi a dili mu usa pe imiini mu ndila ma
we leeli kwaa bisi, ka mundaa ti bisi bame dimaayuu nde, na bisi dimaayaaba ti nde ni
Muvuuyisi a baata ba tsi.»

Yiisu abeelisi musiali a mukuutu a masodaare

43 Nha mbisi a biluumbu bioolo, Yiisu ayeni ku Ngalili.
44 Yiisu nde makulu ali akwileele: «A bali mu uta imbaangi kwaa mubili mu tsi a nde
makulu pe✡.»

✡ **4:44** Mat 13.57; Mlk 6.4; Luk 4.24

45 Ka, mu taanga di nde atoori ku Ngalili, baata ba itinini kii bayaki nde bubwe. Bo
bamoni mioosi mi nde ayilii ku Yeruselemi mu taanga dia mukuungi a Paaka. Mundaa
ti bo ka ali bayeni ku mukuungi wuu.
46 Ninha, Yiisu avutii ku ngaanda a Kaana mu itinini kia Ngalili, ku nde akitisi maamba
viinyi. Ku ngaanda a Kapernawumi, kwali na musiali a mutini, wali na mwaana wa baala
wali na ubeele.
47 Bu nde ayuyi ti Yiisu maamata ku itinini kia Yuuda, na maato ku Ngalili, nde ayimono
Yiisu na wamuloombi mu uyene ku Kapernawumi itwaari na nde. Nde ayilii buu, paa Yiisu
ayabeelese mwaana a nde, wali nha peembi a likwa.
48 Yiisu wamuleeli: «So beni a dimoni biliimbi bia ukimuu na bimaanga pe, beni a dituu
usa imiini so hoolo pe.»
49 Musiali a mutini wamuvutili: «Pfumu, yiri ku nzo a me tswaamina mwaana a me
ukwa.»
50 Yiisu wamuleeli: «Vutuu ku nzo a we, mwaana a we sa aba moonyi.» Taayi a mwaana
wuu, asi imiini mu mi Yiisu aleeli nde, na avutii ku nzo a nde.
51 Bu nde akiyiravutuu, mu taanga di basiali ba nde bayibwaana nde, na bamuleeli:
«Mwaana a we maabeeluu!»
52 Nde wabafuuli mu ki taanga mwaana a nde abeelii, na bo bamuvutili: «Aba matsii, mu
nguungu ya tsiomi nha mbisi a nzanga, nha baa lawa nde.»
53 Taayi a mwaana alibili moonyi ti, ni mu nguungu yii, Yiisu aleeli kwaa nde: «Mwaana a
we sa aba moonyi.» Ni mu buu nde asi imiini mu Yiisu, nde na kaanda la nde loosi.
54 Kii ali ni iliimbi kia bioolo ki Yiisu ayilii. Nde ayilii kio ku Ngalili, nha mbisi a umata
ku Yuuda.

5

Yiisu abeelisi muutu wabobo binama

1 Nha mbisi a nhaa, Yiisu ayeni ku Yeruselemi ku mukuungi a Bayuudayo.
2 Mu ngaanda yii, mwali na ikotili kia kuumbu «Ikotili kia Mameme». Nha peembi a ikotili
kii, mwali na bipaangala bitaana biadiengelele idia kibubaata «Betezata*» kwaa Baebeleo.
3 Mutso bipaangala bii, ali na koongi a babeeri: bingima-ngimi, bangaa bitonzo na
bababobo binama. [Bo bakikebe ti maamba manyingini.
4 Mundaa ti taanga dikimi, tumu a Nziaambi akisutuu mutso idia na akinyingisi
maamba. Mubeeri watsiomi wu ubwa mu idia, nha mbisi a nha bamaanyingisi maamba,
nde ubeeluu mu ibeeri kia nde, so ibeeri kii ibeeri so a buni.]
5 Ali nhaa na baala limosi lali na ibeeri, umatuu bilimi maku matata na pwoombo.
6 Yiisu amoni nde ala nha tsi. Bu nde ayaabi ti nde ali mubeeri umatuu taanga dialaa,
Yiisu wamufuuli: «We atoono ubeeluu?»
7 Mubeeri wuu wamuvutili: «Pfumu, me a ndi na muutu pe wu utsindili me mutso idia,
nha maamba mali mu unyingini. Mu taanga di me nisaa ubwa muu, muutu mukimi
amaakwasutuu.»
8 Yiisu wamuleeli: «Temene, holo ikala kia we, na yene.»
9 Nhaa-na-tsi, baala lii labeelii. Nde aholi ikala kia nde, na ayeni. Ka mandaa maa moosi
makiyilimi mu iluumbu kia saba.
10 Ni mu buu bakuutu ba Bayuudayo baleeli kwaa baala labeelii: «Lolo iluumbu kia saba,
mikele a mili mu uha we muswa pe mu ubiti ikala kia we.»
11 Nde wabavutili: «Wubeelisi me, maaleele kwaa me bu: "Holo ikala kia we, na yene."»
12 Ni mu buu, bo bamufuuli: «Na maleele we: "Holo ikala kia we, na yene"?»
13 Ka baala labeelii a ayaabi wamubeelisi pe, mundaa ti Yiisu akoti kutso koongi yali
nhaa, na a abwimonuu pe.
14 Nha mbisi a nhaa, Yiisu abwaani nde mutso lipaanga la nzo a Nziaambi, na wamuleeli:
«Mono! We maabeeluu mu taanga di. A bwasa masumu pe, paa ndaa yavulu bubi yinyaala
ubwiilili we.»
15 Tumake, baala lii layileele kwaa bakuutu ba Bayuudayo ti, ni Yiisu muutu wabeelisi
nde.
16 Ni mu buu, bo babaandii ukwaamisa Yiisu, mundaa ti nde ayilii mandaa maa mu
iluumbu kia saba.
17 Ka Yiisu wabaleeli: «Taayi a me li mu usala taanga dioosi, na me ka ndi mu usala.»
18 Mu ndaa a ndaa yii, bakuutu ba Bayuudayo babwisaa mu iteesi kiavululu mu udusu
Yiisu. Bo bali na kesi a nde. Mundaa ti nde a akiinzi pe mukele a saba, na mundaa ti nde

* **5:2** *Betezata* Kwaa Baebeleo, mambiindili ma kuumbu yi: «Nzo a Bweese».

aleele ka ti Nziaambi li Taayi a nde. Mu mandaa maa, nde akimweese ti nde li iteesi mosi na Nziaambi.

Taayi aha litu loosi kwaa Mwaana

19 Yiisu abwileele kwaa bo: «Ee-e, ngwanya me nadileeli: Mwaana a utuu uyiluu ndaa so
mosi pe mu inde makulu. Nde uyiluu ndila ma ali mu umono Taayi mu uyiluu. Moosi ma
Taayi ali mu uyiluu, Mwaana ka li mu uyiluu bumosi.
20 Mundaa ti Taayi atoono Mwaana, na li mu ulaa nde bioosi bi nde makulu Taayi ali mu
uyiluu. Nde sa wamulaa bisala biabwavulu biinabi mu bunene, na beni sa dikimuu.
21 Ka, weti bu Taayi ali mu usiimbili babakwa, na li mu uha bo moonyi, bumosi ka
Mwaana li mu uha moonyi kwaa wu nde atoono.
22 Na Taayi a li mu ufuundusu muutu pe, ka nde aha kwaa Mwaana litu loosi la
ufuundusu.
23 Nde aha mwaana litu loosi la ufuundusu, paa boosi baha buzitu kwaa Mwaana weti
bu bali mu uha buzitu kwaa Taayi. Wu uhele uha buzitu kwaa Mwaana, a li mu uha pe ka
buzitu kwaa Taayi watsinduu nde.
24 Ee-e, ngwanya me nadileeli: pasi wu uyuu mandaa ma me, na siiri imiini mu
watsinduu me, bayi moonyi wa bilimi na bilimi. A bufuundusu nde pe, ka nde mata ku
likwa, na nde ka moonyi.
25 Ee-e, ngwanya me nadileeli: taanga dili mu uyiri, na dio diamaakwato, di babakwa
bakaayuu muniingi a ndaa a Mwaana a Nziaambi, na babuyuu nde sa baba moonyi.
26 Mundaa ti, weti bu Taayi ali na moonyi mu inde makulu, bumosi ka nde aha muswa
kwaa Mwaana mu uba idia kia moonyi.
27 Na nde aha kwaa Mwaana nde litu la ufuundusu baata, mundaa ti nde li Mwaana a
muutu.
28 A dikimuu pe, mundaa ti taanga dili mu uyiri, di boosi babakwa bali mu mangili,
bakaayuu muniingi ndaa a Mwaana a muutu.
29 Bo sa bapala mu mangili ma bo. Babayilii mandaa ma mabwe sa basiimbuu mu ubaa
moonyi. Ka babayilii ma mabi sa basiimbuu mu uyaka tsieembili.
30 Me a nituu pe uyiluu ndaa so mosi mu ime makulu. Me ndi mu ufuundusu weti bu
Nziaambi ali mu uleele kwaa me. Pfuundisi a me yili yasuungunu, mundaa ti me a ndi mu
usaa pe uyiluu mi me natoono, ka litoono la watsinduu me.»

Babali mu uta imbaangi mu Yiisu

31 «So me teeri imbaangi mu nyutu a me makulu, imbaangi kia me a kiafwaana pe.
32 Ka uli na muutu mukimi wuli mu uta imbaangi mu me, na me nayaaba ti imbaangi ki
nde ali mu uta mu me, ili kia ngwanya.
33 Beni diatsinduu batumu kwaa Yowani†, na nde teeri imbaangi mu ngwanya.
34 Me a ndi na nzala pe ti bata imbaangi mu me. Ka mbiiti me ndi mu uleele beni buu,
paa beni diyobuu.
35 Yowani ali weti mwiindi wu bali mu unamisa paa ayalisa. Beni diatooni uyaanga mu
liyalila la nde mu mwaana a taanga hoolo.
36 Ka me ndi na imbaangi mu me, kiavulu bunene na imbaangi kia Yowani: bisala bi
Taayi aha me mu ukuusu. Bisala bi me ndi mu usa bi, bili mu uta imbaangi mu me. Bio bili
mu umweese ti Taayi atsinduu me.
37 Na Taayi watsinduu me, li mu uta ka imbaangi mu me. Ka beni a diayuyi ndaa a nde
so hoolo pe, na keni a diamono kiinzi kia nde pe.
38 Mandaa ma nde a mali mu udiaala pe mu beni, mundaa ti beni a dili mu usa pe imiini
mu wu nde atsinduu.
39 Beni dili mu uyii Mabasonuu ma Ngira mu bungeele boosi, mundaa ti beni dili mu
utsimi ti beni sa dibaa moonyi wa bilimi na bilimi mu mo. Ka bunu, ni mo mali mu uta
imbaangi mu me!
40 Bunu, beni a diatoono pe uyiri kwaa me mu ubaa moonyi.
41 Buzitu ba me a bali mu umata pe kwaa baata.
42 Ka me nayaaba beni, na me nayaaba ti beni a dili na litoono mu Nziaambi pe.
43 Mbiiti muutu mukimi yiri mu kuumbu a nde makulu, beni sa diamuyaka. Ka me nayiri
mu kuumbu a Taayi a me, na beni dili mu ubisi uyaka me.
44 Buni beni dituu usa imiini? Beni ba dibaayaka buzitu ba beni bana mu bana, na a dili
mu usaa pe buzitu bali mu umata kwaa Nziaambi nde makulu.
45 Ka a ditsimi pe me sa fuundu beni kwaa Taayi a me. Ka Mooso kaafuundu beni, Mooso
wu beni diasa ilimbisi mu nde.

† **5:33** *Yowani* Yowani wububaata Mubootii

46 So beni diali diasa imiini mu Mooso, beni diakeni usa ka imiini mu me, mundaa ti nde
asonii mu ndaa me.
47 Ka so beni a disiiri imiini pe mu ma nde asonuu, buni beni disa imiini mu mandaa ma
me ndi mu uleele?»

6

Yiisu na miyii mia nde bahi bia udia kwaa koongi yinene
(Mataayi 14.13-21; Malako 6.30-44; Luka 9.10-17)

1 Nha mbisi a nhaa, Yiisu ayeni ku simi li limosi la diaanga la Ngalili, libakita ka diaanga
la Tiberiade.
2 Koongi a baata yinene yakiduku nde, mundaa ti baata bakimono biliimbi bia kimikimi
bi nde akiyiluu mu ubelisa babeeri.
3 Yiisu ahaati nha mulaanda na adiaali kuu na miyii mia nde.
4 Mukuungi a Bayuudayo wa Paaka, ali ka bebele.
5 Bu Yiisu asiimbili misi na amoni ti koongi a baata yinene yakiyiri kwaa nde, nde afuuli
Filipo: «Kuni bisi dituu usuumbu mapa malaa mu uha bia udia kwaa baata ba boosi?»
6 Yiisu ali aleeli buu mu ukete Filipo, mundaa ti Yiisu ali akwayaaba mi nde anhana usa.
7 Filipo wamuvutili: «So mu makama moolo ma mikuti mia mboongo, a dituu pe
usuumbu mapa mamukuu bo boosi, paa mosi na mosi mu bo abaa mwaana a itsuru.»
8 Wu mu mosi mu miyii mia nde, Andere, mwaana a nguu a Simooni Peetero, aleeli kwaa
nde:
9 «Nha na nha uli na mufuru a baala wuli na mapa mataana ma oreze* na batswi boolo.
Ka mwaana a bii, ima bituu usa nha kulu a koongi a baata ba boosi?»
10 Yiisu aleeli ti baata boosi badiaala. Ali na bitiiti bialaa nha mbuu yii, ninha baata
badiaali nha tsi. Litaanga la babaala ali utuu uto mafuundu mataana.
11 Yiisu aholi mapa, na nha mbisi a uvutulu matoono kwaa Nziaambi, nde akabi mo kwaa
babali nhaa. Bumosi ka, nde abwiha bo batswi weti bu bo bali batoono.
12 Mu taanga di bo boosi badiiri mu tsitsi a yuutu la bo, Yiisu aleeli kwaa miyii mia nde:
«Ditolo bitsuru bisiaali, paa ti iloo so imosi inyaala udiimbili.»
13 Bo batoli bio, na baluusi mapwooyi kuumi na moolo mu bitsuru biasiaali mu mapa
mataana ma oreze, ma baata badi.
14 Baata bu bamoni iliimbi kiayilii Yiisu, baleeli: «Mu ngwanya, wu ni mubili waba
wafwaana mu uyiri nha tsi!»
15 Yiisu ali ayaaba ti bakeni uyaholo nde mu mifuri, mu usuusu nde aba mutini a bo. Ni
mu buu, nde abwiyene ku yulu a mulaanda, nde bake.

Yiisu adiaati nha yulu a mukaanda a maamba mu uyabwaana miyii mia nde
(Mataayi 14.22-33; Malako 6.45-52)

16 Tsitsii bu yatoori, miyii mia Yiisu miasutii ku mukoo a diaanga.
17 Bo bakoti mu bootu mu usabuu diaanga na uyene ku ngaanda a Kapernawumi. Butsuu
ali bumaato, na Yiisu ali keni a ayiri pe mu uba itwaari na bo.
18 Maamba ma diaanga makinyingini mundaa ti ali na iteembi kia mifuri.
19 Miyii ali miamaatakuu na simi, mu iteesi kia bakilometre bataana so a buu pe
basamina. Mu taanga di bo bamoni Yiisu mu udiaata nha yulu a mukaanda a maamba
ma diaanga, mu uyiri kwaa bo, bo babayi boomo balaa.
20 Ka Yiisu wabaleeli: «Ni me wa me, a diba na boomo pe!»
21 Miyii miasiayi ulooso nde mu bootu, ka nhaa-na-tsi, bootu batoori ku bo bakiyene.
22 Mu iluumbu kiaduki, baata boosi babali basaala ku simi la diaanga li limosi bayaabi
ti, nhaa mwali na ndila bootu limosi. Baata bayaabi ti Yiisu a akoti pe itwaari na miyii mia
nde mu bootu lii, ka miyii mia nde miayeni mio bake.
23 Ka mabootu makimi mamakimata ku ngaanda ya Tiberiade, matoori bebele na mbuu
yibadiiri mapa, nha mbisi a likuundu la Pfumu la mvutili a matoondo.
24 Mu taanga di baata bamoni ti Yiisu na miyii mia nde a bali nhaa pe, bo bakoti mu
mabootu maa, na bayeni ku ngaanda ya Kapernawumi mu uyasaa nde.

Yiisu ni lipa la moonyi

25 Bo bayibaasa Yiisu ku simi la diaanga lilikimi, na bamuleeli: «Muyiisi, mu ki taanga we
toori nha?»
26 Yiisu wabavutili: «Ee-e, mu ngwanya me nadileeli: beni dili mu usaa me, a mundaa pe
ti, beni dimaayiluu uyaaba tsutulu a biliimbi bia kimi-kimi bi me nzilii. Ka beni dili mu
usaa me, mundaa ti beni didiiri mapa mu tsitsi a yuutu la beni.

---

* **6:9** *mapa mataana ma oreze* mapa mahele na tala yalaa, mapa ma bawele. Oreze yafwaanina na fariine ya bele.

27 A disala pe mundaa biloo bibifuu. Ka disala mundaa biloo bibidiingi, na bili iteeli
kia moonyi wa bilimi na bilimi. Biloo bii, Mwaana a muutu sa wadiha bio, mundaa ti
Nziaambi, Taayi, anaa nha yulu a nde iliimbi kia litumu la nde.»
28 Bo bamufuuli: «Ima bisi diafwaana usa mu ukuusu bisala bi Nziaambi atoono?»
29 Yiisu wabavutili: «Isala ki Nziaambi asaa kwaa beni, ni usa imiini mu wuu wu nde
atsinduu.»
30 Bo bamuleeli: «Ki iliimbi we utuu umweese kwaa bisi, paa bisi disa imiini mu we? Ima
we usa?
31 Bakaa ba bisi badi mapa ma maane mu tsi ya tsata, weti buli mu uleele Mabasonuu
ma Ngira: "Nde wabaheeri mapa mamamati ku yula✡."»
32 Yiisu wabavutili: «Ee-e, ngwanya me nadileeli: a Mooso pe ahi beni lipa lamati ku yula,
ka Taayi a me li mu uha beni lipa la ngwanya lili mu umata ku yula.
33 Mundaa ti lipa la Nziaambi, ni wuu wuli mu umata ku yula, na wuli mu uha moonyi
kwaa baata boosi ba nha tsi.»
34 Bo bamuleeli: «Pfumu, baahaanganga bisi lipa lii taanga dioosi.»
35 Yiisu abwileele: «Me ni lipa la moonyi. Wu uyiri kwaa me a ubwaba na nzala pe, na
wu usa imiini mu me a ubwaba na nyooto pe.
36 Ka weti bu me nadileeli: beni dimaamono me, ka bunu beni a dili mu usa imiini pe.
37 Pasi nde mu baa ba Nziaambi ali mu uha kwaa me, sa ayiri kwaa me, na me a
nibaabingi pe wu uyiri kwaa me.
38 Mundaa ti me a namati pe ku yula mu uyiluu litoono la me makulu, ka mu uyiluu
litoono la watsinduu me.
39 Na mono bwatoono watsinduu me: me nyaala udiimbisi so mosi mu ba nde aha kwaa
me. Ka me siimbili bo mu babakwa mu iluumbu kia tsieelele.
40 Ee-e, mono bwatoono Taayi a me: boosi babali mu umono Mwaana, na babali mu
usa imiini mu nde, babaa moonyi wa bilimi na bilimi, na me siimbili bo mu babakwa mu
iluumbu kia tsieelele.»
41 Bayuudayo basiiri Yiisu saa mundaa ti nde aleeli: «Me ni lipa lamati ku yula.»
42 Bo bakileele: «Wu a ni Yiisu pe, mwaana a Yoosefi? Bisi diayiluu uyaaba taayi a nde na
nguu a nde. Buni, mu taanga di nde utuu uleele ti: "Me namati ku yula."»
43 Yiisu wabavutili: «Dinyaala unhunhunyu nha kati a beni.
44 Muutu pe wu utuu uyiri kwaa me so Taayi watsinduu me a tiiri nde mbili pe. Na, me
sa siimbili nde mu babakwa mu iluumbu kia tsieelele.
45 Mibili miasonii mandaa ma: "Nziaambi sa ayiisi bo boosi✡." Ni mu buu, pasi muutu
wuli mu uyuu Taayi, na wuli mu uyaka nziisili a nde, li mu uyiri kwaa me.
46 Muutu pe so mosi wamaamono Taayi, ka ndila wamata kwaa Nziaambi amono Taayi.
47 Ee-e, ngwanya me nadileeli: wu usa imiini mu nde, li na moonyi wa bilimi na bilimi.
48 «Me ni lipa la moonyi.
49 Bakaa ba beni badiiri maane ku tsi ya tsata, na bo bamaakwa.
50 Ka lipa lili mu umata ku yula, lili ti muutu wu udia lo, a ukwa pe.
51 Me ni lipa la moonyi limati ku mayula. So muutu diiri lipa li, nde sa aba moonyi taanga
dioosi. Lipa li me niha paa tsi yiba moonyi, ni nyutu a me.»
52 Mu ndaa yii, Bayuudayo bakaami kwa mifuri bo na bo. Bo bafuuli: «Buni muutu wu
utuu uha bisi nyutu a nde mu udia?»
53 Yiisu avutili: «Ee-e, ngwanya me nadileeli: so beni a didiiri pe nyutu a Mwaana a
muutu, na so beni a dinywiiri makili ma nde pe, beni a diba na moonyi mu beni pe.
54 Mundaa ti muutu wu udia nyutu a me, na wu unywa makili ma me li na moonyi wa
bilimi na bilimi, na me sa namusiimbili mu babakwa mu iluumbu kia tsieelele.
55 Mundaa ti nyutu a me yili biloo bia ngwanya, na makili ma me mali bia unywa bia
ngwanya.
56 Ni mu buu, wu udia nyutu a me, na unywa makili ma me sa aba mu me, na me ka sa
ba mu nde.
57 Taayi watsinduu me li moonyi, na me ndi moonyi mu nde. Bumosi ka, wu udia nyutu
a me, sa aba moonyi mu me.
58 Ka mono lipa limati ku yula. Lo a lili pe weti ladi bakaa ba beni, babakwi. Ka wu udia
lipa li, sa aba moonyi mu taanga dioosi.»
59 Yiisu aleeli mandaa maa bu nde akiyiisi mu nzo a makutunu ma Bayuudayo ya ku
Kapernawumi.

Miyii miasiisi Yiisu

✡ **6:31** Pal 16.4,15; Mkg 78.24 ✡ **6:45** Yes 54.13

60 Babalayi mu miyii mia nde miakiyuu nde, mialeeli: «Nziisili yi yili ya pasi mu usiingi! Na utuu usiingi?»
61 Yiisu ali ayiluu uyaaba ti miyii mia nde miaba mu unhunhunyu mu ndaa yii. Ni mu buu nde wabaleeli: «Nziisili yii yimweesi beni pasi mu mitimi?
62 Ka beni buni dikaasa so dimoni Mwaana a muutu mu uhaata ku yula ku nde ali tsiomi?
63 Ni Muheebili a Nziaambi li mu uha moonyi. Musunyi a ali na ndutu pe. Mandaa ma me maaleele beni mali Muheebili na moonyi.
64 Ka nha kati a beni uli na bali mu uhele usa me imiini.» Ka bunu, umatuu mu mbaandili, Yiisu ali ayaaba bana bakihele usa imiini na, na kaayeelele nde.
65 Nde abwileele: «Ni mu buu me maaleele beni ti, muutu pe wu utuu uyiri kwaa me so, Tata Nziaambi aheeri pe nde muswa mu uyiri kwaa me.»
66 Umatuu mu taanga dii, balayi mu miyii mia nde basiisi na banyaali ubwadieenge na nde.
67 Ni mu buu Yiisu afuuli kwaa miyii kuumi na mioolo: «Beni ka ditooni uyene?»
68 Simooni Peetero wamuvutili: «Pfumu, kwaa na bisi diyene? We li na mandaa mali mu uha moonyi wa bilimi na bilimi.
69 Bisi diasa imiini na diayaaba ti, we ni wuu wa Ngira, wu Nziaambi atsinduu!»
70 Yiisu wabavutili: «A me pe nasoolo beni kuumi na boolo? Ka bunu, mosi mu beni li musiali a Saatina!»
71 Nde mu ndaa Yuuda akitsuu, mwaana a Simooni Isikarioti. Mundaa ti Yuuda, so bu nde ali mosi mu miyii kuumi na mioolo, sa ayaluu Yiisu.

7

Yiisu ali ku Mukuungi wa Bituru

1 Nha mbisi a nhaa, Yiisu akiyene adieenge mu itinini kia Ngalili. Nde ali a atoono pe utaba mangaanda ma Yuuda, mundaa ti bakuutu ba Bayuudayo bakisaa udusu nde.
2 Mukuungi a Bayuudayo wa Bituru ali ka bebele.
3 Baana banguu ba Yiisu bamuleeli: «Mata nhana yene ku Yuuda, paa miyii mia we, mio ka, mimono bimaanga bi we li mu usa.
4 A uli na muutu pe wu ubaasala mu tsweeyi, mbii ti nde li na nzala ya uyabina kwaa baata. Bu yili ti we li mu uyiluu bimaanga bia pili yii, bubwe we yabina kwaa baata boosi.»
5 Mundaa ti, baana ba nguu ba nde bo makulu a bakisa pe imiini mu nde.
6 Yiisu wabaleeli: «Taanga dia me keni a diafwaana pe. Ka kwaa beni, taanga dioosi koo dimbwe.
7 Baata ba tsi a butuu ubele beni pe, ka bo bali na ibelili mu me, mundaa ti me ndi mu uta imbaangi ti, biyiluu bia bo bili bibibi.
8 Beni ni bali, diyene wa beni ku mukuungi. Me a niyene pe ku mukuungi wuu, mundaa ti taanga dia me keni a diafwaana pe.»
9 Nha mbisi a uleele buu, nde asiaali ku itinini kia Ngalili.
10 Ka mu taanga di baana ba nguu ba nde bayeni ku mukuungi, Yiisu ka ayeni kuu. Ka nde a ayeni pe nha kulu a baata, ka mu tsweeyi nde ayeni kuu.
11 Bakuutu ba Bayuudayo bamusiayi ku mukuungi wuu, na bakifulusunu: «Nde kuni ali?»
12 Mutso koongi, baata bakitsuu kwalaa mu nde. Babamosi bakileele: «Nde muutu wu mubwe ali.» Ka babakimi ti: «Pia, nde muutu wu mubi ali, nde li mu udiimbisi baata.»
13 Ka muutu pe so mosi wakitsuu mu nde nha kulu a baata. Mundaa ti bo boosi bali na boomo ba bakuutu ba Bayuudayo.

Yiisu ayiisi mu nzo a Nziaambi

14 Bu mukuungi ali maato nha kati a kati, Yiisu ayeni ku nzo a Nziaambi na abaandii uyiisi.
15 Bayuudayo bakikimuu na bakifulusunu: «Buni nde ali mu uyaaba mandaa ma Nziaambi moosi, nde wahele uyii?»
16 Yiisu wabavutili: «A nziisili a me pe me ndi mu uha, ka nziisili a watsinduu me.
17 Watoono uyiluu litoono la Nziaambi, sa ayaaba ti nziisili a me kwaa Nziaambi yili mu umata. Na nde sa ayaaba ka ti, me a mu litumu la me makulu pe, me ndi mu utsuu.
18 Wu utsuu mu kuumbu a nde makulu, li mu usaa buzitu mu nde makulu. Ka wu li mu usaa buzitu ba watsinduu nde, li mu uta ngwanya, na a uli na ndaa ya pia mu nde pe.
19 Mooso a ahi pe beni Mikele? Ka so mosi pe mu beni li mu usalila mio mu kuulu yafwaana. Mu ima beni dili mu usaa udusu me?»
20 Baata ba mu koongi bamuvutili: «We li na muheebili wu mubi! Na li mu usaa udusu we?»

21 Yiisu wabavutili: «Me ndila imaanga imosi me maayiluu, na beni boosi dili mu
ukimuu!
22 Mooso aloombi beni mu ukese bibabaana bia babaala. Ka bunu, tumini dii a diamata
pe kwaa nde, ka kwaa bamwakaa ba bisi ba tsiomi. Ka bu yili ti ni buu Mooso aloombi
beni, beni dili mu usiingi mu ukese muutu mu iluumbu kia saba.
23 Beni dili mu ukese muutu mu iluumbu kia saba, mu ukiinzi Mikele mia Mooso. Ka mu
ima beni dili na kesi a me, mundaa ti me maabeelese muutu wu mubiimbili mu iluumbu
kia saba?
24 Dinyaala ufuundusu ndila mu ma beni dili mu umono mu misi mia beni, ka difuun-
dusu bwafwaana.»

Koongi yafulisini mbii ti Yiisu ni Kristo

25 Babamosi mu basi Yeruselemi bakifulusunu: «A ni nde pe wu bali mu usaa udusu?
26 Dimono: nde li mu utsuu nha kulu a baata, na bo a bali mu uleele ndaa so mosi pe!
Helape bakuutu ba bisi bamaayaaba ti ngwanya nde ni Kristo.
27 Ka taanga di Kristo akaayira, muutu so mosi pe kaayaaba kuni nde akaamata. Ka
bunu, nde wu, bisi diayaaba ku nde amata.»
28 Yiisu akiyiisi mutso lipaanga la nzo a Nziaambi. Nde aloyi: «Aka me, beni diayaaba
me? Beni diayaaba kuni me namata? Ka bunu, me a nayiri pe mu litumu la me makulu.
Wuu watsinduu me li afwaana ti basa ilimbisi mu nde. Ka beni a diayaaba nde pe.
29 Me nayaaba nde, mundaa ti, me kwaa nde namata, na nde atsinduu me.»
30 Ni mu buu, bo basiayi ukaanga nde. Ka muutu pe wanayi koo kia nde nha yulu a Yiisu,
mundaa ti taanga dia nde ali keni a diato pe.
31 Ka bunu, mutso koongi baata balaa basi imiini mu nde. Bo bakileele: «Nha Kristo
akaayira, nde sa ayiluu biliimbi bia kimi-kimi biavulu bi muutu wu ali mu uyiluu.»
32 Bafarisi bayuyi mabakinhunhunyu mutso koongi, mu ndaa a Yiisu. Ni mu buu,
banguu ba bangaanga ba Nziaambi, na Bafarisi batsindii bakebi ba nzo a Nziaambi mu
uyakaanga Yiisu.
33 Yiisu aleeli: «Me keni na beni mu mwaana a taanga hoolo. Tumake, me sa yene kwaa
watsinduu me.
34 Beni sa disaa me, ka a disololo me pe. Ku me kaaba, beni a dituu uyiri kuu pe.»
35 Bayuudayo bafulisini nha kati a bo: «Kuni nde anhana uyene paa bisi dikoono usololo
nde? Kwaa Bayuudayo batsaamuu kutso basi Eleene, na ubiti nziisili a nde kwaa basi
Eleene*?
36 Mandaa ma nde aleeli ma, tsutulu ma? "Beni sa disaa me, ka beni a disololo me pe. Ku
me kaaba, beni a dituu uyiri kuu pe!"»

Yiisu li mu uyiisi mu ndaa yatala manziali ma maamba ma moonyi

37 Mu iluumbu kia mukuungi kia tsieelele, ni iluumbu kiavulu ndutu, Yiisu atemini na
aloyi: «So muutu li na nyooto, nyaala ayiri kwaa me, na anywa.
38 Weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira: "Wuu wuli mu usa imiini mu me, manziali
ma maamba ma moonyi sa mapala mu mutimi a nde✡."»
39 Yiisu akileele buu, mu ndaa a Muheebili a Nziaambi, wu babakisa imiini mu nde
bakaayaka. Ka mu taanga dii, Muheebili a Nziaambi ali keni a baha pe. Mundaa ti Yiisu ali
keni a amonuu pe mu buzitu ba nde.
40 Nha mbisi a uyuu mandaa maa, baata babamosi mutso koongi bakileele: «Ngwanya
muutu wu ni mubili wayaabisi Mooso!»
41 Babakimi bakileele: «Nde ni Kristo!» Ka babakimi ka bakifuulu: «Ngwanya Kristo utuu
uba musi Ngalili✡?
42 Mabasonuu ma ngira a mali mu uleele pe ti, Kristo sa aba wa mu likaanda la mutini
Daavidi? Na mo a mali mu uleele ka pe ti, nde sa aba musi Betelemi, bula bakidiaala mutini
Daavidi✡?»
43 Ni mu buu, kabini yakoti nha kati a baata mu ndaa a Yiisu.
44 Babamosi mu bo bakisaa ti bakaanga Yiisu, ka muutu so mosi pe wanayi koo nha yulu
a nde.
45 Bakebi ba nzo a Nziaambi babali batsinduu mu ukaanga Yiisu bavutii. Banguu ba
bangaanga ba Nziaambi na Bafarisi babafuuli: «Mu ima beni dihele ubee nde?»
46 Bakebi bavutili: «Keni a diamono pe muutu so mosi wuli mu utsuu weti nde!»
47 Bafarisi bavutili: «Beni ka dimaasiingi mandaa ma nde?
48 Uli na mukuutu so mosi, so a buu pe, Mufarisi so mosi wasa imiini mu nde?

---

* **7:35** *basi Eleene* Babali mu uta Basi Eleene nha, baata babali a Bayuudayo pe. ✡ **7:38** Ezk 47.1; Zak 14.8 ✡ **7:41** 1.46 ✡ **7:42** 2Sa 7.12; Mik 5.1; Mat 2.5

49 Ka baata babahele uyaaba mikele mia Mooso ba, basibi bo!»
50 Nikodemo, mosi mu Bafarisi, ali nhaa. Ni nde, muutu wakwiyamono Yiisu tsiomi✡.
Nde aleeli kwaa bo:
51 «Mikele mia bisi a mili mu ufuundusu pe muutu, kwahele a ukwayuu nde, na uyaaba
ma nde ayiluu✡.»
52 Bo bamuvutili: «Buni, we ka musi Ngalili? Kengese Mabasonuu ma Ngira, na we sa
mono ti a uli na mubili so mosi pe, wapala mu itinini kia Ngalili.»
53 Tumake, muutu muutu avutii ku nzo a nde.

8

Yiisu asi mukaasa ngaa tsioongili kolokolo

1 Yiisu ayeni ku mulaanda Olive.
2 Ngwaali a ngwaali, nde avutii ku nzo a Nziaambi, na baata boosi bayiri nha peembi a
nde. Nde adiaali na abaandii uyiisi bo.
3 Bayiisi ba mikele na Bafarisi babeyi kwaa Yiisu, mukaasa mosi wu bo bakaangi mu
usoongo. Bo basuusi nde nha kati a kati a baata boosi.
4 Ninha bo bafuuli Yiisu: «Muyiisi, mukaasa wu bamaakaanga nde mu usoongo.
5 Mu Mikele mia mubili Mooso nde aha bisi litumu la udusu mukaasa wa pili yi mu
mamanya. Ka we, ima we leeli?»
6 Bo bamufuuli nduru yii, mu ulebuu nde mweete, paa babaa bwa ufuundu nde. Ka Yiisu
abaandini, na abaandii usonuu nha tsi mu muleembi a nde.
7 Ka bu bo bahanini mu ufuulu nde manduru, Yiisu atemini, na aleeli: «Nyaala muutu
wuli keni a asa masumu pe, nha kati a beni, atete nde limanya la tsiomi.»
8 Tumake, Yiisu abwibaandina, na ahami mu usonuu nha tsi.
9 Bu Bafarisi bayuyi buu, bo bayeni wunu nha mbisi a wunu, ubaanduu mu wavulu
bukuutu. Nha mbisi a mandaa maa, Yiisu asiaali nde bake na mukaasa wali mu mutele,
nha kulu a nde.
10 Ninha Yiisu atemini na wamuleeli: «Maama, ninha bo kuni bali? Muutu pe so mosi wu
sieembi we?»
11 Mukaasa avutili: «Muutu pe Pfumu.» Yiisu ninha avutili kwaa nde: «Me ka a nisieembe
pe we. We utuu uyene wa we. Ka umatuu mu taanga di, a bwasa masumu pe.»]

Yiisu ni liyalila la tsi

12 Yiisu abwileele kwaa bo: «Me ni liyalila la tsi. Wu uduku me, a udiaata pe kutso pimisi,
ka nde sa abaa liyalila la moonyi.»
13 Bafarisi baleeli kwaa nde: «We li mu uta imbaangi mu we makulu. Ni mu buu,
imbaangi kia we ili kia pia.»
14 Yiisu wabavutili: «So me ndi mu uta imbaangi mu me makulu, ka diyuluu uyaaba ti,
imbaangi kia me ili kia ngwanya. Mundaa ti, me nayaaba kuni me namata, na kuni me ndi
mu uyene. Ka beni, a diayaaba pe kuni me namata, so a buu pe, kuni me ndi mu uyene.
15 Beni dili mu ufuundusu mu imuutu. Ka me a ndi mu ufuundusu muutu pe.
16 Na mbiiti me fuundisi muutu, pfuundisi a me yili ya ngwanya. Mundaa ti me a ndi pe
me bake, Taayi watsinduu me li itwaari na me.
17 Mu mikele mia beni, basonuu ti utuu usiingi imbaangi kia baata boolo weti kia
ngwanya.
18 Me ndi mu uta imbaangi mu me makulu, na Taayi watsinduu me li mu uta ka imbaangi
mu me.»
19 Bo bamufuuli: «Taayi a we kuni ali?» Yiisu wabavutili: «Beni a diayaaba pe so me, na
so Taayi a me. Mbiiti beni ali diyaaba me, beni diakeni uyaaba ka Taayi a me.»
20 Yiisu aleeli mandaa ma moosi, mu taanga di nde akiyiisi mu nzo a Nziaambi. Mbuu
yi nde akiyiisi ali bebele na itsuru kia nzo kia busini. Muutu pe so mosi wakaangi nde,
mundaa ti taanga dia nde ali keni a diafwaana pe.
21 Yiisu abwileele kwaa bo: «Me sa yene. Beni sa disaa me, na beni sa dikwa kutso
masumu ma beni. Beni a dituu pe uyene ku me niyene.»
22 Bayuudayo bafulisini: «Nde nyutu akaadusu? Mundaa ti nde li mu uleele ti, "beni a
dituu pe uyene ku me niyene."»
23 Yiisu wabavutili: «Beni baata ba nha tsini dili, ka me, muutu wa ku yula ndi. Beni dili
baata ba tsi yi, me a ndi wa tsi yi pe.
24 Ni mu buu me ndeeli beni ti, beni sa dikwa kutso masumu ma beni. So beni a disiingi
pe ti, me ni muutu wu me ndi mu uleele ti me ndi, beni sa dikwa kutso masumu ma beni.»

✡ **7:50** 3.1-2 ✡ **7:51** Ndi 1.16

25 Bo bamufuuli: «We na li?» Yiisu wabavutili: «Ma me ndi mu ubaaleelanga beni umatuu
mu mbaandili.
26 Me ndi na mandaa mavululu ma uleele, na ma ufuundusu mu beni. Ka watsinduu me,
li mu uleele ngwanya. Na mandaa ma me nayuu kwaa nde, ni mo me ndi mu uleele kwaa
tsi.»
27 Bo a babahili pe ti, nde mu Taayi akitsuu kwaa bo.
28 Yiisu abwileele: «Mu taanga di beni dikaanaangila Mwaana a muutu, beni sa diyaaba
ti, me ni muutu wu me ndi mu uleele ti me ndi, na me a ndi mu uyiluu ndaa so mosi pe mu
ime makulu. Me ndila ma Taayi ayiisi me, me ndi mu uleele.
29 Watsinduu me li itwaari na me. Nde a asiisi pe me, me bake. Mundaa ti, me ndi mu
ubaayiluuwanga taanga dioosi, mandaa ma nde atoono.»
30 Bu Yiisu akitsuu buu, baata balaa basi imiini mu nde.

Ngwanya yili mu uha baata bunyanga

31 Yiisu aleeli kwaa Bayuudayo babasi imiini mu nde: «So beni dikangimi mu mandaa
ma me, ngwanya beni dili miyii mia me.
32 Beni sa diyaaba ngwanya, na ngwanya sa yiha beni bunyanga.»
33 Bo bamuvutili: «Bisi dili baana ba Abraami, na bisi kaala a diaba batee ba muutu so
mosi pe. Buni we utuu uleele bisi: “Beni sa diba bunyanga?”»
34 Yiisu wabavutili: «Ee-e, ngwanya me nadileeli! Pasi muutu wu usa masumu, li mutee
a masumu.
35 Mutee ubaabaanganga wa likaanda mu mwaana a taanga hoolo. Ka mwaana li wa mu
likaanda taanga dioosi.
36 So Mwaana hi beni bunyanga, ngwanya beni sa diba baata ba bunyanga.
37 Me nayaaba ti beni dili baana ba Abraami. Ka beni dili mu usaa udusu me, mundaa ti
beni a dili mu usiingi pe mandaa ma me.
38 Me ndi mu utsuu mu mandaa ma me namono kwaa Taayi a me. Ni mu buu, beni ka
diyiluu ma beni dimaayuu kwaa taayi a beni.»
39 Bo bavutili: «Taayi a bisi, ni Abraami.» Yiisu wabavutili: «Mbiiti beni dili baana ba
Abraami, diyiluu makiyiluu Abraami.
40 Ka beni dili mu usaa udusu me, me wu leeli beni ngwanya yi me nayii kwaa Nziaambi.
Abraami a ayilii ndaa so mosi ya pili yii pe!
41 Beni dili mu uyiluu mandaa mamosi na taayi a beni.» Bo bamuvutili: «Bisi a dili baana
ba bindwaala pe. Bisi dili na Taayi ndila mosi, ni Nziaambi.»
42 Yiisu avutili: «Mbiiti ngwanya Nziaambi ali Taayi a beni, beni diakeni utoono me.
Mundaa ti me kwaa Nziaambi namata, na mundaa a nde me ndi nha. Me a nayiri pe mu
litoono la me makulu, ka nde atsinduu me.
43 Mu ima beni dili mu uhele ubahala mandaa ma me ndi mu uleele? Mundaa ti beni a
dili mu utuu pe uyuu mandaa ma me.
44 Taayi a beni ni Saatina, na beni diatoono uyiluu manzala ma taayi a beni. Nde li
mudusi a baata umatuu mu mbaandili. Nde ubaabelanga ngwanya, mundaa ti ngwanya
a yili mu nde pe. Mbiiti nde li mu uta pia, pili a nde yili buu, mundaa ti nde li ngaa pia, na
nde li taayi a pia.
45 Ka me, mundaa ti me ndi mu uleele ngwanya, beni a dili mu usa imiini mu me pe.
46 Na nha kati a beni utuu umweese ti me nasa lisumu? Ka mbiiti me ndi mu uleele
ngwanya, mu ima beni a dili mu uhele usa imiini mu me?
47 Muutu wuli wa Nziaambi, koo li mu uyuu mandaa ma Nziaambi ali mu uleele. Ka beni
a dili baata ba Nziaambi pe, ni mu buu, beni a dili mu uyuu mandaa ma nde pe.»
48 Bayuudayo baleeli kwaa Yiisu: «Bisi a dili na buungu pe mu uleele ti we li musi
Samaria, na we akangama kwaa miheebili mimibi?»
49 Yiisu avutili: «Me a nakangama pe kwaa miheebili mimibi. Ka me ndi mu ukiinzi Taayi
a me, na beni dili mu ubisi ukiinzi me.
50 Me a ndi mu usaa buzitu mu me makulu pe. Uli na muutu wuli mu usaa buzitu mu me,
na wuli mu ufuundusu baata.
51 Ee-e, ngwanya me nadileeli! Muutu wu utumumu mandaa ma me a ukwa pe.»
52 Bayuudayo bavutili: «Nha ka bisi dimaayiluu uyaaba ti we akangama kwaa miheebili
mimibi! Abraami akwi, mibili miakwi. Ka we li mu uleele ti wu utumumu mandaa ma we
a ukwa pe.
53 Mu matsimi ma we ti we avulu Abraami wakwa? Mibili ka miakwa. We bu li mu utsimi
ti we na li?»

54 Yiisu avutili: «Mbiiti me makulu ndi mu umweese buzitu ba me, keni buzitu ba me a
bali na ndutu pe. Ka Taayi a me li mu umweese buzitu ba me. Beni dili mu uleele ti “Nde
Nziaambi a bisi ali”,
55 ka bunu beni a diayaaba nde pe. Ka me, me nayaaba nde. Mbiiti me naba naleele ti
me a nayaaba nde pe, me keniba ngaa pia weti beni. Ka me nayaaba nde, na me ndi mu
utumumu mandaa ma nde.
56 Taayi a beni Abraami ali aluulu mu kinyi, ndila mu tsimi ya umono iluumbu kia me.
Nde amoni kio na nde ali na kinyi mundaa a kio.»
57 Bayuudayo bamuleeli: «We kaala so maku mataana ma bilimi a atooso pe, ka we
amono Abraami?»
58 Yiisu wabavutili: «Ee-e, ngwanya me nadileeli! Tswaamina Abraami ubutuu, “me
ndi.”»
59 Ninha, bo batoli mamanya mu utete Yiisu. Ka Yiisu asweemi na apali mu Nzo a
Nziaambi.

9

Yiisu abeelisi muutu wabutuu ingimangimi

1 Mu kuulu, Yiisu amoni muutu wali ingimangimi umatuu mbutili a nde.
2 Miyii mia nde miamufuuli: «Muyiisi, mundaa a masumu ma nde oo ti mundaa masumu
ma bibuti bia nde, nde abutii ingimangimi?»
3 Yiisu avutili: «A mundaa masumu ma nde, na ma bibuti bia nde pe, nde a butii
ingimangimi. Ka nde abutii ingimangimi paa ti, isala kia Nziaambi imonuu mu nde.
4 Bu yikeni nyanga, bisi diafwaana ukuusu bisala bia watsinduu me. Nha bwisi
bukaayili, muutu so mosi pe wu kaatuu usala.
5 Bu me keni nha tsini a toto nha, me ndi liyalila la tsi.»
6 Nha mbisi a mandaa maa, nde atswiili mate nha tsi, na asi mwaana mutamba mu mate
ma nde. Nde akili mutamba wuu nha yulu a misi mia ingimangimi,
7 na wamuleeli: «Yayobo ku idia kia kuumbu Silowa.» Mambiindili ma kuumbu yii: «Wu
batsinduu.» Ingimangimi kiayeni kuu, kiayobi, na bu nde ayiri avutuu, nde amoni na
yalilaa.
8 Bambaayi ba nde na baata babamoni nde bu akiloombo mboongo tsiomi, bafuuli: «Wu
a ni nde pe wakidiaala nha tsi na tsi mu uloombo mboongo?»
9 Babamosi bakileele: «Ni nde.» Babakimi ti: «Pia, a nde pe, ka nde afwaanina nde!» Ka
nde makulu akileele: «Ni me wa me!»
10 Bo bafuuli nde: «Buni misi mia we misiiri mu udibini?»
11 Nde abiindili: «Baala la kuumbu Yiisu maayiluu mwaana a mutamba, nde maakili nde
nha yulu a misi, na maalele me: “Yene yayobo ku idia kia kuumbu Silowa.” Me nayeni kuu,
me nayobo, na me ndi mu umono!»
12 Bo bamufuuli: «Kuni nde ali?» Nde ni avutili bo: «Me a nayaaba pe.»
13 Babiti muutu wali ingimangimi kwaa Bafarisi.
14 Kaba, iluumbu ki Yiisu ayilii mutamba mu udibili misi mia nde, ali iluumbu kia saba.
15 Ni mu buu, Bafarisi ka, bafuuli nde miayilimi paa nde abaanduu umono mu taanga di.
Nde wabayali mutata: «Nde akili me mwaana mutamba nha yulu a misi, me maayobo, na
mu taanga di me ka mu umono.»
16 Ndaamba a Bafarisi baleeli kwaa nde: «Wu yilii maa a utuu umata kwaa Nziaambi
pe, mundaa ti nde ali mu ukiinzi iluumbu kia saba pe.» Ka babamosi bavutili: «Buni ngaa
masumu utuu uyiluu bimaanga bia pili yi?» Na Bafarisi bakabii mu makaba moolo.
17 Bo babwifuulu kwaa ingimangimi kiabeelii: «Aka we, ima we li mu uleele mu muutu
wudibili we misi?» Nde ni avutili ti: «Nde mubili ali.»
18 Ka bakuutu ba Bayuudayo a batooni pe usa imiini ti, nde ali ingimangimi, na nde ka
mu umono. Ni mu buu, bo batumisi bibuti bia nde,
19 na babafuuli manduru: «Ngwanya wuu na wu ni mwaana a we? Beni utuu uleeli ti nde
abutuu ingimangimi? Aka buni nde aka mu umono na yalilaa mu taanga di?»
20 Bibuti biavutili: «Bisi diayaaba ti, nde mwaana a bisi na abutuu ingimangimi.
21 Ka buni nde amaasa mu umono, yii bisi a diayaaba pe! Na a diayaaba pe ka, na
maadibili misi mia nde! Fuulani nde: nde a ali pe mwaana ngebe, nde utuu uvutulu beni
mamvutu nde makulu!»
22 Bo batsuyi buu mundaa ti, bo bali na boomo ba bakuutu ba Bayuudayo. Mundaa ti,
bakuutu ba Bayuudayo bali bamaayuhusunu mu ubingi mu nzo a makutunu ma bo, pasi
muutuu wu uleele ti Yiisu ni Kristo.
23 Ni mu buu bibuti bialeeli: «Nde a ali pe ngebe, difuulu nde!»

24 Bafarisi bati wali ingimangimi mbili mu mbala ya dioolo, na bamuleeli: «Leele
ngwanya nha kulu a Nziaambi. Bisi diayaaba ti muutu wuu li ngaa masumu.»
25 Nde avutili: «Me a nayaaba pe mbiiti nde ngaa masumu ali, oo ngori. Ka me nayaaba
ndaa mosi: me nali ingimangimi na me ndi mu umono na yalilaa mu taanga di!»
26 Bo bamufuuli: «Ima nde amaasa we? Buni nde amaadibili misi mia we?»
27 Nde ni avutili: «Me namaakwaleele beni yo, na beni a diayuu pe. Mu ima beni dili na
nzala me bwaleele beni yo? Helape beni ka nzala uba miyii mia nde!»
28 Bo bamutuyi na bamuleeli: «We muyii a nde li! Bisi miyii mia Mooso dili.
29 Bisi diayaaba ti Nziaambi atsuu kwaa Mooso. Ka nde, bisi a diayaaba pe kuni nde
amata!»
30 Nde avutili: «Mono ndaa ya ukimuu: beni a diayaaba pe nde wa kuni ali, ka bunu nde
maadibili misi mia me!
31 Bisa beni diayaaba ti Nziaambi a ubaayuu pe bangaa masumu, ka nde ubaayuu pasi
muutu wu ubaakinzi nde na uyiluu litoono la nde.
32 Kaala a diayuu pe ti muutu maadibili misi mia muutu wabutuu ingimangimi.
33 Mbiiti muutu wuu a amati kwaa Nziaambi pe, nde a keni utuu uyiluu ndaa so mosi
pe.»
34 Bo bamuvutili: «We woosi li kutso masumu umatuu mbutili a we, na we a li na ndaa
ya uyiisi bisi pe!» Na bo babingi nde ku mbari.
35 Yiisu ayuyi ti babingi muutu wali ingimangimi ku mbari. Yiisu ayimono nde na
wamufuuli: «We li mu usa imiini mu Mwaana a muutu?»
36 Nde avutili: «Pfumu, nde na ali? Leele me paa me sa imiini mu nde.»
37 Yiisu wamuleeli: «We li mu umono nde. Ni nde li mu utsuu kwaa we.»
38 Nde ni avutili: «Me ndi mu usa imiini, Pfumu.» Na nde atsukini nha kulu a Yiisu.
39 Yiisu ni aleeli: «Me nayiri nha tsi yi, paa pfuundisi yiba: paa bingima-ngimi bimono,
na babumono bakituu bingima-ngimi.»
40 Ndaamba a Bafarisi babali nha pele a nde, bayuyi mandaa maa na bamufuuli: «Bisi ka
bingima-ngimi dili?»
41 Yiisu avutili kwaa bo: «Mbiiti beni diali bingima-ngimi, beni a diakeeba na masumu
pe. Ka bunu, beni dili mu uleele ti: “Bisi dili mu umono”, ni mu buu masumu ma beni ni
buunabu mali.»

10

Yiisu ni mukebi a mameme wu mubwe

1 Yiisu aleeli: «Ee-e, ngwanya me nadileeli! Muutu wu ukoto mutso ihaanga kia mameme
kwahele a uyoo nha munywa a ihaanga, ka haati mu ibaa, muutu wuu muyibi ali, nde
ipunga-pungu.
2 Ka muutu wu ukoto mu munywa a ihaanga, li mukebi a mameme.
3 Mu ndaa a nde, mukebi a ihaanga ali mu udibili ihaanga. Mameme mali mu uyuu
muniingi a ndaa a nde. Na nde li mu uta mameme ma nde, pasi lo mu kuumbu a lo, na
li mu ubiti mo ku mbari.
4 Mu taanga di nde ali mu upalisa mo, nde li mu uyene nha kulu a mo, na mameme mali
mu uduku nde, mundaa ti mo mayaaba muniingi a ndaa a nde.
5 Ka mo a mutuu uduku so hoolo pe muutu wu mo mahele uyaaba. Mo sa mabata la na
nde, mundaa ti mo a mayaaba pe miniingi mia baata bakimi.»
6 Yiisu asialili ifwaani kii mu utsuu kwaa bo. Ka babakiyuu nde a babahili ma nde
akileele pe.
7 Yiisu abwileele: «Ee-e, ngwanya me nadileeli! Me ni munywa a lipaanga la mameme.
8 Boosi babayiratswaamina me, miyibi na bipunga-pungu bali✡. Ka mameme a mayuyi
bo pe.
9 Me ndi munywa a ihaanga. Wu uyoo mu me mu ukoto, sa avuu. Nde sa atuu ukoto na
upala, na sa abaa biloo bia udia.
10 Muyibi koo li mu uyiri ndila mu uyibi, mu udusu na mu utsala. Ka me nayiri paa baata
babaa moonyi, na babaa nde wavululu.
11 Me ndi mukebi wu mubwe✡. Mukebi wu mubwe ubaayeelele moonyi a nde, mundaa
a mameme ma nde.
12 Muutu wuli mu usala ndila mu mboongo, a ali pe mukebi wa ngwanya, mundaa ti
a nde a wu baakebanga mameme mu taanga dioosi pe. Mameme a mali ma nde pe. Mu
taanga di nde ali mu umono miminzi mu uyiri, nde li mu ubaabwongolo mo, na li mu
ubata. Miminzi mili mu ukaanga mameme, na mili mu utsala mukaanga woosi.

✡ **10:8** Yel 23.1-2; Ezk 34.2-3 ✡ **10:11** Mik 23.1; Yes 40.11; Ezk 34.15; 37.24

13 Muutu wuli mu usala ndila mu mboongo, na nde a ali na tsoongo mundaa a mameme
pe.
14 Me ndi mukebi wu mubwe. Me nayaaba mameme ma me, na mo ka mayaaba me.
15 Bumosi ka Taayi ayaaba me, na me ka nayaaba Taayi✡. Na me ndi mu uha moonyi a
me mu mameme ma me.
16 Me ndi na mameme makimi mamali a mutso ihaanga ki pe. Me nafwaana ubiti mo
ka. Mo sa mayuu muniingi a ndaa a me, na mo sa maba mukaanga ndila mosi, na mukebi
ndila mosi.
17 Ni mu buu Taayi atoono me, mundaa ti me ndi mu uha moonyi a me, mu ubwaholo
nde.
18 Muutu pe wuli mu uholo moonyi a me, ka mu litoono la me makulu me ndi mu uha
nde. Me ndi na litu la uha nde, na me ndi na litu la ubwaholo nde. Lii ni litumu li Taayi a
me aha kwaa me.»
19 Bayuudayo babwikabuu mundaa a mandaa maa.
20 Babalayi mu bo bakileele: «Nde akangama kwaa muheebili wu mubi! Nde mubeeri a
lari! Mu ima beni dili mu uyuu nde?»
21 Babamosi bakivutulu: «Muutu wakangama kwaa muheebili wu mubi utuu pe utsuu
bu. Muheebili wu mubi li na litu la udibili misi mia bingima-ngimi?»

Bayuudayo batuni Yiisu

22 Bakisa mukuungi a ndibili a moonyi a lisieme la nzo a Nziaambi ku ngaanda a
Yeruselemi. Ali ka taanga dia kioori kia mifuri.
23 Yiisu akidieenge mutso lipaanga la nzo a Nziaambi, ku tsini a ipaangala kia Solomo.
24 Bayuudayo bamudiengilili na bamuleeli: «Natee ki taanga we unyaala bisi kutso kenge-
kenge? Ngwanya mbii ti we ni Kristo, leele bisi yo na yaki-yaki.»
25 Yiisu wabavutili: «Me naleeli beni yo, ka beni a dili mu usa imiini pe. Mandaa ma me
ndi mu uyiluu mu kuumbu a Taayi a me, mali mu uta imbaangi mu me.
26 Ka beni a dili mu usa imiini pe, mundaa ti beni a dili pe mu kaba la mameme ma me.
27 Mameme ma me mali mu uyuu muniingi a ndaa a me. Me nayaaba mo, na mo ka mali
mu uduku me.
28 Me ndi mu uha mo moonyi wa bilimi na bilimi. Mameme a mudiimbili so hoolo pe.
Muutu pe so mosi wu upatila mo nha koo kia me.
29 Taayi a me wa aha mo kwaa me, avulu bioosi mu litu, na muutu pe so mosi wu utuu
upatila mo nha koo kia Taayi.
30 Me na Taayi, bisi dili muutu mosi.»
31 Bayuudayo babwitolo mamanya mu utete Yiisu.
32 Yiisu wabafuuli: «Me nadimweesi mandaa malaa mamabwe mamata kwaa Taayi. Mu
ki ndaa mu mandaa maa, ma na yiluu, beni dili na nzala ya udusu me mu mamanya?»
33 Bayuudayo bamuvutili: «Bisi a dili pe na nzala ya udusu we mu mamanya mundaa
biyiluu bibibwe bi we ayiluu. Ka mu itari ki we atuu Nziaambi: we muutu li, ka we li mu
uleele mu iwemakulu ti we Nziaambi li!»
34 Yiisu avutili: «A basonuu pe mu mikele mia beni ti: “Me ndeeli ti, beni banziaambi
dili✡”?
35 Bisa-beni diayaaba ti a butuu pe umaasa mali mu uleele Mabasonuu ma Ngira. Ka
bunu, baata ba mikele mili mu uta banziaambi ni baata babayiisi mandaa ma Nziaambi.
36 Me, Taayi abiaalisa me, na nde atsinduu me nha tsi. So me ndeeli ti: “Me ndi Mwaana
a Nziaambi”, buni beni dituu uleele ti me ndi mu utuu Nziaambi?
37 Mbii ti me a ndi mu uyiluu pe biyiluu bia Taayi a me, dinyaala usa imiini mu me.
38 Ka mbii ti me ndi mu uyiluu bio, so beni a dili mu usa imiini mu me pe, disa imiini mu
biyiluu bia me. Disa imiini, paa beni diyaaba na dibahala ti Taayi li mu me, na me ndi mu
Taayi.»
39 Bo babwisaa ukaanga nde, ka a bamubayi pe.
40 Yiisu abwiyene ku simi li limosi la nziali ya kuumbu Yorodaani, nha mbuu yi Yowani
akibootuu baata. Nde adiaali kuu mwaana biluumbu hoolo.
41 Baata babalayi bayiri kwaa nde na bakileele: «Yowani a ayilii pe biliimbi bia ukimuu,
ka moosi ma Yowani aleeli mu muutu wu mali ma ngwanya!»
42 Na, nha mbuu yii, bo ali babalayi mu usa imiini mu Yiisu.

11

Likwa la Laazaro mbaayi a Yiisu

✡ **10:15** Mat 11.27; Luk 10.22 ✡ **10:34** Mkg 82.6

1 Ali na baala limosi labeele la kuumbu Laazaro. Nde ali musi Betania, ni bula ba Mari
na Marte, bakeri ba nde.
2 Mari ni mukaasa wayitili mananaasa mu miili mia Yiisu, na wakoombili mio mu
naanga dia nde. Laazaro wali wabeele ali keri a nde.
3 Baana ba nguu bo baboolo ba bakaasa batsindii muutu mu uleele kwaa Yiisu: «Pfumu,
nduu a we li mu ubeele.»
4 Mu taanga di Yiisu ayuyi mukeenzi wuu, nde aleeli: «Ibeeri kia Laazaro a ibiti pe nde ku
likwa. Kio sa imweese buzitu ba Nziaambi, paa buzitu ba Mwaana a Nziaambi bayabina
mu kio.»
5 Yiisu akitoono Marte na mwaana a nguu a nde, na Laazaro ka.
6 Ka bunu, mu taanga di nde ayuyi ti Laazaro li mu ubeele, nde abwilabisa biluumbu
bioolo ku nde ali.
7 Tumake, nde aleeli kwaa miyii mia nde: «Divutuwani ku itinini kia Yuda.»
8 Miyii miavutili: «Muyiisi, liaalili nha, bakuutu ba Bayuudayo baba mu usaa udusu we
mu mamanya! We na nzala ubwavutuu ku?»
9 Yiisu wabaleeli: «Mu iluumbu, uli na manguungu kuumi na moolo, a buu pe? Mbiiti
muutu li mu udieenge mu nyanga, nde a li mu ukubu baka pe, mundaa ti nde li mu umono
liyalila la tsi yi.
10 Ka mbiiti muutu li mu udieenge butsuu, nde li mu ukubu baka, mundaa ti liyalila a lili
mu nde pe.»
11 Nha mbisi a uleele buu, Yiisu abwileele: «Mbaayi a bisi Laazaro maala tolo, ka me nde
niyasiimbili.»
12 Miyii miavutili: «Pfumu, mbiiti nde tolo ala, nde sa abeeluu.»
13 Bunu, mu likwa la Laazaro Yiisu akitsuu, ka miyii miakitsimi ti nde mu tolo akitsuu.
14 Ni mu buu, Yiisu wabaleeli na yaki-yaki: «Laazaro maakwa.
15 Me ndi na kinyi mu beni mundaa ti beni a diali kuu pe, mundaa ti mu yii, beni utuu
usa imiini mu me. Ka tsweendani kwaa Laazaro.»
16 Toma, wubali mu uta «mbu», aleeli kwaa bambaayi miyii: «Tsweendani bisa-beni ka, paa
dikwaanani itwaari na Muyiisi a bisi!»

Marte abahili ti Yiisu ni Kristo

17 Mu taanga di Yiisu ayito, bamuleeli ti biluumbu ka bina umatuu bubadii Laazaro.
18 Bula ba kuumbu Betania, bebele bali na ngaanda a Yeruselemi. Bakilometre helape
batata bali mu ukabila Betania na Yeruselemi.
19 Bayuudayo babalayi bali bayiri kwaa Marte na Mari, mu uboondo bo mundaa likwa
la keri a bo.
20 Bu Marte ayuyi ti Yiisu akiyiri, nde ayeni mu uyabwaana nde. Ka Mari asiaali ku nzo.
21 Marte aleeli kwaa Yiisu: «Pfumu, mbiiti we ali nha, keni keri a me a amaakwa pe!
22 Ka me nayaaba ka mu taanga di ti, bioosi bi we uloombo kwaa Nziaambi, Nziaambi sa
aha we bio.»
23 Yiisu aleeli: «Keri a we sa asiimbuu mu babakwa.»
24 Marte avutili: «Me nayaaba ti nde sa asiimbuu mu babakwa, mu iluumbu kia tsieelele.»
25 Yiisu abwileele: «Me ndi tsimbilili na moonyi. Wu usa imiini mu me, sa aba moonyi,
so nde kwiiri.
26 Na wu uba moonyi na usa imiini mu me, a ukwa pe. We siiri imiini mu mandaa maa?»
27 Nde aleeli: «Ee-e Pfumu, me nsiiri imiini ti we ni Kristo, Mwaana a Nziaambi, wuli mu
uyiri nha tsi.»

Tsimbilili a Laazaro mu babakwa

28 Nha mbisi a uleele mandaa maa, Marte ayeni kwaa mwaana a nguu a nde Mari, na
wamuleeli mu tsweeyi: «Muyiisi nha ali, na nde li mu usaa we.»
29 Mari amana na uyuu buu, nde atemini mu mawasa na ayeni kwaa Yiisu.
30 Kaba Yiisu ali keni a akoto pe kutso bula, ka nde ali keni nha mbuu yi Marte ayibwaana
nde.
31 Bu Bayuudayo babali mutso nzo na Mari mu uboondo nde, bamumoni mu utemene
mu mawasa na upala mu nzo, bo bamuduki. Bo bakitsimi ti nde ku ngili akiyene, mu uyalili
kuu.
32 Mari atoori nha mbuu yali Yiisu. Mu taanga di nde amoni Yiisu, nde ayibwa nha miili
mia nde, na wamuleeli: «Pfumu, so we ali nha, keni keri a me a akwiiri pe.»
33 Mu taanga di Yiisu amoni nde, na Bayuudayo babayiri na nde mu ulili, Yiisu amoni
ngebe dialaa kutso mutimi a nde, na matsimi ma nde maviinzii.
34 Nde wabafuuli: «Kuni beni diadii nde?» Bo bamuvutili: «Pfumu, yiri na we sa mono.»
35 Yiisu alili.

36 Ninha Bayuudayo baleeli: «Dimono! Nde ali ngo utoono Laazaro!»
37 Ka babamosi mu bo bakileele: «Nde wadibili misi mia ingimangimi, mu ima nde ahele
usa ti Laazaro anyaala ukwa?»
38 Ni mu buu, Yiisu bu abwimono ngebe dialaa ku mutimi, ayeni ku ngili. Yo yali wuru
libasootolo mutso manya, na libali badibuu munywa mu manya lilinene.
39 Yiisu aleeli: «Dimaasa manya.» Marte keri a wakwa, avutili: «Pfumu, nde aka utuu upala
tsulu, mundaa ti ka biluumbu bina basuusu nde muu.»
40 Yiisu wamuvutili: «Me a naleele pe we ti, so we siiri imiini, we sa mono buzitu ba
Nziaambi?»
41 Ni mu buu, bo bamaasi manya. Yiisu asiimbili misi ku yula, na aleeli: «Taata, me ni
vutulu we matoondo bu we yuyi me.
42 Me nayaaba ti we ubaayuwanga me taanga dioosi, ka me ndi mu utsuu mundaa koongi
yadieengelele me yi, paa bo basa imiini ti we atsinduu me.»
43 Nha mbisi a utsuu buu, nde aloyi mu mifuri: «Laazaro, pala muu!»
44 Muutu waba wakwa, apali, miili na mioo bakutu mu biteendi, na busu bafuu mu
tsaanda. Yiisu aleeli: «Dinyangila nde na dinyaala nde ayene.»

Bakuutu ba Bayuudayo bakuti pfuundu ya udusu Yiisu
(Mataayi 26.1-5; Malako 14.1-2; Luka 22.1-2)

45 Bayuudayo babalayi mu babali bayiri kwaa Mari, na babamoni mandaa ma Yiisu
ayilii, basi imiini mu nde.
46 Ka ndaamba a Bayuudayo bakimi bayimono Bafarisi, na babaleeli mandaa mayilii
Yiisu.
47 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na Bafarisi bakukii pfuundu a ikuutu kia Bayuu-
dayo, na baleeli: «Ima disaanani? Mundaa ti, muutu wu li mu uyiluu biliimbi bialaa bia
ukimuu!
48 So bisa-beni dinyaali nde, boosi sa basa imiini mu nde, na basi Loma sa bakoto mu
ndaa yi. Bo sa batsala nzo a Nziaambi a bisi na baata ba tsi a bisi!»
49 Ka mosi mu bo, wa kuumbu Kayifa, wali mukuutu a banguu ba bangaanga ba
Nziaambi mu ilimi kii, aleeli: «Beni a dili mu ubahala ndaa so mosi pe!
50 Beni a dili mu umono ndaanda a beni pe? Yavulu bubwe, muutu ndila mosi akwa mu
toono a baata boosi. Mu yii, baata ba tsi yoosi a bufuu pe!»
51 Kaba, a mu inde makulu pe nde akitsuu buu. Ka bu nde ali mukuutu a banguu ba
bangaanga ba Nziaambi mu ilimi kii, nde ubili akibili ti Yiisu afwaana mu ukwa, mu toono
a Bayuudayo boosi.
52 Na a yali ndila mu ifuumbu ki pe, ka mu uvuutu ka baana ba Nziaambi boosi
babatsamuu mu tsi yoosi.
53 Umatuu iluumbu kii, bo baholi kesili ya udusu Yiisu.
54 Ni mu buu, Yiisu anyaali ubwamonuu nha kulu a baata, na nha kulu a Bayuudayo.
Nde ayeni ku itinini kiabesene na tsi ya tsata, ku ngaanda mosi ya kuumbu Efrayime, ku
nde adiaali na miyii mia nde.
55 Mukuungi a Bayuudayo wa Paaka ali bebele, na baata babalayi bakiyene ku Yerusе-
lemi, mu utsieemese manyutu ma bo, tswaamina mukuungi a Paaka uto.
56 Bo bakisaa Yiisu, na bu bo bali mutso lipaanga la nzo a Nziaambi, bo bakifulusunu bo
na bo: «Ima beni dili mu utsimi? Nde sa ayiri oo ti a uyiri pe ku mukuungi?»
57 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na Bafarisi ali bahi tumini ti mbiiti muutu ayaaba
kuli Yiisu, nde afwaana uleele bo, paa bamukaanga.

12

Mari ayitili mananaasa mu miili mia Yiisu
(Mataayi 26.6-13; Malako 14.3-9)

1 Biluumbu bisamina tswaamina mukuungi a Paaka uto, Yiisu ayeni ku bula ba kuumbu
Betania, ku Laazaro wu nde asiimbili mu babakwa akidiaala.
2 Kuu, bamuhi biloo. Marte wamuyilii meese, na Laazaro ali mosi mu babali na Yiisu
nha meese.
3 Mari aholi ndaamba liitere la mananaasa ma ngo tala, mabakamina mu ifulu kia
kuumbu nare. Na ayitili mo mu miili mia Yiisu. Tumake nde akoombili miili mia Yiisu
mu naanga dia nde. Nzo yoosi yaluuli mu tsulu a mananaasa.
4 Mosi mu miyii mia Yiisu wu bali mu uta Yuda Iskarioti, wukaayeelele nde, afuuli:
5 «Mu ima bamaahele uyaluu mananaasa ma, mu makama matata ma mikuti mia
mboongo, paa baha dio kwaa bawele?»

6 Yuuda akileele buu, a mundaa pe ti nde li na tsoongo a bawele, ka mundaa ti nde ali
muyibi. Nde ali wakikaanga ipokolo kia mboongo dia twaari, na akiyibi di bakilooso muu.
7 Ka Yiisu aleeli: «Nyaala nde swii! Nde siiri buu, mundaa iluumbu ki bakaalooso me mu
ngili.
8 Beni sa dibaabaanganga na bawele taanga dioosi, ka me, beni a dikaabaanganga na me
taanga dioosi pe.»
9 Koongi yinene ya Bayuudayo bayuyi ti, Yiisu ali ku bula ba kuumbu Betania. Bo bayeni
kuu, mu uyamono Yiisu. Bo bayeni kuu ka, mu uyamono Laazaro wu Yiisu asiimbili mu
babakwa.
10 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi baholi kesili ya udusu ka Laazaro.
11 Mundaa ti ali mu toono a nde, Bayuudayo babalayi bakimata mu kaba la bo, na bakisa
imiini mu Yiisu.

Yiisu akoti mu ngaanda a Yeruselemi
(Mataayi 21.1-11; Malako 11.1-11; Luka 19.28-40)

12 Iluumbu kiaduki, koongi yalaa yali yayiri ku mukuungi a Paaka, yayuyi ti Yiisu li mu
uyiri ku ngaanda a Yeruselemi.
13 Bo boosi baholi matsiooni, na bapali mu ngaanda mu uyabwaana nde. Bo bakiloo:
«Osaana! Nyaala Nziaambi asieme wuli mu uyiri mu kuumbu a Pfumu! Nyaala Nziaambi
asieme mutini a Iseraeli!»
14 Yiisu amoni mwaana a puundi na adiaali nha yulu a nde, weti buli mu uyaabisa
Mabasonuu ma Ngira:
15 «Aba na boomo pe, ngaanda ya kuumbu Siooni!
Mono, mutini a we li mu uyiri,
nde adiaala nha yulu a mwaana a puundi[✡].»
16 Miyii mia nde a miabahili pe mandaa maa nhana tsi. Ka mu taanga di Yiisu anaangii
mu buzitu, bo balibili moonyi ti Mabasonuu ma Ngira ali mayaabisa buu mu ndaa a Yiisu.
Na bakuusi mu ndaa a nde mandaa ma Mabasonuu makileele.
17 Baata boosi babali na Yiisu mu taanga di nde ati Laazaro mu upala mu ngili, na
wamusiimbili mu babakwa, bakileele mandaa ma bo bamoni.
18 Ni mu ndaa yii, koongi yayibwaana nde: baata bayuyi ti nde ali ayiluu iliimbi kia
ukimuu ki.
19 Mu yii, Bafarisi balelisini nha kati a bo: «Dimono, beni a dituu ndaa so mosi pe: dimono
bu baata boosi bali mu uduku nde!»
20 Kwali na ndaamba a basi Eleene nha kati a baata babayeni ku ngaanda a Yeruselemi
ku mukuungi mu ukuundu Nziaambi.
21 Basi Eleene baa baswesii kwaa Filipo, wali musi Betesayida ku itinini kia Ngalili. Bo
bamufuuli: «Pfumu, bisi dili na nzala ya umono Yiisu.»
22 Filipo ayileele kwaa Andere, tumake bo baboolo bayileele kwaa Yiisu.
23 Yiisu wabavutili: «Nguungu yimaato yibakaanaangila Mwaana a muutu mu buzitu ba
nde.
24 Ee-e, ngwanya me nadileeli: libutu la bele limaabwa nha tsi lafwaana mu ukwa. Mbiiti
lo a likwiiri pe, lo a libutu pe. Ka mbiiti lo likwiiri, lo sa libutu mbutu diavululu.
25 Muutu wu utoono idiingi a nde, sa ahelele kio. Ka mbii ti muutu tooni Nziaambi
kwavulu utoono idiingi kia nde nha tsi nha, nde wuu sa akebe kio mu moonyi wa bilimi na
bilimi.
26 So muutu tooni usalila me, nyaala aduku me. Mu yii, musiali a me ka sa aba nha me
ndi. Taayi a me sa anaangila muutu wuli mu usalila me.»

Yiisu atsuyi mu likwa la nde

27 «Mu taanga di, mutimi a me maaviinzuu. Ima me nileele? Me ndeele ti, "Taata kuulu
me mu mapasi ma nguungu yi?" Ngori, mundaa ti ni mu ndaa a nguungu yi me nayiri.
28 Taata, mweese buzitu ba kuumbu a we!» Mu taanga diina dii, muniingi ayuyini mu
mayulu: «Me maamweese buzitu ba me, na me sa bwamweese bo.»
29 Koongi yali nhaa, na yayuyi muniingi wuu yaleeli: «Kii idumu kia nzieri!» Babakimi
bakileele: «Tumu a Nziaambi maatsuu kwaa nde!»
30 Yiisu wabaleeli: «A mu ndaa a me pe muniingi wuu ayuyini, ka mu ndaa a beni.
31 Diinadi ni taanga di bakaafuundusu tsi yi. Mu taanga di, Saatina pfumu a tsi yi, sa
bamubingi ku mbari.
32 Mu taanga di bakaanaangila me, mu umaasa me nha tsi, me sa dutu baata boosi kwaa
me.»
33 Mu mandaa maa, Yiisu akimweese buni nde akaakwa.

✡ **12:15** Zak 9.9

34 Koongi yamuvutili: «Bisi diayii mu mikaanda mia mikele mia bisi ti Kristo li moonyi
taanga dioosi. Buni we utuu uleele ti Mwaana a muutu afwaana ti bamunaangila?
Mwaana a muutu wuu na?»
35 Yiisu abwileele: «Liyalila likeni nha kati a beni mu mwaana a taanga hoolo. Didiaata
bu liyalila likeni nha kati a beni, paa pimisi dinyaala ubwilili beni. Mundaa ti, muutu wuli
mu udiaata kutso pimisi a ayaaba pe ku nde ali mu uyene.
36 Ni mu buu, disa imiini mu liyalila bu lo likeni nha kati a beni, paa beni diba baata ba
liyalila.»

Pelili a imiini kia Bayuudayo mu Yiisu

Yiisu amana na uleele buu, nde ayeni na ayisweeme la na bo.
37 So bu yili ti nde akiyiluu biliimbi bia ukimuu nha kulu a bo, bo a bakisa imiini mu nde
pe.
38 Mu yii, mandaa maleeli mubili Yeesaya mayeni tsitsi:
«Pfumu, na siiri imiini mu nziisili a bisi?
Kwaa na Pfumu amweesi lituu la nde✡?»
39 Mubili Yeesaya abiindili ka, mu ima baata ba aba utuu pe usa imiini.
40 «Nziaambi maadusu bo misi,
Nde maakitisi mitimi mia bo miba miminono.
Nde yilii buu paa misi mia bo minyaala umono,
na paa mitimi mia bo minyaala ubahala.
Ni mu buu, bo bali mu uhele ukiinguu kwaa me,
paa me mbeelese bo✡.»
41 Mubili Yeesaya aleeli buu, mundaa ti nde ali amono buzitu ba Yiisu, na nde akitsuu
mu nde.
42 Ka bunu, balayi so nha kati a bakuutu ba Bayuudayo, basi imiini mu Yiisu. Ka, mu
ndaa Bafarisi, bakuutu baa a bakileele buu nha kulu a baata pe, leeti a babingi bo mu nzo
a makutunu ma Bayuudayo.
43 Bo bakiyiluu buu, mundaa ti bo bakivulu utoono buzitu bakimata kwaa baata, ka a
bakimata kwaa Nziaambi pe.
44 Yiisu aloyi: «Muutu wu usa imiini mu me, a mu me pe nde asiiri imiini, ka mu
watsinduu me.
45 Wu umono me, moni ka watsinduu me.
46 Me nayiri nha tsi mu uyalisa yo, paa pasi wu usa imiini mu me, anyaala ubwaba kutso
pimisi.
47 So muutu yuyi mandaa ma me, na a asialili mo pe, me a nifuundusu muutu wuu pe.
Mundaa ti, me a nayiri pe mu ufuundusu tsi, ka mu uyobolo tsi.
48 Muutu wu ubisi me, na wu uhele usiingi mandaa ma me, bayi mandaa mamufuundusu
nde. Ni mandaa ma me makaafuundusu nde mu iluumbu kia tsieelele.
49 Mu ngwanya, me a ndi mu utsuu pe mu ime makulu. Ka Taayi watsinduu me, atumu
me nde makulu, ma me nafwaana uleele na uyiisi.
50 Na me nayaaba ti, ma nde ali mu utumu mali mu ubiti ku moonyi wa bilimi na bilimi.
Mu yii, mandaa ma me ndi mu uleele, me ndi mu uleele mo weti bu Taayi a me aleeli me
mo.»

13

Yiisu aswayi miili mia miyii mia nde

1 Ali tswaamina mukuungi a Paaka uto. Yiisu ali ayaaba ti taanga dia nde dimaato. Ni
taanga dia usiisi tsi yi, na uyene kwaa Taayi. Nde akitoono baba nde babali mu tsi. Nde
atooni bo natee manini.
2 Yiisu na miyii mia nde bakidia biloo bia tsitsii. Saatina ali amaakwamenese tsimi ya
uyeelele Yiisu, mu mutimi a Yuuda, mwaana a Simooni Iskarioti.
3 Yiisu ali ayaaba ti, Taayi ali asuusu bioosi nha tso mioo mia nde. Nde ali ayaaba ka ti,
nde amati kwaa Nziaambi, na kwaa nde ali mu uvutuu.
4 Bu bo bali nha meese, Yiisu atemini, amaasi ikutu kia nde kia yulu. Nde aholi ilipili
kibubaakoombolo maamba mu nyutu, ki nde akuti mu luungu.
5 Tumake, nde aloosi maamba mu ikoombo, na abaandii uswaa miili mia miyii mia nde.
Tumake, nde akikoombili mio, mu ilipili kiali mu luungu la nde.
6 Mu taanga di nde atoori nha kulu a Simooni Peetero, Peetero wamufuuli: «Pfumu, we
uswaa me miili?»

✡ **12:38** Yes 53.1 ✡ **12:40** Yes 6.9-10

7 Yiisu wamuvutili: «Mu taanga di, we a li mu uyaaba pe ma me ndi mu uyiluu. Ka bweele
we sa yaaba.»
8 Peetero wamuleeli: «Ngori, we utuu pe uswaa me miili!» Ka Yiisu avutili: « Mbiiti me a
swayi we miili pe, we a ubwaba muyii a me pe.»
9 Ninha Simooni Peetero avutili: «Mbiiti buu Pfumu, a uswaa me ndila miili pe. Swaa ka
mioo na mutswe a me!»
10 Yiisu abwileele: «Muutu wumaayobo, a ali na nzala a ubwayobo pe. Ka helape ndila
miili butuu uswaa nde, mundaa ti nde li atsieeme nyutu yoosi. Beni dili diatsieeme, ka a
beni boosi pe.»
11 Yiisu ali ayaaba muutu wukaayeelele nde. Ni mu buu, nde aleeli: «A beni boosi pe dili
diatsieeme.»
12 Nha mbisi a uswaa bo miili, Yiisu abwilwaata ikutu kia nde, na avutii nha meese. Nde
wabaleeli: «Beni dili mu uyaaba tsutulu a ndaa yi me swayi beni miili?
13 Beni dili mu uta me “Muyiisi” na “Pfumu”, beni dili na buungu, mundaa ti me ndi buu.
14 Ka mbiiti me wuli, Pfumu na Muyiisi a beni, me maaswaa beni miili, beni ka diafwaana
uyiluu bumosi bana mu bana.
15 Me mweesi beni buu, paa beni ka disa weti bu me siiri mu beni.
16 Mu ngwanya, me nadileeli: musiali a avulu pe pfumu a nde mu ndutu. Bumosi ka,
tumu a avulu pe watsinduu nde.
17 Mu taanga di, beni diyaabi mandaa maa. Mbiiti beni disialili mo, beni sa diba mu
kinyi.»
18 «Me a ndi mu utsuu pe mu ndaa beni boosi. Me nayaaba ba me nasoolo. Ka toono
mandaa Mabasonuu ma Ngira mayene tsitsi: “Muutu wu me naba mu ukaba lipa na nde,
maakaluu ku yulu a me✡.”
19 Me ndi mu ukwaleele beni yo mu taanga di, tswaamina mandaa muyilimi, paa nha
mandaa muyilimi, beni disa imiini ti “me ni muutu wu me ndi mu uleele ti me ndi.”
20 Ee-e, ngwanya me nadileeli: wu uyaka muutu wu me natsinduu, yaki me ka. Na wu
uyaka me, yaki ka watsinduu me.»

Yiisu ayaabisi ti Yuuda sa wamuyeelele
(Mataayi 26.20-25; Malako 14.17-21; Luka 22.21-23)

21 Nha mbisi a uleele mandaa maa, mutimi a Yiisu aviinzii. Nde aleeli na yaki-yaki:
«Ngwanya me nadileeli: mosi mu beni sa ayeelele me.»
22 Miyii miatalisini mio na mio, kwahele a uyaaba, mu na Yiisu akitsuu.
23 Mosi mu miyii, wu Yiisu ali atoono kwalaa, ali adiaala nha bele a Yiisu.
24 Simooni Peetero atumi nde mu ufuulu kwaa Yiisu, mu na nde akitsuu.
25 Muyii wuu abaandini nha bele a Yiisu, na wamufuuli: «Pfumu, muutu wuu ni na?»
26 Yiisu avutili: «Me sa tsubu itsuru kia lipa mu ikoombo. Wuu wu me kaaha itsuru kii, ni
nde.» Yiisu aholi itsuru kia lipa, atsubi kio mu ikoombo na ahi kio kwaa Yuuda, mwaana
Simooni Iskarioti.
27 Yuuda amana na uholo itsuru kia lipa, Saatina akoti mu mutimi a nde. Yiisu
wamuleeli: «Ndaa yi we li mu unhana uyiluu, yiluu yo mawasa!»
28 Muutu so mosi pe mu babali nha meese, wayaabi mu ima Yiisu akileele buu kwaa
Yuuda.
29 Yuuda bu ali mukaangi a ipokolo kia mboongo dia twaari, babamosi mu bo bakitsimi
ti Yiisu wamutumi mu uyasuumbu bi bo bali na nzala a bio mu ndaa mukuungi. So a buu
pe, mu uyaha bungori kwaa bawele.
30 Ni mu buu, Yuuda aholi itsuru kia lipa, na nhaa-na-tsi nde apali. Ali ka butsuu.

Tumini dinyatii

31 Nha mbisi a nha Yuuda apali, Yiisu aleeli: «Mu taanga di, buzitu ba Mwaana a muutu
bamaamonuu, na buzitu ba Nziaambi bumonii mu nde.
32 [Na mbiiti buzitu ba Nziaambi bamonii mu nde,] Nziaambi ka sa amweese mu nde
makulu, buzitu ba Mwaana. Na nde sa ayiluu buu, mawasa-mawasa.
33 Baana ba me, taanga ndila hoolo dimaasala me mu uba itwaari na beni. Beni sa disaa
me. Weti bu me naleeli yo kwaa Bayuudayo babamosi, me nileele yo kwaa beni ka: “Beni
a dituu pe uyene ku me ndi mu uyene✡.”
34 Me niha beni tumini dinyatii: ditonosono bana mu bana. Beni diafwaana mu
utonosono bana mu bana weti bu me naditooni.
35 So beni dili na litoono bana mu bana, baata boosi sa bayaaba ti beni dili miyii mia me.»

✡ **13:18** Mkg 41.10 ✡ **13:33** 7.34

Yiisu ayaabisi ti Peetero sa wamutunu
(Mataayi 26.31-35; Malako 14.27-31; Luka 22.31-34)

36 Simooni Peetero wamufuuli: «Pfumu, we kuni li mu uyene?» Yiisu wamuvutili: «Ku me ndi mu uyene, we a utuu pe uduku me kuu, mu taanga di. Ka mbari we sa duku me.»
37 Peetero wamuleeli: «Pfumu, mu ima me utuu pe uduku we mu taanga di? Me sa ha moonyi a me mu we!»
38 Yiisu avutili: «We sa ha moonyi a we mu me? Ngwanya me nileele kwaa we ti, tswaamina tsutsu ukookolo, we sa tunu me mbala tata.»

14

Yiisu ni kuulu yili mu ubiti kwaa Taayi

1 Yiisu wabaleeli: «A diviinzili mitimi mia beni pe. Beni diasa imiini mu Nziaambi, disa ka imiini mu me.
2 Uli na mambuu mamalayi mu nzo a Taayi a me. So ali a buu pe, me a nakeni pe uleele beni ti, me ndi mu uyayiluu beni mbuu.
3 Na mbiiti me ndi mu uyayiluu beni mbuu, me sa yiri avutuu. Na me sa holo beni na me, paa kuu ku me ndi, beni ka diba nha mbuu yii.
4 Beni diayaaba kuulu yili mu ubiti ku me ndi mu uyene.»
5 Toma wamuleeli: «Pfumu, bisi a diayaaba pe ku we li mu uyene. Buni bisi dituu uyaaba kuulu?»
6 Yiisu wamuvutili: «Me ndi kuulu, ngwanya na moonyi. A uli na muutu pe wu utuu uyiri kwaa Taayi, so nde a yoyi pe kwaa me.
7 Mbiiti beni diayaaba me, beni sa diyaaba ka Taayi. Na, umata mu taanga di, beni dimaayaaba nde, na dimaamono nde.»
8 Filipo wamufuuli: «Pfumu, mweese bisi Taayi, na sa bukuu kwaa bisi.»
9 Yiisu wamuvutili: «Umatuu bele pe me ndi na beni, ka beni keni a diayaaba me pe, Filipo? Muutu wumoni me, moni ka Taayi. Buni we utuu uleele: “Mweese bisi Taayi?”
10 We a li mu usa pe imiini ti, me ndi mu Taayi, na Taayi li mu me? Mandaa ma me ndi mu uleele beni, a mali mu umata pe kwaa me. Ni Taayi wuli mu uba mu me, li mu ukuusu biyiluu bia nde makulu.
11 Disa imiini mu me, mu taanga di me ndi mu uleele: me ndi mu Taayi, na Taayi li mu me. So a buu pe, disa imiini so mundaa a biyiluu bio makulu.»
12 «Ee-e, ngwanya me nadileeli: wu usa imiini mu me, sa asa ka biyiluu bi me ndi mu usa. Nde sa asa ka so biavulu bunene, mundaa ti me ndi mu uyene kwaa Taayi.
13 Na bioosi bi beni dikaaloombo mu kuumbu a me, me sa nadiyiluu bio, paa Mwaana amweese buzitu ba Taayi.
14 So beni diloombi me iloo mu kuumbu a me, me sa yiluu kio.»

Lilasina la utsinduu Muheebili wa Ngira

15 «Mbiiti beni diatoono me, beni sa ditumumu mikele mia me.
16 Me sa loombo kwaa Taayi mu uha beni Mubaasili, wukaaba na beni taanga dioosi.
17 Ni Muheebili wuli mu umweese ngwanya. Baata ba tsi a butuu uyaka nde pe, mundaa ti bo a bali mu umono nde pe, na a bayaaba nde pe. Ka beni, beni diayaaba nde, mundaa ti nde li mu uba na beni, na nde sa abaabaanganga mu beni taanga dioosi.»
18 «Me a nisiisi pe beni, beni bake weti bitsaana. Me sa yiri avutuu kwaa beni.
19 Taanga hoolo dimaasaala, na tsi a yibwamono me pe. Ka beni, sa dimono me. Mundaa ti, me ndi moonyi, na beni ka sa diba moonyi.
20 Mu iluumbu kii, beni sa diyaaba ti me ndi moonyi mu Taayi a me. Beni sa diyaaba ka ti, beni dili moonyi mu me, na me ka ndi moonyi mu beni.
21 Muutu wu uyaka mikele mia me, na tumimi mio, nde wuu ni watoono me. Wu utoono me, Taayi a me ka sa atoono nde. Me ka sa toono nde, na me sa yabina kwaa nde.»
22 Yuuda, a wa Iskarioti pe, afuuli Yiisu: «Pfumu, buni we uyabina ndila kwaa bisi, ka a kwaa tsi pe?»
23 Yiisu avutili: «Muutu watoono me, sa atumumu mandaa ma me, na Taayi a me sa atoono nde. Bisa Taayi a me, sa diyiri kwaa muutu wuu. Na bisi sa didiaala mu nde.
24 Muutu wahele utoono me, a ali mu utumumu pe mandaa ma me ndi mu uleele. Na mandaa ma beni dili mu uyuu me mu uleele, a mali mu umata pe kwaa me. Ka kwaa Taayi a me watsinduu me, mo mali mu umata.»
25 «Me ndeeli beni mo, mu taanga di me keni itwaari na beni.
26 Mubaasili a beni, Muheebili wa Ngira wu Taayi akaatsinduu mu kuumbu a me, sa ayiisi beni mandaa moosi. Na nde sa alibili beni moonyi, mu moosi ma me ndeeli beni.»

27 «Iyeenge me ndi mu usiisi kwaa beni. Ni iyeenge kia me, me heeri kwaa beni. Me a ndi
mu uha beni kio weti bu tsi yili mu uha pe. A diviinzili mitimi mia beni pe, a diba na boomo
pe.
28 Beni diyuyi bu me ndeeli: “Me ndi mu uyene, ka me sa yiri avutuu kwaa beni.” Mbiiti
beni diatoono me mu ngwanya yoosi, beni diakeni uba na kinyi mu uyaaba ti me ndi mu
uyene kwaa Taayi. Mundaa ti, Taayi avulu me mu bunene.
29 Me maakwaleele beni yo mu taanga di, tswaamina mandaa muyilimi, paa nha mandaa
muyilimi, beni disa imiini.
30 Me a nibwatsuu pe kwalaa na beni, mundaa ti pfumu a tsi yi, li mu uyiri. Nde a ali na
lituu so hoolo nha yulu a me pe.
31 Ka tsi yafwaana mu uyaaba ti me natoono Taayi, na ti me ndi mu uyiluu weti bu Taayi
atumu me. Ditemene, dimatani nha mbuu yi!»

15

Yiisu ni muti a viinyi wa ngwanya

1 «Me ndi muti a viinyi wa ngwanya, na Taayi a me li ngaa tsiee a viinyi.
2 Nde li mu ukese pasi paki, lanambata mu me, na lili mu uhele ubutu mbutu. Ka nde li
mu utsieemese pasi paki lili mu ubutu mbutu, paa lo libutu mbutu diavulu bulayi.
3 Beni diamaakwatsieeme, mundaa a ndaa yi me ndeeli kwaa beni.
4 Dinambata mu me, weti bu me nanambata mu beni. Paki a lili mu ubutu mbutu mu ilo
makulu pe, kwahele a unambata mu muti a viinyi. Bumosi, beni ka a dituu ubutu mbutu
pe, mbiiti beni a dinambata pe mu me.»
5 «Me ndi muti a viinyi, na beni dili mapaki. Muutu wu unambata mu me, na wu me
nanambata mu nde, li mu ubutu mbutu dialaa. Mundaa ti, kwahele a me, beni a dituu
uyiluu ndaa so mosi pe.
6 Muutu wu uhele unambata mu me, sa badumunu nde ku mbari, weti bu bubaadumunu
paki, na nde sa akanya. Mapaki makanya, koo bali mu utolo mo, bali mu udumunu mo ku
mbaa, na mali mu unyeenge.
7 So beni dinambata mu me, na mandaa ma me mabeeri mu beni, diloombo bi beni
diatoono, na sa bayiluu buu mu beni.
8 Dimono bu buzitu ba Taayi a me bali mu uyabina. Bo bali mu umonuu mu taanga di
beni dili mu ubutu mbutu dindayi, na beni dili mu umweese ti, beni dili miyii mia me.»
9 «Weti bu Taayi atoono me, ni buu ka me ka natoono beni. Diba kutso litoono la me.
10 Mbiiti beni dili mu utumumu mikele mia me, beni diafwaana uba kutso litoono la me,
weti bu me ndi mu utumumu mikele mia Taata, na me ndi mu uba kutso litoono la nde.
11 Me ndeeli beni buu paa kinyi a me yiba mu beni, na paa kinyi a beni yiba yakuu.
12 Dimono mukele a me: Ditonosono bana mu bana, weti bu me naditoono.»
13 «Litoono lavulu bunene li muutu utuu umweese, ni la uyeelele moonyi a nde mu
bambaayi ba nde.
14 Beni dili bambaayi ba me, mbiiti beni dili mu uyiluu mi me ndi mu utumu beni.
15 Me a ndi mu ubwata beni basiali pe, mundaa ti musiali a ayaaba pe mandaa mali mu
uyiluu pfumu a nde. Me ndi mu uta beni bambaayi, mundaa ti me maalaa beni mandaa
moosi ma me nayii kwaa Taayi a me.
16 A beni pe diasoolo me, ka me nasoolo beni. Me maaha beni isala paa beni diyene na
dibutu mbutu, na mbutu dididiingi. Mu yii, Taayi a me sa wadiha bioosi bi beni diloombo
mu kuumbu a me.
17 Ni mu buu, ndaa yi me ndi mu utumu beni, ni utonosono bana mu bana.»

Baata ba tsi yi babeli Yiisu na miyii mia nde

18 «Mbiiti tsi yili mu ubele beni, diyaaba ti yo yakwabele me, tswaamina yo yibele beni.
19 Mbiiti beni ali baata ba tsi, keni tsi yakeni utoono bibili bia nde. Ka beni a dili baata
ba tsi pe. Me nasoolo beni nha kati baata ba tsi, na paa beni diba ba me. Ni mu buu, tsi yili
mu ubele beni.
20 Dilibili moonyi mu ndaa yi me ndeeli beni: “Musiali a avulu pfumu a nde mu ndutu
pe✡.” Mbiiti bo bamaabingisi me, bo sa babingisi beni ka. Mbiiti bo bamaatumumu ndaa
a me, bo sa batumumu ka ndaa a beni.
21 Ka bo sa babingisi beni mu ndaa kuumbu a me. Mundaa ti, bo a bayaaba pe watsinduu
me.»
22 «Mbiiti me ali a nayiri pe, na a nali na natsuu pe kwaa bo, bo a bakeni uba na masumu
pe. Ka mu taanga di, bo ka buungu pe mu ndaa masumu ma bo.
23 Muutu wuli na ibelili mu me, li na ibelili ka mu Taayi a me.

✡ **15:20** Mat 10.24; Luk 6.40; Yow 13.16

24 Mbii ti me a nali nayiluu nha kati a bo, biyiluu bili ti muutu keni a ayiluu pe, bo a bakeni
uba na masumu pe. Ka bunu, bo bamoni biyiluu bia me, na bo bali mu ubele me na Taayi
a me.
25 Ka maa mali mu uyilimi, paa mabasonuu mu mikele mia bo mayene tsitsi: “Bo babeli
me kwahele a toono✡.”
26 Mu taanga di Mubaasili a beni akaayiri, wu me kaatsinduu beni mu kuumbu a Taayi, ni
Muheebili wuli mu umweese ngwanya, na wuli mu umata kwaa Taayi, nde sa ata imbaangi
mu me.
27 Na beni ka, sa dita imbaangi mu me, mundaa ti beni diali na me, umatuu mu
mbaandili.»

16

1 «Me ndeeli beni ndaa yii, paa beni dinyaala ubwiisi imiini.
2 Sa babingi beni mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo. Na, taanga dili mu uyiri di
babudusu beni bakaatsimi ti, bo Nziaambi bali mu usalila, mu pili yii.
3 Bo sa bayiluu buu, mundaa ti bo a bayaaba so Taayi pe, so me pe.
4 Ka me maayaabisa beni yo, paa bu taanga dii dikaato, beni dilibili moonyi ti me
nayaabisi beni yo.»

Isala kia Muheebili wa Ngira

«Me a nayaabisi pe beni yo mu mbaandili, mundaa ti me ali itwaari na beni.
5 Mu taanga di, me ndi mu uyene kwaa watsinduu me. So mosi pe mu beni wuli mu
ufuulu me: “We kuni li mu uyene?”
6 Ka mundaa ti me ndeeli beni mandaa ma, mitimi mia beni mimaaluulu mu ngebe.
7 Ka bunu, me ndi mu uleele beni ngwanya: yavulu bubwe mu beni me yene. Mundaa ti,
mbiiti me a yeni pe, Mubaasili a uyiri kwaa beni pe. Ka so me yeni, na me sa tsinduu beni
nde.
8 Na mu taanga di nde akaayira, nde sa atungululu baata ba tsi yi, mu masumu ma bo, sa
mweese bo libweeye la Nziaambi, na pfuundisi yi Nziaambi a kaa sa.
9 Mundaa yatala masumu, Nde sa atungululu bo mundaa ti bo a bali mu usa imiini mu
me pe.
10 Mu yatala libweeye la Nziaambi, Nde sa amweese bo matoono ma bo mundaa ti, me
ndi mu uyene kwaa Taayi, na beni a dibwamono me pe.
11 Mu ndaa yatala pfuundisi, Nde sa amweese bo matoono ma bo, mundaa ti Nziaambi
sa afuundusu pfumu a tsi yi.»
12 «Me keni na mandaa malaa ma uleele kwaa beni, ka mu taanga di, beni a dituu pe
ukutu mutimi mu uyuu mo.
13 Ka mu taanga di Muheebili wuli mu umweese ngwanya akaayira, nde sa wadibiti
kutso ngwanya yoosi. Nde a akaatsuu pe mu nde makulu, ka nde sa aleele mioosi mi nde
akaayuu kwaa me. Nde sa ayaabisa beni mandaa mamafwaana uyira.
14 Nde sa amweese buzitu ba me, mundaa ti mandaa ma nde akaayaabisa beni, kwaa me
makaamata.
15 Bioosi bibili bia Taayi, bili ka bia me. Ni mu buu me ndeeli ti, “Mandaa ma Muheebili
akaayaabisa beni, kwaa me makaamata.”»
16 «Ndili a mwaana a taanga hoolo dimaasaala, na beni a dibwamono me pe. Tumake,
mwaana a taanga hoolo nha mbisi a nhaa, beni sa dibwamono me.»
17 Babamosi mu miyii mia Yiisu, mialelisini: «Nde ima ali mu unhana uleele bisi? Nde
maaleele: “Ndili a mwaana a taanga hoolo dimaasaala, na beni a dibwamono me pe.
Tumake, mwaana a taanga hoolo nha mbisi a nhaa, beni sa dibwamono me.” Nde maaleele
ka: “Me ndi mu uyene kwaa Taayi.”
18 “Mwaana a taanga hoolo”, mambiindili mama? Bisi a dili mu uyaaba pe nde ima
anhana uleele.»
19 Yiisu ayaabi ti bo ali na nzala ya ufuulu nde manduru. Ninha nde wabambiindili: «Beni
dili mu ufulusunu, mu uyaaba tsutulu a mandaa ma me ndeeli: “Ndili a mwaana a taanga
hoolo dimaasaala, na beni a dibwamono me pe. Tumake, mwaana a taanga hoolo nha
mbisi a nhaa, beni sa dibwamono me.”
20 Ee-e, ngwanya me nadileeli: beni sa dilili, na beni sa dikoto mu minyoongo. Ka baata
ba tsi, sa bayaanga. Beni sa diba mu ngebe, ka ngebe dia beni sa dikituu makinyi.
21 Mu taanga di mukaasa ali mu ubaa misoongo, nde ubaaba mu ngebe, mundaa ti taanga
dia mapasi ma nde dimaato. Ka mu taanga di mwaana ali mu ubutuu, nde li mu udiimbili
mapasi ma nde. Nde ubaaba na kinyi yalaa, mundaa ti nde maabutu mwaana.

✡ **15:25** Mkg 35.19; 69.5

22 Ni mu buu, beni ka dili mu minyoongo mu taanga di. Ka me sa bwamonono na beni,
na mitimi mia beni sa miba na kinyi. Muntaanga dii, muutu so mosi pe wukaamaasa beni
kinyi a beni.»
23 «Bu iluumbu kii ikaato, beni a dibwafuulu me nduru mu ndaa so mosi pe. Ee-e,
ngwanya me nadileeli: pasi iloo ki beni diloombo kwaa Taayi mu kuumbu a me, nde sa
wadiha kio.
24 Natee mu taanga di, beni keni a dialoombo iloo so imosi pe mu kuumbu a me.
Diloombo, na sa badiha. Na kinyi a beni sa yiba yakuu.»

Yiisu abiingi nha yulu a tsi

25 «Me maa leele beni mandaa maa moosi mu usalila bifwafwani na matsaba. Ka mu
taanga dikaayira, me a ni bwatsuu mu bifwaani na matsaba pe. Ka me sa yaabisa beni na
yaki-yaki, mandaa matala Taayi.
26 Mu iluumbu kii, beni sa diloombo ma beni dili na nzala mo kwaa Taayi, mu kuumbu
a me. Me a ndi mu uleele beni pe ti, me sa kuundu Taayi mu ndaa a beni.
27 Mundaa ti Taayi nde makulu atoono beni. Nde atoono beni mundaa ti beni diatoono
me, na mundaa ti beni diasa imiini ti me namata kwaa Nziaambi.
28 Me namata kwaa Taayi, na me nayiri nha tsi. Mu taanga di, me ndi mu usiisi tsi, na me
ndi mu uvutuu kwaa Taayi.»
29 Miyii mia nde miamuleeli: «Maamono, nha ka we ka mu utsuu na yaki-yaki, kwahele a
usalila bifwafwani!
30 Mu taanga di, bisi di maayaaba ti we akwayaaba mandaa moosi, tswaamina bufuulu
we manduru. Ni mu buu, bisi dili mu usa imiini ti we amata kwaa Nziaambi.»
31 Yiisu abwileele: «Nha ka beni diamaasa imiini?
32 Ka, taanga hoolo dimaasaala, na dio diamaato, di beni dikaatsaamuu. Beni sa dibata
muutu muutu ku nzo a nde, na beni sa disiisi me mebake. Ka me a ndi mebake pe, mundaa
ti Taayi li itwaari na me.
33 Me maaleele beni mandaa maa moosi, paa beni diba mu iyeenge, mundaa beni
dianambata mu me. Beni sa dimono mapasi mu tsi. Ka dilwaata ibaala! Me maabiingi
nha yulu a tsi!»

17

Yiisu akuundi mu miyii mia nde mioosi

1 Bu Yiisu amani na utsuu buu, nde asiimbili misi ku yulu na aleeli: «Taata, nguungu
yimaato. Mweese buzitu ba Mwaana a we, paa Mwaana ka amweese buzitu ba we.
2 We aha nde lituu nha yulu a baata boosi, paa nde aha moonyi kwaa baa ba we aha kwaa
nde.
3 Na, moonyi wa bilimi na bilimi, ni uyaaba we Nziaambi wa ngwanya ndila mosi, na
uyaaba Yiisu Kristo wu we atsinduu.
4 Me maamweese buzitu ba we nha tsini a toto nha, bu me mani isala ki we aha me usa.
5 Mu taanga di, Taata mweese buzitu ba me. Ni buzitu ba me nali na bo nha kulu a we,
tswaamina tsi yiba.
6 Me maasa ti baata ba we aha me nha tsi, bayaaba we. Bo bali baata ba we, we aha bo
kwaa me, na bo batumimi ndaa a we.
7 Mu taanga di, bo bamaayaaba ti bioosi bi we aha kwaa me, kwaa we biamata.
8 Mundaa ti, me maaha kwaa bo mandaa ma we aha kwaa me. Bo bamaayaka mo, bo
bamaayaba ti ngwanya me kwaa we namata. Na bo bamaasa imiini ti we atsinduu me.»
9 «Me ndi mu ukuundu we mundaa a bo. Me a ndi mu ukuundu pe mundaa baata ba tsi,
ka mundaa a baata ba we aha kwaa me. Mundaa ti bo baata ba we bali.
10 Bioosi bibili bia me, ni bia we, na bioosi bibili bia we, ni bia me. Na buzitu ba me, bali
mu umonuu mu bo.
11 Taanga hoolo dimaasaala, na me a nabwasaala pe nha tsi, ka bo nha tsini a toto bali.
Me ndi mu uyiri kwaa we. Taata wa Ngira, kebe bo babanambita mu we, we wuli mu me,
paa bo baba muutu mosi, weti bu bisa-we dili muutu mosi.
12 Mu taanga di me nali itwaari na bo, me nakikebe bo mu litu la kuumbu a we, ni litu
liwe aha kwaa me. Me nakali bo, na so mosi mu bo pe wadiimbili, nha yulu a wuu wu
uyene ku ndiimbisi a nde. Nde afwaana udimbili, paa Mabasonuu ma Ngira mamaayene
tsitsi✡.
13 Ka mu taanga di, me ndi mu uyiri kwaa we. Me ndi mu uleele mandaa ma bu me keni
nha tsini a toto, paa bo baba na kinyi a me mu bo, kinyi yakuu.

✡ **17:12** 13.18; Mkg 41.10

14 Me maaha bo ndaa a we, na tsi yili mu ubele bo, mundaa ti, bo a bali baata ba tsi pe,
weti bu me ka nahele uba wa tsi.
15 Me a ndoombi kwaa we pe paa we maasa bo nha tsi, ka mu ukala bo kwaa Wumubi✡.
16 Bo a bali baata ba tsi pe, weti bu me makulu nahele uba wa tsi.
17 Biaalisa bo mu ngwanya. Ndaa a we ni ngwanya.
18 Weti bu we atsinduu me nha tsini a toto, me ka maatsinduu bo nha tsini a toto.
19 Me maayeelele nyutu a me yoosi kwaa we mundaa a bo, paa bo ka bayeelele manyutu
ma bo moosi mu isala kia we mu ngwanya.»
20 «Me a ndi mu ukuundu pe ndila mu bo, ka mundaa baata boosi bakaasa ka imiini mu
me, mundaa a mandaa ma bo buleele mu kuumbu a me.
21 Me ndi mu ukuundu paa bo boosi baba muutu mosi. Taata, nyaala bo baba muutu mosi
na bisi, weti bu we li muutu mosi na me, na weti bu me ndi muutu mosi na we. Nyaala bo
baba muutu mosi, paa tsi yisa imiini ti, we atsinduu me.
22 Me maaha bo buzitu ba we aha me, paa bo baba muutu mosi, weti bu bisa-we dili
muutu mosi.
23 Me ndi moonyi mu bo, na we li moonyi mu me. Ni buu bo bakaaba muutu mosi mu
ngwanya, paa tsi yiyaaba ti we atsinduu me. Na, tsi yiyaaba ka ti, we atoono bo weti bu we
atoono me.»
24 «Taata, me ndi na nzala ti baata ba we aha kwaa me baba na me ku me ndi, paa bo
bamono buzitu ba me. Ni buzitu ba we aha me, mundaa ti we atooni me tswaamina
nzilimini a tsi.
25 Taata walibweeye, tsi a yayaaba we pe, ka me nayaaba we. Na miyii mia me
mimaayaaba ti, we atsinduu me.
26 Me maayaabisa kuumbu a we kwaa bo, na me sa bwayaabisa yo, paa litoono li we
atoono me liba mu bo, na me makulu ka me mba mu bo.»

18

Bakaangi Yiisu na bamubiti nha kulu a nguu a ngaanga wa kuumbu Ane

1 Yiisu bu amani na utsuu mandaa maa, nde asiabii na miyii mia nde ku simi lilimosi la
muwiili a maamba wa kuumbu Kederoni✡. Bo bakoti mu luumbu lali mu simi lii.
2 Yuuda muyeelili a Yiisu, ali ayaaba ka mbuu yii. Mundaa ti, Yiisu na miyii mia nde bali
na ipfu kia ukukunu kuu✡.
3 Ni mu buu, Yuuda ayeni ku luumbu lii. Na nde abiti mukaanga a masodaare na bakebi
ba nzo a Nziaambi, ba banguu ba bangaanga ba Nziaambi na Bafarisi bamuhi. Bo bali na
bidwaanini, na babiti miindi na bikukunu bia mbaa.
4 Yiisu wali wayaaba mioosi mikaabwiilili nde, asweesii kwaa bo na wabafuuli: «Beni na
dili mu usaa?»
5 Bo bamuvutili: «Yiisu musi Nazareti». Yiisu wabaleeli: «Me ndio wu!» Na Yuuda
muyeelili a nde, ali atemene nhaa na bo.
6 Nha Yiisu aleeli ti me ndio wu, bo bavutii mbisi na babwi nha tsi.
7 Yiisu abwifuulu bo: «Beni na dili mu usaa?» Bo babwileele: «Yiisu musi Nazareti».
8 Yiisu avutili: «Me maaleele beni ti ni me. Mbiiti beni me dili mu usaa, dinyaala
babamosi bayene.»
9 Yiisu atsuyi buu, paa mandaa ma nde aleeli mayene tsitsi: «Taata, me a maadiimbisi pe
so mosi mu ba we aha kwaa me✡.»
10 Simooni Peetero wali na mukasa, apalisi nde. Nde ateti musiali a nguu a ngaanga a
Nziaambi, na wamukesi litswi la koo kia babaala. Kuumbu a musiali wuu ali Malakusi.
11 Ka Yiisu aleeli kwaa Peetero: «Vutulu mukasa a we mu isweehili kia nde. We buli mu
utsimi ti me a aninywa pe mbasa ya mapasi yi Taata amaaha kwaa me✡?»
12 Mu taanga dii, mukaanga a masodaare na mukuutu a bo, na bakebi ba nzo a Nziaambi
bakaangi Yiisu na bamukuti bibolo.
13 Bo bakwibiti nde kwaa nguu a bangaanga ba Nziaambi wa kuumbu Ane. Ane ali buko
ba Kayifa, mukuutu a banguu ba bangaanga ba Nziaambi mu ilimi kii.
14 Kaba Kayifa ali aha ndoongi yi kwaa bakuutu ba Bayuudayo: «Yavulu bubwe muutu
ndila mosi akwa mu toono a baata boosi✡.»

Peetero atuni Yiisu
(Mataayi 26.69-70; Malako 14.66-68; Luka 22.55-57)

✡ **17:15** Mat 6.13 ✡ **18:1** Mlk 11.1 ✡ **18:2** Luk 21.37; 22.39 ✡ **18:9** 6.39; 17.12 ✡ **18:11** Mat 26.39; Mlk 14.36; Luk 22.42 ✡ **18:14** 11.49-50

15 Simooni Peetero na muyii mosi mukimi bakiduku Yiisu. Nguu a bangaanga ba
Nziaambi ali ayiluu uyaaba muyii mukimi wuu. Ni mu buu, bo bakoti mbala mosi na Yiisu
mutso lipaanga la nguu a bangaanga ba Nziaambi.
16 Ka Peetero asiaali ku mbari, nha bele a munywa a lipaanga. Muyii mukimi wuu, wali
wayabina kwaa nguu a bangaanga ba Nziaambi apali ku mbari a lipaanga. Nde atsuyi na
mukaasa wakikebe munywa lipaanga, na tumake nde akotisi Peetero kutso lipaanga.
17 Mukaasa wuu afuuli Peetero: «We ka a li pe mosi mu miyii mia baala lii?» Peetero
avutili: «Ngori, me a ndi muyii a nde pe!»
18 Ali na kioori kiavululu. Ni mu buu, basiali na bakebi bali badiaala nha mukoo a mbaa,
mu uyoto mbaa. Peetero ka akiyoto mbaa na bo.

Nguu a bangaanga ba Nziaambi afuuli Yiisu manduru
(Mataayi 26.59-66; Malako 14.55-64; Luka 22.66-71)

19 Nguu a bangaanga ba Nziaambi, afuuli Yiisu manduru mu ndaa miyii mia nde, na
mundaa nziisili yi nde akiyiisi.
20 Yiisu wamuvutili: «Me nakitsuu nha kulu a baata boosi. Na taanga dioosi, me nakiyiisi
mu nzo a makutunu ma Bayuudayo, na mutso lipaanga la nzo a Nziaambi. Ni kuu ku
Bayuudayo boosi bali mu ukukunu. Me a naleeli ndaa so mosi mu tsweeyi pe.
21 Mu ima we li mu ufuulu me manduru ma pili yii? Fuulu kwaa babakiyuu me, ima me
naleele kwaa bo: bo bayaaba ma me naleele.»
22 Mu mandaa maa, mosi mu bakebi bali nhaa, ateti Yiisu mbata. Nde wamuleeli: «Yi
mvutu yi we uha kwaa nguu a bangaanga ba Nziaambi?»
23 Yiisu avutili: «Leele me, ki ndaa yimbi me maaleele? Ka mbiiti ma maaleeli, ngwanya
mali, mu ima we li mu utete me?»
24 Nguu a bangaanga ba Nziaambi wa kuumbu Ane, atsinduu nde na bibolo, kwaa
mukuutu a banguu ba bangaanga ba Nziaambi Kayifa.

Peetero abwitunu Yiisu
(Mataayi 26.71-75; Malako 14.69-72; Luka 22.58-62)

25 Bu maa makiyilimi, Simooni Peetero ali ninha, mu uyoto mbaa. Bamuleeli: «We ka a li
pe mosi mu miyii mia nde?» Ka Peetero atuni bu aleeli: «Ngori, me a ndi muyii a nde pe!»
26 Mosi mu basiali ba nguu a bangaanga ba Nziaambi, ali kaanda limosi na muutu wu
Peetero akesi litswi. Nde afuuli Peetero: «Me a namono pe we na nde mutso luumbu?»
27 Ka Peetero abwitunu. Nhaa-na-tsi, tsutsu akookili.

Bafuundisi Yiisu nha kulu a Pilato
(Mataayi 27.1-2,11-14; Malako 15.1-5; Luka 23.1-5)

28 Tumake, ni babiti Yiisu kwaa Kayifa, ku nzo a mutumi a Looma. Ali ngwaali a ngwaali.
Bababiti Yiisu a bakoti pe mutso nzo. Bo bayilii buu, paa bo banyaala usumuu, na bahama
mu uba kutso tsieemini, paa baba na muswa wa udia biloo bia mukuungi a Paaka.
29 Ni mu buu, mutumi Pilato ayimono bo ku mbari. Nde wabafuuli: «Mu ki ndaa beni dili
mu ufuundu muutu wu?»
30 Bo bamuvutili: «Mbiiti nde ali a ayiluu ndaa yimbi pe, bisi a diakeni uyayeelele we nde
pe.»
31 Pilato abwileele: «Diholo nde beni bame, na difuundusu nde weti buli mikele mia
beni.» Ka bo bavutili: «Bisi a dili na muswa pe wa uha muutu tsieembili ya likwa.»
32 Maa mayilimi, paa mandaa maleeli Yiisu mayene tsitsi, mu ayaabisi buni nde ukwa✡.
33 Pilato akoti mutso nzo. Nde ati Yiisu mbili, na wamufuuli nduru yi: «We ni mutini a
Bayuudayo?»
34 Yiisu avutili: «We nha leeli buu mundaa ti we makulu tsimi buu, oo ti baata bakimi
bamaaleele we buu mu ndaa a me?»
35 Pilato avutili: «Mundaa ti me Muyuudayo ndi? Baata ba ifuumbu kia we na banguu ba
bangaanga ba Nziaambi, bamaayeelele we kwaa me. We ki ndaa mayiluu?»
36 Yiisu avutili: «Ipfumu kia me a ili kia tsi yi pe. Mbiiti ipfumu kia me ali kia tsi yi, keni
basiali ba me bakeni udwaana, paa bakuutu ba Bayuudayo banyaala ukaanga me. Ka
ngori, ipfumu kia me a ili kia tsi yi pe.»
37 Ninha, Pilato wamufuuli: «Mu yii, we mutini li?» Yiisu wamuvutili: «We leeli ti me
mutini ndi. Me nabutuu na me nayiri nha tsi mu uta imbaangi mundaa ngwanya. Pasi
muutu wuli mu usalila ngwanya, li mu uyuu mandaa ma me ndi mu uleele.»
38 Pilato wamuvutili: «Ngwanya ni ima?»

Bahi Yiisu tsieembili ya likwa
(Mataayi 27.15-31; Malako 15.6-20; Luka 23.13-25)

✡ **18:32** 3.14; 12.32

Amana na uleele mandaa maa, Pilato ni abwiyene kwaa Bayuudayo ku mbari. Nde wabaleeli: «Me amoni toono so mosi pe mu uha muutu wu tsieembili ya likwa.
39 Ka beni dili na ipfu kili ti me ha bunyanga kwaa kori mosi mu mukuungi a Paaka. Beni ditooni ti me ha bunyanga kwaa "mutini a Bayuudayo"?»
40 Bo baloyi: «Ngori, a nde pe! Bisi Barabase diatoono!» Ka bunu, Barabase wuu ali ihaangi.

19

1 Ni mu buu, Pilato atumi babiti Yiisu na bafiinzi nde bikoti.
2 Masodaare mamunayi iburu kia matsieende nha mutswe. Bamulwaatisi ka iyungu kiabeenge✡.
3 Bo bayiri nha bele a nde, na bamuleeli: «Bwee la we, mutini a Bayuudayo!» Na bakiha nde mambata.
4 Pilato abwipala, na aleeli kwaa baata bali ku mbari: «Monani, me nde nibee kwaa beni nha mbari nha, paa beni diyaaba ti, me a ndi mu umono pe toono ya usieembe nde.»
5 Ni mu buu, Yiisu apali ku mbari. Nde ali alwaata iburu kia matsieende, na iyungu kiabeenge. Pilato wabaleeli: «Dimono muutu me!»
6 Ka mu taanga di banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bakebi bo bamumoni, bo baloyi: «Komo nde nha kuruwa! Komo nde nha kuruwa!» Pilato abwileele: «Diholo nde na dikomo nde beni bame. Mundaa ti, mu me, me a ndi mu umono pe toono so mosi ya usieembe nde.»
7 Bayuudayo bavutili: «Bisi dili na mikele, na mikele mii mili mu uleele ti nde afwaana ukwa. Mundaa ti nde aleeli ti nde li Mwaana a Nziaambi✡.»
8 Bu Pilato ayuyi mandaa maa, nde abwibaa boomo balaa.
9 Nde akoti mu nzo na afuuli Yiisu: «We wa kuni li?» Ka Yiisu a wamuhi mvutu pe.
10 Pilato wamuleeli: «We li mu ubisi utsuu na me? We a ayaaba pe ti me ndi na lituu la uha we bunyanga, na me ndi ka na lituu la ukomo we nha kuruwa?»
11 Yiisu wamuvutili: «We a akeni uba na lituu so hoolo pe nha kulu a me, so Nziaambi a aheeri we lo pe. Ni mu buu, muutu wayeelele me kwaa we, li na lisumu lavulu bunene na la we.»
12 Umatuu mu taanga dii, Pilato akisaa kuulu ya uha Yiisu bunyanga. Ka Bayuudayo bakiloo: «Mbiiti we heeri nde bunyanga, we a li nduu a mutini Kayisari pe! Pasi muutu wuli mu uleele ti nde mutini ali, li mutaata a mitini Kayisari!»
13 Mu taanga di Pilato ayuyi mandaa maa, nde abiti Yiisu ku mbari. Nde ayidiaala nha mbata a mufuundisi, nha mbuu yibali mu uta: «mbari ya mu mamanya». Mbuu yii, kuumbu a yo «Ngabata» mu Iebeleo.
14 Ali helape ka nzanga, mu iluumbu kiatswaamina mukuungi a Paaka. Pilato aleeli kwaa Bayuudayo: «Dimono mutini a beni!»
15 Ka bo bakiloo: «Dusu nde! Dusu nde! Komo nde nha kuruwa!» Pilato wabafuuli: «Beni diatoono ti me komo mutini a beni?» Banguu ba bangaanga ba Nziaambi bavutili: «Bisi a dili na mutini mukimi pe, nha yulu mutini Kayisari.»
16 Mu yii, Pilato wabayeelili Yiisu, paa bamukomo nha kuruwa.

Bakomi Yiisu nha kuruwa
(Mataayi 27.32-44; Malako 15.21-32; Luka 23.26-43)

Ni mu buu, masodaare babiti Yiisu.
17 Yiisu nde makulu abiti kuruwa a nde, umatuu ku palili a ngaanda Yeruselemi natee ku mbuu yibali mu uta «mbuu ya iteenge kia mutswe». Kuumbu a mbuu yii mu Iebeleo «Ngolongota».
18 Ni kuu ku bakomi Yiisu na baata boolo bakimi itwaari na nde. Mosi ku koo kia nde kia babaala, wunu ku koo kia nde kia bakaasa, na Yiisu nha kati a kati.
19 Pilato asonii nha yulu a mwaana a bala, na atumi banaa lo nha yulu a kurwa. Nde asonii bisionii bi: «Yiisu musi Nazareti, mutini a Bayuudayo.»
20 Bayuudayo babalayi bataangi bisonii bii. Mundaa ti mbuu yibali bakomi Yiisu ali bebele na ngaanda, na bisionii ali mu Iebeleo, mu ndaa a basi Looma na mu ndaa ya basi Eleene.
21 Banguu ba bangaanga ba Nziaambi baleeli kwaa Pilato: «A sonuu pe "mutini a Bayuudayo." Ka sonuu ti "muutu wu aleele ti nde li mutini a Bayuudayo."»
22 Pilato avutili: «Bi me nasonuu, ni buu biba.»

✡ **19:2** Mlk 15.17 ✡ **19:7** Mik 24.16

23 Mu taanga di masodaare mamani na ukomo Yiisu nha kuruwa, bo baholi bikutu bia
nde. Bo bakabili bio mu makaba mana, na bahi pasi kaba kwaa pasi lisodaare. Bo baholi
ka iyungu kia Yiisu kibahele ubaamba umata ku yulu natee ku tsi.
24 Masodaare malelisini: «Dinyaalani ukaka iyungu ki. Ka ditaanani zeke mu uyaaba kio
kia na ikaaba.» Maa mayilimi paa Mabasonuu ma ngira mayene tsitsi:
«Bo bamaakabisina bikutu bia me,
bamaata zeke mu uyaaba,
na kaaholo iyungu kia me✡.»
Ni mandaa maa masodaare mayilii.
25 Nha peembi a kuruwa a Yiisu, ali na bakaasa ba: nguu a Yiisu, mwaana a nguu a nguu a
nde, Mari mukari a Klopasi, na Mari musi Mangadala.
26 Mu taanga di Yiisu amoni nguu a nde, na muyii wu nde akitoono nha bele a nguu a nde,
nde aleeli kwaa nguu a nde: «Mono mwaana a we.»
27 Tumake ni aleeli kwaa muyii wuu: «Mono nguu a we.» Na umatuu mu taanga dii, muyii
wuu aholi Mari mu uba na nde ku nzo a nde.

Likwa la Yiisu
(Mataayi 27.45-56; Malako 15.33-41; Luka 23.44-49)
28 Nha mbisi a nhaa, Yiisu ali ka maayaaba ti, mandaa moosi mamakuu. Na paa
Mabasonuu ma Ngira mayene tsitsi, nde aleeli: «Me na nyooto a maamba✡.»
29 Nhaa mwali na lisaanga laluulu mu viinyi la nhanyi. Masodaare matsubi itsuru kia
tsaanda yaduu mutso viinyi la nhanyi✡. Bo bakuti kio nha toso a itsuru kia muti wu bali
mu uta isopi. Bo bahaatisi iteendi kii nha munywa a Yiisu.
30 Yiisu anywi viinyi la nhanyi lii, na aleeli: «Mioosi mimaakuu!» Nde atali ku tsi na asieeli
muwuumu.

Lisodaare latuli libaanzi la Yiisu mu yoo
31 Ali tswaamina iluumbu kia mukuungi a Paaka. Na kwaa Bayuudayo, a bwali
bwafwaana pe ti bamvuumbi baba nha yulu a bakuruwa mu iluumbu kia saba. Mundaa
ti iluumbu kia saba kii, ali iluumbu imosi kiavulu bunene mu Basaba boosi. Ni mu
buu, bakuutu ba Bayuudayo baloombi kwaa Pilato mu utumu ti, baboolo miili mia baata
babakomi. Na mu utumu ka ti, bamaasa manyutu ma bo nha bakuruwa.
32 Masodaare mayiboolo miili mia watsiomi wu bakomi nha kuruwa, mbala mosi na
Yiisu. Tumake mia waboolo.
33 Ka mu taanga di bo batoori kwaa Yiisu, bo bamoni ti nde ali amaakwakwa. Ni mu buu,
bo a bamubooli miili pe.
34 Ka mosi mu masodaare atuli Yiisu libaanzi mu yoo la nde. Na nhaa-na-tsi, makili na
maamba mapali.
35 Muutu wamoni mandaa maa, ati imbaangi mu mo, na imbaangi kia nde ili kia
ngwanya. Nde ayaaba ti nde li mu uta ngwanya, paa beni ka disa imiini✡.
36 Mundaa ti, maa moosi mamaayilimi paa Mabasonuu ma Ngira mayene tsitsi: «A
buboolo nde muyisi so mosi pe✡.»
37 Na mukaanda mukumi wa Mabasonuu ma Ngira, li mu ubwaleele ti: «Bo sa basumu
misi mia bo nha yulu a muutu wu bo bamaatulu libaanzi✡.»

Basuusi nyutu a Yiisu mu ngili
(Mataayi 27.57-61; Malako 15.42-47; Luka 23.50-56)
38 Nha mbisi a nhaa, Yoosefi musi ngaanda ya Arimate, ayiloombo muswa kwaa Pilato
wa uholo nyutu a Yiisu. Yoosefi wu ka ali muyii a Yiisu, ka mu tsweeyi, mundaa ti nde ali
na boomo ba bakuutu ba Bayuudayo. Pilato wamuhi muswa wa uholo nyutu a Yiisu. Ni
mu buu, Yoosefi ayimaasa nyutu a Yiisu.
39 Nikodemo wali wayimono Yiisu butsuu, ayiri ka. Nde abeyi helape maku matata ma
bakilo ba mananaasa, mabayiluu mu miire na aloweese.
40 Yoosefi na Nikodemo baholi nyutu a Yiisu, na badii yo kutso matsaanda ma liino. Bo
bayitili maari ma mananaasa, weti buli ipfu kia Bayuudayo nha bubaadii bamvuumbi ba
bo.
41 Nha mbuu yi bakomi Yiisu, ali na luumbu. Na mutso luumbu lii, ali na ngili mosi
yinyatii. Ali keni a badii pe mvuumbi so mosi mutso ngili yii.
42 Bu yali iluumbu kia nzilimini a mukuungi a Paaka, na bu yali ti ngili bebele, bo basuusi
nyutu a Yiisu muu.

✡ **19:24** Mkg 22.19 ✡ **19:28** Mkg 69.22; Mik 22.16 ✡ **19:29** Mkg 69.22; Mlk 15.36 ✡ **19:35** 20.31 ✡ **19:36** Pal 12.46; Lit 9.12; Mkg 34.21 ✡ **19:37** Zak 12.10

20

Tsimbilili a Yiisu mu babakwa
(Mataayi 28.1-8; Malako 16.1-8; Luka 24.1-12)

1 Ngwaali a ngwaali mu iluumbu kia limiingi, ku makia ma busi, Mari musi Mangadala
ayeni ku ngili. Nde amoni ti manya lali lafuu munywa a ngili, ali bamaamaasa.
2 Ni mu buu, nde ayeni mu tiini kwaa Simooni Peetero na muyii mukimi wu Yiisu
akitoono. Nde aleeli kwaa bo: «Bamaamaasa nyutu a Pfumu mu ngili a nde, na a diayaaba
pe nhani bamaasuusu yo.»
3 Peetero na muyii mukimi wuu bayeni ku ngili.
4 Bo baboolo bayeni mu matiini. Ka muyii mukimi wu avuli Peetero mu tiini, na akwito
watsiomi ku ngili.
5 Nde abaandini mu umono, na amoni matsaanda ma liino bali basuusu nhaa. Ka nde a
akoti pe.
6 Simooni Peetero wakiyiri nha mbisi a nde, atoori na akoti mu ngili. Nde amoni
matsaanda ma liino basuusu nha tsi.
7 Nde amoni ka tsaanda yibali badii mutswe a Yiisu. Tsaanda yii a yali pe mbuu mosi na
matsaanda ma liino. Ka yo ali bafutuu, basuusu nha tata, nha mbuu kimi.
8 Mu taanga dii, muyii mukimi wuu, watoori wa tsiomi ku ngili, akoti ka. Nde amoni na
asi imiini.
9 Ka miyii ali keni a miabahala pe mandaa Mabasonuu ma Ngira, mali mu uleele ti Yiisu
afwaana mu usiimbuu mu babakwa✡.
10 Tumake, miyii mio miamioolo miavutii ku manzo ma bo.

Yiisu amonii kwaa Mari musi Mangadala
(Mataayi 28.9-10; Malako 16.9-11)

11 Mari ali atemene ku mbari, nha bele a ngili, na akilili. Bu nde akilili, nde abaandini
mu umono kutso ngili.
12 Nde amoni batumu ba Nziaambi boolo, balwaata bikutu biahembuu, na badiaala nha
mbuu yibali basuusu nyutu a Yiisu. Mosi ali adiaala nha mbuu yali mutswe a Yiisu, na
wunu nha yali miili mia nde.
13 Batumu ba Nziaambi bafuulu kwaa Mari: «Maama, mu ima we li mu ulili?» Nde
wabavutili: «Bamaamaasa Pfumu a me, na me a nayaaba pe kuni bamaasuusu nde.»
14 Amana na uleele buu, nde asieetii na amoni Yiisu ali atemene nhaa. Ka nde a akiyaaba
pe ti wuu ali Yiisu.
15 Yiisu wamufuuli: «Maama, mu ima we li mu ulili? We na li mu usaa?» Mari bu akitsimi
ti wu ali musiali a luumbu lii, nde wamuleeli: «Taata, mbiiti we maamaasa nde, leele me
kuni we suusi nde. Na me sa yaholo nde.»
16 Yiisu wamuleeli: «Mari!» Mari asieetii kwaa nde, na aleeli mu Iebeleo: «Rabuni!»
mbiindili ti «Muyiisi!»
17 Yiisu abwileele: «Akaanga me pe, mundaa ti me keni a nahaata pe kwaa Taayi. Ka yene
kwaa baana ba nguu ba me, na leele bo ti "Me ndi mu uhaata kwaa Taayi a me, wuli ka
Taayi a beni; na kwaa Nziaambi a me, wuli ka Nziaambi a beni."»
18 Ni mu buu, Mari musi Mangadala ayeni kwaa miyii, na wabayaabisi: «Me maamono
Pfumu!» Na nde wabayaabisi mandaa ma Yiisu wamuleeli.

Yiisu amonii kwaa miyii mia nde
(Mataayi 28.16-20; Malako 16.14-18; Luka 24.36-49)

19 Tsitsii a iluumbu kia limiingi kii na kii, miyii miali miakukunu mutso nzo mosi. Bo
bali babiinduu nzo mu tsiafi, mundaa ti bo bali na boomo ba bakuutu ba Bayuudayo. Yiisu
ayiri, na atemini nha kati a kati a bo. Nde wabaleeli: «Iyeenge kwaa beni!»
20 Nha mbisi a uleele buu, nde wabamweesi mioo mia nde, na libaanzi la nde. Miyii
mialuuli mu kinyi bu bo bamoni Pfumu.
21 Yiisu abwileele: «Iyeenge kwaa beni! Weti bu Taayi atsinduu me, me ka nitsinduu
beni.»
22 Nha mbisi a uleele ndaa yii, nde afuli bo mupepe, na wabaleeli: «Diyaka Muheebili wa
Ngira!
23 Baa ba beni dikaasa masumu ma bo kolokolo, Nziaambi sa asa bo kolokolo. Ba beni
dikaabisi usa kolokolo, Nziaambi a usa bo kolokolo pe✡.»

Yiisu amonii kwaa Toma

24 Toma, ali mosi mu miyii kuumi na mioolo, wubahi kuumbu ya ubili *Mbu*. Nde a ali pe
itwaari na bo nha Yiisu ayiri.

✡ **20:9** Mik 16.10 ✡ **20:23** Mat 16.19; 18.18

25 Miyii mimimosi mialeeli kwaa nde: «Bisi dimaamono Pfumu.» Ka Toma avutili: «Mbiiti
me a moni pe ikiri kia tsootso mu mioo mia nde, me a nisa pe imiini. Mbiiti me a ndoosi
pe muleembi a me nha mbuu yaba tsootso, na koo kia me mu libaanzi la nde, me a nisa pe
imiini.»
26 Limiingi limosi nha mbisi a nhaa, miyii mia Yiisu ali miabwikukunu mutso nzo. Na
Toma ka ali itwaari na bo. Ka bu bo bali babiinduu nzo mu tsiafi, Yiisu ayiri, na atemini
nha kati a kati a bo. Nde aleeli: «Iyeenge kwaa beni!»
27 Tumake, nde aleeli kwaa Toma: «Sa muleembi a we nha, na mono mioo mia me. Bee
koo kia we, na sa kio nha libaanzi la me. A bwabisi pe mu usa imiini, ba muutu ngaa
imiini!»
28 Toma wamuvutili: «Pfumu a me, na Nziaambi a me!»
29 Yiisu abwileele: «Mundaa bu we moni me, we siiri imiini? Kinyi kwaa baata babahele
umono, ka basa imiini✡!»
30 Yiisu abwiyiluu biliimbi bikimi✡ bia ukimuu, nha kulu a miyii mia nde. Biliimbi bii, a
batsuu pe mu bio mu mukaanda wu.
31 Ka mandaa mabasonuu mu mukaanda wu, basonuu mo paa beni disa imiini ti Yiisu
ni Kristo, Mwaana a Nziaambi. Na, bu beni disa imiini, beni sa dibaa moonyi mu kuumbu
a nde.

21

Yiisu amonii kwaa miyii mia nde ku mukoo a diaanga la Tiberiade

1 Nha mbisi a mwaana biluumbu, Yiisu abwimonuu kwaa miyii mia nde, ku mukoo a
diaanga la Tiberiade*. Mono bu nde amonii kwaa bo:
2 Simooni Peetero, Toma wu baha kuumbu ya ubili *Mbu*, Natanaeli musi Kaana mu itinini
kia Ngalili, baana a Zebedaayi, na miyii mia Yiisu mioolo mikimi bali itwaari.
3 Simooni Peetero wabayaabisi: «Me ndi mu uyene ku ulobo.» Bo bamuleeli: «Bisi ka na
we diyene.» Bo boosi bayeni na bakoti mu bootu. Ka butsuu baa, bo a babayi tswi so mosi
pe.
4 Busi bu babaandii ukia, Yiisu ali atemene nhaa, nha simi la diaanga. Ka miyii a
miayaabi pe ti wuu ali nde.
5 Yiisu wabaleeli: «Banduu ba me, beni utuu ubaa iloo kia udia?» Bo bavutili: «Pia, bisi a
dili na iloo pe!»
6 Yiisu wabaleeli: «Didumunu siele mu maamba, ku koo kia bootu kia babaala, na beni
sa dibaa batswi.» Bo badumini siele, na a bali abwatuu pe udutu lo mu upalisa lo mu
maamba, mundaa ti lo ali lamaaluulu mu batswi✡.
7 Mu taanga dii, muyii wu Yiisu akitoono aleeli kwaa Peetero: «Wu ni Pfumu!» Bu Peetero
ayuyi ndaa yii ti wu ni Pfumu, nde alwaati ikutu kia nde kia yulu, mundaa ti nde a ali na
ikutu pe. Nde abwi mu maamba.
8 Miyii mikimi miayiri mu bootu, mu uyiri adutu siele laluulu mu batswi. Bo a bali pe
ngo la na simi. Bo ali taka na simi mu iteesi kia bameetere helape kama.
9 Nha bo batoori nha simi, bo bamoni mbaa ya makala na batswi nha yulu, na bo bamoni
ka mapa nha peembi.
10 Yiisu wabaleeli: «Dibee ndaamba a batswi ba beni dimaabaa.»
11 Simooni Peetero akoti mu bootu, na aduti tee nha tsi, siele laluulu mu batswi
babanene. Litaanga la batswi mutso siele ali kama maku mataana na batswi batata (153)
mu boosi. Ka so mu litaanga lii loosi, siele a lakikii pe.
12 Yiisu wabaleeli: «Diyiri diyadia.» So mosi pe mu miyii wayesini ufuulu nde: «We na li?»
Mundaa ti bo ali bayaaba ti wuu ali Pfumu.
13 Yiisu aswesii kwaa bo, nde aholi lipa na wabakabi lo. Nde ayilii bumosi ka mu tswi.
14 Yii ali mbala ya mutata yi Yiisu amonii kwaa miyii mia nde, umatuu bu nde asiimbii
mu babakwa.

Yiisu ahi Peetero isala

15 Nha mbisi a udia, Yiisu aleeli kwaa Simooni Peetero: «Simooni, mwaana a Yowani, we
atoono me kwavulu baa-na-ba?» Nde avutili: «Ee-e Pfumu, we ayaaba ti me natoono we.»
Yiisu wamuleeli: «Kebe mameme ma me.»
16 Yiisu wamufuuli mu mbala ya dioolo: «Simooni, mwaana a Yowani, we atoono me?»
Simooni avutili: «Ee-e Pfumu, we ayaaba ti me natoono we.» Yiisu wamuleeli: «Kebe
mameme ma me.»

✡ **20:29** 1Pe 1.8 ✡ **20:30** 2.11 * **21:1** *diaanga la Tiberiade* diaanga la Ngalili. ✡ **21:6** Luk 5.4-7

17 Yiisu wamufuuli mu mbala ya mutata: «Simooni, mwaana a Yowani, we atoono me?»
Peetero amoni ngebe bu Yiisu wamufuuli mu mbala ya mutata: «We atoono me?» Na nde
avutili: «Pfumu, we ayaaba mandaa moosi. We ayaaba ti me natoono we!» Yiisu abwileele:
«Kebe mameme ma me✡.
18 Mu ngwanya, me nileele kwaa we: nha we ali mufuru, we makulu akikutu kobo a we,
na akiyene pasi ku we atoono. Ka nha we kaanunu, we sa sibili mioo, na muutu mukimi
sa akutu kobo a we, na sa abiti we ku we ahele utoono uyene.»
19 Mu mandaa maa, Yiisu akiyaabisa buni Peetero akaakwa, na uha buzitu kwaa
Nziaambi mu likwa lii. Tumake, Yiisu wamuleeli: «Duku me✡!»

Yiisu na muyii wu nde akitoono

20 Peetero asieetii, na amoni muyii wu Yiisu akitoono mu uduku bo. Ni muyii wabaan-
dini nha bele a Yiisu nha bo bakidia, mu ufuulu nde: «Pfumu, na kaayeelele we✡?»
21 Bu Peetero wamumoni, nde aleeli kwaa Yiisu: «Pfumu, aka nde, mima mikaabwiilili
nde?»
22 Yiisu wamuvutili: «Mbiiti me tooni ti nde aba moonyi natee bu me niyiri avutuu, ndaa
a we nhani yili? We duku me ndili!»
23 Ubaanduu iluumbu kii, mvuungu a ndaa yii yatsiaamii nha kati a bangaa imiini ti,
muyii wuu a ukwa pe. Ka bunu, Yiisu a aleeli pe kwaa Peetero ti, muyii wuu a ukwa pe.
Ka Yiisu ali aleeli: «Mbiiti me tooni ti nde aba moonyi natee bu me niyiri avutuu, ndaa a we
nhani yili?»
24 Ni muyii me wuu li mu uta imbaangi mu mandaa maa, na wumaasonuu mo. Na bisi
diayaaba ti imbaangi kia nde ili kia ngwanya✡.
25 Uli na mandaa makimi mamalayi ma Yiisu ayilii. Ka mbiiti busonuu mo mosi na mosi
mu mikaanda, me nitsimi ti tsi yoosi sa yiba yikee mu uswee mikaanda mibakeni usonuu✡.

✡ **21:17** Biy 20.28; 1Pe 5.2 ✡ **21:19** Yow 1.43 ✡ **21:20** 13.25 ✡ **21:24** 19.35 ✡ **21:25** 20.30

Biyiluu bia Batumu
BIYILUU
Kotili a mukaanda

Mukaanda wa Biyiluu bia Batumu, ni mukaanda wa mioolo wa sonuu Luka. Mu mukaanda a nde wa tsiomi, Luka atsuuyi ndila mu idiingi kia Yiisu, nha tsini a toto. Bu Yiisu ayeni ku yula (1.1-11), Yiisu a abwiba mu nyutu ya musunyi pe. Umatuu mu taanga dii, miyii mia nde a miabwimono nde mu misi mia musunyi pe. Mukaanda wa Biyiluu bia Batumu ni mukaanda wuli mu utsuu mu mbaandila libuundu la Kristo: Yiisu li nha kati a lo mu Muheebili a nde wuli mu usala mu miyii mia nde.

Mialeeli Luka ni mandaa ma moonyi, nde amoni buni bwabandii libuundu la Kristo nha kati a Bayuudayo (na tumu Peetero). Lo labaandii ku ngaanda ya Yeruselemi nha kati a Bayuudayo, tumake nha kati a mangaanda ma babali a Bayuudayo pe. Ma ngaanda me ni ma: Antioki, Korinto na Filipi. Luka atsuu ka mu tumu Pawuli mu midieenge mia nde mia nziaabisi a ndaa yimbwe. Nde abwatsuu mu libuundu lilinyati labwaani na mapasi, na bu latuyi ubiingi mu mapasi maa, mu bweese ba Muheebili a Pfumu.

Mukaanda wu amweese umata mu mbaandili buni buli ndukisini a mandaa (1.8):

- Mbaandila libuundu la tsiomi, ku Yeruselemi, nha mbisi a nziendila Yiisu ku yula (1.1—8.3)
- Ndaa yimbwe yatsiamii mu matsi ma bangooyi (8.4—12.25),
- Ndaa yimbwe yatsiamii mu matsi ma mu mukoo a mubu wa Mediterane natee ku Looma, ngaanda a mutini Sezare (13.1—28.31).

Mu nzisili na mu tsuyili a batumu, ndaa yimbwe ya yabini mu tsi yoosi. Mu mioosi mii, batumu bamweesi Yiisu kwaa baata boosi. Muheebili akisalila batumu, mu uduku Yiisu mu nzisili na mu biyiluu bia nde. Mandaa moosi ma bali mu utsuu mu mukaanda wu, ni mali mu umweese mbaandila nziaabisi a ndaa yimbwe ya Yiisu, kwaa boosi nha tsina toto lili baata.

Lilasina la Muheebili wa Ngira

1 Teofili, mu mukaanda a me wa tsiomi, me nasonii mioosi, mia baandii Yiisu uyiluu na uyiisi.
2 Tswaamini a iluumbu ki nde ahaati ku yula, mu litu la Muheebili wa Ngira, ahi mandongi ma nde, kwaa batumu ba nde ba asiooli.
3 Ku mbisi a likwa la nde, nde makulu amonii kwaa bo, ti nde li moonyi, mu biliimbi bialaa, nha mbisi a mapasi ma nde amoni. Mu maku mana ma biluumbu, nde amonii kwaa bo, na wabatsuyi mu mia tala Ipfumu kia Nziaambi.
4 Bu akidia na bo, nde wabaleeli ti: «A dipala mu ngaanda a Yeruselemi pe, ka dikebe lilasina la Taata, li beni diayuyi kwaa meeni.
5 Yowani abootii mu maamba, ka beni sa badibootuu mu Muheebili wa Ngira, nha mbisi a mwaana biluumbu hoolo.»

Yiisu ahaati ku yula

6 Batumu bakukini na Yiisu, bamufuuli: «Pfumu, buni mu taanga di we kaadiaasa ipfumu kia Iseraeli?»
7 Yiisu wabavutili: «A mia tala beni pe, mu uyaaba taanga di Taata akutu, mu litumu la nde makulu.
8 Ka beni sa diholo mifuri mia Muheebili wa Ngira ukaayira nha yulu a beni. Beni sa diba bambaangi ba me mu Yeruselemi, mu tsi ya Yuuda yoosi, na mu tsi ya Samaria, natee kwa suku tsi yoosi.»
9 Bu amani uleele maa, nde anaangii ku yula, na tuti lafuyi nde, nha misi mia bo.
10 Bu bakitala ku yula, ku Yiisu akiyene, babaala boolo bamonii kwaa bo, babalwaata bikutu biahembuu.
11 Bo baleeli: «Basi Ngalili, mu ima dili mu uhama mu utala isooso ku yula? Yiisu wuu, wu Nziaambi anaangili ku yula nha kati a beni, sa avutuu weti bu beni dimoni nde mu uyene.»
12 Bu basiisi mulaanda a Olive, mu iteesi kia helape kilometere mosi, bo bavutii ku Yeruselemi.
13 Bu batoori ku Yeruselemi, bo bahaati ku itsuru kia nzo kia ku yulu. Kuu, ku bali na ipfu kia uvuutunu, kwali: Peetero, Yowani, Yaakobi, Andere, Filipo, Toma, Baritelemi, Mataayi, Yaakobi mwaana Alife, Simooni muzeloti* na Yuuda mwaana Yaakobi.

* **1:13** *muzeloti* Mbiindili mukali a tsi, watoono tsi a nde, wu udwaanina tsi a nde.

14 Boosi mu itwaari bahami, mu likuundu, na Bakaasa na Mari nguu a Yiisu na baana
banguu ba Yiisu.

Matiasi basooli nha mbuu a Yuuda

15 Mu biluumbu bii, litaanga la babali bakukunu bali iteesi kia kama na maku moolo ma
baata. Peetero atemini nha kati a baana ba nguu, na aleeli:
16 «Baana ba nguu ba me, aba bwafwaana ti ma Basonuu ma Ngira mayilimi mbii bwaleeli
Muheebili wa Ngira, mu munywa a Daavidi, wa kwitsuu mu Yuuda. Ni nde wa kitii mubiti
a baa, ba bakaangi Yiisu.
17 Nde beeri mosi mu litaanga la bisi, na nde asiali isala imoosi na bisi.
18 Bu amani usuumbu tsiee mu mboongo di bafuti nde diasumuu, nde apatii na moonyo
apasii, na misopo mia nde miatsiamii.
19 Ndaa yii yayabini kwa baata boosi mu Yeruselemi. Ni mubuu tsiee yii bati yo mu ndaa
a bo: "Akeledama" mbiindili ti "tsiee ya makila."
20 Ka basonuu mu mukaanda Mikuunga:
"Nyaala nzo a nde yiba yi babwoongolo,
na muutu so moosi a nyaala udiaala mu yo."
Na basonuu ka:
"Muutu mukimi aholo isala kia nde✡."
21-22 Bwafwaana ti, mosi aba mbaangi itwaari na bisi, mu tsimbilili a Pfumu Yiisu mu
babakwa. Muutu wuu afwaana uba wakidieenge na bisi, mu taanga dioosi di Pfumu Yiisu
akiyene nha kula bisi, umatuu bu Yowani abootii Nde, natee mu iluumbu ki Nziaambi,
anaangili Nde nha kati a bisi, mu uyene ku yula.»
23 Bo batemisi na bamweesi baata boolo: Yoosefi wubakita Barisabase, uli kuumbu ya
ubili Yusitusi, na Matiasi.
24 Tumake bakuundi kwaa Nziaambi mbii bu: «Pfumu, we wayaaba mitimi mia baata
boosi, mweese mu bo baboolo na we siooli,
25 paa ti nde aholo mbuu mu isala kia batumu, yi Yuuda asiisi mu uyene ku mbuu
yafwaana kwaa nde.»
26 Bo bati ipaa nha kati a bo, na ipaa kiabwi nha yulu a Matiasi, wu babweesi nha tso a
batumu kuumi na mosi.

2

Nzirili a Muheebili wa Ngira

1 Iluumbu kia Pentekoti* bu kiatoori, babasa imiini mu Nziaambi bakukini nha mbuu
mosi.
2 Itsundu-a-tsundu, kele yamatii ku yula, weti iteembi kiamifuri, yaluusi nzo yoosi, yi
bali badiaala.
3 Ndimi weti Milee mia mbaa, diamonii kwaa bo, dio diakabii na diasutii nha yulu a mosi-
mosi mu bo.
4 Bo boosi baluuli mu Muheebili wa Ngira, na bo babaandii mu utsuu mu ndimi, weti bu
Muheebili aleeli kwaa bo mu uyaabisa.
5 Ku Yeruselemi kwali na Bayuudayo babali na likiinzi la Nziaambi, bamati mu matsi
moosi.
6 Kele yii bu yayuyini, koongi a baata yakukini. Bo bakimii, mu ndaa muutu-muutu
akiyuu bo, mu utsuu mu ndaa a nde ya bula.
7 Bo bapamii na bakimii, baleeli: «Baata ba boosi, a bali pe basi Ngalili?
8 Ka buni muutu-muutu mu bisi, ali mu uyuu bo mu utsuu mu ndaa a nde ya bula?
9 Nha kati a bisi uli na baata babamata ku Parte, ku Mede, ku Elami, na basi Mesopotami,
na Yuuda, na Kapadoki, na Ponte, na itinini kia Asia,
10 na Firingia, na Pamfili, na Ngipiti, na mu tsi ya Libi mu itinini ya Sireni, na babamati
ku Looma,
11 na Bayuudayo, na baata bakimi babakoto mu libuundu la bo, babali ku iduku kia
Kerete na babali ku itinini kia Arabi. Ka bunu bisi dili mu uyuu bo, bali mu utsuu mu
mandaa ma bisi, mu biyiluu bi bibwe bia Nziaambi.»
12 Bo boosi bakimii na mayele mawi bo. Baleelisini nha kati a bo: «Ka maa-na-ma
mbiindili ma?»
13 Ka ba bamosi basi saa, baleeli: «Maala ma bo bali mu ubaakolo.»

Peetero atsuuyi kwaa koongi

✡ **1:20** Mkg 69.26; 109.8 * **2:1** *Pentekoti*Kwaa Bayuudayo, abeeri mukungi uba kikiinzi maku mataana ma biluumbu, nha mbisi a Paaka.

14 Peetero, atemini itwaari na batumu kuumi na mosi, anaangili ndaa, aleeli kwaa koongi: «Basi Yuuda, na beni boosi babali mu udiaala mu Yeruselemi, “ditete matswi” mu manileele beni! Diyaaba ti:
15 Baata ba a bakolo pe weti bu beni dili mu utsimi, mundaa ti dikini mu nguungu ya wa mu ngwaali.
16 Ka ma ni maleeli mubili Yoweli:
17 “Mu biluumbu bia tsieelele, bu leeli Nziaambi:
Me sa yitili Muheebili a me nha yulu ma nyutu ma baata boosi,
baana ba beni ba babaala, na ba Bakaasa sa babili,
bafuru ba beni sa bamono mamono misi,
na binunu bia beni sa bilooto manziori.
18 Ee, nha yulu a mabooyi ma me ma babaala na ma Bakaasa,
mu biluumbu bii, me sa yitili Muheebili a me, na bo sa babili.
19 Me sa mweese bimaanga mu yula,
na biliimbi nha tsini a toto:
makila, mbaa na tuti la luki.
20 Liyalila sa likituu pimisi, na
tsuungi sa abeenge weti makila,
tswaamina iluumbu kia Pfumu ito, iluumbu kii ki inene na kia kimi-kimi.
21 Ka, pasi nde wu ka abili kuumbu a Pfumu, sa ayobuu[†].”
22 «Baata ba Iseraeli, diyuu bubwe mandaa ma: Yiisu musi Nazareti, muutu wuu wu Nziaambi atsindii kwaa beni mu sa mu litu bimaanga na biliimbi. Nde ayilii bio nha kati a beni weti bu beni bame diayiluu uyaaba.
23 Muutu wuu, wubayeelili weti bu ili kesili a Nziaambi, beni diamudusi, bu diahi muswa kwaa bangooyi mu ukomo nde nha muti wa kuruwa.
24 Ka Nziaambi wamusiimbili mu ba bakwa, bu wamukuuli mu mapasi ma likwa, mundaa ti likwa a lali na litu pe, la udiaasa nde.
25 Ka Daavidi aleeli mundaa nde:
“Mu taanga dioosi, me nakimono Pfumu nha kulu a me,
mundaa nde li nha koo kia me kia babaala, paa me hele uteete.
26 Ni mu buu, mutimi a me li mu uyaanga, na ndimuyimbi mu kinyi;
bumosi ka nyutu a me sa yiwuumu kutso ilimbisi.
27 Mundaa ti Pfumu, we a ubwoongolo pe muwuumu a me ku tsi a babakwa;
we awunyaala pe wa we wa Ngira amono mbolili.
28 We amweesi me makuulu ma moonyi,
we Nziaambi sa luusu me mu kinyi bu we li itwaari na me[‡].”
29 «Baana banguu ba me, nyaalani me ndeele kwaa beni na yaki-yaki, mu toono a kaa Daavidi, ti nde akwi na badii, na ngili a nde yili nha kati a bisi, natee iluumbu ki.
30 Bu nde ali mubili, na ali ayaaba ti Nziaambi alasini na alabi mukisi mu nde ti, mosi wa mu likaanda la nde, sa adiaala nha yulu a mbata a ipfumu kia nde,
31 Daavidi akwibili tsimbilili a Mesiya mu babakwa, bu aleeli:
“Nde a bamubwongolo pe ku tsi a babakwa;
na nyutu a nde ayaboli pe mutso ngili[§].”
32 Yiisu wuu, wu Nziaambi usiimbili mu babakwa, na bisi boosi dili bambaangi ba mamono misi.
33 Nziaambi wamunaangili nha koo kia Nde kia babaala. Na aholi kwaa Taayi, Muheebili wa Ngira wu Nziaambi alasini. Yiisu ayitili Nde nha yulu a bisi, mbii bu beni dili mu umono na uyuu mu taanga di.
34 Ka, Daavidi a ahaati pe ku mayula, bunu nde aleeli:
“Pfumu Nziaambi aleeli kwaa Pfumu a me:
diaala nha koo kia me kia babaala,
35 natee me nisuusu mitaata mia we ku tsini a miili mia we[*].”
36 Ni mu buu, nzo a Iseraeli yoosi yafwaana uyaaba bubwe ti Yiisu wu beni diakomi nha kuruwa, Nziaambi biaalisi nde Pfumu na Mesiya!»
37 Bu bamana uyuu maa, bo bamoni pasi kutso mitimi, na baleeli kwaa Peetero na kwaa batumu ba bamosi: «Baana ba nguu, bisi buni diafwaana usa?»
38 Peetero avutili aleeli kwaa bo: «Dikiingili mayele, disobo ndiaatili na muutu-muutu aholo libootuu mu kuumbu a Yiisu Kristo. Diyiluu buu paa Nziaambi asa masumu ma beni kolokolo, tumake sadiholo bungori ba Muheebili wa Ngira.

---

† **2:21** Yoe 3.1-5. ‡ **2:28** Mkg 16.8-11. § **2:31** Mkg 16.10. * **2:35** Mkg 110.1.

39 Ka lilasina la Nziaambi lili la beni, na baana ba beni, na bana boosi babali kula, ba
Pfumu Nziaambi a bisi akaata mbili.»
40 Peetero ayaabisi bo mandaa makimi ma malayi, mu uyuhusu na uhamisa bo, aleeli:
«Diholo liyobolo, dipala kutso isieende ki ibi ki!»
41 Ba basiingi mandaa ma nde baholi libootuu, na mu iluumbu kii, helape mapfuundu
matata ma baata, mafunisi kaba la baba sa imiini mu Nziaambi.

Moonyi a libuundu

42 Bo boosi bahami munziisili a batumu, mu itwaari, mu kabili a lipa na mu likuundu.
43 Bo boosi bakimii, mundaa ti Nziaambi akiyiluu bimaanga na biliimbi bialaa mu
batumu.
44 Boosi babasi imiini bali itwaari, na bakikaba bioosi biali na bo.
45 Bo bayalii matsiee na mbahili a bo, na bakabi mboongo dii kwaa boosi, weti bwali
manzala ma pasi muutu.
46 Pasi iluumbu, bo bakihama mu ukukunu kutso lipaanga la Nzo a Nziaambi, na
bakikaba lipa mu manzo na bakidia biloo mu kinyi na mu mutimi wa bwaasi.
47 Bakibili Nziaambi na babayi bweese kwaa baata boosi. Na Pfumu akibweese pasi
iluumbu, litaanga la baata ba bayobii.

3

Muutu wa ikata atemini

1 Peetero na Yowani bayeni ku Nzo a Nziaambi, mu nguungu ya matata ku mbisi a nzanga
mu likuundu.
2 Kuu kwali na Baata babakibee baala limosi, wabutii ikata. Na bakisuusu nde pasi
iluumbu, nha munywa a Nzo a Nziaambi, wu bubaata «wumubwe». Bo babeyi nde paa
muutu wuu a loombo libaasila kwaa babakikoto kutso lipaanga la Nzo a Nziaambi.
3 Bu amoni Peetero na Yowani mu ukoto kutso lipaanga la Nzo a Nziaambi, wabaloombi
libaasila.
4 Peetero na Yowani bamutali isooso, tumake Peetero wamuleeli: «Tala bisi.»
5 Muutu wuu atali bo bubwe, ka nde ali na ilimbisi kia ubaa iloo kwaa bo.
6 Ka Peetero aleeli kwaa nde: «Me a ndi na mboongo pe, me a ndi na woolo pe, ka ki me
ndi na kio, me niha we kio: mu kuumbu a Yiisu Kristo musi Nazareti, temene na diaata!»
7 Bu wamukaangi mu koo kia babaala, nde wamutemisi. Nhaa na nhaa, miili na makere
ma nde biahami.
8 Nhaa-na-tsi, nde adumii, atemini ayeeni, na akoti itwaari na bo kutso lipaanga la Nzo
a Nziaambi, akiyene adumuu na abili Nziaambi.
9 Koongi yoosi yamoni nde bu akidiaata na bu akibili Nziaambi.
10 Bamuyaabi ti ni nde wakidiaala nha munywa a Nzo a Nziaambi, wu bubaata «wu-
mubwe» mu uloombo libaasila. Baata bapamii na bakimii mu miayilimi mu ikata ki.

Nziisili a Peetero mutso Nzo a Nziaambi

11 Bu nde ali keni a atakuu na Peetero na Yowani pe, koongi yoosi yakimii, yadumi tiini,
yayeni ku peembi a bo, nha ipaangala ki bubaata «ipaangala kia Salomo».
12 Peetero bu amoni buu, aleeli kwaa koongi: «Baata ba Iseraeli, mu ima beni dili mu
ukimuu mu mandaa ma? Mu ima beni dili mu utala bisi isooso, weti so bisi ditemisi nde
mu litu la bisi bameme, so a buu pe mu libweeye la bisi mu Nziaambi?
13 Nziaambi a Abraami, Nziaambi a Isaki, Nziaambi a Yaakobi, Nziaambi a bamwakaa
ba bisi, abiingisi musiali a nde Yiisu. Beni diamuyeelili, na diamutuni nha kulu a Pilato, ka
bunu nde ali na tsimi ya unyaala Nde.
14 Beni diatuni wa Ngira, wa Libweeye, na dialoombi badipalisa mudusi.
15 Beni diadusi Pfumu a moonyi, ka Nziaambi wamusiimbili mu babakwa, bisi dili
babaangi ba mamono misi.
16 Muutu wu beni dimono wu, na wu diayaaba beni, mu lituu la kuumbu a Yiisu, na
mu imiini mu nde, abayi mifuri. Ni mu imiini mu Yiisu nde abeelii weti bu beni dili mu
umono.»
17 «Ka baana ba nguu ba me, me tsimi ti kutso bundimbi beni na bapfumu ba beni diayilii
buu.
18 Ka Nziaambi akuusi mi nde akwiyaabisa mu minywa mia mibili mioosi ti Mesiya a
nde afwaana umono pasi.
19 Ni mu buu, dikiingili mayele, disobo biyiluu na divutuu kwaa Nziaambi, paa masumu
ma beni banyaala.
20 Diyiluu buu, tumake mataanga ma puumini sa mayira, na Pfumu sa atsinduu beni
Yiisu ni Mesiya wubadilasini.

21 Mu taanga di, Nde afwaana udiaala ku yula, natee taanga di bioosi bikaaba bibinyatii,
weti bu Nziaambi ayaabisi mu minywa mia mibili mia Ngira umatuu bele pe.
22 Mooso aleeli: “Pfumu Nziaambi a beni sa waditsinduu, mubili weti me, nha kati a
baana ba nguu ba beni. Bubwe mu uyuu nde, mu moosi ma nde uleele.
23 Ka pasi wu uhele uyuu mubili wuu, sa ba takala nde, nha kati a baana ba Nziaambi na
sa badusu nde*.”
24 Mibili mioosi, umatuu mu Samweli, na ba bayiri nha mbisi a nde, batsuyi ka mu ndaa
biluumbu bii na bayaabisi bio.
25 Beni dili baana ba mibili, na baana ba mutsii wu Nziaambi akuti na bakaa ba beni, bu
aleeli kwaa Abraami: “Me sasieme bifuumbu bioosi nha tsini a toto mu baana ba we†.”
26 Tsiomi mundaa a beni, Nziaambi atsinduu musiali a nde, mu ufulu beni muulu, paa
muutu-muutu mu beni, amatuu mu ma mabi ma nde.»

4

Peetero na Yowani nha kulu a pfuundu a ikuutu kia Bayuudayo

1 Bu Peetero na Yowani bali keni mu utsuu kwaa koongi, bangaanga ba Nziaambi,
mukuutu a bakebi ba Nzo a Nziaambi na Basaduki bayiri nha peembi a bo.
2 Bo bakoli kesi mu ndaa nziisili a batumu boolo baa, yili mu uyaabisa ti Yiisu asiimbii
mu likwa, mu nde babakwa utuu usiimbuu ka.
3 Bakaangi bo na baloosi bo mutso perese, mu ukebe iluumbu kia nha ngwaali mundaa
ti bwisi ali bumayili.
4 Bunu, balayi mu ba bayuyi nziisili a batumu basiiri imiini mu Nziaambi. Na litaanga la
baata lafuni mu iteesi kia helape mafuundu mataana.
5 Bukia ngwaali, bapfumu ba Bayuudayo, na bakuutu, na bayiisi ba Mikele, bakukini ku
Yeruselemi.
6 Kwali Aana nguu a ngaanga a Nziaambi, itwaari na Kayifa, Yowani, Alekandere na
boosi babutii mu kaanda la nguu a ngaanga a Nziaambi.
7 Babeyi Peetero na Yowani nha kulu a bo, na babafuuli: «Mu ki litu, so a buu pe, mu
kuumbu a na, beni dibeelisi nde?»
8 Ka Peetero, bu aluuli mu Muheebili wa Ngira, wabaleeli: «Bapfumu ba koongi na
bakuutu ba baata,
9 Bisi diyilii ndaa yimbwe kwaa ikata, na lolo baka mu ufuulu bisi manduru buni muutu
wu abeelii.
10 Diyiluu uyaaba bubwe beni boosi na koongi a Iseraeli ti mu kuumbu a Yiisu Kristo
musi Nazareti, wu beni diakomi nha muti wa kuruwa, na wu Nziaambi asiimbili mu
babakwa, ni mu ndaa Nde, muutu wu atemini nha kulu a beni na ali polo.
11 Ni mu ndaa Yiisu, ma basonuu ma Ngira mali mu uyaabisa:
“Manya li, beni batuungi ba manzo diabumi,
ni lo limaakituu manya la tala, manya la ibwa*.”
12 A uli na Liyobolo mu muutu mukimi pe, mu ndaa a uli pe na kuumbu kimi nha tsini a
toto, yi Nziaambi aha kwaa baata, yi bisi dituu uyobuu.»
13 Bo bu bamoni ilimbisi kia Peetero na Yowani, ikuutu kia pfuundu a Bayuudayo
kiakimii, ka bo bayaabi ti baata ba a bali na nziaabili pe. Bo balibili moonyi, ti Peetero
na Yowani bali itwaari na Yiisu.
14 Ka bu bakimono muutu wa beelii atemene nha peembi a bo, a babayi ya uvutulu pe.
15 Bo batumi bo mu upala ku mbari. Bakuutu badiaali mu ukutu pfuundu,
16 baleelisini: «Ima diyiluu mu baata ba? Ka basi Yeruselemi boosi bayaaba ti imaanga
ki, bo bayilii kio, na bisi a dituu utunu kio pe.
17 Ka mu ndaa ti, ndaa yii, ihele ubwayabina nha kati a koongi, diabalii mu ibaala kioosi,
banyaala ubwatsuu mu kuumbu a Yiisu.»
18 Ni mu buu bo babati mbila, balii bo mu ibaala, mu uhele ubwatsuu na uyiisi mu
kuumbu a Yiisu.
19 Peetero na Yowani bavutuli kwaa bo, baleeli: «Buni, leelani, so bwafwaana nha
kiinzi kia Nziaambi, mu utumumu beni, na uhele utumumu Nziaambi? Dikengese bene
bameme.
20 Ka, bisi a dituu pe unyaala utsuu mu mi diamoni na mi diayuyi.»
21 Bakuutu ba Bayuudayo babwikwaamisa bo na babanyaali, kwa hele a ubaa toono ya
usieembe bo, mu ndaa koongi. Ka boosi bakibili Nziaambi mu maa mayilimi.
22 Muutu wuu, wabelii mu imaanga kii, ali alutu maku mana ma bilimi.

---

* **3:23** Ndi 18.15,18,19. † **3:25** Mba 22.18. * **4:11** Mkg 118.22.

Likuundu la bangaa imiini

23 Nha mbisi a unyaala bo, Peetero na Yowani bayeni kwaa banduu ba bo, na baleeli
moosi ma banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bakuutu ba Bayuudayo baleeli kwaa bo.
24 Bu bamani uyuu maa, bangaa imiini boosi mu itwaari, banaangili ndaa kwaa
Nziaambi mu likuundu na baleeli: «Pfumu, ni we ayilii yula, na tsi, na mubu na biloo bioosi
bili mu bio,
25 ni we atsuuyi mu Muheebili wa Ngira, mu munywa a Daavidi, kaa a bisi musiali a we,
ti:
"Mu ima bifuumbu bia nha tsi bili mu unyingini?
Mu ima makoongi ma baata makuti mapfuundu ma ibuu?
26 Mitini mia tsi miayilimi mu mudiingi,
na bapfumu bakukini, bavuutini nha mbuu mosi
mu udwaanisa Pfumu, na Mesiya a Nde†."
27 Ka ni mubuu, mu ngwanya, Erode na Ponse Pilato bavuutini itwaari na bangooyi na
koongi a Iseraeli mutso ngaanda yi, mu udwaanisa musiali a we wa Ngira, Yiisu wu we
abiaalisi.
28 Bo bayilii maa moosi, mu ukuusu moosi ma koo kia we na kesili a we biakwiyesene.
29 Na mu taanga di, Pfumu, mono minhana mia bo mimibi, na ha muswa kwaa basiali ba
we mu uyiisi mandaa ma we mu ibaala kioosi.
30 Sibili koo kia we paa bimaanga na biliimbi biyilimi mu kuumbu a Yiisu, musiali a we wa
Ngira.»
31 Bu bamani ukuundu, mbuu yi bo bali bakukunu yanyingini, boosi baluuli mu Muheebili
wa Ngira: na bayaabisi ndaa a Nziaambi mu ibaala kialaa.

Bangaa imiini bakabisini bibali na bio

32 Kaba la boosi babasi imiini, bali mutimi mosi na matsimi mamosi. A so mosi pe nha
kati a bo wakileele ti mbayili a nde yili ya nde makulu, ka bioosi biali bia itwaari.
33 Mu lituu la mifuri batumu bakita imbaangi kia tsimbilili a Pfumu Yiisu mu babakwa,
na bweese ba Nziaambi balaa bali nha yulu a bo boosi.
34 Nha kati a bo, a kwali muwele pe. Ka boosi ba bali na matsie ma bo na manzo ma bo
bayalii bio na babeyi tala a bii bi bayalii,
35 na basuusi mboongo nha miili mia batumu. Na bakabi dio weti bwali manzala ma
muutu-muutu.
36 Kwali na muutu mosi kuumbu a nde, Yoosefi mulevita‡ musi Kipiria wu batumu bakita
ka Barnaba, mbiindili ti «muutu uli mu uhamisa». Muutu me mulevita§.
37 Nde ayalii tsiee a nde, abiti mboongo na asuusi dio nha miili mia batumu.

5

Anania na Safira

1 Kwali baala limosi kuumbu a nde Anania, itwaari na Safira mukari a nde, bayalii ka
tsiee a bo.
2 Bayuhisini nde na mukari a nde, mu uswee ndaamba a mboongo. Nha mbisi Anania
abeyi diasiaali na asuusi dio nha miili mia batumu.
3 Peetero aleeli kwaa nde: «Anania, mu ima Saatina aluusi mutimi a we, paa we futu pia
kwaa Muheebili wa Ngira, mu uswee ndaamba a mboongo di we ayaluu tsiee?
4 Tswaamina we uyaluu tsiee, we aba utuu ukebe yo, na nha mbisi a uyaluu yo, we aba
utuu uyiluu mi we atoono mu mboongo. Buni we tsimi mu mutimi a we mu uyiluu ndaa
ya pili yi? A kwaa baata pe we futi pia, ka kwaa Nziaambi.»
5 Bu Anania ayuyi mandaa maa, nde abwi nha tsi na akwi. Boomo balaa babwiili boosi
ba bayuyi ndaa yii.
6 Bafuru batemini, badii mvuumbi matsaanda, bamubiti na bamudii.
7 Nha mbisi a manguungu helape matata, mukari a nde atoori nhaa, kwahele a uyaaba
mialabii.
8 Peetero wamufuuli: «Leele me, mu tala yii beni diayaluu tsiee?» Nde avutili: «Ee, ni mu
tala yii.»
9 Ka Peetero aleeli kwaa nde: «Mu ima beni diyuhisini, mu uwungusu Muheebili a
Pfumu? Ka yaaba ti baa babayidii mulumi a we nha munywa a nzo bali, bo sababiti we
ka!»
10 Nhaa-na-tsi, nde abwi nha miili mia Peetero, na akwi. Bafuru bu bakoti, bamubaasi
akwa. Bayeni na nde na bamudii nha peembi a mulumi a nde.

---

† **4:26** Mkg 2.1-2. ‡ **4:36** Muutu me ali wa ifuumbu kia Levi. § **4:36** Luk 10.32.

11 Boomo balaa babwiilili libuundu loosi, na boosi babayuyi mandaa maa.

Batumu bayilii bimaanga bialaa

12 Batumu bayilii biliimbi na bimaanga bialaa nha tso koongi. Babasi imiini mu Yiisu
boosi, bavuutini mu itwaari nha ipaangala kia Salomo.
13 A so muutu mukimi pe wasiayi uyavuutunu na kaba la babasi imiini, bunu koongi
yakikiinzi bo kwalaa.
14 Koongi yalaa ya babaala na Bakaasa basi imiini mu Pfumu, na bakoti mu kaba la bo.
15 Mu toono yii, baata bakibee babeeri mu makuulu mamanene, na bakisuusu bo nha
yulu a bikala na malaba, paa nha Peetero ulabuu, iziimi kia nde ifuu so ndila mosi mu bo.
16 Koongi a baata yamati mu mangaanda madiengelele Yeruselemi, babeyi babeeri na
baata ba miheebili mimibi miakikwaamisa, na boosi babeelii.

Bakaangi batumu na babanyaali

17 Nguu a ngaanga na boosi bali na nde, na kaba la Basaduki, baluuli mu musoyi baholi
kesili mundaa batumu.
18 Bakaangi bo na babaloosi mu perese.
19 Ka mu butsuu tumu a Pfumu adibili minywa mia perese, wabapalisi na wabaleeli:
20 «Diyene dikoto kutso lipaanga la Nzo a Nziaambi, na dileele kwaa baata mandaa moosi
ma moonyi wu munyatii.»
21 Bu bayuyi maa, bo bakoti mu lipaanga la Nzo a Nziaambi mu ngwaali a ngwaali na
babaandii uyiisi.
Nguu a bangaanga a Nziaambi na boosi babali na nde, batumisi pfuundu a ikuutu
kia Bayuudayo na mvuutini a bakuutu boosi ba Iseraeli, na batsindii baata mu uyaholo
batumu ku perese.
22 Ka bakebi ba nzo a Nziaambi ba batsindii bu batoori, a babaasi pe batumu mutso
perese. Bu bavutii, baleeli ma bamoni:
23 «Bisi dimoni perese badibuu bubwe-bubwe, bakebi ba perese batemene nha minywa
mia nzo a perese, ka bu diadibili, a diamono muutu so mosi ku kati pe.»
24 Bu bamana uyuu maa, mukuutu a bakebi ba Nzo a Nziaambi na banguu ba bangaanga,
a bayaabi pe ima bafwaana usa mu bo, na basiayi uyaaba mima miabwiili batumu.
25 Muutu mosi ayiyaabisa bo: «Diyuu! Baata ba beni dialooso mu perese, bali mu uyiisi
baata kutso lipaanga la Nzo a Nziaambi.»
26 Ni mu buu, mukuutu wuu na bakebi ba nde bayiholo batumu. Babiti bo buke-buke,
mundaa ti bo bali na boomo ti koongi ayitete bo mamanya.
27 Bu bayiri na bo, bo bamweese bo nha kulu a pfuundu a ikuutu kia Bayuudayo. Nguu
a bangaanga wabafundisi,
28 wabaleeli: «Bisi a dialii pe beni mu uyiisi mu kuumbu yii? Beni dimaluusu Yeruselemi
mu nziisili a beni! Na beni ditooni unaa mafuumbu ma likwa la muutu wuu nha yulu a
bisi.»
29 Peetero na batumu bavutuli: «Bubwe mu utumumu kwaa Nziaambi, ka a kwaa baata
pe.
30 Nziaambi a bamwakaa ba bisi asiimbili Yiisu wu beni diadusi bu diamukomi nha muti
wa kuruwa.
31 Nziaambi wamunaangili nha koo kia nde kia babaala, na wamubiaalisi weti Pfumu na
Muvuuyisi, paa aha kwaa baata ba Iseraeli kiingili a mayele, mu usobo ndiaatili, na baholo
nyaalili a masumu.
32 Bisi dili bambaangi ba maa moosi, bisi na Muheebili wa Ngira wu Nziaambi ahi kwaa
ba bubaatumumu nde.»
33 Mu taanga di ikuutu ya pfuundu kiayuyi mii, babayi kesi, na babayi tsimi ya udusu
batumu.
34 Ka mosi mu Bafarisi, kuumbu a nde Ngamalieele, muyiisi a Mikele, wu baata boosi
bakikiinzi, atemini nha kati a pfuundu a ikuutu kia Bayuudayo, atumi bapalisa batumu
mu mwaana a taanga hoolo.
35 Tumake nde aleeli kwa koongi: «Baata ba Iseraeli, disa mayele mu mi diatsimi uyiluu
mu ndaa a baata ba.
36 Mu biluumbu biyoyi bi, wamonii muutu moosi wa kuumbu Teda, wakisaa umweese ti
nde muutu wa likiinzi; na baata balaa bamuduki, mu litaanga helape makama-mana ma
babaala. Bamudusi, na boosi ba bali nha mbisi a nde batsiaamii, ndaa yii yawi.
37 Nha mbisi a nde, kwamonii ka muutu mukimi wa kuumbu Yuuda musi Ngalili, mu
biluumbu bia taangili a baata. Nde akoyi baata balaa nha mbisi a nde: nde ka akwi, na
boosi ba bakiduku nde, batsiaamii.

38 Mu taanga di, me nileele kwaa beni: ditakuu wa beni na baata ba, na diabanyaala. So
ili matsimi na biyiluu bia imuutu, bio sa bisuku.
39 Ka so bimati kwaa Nziaambi, beni a dituu udiimbisi bio pe. Disa mayele a diyad-
waanisa pe Nziaambi!» Koongi yayuyi tsimi a Ngamalieele.
40 Bo bati batumu mbili, babateti bikoti, na babalii mu uhele ubwatsuu mu kuumbu a
Yiisu, na babanyaali.
41 Batumu basiisi pfuundu a ikuutu kia Bayuudayo, bayeni mu kinyi yoosi mundaa
bwafwaana kwaa bo ti bamono pasi mu kuumbu a Yiisu.
42 Pasi iluumbu, kutso lipaanga la Nzo a Nziaambi na mutso manzo, bo bahami mu uyiisi
na uyaabisa ndaa yimbwe ya Yiisu ni Mesiya.

6

Basooli baata tsaamba mu ubaasila batumu

1 Mu biluumbu bii, bu litaanga la miyii lakipfunu, kaba la Bayuudayo lakitsuu ndaa ya
basi Eleene, bakinhunhunyu mu kaba la Bayuudayo bakitsuu ndaa a Baebeleo. Minhu-
nhunyu mi ali mu ndaa ti bakimeengele bakwiili ba bo, mu kabili a biloo bia pasi iluumbu.
2 Batumu kuumi na boolo, batumisi koongi a miyii, na baleeli: «A bwafwaana kwaa bisi
pe mu unyaala mandaa ma Nziaambi na mu ukaba bia udia.
3 Ni mu buu baana ba nguu, disoolo nha kati a beni babaala tsaamba, ba bali mu uta
imbaangi ki ibwe mu bo, ba baluulu mu Muheebili wa Ngira na mu buyeri. Bisi sadiha bo
mufunu wa ukaba biloo.
4 Bisi ni badili, sa dihama mu isala kia likuundu na kia uyiisi mandaa ma Nziaambi.»
5 Koongi yoosi yamoni kinyi mu matsimi maa. Bo basooli Estefano, muutu waluulu
mu imiini mu Nziaambi na mu Muheebili wa Ngira, Filipo, Prokore, Nikanore, Timoni,
Paremena na Nikola wa ku vulu la Antioki wakitii na akoti mu libuundu la Bayuudayo.
6 Ku mbisi atsolili, babamweesi kwaa batumu. Babakuundili na babanayi mioo.
7 Mandaa ma Nziaambi matsiaamii, na litaanga la miyii lafuni mawasa-mawasa mu vulu
la Yeruselemi. Koongi yalaa ya bangaanga ba Nziaambi yasiiri imiini mu Yiisu.

Bakaangi Estefano

8 Estefano ali aluulu mu litu na mu bweese ba Nziaambi, akibayilu bimaanga na biliimbi
bi binene, nha kati a koongi.
9 Mwaana kaba la Bayuudayo la nzo makutunu, yi bakita ti nzo a «baata ba bakuuli mu
bukori» — bo boosi bali basi Kireni, basi Alekandere, basi Silisi, na baata ba ku itinini kia
Asia — ni bo bakoti mu paa na Estefano.
10 Ka bo a batuyi ubiingi pe mu ndaa tsuyili ya buyeri yi Muheebili wa Ngira akiha kwaa
Estefano.
11 Ni mu buu, bo bahi mboongo kwaa baata paa baleele ti: «Bisi diayuu nde mu utuu
Mooso na utsoro Nziaambi!»
12 Bo batsindi baata boosi, na bakuutu ba Bayuudayo na bayiisi ba Mikele. Bo boosi bu
bayiri, bakaangi Estefano na bamubiti nha kulu a pfuundu a ikuutu kia Bayuudayo.
13 Bo babeyi bambaangi ba pia, ba baleeli: «Muutu wu li mu hama utsuwanga mandaa
ma mabi mu Nzo abisi ya Ngira na mu mikele mia Mooso.
14 Na bisi diayuu nde mu uleele ti Yiisu musi Nazareti sa atsala Nzo ya Ngira, na sa asobo
bukulu ba Mooso ba asiisi bisi.»
15 Boosi ba bali nha pfuundu a ikuutu kia Bayuudayo misi mia bo miali miatala isooso
nha yulu a Estefano. Mundaa ti bo boosi bamoni kiinzi kia nde kiali imaafwaanina weti
kia Tumu a Nziaambi.

7

Mandaa matsuyi Estefano

1 Nguu a bangaanga ba Nziaambi afuuli nde: «Ma bali mu uleele mu we magwanya?»
2 Estefano avutili: «Baana banguu ba me na bataayi ba me, diyuu me bubwe! Nziaambi
wa buzitu amonii kwaa Abraami, kaa a bisi a beni mu taanga di nde ali ku itinini kia
Mesopotami, tswaamina nde uyadiaala ku ngaanda a Arana.
3 Na Nziaambi aleeli kwaa nde: “Pala mu tsi a we, na mu kaanda la we, na yene ku tsi yi
me kaamweese we*.”
4 Ni mu buu nde apali mu tsi a basi Saledeni, na ayidiaala ku Arana. Tumi nha mbisi a
likwa la taayi a nde, Nziaambi wamubiti umatuu ku vulu la Arana natee ku tsi yi beni dili
mu udiaala lolo li.

* **7:3** Mba 12.1.

5 Nziaambi a ahi nde imbisi mu tsi yii pe, a so mwaana ibari kia toto kia ikee pe. Ka
Nziaambi wamusi lilasini li: “Me sa ha we tsi yi, na yo sa yiba yawe natee bateeri ba we
nha mbisi a we.” Ka bunu mu taanga dii, nde ali keni mwaana pe.
6 Nziaambi aleeli kwaa nde: “Baana ba we na bateeri ba we sa badiaala ku tsi ya
bumweenyi. Kuu bo sa baba mu bukori na sa bamweese bo pasi mu tsitsi a makama-mana
ma bilimi.”
7 Nziaambi abwileele ka: “Me sa fuundusu tsi yi bo buba mu bukori. Nha mbisi a nhaa,
bo sa bapala mu yo, na sa bayakiinzi me nha mbuu yi†.”
8 Tumake, Nziaambi ayilii mutsii na Abraami. Iliimbi kia mutsii wuu ni kesili a mwaana
wa baala. Ni mu buu, Abraami akesi mwaana a nde Isaki mu iluumbu kia pwoombo nha
mbisi a mbutili a nde. Bumosi ka Isaki akesi mwaana a nde Yaakobi, na Yaakobi akesi
baana ba nde kuumi na boolo, ba bali bakaa ba bisi.»
9 «Mu ndaa musoyi bakaa ba bisi, bayalii mwaana nguu a bo Yoosefi ku tsi ya Ngipiti mu
uba kori. Ka Nziaambi ali itwaari na nde.
10 Na wamukuuli mu mapasi ma nde moosi. Nziaambi wamuhi mayele na amonii muutu
wabweese nha kulu a Farao, mutini a ku Ngipiti. Ni mu buu, Farao abiaalisi nde pfumu mu
Ngipiti na nha yulu a nzo a nde yoosi.
11 Nha mbisi a nha, mono nzala ya mifuri yakoti mu tsi yoosi ya Ngipiti na mu tsi ya
Kaana. Pasi diali dialaa, na bamwakaa ba bisi bakooni ubaa bia udia.
12 Yaakobi bu ayuyi ti kuli na biloo bia udia ku Ngipiti, nde atsindii bamwakaa ba bisi
kuu mu mbala ya tsiomi.
13 Bu bayeni mbala ya dioolo, Yoosefi ayabini kwaa baana ba nguu ba nde, na Farao
ayaabi kaanda lapali Yoosefi.
14 Nha mbisa nhaa, Yoosefi atumi bayaholo Yaakobi taayi a nde, na kaanda loosi. Bo bali
mu litaanga la maku tsaamba na baata bataana.
15 Bu Yaakobi ayeni ku Ngipiti, nde akwi kuu na bamwakaa ba bisi baba moosi.
16 Babiti bamvumbi ba bo ku bula ba kuumbu Siseme, na badii bo ku ngili yi Abraami
asuumbi mu mboongo, kwaa baana ba Aamori ku Siseme.»
17 «Bu taanga diali ka bebele mu ukuusu lilasina li Nziaambi asi na Abraami, koongi a
bisi yakuli na yafuni mu Ngipiti.
18 Ka mono mutini mukimi wu munyatii abaandii mu utumu ku Ngipiti, nde ali a ayaaba
pe Yoosefi.
19 Mutini wu munyatii wuu, afuti koongi a bisi na bamwakaa ba bisi na amweesi bo pasi
dialaa. Mutini wu abiti bo, natee mu iteesi kia ubamuu bo, paa babwoongolo baana ba bo
ba bikenyi paa bakwa.
20 Ni mu taanga dii Mooso abutii, wali mwaana wumubwe nha kiinzi kia Nziaambi.
Batsatsi nde mu nzo a taayi a nde mu tsitsi a batsuungi batata.
21 Bu babwoongili Mooso, mwaana a Farao wa mukasa, aholi nde na abuungili nde weti
mwaana a nde makulu.
22 Ni mu buu, Mooso akuli kutso nziisili na abayi nziaabili yoosi ya basi Ngipiti, na nde
ayabini ka muutu wa litu mu mandaa ma nde na mu biyiluu bia nde.
23 Bu Mooso, akuusi maku mana ma bilimi, nde abayi tsimi ya uyamono baana ba nguu
ba nde, baana ba Iseraeli.
24 Bu amoni musi Ngipiti mu umweese pasi kwa mosi mu baata ba Iseraeli, nde akoti mu
ukala ubaki mweese pasi. Mooso bu akivutulu mamabi kwaa musi Ngipiti, nde wamudusi.
25 Nde atsimi ti helape baana ba nguu ba nde, ali utuu ubahala ti mu nde, Nziaambi
atoono ukuulu bo, ka bo a batuyi ubahala buu pe.
26 Iluumbu kiaduki, nde amoni baata ba Iseraeli ba bakidwaana. Mooso asiayi mu
uvuutu bo iyeenge, na aleele: “Beni bambaayi ba me, beni baana ba nguu mosi, mu kitoono
dili mu mweese bana pasi?”
27 Ka wuu wakimweese mbaayi pasi, abaasili Mooso na aleele: “Na asuusu we mu uba
mukuutu na nzioonzi nha yulu a bisi?
28 We me tooni udusu ka, weti bu adusi musi Ngipiti matsii?”
29 Bu ayuyi mandaa maa, Mooso abati na ayidiaala mu tsi ya bumweenyi, tsi ya Madiani.
Kuu, nde abuti baana boolo ba babaala.»
30 «Nha mbisi a maku mana ma bilimi, Tumu a Nziaambi amonii kwaa Mooso mu tsi ya
tsata ku mulaanda a Sinayi, kutso mulee a mbaa yakinama nhaa mu miti mia mikee.
31 Bu amoni buu, Mooso akimii mu monini yii, na bu akiswese mu utala bubwe, nde
ayuyi ndaa a Pfumu yaleeli:

† **7:7** Mba 15.13-14; Pal 3.12.

32 “Me ni Nziaambi a bamwakaa ba we, Nziaambi a Abraami, Isaki na Yaakobi.” Mooso
a tehiti mu boomo, na akooni ubwatala.
33 Ni mu buu, Pfumu aleeli kwaa nde: “Maasa bikoori bia we mu miili mia we, mu ndaa
ti mbuu yi we atemene yili mbuu ya Ngira.
34 Me maamono ma mapasi ma baata ba me babali ku Ngipiti. Me mayuu mikonyo mia
bo na me maasutuu mu ukuulu bo. Mu taanga di yene, me nitsinduu we ku Ngipiti‡.”»
35 «Mooso muutu wu baata ba Iseraeli babisi, bu bamuleeli: “Na asuusu we mu uba
mukuutu na nzioonzi nha kati a bisi?” Ee, ni nde wu Nziaambi atsindii mu uba mukuutu na
mukuuli, weti bwaleeli Tumu a Nziaambi, wamonii kwa nde mu mulee a mbaa yakiluluu
mu miti mia mikee.
36 Ni Mooso apalisi baata ba Iseraeli mu Ngipiti, na a yilii bimaanga na biliimbi mu tsi
yii, nha Mubu Wabeenge na mu tsi ya tsata mu maku mana ma bilimi.
37 Ni Mooso waleeli ka kwa baana ba Iseraeli ti: “Nziaambi sa apalisa nha kati a beni,
mubili wa weti me, wuli mosi nha kati a baata ba beni.”
38 Mu taanga di baana ba Iseraeli bali bakukunu mu tsi yahele a baata, Mooso ali nha
kati a bamwakaa ba bisi na Tumu a Nziaambi waki tsuu kwa nde nha yulu a mulaanda a
Sinayi. Mooso aholi mandaa ma moonyi mu utoosolo mo kwa bisi.
39 Ka bamwakaa ba bisi a batooni utumumu nde pe; bamutuni, na bo batooni uvutuu ku
Ngipiti.
40 Ni mu buu, bo baleeli kwaa Aaroni: “Yiluu bisi biteyi biafwaanina na binzia-nziaambi
bi biyene nha kulu a bisi, mu ndaa Mooso wuu wapalisa bisi ku tsi ya Ngipiti, a diayaaba
pe mima amabwaana na mio.”
41 Mu iluumbu kii, bo bayilii iteyi kia mwaana ngoombo, na babeyi bungori kwaa iteyi
kii, na bo basi mukuungi mu ndaa ukiinzi biyiluu bia mio mia bo.
42 Ka Nziaambi ateyi bo mbisi, na wabanyaali bakuundu bambwelele ba yula, weti bu
basonuu mu mukaanda a mibili:
“Baata ba Iseraeli,
kwaa me beni diahi banyama na bungori bakimi
mu maku mana ma bilimi mu tsi ya tsata?
43 Beni diabiti nzo a ngooto ya Nziaambi a beni uli kuumbu Moloke,
na ifwaani kia Nziaambi a beni wabambwelele uli kuumbu Refani,
beni diayilii biteyi bii, paa beni dikuundu bio!
Ni mu buu, me sabiti beni ku bukori, ku tsi yala, ya bumweenyi ku mbisi a Babilooni§.”»
44 «Ku tsi yili baata pe, bamwakaa ba bisi bali na nzo a ngooto mwali na mamanya ma
ba sonuu Mikele. Bayilii nzo yi weti bu Nziaambi atumi kwaa Mooso. Nde atuungi yo mu
ifwaani ki nde amoni.
45 Nzo a ngooto yii, bahi yo kwaa bamwakaa ba bisi mu kubu yaduki. Bo babiti yo ku tsini
a litumu la Yooswa. Mu taanga dii, bo babiingi matsi ma bifuumbu bia baata ba Nziaambi
abingi nha kulu a bo. Nzo a ngooto yii yali natee mu taanga dia Daavidi.
46 Daavidi wabayi bweese nha kulu a Nziaambi, na nde aloombi muswa wa utuungu Nzo
a Nziaambi a Yaakobi.
47 Ka ni Salomo wamutuungili nzo.
48 Ka bunu Nziaambi wa ku mayula a ubaadiaala pe mu manzo matuungu baata. Weti
buleeli mubili:
49 “Yula ni mbata a ipfumu kia me,
na toto ni isuusili kia miili mia me.
Ki pili a nzo beni dituu utuungulu me?
Buleeli Pfumu,
na ki mbuu me nituu uwuumu?
50 Ka a me Nziaambi nayiluu biloo bioosi mu mioo mia me pe?*”»
51 «Beni dili baata, bangaa mutswe pini, mitimi miakubu, na matswi makwa mu uhele
uyuu mbili a Nziaambi. Beni dili mu udwaanisa Muheebili wa Ngira! Beni diafwaanina
weti bamwakaa ba beni!
52 Ki mubili wu bamwakaa ba beni bahele ukwaamisa? Bo badusi ba bayaabisi nzirili a
Muutu wa Libweeye. Na mu taanga di, ni nde beni dimaayeelele na dimaadusu.
53 Beni badiayaki Mikele mu libaasila la Batumu ba Nziaambi, kasi a diatumumi Mikele
mii pe!»

Likwa la Estefano

‡ **7:34** Pal 3.1-10. § **7:43** Amo 5.25-27. * **7:50** Yes 66.1-2.

54 Baata ba pfuundu a ikuutu kia Bayuudayo bafweengi bu bayuyi mandaa maa. Bakweetisi mini mu umweese kesi a bo kwa Estefano.
55 Ka Estefano, bu ali aluulu mu Muheebili wa Ngira, atali ku yula, amoni buzitu ba Nziaambi, na Yiisu atemene nha koo kia babaala kia Nziaambi.
56 Nde aleeli: «Diyuu, me ndi mu umono mayula mali bwaasi, na Mwaana a Muutu atemene nha koo kia babaala kia Nziaambi.»
57 Bo baloyi mu mifuri, na badibii matswi ma bo. Bo boosi mu itwaari bayibwa nha yulu a nde.
58 Bo bakoyi nde ku mbari a ngaanda, na bateti nde mamanya mu udusu nde. Bambaangi basuusi bikutu bia bo paa mufuru a baala wa kuumbu Sawuli akebe bio.
59 Mu taanga dibakitete nde mamanya, Estefano akikuundu mbii bu: «Pfumu Yiisu! Hoolo muwuumu a me.»
60 Tumake atsukini, na aloyi mu mifuri: «Pfumu, a taanga masumu ma bo pe!» Bu amani na uleele mandaa maa, nde akwi.

8

Sawuli akwaamisi libuundu

1 Sawuli asiingisi ndusili a Estefano.
Mu iluumbu kii, mbingisi yinene yakoti mu libuundu la Yeruselemi. Boosi ba basa imiini batsiaamii mu bitinini bia Yuuda na bia Samaria, ka batumu basaali.
2 Ka baata bangaa likiinzi la Nziaambi badii Estefano, balili na banyoongi kwalaa mu likwa la nde.
3 Ka Sawuli ahami mu utsala libuundu. Nde akoti mu manzo, akaangi babaala na Bakaasa, na aloosi bo mu perese.

Filipo ayaabisi Ndaa Yimbwe mu Samaria

4 Bangaa imiini ba batsiaamii, bakiyaabisa Ndaa Yimbwe mu ma mbuu moosi ma bakiyene.
5 Ni mu buu, Filipo ayeni ku ngaanda mosi ya Samaria, mu yaabisa baata ndaa ya Mesiya.
6 Mu taanga di koongi yayuyi nziisili a Filipo, na bu bamoni bimaanga bi nde ali ayiluu, bo bakangimi mu ma bakiyuu mu munywa a nde.
7 Ee-e, mu ngwanya, miheebili mimibi miakipala mu babeeri ba balayi na miakiloo mu mifuri. Bikata na bitonzo bialaa biabeelii.
8 Ni mu buu kinyi yalaa yamonii mutso ngaanda yii.
9 Kwali baala limosi watswaamini Filipo mu ngaanda yi, kuumbu a nde Simooni. Nde akisalila biyiluu bia pimisi, baata ba itinini kia Samaria ba kikimuu mu biyiluu bia nde. Na nde akimonuu ti nde muutu wa lidumu.
10 Ni mu buu, umatuu binge-ngebe natee baata ba bakulu ba mu itinini kii, bahi nde lidumu, bakileele: «Muutu wu, li Litu la Nziaambi, li bali mu uta “Litu li Linene.”»
11 Toono yi bo bakangimi mu nde, mu ndaa ti, umatuu bele pe, bo bakimono mia ukimuu mu biyiluu bia nde bia pimisi.
12 Ka ku mbisa kuu, basi imiini mu Ndaa Yimbwe ya Yiisu Kristo yi Filipo ayiisi bo, Ndaa ya Ipfumu kia Nziaambi. Baata balaa, babaala na bakaasa baholi libootuu.
13 Simooni nde makulu ka asiiri imiini mu Nziaambi na aholi libootuu. Nde anambiti Filipo, akimii kwalaa, na akibili nde bu akimono biliimbi na bimaanga bi binene biakiyiluu Filipo.
14 Bu batumu ba bali ku Yeruselemi, bayuyi ti basi Samaria bamaasiingi mandaa ma Nziaambi, ni mu buu bo batsindii Peetero na Yowani kwaa bo.
15 Bu Peetero na Yowani batoori ku Samaria, bo bakuundili bo Nziaambi, paa bayaka Muheebili wa Ngira,
16 mu ndaa ti Muheebili wa Ngira ali keni a abwiilili pe mu muutu so mosi mu bo. Ka bo ali ndila libootuu baholi mu kuumbu a Pfumu Yiisu.
17 Ni mu buu, Peetero na Yowani banayi mioo nha yulu a bo, na bo bayaki Muheebili wa Ngira.
18 Mu taanga di Simooni amoni ti, ba basa imiini, bayaki Muheebili wa Ngira mu nayili a mioo kwaa batumu. Nde abeyi mboongo kwaa Peetero na Yowani,
19 na aleeli: «Diha me ka litu li, paa wuu, wu me ni naa mioo, ayaka Muheebili wa Ngira.»
20 Ka Peetero avutili kwaa nde: «Nyaala we fuu itwaari na mboongo dia we, mu ndaa bu we tsimi ti bungori ba Nziaambi bali mu usuumbu bo mu mboongo!
21 We a li na ikuku mu isala ki pe, mu ndaa mutima we a asuungunu pe nha kulu a Nziaambi.

22 Ni mu buu, so we utuu usiisi matsimi ma we ma mabi, kiingili mayele, sobo ndiaatili
na kuundu Pfumu, paa helape nde sa asa we kolokolo mu matsimi ma mutimi a we.
23 Mu ndaa ti me ndi mu umono ti mutimi a we aluulu mu musoyi na we li kori kwaa
masumu.»
24 Simooni avutili aleeli kwaa Peetero na Yowani: «Beni bame dikuundu mu me kwaa
Pfumu, paa me hele ubwiilili ndaa so mosi, mu ma dileeli beni.»
25 Bu bamani uta imbaangi mu Yiisu na uyaabisa mandaa ma Pfumu, Peetero na Yowani
bavutii ku Yeruselemi, bu bakiyene ayaabisa Ndaa Yimbwe mu mala malaa ma mu
Samaria.

Filipo na musiali wa ku Etiopi

26 Iluumbu imosi, Tumu a Pfumu aleeli kwaa Filipo: «Temene na yene ku peembi ya Sude,
mu kuulu yi li mu umata ku Yeruselemi natee mu uto ku ngaanda ya Ngaza, mu tsi ya
tsata.»
27 Filipo atemini na ayeni. Mu kuulu nde abwaani muutu wa ku tsi ya Etiopi, wali musiali
wu munene. Muutu wuu ali na mufunu wa ukebe busini ba Kandase, mutini wa mukaasa
wa tsi ya Etiopi. Muutu wuu ayiri ku Yeruselemi mu ukuundu Nziaambi.
28 Nde bu akivutuu ku tsi a nde, adiaali mutso tomo a nde ya midiingi, mu uyene ataanga
mukaanda a mubili Yeesaya.
29 Muheebili wa Ngira aleeli kwaa Filipo: «Swesuu ku peembi a tomo yi.»
30 Filipo adumi tiini, asweesi nha peembe a tomo yii, na ayuyi bu muutu wuu akitaanga
mukaanda a mubili Yeesaya. Nde wamufuuli: «Li mu uyaaba mambiindili ma mandaa ma
we li mu utaanga?»
31 Musi Etiopi aleeli: «Buni nituu uyaaba mbii ti muutu a abiindili me pe?» Na nde aleeli
Filipo mu uhaata na udiaala nha peembi a nde.
32 Itsuru kia mandaa ma Nziaambi ki akitaanga yakileele weti bu:
«Nde ali weti indombo kibakibiti ku udusu,
weti mwaana a limeme lili mu hele uloo,
nha kulu a wuu uli mu utebe nde miooso,
nde ka a aleeli ndaa so mosi pe.
33 Bamweesi nde tsionyi ka a abayi libweeye pe.
Na utuu utsuu mu ndaa imbisi kia nde?
Ee, bakese idiingi kia nde nha tsi nha*.»
34 Musi Etiopi afuuli kwaa Filipo: «Kolokolo a we, leele me, mubili wu, mu na ali mu utsuu?
Mu nde makulu, oo ti mu muutu mukimi?»
35 Ni mu buu, Filipo abiindili nde umatuu mu mandaa ma nde akitaanga, natee Ndaa
Yimbwe yatala mu Yiisu.
36 Bu bakiyene mu kuulu, batoori nha mbuu yali maamba. Musi Etiopi aleeli: «Mono
maamba, ima ikoonoso me mu uholo libootuu?» [
37 Filipo aleeli kwaa nde: «So we siiri imiini mu mutimi a we woosi, we utuu holo libootuu.»
Nde avutili: «Me siiri imiini ti Yiisu Kristo li Mwaana a Nziaambi.»]
38 Nde atemisi tomo, bo basutii bo baboolo mu maamba, na Filipo wamubootii.
39 Mu taanga di bo bapali mu maamba, itsundu-a-tsundu, Muheebili a Pfumu amaasi
Filipo, na musi Etiopi a abwimono nde pe. Nde ahami mu uduku kuulu a nde mu kinyi.
40 Filipo atoori ku ngaanda ya Azoti, akiyene ayaabisa Ndaa Yimbwe mu mala moosi mu
akilutu, natee bu nde atoori ku ngaanda ya Sezare.

9

Sawuli akiingili mayele

1 Mu taanga dii, Sawuli ahami mu matsimi ma nde ma ukwaamisa na usaa udusu miyii
mia Pfumu. Nde ayeni kwaa nguu a bangaanga ba Nziaambi,
2 mu uyaloombo mikaanda mi miha nde muswa mu ukoto manzo ma kutunu ma Bayu-
udayo, ma mali ku ngaanda ya Damaseko. Nde a yiliyi buu, paa bu nde akaabaasa baata
kuu, ba babaala so ba Bakaasa, ba bali mu uduku Kuulu a Pfumu, nde sa wabakaanga, na
ubiti bo ku Yeruselemi.
3 Bu Sawuli akiyene mu kuulu na ali ka bebele na ngaanda ya Damaseko, itsundu-a-
tsundu liyalila lamati ku yula, layalisi na ladiengilili nde.
4 Nde abwi nha tsi, na ayuyi ndaa yakileele kwaa nde: «Sawuli, Sawuli, mu ima we li mu
ubingisi me?»
5 Nde afuuli: «We ni na Pfumu?» Na ndaa yavutili: «Me ni Yiisu wu weli mu ubingisi.

* **8:33** Yes 53.7-8.

6 Mu taanga di, temene na koto mu ngaanda ya Damaseko na sa baleele we mi we
afwaana usa.»
7 Baata bakidieenge na Sawuli batemini, bakwi mamama. Bo bayuyi ndaa yii, ka a
bamoni muutu pe.
8 Ku mbisi a mii, Sawuli atemini na adibili misi, ka a akibwamono pe. Baa babaki sa
midieenge na nde bamukaangi mu koo, na bamubiti ku Damaseko.
9 Nde asi biluumbu bitata mu bungima-ngimi, kwahele a udia so unywa.
10 Kwali ku Damaseko muyii mosi, kuumbu a nde Anania. Pfumu amonii kwaa nde kutso
monini na aleeli: «Anania!». Na nde avutili: «Me nha ndi Pfumu!»
11 Pfumu aleeli kwaa nde: «Temene mu mawasa na yene mu kuulu yi bubaata “kuulu
yasuungunu”, na koto mu nzo a Yuuda. Kuu we sa fuulu muutu wuli kuumbu a nde Sawuli,
musi Tarasi. Nde li mu ukuundu Nziaambi mu taanga di.
12 Sawuli ka kutso monini, amoni muutu wa kuumbu nde Anania wakikoto mu nzo yi
nde ali. Muutu wuu akinaa nde mioo paa abwamono.»
13 Anania avutili: «Pfumu, baata balaa batsuu me mu muutu wuu, na bayaabisa me,
mamabi moosi ma nde ayiluu kwaa baata ba we ba ngira ba bali ku Yeruselemi.
14 Tumake nde ma ayiri kuni ku Damaseko, na muswa wu banguu ba bangaanga ba
Nziaambi bahi nde mu ukaanga boosi ba bali mu ukuundu mu kuumbu a we.»
15 Ka Pfumu aleeli kwaa nde: «Yene! Muutu wuu li isialili ki me nasoolo, mu uyaabisa
kuumbu a me kwa bifuumbu na mitini mia bo, na kwa baata ba Iseraeli.
16 Me sa mweese nde me makulu, moosi ma nde afwaana umono pasi, mu ndaa kuumbu
a me.»
17 Tumake, Anania ayeni. Bu nde atoori, akoti mu nzo, anaayi Sawuli mioo aleeli: «Sawuli
mwaana a nguu a me, Pfumu Yiisu wamonii kwaa we mu kuulu yi we beeri ayiri, ni nde
tsindii me paa we bwamono, na we luulu mu Muheebili wa Ngira.»
18 Mu taanga dina dii, bisii bia weti makala ma batswi, bia matii mu misi mia nde, na nde
abwimono. Nde atemini na aholi libootuu.
19 Bu amani udia, nde abayi mifuri.

Sawuli ayiisi baata ku ngaanda ya Damaseko

Sawuli alabisi mwaana biluumbu na miyii miali ku Damaseko.
20 Nhaa-na-tsi, nde abaandii uyiisi mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo ti Yiisu ni
Mwaana a Nziaambi.
21 Boosi bakiyuu nde, bakimii, baleeli: «Buni? A muutu wu pe wakiyene adwaanisa, baa
bakikuundu mu kuumbu a Yiisu ku Yeruselemi? Nha ayiri nde nha, a ku ukaanga na ubiti
bo nha kulu a banguu ba bangaanga ba Nziaambi pe?»
22 Sawuli akimweese mu ngwanya kwaa baata ti Yiisu ni Mesiya. Nziisili a nde yakuli na
yavuli mu litu na nziisili a Bayuudayo ba ku Damaseko. Ni mu buu, a babwi baa mia uleele
nha kulu a nde pe.
23 Biluumbu bialaa bu bialabii, Bayuudayo bayuhisini mu uholo kesili ya udusu nde.
24 Ka Sawuli ayaabi mapfu-pfundu ma Bayuudayo, ti bo bakikebe minywa mia ngaanda
paa bamudusu.
25 Butsuu bu batoori, miyii mia Sawuli miamuholi, miamukotisi mutso itungu, miasutili
nde ku mbisi a ibaa kia ngaanda.

Sawuli ayeni ku Yeruselemi

26 Bu nde atoori ku Yeruselemi, Sawuli asiayi mu uvuutunu na kaba la miyii. Ka bo boosi
bali na boomo ba nde, mu ndaa a baki sa imiini pe ti ngwanya nde ka muyii.
27 Ka muutu moosi wa kuumbu Barnaba wamuholi, wamubiti kwaa batumu. Na
wababiindili buni, Sawuli abwaanini na Pfumu mu kuulu, buni Pfumu atsuuyi kwaa nde,
na buni ku Damaseko nde ayiisi mu ilimbisi mu kuumbu a Yiisu.
28 Umatuu mu taanga dii, Sawuli akidieenge mu bunyanga boosi na batumu mutso
Yeruselemi. Nde akiyiisi mu ibaala kioosi mu kuumbu a Pfumu.
29 Nde akitsuu na akisa ka paa na Bayuudayo bakitsuu ndaa ya basi Eleene, ka bo bakisaa
udusu nde.
30 Bu baana ba nguu bayaabi buu, babiti Sawuli ku ngaanda ya Sezare, na nha mbisi
bamutsindii ku ngaanda ya Tarasi.
31 Libuundu lali mu iyeenge, mu itinini kia Yuuda, kia Ngalili na kia Samaria. Lo lakikulu
mu imiini na lakidiaata mu likiinzi la Pfumu, na lo lakifunu mu libaasila la Muheebili wa
Ngira.

Ene abeelii

32 Bu Peetero akidieenge mu bitinini bii bioosi, nde ayeni ka kwaa bangaa imiini
bakidiaala ku ngaanda ya Lida.
33 Kuu nde amoni muutu wa kuumbu Ene, wa ikata ala nha yulu a ikala, mutsitsi a bilimi
pwoombo.
34 Peetero aleeli kwaa nde: «Ene, Yiisu Kristo beelisi we! Temene kutu ikala kia we.» Nhaa
na nhaa nde atemini.
35 Basi Lida na basi Saroni bo boosi bamumoni, bakiingili mayele, na basobi ndiaatili mu
ndaa ukiinzi Pfumu.

Tsimbilili a Dorkase mu likwa

36 Mukaasa mosi mu ngaanda ya Yopi, nde ali muyii, kuumbu a nde Tabita, mambiindili
«Dorkase», so a buu pe «Tsietsi». Nde ali na biyiluu bi bibwe, na akiha libaasila kwaa bawele.
37 Mu biluumbu bii nde abwi ubeele na akwi. Bayobisi mvuumbi, na basuusi yo mu
itsuru kia ku yulu a nzo.
38 Miyii bu miayuyi ti Peetero ali ku Lida yili nha peembi a Yopi, batsindii baata boolo
mu upele nde, bo baleeli: «Kolokolo a we, yiri mawasa kwaa bisi!»
39 Peetero atemini, ayiri na bo. Bu atoori, bamuhaatisi ku itsuru kia ku yulu a nzo.
Bakwiili boosi baswesii kwaa nde mu ulili. Bamweesi nde bikutu na biyungu bi Dorkase
akituungu, bu nde ali keni moonyi.
40 Peetero apalisi bo boosi ku mbari, bu atsukini, akuundi, tumake asieetii kwali
mvuumbi, na aleeli: «Tabita, temene!» Tabita adibili misi, bu amoni Peetero, nde adiaali.
41 Peetero akaangi nde mu koo, na atemisi nde. Peetero ati bangaa imiini na bakwiili,
nde amweesi Tabita kwaa bo bu ali ka musii.
42 Ndaa yii yayabini mu ngaanda ya Yopi yoosi, na imiini kia babalayi kia meni miaanzi
mu Pfumu.
43 Peetero adiaali biluumbu bialaa ku Yopi, ku nzo a Simooni wali musiali a mikaanda
mia banyama.

10

Koreneyi ati Peetero mbili

1 Kwali mu ngaanda ya Sezare, na muutu mosi kuumbu a nde Koreneyi, mukuutu a kaba
la masodaare libakita kuumbu «kaba la basi Italia».
2 Nde ali muutu wa libweeye, na akikiinzi Nziaambi na kaanda la nde loosi. Nde akiha
libaasila kwaa bawele ba Bayuudayo, na akikuundu Nziaambi mu taanga dioosi.
3 Iluumbu imoosi, mu nguungu ya matata ku mbisi a nzanga, nde abayi monini: Tumu
a Nziaambi akoti kwaa nde na wamuleeli: «Koreneyi!».
4 Nde atali nde isooso kutso boomo, na wamuleeli: «Ki ndaa Pfumu?» Tumu wamuvutili:
«Likuundu la we na libaasila li we li mu ubaaha kwaa bawele, bimaato nha kulu a Nziaambi,
na nde libili moonyi mu bio.
5 Mu taanga di, tsinduu baata ku ngaanda ya Yopi na tumusu Simooni wu bubaata
Peetero.
6 Nde li ku nzo a Simooni wa musiali a mikaanda mia banyama, na nzo yili mu mukoo a
mubu.»
7 Bu tumu a Nziaambi wakitsuu kwaa nde ayeni, Koreneyi ati mabooyi ma nde moolo
mbili, na lisodaare la nde la mutimi, wali na likiinzi la Nziaambi.
8 Bu amani uyaabisa kwaa bo moosi ma tumu a Nziaambi aleeli, nde wabatsindii ku Yopi.

Nziaambi amweesi monini kwaa Peetero

9 Iluumbu kia duki, bu bali mu kuulu na baki besene na ngaanda ya Yopi, Peetero ahaati
ku yulu a nzo mu ukuundu Nziaambi, ku bele a nguungu ya nzanga.
10 Nde akoli nzala na asiayi udia. Mu taanga di bakilaamba nde biloo, Nziaambi ahi nde
monini.
11 Nde amoni yula bwaasi na iloo imosi kiafwaanina na tsaanda yi nene yi bakaanga mu
matoso mo mana, yakikulunu na yakisutuu natee nha tsi.
12 Kutso yo kwali na bifuumbu bia banyama bialaa: banyama ba miili mina, na ba
makala bali mu ukoo moonyo na banyunyi bali mu uyene mu yula.
13 Ndaa mosi yaleeli kwaa nde: «Peetero! Temene, dusu we dia!»
14 Peetero avutili: «Ngori, Pfumu! Me kaala a nibaadia pe biloo bi basa ngiri na
biasumuu!»
15 Ndaa yabwileele kwaa nde: «Bi Nziaambi atsieemese, we muswa pe mu umono ti bio
biasumuu.»
16 Buu bwamonii mbala tata, na nha mbisi nhaa, iloo ki kiahaati ku yula.

17 Peetero bu akitsimi mbiindila monini yi, nde abayi mu taanga dii ka baata bakimi batoori nha munywa a nzo. Baata baa ba Koreneyi atsindii mu ufuulu kuli nzo a Simooni.
18 Bo bateeri bangaa nzo, na bafuuli mbiiti Simooni wu bubaata Peetero kuu ubaadiaala.
19 Peetero bu ali keni mu utsimi mundaa a monini, Muheebili wa Ngira aleeli kwaa nde:
«Mono, babaala batata bali mu usaa we.
20 Temene, sutuu na yene na bo kwahele a ukenge, mu ndaa ti me tsindii bo.»
21 Peetero asutii, abwaani bo na aleeli: «Me ni muutu wu beni dili mu usaa. Ki ndaa yibeyi beni kuni?»
22 Bo bavutuli: «Bisi batsindii kwa Koreneyi, mukuutu a masodaare, muutu wa libweeye na likiinzi la Nziaambi. Na kaanda loosi la Bayuudayo lili mu uta imbaangi ki ibwe mu nde. Tumu wa Ngira aleeli kwaa Koreneyi mu uloombo we mu uyene ku nzo a nde, paa nde ayuu mandaa ma we uleele kwaa nde.»
23 Peetero ayaki bo na wabalayi mbuu ya ula tolo.

Bukia-ngwaali, nde atemini, na ayeni na bo, na baana ba nguu bakimi ba ku Yopi bayeni na nde itwaari.
24 Iluumbu kiaduki, nde atoori ku Sezare. Koreneyi akikebe bo, na kaanda la nde, na bambaayi ba nde ba mutimi.
25 Peetero bu atoori, Koreneyi ayibwaana nde, abaandini, atsukini na abwi nha miili mia Peetero, mu uha nde likiinzi.
26 Ka Peetero wamutemisi na wamuleeli: «Temene! Me ka ndi muutu weti we.»
27 Bu akiyolo na Koreneyi, nde akoti mu nzo, na amoni baata balaa bakukunu.
28 Nde aleeli kwaa bo: «Beni diayaaba ti balii kwaa bisi a beni Bayuudayo mu uba itwaari so a buu pe mu ukoto mu nzo a wuu uli a Muyuudayo pe. Ka Nziaambi amweesi kwaa me ti abwafwaana pe mu uleele kwaa muutu ti nde asumuu so a buu pe nde na mviindi.
29 Ni mu buu me nziri kwahele a ukenge, mu taanga di beni diatsinduu muutu mu uya saa me. Mu ndaa yii, me na nzala uyaaba mu ki toono beni ditumisi me.»
30 Koreneyi aleeli: «Umatuu biluumbu bina, me naba mu ukuundu ku nzo a me, mu nguungu ya matata nha mbisi a nzanga. Itsundu-a-tsundu, muutu walwaata bikutu bili mu ungeyene moniaangi kwaa me,
31 na leeli: "Koreneyi, Nziaambi yuyi likuundu la we. Na nde libili moonyi mu libaasila li we li mu uha kwaa bawele.
32 Mu taanga di, tsinduu muutu ku Yopi, na tumusu Simooni wu bubaata Peetero. Nde li ku nzo a Simooni wa musiali a mikaanda mia banyama, na nzo a nde yili mu mukoo a mubu."
33 Me tsindii muutu mawasa-mawasa kwaa we, na we siiri bubwe bu we yiri. Mu taanga di bisi boosi dili nha kulu a Nziaambi, mu uyuu moosi ma Pfumu atumu we mu uleele.»

Peetero ayiisi Koreneyi na kaanda la nde

34 Bu abaandii utsuu, Peetero aleeli: «Mu ngwanya, me maa yaaba ti Nziaambi a ubaasa pe lisobuso nha kati a baata,
35 ka mu pasi ifuumbu, wu uba na likiinzi la Nziaambi, na wu usalila libweeye, sa amonuu wu mubwe nha kulu a Nde.
36 Nde atsindii mandaa ma Nde kwaa basi Iseraeli, mu uyaabisa kwaa bo Ndaa Yimbwe ya iyeenge mu Yiisu Kristo: Ni Nde uli Pfumu a boosi.
37 Beni diayaaba mandaa ma mayilimi mu Yuuda yoosi, bu mabaandii ku Ngalili ku mbisi a libootuu layaabisi Yowani.
38 Beni diayaaba, buni Nziaambi abiaalisi Yiisu musi Nazareti mu Muheebili wa Ngira na mu litu loosi. Muu mu nde akilabuu, akiyiluu ma mabwe, na akibeelese baata boosi ba bakangama kwaa Saatina. Ka Nziaambi ali na Nde.
39 Bisi dili bambaangi mu mioosi mi Nde ayilii mu tsi a Bayuudayo na ku Yeruselemi. Bo badusi nde, bu bamukomi nha muti wa kuruwa.
40 Nziaambi wamusiimbili mu iluumbu kia bitata. Nde wamuhi muswa wa umonuu,
41 a kwaa baata boosi pe, ka ndila kwaa bambaangi ba Nziaambi ba akwisoolo, kwaa bisi ba diadiiri na dianywiiri itwaari na Nde, nha mbisi a tsimbilili a Nde mu babakwa,
42 Nde wadihi litumu mu uyaabisa kwaa baata na uta imbaangi ti ni Nde wu Nziaambi abiaalisi mu ufuundusu ba misii na ba bakwa.
43 Mibili mioosi mili mu ubaata Nde imbaangi: pasi wu usa imiini mu Yiisu, holi nyaalili a masumu mu kuumbu a Nde.»

Bangooyi bayaki Muheebili wa Ngira

44 Peetero bu ali keni mu utsuu, Muheebili wa Ngira abwiilili nha yulu a boosi babakiyuu Ndaa a Nziaambi.

45 Bangaa imiini boosi mu kaba la Bayuudayo, ba bayiri na Peetero bakimii, mu ndaa
bamoni ti bungori ba Muheebili wa Ngira bayitili ka nha yulu a babali a Bayuudayo pe.
46 Ka bo bakiyuu bu bakitsuu mu mandaa ma bumweenyi na bu bakibili bunene ba
Nziaambi. Ka Peetero abwileele:
47 «Buni! Utuu ulii libootuu kwaa baata, ba bamaayaka Muheebili wa Ngira weti bu bisi
ka diayaki?»
48 Nde ahi muswa paa bo baholo libootuu mu kuumbu a Yiisu Kristo. Tumake, bo
baloombi kwaa nde mu udiaala mwaana biluumbu na bo.

11

Peetero atsuuyi nha kulu a libuundu la ku Yeruselemi

1 Batumu na baana ba nguu babali ku itinini kia Yuuda, bayuyi ti bangooyi ka bamaasi-
ingi mandaa ma Nziaambi.
2 Mu taanga di Peetero ayiri avutuu ku Yeruselemi, Bayuudayo babasa imiini mu Yiisu
bakaamisi nde,
3 baleeli: «We maakoto mu manzo ma bangooyi, baata babali a Bayuudayo pe, na we diiri
itwaari na bo!»
4 Ninha, Peetero ayali bo mutata weti bu mioosi miayooyi, nde aleeli diyuu bubwe:
5 «Bu na li ku ngaanda a Yopi mu likuundu, kutso ibala kia muheebili me nabayi monini:
iloo imosi kiasutii, weti tsaanda yinene, yi bakaanga mu matoso mo mana, yamati mu yula,
yatoori natee nha me nali.
6 Bu nakitala iloo kii isooso, me namoni: banyama ba miili mina, na ba ku musiti na ba
makala bali mu ukoo moonyo na banyunyi bali mu uyene mu yula.
7 Nayuyi ndaa yaleeli kwaa me: "Temene, Peetero, dusu na dia bio!"
8 Ka me navutili: "Ngori Pfumu! Mundaa kiasumuu, so a buu pe, iloo ki basa ngiri so
imosi a ibaakoto mu munywa a me pe."
9 Ndaa yabwiyuunu mu yula mu mbala ya dioolo: "Bi Nziaambi atsieemese, we muswa
pe mu umono ti bio biasumuu!"
10 Buu bwamonii mbala tata, na nha mbisi a nhaa iloo kii kiahaati ku yula.
11 Mawasa-mawasa baata batata, bamati ku ngaanda ya Sezare, bayiri ku nzo yi bisi diali,
batsindii bo kwaa me.
12 Muheebili wa Ngira aleeli kwaa me, me yene itwaari na bo. Kwahele a ukenge, me
nayeni na baana ba nguu basamina babali na me nhaa. Bu diatoori, bisi boosi diakoti mu
nzo a Koreneyi.
13 Nde wadiyaabisi buni tumu a Nziaambi amonii kwaa nde mutso nzo na aleeli:
"Tsinduu baata ku ngaanda ya Yopi, na tumusu Simooni wu bubaata Peetero.
14 Nde sa aleele we mandaa ma we uyobuu, we na baata ba nzo a we yoosi."
15 Me bu nabaandii utsuu, Muheebili wa Ngira abwi nha yula bo, weti bu akwibwiilili
bisi.
16 Ni mu buu, me nalibili moonyi mu mandaa ma Pfumu wadileeli: "Yowani abootii mu
maamba, ka beni sa badibootuu mu Muheebili wa Ngira*."
17 Bu ili ti Nziaambi ahi bungori kwaa bo bangooyi, iteesi imosi weti kwaa bisi badiasa
imiini mu Pfumu Yiisu Kristo, ka me ni na mu utuu ukabisa litoono la Nziaambi?»
18 Bu Bayuudayo babasa imiini bamani na uyuu buu, bawuri na pii, babili Nziaambi
baleeli: «Ee, Nziaambi maaha ka kwaa bangooyi pwaasi ya kiingili a mayele yi ibiti bo ku
moonyi wa ngwanya.»

Libuundu la ku ngaanda ya Antioki

19 Ku mbisi a mamalabii, boosi batsiaamii mu mbingisi yabeyi likwa la Estefano. Bayoyi
natee ku itinini kia Fenisi, ku iduku kia Kipiria, na ku ngaanda ya Antioki, kwahele a uyiisi
ndaa a Nziaambi kwaa muutu, so a ndila kwaa Bayuudayo pe.
20 Ka babamosi mu bo babasa imiini, ba ku Kipiria na ku Kireni, bayiri ku Antioki. Kuu,
bo bayaabisi ndaa yimbwe ya Pfumu Yiisu kwaa bangooyi.
21 Litu la Pfumu labwiilili bo. Ni mu buu, litaanga la baata babasi imiini mu Pfumu na
babasieetii kwaa nde, lafuni kwalaa.
22 Ndaa yii yayuyini kwaa libuundu lali ku Yeruselemi. Ni mu buu, bo batsindii Barnaba
ku Antioki.
23 Nde bu atoori, amoni iteesi kia bweese ba Nziaambi mu bo. Ni mu buu, nde ayaangi
na ahamisi bo boosi, mu ukangama mu Pfumu mu mutimi mosi.
24 Barnaba ali muutu wu mubwe, waluulu mu Muheebili wa Ngira na mu imiini. Mu
ndaa yii koongi yalaa yasiingi Pfumu.

* **11:16** 1.5.

25 Tumake, Barnaba ayeni ku ngaanda ya Tarasi mu uyasaa Sawuli.
26 Na bu wamumoni, nde wamubiti ku Antioki. Bo balabisi ilimi kia ibiimbili, itwaari nha kati a libuundu lii, bo bayiisi baata balaa. Ni ku Antioki, mu mbala ya tsiomi bati miyii mia pfumu Yiisu ti bangaa Kristo.

Babasa imiini ba ku Antioki bahi libaasila kwaa babali ku Yuuda
27 Mu biluumbu bii, kaba la mibili lamati ku Yeruselemi mu uyene ku Antioki.
28 Mosi mu mibili mii, wa kuumbu Angabusi atemini, na ayaabisi mutso iteesi kia Muheebili wa Ngira ti, sa uba na nzala yinene mu tsi yoosi yili baata. Nzala me yamonii mu taanga dia Kolodo wali mutini nha yulu a mitini.
29 Ni mu buu, miyii miaholi kesili, weti buli mbahili a muutu-muutu, mu utsinduu libaasila kwaa baana ba nguu bali ku tsi ya Yuuda.
30 Ee, bayilii buu, batsindii libaasila mu mioo mia Barnaba na Sawuli kwaa bakuutu ba babaala ba ku Yeruselemi.

12

Yaakobi badusi, na Peetero bakwaamisi
1 Mu taanga dii, mutini Erode abaandii ukwaamisa babamosi mu ba libuundu.
2 Nde atumi badusu mu mukasa, Yaakobi, mwaana nguu a Yowani.
3 Bu Erode amoni ti Bayuudayo bali na kinyi mu ndaa yii, nde aholi kesili ya ukaanga ka Peetero. Nde ayilii buu mu taanga dia biluumbu bia mapa ma bahele ufunusu.
4 Erode akaangi Peetero, wamuloosi mu perese, na ahi litumu kwaa makaba mana ma masodaare mu ukebe nde. Aholi kesili ti nha mbisi a mukuungi wa Paaka, nde sa wamufuundusu nha kulu a baata.
5 Peetero ali bakebe mu nzo a perese, ka libuundu lakihama mu ukuundu Nziaambi mundaa nde.

Tumu a Nziaambi apalisi Peetero mu nzo a perese
6 Mu butsuu batswaamini iluumbu ki Erode aholi kesili, bu ali na tsimi ya ufuundusu nde nha kulu a baata, Peetero ali ala tolo nha kati a masodaare moolo. Bakutu nde mikuru mioolo mia bitali mu mioo. Na nha munywa a nzo a perese basuusi bakebi.
7 Itsundu-a-tsundu tumu a Pfumu amonii na liyalila layalisi itsuru ya nzo a perese. Tumu asiimbili Peetero bu ateti nde mu libaanzi na aleeli: «Temene mu mawasa!» Mikuru miabitali miamatii mu mioo mia nde na miabwi.
8 Nha mbisi a nhaa, tumu a Nziaambi aleeli kwaa nde: «Lwaata ikutu kia we, kutu kobo a we, lwaata bikoori bia we ka.» Nde ayilii buu. Tumu abwileele kwaa nde: «Lwaata iyungu kia we na duku me.»
9 Peetero apali mu perese na aduki tumu. Nde a akiyaaba pe ti mi tumu akiyuluu ali mia ngwanya, ka nde atsimi ti mii mioosi ali monini.
10 Bu baluti kaba latsiomi la bakebi, tumake lamoolo, batoori nha munywa a nzo wa bitali wuli mu uha kuulu ya upala ku mbari a nzo a perese, mu ukoto mu ngaanda. Munywa a nzo wuu, mu inde makulu adibini nha kulu a bo. Bo bapali na baswesii nha peembi a kuulu, na nhaa na nhaa, tumu asiisi Peetero.
11 Ni buu, Peetero avutii mu imuutu kia nde, aleeli: «Mu taanga di, me maayaaba mu ngwanya ti: Pfumu atsinduu tumu a nde. Na nde maakuulu me mu mioo mia Erode, na mu bubi boosi ba Bayuudayo bali na tsimi ya uyiluu mu me.»
12 Bu amani uyaaba ndaa, nde ayeni ku nzo a Mari, nguu a Yowani wu bubaata kuumbu Malako. Baata ba balayi ali bakukini kuu na bakikuundu Nziaambi.
13 Bu akombiti nha munywa a nzo, booyi la mukaasa kuumbu a nde Roode, asweesii mu udibili nzo.
14 Nde ayaabi muniingi a ndaa a Peetero. Na kutso kinyi yoosi, nde a adibili nzo pe. Nde adumi tiini mu uyayaabisa ti: «Ni Peetero li mukomboto.»
15 Bo baleeli kwaa nde: «We li lari!» Ka nde ahami mu uta imbaangi ti: «Ngwanya, ni Peetero.» Bo babisi, baleeli: «Ngori! Wuu tumu a Nziaambi wuli mu ukebe nde!»
16 Ka Peetero ahami mu ukomboto, natee bu badibili nzo. Mu taanga di bo badibili munywa a nzo, bo bakimii bu bamumoni.
17 Peetero wabawurisi bu anaayi koo kia nde nha munywa. Nde wabayaabisi buni Pfumu wamupalisi mu nzo a perese na abwileele: «Diyaabisa buu kwaa Yaakobi na baana ba nguu bakimi.» Bu apali, ayeni ku peembi kimi.
18 Busi bu bakieeri, nyingi-nyingi yabwi nha kati a masodaare. Bafulisini: «Peetero, mima abwaani na mio?»
19 Erode atumi ti basaa Peetero, ka a bamusolili pe. Nde atumi ti bafuulu masodaare: «Kuni Peetero ali?» Na nha mbisi, ahi litumu la udusu masodaare maa. Tumake Erode

asiisi itinini kia Yuuda na ayeni ku ngaanda ya Sezare. Nde adiaali kuu mu mwaana taanga hoolo.

Likwa la mutini Erode Angiripa

20 Mutini Erode ali na itaata na basi Tiro na basi Sidoni. Bia udia ku mangaanda ma Tiro
na Sidoni biakimata ku tsi a Erode. Mundaa yi, bo baloombi uvuutu iyeenge na nde. Ni mu
buu basi Tiro na basi Sidoni baloombi libaasili kwaa Balositi, mukebi a itsuru kia nzo kia
mutini. Mu itwaari, bo bayimono Erode paa bavuutu iyeenge.
21 Mu iluumbu ki bayesini, Erode, bu alwaati bikutu bia ipfumu adiaali nha mbata a
ipfumu, na atsuuyi kwaa bo nha kula a baata boosi.
22 Baata bakiloo: «Wuu na wu a muutu pe li mu utsuu, ka inzia-nziaambi!»
23 Nhaa na nhaa, Tumu a Pfumu ateti Erode, mundaa ti nde asiayi uholo likiinzi lafwaana
ndila kwaa Nziaambi. Nde akwiiri, na batungu bamudiiri.
24 Bunu, mandaa ma Nziaambi mayabini kwalaa.
25 Barnaba na Sawuli bu bamani isala kia bo ku Yeruselemi, bavutii, na babiti Yowani
wu bubaata Malako.

13

Muheebili wa Ngira asooli Barnaba na Pawuli

1 Mu libuundu la ku Antioki, kwali na mibili na miyiisi: Barnaba, Simeoni wu bubaata
«mu piindi», Lukio wa musi Kireene, Manayi mbaayi a Erode* wa bungebe, na Sawuli.
2 Bu bali mu ukuundu Pfumu Nziaambi na udii mutuutu, Muheebili wa Ngira aleeli:
«Ditakala nha peembi Barnaba na Sawuli ba me nasoolo mu isala kia me.»
3 Bu bamani udii mutuutu na ukuundu, banayi bo mioo mu uha bolisieeme na banyaali
bo bayene.

Barnaba na Sawuli ku iduku kia Kipiria

4 Muheebili wa Ngira bu wabatsindii, bo basutii ku ngaanda ya Selesi, na bakoti mu
bootu, bo bayeni ku iduku kia Kipiria.
5 Bu batoori ku Salamini, bo bayaabisi ndaa a Nziaambi mu manzo ma makutunu ma
Bayuudayo. Yowani† ali na bo mu uha libaasila.
6 Nha mbisi, bu basiabii iduku kia Pafos, bo bamoni Muyuudayo mosi ngaa paanda. Nde
akimonuu ti mubili, kuumbu a nde Bari Yiisu.
7 Nde ali kwaa mutumi a iduku wa kuumbu Seringi Pawula, muutu ngaa mayele. Nde
atumisi Barnaba na Sawuli mu nzala a uyuu mandaa ma Nziaambi.
8 Ngaa paanda me, wuli kuumbu a nde Elima, adwaanisi Barnaba na Sawuli, paa
akoonoso mutumi mu usa imiini mu Nziaambi.
9 Ka mono, Sawuli wu bubaata ka Pawuli, waluulu mu Muheebili wa Ngira, wamutali
isooso,
10 aleeli: «We li mwaana a Saatina, muutu waluulu mu pia na mukwibi, mutaata
a mandaa ma libweeye. Ki taanga we unyaala utekese makuulu ma Pfumu ma mali
masuungunu?
11 Ka mono, mu taanga di: koo kia Pfumu ika nha yulu a we. We sa ba ingima-ngimi, na a
ubwa mono pe liyalila la tari mu mwaana taanga hoolo.» Nhaa na nhaa pimisi diabwiilili
Elima, adieengili na asiayi koo ki ibaasila nde.
12 Bu mutumi amoni mamayilimi, nde asi imiini mu Pfumu, mundaa mutimi a nde
anemini mu nziisili.

Pawuli na Barnaba batoori ku Antioki ya ku Pisidi

13 Bu bakoti mu bootu ku ngaanda ya Pafos, Pawuli na babali na nde batoori ku ngaanda
ya Peringi, ya ku itinini kia ku Pamfili. Yowani wabasiisi, na avutii ku Yeruselemi.
14 Bo ka basiisi ngaanda ya Peringi, batoori ku ngaanda ya Antioki ku itinini kia Pisidi.
Bo bakoti mu nzo a makutunu ma Bayuudayo, mu iluumbu kia Saba, na badiaali.
15 Nha mbisi a taangili a Mikele na mibili, bakuutu ba nzo a makutunu ma Bayuudayo
batsindii mukeenzi kwaa bo: «Baana ba nguu, so dili na ndaa ya pamisi ya uleele kwaa
baata, ditsuu.»
16 Pawuli, atemini na anaangili koo, mu usaa utsuu: «Baata ba Iseraeli na beni badili mu
ubatili Nziaambi boomo, diyuu!
17 Nziaambi a baata ba Iseraeli, asooli bataayi ba bisi. Na afunisi koongi yii, bu yo yali
mu bumweenyi ku tsi ya Ngipiti. Na mu litu la koo kia nde, Nziaambi wabapalisi mu yo.
18 Nde wababaasili mu bilimi helape maku mana mutso tsi ya hele a baata.

---

* **13:1** *Erode* Mutini wakitumu itinini kia Ngalili. † **13:5** *Yowani* Yowani ali kuumbu kimi Malako.

19 Na bu afuusi bifuumbu tsaamba bia baata mu tsi a Kaana. Nde ahi tsi yii mukobo kwaa
baata ba nde.
20 Mandaa maa moosi madiingi helape makama mana na maku mataana ma bilimi.»
«Na nha mbisi, nde wabahi banzioonzi natee mu taanga dia mubili Samweli.
21 Tumake, bo baloombi ti babiaalisa mutini nha kati a bo, na Nziaambi wabahi Sawuli,
mwaana a Kiisi, baala la mu ifuumbu kia Bezami, watumi bo mu bilimi maku mana.
22 Bu amaasi Sawuli, nde wabahi mutini Daavidi, wu Nde ati imbaangi ki: "Me maasololo
Daavidi, mwaana a Yesi, muutu wu li mu uha mutimi a me kinyi, nde sa ayiluu weti buli
manzala ma me‡."
23 Mu ifuumbu kia mutini Daavidi, Nziaambi atsindii Yiisu wu uvuusu baata ba Iseraeli
weti bwali lilasini la nde.
24 Tswaamina a nzirili a Yiisu na mbaandila isala kia nde, Yowani Mubootii ayaabisi
kwaa ifuumbu kioosi kia Iseraeli, ti bafwaana usobo ndiaatili na ukiingili mayele ma bo.
Nha mbisi baholo libootuu, paa bavutuu kwaa Nziaambi.
25 Yowani Mubootii ku manini a isala kia nde, akileele: "Mu matsimi ma beni, me na
ndi? Me a ndi wuu wu beni dili mu ukebe pe! Ka nde li mu uyira nha mbisi a me, na me a
nafwaana pe mu unyangila misiingi mia bikoori bia nde."»
26 «Baana ba nguu ba me, baata ba ifuumbu imosi kia Abraami, na beni bakimi ba dili mu
uha Nziaambi likiinzi, kwaa bisi a beni batsindii ndaa yi ya liyobolo.
27 Ka basi Yeruselemi na bapfumu ba bo a babwilibili moonyi pe ti Yiisu ayiri ku bo
uyobolo. Na bo a bayaabi pe mambiindili ma mandaa ma mibili, ma bali mu utaanga mu
pasi iluumbu kia puumini. Ka bo bakuusi mandaa maa bu bamufuundisi.
28 Bo baloombi kwaa Pilato mu udusu nde, bunu a babayi mu nde toono ya uhoolo nde
kesili ya likwa pe.
29 Bu bamani ukuusu moosi ma basonuu mundaa nde, bamusutili nha kuruwa, na
bamusuusi mutso ngili.
30 Ka Nziaambi wamusiimbili mu babakwa.
31 Mu biluumbu bialaa, Yiisu amonii kwaa baa babayeni na nde itwaari, umatuu ku
Ngalili natee ku Yeruselemi. Bo bali bambaangi ba nde nha kulu a baata ba Iseraeli.
32 Na bisi, dili mu uyaabisa beni Ndaa Yimbwe: yili lilasina li Nziaambi asiiri kwaa
bataayi ba bisi.
33 Nziaambi kuhisi lilasini li kwaa bisi, baana ba bo, bu asiimbili Yiisu mu likwa.
Basonuu mu mukaanda wa Mikuunga mu kiiti kia bioolo:
"We ni Mwaana a me,
lolo li, me ka taayi kwaa we."
34 Nziaambi ayaabisi ti nde sa asiimbili Yiisu mu babakwa, paa nyutu a nde yinyaala ubolo,
buu ni bu aleeli:
"Me sa nadiha lisieeme la ngira,
li nadilasini kwaa Daavidi,
lo lili la ngwanya."
35 Ni buu, nde ali mu uleele ka, mu kiiti ikimi:
"We a unyaala pe nyutu a wa we wa ngira yikoto mu mbolili✡."
36 Bu Daavidi amani usala mu isieende kia nde, weti bwali kesili a Nziaambi, nde akwi.
Bamudii nha peembi a bataayi ba nde, na nyutu a nde yaboli.
37 Kasi nyutu a wuu, wu Nziaambi asiimbili mu likwa, a yamoni mbolili pe.
38-39 Baana ba nguu ba me, beni diafwaana uyaaba ti nyaalili a masumu, badiyaabisi yo mu
Yiisu. Ka Mikele mia Mooso a miatuu pe ukitisi beni baata bafwaana nha kulu a Nziaambi.
Ni mu buu, pasi nde wu usa imiini mu Yiisu, sa aholo nyalili a masumu ma nde moosi na
sa ayobuu.
40 Ni mu buu, disa mayele, paa ma maleeli mibili mahele ubwiilili beni:
41 "Ditala, beni ba ngaa liwaa,
dikimuu na difuu!
Ka me ni yiluu ndaa bu beni dikini moonyi,
yi beni dihele usiingi mbii ti baleeli beni yo mu uleele§!"»
42 Pawuli na Barnaba bu bapali mu nzo a makutunu a Bayuudayo, ba baloombi mu
ubwatsuu mu ndaa yii mu iluumbu kia puumini kikaayira.
43 Mvuutini bu yatsiaamii, Bayuudayo babalayi na baata bakimi bakangimi mu libu-
undu la Bayuudayo, baduki Pawuli na Barnaba. Bo babahamisi mu ukangama mu bweese
ba Nziaambi.

‡ **13:22** 1Sa 8.5,19; 10.21; 13.14; 16.12; Mkg 89.21. ✡ **13:35** Mkg 2.7; Yes 55.3; Mkg 16.10 § **13:41** Abk 1.5

44 Saba la duki, ngaanda yoosi yavuutini mu uyuu mandaa ma Pfumu.
45 Bayuudayo, bu bamoni makoongi ma baata, baluuli mu musoyi, mu bitari badwaanisi miakileele Pawuli.
46 Ka Pawuli na Barnaba mu ilimbisi kioosi baleeli: «Aba bwafwaana ti ndaa a Nziaambi bakwayaabisa yo kwaa beni. Bu beni dibisi yo uholo, na bu beni dimoni beni bameme ti, beni a diafwaana pe mu ukoto mu moonyi wa bilimi na bilimi, mundaa yii, bisi dimaakiinguu kwaa bangooyi.
47 Ka Pfumu wadihi litumu li:
"Me nabiaalisi we mu uba liyalila la baata ba matsi makimi,
mu ubiti liyobolo natee kwasuku toto✡."»
48 Mu taanga di bangooyi bayuyi buu, bamoni kinyi, babili mandaa ma Pfumu. Na boosi ba bataasili mu uhoolo moonyi wa bilimi na bilimi, basi imiini mu Pfumu.
49 Mandaa ma Pfumu matsiaamii mu tsi yoosi.
50 Ka bapfumu ba Bayuudayo batsindi bakaasa ba likiinzi bakikuundu Nziaambi na pfuundu a ikuutu kia ngaanda. Bo bakoti mu ubingisi Pawuli na Barnaba, natee bu bapalisi bo mu tsi a bo.
51 Pawuli na Barnaba bakubili lifuundu la miili mia bo, mu ulibili bo mu mimibi mibayilii nha kulu a bo, na bayeni ku ngaanda ya Ikonio.
52 Ka miyii miali ku Antioki mialuuli mu kinyi na mu Muheebili wa Ngira.

14

Pawuli na Barnaba ku ngaanda ya Ikonio

1 Ku ngaanda ya Ikonio, Pawuli na Barnaba bakoti ka mu nzo a makutunu ma Bayuudayo, bo bayiisi koongi yinene ya Bayuudayo na basi Eleene. Mundaa a nziisili a bo, baata babalayi basi imiini mu Pfumu.
2 Ka Bayuudayo, ba babisi usa imiini mu Pfumu, batsindi bangooyi mu uba na matsimi ma mabi mu baana ba nguu.
3 Pawuli na Barnaba badiaali ku ngaanda yii, mwaana taanga dialaa. Bo batsuyi mu ndaa bweese ba Pfumu mu ilimbisi kialaa. Ni kuu, Pfumu Yiisu ahi bo litu la usa bimaanga na biliimbi bialaa, mu uhamisa na umweese ti nziisili a bo yili ya ngwanya.
4 Mutso ngaanda, koongi yakabii: ba bamosi bayeni mu kaba la Bayuudayo, bana mu kaba la batumu.
5 Baba moosi mu Bayuudayo na bangooyi na bakuutu ba bo bakiyilimi mu umweese bo pasi na utete bo mamanya.
6 Bu Batumu bayaabi buu, bo babati ku itinini kia Likawonia, na bayisweeme ku ngaanda ya Lisitara na ya ku Derebe na mu mambuu madiengelele ma ngaanda maa.
7 Kuu bo bayiisi Ndaa Yimbwe.

Pawuli na Barnaba ku ngaanda ya Lisitara

8 Ku ngaanda ya Lisitara, kwali na muutu mosi wali wabobo miili, nde ali ikata umata bu babutu nde na a akituu udiaata pe. Bu ali adiaala,
9 nde akiyuu Pawuli mu utsuu. Pawuli atali nde isooso, na bu amoni ti nde ali na imiini mu uvuu,
10 nde aleeli mu ndaa yinene: «Temene na suungunu!» Mbala mosi nde adumii, atemini na adiaati.
11 Bu bamoni ma Pawuli ayilii, makoongi maloyi mu ndaa a basi Likawonia: «Banziaambi bamaafwaanina na baata na bamaasutuu kwaa bisi!»
12 Bo bateeri Barnaba mu kuumbu ya «Zewusi» na Pawuli «Erimesi», mundaa ti Pawuli ni nde wakitoosolo mandaa.
13 Nzo a nziaambi wa kuumbu Zewusi ali nha kotili a ngaanda. Ngaanga a nziaambi a Zewusi abeyi balumi ba bangoombo babadii bifulu, na asuusi bo nha munywa a lipaanga la ngaanda. Mu itwaari na koongi, nde ali atoono udusu bangoombo baa mu uha bungori ba diki kwaa ba tumu.
14 Ka bu Pawuli na Barnaba bayuyi buu, bo bakaki bikutu bia bo, mu umweese ngebe na tsionyi dia bo na bakoti mu mawasa kutso koongi, mu uyene aloo:
15 «Banduu ba me, mu ima dili mu uyiluu mandaa ma pili yii? Bisi ka dili baata weti beni! Bisi dili mu uyaabisa beni ndaa yimbwe, paa beni dinyaala mandaa mahele a ndutu, mu uswesuu kwaa Nziaambi wa moonyi wayiluu yula na tsi, mubu na bioosi bili mu bio.
16 Mu taanga dikulu, nde ahi muswa kwaa bifuumbu bioosi, mu uduku makuulu ma bo makulu.

✡ **13:47** Yes 49.6

17 Ka bunu, mu umweese imbaangi kia nde, nde li mu uyiluu ma mabwe bu ali mu uha
beni bamvulu ba mayula paa bikunu bia beni bimene, na beni dikukuu bio mutaanga
diafwaana. Nde li mu uha beni bia udia, na uyaangisa mitimi mia beni.»
18 So bu baleeli maa, bo a batuyi pe mu ukabisa matsimi ma baata, ma uha bo bungori.
19 Ni mu buu Bayuudayo ba bamati ku Antioki na ku Ikonio bu bayiri, batsindi koongi
mu uyiluu mamabi kwaa batumu. Bo bateti Pawuli mamanya, na bamukooyi ku mbari a
ngaanda, bu bakitsimi ti maakwa.
20 Ka miyii bu miamudiengilili, nde atemini na akoti mu ngaanda. Bukia ngwaali nde
ayeni na Barnaba ku ngaanda ya Derebe.

Pawuli na Barnaba bavutii ku ngaanda ya Antioki

21 Pawuli na Barnaba bu bamani uyaabisa ndaa yimbwe kutso ngaanda ya Derebe
babayi miyii mialaa. Bo bavutii ku ma ngaanda ma: Lisitara, Ikonio na Antioki ya ku Pisidi.
22 Bo bakihamisa na uha mifuri kwaa miyii mu ukangama kutso imiini, bu bakileele:
«Bisi a beni diafwaana umono pasi dialaa mu ukoto mu Ipfumu kia Nziaambi.»
23 Pawuli na Barnaba basooli bakuutu mu pasi libuundu. Bu bamani ukuundu Nziaambi
na udii mutuutu, bo bayeelili bo kwaa Pfumu wuu wu bo basa imiini.
24 Tumake, bo batabi itinini kia Pisidi, na batoori ku itinini kia Pamfili.
25 Bu bamani uyiisi mandaa ma Nziaambi ku ngaanda ya Peringi, bo bayeni ku ngaanda
ya Atalia.
26 Umatuu ku Atalia, bo bakoti mu bootu mu uyene ku Antioki, kuu ku bo baholi bweese
ba Nziaambi, mu isala ki bo bamaakuusu.
27 Bu batoori, bakukii libuundu, na bayaabisi moosi ma Nziaambi ayilii itwaari na bo.
Pawuli na Barnaba babiindili kwaa bo buni Nziaambi adibili kuulu yi bangooyi busa imiini
mu nde.
28 Na bo badiaali kuu taanga dialaa na miyii mia ku Antioki.

15

Pfuundu a ikuutu kia libuundu la Yeruselemi

1 Kaba la baata ba bamati ku tsi ya Yuuda batoori ku ngaanda ya Antioki, bakiyiisi baana
ba nguu mbii bu: «So a bakesi pe beni na baana ba beni ba babaala, weti buli mikele mia
Mooso, Nziaambi a uyobolo beni pe.»
2 Pawuli na Barnaba batuli kaama la mifuri na bo mu ndaa yii. Nha mbisi, bo baholi
kesili ti Pawuli, Barnaba na kaba la baata baa, bayene ku Yeruselemi paa batsuu mu ndaa
yii, nha kulu a batumu na bakuutu.
3 Libuundu lahi kwaa bo libaasila lafwaana mu mudieenge. Bo balabii mu kuulu ya
itinini kia Fenisi na kia Samaria, bo bakiyene ayaabisa buni bangooyi ba meni miaanzi
mu Pfumu. Ndaa yi yahiiri kinyi yalaa kwaa baana ba nguu boosi.
4 Bu boboosi batoori ku Yeruselemi, baana ba nguu ba libuundu, batumu na bakuutu
bayaki bo. Pawuli na Barnaba bayaabisi mi Nziaambi ayilii itwaari na bo.
5 Kaba la baata mu libuundu la Bafarisi babasi imiini mu Nziaambi, batemini na baleeli
ti: «Toono ukese babali a Bayuudayo pe na uleele kwaa bo mu utumumu mikele mia
Mooso.»
6 Batumu na bakuutu bavuutini mu ukengese ndaa yii.
7 Ku mbisi a kaama la mifuri, Peetero atemini na wabaleeli: «Baana ba nguu, beni
diayaaba ti umatuu belepe, Nziaambi asooli me nha kati a beni, paa me yaabisa Ndaa
Yimbwe kwaa bangooyi bayuu na basa imiini.
8 Nziaambi wayaaba mitimi mia baata boosi, bu ahi bo Muheebili wa Ngira weti bu ahi
kwaa bisi ka, nde li mu umweese ti nde asiingi ka bangooyi.
9 Nde a asi lisobuso pe nha kati a bisi a beni na bo, mundaa nde atsieemisi mitimi mia bo
bu basiiri imiini mu Nziaambi.
10 Mu taanga di, mu ima beni ditooni usongo Nziaambi? So diyilii buu dili mu unaa
mufunu waleme nha yulu a miyii, wuli umatuu bataayi babisi, natee bisi bameme
diakooni nde unaangila.
11 Ka mu imiini, mu bweese ba Pfumu Yiisu diyobuu, mu iteesi imosi na bo ka.»
12 Mvuutini yoosi yawuri na pii, na yo yayuulili Barnaba na Pawuli, babayaabisi bo
biliimbi na bimaanga bi Nziaambi a yilii mu bo nha kati a bangooyi.
13 Bu bamani utsuu, Yaakobi aleeli: «Baana ba nguu, diyuu me!
14 Simooni Peetero abiindili, buni mu mbaandili Nziaambi asooli nha kati a babali
bangooyi, baata ba buba ba nde.
15 Mandaa ma mafwaanina na mamaleeli mibili, mbii bu basonii:
16 "Nha mbisi a nhaa, me sa bwayiri, bu leeli Pfumu,

mu ubwa tuungu nzo a Daavidi ya ba ya maabwa,
me sa bwatuungu bibaa, na me sa bwatemse yo.
17 Paa baata babamosi ka basaa Pfumu,
ee, bifuumbu bikimi bikaasieetuu kwaa me sa baba baata ba me.
Bu leeli Pfumu,
18 me wakwiyaabisa minhana mia me umatuu bele pe✡.”»
19 Yaakobi abwileele ti: «Ni mu buu, me ndi itwaari na babali mu utsimi ti, bubwe pe mu umweese bangooyi babamaasiingi Nziaambi pasi.
20 Ka disonuu bo mukaanda paa banyaala udia banyama basuumuu ba baha bu ngori kwaa biteyi, banyaala tsoongili, na banyaala udia banyama babahele upalisa makili, na banyaala udia makili.
21 Mundaa umatuu taanga dikulu, baata bali mu uyiisi Mikele mia Mooso mu mangaanda moosi, na bali mu utaanga mio mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo, mu pasi iluumbu kia Saba.»

Mukaanda wasonuu Batumu kwaa bangaa Kristo ku Antioki

22 Ni mubuu, batumu na bakuutu itwaari na libuundu loosi, bamoni ti bubwe mu usoolo baata nha kati a bo na mu utsinduu bo, itwaari na Pawuli na Barnaba, ku ngaanda ya Antioki. Ninha basooli: Yude, wu bubaata Barisabase, na Sila, babali na litumu nha yulu a baana ba nguu.
23 Bahi bo mukaanda wu basonuu weti bu: «Baana banguu ba beni batumu na bakuutu ba libuundu, bisi diheeri “mabwe kwaa beni” baana ba nguu ba bisi babali a Bayuudayo pe, babali ku ngaanda ya Antioki, ku tsi ya Siria na ku itinini kia Silisi.
24 Bisi diayuu ti kaba la baata baba mati kwaa bisi, ba bisi diahele uhaa muswa, bayawungusu beni na bamweese beni ngebe mu tsuyili a bo.
25 Ni mu buu, mu itwaari bisi diaholo kesili ya usoolo baata, na utsinduu beni bo. Baata me bali mu uyiri kuulu moosi na banduu ba bisi ba litoono, Barnaba na Pawuli,
26 babayeelili moonyi a bo mu isala kia Pfumu a bisi Yiisu Kristo.
27 Ni mu buu, bisi ditsinduu beni Yude na Sila, paa bo bayaabisa beni bo makulu ma bisi diasonuu mu mukaanda wu.
28 Ni mu buu, Muheebili wa Ngira na bisi bameme, dimaamono ti bubwe pe mu ubwanaa beni mifunu mikimi. Ka beni diafwaana kele ukiinzi mikele miinami mili na ndutu:
29 a didia pe banyama ba baha bungori kwaa biteyi, a didia pe makili, udia ka pe banyama babahele upalisa makili, na dinyaala tsoongili. So beni dikiinzi tumini yii yoosi, beni diyilii bubwe. Ka mabweele.»
30 Babatsindii bayeni na batoori ku ngaanda ya Antioki, bakukii libuundu na bahi mukaanda.
31 Bu bataangi mukaanda, bayaangi mu pamisi yi bo babayi mu mandaa ma basonuu.
32 Yude na Sila, babali mibili, batsuyi mu idii kialaa kwaa baana ba nguu, mu uhamisa bo na uha bo mifuri mu imiini kia bo mu Nziaambi.
33 Bo balabisi idii ki ikee kuu, tumake bakabii mu iyeenge na baana ba nguu, na bo bavutii kwaa babatsindii bo. [
34 Ka Sila amoni ti bu bwee mu usaala ku Antioki, Yude avutii nde bake ku Yeruselemi.]
35 Pawuli na Barnaba basiaali wa bo ku Antioki, itwaari na ba bamosi, bo bayiisi na bayaabisi Ndaa Yimbwe ya Pfumu.

Pawuli na Barnaba bakabii

36 Ku mbisi a taanga hoolo, Pawuli aleeli kwaa Barnaba: «Divutuu mu uyene amono baana ba nguu mu mangaanda moosi ku diayaabisi ma ndaa ma Pfumu, paa diyaaba mu ki iteesi bo bali.»
37 Barnaba asiingi tsimi a Pawuli, ka nde ali atoono ti bo bayene itwaari na Yowani wu bubaata ti Malako.
38 Ka Pawuli a asiingi pe tsimi yii, mundaa ti Yowani wababati na asiisi bo ku itinini kia Pamfili bu bali keni a bamana pe isala.
39 Kaama bu lahami, bo bakabii. Barnaba aholi Malako, bakoti mu bootu na bayeni ku iduku kia Kipiria.
40 Pawuli asooli Sila mu uyene na nde mu midieenge. Baana ba nguu baloombili bo bweese ba Pfumu, tumake bo bayeni.
41 Pawuli atabi tsi ya Siria na itinini kia Silisi mu uyene ahamisa mabuundu ma Nziaambi.

✡ **15:18** Amo 9.11-12

16

Timoteo ayeni itwaari na Pawuli na Sila

1 Pawuli atoori ku ngaanda ya Derebe na ku ngaanda ya Lisitara. Kuu kwali na muyii
mosi, kuumbu a nde Timoteo, nguu a nde Muyuudayo, wakitii ngaa imiini, ka taayi a nde
ali musi Eleene.
2 Baana ba nguu ba ku Lisitara na ba ku Ikonio bakita imbaangi ki ibwe mu ndiaatili a
nde.
3 Pawuli ali atoono udieenge na nde. Bu wamuholi, wamukesi bubaala, mundaa
Bayuudayo ba bali mu bitinini bii, ka boosi ali bayaaba ti taayi a nde ali musi Eleene.
4 Mu mangaanda ma bakilabuu, bo bakiyaabisa kwaa bangaa imiini, kesili yaholi
batumu na bakuutu ba Yeruselemi, na bakiloombo kwaa bo mu utumumu kesili yii.
5 Mabuundu ma Nziaambi makihama mu imiini na makifunu mu litaanga la baata
iluumbu pasi iluumbu.

Pawuli abayi monini ku ngaanda ya Trowasi

6 Muheebili wa Ngira a ahi pe bo muswa mu uyaabisa ndaa a Nziaambi mu itinini kia
Asia. Ni mu buu, bo batabi bitinini bia Firingia na Ngalatia.
7 Bu batoori bebele na itinini kia Misia, bo babayi tsimi ya uyene ku itinini kia Bitinia.
Ka Muheebili a Yiisu a wabahi muswa pe.
8 Tumake, bu batabi Misia, bo basutii ku ngaanda ya Trowasi mu mukoo a mubu.
9 Mu butsuu, Pawuli abayi monini. Nde amoni musi Masedwane mosi atemene,
wamusiiri ndoombili yi: «Yiri ku tsi ya Masedwane, mu uyabasila bisi!»
10 Mu mawasa, nha mbisi a monini yii, bisi diasayi mu uyene ku tsi ya Masedwane,
mundaa dia siiri ilimbisi ti Nziaambi waditiiri mbili, mu ubiti Ndaa Yimbwe kwa baata
ba ku itinini kii.

Lidi amene miaanzi mu Pfumu ku ngaanda ya Filipi

11 Bisi diakoti mu bootu nha Trowasi, diayeni ku iduku kia Samotarasi, na iluumbu
kiaduki diatoori ku ngaanda ya Neyapoli.
12 Bu diamati kuu, bisi diayeni ku ngaanda ya Filipi, ngaanda yinene yatsiomi mu tsi ya
Masedwane, yo yali ku tsini a litumu la basi Looma. Bisi dialabisi biluumbu bialaa mu
ngaanda yii.
13 Mu iluumbu kia saba, bisi diapali ku mbari a ngaanda, na diayeni ku mukoo a nziali.
Kuu, bisi diakitsimi ti dituu umono mbuu ya likuundu ya Bayuudayo. Bisi diadiaali na
diatsuyi kwa Bakaasa babali bakukunu nhaa.
14 Mosi mu bakaasa baa, kuumbu a nde Lidi, musi ngaanda ya Tiatiri, nde ali muyalii a
matsaanda matala mamabwe mabeenge, na ali mukuundi a Nziaambi. Nde akiyuu bisi.
Pfumu adibili mutimi a nde, paa nde asiingi mandaa makileele Pawuli.
15 Babootii nde na kaanda la nde loosi. Nha mbisi, nde waditimbila ku nzo a nde, na
aleeli weti bu: «So beni dimoni ti mu ngwanya me maasa imiini mu Pfumu, diyadiaala ku
nzo a me.» Na nde wadibamii mu usiingi ndoombili a nde.

Baloosi Pawuli na Sila mu nzo a perese ku Filipi

16 Iluumbu imosi bu diakiyene ku mbuu ya likuundu, musiali mosi wa mukaasa
ayibwaana bisi: nde ali na muheebili wu mubi, wa mbomo, wakibiti nde mu uteese
mandaa ma mu uyiri ku kulu. Nde akibee mboongo dialaa kwaa bapfumu ba nde, mu
uteese kwa nde.
17 Bu diakiyene na Pawuli, mukaasa wuu akiduku bisi nha mbisi, mu uyiri aloo mu
mifuri ti: «Baata ba, basiali ba Nziaambi a Puungu bali! Bo bali mu uyaabisa beni kuulu
yili mu ubiti ku liyobolo.»
18 Nde ayilii buu mu biluumbu bialaa. Mu manini, Pawuli akoli kesi, asieetii, na aleeli
kwaa muheebili wuu: «Mu kuumbu a Yiisu Kristo, me ni tumu we mu upala mu mukaasa
wu!» Mu taanga diinadii, muheebili wu mubi apali mu nde.
19 Bu bapfumu ba mukaasa wuu, bamoni ti bo ka utuu pe ubwasalila nde mu ubaa
mboongo, bo bakaangi Pawuli na Sila na bakoosili bo nha kulu a batumi, nha kati a mbari
ku baata bubaa vuutunu.
20 Bo babiti bo kwaa bafuundisi ba basi Looma, na baleeli: «Baata ba bali Bayuudayo, bo
bali mu usa butsa-butsa mu ngaanda a bisi.
21 Bo bali mu uyiisi bisi bipfu, bi bisi basi Looma diahele na muswa mu usiingi so a bu pe
mu usalila bio.»
22 Baata boosi bakoli bo kesi. Bafuundisi bahi muswa wa umaasa Pawuli na Sila bikutu,
na batumi ti batete bo bikoti.

23 Bu bamani mu utete bo bikoti bialaa, badumini bo mu perese. Tumake batumi kwaa
mukebi a nzo a perese mu uyiluu ukebe bo bubwe.
24 Bu mukebi aholi tumini yii, nde wabadumini kutso itsuru kia tsieelele kia nzo a perese,
na akuti miili mia bo mu bikoolo.
25 Mu kati a kati a butsuu, Pawuli na Sila bakikuundu na bakiyimbi mu ubili Nziaambi.
Makori makimi ma mali mu nzo a perese makiyuu bo.
26 Itsundu-a-tsundu, toto dianyingini mu mifuri, ibwa kia nzo a perese ka kianyingini.
Nhaa-na-tsi minywa mia nzo a perese mioosi miadibini na mikuru mia bitali mibakuti
makori moosi ma mali mu perese mianyangii.
27 Mukebi a perese asiimbii bu amoni ti minywa mia nzo a perese ka bwaasi. Nde aholi
mbeeri ya mukasa paa adusu nyutu, mundaa atsimi ti makori ma maabata.
28 Ka Pawuli aloyi mu mifuri mioosi, aleeli: «Adusu nyutu a we pe, bisi boosi nha dili.»
29 Ni mu buu, mukebi a perese aloombi mwiindi, nde akoti mu mawasa mu itsuru kiali
makori, na nde abwi nha miili mia Pawuli na Sila kutso utehete mu boomo.
30 Tumake, nde apalisi Pawuli na Sila ku mbari, na afuuli bo: «Bataata, me ima nafwaana
usa paa ti me yobuu?»
31 Bo bavutuli: «Sa imiini mu Pfumu Yiisu na we sa yobuu, we na baata ba nzo a we yoosi.»
32 Na bo bayaabisi ndaa a Pfumu, kwaa nde na kwaa boosi babali mu nzo a nde.
33 Mu butsuu baa na baa, mukebi a perese aholi Pawuli na Sila, aswaayi maputu ma bo.
Na nha mbisi, bamubootii, na baata boosi ba nzo a nde.
34 Nde abiti Pawuli na Sila ku nzo a nde, na wabahi biloo bia udia. Mukebi a perese na
boosi ba mu nzo a nde baluuli mu kinyi, mundaa basi imiini mu Nziaambi.
35 Busi bu bakieri, bafuundisi ba basi Looma, batsindii basiali ba bo, mu uyaleele kwaa
mukebi a perese ti: «Palisa baata baa.»
36 Mukebi a perese ayitooso mandaa maa kwaa Pawuli: «Bafuundisi ba ma aha muswa wa
upalisa we mu perese. Ni mu buu, beni ka utuu upala, na diyene mu iyeenge.»
37 Ka Pawuli aleeli kwaa babali mu usala na bafuundisi: «Bo batumu ti batete bisi bikoti
nha kulu a baata boosi, kwahele a ufuundusu bisi, bunu bisi ka dili basi Looma. Nha mbisi
a nhaa bo badumunu bisi mu perese. Mu taanga di, bo ka na nzala upalisa bisi mu perese
mu tsweeyi? Ngori! Nyaala, bo makulu bayapalisa bisi!»
38 Basiali bayitooso mandaa maa kwaa bafuundisi. Bo bu bayuyi ti Pawuli na Sila basi
Looma bali, babayi boomo.
39 Ni mu buu, bo bayiri, mu uloombo kolokolo kwaa Pawuli na Sila, babapalisi mu perese,
na babaloombi ti basiisi ngaanda yii.
40 Bu bapali mu perese, Pawuli na Sila bayeni ku nzo a Lidi. Bu bamani mu umono baana
ba nguu, na bu babahamisi, bo bayeni.

17

Pawuli na Sila ku ngaanda ya Tesalonika

1 Bo batabi ngaanda ya Afipoli na ya Apoloni na batoori ku ngaanda ya Tesalonika, kwali
nzo a makutunu ma Bayuudayo.
2 Weti bwali ipfu kia nde, Pawuli ayeni ku nzo a makutunu ma Bayuudayo. Mu masaba
matata madukusunu, nde abiindili kwaa baata babali mu nzo yii, ma basonuu ma ngira.
3 Nde wababiindili na wabamweesi weti buli ma basonuu ti Mesiya afwaana umono
pasi, na sa asiimbuu mu babakwa. Nde akileele bo: «Yiisu, wu me ndi mu uyaabisa beni, ni
nde Mesiya.»
4 Ba bamosi mu bo basiingi ma bayuyi, bakoti mu kaba la Pawuli na Sila. Kaba lalaa
la basi Eleene ba bakikiinzi Nziaambi, na bakaasa balaa ba likiinzi, bavuutini ka na ba
Pawuli.
5 Ka Bayuudayo baluuli mu musoyi. Bo bakukii bipunga-pungu bi bo bamoni mu
makuulu. Batsindi bio mu usa buwulu mutso ngaanda. Bo bayikoto mu nzo a Yasoni,
basiayi Pawuli na Sila paa babiti bo nha kulu a baata.
6 Ka bu bakooni usololo bo, bo bakooyi Yasoni na bakimi ba ngaa imiini mu Yiisu nha
kulu a batumi ba ngaanda, na bakiloo: «Baata ba bamaasa butsa-butsa mu tsi yoosi, na mu
taanga di bo bamaato nhaa na nha!
7 Yasoni ayaki bo ku nzo a nde. Baata ba boosi a bali mu ukiinzi pe mikele mia mutini
Kayisari, ka bo bali mu uleele ti uli na mutini mukimi, wa kuumbu Yiisu.»
8 Mandaa maa, mamweesi baata na batumi ba ngaanda yii mutimi pasi.
9 Mu ndaa yi, Yasoni na baana ba nguu ba mu libuundu babeli ikori kwaa batumi ba
ngaanda, tswaamini a bunyaala bo.

Pawuli na Sila ku ngaanda a Beere

10 Butsuu bu batoori, baana ba nguu babatisi Pawuli na Sila ku Beere. Bu batoori kuu,
bo bayeni ku nzo a makutunu ma Bayuudayo.
11 Bayuudayo ba mu ngaanda a Beere bali bavulu ba ku Tesalonika mutimi bubwe. Bo
bayaki mandaa ma Nziaambi mu kinyi yalaa. Pasi iluumbu, bo bakiyii ma basonuu ma
Ngira, mu ukengese mbiiti makiyiisi Pawuli mali ma ngwanya.
12 Balayi mu bo basi imiini mu Pfumu. Bakaasa ba likiinzi na babaala balaa ba basi
Eleene, basi mu Pfumu.
13 Ka taanga di Bayuudayo ba ku Tesalonika bayuyi ti Pawuli akiyaabisa ka mandaa ma
Nziaambi ku Beere, bo bayeni kuu, na batsindi koongi mu ulooso butsa-butsa.
14 Ni mu buu, mu mawasa baana ba nguu babatisi Pawuli mu kuulu yili mu uyene ku
mubu. Ka Sila na Timoteo basiaali ku ngaanda ya Beere.
15 Babakiyayili Pawuli, bamutoosi natee ku ngaanda ya Ateene. Tumake bo bavutii
ku Beere, na bo bayitoosolo tumini a Pawuli kwaa Sila na Timoteo: bo bayabaa nde mu
mawasa ku nde ali.

Pawuli atoori ku ngaanda ya Ateene

16 Mu taanga di Pawuli akikebe Sila na Timoteo ku ngaanda ya Ateene, bu amoni ti
ngaanda yii yali yaluulu mu banziaambi ba biteyi, matsimi ma nde makoti mu ngebe
dialaa.
17 Pawuli akiyolo mutso nzo a makutunu, itwaari na Bayuudayo na pasi baata babasa
imiini mu Nziaambi. Na mu pasi iluumbu, nde akiyolo ka na baata ba nde akibwaana na
bo ku kati a mbari nha mbuu ya mbwaanini.
18 Kaba la baata ba ngaa mayele ba Epikire na ba Esitoyisi bakitsuu ka na nde. Ba bamosi
bafuuli ti: «Ngaa kele wu ima atooni uleele?» Babakimi bu bakiyuu nde mu uyaabisa Ndaa
Yimbwe ya mu Yiisu na tsimbilili a babakwa, bavutuli ti: «Nde weti wuli mu uyaabisa
banziaambi ba bieenyi.»
19 Ni mu buu, bo baholi Pawuli na bamubiti nha kula pfuundu a Aropaze*, na bamufuuli:
«We utuu ubiindili bisi nziisili yi nyatii yi we li mu uyiisi baata?
20 We li mu uyaabisa bisi mandaa ma bumweenyi, na bisi diatoono uyaaba bubwe
mambiindili ma mo.»
21 Bo baleeli buu, mundaa ti basi Ateene boosi na bieenyi biakidiaala na bo, bakilabisa
taanga dia bo ndila mu uyuu matsimi ma manyatii.
22 Pawuli atemini nha kati a pfuundu a Aropaze aleeli: «Baata ba ku ngaanda Ateene, me
ndi mu umono ti mu mioosi, beni dili mu umweese inziaambi kialaa.
23 Mutaanga di me beeri adieenge mu ngaanda a beni, na bu me beeri atala biteyi bi beni
dili mu ukuundu, me na mono ka diki limosi li beni dibaatsuu bungori, lili na bisonii bi:
“kwaa Nziaambi wu bahele uyaaba.” Ee, me nziri mu uyayaabisa beni Nziaambi wu beni
dili mu ukuundu kwahele a uyaaba nde.
24 Nziaambi wayiluu tsi na bioosi bili mu yo, ni Pfumu a yulu na tsi, na nde a ubaadiaala
pe mu manzo ma Nziaambi ma batuungu mu mioo mia baata.
25 Nde a ali ka pe na nzala ti baata bamubaasila, na bamuha iloo pasi kio. Ka nde ni wuli
mu uha muwuumu wa moonyi na bioosi bikimi bidili na nzala bio.
26 Umatuu mu muutu mosi, nde ayiluu bifuumbu bia baata bioosi, na asuusu bio nha
yulu a toto loosi. Nde akese mataanga ma mvulu na ma maangala, na mandili ma matsi
ma bo budiaala.
27 Nde ayiluu buu, paa baata bamusaa, so bayesini mu usaa nde, helape bamusolili. Mu
ngwanya, Nziaambi a ali la pe na pasi muutu mu bisi.
28 Ka:

“Ni mundaa nde bisi dili moonyi,
dili mu unyingini, na dili na idiingi.”
Ni buu ka bwaleeli basonii ba beni ba bamosi:
“Bisi ka dili baana ba nde.”
29 Bu bisi dili baana ba Nziaambi, muutu anyaala utsimi ti Nziaambi afwaanina na iteyi kia
woolo, so kia palata†, so a bu pe kia manya, bi musiali a biteyi ayiluu mu mioo na mayele
ma nde.
30 Ka Nziaambi a li mu ubwatala pe mataanga ma baata bali kutso bundimbi. Ka mu taanga
di, nde li mu uta boosi mbili mu mambuu moosi, mu ukiingili mayele, na usobo ndiaatili.

* **17:19** Aropaze: mulaanda mu ngaanda ya Atene ku yakivuutunu pfuundu a biyeri bia ngaanda. † **17:29** Palata: italia kiatala ki bali mu utsulu, mu uyiluu mboongo dia bitali, biluungu, miluungu, na biloo bikimi.

31 Ka nde akesi iluumbu ki nde ufuundusu baata ba tsi yoosi mu libweeye, mu muutu
moosi wu nde asooli. Nde amweesi imbaangi kwaa boosi, bu nde asiimbili muutu wuu
mu babakwa.»
32 Bu bayuyi Pawuli mu utsuu mu ndaa tsimbilili a babakwa, ba bamosi basi nde saa, ka
bana baleeli: «Bisi diatoono ubwayuu we mu utsuu mu ndaa yii iluumbu ikimi.»
33 Ni mu buu, Pawuli asiisi bo.
34 Ka bunu, mwaana kaba la baata laduki nde na basiiri imiini. Nha kati a bo kwali na
Deni, mosi mu bakuutu ba pfuundu a Aropaze. Kwali ka na mukaasa mosi wa kuumbu
Damari, na baata bakimi.

18

Pawuli ayeni ku ngaanda ya Korinto

1 Nha mbisi a nhaa, Pawuli asiisi Ateene na ayeni ku ngaanda ya Korinto.
2 Nde abwaani kuu, Muyuudayo mosi kuumbu Akila, muutu wa ku itinini kia Ponte. Nde
buu bu akimata ku tsi ya Italia na mukari a nde Pirisile, mu ndaa ti, mutini Kolodo ahi
litumu ti Bayuudayo boosi bapala mu Looma. Pawuli ayimono bo.
3 Bu nde akisa isala imosi na bo kia utuungu manzo ma ngooto, nde ayidiaala kwaa bo
paa basala mu itwaari.
4 Mu pasi iluumbu kia saba, Pawuli akiyolo mu nzo a makutunu ma Bayuudayo. Nde
akisaa makuulu paa Bayuudayo na basi Eleene basa imiini mu ma nde akitsuu.
5 Bu Sila na Timoteo bamati ku tsi ya Masedwane, Pawuli akiyeelele taanga dia nde dioosi
mu nziisili a mandaa ma Nziaambi. Nde akimweese kwaa Bayuudayo ti Yiisu ni Mesiya.
6 Ka, Bayuudayo baa badwaanisi nziisili a nde na bamutuyi. Ni mu buu, nde akubili
lifuundu la bikutu bia nde tswaamina nde uyene na wabaleeli: «So beni diyeni ku
mbuungulu, ndaa a beni bameme. A yatala me pe. Mu taanga di, me ka kwaa bangooyi
niyene.»
7 Nde amatii nha mbuu yii, na ayeni ku nzo a muutu mosi, wa kuumbu Titiyusi Yusitusi
wakikiinzi Nziaambi. Nzo a nde ali nha peembi a nzo a makutunu ma Bayuudayo.
8 Kirisipusi, mukuutu a nzo a makutunu yii, nde na kaanda la nde loosi basiiri imiini mu
Pfumu. Basi Korinto babalayi bakiyuu Pawuli basiiri ka imiini na baholi libootuu.
9 Butsuu bumosi, Pfumu aleeli kwaa Pawuli mu monini: «A ba na boomo pe, ka hama mu
utsuu, a wuru pe,
10 ka me ndi itwaari na we. Muutu pe so mosi wu utuu uyiluu we ndaa yimbi, mundaa ti
baata balaa mu ngaanda yi bali bibayi bia me.»
11 Pawuli adiaali ku Korinto ilimi imosi na ndaamba, mu uyiisi mandaa ma Nziaambi
kwaa boosi.

Pawuli akali nyutu nha kulu a mutumi Ngalioni

12 Mu taanga di Ngalioni musi Looma akitumu itinini kia Akayi, Bayuudayo bayuhisini
mu uyiluu ma mabi kwaa Pawuli. Bamubiti ku nzo a pfuundisi,
13 na baleeli: «Muutu wu li mu utsindi baata mu ukuundu Nziaambi, kwahele a ukiinzi
mikele mia bisi.»
14 Mu taanga di Pawuli akeni ubaanduu mu utsuu, Ngalioni avutili kwaa Bayuudayo,
aleeli: «So beeri ti mundaa ya ndusili so a bu pe ndaa ya vulu bubi, me keni uholo taanga
mu uyuu beni Bayuudayo.
15 Ka bu uli ti, mandaa ma makaama matala: tsuyili, makuumbu, na mu mikele mia beni
bame, mii miatala beni. Ngori a me, mu uba nzioonzi mu ma ndaa ma pili yii.»
16 Nha mbisi a nhaa, nde wabapalisi mu nzo a pfuundisi.
17 Ni mu buu, bo boosi bakaangi Sositene, mukuutu a nzo a makutunu ma Bayuudayo,
na bamuteti nha mbari a nzo a pfuundisi. Ka Ngalioni a amoni tsoongo pe.

Pawuli avutii ku Antioki

18 Pawuli abwilabisa biluumbu bialaa ku Korinto. Tumi asiisi baana ba nguu na akoti
mu bootu, mu uyene ku tsi ya Siria, itwaari na Pirisile na Akila. Tswaamini a nde uyene,
bamutebi naanga dia mutswe ku ngaanda a Senkere, mu ndaa lilasina li nde asi kwaa
Nziaambi.
19 Mu taanga di bo batoori ku ngaanda ya Efeso, Pawuli asiisi Pirisile na Akila. Nde ayeni
ku nzo a makutunu na ayoli na Bayuudayo.
20 Bo bamuloombi mu ulabisa biluumbu bialaa kuu, ka nde abisi.
21 Pawuli wabasiisi, aleeli: «So Nziaambi tooni, me sa yiri avutuu kwaa beni.» Na nde
akoti mu bootu na asiisi Efeso.
22 Nha mbisi a uto ku ngaanda ya Sezare, nde akwiyene ku Yeruselemi mu uyaba
balibuundu. Tumake, nde ayeni ku Antioki ya ku tsi ya Siria.

23 Nde alabisi taanga hoolo kuu, nde avutii, na atabi tsiomi itinini kia Ngalatia, tumake
kia Firingia, mu uyene a hamisa imiini kia miyii mioosi.

Apolo ayiisi baata ku ngaanda ya Efeso na ya Korinto

24 Muyuudayo mosi, kuumbu a nde Apolo, wu babutu ku ngaanda ya Alekandere, atoori
ku ngaanda ya Efeso. Nde ali na tsuyili yimbwe na ali ayaaba bubwe-bubwe Mabasonuu
Mangira.
25 Nde abayi nziisili mu miatala kuulu a Pfumu, na mu ilimbisi kioosi, nde akiyaabisa
na akiyiisi na de-de-de Ndaa Yimbwe ya mu Yiisu. Ka Apolo ali ndila libootuu la Yowani
ayaaba.
26 Nde atsuuyi mu ilimbisi kioosi mu nzo a makutunu ma Bayuudayo. Pirisile na Akila bu
bamuyuyi, bamuholi mu uba na bo, na bamubiindili kuulu a Nziaambi mbii bwafwaana.
27 Tumake, Apolo abayi tsimi ya uyene ku itinini kia Akayi. Baana banguu bamuhamisi
na batsindii mukaanda kwaa miyii miali kuu, paa bayaka nde bubwe. Bu atoori kuu,
nde amonii muutu wa mufunu, mu bweese ba Nziaambi, kwaa babamaasa imiini mu
Nziaambi.
28 Ni mu buu, mu mandaa maleme, nde amweesi ti tsuyili a Bayuudayo a yafwaana pe,
na nde alaayi kwaa bo mu mabasonuu ma Ngira ti Yiisu ni Mesiya.

19

Pawuli atoori ku ngaanda ya Efeso

1 Mu taanga di Apolo ali ku ngaanda ya Korinto, Pawuli atabi itinini kia ku yulu a
milaanda mia tsi ya Asia, na atoori ku ngaanda ya Efeso. Nde abwaani kaba la miyii kuu,
2 nde wabafuuli: «Beni diayaki Muheebili wa Ngira mu taanga di beni diasiiri imiini?»
Bo bamuvutili: «Ngori, bisi kaala a diayuu so ku butsuu mu Muheebili wa Ngira pe.»
3 Ni mu buu, Pawuli wabafuuli: «Ki libootuu beni diaholi?» Bo bavutuli: «Libootuu li
Yowani ayaabisi.»
4 Pawuli aleeli kwaa bo: «Yowani akibootuu baata bakisiingi ukiingili mayele na usobo
ndiaatili. Nde akileele kwaa baata ba Iseraeli, mu usa imiini mu wuu ukaayira nha mbisi
a nde. Muutu wuu ni Yiisu.»
5 Ku mbisi a uyuu mandaa maa, bo baholi libootuu mu kuumbu a Pfumu Yiisu.
6 Tumake, Pawuli wabanayi mioo na bo bayaki Muheebili wa Ngira. Bo babaandii utsuu
mu ndimi na ubili mandaa makimata kwaa Nziaambi.
7 Baata baa ali kuumi na boolo mu kaba la miyii.
8 Taanga dioosi, Pawuli akiyene ku nzo a makutunu ma Bayuudayo, kuu nde akiyiisi
baata baa mu ilimbisi kioosi, mu tsitsi a batsuungi batata. Nde akitsuu mu Ipfumu kia
Nziaambi, na nde akisa mifuri mu usaa makuulu, paa ba bakiyuu nde basiingi ma nde
akileele.
9 Ka babalayi mu bo bakubisi mitimi mia bo, babisi usa imiini, na basiiri kuulu a Pfumu
saa nha kulu a baata boosi. Ni mu buu, Pawuli wabasiisi, na ayeni na miyii, nde akiyiisi bo
biluumbu bioosi ku nzo a nziisili ya muutu mosi wa kuumbu Tiranosi.
10 Pawuli ahami mu uyiisi bo mu tsitsi a bilimi bioolo, natee bu baata boosi ba Bayuudayo
na basi Eleene, ba mu itinini kia Asia, bayuyi mandaa ma Pfumu.

Muheebili wu mubi adwaanisi baana ba Seva

11 Nziaambi akiyiluu bimaanga bia ukimuu mu mioo mia Pawuli.
12 Ni mu buu, baata bakibiti matsaanda so a buu pe bitambila biabumini nyutu a Pawuli,
na bakinaa bio mu yulu a babeeri. Mundaa yii, babeeri bakibeeluu na miheebili mimibi
miakipala mu bo.
13 Bayuudayo bakimi bakiyene mu mambuu moosi mu ubingi miheebili mimibi miali
mu babeeri. Ni mu buu, bo bayesini ka mu usalila kuumbu a Pfumu Yiisu. Bo bakileele
kwaa miheebili mimibi: «Me ni tumu beni mu upala mu nyutu a muutu wu, mu kuumbu a
Yiisu, wu Pawuli ali mu uyiisi!»
14 Ni buu bwakiyiluu baana tsaamba ba Seva wuli nguu a ngaanga a Nziaambi mu
Bayuudayo.
15 Ka iluumbu imosi, muheebili wu mubi avutili kwaa bo: «Me nayaaba Yiisu, na me
nayaaba ka Pawuli na ali, ka dileele me beni ba na dili?»
16 Na muutu wali na muheebili wu mubi ayibwiilili bo mu udwaanisa bo, na avuli bo
boosi mifuri. Nde wabamweesi pasi dialaa, na baana ba Seva bapali mu nzo a nde, mapene
na maputu malaa mu manyutu.
17 Baata boosi ba mu ngaanda ya Efeso, Bayuudayo na basi Eleene, bu bayuyi mandaa
maa, bo boosi babayi boomo ba Nziaambi, na bo bakiinzi kwalaa kuumbu a Pfumu Yiisu.

18 Balayi mu ba babasi imiini mu Pfumu, bayiyaabisa ma mabi ma bo bayilii nha kulu a
baata boosi.
19 Kaba lalaa la bakihaanda, babeyi mikaanda mia bo, na batsuyi mio mbaa nha kulu
a baata boosi. Bataangi tala a mikaanda mii, na yatoori tsitsi a maku mataana ma
mapfuundu ma mboongo.
20 Ni mu buu, mandaa ma Nziaambi matsiaamii kwavululu, mu iteesi kialaa na mu
mifuri mu ma mbuu moosi, mu lituu la Pfumu.

Butsa-butsa babwiiri ku ngaanda ya Efeso

21 Nha mbisi a mandaa maa, Pawuli aholi kesili mu utaba tsi ya Masedwane na itinini
kia Akayi, nha mbisi sa ayene ku Yeruselemi. Nde akileele: «Me bu kaamatuu kuu, me
nafwaana ka uto ku ngaanda ya Looma.»
22 Ni mu buu, nde atsindii ku Masedwane boolo mu babaasili ba nde: Timoteo na Erasiti.
Ka nde makulu abwidiaala taanga hoolo mu itinini kia Asia.
23 Mutaanga dii, butsa-butsa ba mifuri babwiiri mu ngaanda ya Efeso, mu ndaa Kuulu a
Pfumu.
24 Mutsuli a palata*, wa kuumbu Dimitiri, akitsulu mu palata bifwa-fwani bia nzo a inzia-
nziaambi kia mukaasa wa kuumbu Aretemi. Mu isala kii nde na basiali ba nde bakibaa
ndaanda yalaa.
25 Nde akukii basiali ba nde na baa bakisala isala kiafwaanina na kia nde, na wabaleeli:
«Bambaayi ba me, beni diayaaba ti isala ki ili mu uha bisa-beni busini balaa.
26 Ka beni dili mu umono na dili muyuu ma mali mu ulabuu! Pawuli me wuu, li mu
uyaabisa ti, banziaambi ba baata bali mu uyiluu mu mioo mia bo, a bali banziaambi ba
ngwanya pe. Nde matuu ukoo baata balaa, a ndila mu ngaanda ya Efeso yi pe, ka tee mu
itinini kioosi kia Asia, paa basiingi ma nde ali mu uleele.
27 Baata utuu ubele isala kia bisi a beni mundaa ma nde ali mu uleele, na umeengele nzo
a inzia-nziaambi kia mukaasa kia kuumbu Aretemi. Ni inzia-nziaambi me kii, ki bali mu
ukuundu mu itinini kioosi kia Asia na mu tsi yoosi yadiengilele baata. Mundaa yii, Aretemi
a ubwaba na likiinzi pe!»
28 Ba bayuyi mandaa maa, bo baluuli mu kesi, na baloyi, baleeli: «Nyaala, Aretemi
nziaambi a basi Efeso, anaanguu!»
29 Ngaanda yoosi yaluuli mu butsa-butsa. Kutso kuu, bakaangi na bakoyi Ngayu na
Arisitariki, baata ba ngaanda ya ku Masedwane, ba bakisa midieenge na Pawuli. Bayeni
bo boosi ku mbuu yi baata bali na ipfu kia ubaavuutunu.
30 Pawuli ali na nzala ya umonuu nha kulu a koongi, ka miyii miamulii.
31 Kaba la bapfumu ba mu itinini kia Asia, ba bali bambayi ba nde, batsindii nde
mukeenzi paa anyaala uyene ku mbuu yi baata bubaavuutunu.
32 Mutaanga dii, koongi yavuutini yali kutso butsa-butsa: ba bamosi bakiloo mu
uloombo ndaa mosi, bana mu uloombo ndaa kimi, na balayi mu bo a bakiyaaba pe mu
ki ndaa bo bakukini.
33 Baata bakimi mutso koongi babiindili ndaa kwaa muutu moosi wa kuumbu Alekan-
dere, wu Buyuudayo bakitsindi mu uba nha kulu. Alekandere anaangili koo mu usaa utsuu
na ubiindili mandaa nha kulu a koongi.
34 Ka mu taanga di baata bayaabi ti nde Muyuudayo, boosi baloyi mu ndaa mosi, mu tsitsi
a manguungu moolo, baleeli: «Nyaala, Aretemi nziaambi a basi Efeso, anaanguu!»
35 Tumake, musonii a mikaanda mu bakuutu ba ngaanda atuuyi uwurusu koongi, aleeli:
«Basi Efeso! Baata boosi bayaaba ti ngaanda ya Efeso yili ikuundu kia nzo a nziaambi wa
mukaasa Aretemi, ngaa litu wanaanguu. Efeso yili ka ikuundu kia iteyi kia nde kiamati ku
yula.
36 A so muutu moosi pe wu utuu usa paa mu ndaa yii, beni diafwaana uba na swii na
dinyaala uyiluu mandaa weti baata ba biwulu.
37 Beni dibeyi baata ba nhaa na nha, bunu bo a bayibi pe bisii bia nzo a nziaambi a bisi
wa mukaasa, na a batuu nde pe.
38 So Dimitiri na bambaayi ba nde ba isala, bali na ndaa na muutu, manzo ma pfuundisi
na mo, na banzioonzi ka na bo, bayafuundu kuu.
39 Ka so beni dili na ndaa kimi ya uyaabisa, sa bakengese yo ku pfuundu a ikuutu kia
ngaanda.
40 So a dikebi pe, utuu uyafuundu bisi mu miyilimi lolo li, ti bisi dimaatsindi baata mu
usa butsa-butsa. A dituu ubaa buungu pe mu uyiluu mvuutini ya pili yi, mu ndaa ti, a dituu

* **19:24** *palata* italia kiatala ki bali mu utsulu, mu uyiluu mboongo dia bitali, biluungu, miluungu, na biloo bikimi.

uha mbiindili yafwaana mu yo pe.» Bu amani mu utsuu buu, nde aleeli kwaa baata muutu-muutu avutuu ku nzo a nde.

20

Midieenge mia Pawuli ku tsi ya Masedwane na ya Eleene

1 Taanga di butsa-butsa me bawiiri, Pawuli akukii bangaa imiini na wabahamisi. Bu amani uha bo mabweele, nde ayeni ku tsi ya Masedwane.
2 Bu akitaba tsi yii, kutso bimoo na bo, nde akiyene ahamisa bangaa imiini kwalaa. Tumake, nde ayeni ku tsi ya Eleene.
3 Nde alabisi batsuungi batata kuu. Mu taanga di nde akeni uholo bootu paa ayene ku tsi ya Siria, nde ayuyi ti Bayuudayo bakisa mapfuundu mu nzala ya ti bamudusu. Ni mu buu, nde aholi kesili ya uvutuu mu kuulu ya Masedwane mu uto ku tsi ya Siria.
4 Baata bakiyene na Pawuli itwaari, ni ba: Sopatiri mwaana a Pirusi wa ku ngaanda ya Beere, Arisitariki na Sekundusi basi Tesalonika, Ngayo wa ku ngaanda ya Derebe, Tikiki na Trofimi ba ku itinini kia Asia, na Timoteo.
5 Baa-na-ba batswaamii, na bakebi bisi ku ngaanda ya Trowasi.
6 Nha mbisi a mukuungi wa mapa ma bahele ufunusu, bisi diakoti mu bootu ku ngaanda ya Filipi. Biluumbu bitaana bu biayooyi, bisi diayibaa bo ku Trowasi, kuu dialabisi limiingi libiimbili.

Etiki asiimbii mu likwa ku ngaanda ya Trowasi

7 Mu tsitsii ya Saba, bisi diali diakukunu mu udia biloo bia itwaari, na Pawuli akiyiisi bangaa imiini. Bu nde ali na tsimi ya uyene mu iluumbu kiaduku, nde ayiisi mu taanga dialaa, natee kati a kati a butsuu.
8 Miindi miali mialaa, mu itsuru kia nzo kia ku yulu, mu bisi diali diakukunu.
9 Mufuru a baala mosi wa kuumbu Etiki, ali adiaala nha neele a nzo. Nde alaari tolo la mifuri bu Pawuli adiingi mu uyiisi. Mu taanga di nde ali ala tolo, nde apatii umatuu mu ingo kia nzo ya matata, natee nha tsi. Bo banaangili nde, ka nde ali amaakwa.
10 Pawuli bu asutii, abaandini, wamuholi mu mioo mia nde na aleeli: «A diba na boomo pe, nde musii ali!»
11 Tumake, bu babwihaata, Pawuli abukili lipa na badi lo mu itwaari. Nha mbisi a utsuu kwalaa, natee bu bwisi bakieeri, nde ayeni.
12 Bavutii na mwaana a baala wuu ku nzo a nde, bu ali ka musii. Ndaa yii yahamisi boosi kwalaa.

Pawuli amati ku ngaanda ya Trowasi, na ayeni ku ngaanda ya Mile

13 Bisi diakoti mu bootu na diatswaamii mu uyene ku Asosi, ku diayuhisini mu ub-waanana na Pawuli. Bisi diayilii buu, mundaa ti nde ali aholi kesili ya uyene ku ngaanda ya Asosi mu miili.
14 Mu taanga di nde ayibaasa bisi ku Asosi, bisi diamuholi, diakoti na nde mu bootu na diayeni ku iduku kia Mitilene.
15 Bu diamati kuu, iluumbu kiaduki, bisi diahami mu uyene mu bootu na diatoori nha kulu a iduku kia Kiyo. Mu iluumbu kiabwiduku, bisi diatoori nha iduku kia Samosi, tumake, mu iluumbu kia nha mbisi a kii, diatoori ku Mile.
16 Pawuli aholi kesili ya uhele utsikini mu ngaanda ya Efeso, mundaa uhele ulabisa taanga, mu itinini kia Asia. Nde ayilii buu, mundaa ti nde akibingili uto mu mawasa ku Yeruselemi, tswaamina iluumbu kia Pentekoti ito.

Pawuli ayoli na bakuutu ba libuundu ku Efeso

17 Pawuli bu ali ku Mile, nde atumisi bakuutu ba libuundu ba ku Efeso.
18 Mu taanga di bakuutu baa bayiri kwaa nde, nde wabaleeli: «Ubaanduu iluumbu kiatsiomi ki me natoori mu itinini kia Asia, beni diayiluu uyaaba ndiaatili a me nha kati a beni.
19 Me nasalili Pfumu mu ukuluu kwoosi, kutso matsanga na pasi di me namoni mu ndaa a mapfu-pfundu ma Bayuudayo.
20 Beni diayaaba ti, me a nasweyi pe ndaa so mosi ya mufunu kwaa beni. Me nayaabisi na nayiisi beni mioosi, mu manzo ma beni na nha kulu a baata boosi.
21 Me nati Bayuudayo na basi Eleene mu ukinguu kwaa Nziaambi na usa imiini mu Pfumu a bisi Yiisu.
22 Mu taanga di, me ndi mu uyene ku Yeruselemi, weti bu Muheebili wa Ngira ali mu utumu me, na a nayaaba pe mi mibwiilili me kuu.
23 Ka ndila ti, mu pasi ngaanda, Muheebili wa Ngira aba mu uyaabisa me ti perese na mapasi bili mu ukebe me.

24 Ka mu me, idiingi kia me a ili na ndutu pe. Kili na ndutu kwaa me, ni mu usukusu isala
ki Pfumu Yiisu aha kwaa me: uyaabisa Ndaa Yimbwe ya bweese ba Nziaambi kwaa baata
boosi.»
25 «Me nalabii nha kati a beni mu uyene ayaabisa Ipfumu kia Nziaambi, ka mu taanga di,
me nayaaba ti so mosi mu beni a ubwamono me pe.
26 Ni mu buu me nileele beni lolo li: so mosi mu beni diimbili, “iiya” a yili ndaa a me pe.
27 Ka me nadiyaabisi minhana mia Nziaambi mioosi, kwahele a uswee beni ndaa so
mosi.
28 Diba likanda mu ndaa a beni bame, na mu ndaa mukaanga a mameme wu Muheebili
wa Ngira aha beni mu ukebe. Diyiluu ukebe mukaanga mameme wu Nziaambi asuumbu
mu tala ya makili ma mwaana a nde makulu.
29 Me nayaaba ti ku mbisi a nziendili a me, miminzi sa mikoto nha kati a beni na sa
batsala mukaanga a mameme.
30 Na nha kati a beni, baata sa baleele mandaa ma pia, paa bakoo bangaa imiini mu
uduku bo.
31 Ni mu buu, diyele! Na dilibili moonyi ti, mu tsitsi a bilimi bitata, butsuu na nyanga, me
a na koono pe ulibili moonyi so kutso matsanga, kwaa mosi-mosi mu beni.»
32 «Ka mu taanga di, me niyeelele beni kwaa Nziaambi na mu mandaa ma bweese ba nde.
Nde li na litu la ukulusu beni mu imiini, na uha mukobo kwaa boosi ba banambita mu nde.
33 Me a nasaa ubaa mboongo pe, so woolo, na so milwaata mia muutu pe.
34 Beni diayaaba beni bame ti me nasala mu mioo mia me, mu ubaa bi me na banduu ba
me, diali na bio nzala.
35 Me nadilayi mu mioosi ti bubwe mu usala mbii buu, mu ndaa ubaasila bawele. Dilibili
moonyi mu mandaa ma Pfumu Yiisu aleeli nde makulu: “Kinyi yili yavululu mu uha, ka a
mu uyaka pe.”»
36 Pawuli bu amani utsuu, nde atsukini na bo itwaari, na akuundi Nziaambi.
37 Boosi balili, babuumbi Pawuli, na bamunyumbiti mu uha nde mabweele.
38 Bo bavuli umono ngebe mundaa ti Pawuli aleeli kwaa bo ti bo a bubwamono nde pe.
Tumake, bo bayiyili nde natee bu nde akoti mu bootu.

21

Pawuli ayeni ku ngaanda ya Yeruselemi

1 Nha mbisi nha diakabii na bo, bisi diayeni ku iduku kia Kose mu bootu. Bukia ngwaali,
bisi diayeni ku iduku kia Rodesi. Bu diamati kuu, bisi diatoori ku ngaanda ya Patara.
2 Ku Patara, bisi diayibaasa bootu lakisabuu mubu mu uyene ku tsi ya Fenisi. Bisi diakoti
mu lo na diayeni.
3 Mu taanga di diatoori bebele na iduku kia Kipiria, bisi diasiisi kio mu koo kia imbwoo,
na diayeni ku peembi a tsi ya Siria. Bisi diatsikini nha ngaanda ya Tiro, mu usutulu mifunu
miali mu bootu.
4 Bisi diabaasi bangaa imiini ku Tiro, na dialabisi biluumbu tsaamba itwaari na bo.
Muheebili wa Ngira wabalibili mundaa Pawuli na bo bamuleeli ti, anyaala uyene ku
Yeruselemi.
5 Ka Biluumbu tsaamba bu bialabii, bisi diahami mu ubwaduku kuulu a bisi. Bo boosi
bayiyili bisi itwaari na bakari na baana ba bo, natee ku mbari a ngaanda. Bu diatoori nha
mukoo a mubu, bisi diatsukini na diakuundi Nziaambi.
6 Tumake, ku mbisi a uhelisine mabweele, bisi diakoti mu bootu, na bo bavutii ku manzo
ma bo.
7 Midieenge mia bisi mia mu bootu miasuki bu diamati ku ngaanda ya Tiro, mu uto ku
ngaanda ya Potolimayi. Kuu bisi diahi mabwe kwaa baana ba nguu na dialabisi iluumbu
imosi na bo.
8 Mu iluumbu kiaduki, bisi diayeni na diatoori ku ngaanda ya Sezare. Bu diali kuu,
diakoti na diadiaali mu nzo a muyiisi a Ndaa Yimbwe, kuumbu a nde Filipo. Nde ali mosi
mu baata tsaamba ba basooli mu isala kia ukaba biloo kwa bakwiili ku Yeruselemi.
9 Filipo ali na baana bana ba banduumbu, ba bali keni a bavuutunu pe na babaala, bo
bali na bungori ba mbilili.
10 Bisi diali nhaa, umatuu biluumbu bialaa. Mubili mosi, wa kuumbu Angabusi, amati
ku itinini kia Yuuda, na ayiri nhaa.
11 Nde ayimono bisi, aholi kobo a Pawuli, akuti bibolo mu miili na mu mioo mia nde
makulu, na aleeli: «Mono miyaabisi Muheebili wa Ngira: Bayuudayo ku Yeruselemi sa
bakutu ngaa kobo yi bibolo, weti bu beni dili mu umono bu, na sa bamuyeelele mu mioo
mia bangooyi.»

12 Nha mbisi a uyuu mandaa maa, bisi na baana ba nguu ba ku Sezare, diapeli Pawuli
paa anyaala uyene ku Yeruselemi.
13 Ka, Pawuli avutili aleeli: «Mu ima dili mu ulili na dili na nzala ya udeehese ibaala ki
ndi na kio? Me namaayilimi, a ndila mu bibolo bi bukutu me pe, ka na mu ukwa ka ku
Yeruselemi mu kuumbu a Pfumu Yiisu.»
14 Ka bu diakooni usobo matsimi ma nde, bisi dianyaali, na dialeeli: «Nyaala litoono la
Pfumu liyilima!»
15 Nha mbisi a ulabisa biluumbu kuu, bisi diayilimi mu usa midieenge na diayeni ku
Yeruselemi.
16 Miyii mia ku Sezare miayiyili bisi kuu. Na bo babiti bisi ku nzo a muutu mosi wa
kuumbu Naasoni ku bisi diafwaana ula. Nde ali musi Kipiria, na nde ali ngaa imiini
umatuu bele pe.

Pawuli abwaanini na Yaakobi

17 Mu taanga di bisi diatoori ku Yeruselemi, baana ba nguu bayaki bisi mu kinyi.
18 Bukia ngwaali, Pawuli ayeni na bisi ku nzo a Yaakobi, kwali na mvuuntini a bakuutu
ba libuundu boosi.
19 Pawuli abii bo, na aleeli musama na yaki-yaki, mu mandaa moosi ma Nziaambi ayilii
nha kati a bangooyi mu isala kia Pawuli.
20 Bu bamani uyuu nde, bo bakiinzi Nziaambi. Tumake baleeli kwaa Pawuli: «Mwaana a
nguu a bisi, we li mu umono, buni mapfuundu ma Bayuudayo mamaasa imiini mu Pfumu
Yiisu, kasi bo boosi keni bakangama mu Mikele mia Mooso.
21 Ka mono bayaabisi kwaa bo ti we li mu uyene ayiisi kwaa Bayuudayo boosi, bali
mu udiaala mu matsi ma bangooyi, banyaala utumumu mikele mia Mooso, banyaala ka
ubwakese baana ba bo ba babaala, na banyaala ubwaduku bukulu ba Bayuudayo.
22 Nha ka buni bisi di sa? Mu ndaa ti bo sa bayuu ti we nha li!
23 Bubwe we yiluu mandaa ma bisi dileele kwaa we. Bisi dili nhana babaala bana, ba
basa mulaba kwaa Nziaambi.
24 Yene na bo, tsieemese nyutu a we itwaari na bo. Futu mboongo mu bo paa bakuungulu
bo naanga dia mutswe. Nha mbisi nhaa baata boosi sa bayaaba ti mabaleele mu we mali
mandaa ma pia. Na sa buyabina ti we ka, li mu utumumu Mikele mia Mooso.
25 Ka kwaa bangooyi ba bamaasa imiini, bisi diayaabisi bo mu mikaanda kesili dia bisi.
Bo bafwaana mu uhele udia banyama ba baha bungori kwaa biteyi, udia pe makili, udia
ka pe banyama babahele upalisa makili, na banyaala tsoongili.»
26 Ni mu buu, Pawuli ayeni na babaala bana baa, na iluumbu kiaduki, bo boosi
batsieemise manyutu ma bo. Tumake Pawuli akoti ku kati a lipaanga la nzo a Nziaambi
mu uyaabisa kwaa ngaanga Nziaambi, ki taanga biluumbu bia tsieemini bikaasuku, pili
mosi ti mu ki taanga bakaaha bungori kwaa Nziaambi mu mosi-mosi mu bo.

Pawuli bakaangi ku nzo a Nziaambi

27 Biluumbu tsaamba bia tsieemini bu biali bika mu uwa, Bayuudayo bakimi ba ku itinini
kia Asia, bamoni Pawuli mutso nzo a Nziaambi. Bo bakotisi butsa-butsa kutso koongi, paa
bakaanga nde.
28 Bo baloyi: «Baata ba Iseraeli, dibaasila bisi! Monani muutu wuli mu uyiisi mu mambuu
moosi na kwaa baata boosi paa bahele ukiinzi baata ba Iseraeli, Mikele mia Mooso na Nzo
a Nziaambi yi. Na mu taanga di, nde maalooso na paa bangooyi mutso nzo a Nziaambi, na
maasumunu mbuu ya Ngiri yi!»
29 Bo batsuyi buu, mundaa ti bu bo bamoni Pawuli itwaari na Trofimi musi Efeso mutso
ngaanda ya Yeruselemi, bo batsimi ti Pawuli akotisi nde mutso nzo a Nziaambi.
30 Butsa-butsa bakoti mu ngaanda yoosi, na baata badumi matiini mu mapeembi moosi.
Bakaangi Pawuli, na babiti nde ku mbari a lipaanga la nzo a Nziaambi. Nhaa-na-tsi, bo
badibii minywa lipaanga.
31 Bu bakisaa udusu Pawuli, mvuungu yatoori kwaa mukuutu watsiomi wa masodaare
ma Looma ti butsa-butsa bamaakoto mu Yeruselemi yoosi.
32 Mawasa-mawasa, nde aholi masodaare na bakuutu ba bo, na adumi tiini mu uyene
kwali koongi. Bu bamoni mutumi a masodaare na masodaare, bo banyaali utete Pawuli.
33 Ni mu buu, mukuutu a masodaare wa tsiomi bu asweesi nha peembi a Pawuli, atumi
bakaanga na bakutu nde bibolo mikuru mioolo mia bitali. Tumi nde asiayi mu uyaaba
muutu wu nde na ali, na nde ima ayiluu.
34 Ka kutso koongi, baata ba bamosi bakiloo mu uleele ndaa mosi, na bana mu uleele
ndaa kimi. Mukuutu masodaare me wuu, a atuuyi uyaaba ndaa so mosi pe yi bakitete
Pawuli nha kati a butsa-butsa baa. Ni mu buu, nde atumi babiti Pawuli ku nzo a
masodaare.

35 Mu taanga di Pawuli atoori nha yulu a ikaari, masodaare mamunaangili mundaa ti
koongi yakitsimi uyiluu nde bubi.
36 Ka boosi bakiduku nde mu uyene aloo: «Diamudusu!»

Pawuli atsuuyi kwaa baana ba nguu ba nde ba Bayuudayo

37 Mu taanga dibakee ukotoso Pawuli mutso nzo a masodaare, nde aleeli kwaa mukuutu
a masodaare wa tsiomi: «Ndi na muswa mu uleele we ndaa?» Nde wamufuuli: «We ayaaba
utsuu ndaa ya basi Eleene?
38 We a ni musi Ngipiti wakotisi butsa-butsa mu biluumbu bialabii bi pe, na wabiti ku tsi
ya tsata mafuundu mana ma bipunga-pungu pe?»
39 Pawuli avutili: «Me Muyuudayo, nabutuu mu ngaanda Tarasi, ngaanda yayabina
kwalaa, mu itinini kia Silisi. Ni mu buu, kolokolo a we, ha me muswa mu utsuu kwaa
koongi.»
40 Mukuutu a masodaare wamuhi muswa. Pawuli atemini nha yulu a ikaari, anaangili
koo paa koongi yiba na pii. Baata boosi bawuri, na nde wabatsuyi mu ndaa ya Bayuudayo.

22

1 «Baana ba nguu ba me na bataayi ba me, diyuu ma me ndi na mo ma uleele beni mu
taanga di mundaa ukala nyutu a me.»
2 Bu bo bayuyi ti nde li mu utsuu kwaa bo mu ndaa ya Bayuudayo, bo badiaali na pii. Ni
mu buu, Pawuli aleeli:
3 «Me Muyuudayo ndi, me nabutuu ku Tarasi, mu itinini kia Silisi. Ka me nha Yeruselemi
nha nakulu, na Ngamalieele ali muyiisi a me, na nde ayiisi me mu uyaaba bubwe-bubwe
mikele mia bakaa ba bisi. Me nali ka nakangama mu mifuri mioosi mu Nziaambi weti bu
beni dili lolo li.
4 Me nakwaamisi natee mu iteesi kia likwa, ba bakiduku Kuulu a Pfumu. Me natumu mu
ukaanga na ulooso perese bakaasa na babaala.
5 Nguu a bangaanga ba Nziaambi, na pfuundu a ikuutu kioosi, utuu uta imbaangi ti me
ngwanya ndi mu uleele. Bo batsindii kwaa baana ba nguu ba ku Damaseko me na bahi me
mikaanda, mimiha me muswa mu uyene ku ngaanda yii, mu yakaanga baata baa, na ubee
bo ku Yeruselemi paa bafuundusu bo.»

Pawuli ayaabisi kiingili a mayele a nde

6 «Me ali mu kuulu, na me nakibesene na ngaanda ya Damaseko. Itsundu-a-tsundu ku
peembi a nguungu ya nzanga, liyalila la mifuri lamati ku yula ladiengilili me peembi na
peembi.
7 Me nabwi nha tsi, na nayuyi muniingi a ndaa wakileele kwaa me: “Sawuli, Sawuli, mu
ima we li mu ubingisi me?”
8 Me nafuuli: “We na li, Pfumu?” Muniingi a ndaa avutili: “Me ni Yiisu musi Nazareti wu
we li mu ubingisi.”
9 Ba bali itwaari na me bamoni liyalila, ka bo a bayuyi pe muniingi a ndaa a muutu
wakitsuu kwaa me.
10 Ni mu buu, me nafuuli: “Ima me nafwaana usa, Pfumu?” Na Pfumu aleeli kwaa me:
“Temene yene ku Damaseko, na kuu sa baleele we mioosi mi Nziaambi utumu we mu usa.”
11 Bu liyalila la mifuri lii lakitisi me ingima-ngimi, ba bali itwaari na me bakaangi me mu
koo, na babiti me ku Damaseko.
12 Kuu kwali na muutu mosi wa kuumbu Anania, muutu ngaa likiinzi la Nziaambi na
wali akangama mu mikele mia bisi, na Bayuudayo boosi ba ku Damaseko bakita imbaangi
ki ibwe mu nde.
13 Nde ayiri kwaa me, atemini nha peembi a me, na aleeli kwaa me: “Sawuli, mwaana a
nguu a me, nyaala ti we bwamono!” Nhaa-na-tsi me nabwibaanduu umono, na me namoni
nde.
14 Nde abwileele: “Nziaambi a bakaa ba bisi, akwasoolo we paa we yaaba litoono la nde,
we mono nde Ngaa libweeye, na we yuu muniingi a ndaa a nde.
15 Ka we afwaana uba mbaangi a nde nha kulu a baata boosi, mu uyaabisa moosi ma we
moni na ma we yuyi.
16 Na mu taanga di, we ima li mu ubwakebe? Temene, holo libootuu na ta kuumbu a nde
mbili, paa we tsieeme mu masumu ma we.”»

Pawuli ayaabisi buni Pfumu atsinduu nde kwaa bangooyi

17 «Me navutii ku Yeruselemi. Bu me nakikuundu mu nzo a Nziaambi, me nabayi monini.
18 Me namoni Pfumu, na nde aleeli kwaa me: “Sa mawasa pala mu Yeruselemi, ka basi
ngaanda yi a busiingi imbaangi kia we mu me pe.”

19 Me navutili: “Pfumu, bo bayaaba bubwe ti me nakiyene mu pasi nzo a makutunu ma
Bayuudayo, mu ulooso bakisa imiini mu we mu perese, na utete bo.
20 Na mu taanga di badusi Estefano mbaangi a we, me ka nali nhaa. Me nasiingisi miayilii
ba badusi nde, na me makulu wakikaanga bikutu bia bo.”
21 Ni mu buu, Pfumu aleeli kwaa me: “Yene, ka me sa tsinduu we kula, kwaa bifuumbu
bili mu matsi makimi!”»

Pawuli amweesi ti nde musi Looma

22 Koongi yayuyi Pawuli natee bu nde amani uleele mandaa maa. Ka ni mu buu, boosi
baloyi na baleeli: «Didusu nde! Muutu wa pili yi a afwaana mu uba moonyi nha tsini a toto
nha pe.»
23 Bo bakiloo mu mifuri, bakidulu biyungu, bakiwisi bio ku yulu na bakinaangala
lifuundu.
24 Mukuutu a masodaare ahi litumu la ukotoso Pawuli kutso lipaanga la nzo a maso-
daare, na utete nde bikoti, paa atsuu mu ki toono koongi yakiloo mu mifuri mu ndaa nde.
25 Ka bu bamukuti mikuru paa bamutete bikoti, Pawuli aleeli kwaa mukuutu a kama
masodaare wali nhaa: «Beni dili na muswa wa utete musi Looma bikoti kwahele a
ukwafuundusu nde?»
26 Mukuutu a masodaare bu ayuyi buu, nde ayiyaabisa kwaa mukuutu wa tsiomi,
wamuleeli: «Ima we tooni usa? Muutu wu musi Looma ali!»
27 Mukuutu wa tsiomi ayeni nha peembi a Pawuli na wamufuuli: «Leele me, ngwanya we
musi Looma li?» Pawuli avutili: «Ee, ni buu!»
28 Ni mu buu, mukuutu wu aleeli: «Me nahi mboongo dialaa mu uba musi Looma.» Ka
Pawuli avutili: «Ka me musi Looma umata mbutili a me.»
29 Nhaa-na-tsi, babakeni utete Pawuli paa atsuu, batakii na nde. Bu nde ayaabi ti Pawuli
musi Looma ali, mukuutu abayi boomo, mundaa ti nde ahi litumu la ukutu musi Looma
bibolo mu mikuru mia bitali.

Pawuli nha kulu a pfuundu a bakuutu ba Bayuudayo

30 Mukuutu a masodaare wa tsiomi ali na nzala ya uyaaba bubwe, mu ki toono Bayu-
udayo bafuundi Pawuli. Ni mu buu, iluumbu kiaduki, nde atumi bamunyangila bibolo
bia mu mikuru mia bitali, na atumisi banguu ba bangaanga ba Nziaambi, na pfuundu a
bakuutu ba Bayuudayo boosi. Nha mbisi nde abeyi Pawuli na bamutemisi nha kulu a bo.

23

1 Pawuli atali pfuundu a bakuutu ba Bayuudayo isooso, na aleeli: «Baana ba nguu bame,
mu me, me ndi mu usalila Nziaambi, mu matsimi masuungunu na mu bunyanga boosi,
umata bele pe natee iluumbu ki.»
2 Nguu a bangaanga ba Nziaambi wa kuumbu Anania, atumi ba bali nha peembi a
Pawuli, mu utete nde nha munywa.
3 Ka Pawuli aleeli kwaa nde: «Muutu ngaa peluu, ka Nziaambi sa atete we! We adiaala
nhaa mu ufuundusu me weti buli mikele, ka we makulu ali mu utumumu pe mikele, bu
we maatumu ti batete me!»
4 Ba bali nha peembi a Pawuli bamuleeli: «We li mu utuu nguu a bangaanga ba
Nziaambi!»
5 Pawuli avutili: «Baana ba nguu bame, me aba a nayaaba pe ti nde nguu a bangaanga
ba Nziaambi ali. Ka bunu, mandaa ma Nziaambi mali mu uleele ti: “Atsuu ma mabi mu
mukuutu a koongi a baata ba we pe✡!”»
6 Pawuli ali ayaaba ti kutso pfuundu a bakuutu ba Bayuudayo, ba bamosi ali Basaduki,
na bakimi ali Bafarisi. Ni mu buu nde aloyi nha kulu a bo: «Baana ba nguu bame, me ndi
mu Mufarisi, mwaana a Bafarisi. Mu ndaa ti me na sa ilimbisi mu tsimbilili a babakwa, ni
bali mu ufuundusu me.»
7 Nde bu amani uleele buu, Bafarisi na Basaduki babaandii ukaama, na kabini yakoti
mutso pfuundu a ikuutu.
8 Kabini yii ya yiri mundaa ti Basaduki bakileele ti tsimbilili a babakwa yo pe, so batumu
ba Nziaambi bo pe, so miheebili ka mio pe. Ka Bafarisi bakileele ti bi bioosi bia ngwanya
bili.
9 Kele yinene ya yuyini, na ndaamba a bayiisi ba mikele, ba ku kaba la Bafarisi, batemini,
baleeli mu mifuri mioosi: «Bisi a dimoni ndaa yimbi so mosi mu muutu wu pe, helape tumu
a Nziaambi so a buu pe muheebili tsuyi kwaa nde!»

✡ **23:5** Pal 22.27

10 Kaama bu lavuli mifuri, mukuutu a masodaare abayi boomo ti sa bakese Pawuli
bitsuru-bitsuru. Ni mu buu nde atumi masodaare mu usutuu, bapalisa Pawuli nha kati
a bo, na babiti nde ku lipaanga lili nzo a masodaare.
11 Mu butsuu baduki, Pfumu amonii kwaa Pawuli na wamuleeli: «Ba na ibaala! We
maata imbaangi mu me nha Yeruselemi nha, we afwaana ka uta imbaangi mu me ku
Looma.»

Bayuudayo bakuti pfuundu ya udusu Pawuli

12 Bukia ngwaali, Bayuudayo bakimi bakuti pfuundu: balabi mukisi ti bo a bunywa pe
na a budia ka pe so iloo imosi natee bu bo budusu Pawuli.
13 Litaanga la ba bakuti pfuundu yii ali lalutu maku mana ma baata.
14 Bo bayimono banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bakuutu ba Bayuudayo, na baleeli
kwaa bo: «Bisi dimaalaba mukisi ti bisi a dibwadia iloo so imosi pe, natee bu bisi didusu
Pawuli.
15 Ni mu buu, beni diloombo muswa kwaa mukuutu a masodaare wa tsiomi, mu kuumbu
a pfuundu a bakuutu ba Bayuudayo, mu ubee Pawuli, weti so beni dili na nzala ya
ukengese ndaa a nde bubwe-bubwe. Bisi diamaa lebuu nde mweete na diamayilimi mu
udusu nde, tswaamina nde uto nhaa na nha.»
16 Ka nzaba a Pawuli wa baala, mwaana a keri a nde, ayuyi pfuundu yii, ayeni ku
lipaanga la masodaare, akoti na ayaabisi yo kwaa Pawuli.
17 Ni mu buu, Pawuli ati mosi mu bakuutu ba kama masodaare mbili na wamuleeli: «Biti
mufuru a baala wuunawu kwaa mukuutu a masodaare wa tsiomi, ka nde li na ndaa ya
uyaabisa kwaa nde.»
18 Mukuutu wuu a ayeni na nde, wamubitii kwaa mukuutu a masodaare wa tsiomi, na
aleeli: «Pawuli wuli mosi mu makori, ata me mbili na aleele kwaa me mu ubee mufuru a
baala wuunawu kwaa we, nde li na ndaa ya uleele we.»
19 Mukuutu a masodaare aholi mufuru a baala mu koo, ayeni na nde nha peembi, na
wamufuuli: «Ki ndaa we tooni uleele me?»
20 Nde wamuvutili: «Bayuudayo bamaayuhusunu mu uloombo kwaa we mu ubiti Pawuli
nha ngwaali, nha kulu a pfuundu a bakuutu ba bo. Bo sa basaa we ufutu ti bo bali na nzala
ya ukengese ndaa a nde bubwe-bubwe.
21 We beeri keni uli asiingi ndoombili a bo pe, mundaa ti maku mana ma baata na baata
bakimi nha kati a bo sa balebuu nde mweete. Bo balaba mukisi mu unyaala udia, na
unyaala unywa natee bu budusu Pawuli. Mu taanga di, bo bamaayilimi na ndila kesili
a we bali mu ukebe.»
22 Nha mbisi a uleele kwaa mufuru a baala mu unyaala uyaabisa kwaa muutu so mosi,
mandaa ma mufuru wuu ayaabisi nde, mukuutu a masodaare wa tsiomi wamuvutili ku
amati.

Babiti Pawuli kwaa mutumi Feliki

23 Nha mbisi a nhaa, mukuutu a masodaare ati bakuutu boolo bakimi mbili, na
wabaleeli: «Dikukuu makama moolo ma masodaare, maku-tsaamba ma masodaare ma
mubaabiti basevaala, makama moolo ma masodaare bali mu udwaana mu mayoo, na
diyilimi beni boosi mu uyene ku Sezare, mu nguungu ya wa ya butsuu.
24 Diyiluu ka basevaala ba bubiti Pawuli peembe-polo kwaa mutumi Feliki.»
25 Nha mbisi a nhaa, nde asonii mukaanda weti bu:
26 «Taata Feliki, mutumi a itinini, yaka mabwe mamati kwaa me Kolodo Lisiasi.
27 Bayuudayo aba bakaanga muutu wu me ndi mu utsinduu kwaa we wu, na bakeni
udusu nde. Ka mu taanga di me nayaabi ti nde musi Looma, me nayeni itwaari na
masodaare ma me, na me nakuuli nde.
28 Me bu nali na nzala ya uyaaba toono yi Bayuudayo bakifuundu nde, me nabiti nde nha
kulu a pfuundu a bakuutu ba bo.
29 Me namoni ti bo bakifuundu nde, mu mandaa matala mikele mia bo makulu. Ka nde
a ayiluu ndaa yimbi pe, yi bafwaana udusu nde so ulooso nde mu perese.
30 Na bu bayaabisi me ti Bayuudayo bakisa pfuundu ya ulebuu nde mweete mu udusu
nde, mawasa-mawasa, me naholi kesili ya utsinduu nde kwaa we, na me naleeli kwaa bo,
bayafuundu nde kwaa we.»
31 Masodaare mayilii weti bwali litumu li bo bayaki: bo baholi Pawuli na bamubiti ku
ngaanda Antipatirisi mu butsuu.
32 Iluumbu kiaduki, masodaare ma makiyene mu miili mavutii ku lipaanga la bo. Ka
masodaare makibiti basevaala mahami mu uyene kuulu mosi na Pawuli.
33 Bu bo batoori ku Sezare, masodaare me mayakisi mukaanda kwaa mu mutumi Feliki
na bamumweesi Pawuli.

34 Mutumi ataangi mukaanda, na afuuli Pawuli nde wa ki itinini ali. Bu ayaabi ti Pawuli
ali musi itinini kia Silisi,
35 nde wamuleeli: «Me sayuu we mu taanga di ba bafuundu we bakaato.» Tumake nde
ahi litumu la ukebe Pawuli kutso lipaanga la nzo a mutini Erode.

24

Baata bafuundi Pawuli

1 Nha mbisi a biluumbu bitaana, Anania nguu a bangaanga ba Nziaambi atoori itwaari
na ndaamba a bakuutu ba Bayuudayo, na nzioonzi mosi kuumbu a nde Teritulusi. Bo
bamonii nha kulu a mutumi Feliki, mu uyafuundu Pawuli.
2 Babeyi Pawuli, na Teritulusi abaandii ufuundu nde mbii bu: «Mukuutu Feliki, mundaa
we bisi dili na iyeenge kiafwaana, na mundaa buyeri ba we, tsiobili yimbwe yikoti mu tsi
yi na mandaa ma bisi boosi mamaabweye.
3 Bisi ditooni we kwalaa taata Feliki, mu mioosi mi bisi dili mu uholo mu taanga dioosi
na mu mambuu moosi.
4 Ka me a natoono ulabisa we taanga pe, ni mu buu, me ndoombi we kolokolo mu uyuu
bisi, mu mwaana taanga hoolo.
5 Bisi dimoni ti muutu wu ngo mubi ali, isala kia nde mu ulooso butsa-butsa nha kati a
Bayuudayo boosi, mu tsi yoosi. Nde mukuutu a libuundu la ndiimbisi la basi Nazareti.
6-7 Nde asiayi usumunu bungiri ba Nzo a Nziaambi, ni mu buu, bisi diakaangi nde.
8 So we fuuli nde manduru, we sa mono ti, mandaa moosi ma bisi dili mu ufuundu nde
mali ma ngwanya.»
9 Bayuudayo basilili mifuundu mii, na baleeli ti mili mia ngwanya.

Pawuli akali nyutu a nde nha kulu a mutumi Feliki

10 Ni mu buu, mutumi Feliki ahi Pawuli muswa mu utsuu, na Pawuli aleeli: «Me nayaaba
ti, we li mu uyiluu mandaa kutso libweeye mu tsi a bisi umata bilimi bialaa. Ka ni mu
ilimbisi me tooni ukala nyutu a me nha kulu a we.
11 We makulu utuu usaa makuulu ma uyaaba ti, biluumbu kuumi na bioolo keni a
bialabuu pe umatuu bu me natoori ku Yeruselemi, mu ukiinzi Nziaambi.
12 Muutu so mosi pe wamono me ti ndi mu ukaama na baata, so a buu pe, ndi mu
utsindi baata mu usa butsa-butsa mutso nzo a Nziaambi, so mu manzo ma makutunu ma
Bayuudayo, so ku kati a ngaanda.
13 Baata ba a butuu pe umweese we ti mandaa ma bali mu ufuundu me mu taanga di
mali ma ngwanya.
14 Ka me siingi nha kulu a we ti: me ndi mu usalila Nziaambi a bakaa ba bisi. Na me na
sa imiini mu mioosi mi basonuu mu Mikele na mu mikaanda mia Mibili. Ka me ndi mu
uduku Kuulu a Pfumu, ni Kuulu yii, yi bo bali mu uleele ti libuundu la ndiimbisi.
15 Me ndi na ilimbisi mu Nziaambi, ilimbisi ki bo makulu ka bali na kio, ti baata boosi
bababwe na bababi sa basiimbuu mu likwa.
16 Ni mubuu, me ndi mu usa mifuri mu udiaata taanga dioosi weti bwafwaana na mutimi
watsieeme, nha kulu a Nziaambi, na nha kulu a baata.»
17 «Nha mbisi a bilimi bialaa, bi me na labisi mu matsi makimi, me navutii ku Yeruselemi,
mu ubee libaasila kwaa baata ba me, na uha bungori kwaa Nziaambi.
18 Mu taanga di bo bayibaasa me mu nzo a Nziaambi, me ali mu utsieemese nyutu ame.
Koongi a baata a yali nhaa pe, na butsa-butsa ka ali bo pe.
19 Ka ndila ndaamba a Bayuudayo ba itinini kia Asia bali nhaa, na ni bo bakeni
uyafuundu me kwaa we, mbiiti bo bali na ndaa na me.
20 So a buu pe, baata babali nha, bu bo bakifuundusu me nha kulu a pfuundu a ikuutu,
baleele ki ndaa yimbi bo bamoni mu me.
21 Ndaa yoosi utuu uba mu mi me nayaabisi mu mifuri nha kulu a bo, bu naleeli: “Mu
ndaa ti me na sa ilimbisi mu tsimbilili a babakwa, ni bali mu ufuundusu me lolo li nha
kulu a beni.”»
22 Feliki, wali wayaaba bubwe ndaa yatala Kuulu a Pfumu, a atooni ukese ndaa yii
iluumbu kii pe, na aleeli kwaa bafuundi: «Me sa kese ndaa a beni bu mukuutu a masodaare
wa tsiomi Lisiasi akaayira.»
23 Nde atumi kwaa mukuutu a masodaare mu ukebe Pawuli mu perese, na uha nde
mwaana bunyanga hoolo paa banduu ba nde babaa muswa wa ubaasila nde.

Pawuli nha kulu a Feliki na Durusili

24 Nha mbisi a mwaana biluumbu, Feliki ayiri na mukari a nde Durusili wali Muyuudayo.
Nde atumisi Pawuli na ayuyi nde mu miatala imiini mu Yiisu Kristo.

25 Ka mu taanga di Pawuli abaandii utsuu mu ndaa yatala ndiaatili yafwaana nha kulu a
Nziaambi, mu kamini a mutimi, na mu pfuundisi yikaayira, Feliki abayi boomo, na aleeli
kwaa nde: «We utuu uyene wa we mu taanga di. Me sa bwata we mbili nha me nibaa
taanga.»
26 Nde atsuuyi buu, mundaa ti nde ali na ilimbisi ti, Pawuli sa aha nde mboongo, ni mu
buu nde akitumusu nde taanga dioosi paa ayolo na nde.
27 Nha mbisi a bilimi bioolo, Porosiwu Festusi akiti nha mbuu ya Feliki. Ka bu ali atoono
umonuu wu mubwe nha kulu a Bayuudayo, Feliki anyaali Pawuli mu perese.

25

Pawuli aloombo bamufuundusu nha kulu a mutini Kayisari

1 Biluumbu bitata nha mbisi a nha badiasi nde nha mbata a ipfumu ku ngaanda ya
Sezare, mutumi wu mu nyatii, Festusi ayeni ku Yeruselemi.
2 Ni kuu, Banguu ba bangaanga ba Nziaambi na bakuutu ba Bayuudayo, bayiri mu
uyafuundu Pawuli. Bo baloombi kwaa Festusi
3 mu uha bo bweese ba ubwavutuu na Pawuli ku Yeruselemi, mundaa ti bo ali bamakutu
pfuundu ya ulebuu nde mweete paa badusu nde mu kuulu.
4 Ka Festusi avutili ti Pawuli li mu perese ku Sezare, na mu mwaana biluumbu hoolo,
nde makulu Festusi sa avutuu kuu.
5 Nde abwileele: «Nyaala bakuutu ba beni bayene itwaari na me ku Sezare, paa bafuundu
muutu wu kuu, mbiiti nde ayiluu ndaa yimbi.»
6 Festusi alabisi ndila biluumbu pwoombo so a buu pe kuumi kwaa bo, tumake, nde
avutii ku Sezare. Iluumbu kiaduki, nde adiaali mu nzo a pfuundisi, na atumi babee Pawuli.
7 Mu taanga di nde ayiri, Bayuudayo babamati ku Yeruselemi bamudiengilili na bamu-
fuundi mu mandaa malaa matsitsi, ma bo makulu bakooni uta imbaangi mu mo.
8 Ka Pawuli akali nyutu a nde bu aleeli: «Me a nayiluu ndaa yimbi so mosi pe, nha kulu a
mikele mia Bayuudayo, so nha kulu a Nzo a Nziaambi, so nha kulu a mutini Kayisari.»
9 Festusi bu ali atoono umonuu muutu wumubwe nha kulu a Bayuudayo, afuuli Pawuli:
«Buni, tooni wa we mu uyene ku Yeruselemi, paa bafuundusu we, nha kulu a me mu ndaa
yii?»
10 Pawuli avutili: «Me ndi nha kulu a mbata a pfuundisi a mutini, ninha ka bafwaana
ufuundusu me. Me a nayiluu ndaa yimbi nha kulu a Bayuudayo pe, weti bu we makulu
ayiluu uyaaba bubwe-bubwe.
11 Mu mioosi mi bali mu ufuundu me, mbiiti me nasa bubi, na mbiiti me nayiluu ndaa
yi me nafwaana ukwa mu yo, me a nibisi pe ukwa. Ka so a uli pe na ndaa ya ngwanya mu
mifuundu mia baata ba mu me, muutu so mosi pe wuli na muswa mu uyeelele me kwaa
bo. Me ndoombi ti mutini Kayisari afuundusu me.»
12 Ni mubuu Festusi, bu amani utsuu na baata ba pfuundu a nde, avutili: «We loombi ti
mutini Kayisari afuundusu we, ka we nha kulu a nde uyene.»

Pawuli nha kulu a mutini Angiripa na Berinise

13 Biluumbu holo bu bialabii, mutini Angiripa na keri a nde Berinise, batoori ku Sezare
mu ubii Festusi.
14 Bu bali na biluumbu bialaa bia ulabisa kuu, Festusi ayaabisi ndaa a Pawuli kwaa
mutini, bu wamuleeli ti: «Nhaa na nha uli na muutu mosi wu Feliki asiisi mu perese.
15 Mu taanga di me nayeni ku Yeruselemi, banguu ba bangaanga ba Nziaambi, na
bakuutu ba Bayuudayo bamufuundi na baloombi kwaa me mu uha nde tsieembili.
16 Me navutili kwaa bo ti, basi Looma a bali pe na ipfu kia uyeelele muutu ku nzo a
pfuundisi, mbiiti nde keni a abaa pe taanga dia ukala nyutu a nde nha kulu a bambeeni
ba nde, mu mi bali mu ufuundu nde.
17 Ni mu buu bo boosi bayiri na me nha. Mu uhele ulabisa taanga dialaa, bukia ngwaali,
me nayidiaala mu nzo a pfuundisi na me natumi babee me muutu wuu.
18 Bambeeni ba nde batemini mu ufuundu nde, ka mifuundu mia bo a miamweese pe ti
nde ayiluu mandaa ma mabi, weti bu me naba mu ukebe.
19 Ka bo bakikaama na nde ndila mu miatala libuundu la bo, na mu ndaa muutu moosi
wa kuumbu Yiisu, wakwiiri, na wu Pawuli ali mu uyaabisa ti nde moonyi akeni.
20 Ka me a namoni pe buni me nituu utaba ndaa yi, ni mu buu me nahi tsimi kwaa Pawuli
mu uyene ku Yeruselemi paa bamufuundusu kuu.
21 Ka Pawuli aloombi ti mutini a basi Loma afuundusu nde. Ni mu buu me natumi ti
bamukebe mu perese natee bu me nitsinduu nde kwaa mutini Kayisari.»
22 Angiripa aleeli kwaa Festusi: «Me natoono uyuu muutu wu me makulu.» Festusi
avutili: «Nha ngwaali we kaayuu nde.»

23 Ni mu buu, bukia ngwaali, Angiripa na Berinise bayiri na batsieengi ba bo kutso
lidumu loosi li bali mu uha kwaa ba pfumu. Bobakoti mutso nzo a pfuundisi na bakuutu
ba masodaare na bakuutu ba ngaanda ba buzitu. Mu litumu la Festusi, babeyi Pawuli.
24 Tumake Festusi aleeli: «Mutini Angiripa na beni boosi badili nhana bisi, dimono muutu
wu. Bayuudayo boosi, bayiri mu ufuundu nde kwaa me, umata ku Yeruselemi, natee nhaa
na nha. Bo bali mu uloo na bali mu uleele ti nde a abwafwaana pe mu uba moonyi.
25 Ka me moni ti, nde a ayiluu toono so moosi pe yi bafwaana udusu nde. Ka nde makulu,
aloombo ti mutini a basi Looma afuundusu nde. Ni mu buu, mu ndaa mandaa ma ndeme
aleeli, me naholo kesili ya utsinduu nde kwaa mutini.
26 Ka me a ndi na ndaa ya mufunu ya usonuu kwaa mutumi a basi Looma mu toono a
nde pe. Ni mu buu me mbeyi nde nha kulu a beni, na vulu-vulu nha kulu a we, mutini
Angiripa, paa ti nha mbisi a manduru ma bufuulu nde, me baa ndaa ya usonuu.
27 Ni mu buu, bubwe pe kwaa me, mu utsinduu kori ku Looma kwahele a ubiindili
bubwe-bubwe matoono moosi ma bali mu ufuundu nde.»

26

Pawuli akali nyutu a nde nha kulu a Angiripa

1 Mutini Angiripa aleeli kwaa Pawuli: «We li na muswa mu utsuu mu ndaa ukala nyutu
a we.» Ni mu buu, Pawuli anaangili koo kia nde, mu ubaanduu utsuu weti bu:
2 «Taata Angiripa, me ndi na kinyi lolo li mu ukala nyutu a me nha kulu a we mu mioosi
mi Bayuudayo bali mu ufuundu me,
3 bu uli ti we ayiluu uyaaba bubwe-bubwe bukulu ba Bayuudayo na mandaa ma
makaama ma bo. Ni mu buu me ndoombi kwaa we mu uyuu me kutso kamini a mutimi.»
4 «Umata bufuru ba me, Bayuudayo boosi bayaaba bwali ndiaatili a me, na buni me
nadiaali nha kati a baata ba me, ubaanduu ku tsi yi babutu me natee bu me na kuli ku
Yeruselemi.
5 Bo bayaaba me umata bele pe, na bo makulu utuu uta imbaangi, so bo batoono, ti
me nali inama mu kaba la Bafarisi. Na Bafarisi ni ba bavulu ukangama mu mikele mia
Bayuudayo nha kulu a ma kaba mana moosi.»
6 «Na mu taanga di, me ndi nha kulu a pfuundisi mundaa ti, me na sa ilimbisi mu lilasina
li Nziaambi asi kwaa bakaa ba bisi.
7 Bifuumbu kuumi na bioolo bia baata ba bisi ba sa ilimbisi mu umono nzilimini a lilasina
lii, bu bali mu usalila Nziaambi mutso pamini butsuu na nyanga. Ni mu ndaa ilimbisi kii,
mutini a me, Bayuudayo bali mu ufuundu me!
8 Mu ima beni Bayuudayo dili mu usa paa ti, Nziaambi utuu usiimbili babakwa?
9 Me makulu ka, nakitsimi ti me nafwaana udwaanisa mu makuulu moosi, baata babali
mu utaangila kuumbu a Yiisu musi Nazareti.
10 Maa, ni ma me nayilii ku Yeruselemi. Banguu ba bangaanga ba Nziaambi bahi me
muswa, na me naloosi bangaa imiini balaa mu perese. Na mu taanga di bakikese bo
tsieembili ya likwa, me nakisilili.
11 Mutaanga dioosi, bu me nakilabuu mu manzo ma makutunu ma Bayuudayo moosi,
me nakimweese bo pasi na me nakibamuu bo mu usibi Nziaambi kwalaa. Kesi a me ya
mifuri nha yulu a bo yabiti me mu ubingisi bo natee mu magaanda ma bumweenyi.»

Pawuli abiindili kiingili a mayele ma nde

12 «Ni mu buu me nayeni ku ngaanda ya Damaseko, mu litumu na muswa bi banguu ba
bangaanga ba Nziaambi bahi me.
13 Mutini a me Angiripa, bu me nali mu kuulu, mu nguungu ya nzanga, me namoni
liyalila lamati ku yula, lavulu nyanga mu ungeyene, ladiengilili me na layalisi me na
bambaayi ba me ba midieenge.
14 Bisi boosi diabwi nha tsi na me nayuyi muniingi a ndaa wakileele me mu ndaa ya
Bayuudayo: “Sawuli, Sawuli! Mu ima we limubingisi me? Ka mu ibuu we li mu udwaana
weti iboori kili mu uhele utumumu pfumu a nde wakaanga muti mu usuungusu nde mu
kuulu.”
15 Me nafuuli: “We ni na Pfumu?” Na Pfumu avutili kwaa me: “Me ni Yiisu, wu we li mu
ubingisi.
16 Ka siimbuu, na temene. Me monii kwaa we paa we ba musiali a me. We sa ba mbaangi
a me mu uyaabisa buni we moni me lolo li, na uyaabisa ma me nibwamweese kwaa we.
17 Me sa kuulu we mu mioo mia Bayuudayo na mu mioo mia bifuumbu bikimi, ku me
kaatsinduu we.

18 Me tsindii we paa we dibili bo misi: we maasa bo mu pimisi na ubee bo ku liyalila; we
maasa bo mu lituu la Saatina na ubee bo kwaa Nziaambi. So bo basiiri imiini mu me, bo sa
baholo nyaalili a masumu ma bo na mbuu nha kati a baata babangira ba Nziaambi.”»

Pawuli li mu utsuu mu isala kia nde

19 «Ni mu buu, mutini Angiripa, me a na bisi pe utumumu monini yi me na bayi yamati
ku yulu.
20 Ka me nakwiyiisi tsiomi kwaa basi Damaseko na basi Yeruselemi, tumake kwaa basi
Yuuda loosi na kwaa bifuumbu bikimi. Me na loombi ti: bo basobo ndiaatili, mu ukinguu
kwaa Nziaambi na umweese mu biyiluu bia bo ti mu ngwanya bo bamaasobo.
21 Ni mu ndaa yii, Bayuudayo bakaangi me bu nali mu Nzo a Nziaambi na basiayi mu
udusu me.
22 Ka Nziaambi akali me, natee mu iluumbu ki, na me keni nhaa na nha, mu uta imbaangi
kia me kwaa boosi, kwaa baana ba bangebe na kwaa bakuutu. Me a ndi mu uyaabisa
mandaa makimi pe so a ndila maa maleeli Mooso na Mibili mamafwaana uyilimi:
23 ti Mesiya afwaana umono pasi, ti nde sa aba watsiomi mu usiimbuu mu babakwa na
sa ayaabisa liyalila la liyobolo kwaa baata ba ifuumbu bioosi bikimi.»

Pawuli aloombo kwaa Angiripa mu mene miaanzi mu Pfumu

24 Bu Pawuli akitsuu mu ukala nyutu a nde, Festusi aloyi mu mifuri: «We lari lili mu ukolo
we, Pawuli! We ayii kwalaa ni mu buu, we ka mu ubeele lari!»
25 Pawuli avutili kwaa nde: «Pfumu Festusi, me a nabeele wa me lari pe. Mandaa ma me
ndi mu uleele, mali ma ngwanya na ma masuungunu.
26 Mutini a me we ayiluu uyaaba mandaa ma moosi. Na nha kulu a we, me utuu utsuu mu
mo mu ilimbisi kioosi. Me na sa imiini ti we a adiimbili ndaa so moosi mu mo pe, mundaa
ti mo a mayilimi mu tsweeyi pe, ka mo mayabina nha kula baata boosi.
27 Mutini Angiripa, we asa imiini mu maa mayaabisi mibili? Ee me nayaaba ti we asa
imiini mu mo!»
28 Angiripa aleeli kwaa Pawuli: «Matsimi ma we ti we utuu usobo matsimi ma me, paa me
ba ngaa Kristo mu ndila mwaana a taanga hoolo?»
29 Pawuli avutili: «So iba mu taanga holo so a buu pe mu taanga dikaayira, me ndi mu
ukuundu Nziaambi paa ti a ndila we pe, ka beni boosi badili mu uyuu me lolo li, beni diba
ka weti bu me ndi, ka kwahele a ukutulu beni mikuru mia bitali mi me ndi na mio mi!»
30 Nha mbisi a uyuu mandaa maa, mutini Angiripa, na Festusi mutumi a tsi, na Berinise
na boosi bali itwaari na bo, batemini.
31 Bu batakii nha peembi bo baleelisini ti: «Muutu wu a ayiluu toono so moosi yi bafwaana
udusu nde so ulooso nde mu perese pe.»
32 Na Angiripa aleeli kwaa Festusi: «So nde aba a aloombo pe ti bamufuundusu nha kulu
a mutini Kayisari, beeri bubwe mu uha nde bunyanga.»

27

Pawuli bamutsindii ku Looma

1 Bu baholi kesili ti bisi diafwaana uyene ku tsi ya Italia mu bootu, bahi Pawuli na makori
makimi nha mioo mia mukuutu a masodaare, wa kuumbu Yuuli, mosi mu binama bia
mikaanga mia mutini a Looma.
2 Bisi diakoti mu bootu lamati ku Adaramita, lakiyene ku peembi a pooro ya itinini kia
Asia. Bisi diayeni na muutu wali kuumbu Arisitariki, wa ku tsi ya Masedwane mu ngaanda
ya ku Tesalonika.
3 Iluumbu kiaduki, bisi diatoori ku ngaanda ya Sidoni. Yuuli wakikebe Pawuli mu
bungeele boosi, ahi nde muswa mu uyamono banduu ba nde, paa baha nde libaasila mu
bi ali na nzala a bio.
4 Bu diamati nhaa, bisi diayeni ku peembi ya simi, ku taanda a iduku kia Kipiria, kuu
iteembi ali mifuri pe.
5 Bisi diasabii mubu, bebele na itinini kia Silisi na kia Pamfili, na diatoori ku ngaanda ya
Mira mu itinini kia Lisia.
6 Nha mbuu yii, mukuutu a masodaare me wuu, bu amoni bootu lakimatuu ku ngaanda
ya Alekandere lakiyene ku tsi ya Italia, nde akotisi bisi muu.
7 Mu biluumbu bialaa, bisi diakiyene buke-buke. Na mu pasi dialaa, bisi diatoori ku
peembi a ngaanda ya Kinide. Ka bu iteembi kiadikoonisi mu uduku musuungunu wuu,
bisi dialabii ku baanda a Salemoni kutoso a iduku kia Kerete, kuu iteembi ali mifuri pe
mialaa.
8 Mu pasi, bisi diahami mu uyene mu mukoo-mukoo, natee bu diatoori ku mbuu yi
bubaata ti «pooro yimbwe ya mabootu», bebele na ngaanda ya Lasee.

9 Bisi dialabisi taanga dialaa na diamoni ngo pasi. Bootu lakiyene mu pasi dioosi mundaa
ti, iluumbu kia Bayuudayo kia nyalili a masumu ali imaalabuu. Ni mu ndaa yii Pawuli
wabalibili moonyi, na aleeli kwaa bo ti:
10 «Banduu ba me, me ndi mu umono ti midieenge mi, sa miba mia tsitsi: bootu na bioosi
bili mutso muu sa bibiiyi kwalaa. Na nha mbisi, bisi bameme ka utuu uhelele muwuumu.»
11 Kasi mukuutu a masodaare ali avulu usa ilimbisi, mu mubiti a bootu na mu ngaa
bootu, mu iteesi kia uhele uyuu mia kileele Pawuli.
12 Ndaa yimosi ya ti, itsikini kia mabootu kii ali a kiafwaana pe mu udiaala nhaa mu
taanga dia kioori kia mifuri. Ni mubuu babalayi mu babali mu bootu, baholi kesili ya
umatuu nhaa. Bo ali na tsimi so butuu ubaayato ku Feniki, ku itsikini kia mabootu kia ku
iduku kia Kerete. Itsikini kii kiatalisi ku baanda ya peembi yili mu udiaama taanga, kuu
bisi utu usweeme iteembi, natee bu taanga dia kioori kia mifuri dilabuu.

Iteembi kia mifuri mu mubu

13 Iteembi kia ike-ike kiamati ku baanda kiabaandii upepe. Bo bahamisi matsimi ma bo
ma uyene. Bo banyangili mikuru mia bitali bialeme miakikaanga bootu na bayeni bebele
na simi la iduku kia Kerete.
14 Mwaana idii hoolo iteembi kia mifuri, kia kuumbu «iteembi kia ku taanda, bele na ku
ipala taanga», kiasutii umatuu ku yulu a milaanda mia iduku.
15 Iteembi kii kiabiti bootu na a diabayi bwa usa pe mu utemese bootu na bisi diasiisi
kuulu ya tsiomi yi diaki duku, diakiyene mayene-ayene mu litumu la iteembi.
16 Bisi dialabii ku baanda a iduku kia kuumbu Kawuda na bisi diasweemi hoolo nha
mbuu yii. Mu pasi dialaa bisi diatuyi utemese luungu lilikee li bayesene mundaa uvuusu
baata.
17 Bu baloosi luungu mu bootu, basiali ba mu bootu, bakutili misiingi mu mbata a bootu
loosi, mu uhamisa lo. Bu bali na boomo ba uyakieeluu nha yulu a bimbumuni bia musiee
ku simi la tsi ya Libi, bo basutili mabala maleme ku mbisi a bootu paa lo liyene buke-buke
na banyaali iteembi itsindi bootu.
18 Iluumbu kiaduki, iteembi kiahami mu unyingisi bootu labisi mu mifuri. Baata
babaandii ubumu mifunu miali mu bootu mutso mubu.
19 Mu iluumbu kia bitata, basiali ba bootu, badumini bisalili bi bali mu ubiti bootu mu
mubu.
20 Biluumbu bialaa bialabii, tari na bambwelele a biabwimonuu kwaa bisi pe. Ka iteembi
kiahami mu mifuri mialaa. Na ilimbisi kia uvuu ali ka kio pe mu bisi.
21 Babali mu bootu a babayi pe bia udia, umatuu belepe. Pawuli bu atemini nha kati a
bo, aleeli: «Oo! Banduu bame, ali bwafwaana ti beni diyuu me, na uhele usiisi iduku ya
Kerete, keni a ubiiyisi na ufuhusu bi bioosi pe.
22 Ka mu taanga di, me niloombo kwaa beni mu ulwaata ibaala, ka muutu so mosi mu
beni a ukwa pe. Kasi ndila bootu likaa fuu.
23 Ee, mu butsuu ba, tumu a Nziaambi a me, wu me ndi mu usalila, ayamonuu kwaa me
24 na nde leeli kwaa me: "Pawuli aba na boomo pe, we afwaana uyamonuu nha kulu a
mutini Kayisari. Na mundaa we, Nziaambi mu litoono la nde mu we, boosi bali mu usa
midieenge na we, sa bavuu."
25 Ni mundaa yii, banduu diba na ibaala, mundaa me na siingi Nziaambi: ma nde aleeli
kwaa me, sa mayilimi.
26 Ka bisi diafwaana ukwayakieeluu nha yulu a imbumuni kia iduku imosi.»
27 Butsuu baa, bali ka ba kuumi bana. Umatuu bu iteembi kiabaandii uyene atsindi bisi,
nha yulu a mubu wa Mediterane. Mu kati a kati a butsuu, basiali ba mu bootu, batsimi ti
helape ali dimaaswesuu bebele na toto.
28 Bo bayesini musundu a maamba na babayi ba meetere maku matata na tsaamba.
Bu baswesii nha kukulu hoolo, babwiyesene musundu a maamba, na babayi ba meetere
maku moolo na pwoombo.
29 Bo bali na boomo, ti bootu la bisi sa liyakubu mamanya. Ninha bo basutili bitali
bibinene bina ku mbisi a bootu, paa lo liyene buke-buke, na bakikuundu ti bwisi bukia
mawasa.
30 Ka basiali ba mu bootu bali na nzala ya usiisi bootu mu ubata. Bo bafuti ti bitali
bibinene bialeme buyakutulu ku mutswe a bootu. Basutili luungu lilikee ku mutswe a
bootu.
31 Pawuli aleeli kwaa mukuutu na kwaa masodaare ti: «So baata ba basiisi bootu, beni a
dituu uvuu pe.»
32 Ninha masodaare matabili misiingi mi bali bakutulu luungu me, na babwisi lo layeni
mu maamba.

33 Tswaamini a bwisi bukia, Pawuli ahamisi bo boosi mu uholo bia udia, nde aleeli ti:
«Iluumbu ki kia kuumi na bina beni dili kutso kwaamisa na kwahele a udia iloo.
34 Ni mu ndaa yii me nileele beni mu uholo bia udia, ka bio bili na ndaanda mundaa
mvuuyili a beni. Ka a so mosi mu beni pe ukaadiimbisi linaanga la mutswe a nde.»
35 Bu aleeli mandaa maa, nde aholi lipa, avutili matoondo kwaa Nziaambi, nha kulu a bo
boosi, tumake nde abukili lo na abaandii udia.
36 Bo boosi balwaati ibaala, na bo ka badiiri.
37 Mutso bootu bisi diali makama moolo maku tsaamba na baata basamina.
38 Bu muutu-muutu adiiri na ayutii, babumi biloo bioosi mu mubu mundaa uleengese
bootu.

Bootu lafuuyi

39 Busi bu bakieeri, basiali ba mu bootu a babwiyaaba kwali toto pe, kasi bo batalili
mwaana a maala ma maamba na musiee wapalila. Bo bakuti tsimi ya uyesene ubiti bootu
nha mbuu yii.
40 Bo banyangili bitali biabinene, bialeme na banyaali bio biyene mu mubu. Mu taanga
ni dii, banyangili misiingi mi bakisalila mu usuungusu bootu. Tumake bo bahaatisi
tsaanda yinene ku kulu a bootu, paa ti iteembi itsindi bootu natee ku simi.
41 Ka bo bayikubu imbumuni kia musiee, bu bo bali keni nha kati a kati a mubu. Na bootu
lakielii nha mbuu yii. Itsuru kia mutswe a bootu kiayikatuu kutso musiee na bootu ali ka
bwa unyingini pe. Mu taanga dii itsuru kia mbisi kiatsiaamii mu ndaa mifuri mia mapo.
42 Masodaare mabayi tsimi ya udusu makori, paa ti so mosi mu bo, anyaala ubata
mundaa uvuusu nyutu a nde, mu uyobo.
43 Ka mukuutu a masodaare bu ali atoono uvuusu Pawuli, akabisi tsimi a bo yii. Nde
atumi kwaa boosi babatuu uyobo, badumuu, mu maamba na bakwayene ku simi.
44 Babamosi baduki bambaayi bu basalili mabala na bibabari bia bootu. Mu mutindi
wuu bo boosi batoori ku simi, peembe-polo.

28

Pawuli ku iduku kia Malite

1 Bu diatoori bubwe nha iduku kii peembe-polo, bayaabisi bisi ti kuumbu a kio Malite.
2 Baata ba ku iduku kii badibwaani mu litoono lalaa. Bu mvulu akinoo na abeyi kioori
kialaa, bo bavuuti mbaa yinene, bati bisi boosi mbila mu uyayoto yo.
3 Pawuli atoli iko kia bitsotso mu udumunu kio ku mbaa, ka pili apali kutso kuu mu ndaa
mbabiri a mbaa, akayi nde na akatili nha koo kia nde.
4 Baata ba ku iduku kii bu bamoni pili mu utsiingi mu koo kia Pawuli, bo baleelisini nha
kati a bo ti: «Ngwanya muutu wu mudusi ali, mundaa ti pfuundisi a nziaambi a bisi, a yitooni
uha pe nde muswa mu uba moonyi, so bu nde avuuyi mu mubu.»
5 Ka Pawuli akubili koo kia nde, taari abwi kutso mbaa. Nde a amoni pasi so hoolo pe.
6 Baata boosi bakikebe ti koo kia nde sa idaanda, so a buu pe sa akwa nhaa-na-tsi. Ka
bubakebi mu idii kialaa, bo a bamoni ndaa ya pasi yabwiilili nde pe. Bo basobi matsimi,
na baleeli ti: «Nde nziaambi ali.»
7 Bebele na mbuu yii, ali na lipaanga la mutumi a iduku kii, kuumbu a nde ni Pubiliwusi.
Nde wadiyaki mu litoono lalaa na wadidiaasi ku nzo a nde mutsitsi a biluumbu bitata.
8 Taayi a Pubiliwusi ali ala nha yulu a mbuu. Nde ali na baa na moonyo wa makili. Pawuli
ayimono nde, akuundili nde Nziaambi, wamunayi mioo, na nde abeelii.
9 Nha mbisi a nhaa, babeeri bakimi ba ku iduku bayiri ka kwa Pawuli, na bo babeelii.
10 Bo bamweesi bisi likiinzi lalaa. Mu taanga di bisi diakiyilimi mu uyene mu bootu, bo
bahi bisi bioosi biali biafwaana mu midieenge.

Pawuli atoori ku ngaanda ya Looma

11 Batsuungi batata bu ba labiyi, bisi diakoti mu bootu lakimata ku ngaanda ya Alekan-
dere. Kuumbu yibakita bootu lii: «banziaambi ba bambu». Bootu me, ali la labisi taanga dia
kioori ku iduku kii.
12 Bisi diatoori ku ngaanda ya Sirakuse, kuu bisi dialabisi biluumbu bitata.
13 Bu diakoti mu bootu, bisi diaduki mukoo a mubu na diatoori ku ngaanda ya Lengio.
Iluumbu kiaduki, iteembi kia peembi ya baanda kiakipepe, nha mbisi a biluumbu bioolo
bisi diatoori ku ngaanda ya Puzolisi.
14 Mu ngaanda yii, bisi diabaasi baana ba nguu, ba baloombi bisi mu udiaala na bo mu
tsitsi a limiingi li mosi. Tumake, bisi diatoori ku ngaanda ya Looma.
15 Baana ba nguu ba ku Looma bu bayuyi mamvuungu ma bisi, bayibwaana bisi nha
mafuulu ma Apiwusi, na «Manzo ma Bieenyi Matata». Pawuli bu wabamoni avutili
matoondo kwaa Nziaambi, na abwibaa mifuri.

16 Mu taanga di diatoori ku Looma, bahi muswa kwaa Pawuli mu udiaala mu nzo ya
ndebake. Lisodaara lakikebe nde.

Pawuli ayiisi ku ngaanda ya Looma

17 Nha mbisi a biluumbu bitata, Pawuli atumisi ku nzo a nde bakuutu ba Bayuudayo ba
ku Looma. Bu bayikukunu, nde aleeli kwaa bo ti: «Baana ba nguu, me nayaaba ti a nayiluu
ndaa yimbi so mosi pe kwaa ifuumbu kia bisi a beni, so a buu pe kwaa bukulu ba bakaa ba
bisi a beni. Ka bakaangi me ku Yeruselemi, na bayeelili me kwaa basi Looma.
18 Ka bakuutu ba Looma bu bafuuli me manduru, bo moni ti ali bubwe baha me
bunyanga, mundaa ti a babayi pe toono ya uha me tsieembili ya likwa.
19 Ka Bayuudayo a basiingi pe ti banyaala me, ni mu ndaa yii me naloombi ti mutini
Kayisari a kengese toono a me. Ka me a ndi na matsimi pe ma ufuundu ifuumbu kia me.
20 Ni mu ndaa yii me naloombo ti dimononani, na me tsuu na beni. Ee, mu ndaa muutu
wuu, me ndi kori mu mikuru mia bitali mi. Mu muutu me wuu, mukaanga a Iseraeli asuusu
ilimbisi.»
21 Bo bamuvutili ti: «Mu ndaa yatala we, bisi a diaholo pe mukaanda so mosi wamata ku
ngaanda Yuuda. Muutu ka so mosi pe mu baana ba nguu wamatuu kuu, mu uyayaabisa
bisi mi mialabii, so a buu pe mu uyatsuu ma mabi mu kuumbu a we kwaa bisi.
22 Ka bisi aba diatoono uyuu matsimi ma we. Mundaa ti bisi diayaaba ti mu mambuu
moosi, bali mu udwaanisa libuundu li we akangama mu lo li.»
23 Bo bakuti layi na Pawuli, na, iluumbu kia layi bu kiatoori, bo bayiri mu litaanga lalaa
ku nzo yi nde akidiaala. Ubaanduu ngwaali natee tsitsii, Pawuli abiindili kwaa bo, nde
ayaabisi bo mu miatala Ipfumu kia Nziaambi, na asiayi makuulu ma bo bu utuu usiingi
Yiisu. Nde akibiindili bo ubaanduu mu mandaa mabasonuu mu Mikele mia Mooso, natee
mu Mikaanda mia Mibili.
24 Baata babamosi basiiri imiini mu ma nde akileele, ka bana a basiiri imiini pe.
25 Mu taanga di bo bakivutuu kwahele a uyuhusunu nha kati a bo, Pawuli aleeli kwaa bo
ndaa ya tsieelele yi: «Mu ngwanya Muheebili wa Ngira watsuyi mu Yeesaya kwaa bakaa ba
beni,
26 nde aleeli:
“Yene kwaa baata ba, na leele bo:
beni sa diyuu, ka a diyaaba mbiindili pe;
beni sa ditala, ka a dimono pe.
27 Mundaa ti baata ba ka na mutswe pini:
bo bamaadibuu matswi ma bo,
bo bamaadibuu misi mia bo,
paa misi mia bo mihele umono,
matswi ma bo mahele uyuu,
na mu mayele ma bo bakoono uyaaba mambiindili,
na banyaala uyiri a vutuu kwaa me, paa me beelese bo✡.”
28 Pawuli abwileele kwaa bo, mundaa yii beni diafwaana uyaaba ti, mu taanga di Nziaambi
maatsinduu ndaa ya liyobolo kwaa bangooyi. Bo sa bayuu yo!» [
29 Pawuli bu amani utsuu mandaa maa, Bayuudayo bakiyene avutuu mutso kaama la
mifuri nha kati a bo.]
30 Pawuli adiaali mu tsitsi a bilimi bioolo mu nzo yi nde akifutu. Nde akiyaka baata boosi
babakiyamono nde.
31 Nde akiyaabisa Ipfumu kia Nziaambi, na akiyiisi mandaa matala Pfumu Yiisu Kristo,
mu ilimbisi kioosi, na kutso bunyanga.

✡ **28:27** Yes 6.9-10

Mukaanda a Pawuli kwaa basi Looma
Kotili a mukaanda

Bilimi hoolo nha mbisi a likwa na tsimbilili a Yiisi Kristo, Bayuudayo babamosi babasi imiini mu Kristo, weti Akila na Prisile (Biy 18.2), babaandii uyiisi Ndaa Yimbwe ku ngaanda a Looma. Ni mu buu, libuundu la tsiomi ku ngaanda a Looma likwituungumu, bu Pawuli akiyiisi ku Siria, mu itinini kia Azia kibali mu uta lolo Turikia na ku tsi a Ngelesia.

Nziaambi aheeri Pawuli isala kia uyiisi Ndaa Yimbwe, natee kwasuku tsi. Ni mu buu, nde ali na nzala ya uyene ku tsi ya Espaanya. Ka nde ali na nzala ya umayoo ku ngaanda a Looma. Mu ndaa uyilimi mu midieenge mii, nde atsindii mukaanda kwaa libuundu la ku Looma. Bisi a diayaaba pe mbii ti nde asi midieenge mii.

Kutso mukaanda wuu, Pawuli li mu ubiindili kwaa libuundu la ku Looma, buni nde ali mu umono isala kia nde kia uyaabisa Ndaa Yimbwe kwaa babali a Bayuudayo pe. Kutso mu kaanda wuu, nde li mu uyaabisa bubwe-bubwe nguu a ndaa a nde weti bu: «Ndaa Yimbwe yili lituu la Nziaambi, mu ndaa uyobolo baata boosi babusa imiini, ubaanduu kwaa Bayuudayo na kwaa babali a Bayuudayo pe» (1.16).

Mukaanda wu li akabuu weti bu:

-1.1-7: Mabwee.

-1.8-17: Pawuli li mu uleele ndaa ya litoono nha kati a Bayuudayo, na babali a Bayuudayo pe. Pawuli li mu uyaabisa ka ti, Ndaa Yimbwe bahi yo kwaa baata boosi kwahele a usa lisoboso.

1.18—8.39: Pawuli li mu ubiindili buni Nziaambi ali mu uyobolo muutu ngaa masumu, wasa ilimbisi kia nde mu Yiisu Kristo.

9—11: Pawuli li mu utsuu mu ndaa yi baata ba Iseraeli babamosi bali mu ubisi Kristo, ka nde li mu uleele ti, so bu bo babisi Kristo, Nziaambi a ukoono pe ukuusu litoono la nde.

12.1—15.13: Pawuli li mu uyaabisa ti mu taanga dii, baata bafwaana uyaaba ti bweese ba Nziaambi ali mu mweese kwaa babali a Bayuudayo pe, bali weti mbili mu idiingi kia ngwanya, na ki inyatii mu ndaa Kristo.

15.14—16.27: Pawuli li mu umweese ndutu a midieenge mia nde ku Looma, na nde li mu umana mukaanda a nde mu mabwee.

Babali mu usaa uyaaba mandaa matala liyobolo li Nziaambi ubaaha kwaa baata mu Yiisu Kristo, sa baba na kinyi yalaa mu utaanga mukaanda wu. Bo sa baba baata babubaaha Nziaambi kinyi (12.2).

Mabwee

1 Me Pawuli booyi la Yiisu Kristo. Nziaambi ati me mbila mu uba tumu, na asiooli me mu
uyaabisa Ndaa a nde Yimbwe.
2 Umatuu bele pe, mu Mabasonuu ma Ngira, Nziaambi asialili mibili mia nde, mu
uyaabisa lilasini la Ndaa Yimbwe yi.
3 Ndaa Yimbwe me, yatala mwaana a Nde, Pfumu a bisi Yiisu Kristo. Mu peembi ya
imuutu, nde abutii mu likaanda la Daavidi.
4 Ka mu peembi ya Muheebili wa Ngira, nde amonii Mwaana a Nziaambi mu lituu, mu
taanga di nde asiimbii mu babakwa.
5 Mu nde, Nziaambi ahi me bweese ba uba tumu mu ndaa buzitu ba Kristo. Paa me biti
baata ba bifuumbu bioosi mu usa imiini mu kuumbu a nde, na utumumu nde.
6 Beni ka dili mu litaanga la baata baa, beni ba Nziaambi ateeri mbila paa beni diba baata
ba Yiisu Kristo.
7 Me nisonuu beni mukaanda wu, beni badili ku ngaanda a Looma, beni boosi ba
Nziaambi atoono na ba nde ateeri mbila mu uba moonyi mu nde. Nyaala Taayi a bisi
Nziaambi na Pfumu a bisi Yiisu Kristo basieme beni na uha beni iyeenge.

Pawuli li mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi mu ndaa ba ngaa Kristo ba ku ngaanda Looma

8 Tswaamini a mioosi, me tooni uvutulu matoondo kwaa Nziaambi a me mu Yiisu Kristo,
mu ndaa beni boosi. Mundaa ti, baata bali mu utsuu mu imiini kia beni mu tsi yoosi
yadieengelele baata.
9 Nziaambi ayaaba ti me ndi mu uta ngwanya, nde wu me ndi mu usalila mu mutimi a
me woosi mu uyaabisa Ndaa Yimbwe yatala Mwaana a nde. Nziaambi ayaaba ti me ndi
mu utsimanga mu beni mu taanga dioosi.

10 Mu pasi taanga di me ndi mu ukuundu, me ndi mu uloombo kwaa Nziaambi, so lii ni
litoono la nde, aha me kuulu ya uyiri kwaa beni.
11 Ngwanya, me ndi na nzala yalaa ya umono beni, paa ti Nziaambi aha beni bungori ba
Muheebili wa Ngira mu ndaa uhamisa imiini kia beni.
12 Ka vulu-vulu, me ndi na nzala ya uba itwaari na beni, paa bisi a beni diholani pamini
mu itwaari. Me holo pamini mu imiini kia beni, na beni mu imiini kia me.

Ndaa Yimbwe ni mifuri

13 Baana ba nguu ba me, me natoono ti beni diyaaba ti, taanga dialaa me nibaanhana
uyiri kwaa beni. Ka natee mu taanga di, me a natuu pe mu uyiluu buu. Me aba natoono ti
isala kia me ibutu mbutu kwaa beni, weti bu kio kiabuti mbutu kwaa bifuumbu bikimi.
14 Me ndi na mufunu wa uyene kwaa baata boosi. Kwaa basienzi na kwaa babali a
basienzi pe. Kwaa biyeri na kwaa bangaa bundimbi.
15 Ni mubuu, me ndi na nzala ya uyaabisa Ndaa Yimbwe kwaa beni ka bali ku ngaanda
a Looma.
16 Mu ngwanya, kwahele a tsionyi me ndi mu uyaabisa Ndaa Yimbwe. Yo yili ni mifuri
mi Nziaambi ali mu usalila mu uyobolo baata boosi babali mu usa imiini. Tsiomi kwaa
Bayuudayo, tumake, na kwaa babali a Bayuudayo pe.
17 Ngwanya Ndaa Yimbwe yili mu umweese buni Nziaambi ali mu usa ti baata baba
balibweeye nha kulu a nde. Libweeye lii uyiri mu imiini, na mu ndaa imiini. Weti buli
mu uleele Mabasonuu ma Ngira: «Walibweeye sa aba moonyi, mundaa imiini.»

Libweeye la Nziaambi umata ku pfuundisi natee ku liyobolo:
(1.18—4.25)

Nziaambi li na kesi a baata bahele na libweeye

18 Umata ku yula, Nziaambi li mu umweese kesi a nde mu pasi lisumu, na mu pasi ndaa
yimbi yi baata bubaayiluu. Bo bali mu ukiki kuulu kwaa ngwanya, mu mamabi ma bo ma
bali mu uyiluu.
19 Ka bunu, mandaa ma butuu uyaaba mu Nziaambi, mali mayabina kwaa bo. Nziaambi
nde makulu alayi bo mo kwa na yaki-yaki.
20 Mu ngwanya, umata bu Nziaambi ayilii tsi, mandaa ma nde mali mu uhele umonuu
mu misi, pili mosi, lituu la nde la bilimi na bilimi, na inziaambi nde, bili mu umonuu mu
biyiluu bia nde. Ni mubuu, baata a butuu uleele pe ti bo a bayaaba pe.
21 Bo bayaaba Nziaambi, ka bo a bali mu ukiinzi nde pe, na bo a bali mu uvutulu nde
matoondo pe, weti bwafwaana kwaa nde. Ka bo, aka na matsimi mamabi na mitimi mia
bo mia buwulu, miamaakoto kutso pimisi.
22 Bo bali mu umonuu ti bo biyeri, ka bunu bo babeeri ba lari!
23 Nha mbuu ya ukiinzi buzitu ba Nziaambi wa bilimi na bilimi, bo bakiinzi biteyi bia
ifwaani kia muutu wu utuu ukwa, bia banyunyi na banyama bali na miili nina, na bataari.
24 Ni mubuu, Nziaambi abwoongili bo kutso biyiluu bia bo bia mviindi, weti buli
manzala mamabi ma mitimi mia bo. Paa ti bo bamweese manyutu ma bo tsionyi.
25 Bo bali mu ukitisi ngwanya yatala Nziaambi mu pia. Bo bali mu ukuundu na usalila
biloo bi Nziaambi ayiluu. Bo babali mu ukuundu na usalila biyiluu bia Nziaambi, nha
mbuu ya ukuundu muyilii nde makulu, wu bafwaana ubili mu taanga dioosi! Ameni.
26 Ni mubuu, Nziaambi abwoongili bo mu manzala ma bo ma tsionyi. Bakaasa ba bo a
bali mu ubwapala na babaala pe, ka bo bali mu upala na bambaayi bakaasa. Tsialili yii yili
ya ku buko.
27 Bumosi ka, babaala a bali mu ubwapala na bakaasa pe. Bo bali mu ululuu mu nyooto
ya upala na bambaayi babaala. Babaala bali mu uyiluu mandaa ma tsionyi bana mu bana,
na bo makulu bali mu uholo tsieembili yafwaana na ndiimbisi a bo.
28 Bu bo babisi uyaaba Nziaambi, Nziaambi ka abwoongili bo kwaa mayele ma bo
matekene. Ni mubuu, bo bali mu uyiluu mandaa mabakeehele uyiluu.
29 Bo baluulu mu mandaa moosi mahele na libweeye, mamabi, ma linyungu, ma ibaala.
Bo baluulu mu musoyi, mu ndusili, mu makaama, mu mayele mamabi, na ma ndimi
dioolo. Bo bali mu ufutulu bambaayi mandaa ma pia.
30 Bo bali mu utsuu mandaa mamabi bana mu bana. Bo bali mitaata mia Nziaambi. Bo
na munywa, na liwaa na lizoo. Bo koo bayilimi taanga dioosi mu utsimi mandaa mamabi.
Bo bubaatemenene bataayi na banguu ba bo.
31 Bo a bali na mayele pe, na a bubaakuusu ndasina dia bo pe. Bo bali na mutimi bunono
na a bu bamono mbaayi ngebe pe.

32 Bo bayiluu uyaaba tumini dia Nziaambi diasuungunu. Baata bali na ndiaatili ya pili yii, bafwaana ukwa. Ka bunu, bo bali mu uhama mu uyiluu mandaa ma pili yii, na nha yulu, bo bali mu usiingisi ka bali mu uyiluu mo.

2

Pfuundisi a Nziaambi

1 We, so yaba ti we a na li, we wuli mu ufuundusu bambaayi, a busa we kolokolo pe. Mundaa ti nha we li mu ufuundusu bambaayi, na bu we li mu uyiluu weti bo, we li mu uholo tsieembili mu iwemakulu.
2 Ka bisi diayaaba ti Nziaambi ubaafuundusu mu ngwanya, baata babubaayiluu mandaa ma pili yii.
3 We wuli mu ufuundusu bambaayi mu mandaa ma we li mu uyiluu we makulu! Ee we tsimi ti we sa vuu mu pfuundisi a Nziaambi?
4 So a buu pe, we umeengele li mu umeengele bunene ba libweeye la Nziaambi, kamini a mutimi a nde, na mutimi a nde wumubwe? Buni, we a ayaaba pe ti libweeye la Nziaambi lili mu ubiti we ku kiingili a mayele?
5 Mundaa mutswe pini we na mutimi a we wumunono, we li mu ubaakukuu nha yulu a we makulu, kesi a Nziaambi yavulu bunene, mu iluumbu ki nde akaamweese kesi na pfuundisi a nde biasuungunu.
6 Mu iluumbu kii, Nziaambi sa asieende muutu-muutu weti buli biyiluu bia nde.
7 Nde sa aha moonyi wa bilimi na bilimi kwaa babali mu hama mu uyiluu ma ndaa mamabwe, na kwaa babali mu usaa buzitu ba Nziaambi, likiinzi na moonyi wu uhele uwa.
8 Ka nde sa amweese kesi na fuukiri bia nde kwaa babutemenene nde, kwaa babudwaanisa ngwanya, na kwaa babayeelele manyutu mu mandaa mahele na libweeye.
9 Mapasi na ngebe sa mabwiilili boosi babali mu uyiluu mandaa mamabi. Tsiomi kwaa Bayuudayo, tumake kwaa babali a Bayuudayo pe.
10 Ka Nziaambi sa aha buzitu, likiinzi na iyeenge kwaa boosi babali mu uyiluu mandaa mamabwe. Tsiomi kwaa Bayuudayo, tumake kwaa babali a Bayuudayo pe.
11 Ka Nziaambi ali na ipengenge pe.
12 Boosi bali mu usa masumu kwa hele uyaaba mikele mia Mooso, sa ba fuu, kwahele mikele mii. Ka boosi babayaaba mikele mia Mooso na bali mu usa masumu, sa bafuundusu bo weti buli mikele mii.
13 Ka nha kulu a Nziaambi, baata balibweeye a babali mu uyuu mikele pe, ka babali mu usalila mio, bakaata balibweeye.
14 Baata babali a Bayuudayo pe, na abayaaba mikele mia Mooso pe, ka bo bali mu usalila mio mu ibomakulu, ka weti ti, bo bali na mikele mu mitimi mia bo. Ka bunu, bo a bali na mio pe.
15 Ninha, bo bali mu umweese ti mandaa mali mu utumu mikele mali masonomo mu mitimi mia bo. Matsimi ma mitimi mia bo, mali mu uta imbaangi ka. Na matsimi ma bo nhana mali mu ubaafuundu bo, nhana mali mu ubaakala bo.
16 Mono mikaamonuu mu iluumbu ki Nziaambi akaa fuundusu mu Yiisu Kristo, mandaa moosi masweeme mu idiingi kia pasi muutu, weti buli mu uleele Ndaa Yimbwe yi me ndi mu uyaabisa.

Nziaambi li mu ufuundusu babali mu usa liwaa mu mikele

17 Ka we, wuli mu ubili ti we Muyuudayo, we akangama mu mikele, na we li na liwaa mu Nziaambi a we.
18 We ayaaba litoono la nde, na mikele miayiisi we mu usoolo mandaa ma mabwe.
19 We li mu baatsimi ti we mubiti a bingima-ngimi, liyalila kwa babali mu pimisi!
20 We li mutsimi ti we muyiisi kwaa bangaabundimbi, na muyiisi kwaa baana. Mu ndaa ti we ayiluu uyaaba ti, kutso mikele we li mu ubaa nziaabili yakuu na ya ngwanya.
21 Ee, we wuli muyiisi bambaayi, mu ima we li mu uhele uyiisi we makulu? We uli mu uyiisi ti, a diyibi pe, mu ima we li mu uyibi we makulu?
22 We wuli mu ulii baata usoongo, mu ima we li mu uyiluu buu? We wuli mu ubele biteyi, mu ima we li mu upatila mu mifuri biloo bia mu manzo ma bo ma makuundu?
23 We li na liwaa mu mikele, ka we li mu utsoro Nziaambi, bu we li mu uyiluu ku buko, mandaa ma mikele mia nde mili mu utumu!
24 « Mu ndaa beni, bifuumbu bikimi bili mu utsoro kuumbu a Nziaambi», weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira.
25 Mbiiti we ubaakiinzi mikele, kesili yili na ndutu; ka mbiiti we asumunu mikele, we li weti muutu ubahele ukese.

26 Ka mbiiti muutu ubahele ukese li mu utumumu mikele, Nziaambi sa mono nde weti
muutu wubakese.
27 Muutu wubahele ukese mu musunyi, ka nde li mu utumumu mikele, sa afuundusu we.
We wuli mu uhele utumumu mikele. So bu yili ti we li na mikele mi basonuu na so bu weli
wubakese.
28 Ni mubuu, ngo Muyuudayo a wuli mu umonuu mu misi pe, na wuli na iliimbi ki li mu
mweese ti nde li wubakese mu nyutu a nde.
29 Ka ngo Muyuudayo, ni wuli buu kutso mutimi a nde. Nde ni wu bakese kutso mutimi
a nde, mu kesili ya Muheebili a Nziaambi, ka a ya mikele mi basonuu pe. Ngo Muyuudayo
wu li mu uhoolo mbilili a Nziaambi, ka a ya baata pe.

3

1 Ni mu buu, mu ki toono Muyuudayo avulu baata bakimi? Kesili yili na ndutu?
2 Ndutu yili yinene, mu mandaa malaa! Tsiomi, kwaa Bayuudayo Nziaambi ahi mandaa
ma nde.
3 Uli ngwanya ti babamosi nha kati a bo a banambita pe mu Nziaambi. A ka Nziaambi
utuu koono unambita mu ndasini dia nde, mu ndaa ti bo a banambita pe mu nde?
4 Ngori! Bwa fwaana uyabina ti Nziaambi li wangwanya, na baata boosi bali bangaa pia,
weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira: «Paa we monuu walibweeye mu mandaa ma we
li mu uleele, na paa we biingi so bafuundisi we✡.»
5 Ka so pelili a libweeye la bisi yili mu umweese libweeye la Nziaambi, ima bisi dituu
uleele? Nziaambi a li na libweeye pe mundaa ti, nde li mu kolo kesi a nde nha yulu a bisi?
— Me ndi mu utsuu mutsuyili ya imuutu.
6 Ngori! Ka so Nziaambi ali walibweeye pe, buni nde akaatuu ufuundusu tsi?
7 Ka mbii ti pia dia me dili mu umweese kwa na yalilaa ngwanya a Nziaambi, na dili mu
usalila mu umweese buzitu ba nde. Mu ima butuu ubwafuundusu me weti ngaa masumu?
8 Mu yii, mu ima dihele uleele ti: « Diyiluwani mandaa mamabi, paa mu mo mandaa
mamabwe mapala»? Mu ngwanya, baata babamosi, mu utsoro bisi, bali mu uleele ti maa
ni mandaa ma bisi. Baata sa bafuundusu bo, na buu ni bwafwaana kwaa bo!

Muutu pe so mosi li walibweeye

9 Aka ima dituu uleele! Bisi Bayuudayo diavulu bifuumbu bikimi ndutu?
Ee, ka a mu bioosi pe! Bisi diamaakwamweese ti baata boosi, yaba Bayuudayo na baata
babali a Bayuudayo pe, bali ku tsini a litumu la masumu.
10 Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele:
« A uli na muutu wa libweeye pe, a so mosi pe.
11 A uli na muutu pe so mosi uli na mayele,
Muutu so mosi pe uli mu usaa Nziaambi.
12 Baata boosi bamaasiisi kulu yimbwe,
mu itwaari bo boosi bamaadiimbili.
A uli na muutu pe so mosi wuli uyiluu mamabwe.
A so mosi pe!
13 Miwuri mia bo mili weti mangili mabwaasi.
Ndimi dia bo isala pia ufutu.
Misa mia bataari mili mu ubaapala mu minywa mia bo.
14 Minywa mia bo mialuulu mu mandaa ma tsibili na makali.
15 Bo na malwangimina mu udusu baata.
16 Bo bali mu utsala na bali mu usiisi ngebe mu mambuu moosi ma bo bali mu uyoo.
17 Bo a bayaaba pe kuulu a iyeenge.
18 Bo a bali mu ubatila Nziaambi boomo pe.»
19 Bisi diayaaba ti mioosi mili mu uleele mikele, mili mu utsuu kwaa baata babali ku tsini
a litumu la mikele. Paa ti, muutu so mosi anyaala udibili munywa nde mu ukala nyutu a
nde, na paa ti tsi yoosi yadieengelele baata, basieembe yo nha kulu a Nziaambi.
20 A uli na muutu pe so mosi wukaamonuu walibweeye nha misi mia Nziaambi, mundaa
ti nde li mu utumumu mikele. Mikele mili mu ubaasila baata mu uyaaba masumu.

Buni Nziaambi ubaavuusu baata

21 Ka mu taanga di, Nziaambi maamweese bisi, buni nde ali mu ukitisi bisi balibweeye
nha kulu a nde. Na nde li mu uyiluu buu, kwahele usalila mikele. Mikaanda mia Mikele
na mia Mibili mili mu usilili ndaa yii.

✡ **3:4** we Mkg 116.11; Mkg 51.6

22 Nziaambi ubaakitisi baata baba balibweeye mu imiini, na bu bo banambata mu Yiisu
Kristo. Nde li mu usa buu, kwaa boosi babali mu usa imiini mu Yiisu Kristo. Mundaa ti, a
uli na lisoboso nha kati a bo pe.
23 Baata boosi basa masumu, bahelili buzitu ba Nziaambi.
24 Ka Nziaambi mu bweese ba nde, li mu ukitisi bo baba balibweeye kwahele a mufutu,
mu Yiisu Kristo wuli mu ukuulu bo mu masumu.
25-26 Nziaambi aheeri Yiisu Kristo weti bungori mu ndaa nyalili a masumu. Ninha,
mu likwa la nde, baata babasa imiini mu nde baholi nyaalili a masumu ma bo. Mu yii,
Nziaambi amweesi ti nde li walibweeye taanga dioosi. Tsiomi nde ali buu, mu taanga di
nde akami mutimi mu unyaala usieembe masumu ma baata. Na nde li buu ka mu taanga
di. Mundaa ti, nde atoono uba walibweeye, na ukitisi boosi babali mu usa imiini mu Yiisu
baba balibweeye.
27 Mu yii, uli na toono kimi yi dibwasa liwaa? Ngori, so moosi pe! Ka mu a ima bisi dili
mu uleele mandaa maa? Mu utumumu mikele? Pia, ka mikele mili mu ubiti bisi mu usa
imiini.
28 Mu ngwanya, bisi dili mu utsimi ti, muutu li mu umonuu walibweeye mu ndaa imiini.
Ka a mu ndaa pe ti nde li mu utumumu mikele.
29 So a buu pe, Nziaambi ndila wa Bayuudayo ali? Nde a ali pe ka Nziaambi a bifuumbu
bini?
Ee-e, nde li ka Nziaambi a bifuumbu bini bioosi.
30 Ka bu yili ti Nziaambi ndila mosi ali! Na Nziaambi sa akitisi Bayuudayo na babali a
Bayuudayo pe baba balibweeye mu imiini.
31 Yii yatoono uleele ti, mu ndaa imiini bisi dili mu umaasa ndutu la mikele?
Pia ngwanya, ka bisi dili mu uha mio ndutu ya ngwanya!

4

Ifwaani kia Abraami: Buni Nziaambi amoni nde muutu walibweeye

1 Ima bisi dituu uleele mu Abraami, mwakaa a bisi? Ima nde abayi mu inde makulu?
2 Mbii ti Abraami amonii muutu walibweeye mu ndaa mandaa ma nde ayilii, nde akeni
ubaa ndaa ya usa lizoo. Ka nde utuu pe udzoo nha kulu a Nziaambi.
3 Ngwanya, buni Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele? «Abraami asi imiini mu Nziaambi,
na Nziaambi amoni nde weti muutu walibweeye mu ndaa imiini kia nde✡.»
4 Muutu wuli mu usala li mu uholo mufutu. A bali mu uha pe nde mufutu wuu weti
bungori. Ka nde li musieende wu nde afwaana ubaa.
5 Ka mu taanga di muutu ali mu uhele usa isala, na siiri imiini kia nde mu Nziaambi wu
utuu ukitisi ngaa masumu aba walibweeye, Nziaambi li mu umono imiini kia nde, na li mu
uholo nde weti muutu walibweeye.
6 Bumosika, Daavidi ali mu utsuu mu kinyi a muutu wu Nziaambi ali mu umono weti
walibweeye kwahele a utaanga biyiluu bia nde:
7 «Kinyi kwaa baata ba Nziaambi asa bubi ba bo kolokolo,
na ba nde akuungili masumu ma bo!
8 Kinyi kwaa muutu wu Pfumu ali mu uhele utaanga lisumu la nde✡!»
9 Kinyi yii yili ndila kwaa baata babakese bubaala, oo tii, yo yili ka kwaa babahele ukese
bubaala? Ee-e, bisi dileeli ti «Nziaambi amoni Abraami weti muutu walibweeye mu ndaa
imiini kia nde».
10 Mu ki taanga mii miayilimi? Tswaamini akesili a nde oo ti nha mbisi a kesili a nde?
Ngori, a nha mbisi a kesili a nde pe, ka tswaamini a bu kese nde!
11 Nha mbisi Abraami abayi iliimbi kia kesili. Kio ali Iliimbi kili mu umweese ti Nziaambi
amoni nde walibweeye mu ndaa imiini. Bunu, nde ali keni aba kese pe. Ni mu buu,
Abraami akitii taayi a baata boosi babasa imiini mu Nziaambi, so bubahele ukese bo. Na
Nziaambi li mu umono baata baa weti balibweeye.
12 Nde li ka taayi a baata babakese, pili mosi ti, babali mu uhele usuku ndila nha kesili,
ka bali mu uduku ifwaani kia imiini kia taayi a bisi Abraami tswamini a bukese nde.
13 Nziaambi alasini kwaa Abraami na baana ba nde ti bo sa batolo mukobo wa tsi✡.
Nziaambi a asi pe lilasini lii mu ndaa ti Abraami atumimi mikele, ka mu ndaa ti Nziaambi
amoni nde weti muutu walibweeye mu ndaa imiini kia nde.
14 Mbii ti babutolo mukobo wubalasina, ubaa nde mu utumumu mikele, mu yii, imiini a
kiakeni uba na ndutu pe, na lilasina la Nziaambi a lakeni uba lahele a isala.
15 Bunu, mikele mili mu ubee kesi a Nziaambi. Ka nha mbuu yahele a mikele, tsumini a
mikele ka yo pe.

✡ **4:3** Mba 15.6 ✡ **4:8** Mkg 32.1-2 ✡ **4:13** mukobo wa tsi Mba 12.2-3; 17.4-6; 22.15-18

16 Ni mubuu, mu ndaa imiini basi lilasina, paa ti lo liba bungori ba Nziaambi ba paamba, na paa lo basiingisi lo kwaa baana ba Abraami boosi. Lilasina a lili ndila kwaa babali mu ukiinzi mikele pe, ka kwaa boosi ka babali na imiini weti Abraami, Uli taayi a bisi boosi.
17 Weti bu li mu uleele Mabasonuu ma Ngira: «Me nabiaalisa we taayi a bifuumbu bibilayi bia baata✡.» Nde li taayi a bisi nha kulu a Nziaambi wu nde asi imiini mu nde, Nziaambi wuli mu uha moonyi kwaa babakwa, na wuli mu usa ti biloo bioosi biali bio pe, biba.
18 Abraami asi imiini. Nde asi ilimbisi, ka bunu, ilimbisi ali aka kio pe. Ni mu buu nde akitii «kaa a bifuumbu bibilayi bia baata», weti bu Nziaambi aleeli nde: «Buu ni bu kaa ba litaanga la baana ba we✡.»
19 Nde ali helape na kama a bilimi. Ka imiini kia nde a kiadeyi pe, bu nde akitsimi mu nyutu a nde yali yamaakongo, mu iteesi kia uto nha peembi a likwa. Na nde akitsimi ka mu Saara, mukari a nde, wali ikumbu.
20 Nde a adiimbisi imiini kia nde pe na asi pe paa mu lilasina la Nziaambi. Kabunu, imiini kia nde kiahamisi nde na nde abili Nziaambi.
21 Nde ali na ngo ilimbisi kia ngwanya ti Nziaambi li na litu la ukuusu lilasina la nde.
22 Ni mubuu ka, bali mu uleele mu Abraami ti, mu toono a imiini kia nde « Nziaambi amoni nde walibweeye.»
23 Ka mandaa ma: «Nziaambi amoni nde walibweeye», a basonuu pe mo ndila mu Abraami.
24 Basonuu mo ka mu ndaa bisi, badiafwaana umonuu balibweeye, mu ndaa ti bisi dia sa imiini mu Nziaambi wa siimbili Yiisu Pfumu a bisi mu babakwa.
25 Bamuyeelili mu likwa mu toono a mamabi ma bisi, na Nziaambi wamusiimbili mu babakwa mu ndaa ukitisi bisi diba balibweeye.

5

Uyaka libweeye
(5.1—8.39)

Uba na iyeenge na Nziaambi
1 Ni mu buu, Nziaambi wadimoni balibweeye mu ndaa imiini. Na mu taanga di, bisi dili na iyeenge na Nziaambi mu Pfumu a bisi Yiisu kristo.
2 Mu imiini mu Yiisu, bisi ka diatuu ubaa bweese ba Nziaambi, ba bisi dianambita mu bo mu mifuri. Na bisi dili mu usuusu kinyi a bisi, mu ilimbisi kia ubaa ikuku kia buzitu ba Nziaambi.
3 Ka vulu-vulu, bisi dili mu usuusu kinyi a bisi so mu mapasi. Mundaa ti, bisi diayaaba ti mapasi mali mu ubutu mukonono.
4 Na, mukonono li mu ubutu pamini kutso nziesini, na pamini yili mu ubutu ilimbisi.
5 Ilimbisi kii a ili mu ukwiisi bisi tsionyi pe, mundaa ti, Nziaambi ayitili litoono la nde mu mitimi mia bisi mu Muheebili wa Ngira wu nde aha kwaa bisi.
6 Ee, mu taanga di bisi diali keni mifuri pe, Kristo akwi mu ndaa bangaa masumu mu taanga diafwaana.
7 Uli pasi mu umono muutu wu ukwa nha mbuu a muutu wasuungunu. Ka helape, muutu utuu ubaa mifuri mu ukwa nha mbuu a muutu wu mubwe.
8 Ka Nziaambi amweesi bisi mu ki iteesi nde atoono bisi: Kristo akwi mu ndaa bisi, bu diali keni bangaa masumu.
9 Mu makili ma nde, bisi dimaamonuu balibweeye mu taanga di. Ngwanya ni buu ka, Kristo sa avuusu bisi mu kesi a Nziaambi.
10 Ee, bu bisi diali mitaata mia Nziaambi, nde avuuti iyeenge kia bisi na nde mu likwa la mwaana a nde. Koomboso mu taanga di, di bisi dimaavuutu iyeenge na nde, nde sa avuusu bisi mu moonyi a mwaana a nde.
11 Nha yulu a maa, bisi dili na kinyi mu Nziaambi, mundaa Pfumu a bisi Yiisu Kristo, wumaavuutu iyeenge kia bisi na Nziaambi mu taanga di.

Lisoboso nha kati a Aadami na Kristo
12 Lisumu lakoti mu tsi mu toono a muutu ndila mosi, ni Aadami. Na lisumu labeyi likwa. Na mu yii, likwa latoori kwaa baata boosi, mu ndaa ti boosi basi masumu...
13 Tswaamini Nziaambi uha mikele kwaa Mooso, masumu mali makwaba mu tsi. Ka bu mikele miali keni mio pe, a bakitaanga masumu pe.

✡ **4:17** Mba 17.5 ✡ **4:18** we Mba 15.5

14 Ka bunu, umata mu taanga dia Aadami natee mu taanga dia Mooso, likwa lamweesi lituu la lo so nha yulu a babahele usa masumu, weti Aadami, wabisi usiingi tumini dia Nziaambi.

Aadami ali ifwaani kia muutu wuu wukaayiri.

15 Ka lisumu la Aadami a lafwaanina pe na bunene ba bungori ba bweese ba Nziaambi. Ngwanya, baata balaa bakwiiri mundaa lisumu la muutu ndila mosi wuu. Ka bungori ba bweese ba Nziaambi babwavulu bunene. Kwaa babalayi, bungori baa bahi bo bayibuu mundaa muutu moosi, ni Yiisu Kristo.

16 Na bungori ba Nziaambi a bafwaanina pe, na mili mu ubutu lisumu la muutu ndila moosi. Pfuundisi yayiri mulisumu la muutu ndila mosi, musieende a yo ni tsieembili. Ka bungori bapaamba ba Nziaambi ali mu uha nha mbisi a masumu mamalayi, musieende ni nyaalili a masumu.

17 Ngwanya, mu ndila muutu mosi, na mulisumu la ndila muutu moosi wuu, likwa lamweesi lituu la lo nha yulu a baata boosi. Ka mu ndila Yiisu Kristo, baata bali mu uba biavululu: Nde li muha bo mandaa mama bwe kwa ibuu, na nde li mu ukitisi bo balibweeye. Mu Kristo, bo sababamoonyi na sabatumu na nde.

18 Ni mu buu, lisumu la ndila muutu mosi, ni Aadami, labeyi tsieembili a baata boosi. Bumosi ka, isala kia libweeye kia muutu ndila mosi, ni Yiisu Kristo, ili mu ubaasila baata boosi mu umonuu balibweeye na mu uba moonyi.

19 Mu ndaa muutu ndila mosi wahele utumumu Nziaambi, baata balaa babwiiri mu masumu. Bumosi ka, mu muutu ndila mosi watumimi Nziaambi, baata balaa bamonii ba libweeye.

20 Mikele miayiri, na bubi bavulili. Ka nha mbuu ya vululu masumu, bweese ba Nziaambi babwavululu iteesi.

21 Ni mubuu, bu masumu mamweesi litu la mo mu uha likwa, bumosi ka, bweese ba Nziaambi bali na lituu loosi, mu ukitisi baata baba balibweeye, mu ubiti bisi ku moonyi wa bilimi na bilimi mu Yiisu Kristo, Pfumu a bisi.

6

Diakwa mu masumu, ka dili moonyi mu Kristo

1 Ima dituu ubwaleele? Bisi diafwaana uhama mu uba kutso masumu, paa ti kolokolo a Nziaambi yibwavululu?

2 Pia a buu pe! Bisi dili babakwa mu masumu: Buni bisi dituu ubwaba kutso masumu?

3 Beni a diayaaba pe ti, bisi boosi ba diaholo libootuu mu Yiisu Kristo, ni mu likwa la Nde bisi badibootii?

4 Ni mubuu, mu libootuu badiyii bisi na nde, mu uba itwaari mu likwa la nde. Paa ti, weti bu Kristo asiimbii mu babakwa mu lituu la buzitu ba Taayi, bisi ka didiaata mu moonyi wu munyatii.

5 Mu ngwanya, so bisi dili itwaari na nde mu likwa lafwaanina na la nde, bisi sa diba ka itwaari na nde mu tsimbilili yafwaanina na ya nde.

6 Diyilwani uyaaba ndaa yi: Imuutu kia bisi ki diali na kio katatsiomi, kiakwiiri na Kristo nha kuruwa, paa ti itwaari kia bisi na masumu itsamuu, na paa ti bisi dibwanyaala uba makori kwa masumu.

7 Mu ndaa ti, pasi nde wakwa itwaari na Kristo, ka walibweeye na nde ka bunyanga kwaa masumu.

8 Ka so bisi diakwa na Kristo, bisi dili na imiini ti bisi ka sadiba moonyi na nde.

9 Ngwanya, bisi diayaaba ti, umata bu Kristo asiimbii mu babakwa, nde a utuu ubwakwa pe: likwa a labwaba na lituu nha yulu a nde pe.

10 Bu akwiiri, nde akwi mbala mosi kwa ikulu, mundaa masumu ma baata. Ka mu taanga di, bu nde ali moonyi nde li moonyi mu Nziaambi.

11 Bu mosi, beni ka, dimonuu weti beni diakwa mu masumu na, dimonuu ka weti babali moonyi mu Nziaambi itwaari na Yiisu Kristo.

12 Ni mubuu, masumu a mubwatumu pe nyutu a beni yiikwa. A dibwatumumu pe manzala mamabi ma nyutu.

13 A dibwa salila binama bia nyutu a beni pe mu usalila masumu, weti bidwaanini bia uyiluu mandaa mamabi. Ka diyeelele manyutu ma beni kwaa Nziaambi, weti baata bamaasiimbu mu likwa mu uba moonyi. Na diyeelele manyutu ma beni moosi, mu isala weti bidwaaninini mu uyiluu mandaa malibweeye.

14 Mu ngwanya, masumu a mubwa tumu beni pe, mu ndaa ti beni a dili ku tsini a litumu la mikele pe, ka beni dili ku tsini a litumu la bweese a Nziaambi.

Uba kutso isala kia libweeye

15 A ka ima? Bisi sa disa masumu, mundaa ti bisi a dili ku tsini a litumu la mikele pe; ka
ku tsini a litumu la bweese ba Nziaambi? Ngori!
16 Beni dia yiluu uyaaba yo bubwe: So beni dili mu usalila muutu mu utumumu nde, beni
dika makori ma pfumu wu beni dili mu utumumu. Ni mubuu, utuu ba masumu mamubiti
ku likwa, so a buu pe, utumumu kwa Nziaambi kuli mu ubiti ku moonyi wafwaana na
libweeye la Nziaambi.
17 Ka divutulani matoondo kwa Nziaambi! Beni ba diali tsiomi makori kwa masumu. Ka
mu taanga di, beni dimaatumumu mu mutimi a beni woosi, mu ifwaani kia nziisili yi bisi
diaha kwaa beni.
18 Beni diamaakuluu mu masumu na beni dili mu usalila libweeye.
19 Me di mu usalila tsuyili ya imuutu yii, mundaa beni dili na malemi mu uyuu.
Katatsiomi, beni diasuusi binama bia manyutu ma beni bioosi, weti makori mu usalila
mandaa ma mviindi na mamabi, mali mu ubiti beni mu udwaanisa Nziaambi. Bumosi
ka, mu taanga di, disuusu manyutu ma beni moosi mu usalila libweeye mu uba moonyi
wabungiri mu Nziaambi.
20 Mu taanga di beni diali makori kwaa masumu, uyuluu mandaa mamabwe, ali a mia
tala beni pe.
21 Ni mubuu, dimono mbutu dia biyiluu bi beni sa, na bi beni dili na tsionyi mu mo mu
taanga di! Biyiluu bii, bili mu ubiti ku likwa!
22 Ka mu taanga di, beni diakulii kwaa masumu na beni dili mu usalila Nziaambi. Mbutu
di beni dili mu ukukuu, ni moonyi wabungiri, wuli mu ubiti ku moonyi wa bilimi na bilimi.
23 Mu ndaa ti, musieende a masumu ni likwa, ka bungori babweese ba Nziaambi ali mu
uha mu ibuu, ni moonyi wa bilimi na bilimi mu Yiisu Kristo, Pfumu a bisi.

7

Ifwaani ki baholo mu makweele

1 Baana ba nguu bame, beni diakwayiluu uyaaba mima me nileele kwaa beni, mu ndaa ti
beni diayaaba mikele: Mikele mili na litu mu muutu mu ndila taanga di nde a keni moonyi.
2 Diholani ifwaani kia mukaasa wakweele: Mikele mili mu uleele ti, Mukaasa wakweele
li akangama na mulumi a nde, mu taanga di mulumi a nde a keni moonyi. Ka so mulumi a
nde kwiiri, nde ka bunyanga mu mikele mia ki vuutu nde na mulumi nde.
3 Ni mubuu, so baala likimi likweeli nde mu taanga di mulumi a nde keni moonyi, sa
baholo nde weti mukaasa wumaasoongo. Ka so mulumi a nde kwiiri, nde ka bunyanga
nha kulu a mikele miaba mu uvuutu nde na mulumi a nde. Nhaa ka, nde utuu uba mukari
a baala likimi, kwahele a umono nde weti mukaasa wumaasoongo.
4 Bumosi ka kwa beni baana ba nguu bame. Beni dili baata babakwa mu ndaa yatala
mikele, bu beni dili itwaari na nyutu a Kristo. Ni mubuu, mu taanga di, beni ka baata
ba muutu mukimi, mbiidili ti, wuu wasiimbuu mu babakwa, paa ti bisi dibutu mbutu mu
Nziaambi.
5 Mu ngwanya, mu taanga di bisi diali kutsini a litumu la ndiaatili ya imuutu, manzala
mamabi ma mikele mili mu utumu, makisalila binama bia manyutu ma bisi moosi. Na bisi
diaki butu mbutu diibiti bisi ku likwa.
6 Ka mu taanga di, bisi dika bunyanga nha kulu a mikele. Mu ndaa ti, bisi diamaakwa mu
mandaa makikaanga bisi weti makori. Bisi ka utuu usalila Nziaambi mu iteesi ki inyatii mu
Muheebili, na ka a mu iteesi ki ikulu pe, kia mikele mi basonuu.

Lituu la masumu na la mikele

7 Ima bisi dituu uleele? Mikele mili masumu? Ngori! Ka mikele miamweese me masumu
ni ima. Ni mubuu, me a na keni uyaaba musoyi pe, so mikele a mialeele pe ti: « A sa musoyi
pe.»
8 Masumu masialili kulu ya tumini diaheeri mo, mu ubutu manzala moosi mamabi, ma
mutindi na mutindi mu me. Mundaa ti, kwahele a mikele, masumu mali makwa.
9 Mutaanga dikulu, bu mikele miali keni mio pe, me nali moonyi. Ka mu taanga di tumini
diayiri, masumu mabayi moonyi,
10 na me na maakwa: tumini diakeni ubiti me ku moonyi, dio diabiti me ku likwa.
11 Ni mubuu, masumu mabayi kulu a tumini mu ufutu me, na mundaa dio, masumu
madusi me.
12 Ni mubuu, mikele mio makulu mili miangira, na tumini dili ka diangira, dialibweeye
na dimbwe.
13 Tumini dili dimbwe, diodimaakituu toono yiibiti me ku likwa? Ngori! Ni masumu mali
toono yiibiti me ku likwa. Ni mubuu, tumini diamweesi mu ngwanya buni masumu mali:

Dio diasalili mandaa mamabwe mu ubiti me ku likwa. Na mono, buni masumu makitii mu kuulu ya tumini, ndaa ya vulu mu bubi.
14 Mu ngwanya, bisi diayaaba ti mikele mili ndaa ya muheebili.

Mudiingi wa kutso mutimi a muutu

Ka me ndi muutu wadee, wu bayaluu weti kori kwa masumu.
15 Me a ndi mu uyaaba pe mandaa ma me ndi mu uyiluu: mu ndaa ti, mandaa ma me natoono uyiluu, me a ndi mu uyiluu mo pe. Ka me ndi mu uyiluu ma me na bele!
16 Mbiiti me ndi mu uyiluu mandaa ma me nahele utoono, mu yii, me maayaaba ti mikele mili mimibwe.
17 Ni mubuu, a me pe ndi mu uyiluu buu, ka masumu madiaala mu me.
18 Ka, me nayaaba ti mandaa mamabwe a mali mu me pe, pilimosi, mu muutu wadee wu me ndi. Mu ngwanya, nzala ya uyiluu mandaa mamabwe yili mu me, ka me a ndi na mifuri pe mia ukuusu mo.
19 Ngwanya, me a ndi mu uyiluu pe mandaa mamabwe ma me natoono, ka me ndi mu uyiluu mandaa mamabi ma me na hele utoono!
20 Mbiiti me nzilii mandaa ma me nahele utoono, a me pe ndi mu uyiluu buu, ka masumu mali mu me.
21 Ninha, me maasololo mukele wu: me watoono uyiluu mandaa mamabwe, me ndi na mifuri mu uyiluu ndila a mandaa mamabi!
22 Kutso mutimi a me, me ndi mubaa mono kinyi mu mikele mia Nziaambi.
23 Ka me ndi mu umono ti kutso mutimi a me, mikele mikimi li mu udwaanisa mikele mi mayele ma me mali mu usiingi. Mio mili mu ulooso me mu perese la mikele mia masumu mili mu me.
24 Aa ngebe kwaa me! Na kaakuulu me mu nyutu yiinayi yili mu ubiti me mu likwa?
25 Ka divutulani matoondo kwaa Nziaambi, mu Yiisu Kristo Pfumu a bisi!

Ni mubuu me ndi mu usalila mikele mia Nziaambi mu mayele ma me, ka mu ndehiili a me ya imuutu, me ndi kori a mikele mia masumu.

8

Uba moonyi na Muheebili a Nziaambi

1 Ni mubuu, mu taanga di, a bubwaba na fuundisi pe kwa baba kangama mu Yiisu Kristo.
2 Ni mubuu, mikele mia Muheebili wa Ngira, mili mu uha moonyi mu Yiisu Kristo, miakuuli me mu mikele mia masumu na mia likwa.
3 Mikele mia Mooso a miatuyi uha bunyanga pe, mundaa ti ndeehili ya imuutu ya koonisi mio mu uyiluu buu. Nde atsindii mwaana a nde mu nyutu yafwaanina na ya bangaa masumu. Nde atsindii mwaana a nde mu ukuulu bo mu masumu ma bo. Ninha Nziaambi abwiisi masumu mali mu usala mu baata.
4 Nziaambi ayilii buu, paa ti miatoono mikele miyilimi mu bisi. Ka bisi badiakidiaata mu ndiaatili ya imuutu, mu taanga di, bisi dika mu udiaata mu ndiaatili ya mu Muheebili wa Ngira.
5 Mu ngwanya, baata bali mu udiaata weti buli manzala ma imuutu, bali mukanya mutimi mu mandaa ma imuutu. Ka babali mu udiaata mu Muheebili wa Ngira, bali mu ukanya mutimi mu mandaa ma Muheebili.
6 Matsimi ma imuutu mali mu ubiti ku likwa. Ka matsimi ma Muheebili mali mu ubiti ku moonyi na iyeenge.
7 Baata babali mukanya mutimi mu manzala ma imuutu, bali mitaata mia Nziaambi. Bo a bali mu utumumu mikele mia Nziaambi pe, na bo a bu tuu utumumu mio so holo pe.
8 Babali ku tsini a litumu la imuutu, a butuu uha Nziaambi kinyi pe.
9 Ka beni, a dili mu udiaata pe mu ndiaatili ya imuutu, beni dili mu diaata mu Muheebili wa Ngira. Mundaa ti, Muheebili a Nziaambi adiaala mu beni! Muutu wahele na Muheebili a Kristo a li wa nde pe.
10 So Kristo li mu beni, nyutu a beni yili wako ya likwa mu ndaa masumu, ka Muheebili limoonyi mu beni, mundaa ti Nziaambi akitisi beni ba libweeye nha kulu a nde.
11 Muheebili wa wuu wasiimbili Yiisu mu babakwa, li mu beni. Bu mosi ka Nziaambi wasiimbili Kristo mu babakwa, sa aha ka moonyi kwaa manyutu ma beni ma likwa, mu Muheebili a nde uli mu beni.
12 Ni mu buu, baana ba nguu bame, bisi dili na yaama. Ka a kwaa manzala ma bisi ma imuutu bisi dili na yaama pe, mu udiaata weti bu mo mali mu utumu bisi.
13 Mundaa ti, so beni diduki ndiaatili ya imuutu, beni sa dikwa. Ka mu libaasila la Muheebili wa Ngira, so beni dinyaali ndiaatili a beni yimbi, beni sa diba moonyi.
14 Baata boosi ba mu Muheebili a Nziaambi ali mu ubiti bali baana ba Nziaambi.

15 Mundaa ti, Muheebili wu beni dia yaki, a ali Muheebili wuukitisi beni makori pe, na
wuubwaluusu beni mu boomo pe. Ka ni Muheebili wa Ngira uli mu ukitisi beni diba baana
ba Nziaambi. Na nde li mu ubaasila bisi mu uloo kwaa Nziaambi: « Abba, oo Taayi ame!».
16 Muheebili a Nziaambi nde makulu li mu uta imbaangi kwa muheebili a bisi, ti bisi dili
baana ba Nziaambi.
17 Bisi dili baana ba Nziaambi, ni mubuu, bisi dili ka batoli ba mukobo a nde! Ee-e, bisi
dili batoli ba mukobo a Nziaambi, itwaari na Kristo! Ka so bisi dili mu umono pasi itwaari
na nde, bisi sa diba ka itwaari na nde mu buzitu ba nde.

Mapasi ma m di na buzitu bakaayiri

18 Mu ngwanya, me ndi mu utsimi ti mapasi ma mu taanga dialolo li, amufwaanina pe
na buzitu ba Nziaambi akaamweese kwa bisi.
19 Biyiluu bia Nziaambi bioosi, bili mu ukebe mu indundu, taanga di Nziaambi
akaamweese babali baana ba nde.
20 Buyiluu bia Nziaambi bioosi, bia maabwa ku tsini a litumu latuu diahele na ndutu.
A mundaa pe ti biyiluu bia Nziaambi bio makulu biatoono buu, ka mundaa ti Nziaambi
atoono ti buba buu. Ka ilimbisi ili wakio.
21 Iluumbu sa iba ki biyiluu bia Nziaambi bio ma makulu sa ba kuuluu bio kutsini a litu
la mutsiali yuli mu ukebe bio mu bukori. Na mu iluumbu kii bo sa babaa bunyanga na
buzitu ba baana ba Nziaambi.
22 Ngwanya, mu taanga di, bisi diayaaba ti biyiluu bia Nziaambi bioosi bi keni mu
ukuumu na wu mono pasi weti mukaasa ngaa misoongo. Bisi ka dili kutso pasi dii.
23 Ka a ndili biyiluu bia Nziaambi pe bili mu umono pasi: bisi ka badiamaakwabaa
Muheebili wa Ngira, weti ikuku kia tsiomi mu bungori ba Nziaambi alasina, bisi ka dili
mu ukuumu kutso mitimi mia bisi. Na bisi ka dili mu ubaakebe ti Nziaambi akitisi bisi
diba baana ba nde, na nde akuulu manyutu ma bisi mu mapasi ma mo.
24 Ka mu ilimbisi bisi diayobii. So dimoni midiasa ilimbisi mu mio, kii a ili ilimbisi pe. Ka
na utuu ubwasa ilimbisi mu mi nde ali mu umono?
25 Ka so bisi disiiri ilimbisi mu mi bisi dili mu uhele umono, bisi dili mu ukebe mio mu
mukonono.
26 Bumosi ka, Muheebili wa Ngira li mu ubaasila bisi, mu ndaa ti bisi diadee. Ngwanya,
bisi a diayaaba pe ukuundu weti bwafwaana. Ka Muheebili nde makulu li mu udia mvutu
kwaa Nziaambi mu bisi, kutso ukuumu mu iteesi ki muutu hele utuu ubiindili.
27 Na Nziaambi wuli mu umono kutso mitimi, ayaaba mandaa ma Muheebili wa Ngiri
atoono uloombo. Mundaa ti Muheebili wa Ngiri li mu ukuundu mu bangaa imiini, weti bu
Nziaambi atoono.
28 Bisi diayaaba ti Nziaambi li mu usa ti mandaa moosi maba mamabwe kwaa babatoono
nde, na kwaa ba nde ata mbili weti buli minhana mia nde.
29 Mundaa ti, Nziaambi akwisoolo bo. Nde akwiholo kesili ya ufwaanisa bo na Mwaana
a nde, paa ti Mwaana a nde aba mbulu a moonyi a baana ba nguu babalayi.
30 Baata ba Nziaambi akwiholo kesili yii, nde ata ka bo mbili. Baa ba nde ati mbili, nde
akitisi bo ka balibweeye. Baa ba nde akitisi balibweeye, nde ahi bo ka ikuku mu buzitu ba
nde.

Na ukabala bisi na litoono la Nziaambi?

31 Ima bisi dituu ubwaleele?
So Nziaambi li na bisi, na uba mutaata a bisi?
32 Nde wahele utakala Mwaana nde, na ayeelili nde mu ndaa bisi:
Buni nde ukoono uha bisi ka bweese boosi, itwaari na Mwaana a Nde?
33 Na kaafuundu baata ba Nziaambi asoolo?
Muutu pe, mundaa ti Nziaambi li mu ukitisi bo baba balibweeye!
34 Na kaatuu usieembe bo?
Muutu pe, mundaa ti Yiisu Kristo akwi. Nha yulu a nhaa, nde asiimbii mu babakwa. Nde
li nha koo kia babaala kia Nziaambi, na li mu udia mvutu mu bisi.
35 Na kaatuu ukabala bisi na litoono la Kristo?
Mapasi? Ngebe? Kwaamisa? Nzala? Pene? Mandaa ma tsitsi oo ti midiingi?
36 Weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira:
«Mundaa we, bisi dili bebele na likwa pasi iluumbu.
Bali mu uholo bisi weti mameme mabali mu ubiti ku udusu.»
37 Ka mu mandaa maa moosi, bisi dili na mbiingili yakuu mu wuu watoono bisi.
38 Ee-e, me ndi na ilimbisi ti ndaa pe so moosi yituu ukabala bisi na litoono la Nziaambi.
A so likwa pe, a so moonyi pe,
a so batumu ba Nziaambi pe, a so tuu so a buu pe, mifuri mia yulu pe,

a so lolo pe, a so nha ngwaali pe.
39 A so tuu diayula pe, a so tuu diakutsini pe,
a so iloo imoosi ikimi pe ki Nziaambi ayiluu.
A uli na iloo pe so imoosi kiituu ukabala bisi na litoono la Nziaambi, li nde amweesi mu Yiisu Kristo Pfumu a bisi.

9

Nziaambi na baata ba nde asoolo (9—11)

Pawuli li mu ubiindili mu ima nde ali na ngebe

1 Mandaa ma me nileele mali ma ngwanya. Me a ndi mu ufutu pia pe, mu ndaa ti me ndi wa Kristo. Mu kuulu ya Muheebili wa Ngira matsimi ma mutimi ame mali mu uta imbaangi ti, me ndi mu uleele ngwanya.
2 Mutimi ame aluulu mu ngebe, na pasi dialaa mu taanga dioosi.
3 Me tooni uba me makulu wubasibi kwaa Nziaambi, na wakabuu na Kristo mu ndaa mbweeyili a baana ba nguu bame ba ifuumbu imosi.
4 Bo bali basi Iseraeli: Nziaambi akitisi bo baba baana ba nde. Nde amweesi bo buzitu ba nde, na asi itwaari na bo. Nde wabahi mikele, wabayiisi buni bo bafwaana ukuundu nde, na ahi bo ndasini.
5 Bo bali baana ba bakaa, mu bo Kristo abutii mu imuutu, nde wuli nha yula a bioosi. Nyaala Nziaambi uli nha yulu a bioosi, aholo mbilili mu taanga dioosi! Ameni.

Mandaa ma Nziaambi a mahelele ndutu a mo pe

6 Mandaa maa, a matooni uleele pe ti, ndasina dia Nziaambi a diabwasaala na ndutu pe. Ngwanya, boosi babutuu kwaa Iseraeli, a bali pe bo boosi bataata ba Iseraeli ba ngwanya.
7 Na baana ba Abraami boosi a bali pe ngo baana ba nde. Mundaa ti, Nziaambi aleeli kwaa Abraami: « Mu Isaki we kaa baa baana ba me na lasini kwaa we».
8 Mbiindila mandaa ma ni yi: a baana babutuu mu litoono la imuutu pe bali baana ba Nziaambi, ka ndila baana babutii mu lilasina la Nziaambi bali baana ba ngwanya.
9 Ka, Nziaambi ahi lilasina la nde mu mandaa ma: «Mu diina taanga di, nha me kaayira avutuu na Saara sa aba na mwaana wabaala».
10 A ndila ma ndaa maa pe! Ditsimani ka mu Rebeka wabutu bambu babali taayi moosi, ni kaa abisi Isaki.
11 Bo ali keni ababutuu pe na ali keni a bayiluu ndaa yimbwe so yimbi pe, ka paa ti minhana mia nde miyilimi, weti buli tsioolili a nde na uhele umono biyiluu bia baata, ka bia Nziaambi wuli mu uta mbili,
12 ka Nziaambi aleeli kwaa Rebeka: «Mukulu sa asalila mukee».
13 Weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira: «Me natooni Yaakobi na me nabeli Esau.»
14 Ima di tuu ubwaleele? Nziaambi li na ipengenge? A pia ngwanya!
15 Ngwanya nde aleeli kwaa Mooso: « Me sayuluu mamabwe kwaa muutu wu me natoono uyuluu mamabwe, na me sa kwiilili ngebe kwaa muutu wu me natoono ukwiilili.»
16 Ndaa yii a yi li mu litoono so mifuri mia muutu pe, ka yo yili mu umata kwaa Nziaambi uli mu ukwiilili ngebe.
17 Mu Mababasonuu ma Ngira? Nziaambi li mu uleele kwaa mutini a tsi ya Ngipiti: « Me na biaalisi we mutini, paa lituu la me li monuu mu we, na mvuungu a kuumbu a me itsamuu mu tsi yoosi.»
18 Ni mubuu, Nziaambi li mu ukwiilili ngebe kwa muutu wu nde atoono ukwiilili ngebe, Nziaambi li mu ukubusu mutimi a muutu wu nde atoono.
19 Hele a pe we sa aleele me: «Mu ima Nziaambi utuu bwafweenge bisi? Ngwanya na utuu ubisi litoono la nde?»
20 We muutu, we ni na, mu usa paa na Nziaambi? Ikoombo kia tumu utu ufuulu kwaa muyilii a kio: « Mu ima we yiliyangi me bu?»
21 Mumieeni a tumu li mu yiluu mioosi mi nde atoono: mu mutamba wa tumu, nde li mu uyiluu ikoombo kia tala na kia hele a tala.
22 Ni mubuu, Nziaambi uli mumieeni wu mubwe atooni umweese kesi na litu la nde. Bunu nde ayiluu ukama mutimi, mu baata bafwaana mu uholo kesi a nde na bali baki yene ku fuuyili.
23 Ka nde ali atoono umweese busini ba buzitu ba nde kwaa baata baba moosi, baa bande ali mu kwiilili ngebe, na baa bande akwiyiluu mu ba itwaari mu buzitu ba nde.
24 Mono bu bisi dili, bisi ba nde ata mbili, ka a ndila nha kati a Bayuudayo pe, ka na nha kati a bifuumbu bikimi ka.
25 Ni maa ma Nziaambi ali mu uleele mu mukaanda a mubili Ozea:

«Baata babali bahele uba bame,
Me sata bo baata bame,
Na baata ba me nali na heele toono,
Me ni ta bo bambaayi a me ba litoono.
26 Na kuu bakileele bo:
“Beni a dili pe baata ba me”
Sa bata bo baana ba Nziaambi wa moonyi.»
27 Mubili Yeesaya ka aleeli mundaa Iseraeli: « So aba ti litaanga la baana ba Iseraeli lili laa weti musiee nha peembi a mubu, ndila baata babakee nha kati a bo ba kaa yobuu.
28 Mundaa ti mi Pfumu aleeli, nde sa akuusu momoosi na mu mawasa nha yulu a toto.»
29 «Na weti bwakwii yaabisi Yeesaya ka:
So Yahave Sebaoti wayiluu tsi yosi, a asiisi bisi mwaana baana pe,
bisi diakee ba weti ngaanda a Sodomo,
na bisi dia kee ufwaanina na Ngomoro!»

Mbwiilili a Iseraeli

30 Ima diafwaana ukutu? Mono ma me ni leele: Baata babali a Bayuudayo pe, baba kihele usaa libweeye nha kulu a Nziaambi, bakitisi bo balibweeye nha misi mia nde mu imiini.
31 Ka bunu, baana ba Iseraeli babaki saa ukituu ba libweeye nha misi mia Nziaambi mu kulu ya mikele, bo bakooni ukuusu mandaa matoono mikele.
32 Mu ki toono? Mundaa ti bo a bakitoono pe uba balibweeye mu kuulu ya imiini, ka mu kuulu ya biyiluu. Bo bakubi baka «mu manya lili mu ubwiisi»,
33 weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira:
«Dimono, me suusi mu Siooni manya lilikubusu baka,
manya lili mu bwiisi.
Ka pasi muutu wu usa nde imiini mu lo, a umono tsionyi pe.»

10

1 Baana banguu bame, mi me natoono mu mutima ame woosi, na mi me ndi mu uloombo kwaa Nziaambi mu Bayuudayo, mili ti bo bayobuu.
2 Ka, me utuu uta imbaangi mu bo, ti bo bali na nyooto yalaa mu usalila Nziaambi, ka nyooto a bo yalaa a yadiaalila pe mu nziaabili.
3 Mu ngwanya, bo a bayaaba pe buni Nziaambi ubaa kitisi baata, baba balibweeye nha kulu a nde. Na bo bali mu usaa kuulu ya uba balibweeye mu ibomakulu. Ni mubuu, bo bali mu ubisi kuluu yi Nziaambi aha kwaa baata mu ukitisi bo baba balibweeye.
4 Mu ndaa ti, ndutu a mikele mia Mooso, mu ubiti baata kwaa Kristo, paa ti boosi babusa imiini kia bo mu nde, Nziaambi amono bo weti balibweeye.

Boosi babuta Pfumu mbili sa bayobuu

5 Mono mi Mooso asonuu, mu ndaa ya uba walibweeye mu kuulu ya mikele: «Muutu wu usalila tumini dia mikele, sa aba moonyi mu dio✡».
6 Ka mono buni bali mu utsuu, mu kuulu ya uba walibweeye mu imiini: «Aleele pe kutso mutimi a we: Na kaa haata ku yula? Pili mosi, weti we atoono ti Kristo asutuu nha tsi.»
7 Aleele pe ka ti: « Na kaa sutuu ku tsi a babakwa?» Pili mosi: weti we atoono uhaatisa Kristo mu upala ku tsi a babakwa.
8 Ka buni bali mu uleele mundaa yalibweeye yii? Bali mu uleele weti bu: «Ndaa yili bebele na we, mu munywa a we na mu mutimi a we✡» pili mosi, ni ndaa ya imiini yi bisi dili mu uyaabisa.
9 Mbiiti we uleele mu munywa a we, nha kulu a baata boosi, ti Yiisu li Pfumu na so we siiri imiini mu mutimi a we woosi, ti Nziaambi a siimbili nde mu babakwa, we sa yobuu.
10 Mu ndaa ti, mu mutimi bali mu usa imiini, na Nziaambi li mu kitisi muutu wuli mu usa imiini aba walibweeye. Mu munywa bali mu uta imbaangi, na Nziaambi li mu uyobolo wu uyiluu buu.
11 Mu ngwanya, Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele: « Pasi muutu usa imiini mu nde, a umono tsionyi pe✡.»
12 Ni mubuu, a uli na lisoboso pe nha kati a uli Muyuudayo, na wuli a Muyuudayo pe: Bo boosi bali na Pfumu mosi, waluulu mu bubwe kwaa boosi bali mu uta nde mbili.
13 Ni mubuu, Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele: «Pasi muutu uta kuumbu a Pfumu mbili, sa ayobuu✡.»

✡ **10:5** Mik 18.5 ✡ **10:8** Ndi 9.4; 30.12-14 ✡ **10:11** Yes 28.16 ✡ **10:13** Yoe 3.5

14 Ka buni bo buta nde mbili, kwahele a usa imiini mu nde? Na buni bo busa imiini kia
bo mu nde, so bo a bayuyi ku bali mu utsuu mu nde pe. Na buni bo butuu uyuu ku butsuu
mu nde, so a uli na muutu pe wu uyaabisa bo nde?
15 Na buni bo butuu uyaabisa bo nde, so a uli na baata babatsinduu mu ndaa yii pe? Weti
buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira: «Mili mimibwe, miili mia baa babali mu ubiti mandaa
mamabwe✡!»
16 Ka, baata boosi a ba siingi ndaa yimbwe pe. Mubili Yeesaya akwileele: «Pfumu, na asa
imiini mu ndaa yi bisi dili mu uyaabisa✡?»
17 Ni mubuu, imiini yili mu ubutuu mu mandaa ma ndili mu uyuu, ngwanya ndaa yibali
mu uyaabisa ni ndaa a Kristo.

Nziaambi a abisi pe baata ba nde

18 Ni mubuu me ndi mu ufuulu: Bayuudayo a ba yuyi ndaa yii pe? Ngwanya, bo bayuyi
yo! Mabasonuu ma Ngiri mali mu uleele:
« Muniingi a bo a yuyini mu tsi yoosi,
Na mandaa ma bo matoori natee kwa suku tsi.»
19 Me ni bwafuulu: Baata ba Iseraeli a babahili pe? Mono mvutu yakwiha Mooso tsiomi:
« Me sasa ti beni diba na bukwa mu baata bali a Bayuudayo pe,
Me satsindi beni mu uba na kesi nha yulu a baata bahele na mayele, buleeli Nziaambi.»
20 Yeesaya ayaabisi mu ibaala kioosi:
«Baata bahele usaa me, me nasolii kwaa bo,
Baata babahele uta me mbili, me namonii kwaa bo, buleeli Nziaambi.»
21 Ka muyii yatala Iseraeli, nde abwileeli:
« Pasi iluumbu, me na sibili mio mia me,
kwaa baata babali mu uhele utumumu me, na utemenene me✡.»

11

1 Ni mubuu, me ndi mu ufuulu: Nziaambi a maa bwoongolo baata ba nde? A pia
ngwanya! Mundaa ti me makulu ndi musi Iseraeli, mwaana a Abraami, wa ifuumbu kia
Bezamini.
2 Nziaambi a abwoongolo pe baata ba nde, ba nde akwisoolo. Beni a diayaaba pe
Mabasonuu ma Ngira ma li mu uleele mu taanga di mubili Eliya ali mu unyoongo mu
Iseraeli nha kulu a Nziaambi:
3 «Pfumu, bo badusi mibili mia we, na bo batsiali madiki ma we matsuyili a bungori. Ndili
ame na maasala, na bo bali mu usaa me udusu.»
4 Ka buni Nziaambi avutili kwaa nde? «Ngori, me naswee maku-tsamba ma makama ma
baata babahele ukuundu nziaambi a Baali*.»
5 Bumosi, mutaanga di, uli kwasaala mwaana litaanga la baata ba Nziaambi asooli mu
bweese ba nde.
6 Nde asooli bo mu bweese ba nde ba ngwanya, ka a mu ndaa biyiluu bia bo pe, so a buu
pe, bweese ba Nziaambi a bakeni uba ba ngwanya pe.
7 Mbiindilamii ni ima? Ki baata ba Iseraeli bali mu usaa, bo aba solili kio pe. Ka ndila ba
Nziaambi asoolo babayi kio. Ka kwaa babamosi, bo babisi uyuu,
8 weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira: «Natee mu taanga di, Nziaambi asuusi bo
kutso bundimbi. Nde a dibii misi mia bo paa bahele umono, na matswi ma bo paa bahele
uyuu, ni buu buli natee mu iluumbu ki✡.»
9 Mutini Daavidi aleeli ka:
«Nyaala mikuungi mia bo mia udia miba kwaa bo mweete, na siele,
kuulu ya utee Nziaambi mbisi, na paa bo baholo tsieembili ya fwaana kwa bo.
10 Nyaala misi mia bo mikwa, nyaala bo baba bingima-ngimi;
Deepese mingoongo mia bo mu taanga dioosi✡.»
11 Ni mubuu, me ndi mu ufuulu: Mu taanga di Bayuudayo bakubi baka, bo babwiiri
ikulu? Ngori! Ka mundaa baka li bo bakubi, bifuumbu bikimi biaholi liyobolo. Na liyobolo
lii, latsindi Bayuudayo mu uba na bukwa.
12 Ka, so masumu ma Bayuudayo mahi busini ba muheebili kwaa tsi, so ubwa kwa bo
yahi busini kwaa bifuumbu bikimi, buni mandaa mavulu bubwe makaaba, mu taanga di
bo bakaasala mu itwaari mu ndaa liyobolo?
13 Mu taanga di, me nitsuu kwaa beni badili a Bayuudayo pe: Me ndi tumu a Yiisu,
wubatsinduu kwaa bifuumbu bili a bia Bayuudayo pe. Na mu yii, me ndi mu uyaanga mu
isala kia me.

✡ **10:15** Yes 52.7 ✡ **10:16** Yes 53.1 ✡ **10:21** Mkg 19.5; Ndi 32.21; Yes 65.1-2 * **11:4** 1 Mut 19.10,18 ✡ **11:8** Ndi 29.3; Yes 6.10; 29.10 ✡ **11:10** Mkg 69.23-24

14 Me ndi mu uyiluu buu, mu ilimbisi ti, me ndi mu utsindi baana ba nguu ba me ba
Bayuudayo, baba na bukwa bavululu, na paa babamosi mu bo bayobuu.
15 Ngwanya, mu taanga di Nziaambi asuusi bo nha peembi, tsi yavutili iyeenge na
Nziaambi. Ninha, buni bukaaba mu taanga di bo bakaabwayaka bo? Sa yiba tsimbilili
ya ngwanya.

Miti mia Olive mioolo

16 So baheeri itsuru kia lipa kia tsiomi kwaa Nziaambi, lipa loosi lasaala ka lili la Nde. So
baheeri miaanzi mia muti kwaa Nziaambi, mapaki ka mali ma Nde.
17 Ka Iseraeli yili weti muti a Olive, wu Nziaambi akesi mapaki mamamosi. Ka we wuli
a Muyuudayo pe, Nziaambi anamii we nha kati a mapaki mamamosi. Weti paki la muti a
Olive wa musiti: we li mu ubaa ka malimbi mali mu umata mu mwaanzi a muti a Olive.
18 Ni mubuu, we utuu pe umeengele mapaki mabakese. Buni we utuu usa liwaa? A we
pe li mu ubiti miaanzi, ka miaanzi mili mu ubiti we.
19 We sa leele me: «Mapaki maa bakese mo, mu ndaa unamuu me mu muti.»
20 Ngwanya a we. Bakesi mapaki maa, mu ndaa ti mo mahele na imiini. Na we anambata
mu muti, mundaa ti we li na imiini. A ba na liwaa pe! Ka sa mayele.
21 Mundaa ti, mbiiti Nziaambi akesi Bayuudayo, bali mapaki ma muti wubakunu, sa
mayele. Kele a bakese we ka.
22 Mono buni Nziaambi ali mu umweese bubwe ba nde, na kesi a nde: Nde li na kesi a
babamaabwa mu masumu. Na nde li wumubwe kwaa we. Ka we afwaana mu uhama mu
usa ilimbisi mu bubwe ba nde, so a buu pe, we ka sa bakese weti mapaki mamamosi.
23 So Bayuudayo a bahami pe mu pelili a imiini kia bo, Nziaambi sa abwanamuu bo mu
mambuu ma bo, ma bo bakiba tsiomi. Mundaa ti, Nziaambi na litu la ubwanamuu bo.
24 We, we li paki la muti a Olive wa musiti, li Nziaambi a kesi, na anamii mu muti a Olive
wubakunu. Ka kwaa Bayuudayo, bo bali mapaki ma muti wa Olive wubakunu. Ni mu buu,
Nziaambi utuu ubwanamuu bo mu muti a bo.

Matsweeyi ma Iseraeli mayabini

25 Baana ba nguu bame, me tooni uyaabisa beni minhana mia liyobolo mi Nziaambi
amweesi, paa beni dinyaala utsimi ti beni biyeri. Ibari kia baata ba Iseraeli a butuu pe
ubahala, natee bu bifuumbu bikimi bini bioosi bito ku liyobolo.
26 Ni mubuu, ifuumbu kia Iseraeli kioosi ikaayobuu, weti buli mu uleele Mabasonuu ma
Ngira:
« Muyobili sa amata ku Siooni†,
Nde sa amaasa mandaa moosi mamabi, ma baana ba Yaakobi.
27 Mono lilasina li me kaasa na bo,
mu taanga di me kaa maasa masumu ma bo✡.»
28 Mu yatala ubisi kwa bo kwa Ndaa Yimbwe, bo bali mitaata mia Nziaambi, na yii yili
ndaa yimbwe kwaa beni. Ka so dimoni tsoolili a Nziaambi, bo bali baata ba Nziaambi
atoono mundaa bakaa ba bo.
29 Mundaa ti, Nziaambi a ali mu ubwaholo pe, iloo ki nde aha. Na nde a ali mu ubwasobo
matsimi pe, mu ndaa baata ba nde ata mbili.
30 Mu tsi kulu, beni a adiatumimi kwaa Nziaambi pe. Ka mu taanga di, Nziaambi
maakwiilili beni ngebe, mu ndaa ti Bayuudayo babisi Nde utumumu.
31 Bumosi ka, mu taanga di, Bayuudayo bamaabisi utumumu Nziaambi, paa ti Nziaambi
a kwiilili beni ngebe. Na paa, mu taanga di, bo ka bayaaba diina ngebe dii.
32 Mundaa ti, Nziaambi adibuu baata boosi kutso pelili a utumumu, paa amweese ngebe
dia nde kwaa bo.

Mukuunga a bunene ba mbilili a Nziaambi

33 Busini ba Nziaambi bali babanene!
Mayele na nziaabili a nde bili na musundu!
Na utuu ubiindili kesili a nde?
Na utuu uyaaba minhana mia nde✡?
34 Weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira:
«Na ayaabi matsimi ma Pfumu?
Na utuu uba muheeri a mandoongi kwaa nde?
35 Na li watsiomi mu uha nde iloo,
paa ti nha mbisi, Nziaambi avutulu nde kio?»

† **11:26** *Siooni* mulaanda, ngaanda, Yeruselemi ✡ **11:27** Yes 59.20-21; Yes 27.9 ✡ **11:33** Yes 55.8; Mkg 139.6,17-18

36 Mundaa ti, bioosi bili mu umata kwaa Nziaambi. Bioosi biayilimi mu Nde, na mundaa nde.
Kwaa Nziaambi buzitu mu bilimi na bilimi! Ameni.

12

Moonyi wu munyatii na Kristo
(12.1; 15.13)

1 Baana ba nguu bame ba me, mu ndaa ti Nziaambi amweesi bubwe ba nde mu bisi, me niloombo kwaa beni mu uha manyutu ma beni weti bungori ba moonyi na ba ngira na ba nziaangili kwaa Nziaambi. Lii ni likuundu la ngwanya lafwaana na mandaa ma Nziaambi.
2 A didiaata pe weti buli bipfu bia tsi yi. Ka nyaalani Nziaambi akitisi beni, na aha beni mayele mamanyatii. Mu usa lisoboso nha kati a mandaa ma Nziaambi atoono, mamali mamabwe, ma nziaangili, na makuu.

Nyutu mosi mu Kristo yavuutunu mu litoono

3 Mu ndaa bweese ba Nziaambi aha kwaa me, me nileele kwaa mosi mosi mu beni, mu uhele uba na matsimi ma liwaa. Ka diba na matsimi matsieeme, muutu muutu mu iteesi kia imiini ki Nziaambi aha kwaa nde.
4 Bisi dili na nyutu mosi, ka na binama bialaa, bili na isala kia lisoboso.
5 Bumosi ka, so bu yili ti bisi babalayi dili, bisi dili nyutu mosi itwaari na Kristo, na bisi boosi dili itwaari bana mu bana weti binama bia nyutu mosi.
6 Bisi dili na bungori ba mutindi na mutindi ba bisi diafwaana usalila weti bu Nziaambi aha bo mu ibuu kwaa pasi muutu:
Mbiiti uli na mosi mu bisi wuli na bungori ba ubili mandaa mamumata kwaa Nziaambi, nyaala ayiluu buu mu imiini.
7 Uli na bungori ba usalila baata, nyaala asalila.
Uli na bungori ba uyiisi? Nyaala ayiisi.
8 Uli na bungori ba uhamisa bambaayi, nyaala a hamisa bo.
Uli na kaba mu biloo bia nde, nyaala ayiluu buu mu mutimi wa litoono.
Uli mu utumu, atumu mu bungeele.
Na uli mu ubaasila babali mu pasi, ayiluu buu mu kinyi[✡].
9 Nyaala litoono liba lahele a peluu. Dibele mandaa mamabi, na dikangama mu mandaa mamabwe:
10 Diba na litoono nha kati a beni, weti baata ba likaanda limosi.
Diba babatsiomi mu ukiinzi ba mbaayi, bana mu bana.
11 A diba babolo pe, ka mu nzala yalaa, diba na mbaa ya muheebili.
Disalila Pfumu.
12 Diyaanga mundaa ilimbisi kia beni.
Diba na kamini a mutimi mu taanga dia pasi.
Diba na mukonono mu likuundu.
13 Dibaasila baana ba nguu ba beni babali na manzala.
Diba na ipfu kia uyaka bubwe, baata bali mu uyiri kwaa beni.
14 Disieme baata bali mu ukwaamisa beni. Disieme bo, ka a disibi bo pe.
15 Diyaanga na baata bali mu uyaanga, dilili na babali mu ulili.
16 Didiaala mu itwaari bana mu bana.
A diba na liwaa pe, ka ditoono mandaa ma buleembi. A diba biyeri nha misi mia beni bame pe[✡].
17 A divutulu pe mimibi mu mimibi kwaa muutu.
Disa mifuri mu uyiluu mamabwe, nha misi mia baata boosi.
18 So butuu uba, na so beni dituu uyiluu buu, diba na iyeenge na boosi.
19 Bambaayi ba litoono, a divutulu mimibi mu mimibi pe,
ka dinyaala kesi a Nziaambi yi sala.
Mundaa ti, Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele:
«Me kaavutulu mamabi mu mamabi,
ni me kaavutulu mamvutu[✡] kwaa pasi muutu weti buli biyiluu bia nde.»
Buleeli Pfumu.
20 «So mutata a we li na nzala, ha nde bia udia.
So nde li na nyooto a maamba, ha nde maamba.
Mundaa ti we buli mu uyiluu buu,
sa yiba weti ti we li mu ukukuu makala mambaa nha yulu a mutswe a nde[✡].»

✡ **12:8** kinyi 1Ko 12.4-12 ✡ **12:16** biyeri Yes 5.21; Mts 3.7 ✡ **12:19** mamvutu Ndi 32.35 ✡ **12:20** Mts 25.21-22

21 A nyaala pe ti mandaa mamabi mabiingi nha yulu a we.
Ka we afwaana ubiingisi mandaa mamabwe nha yulu a mamabi.

13

Batumi bali mu usalila Nziaambi

1 Nyaala pasi muutu akuluu kwaa bakuutu bababiaalisa. Mundaa ti, pasi litumu lamata
kwaa Nziaambi. Nde abiaalisa babali mu utumu.
2 Ni mubu, muutu wu ubisi utumumu kwaa litumu, nde li mu utemenene litumu latoono
Nziaambi. Baata babuhele utumumu litumu lamata kwaa Nziaambi, sa baholo tsieembili
a Nziaambi nha yulu a bo makulu.
3 Ngwanya, babali mu uyiluu mamabwe, utuu pe uba na boomo a ba bazonzi. Ka ndila
babali mu uyiluu mamabi, butuu uba na boomo ba bo. We atoono uhele uba na boomo ba
litumu? Yiluu mandaa mamabwe, na sa babili we.
4 Mundaa ti batumi bali mu usalila Nziaambi, mu uhamisa we mu uyiluu mamabwe.
Ka so we yilii mandaa mamabi, ba na boomo ba batumi! A mu ibuu pe, bo bali na lituu
la usieembe. Bo bali mu usalila Nziaambi, mu umweese kesi a nde nha yulu a babali mu
usalila mandaa mamabi.
5 Ni mubuu, uli bwafwaana mu utumumu kwaa batumi. A ndili mu ubata kesi a
Nziaambi pe, ka mu ndaa mutimi watsieeme.
6 Ni mubuu beni dili mu ufutu limaanda, mu ndaa ti babali mu utolo lo, bali mu usa isala
kia Nziaambi mu ukuusu kio bwafwaana.
7 Difutu kwaa pasi muutu, bi beni dili mu udefe nde. Difutu limaandaa kwaa wu beni
diadefe lo, na paha kwaa wu beni diadefe yo. Dikiinzi wu beni diafwaana ukiinzi, na diha
buzitu kwaa wu beni diafwaana uha buzitu✡.

Litoono mu bambaayi

8 A diba na yaama na muutu pe, so a mu utoonosono bana mu bana pe. Muutu wuli na
litoono mu bambaayi, li mu uyiluu utumumu mikele.
9 Mu ngwanya! Tumini dia mikele dili mu uleele ti: «A soongo pe, a dusu pe, a yibi pe, asa
musoyi pe✡», na mikele mini mioosi, miavuutunu mu ndaa ndila mosi yi: «Toono mbaayi a
we weti we makulu.»
10 Muutu wuli na litoono, a ubaayiluu ndaa yimbi kwaa mbaayi a nde pe. Utoono ni
uyiluu utumumu mikele.

Uyilimi mu nziriri a Kristo

11 Diyiluu ukaanga ndaa yii, bu yili ti beni diayaaba mu ki taanga bisi dili. Taanga dia
usiimbuu mu tolo dimaato! Mu ngwanya, liyobolo limaayiluu ubesene na bisi mu taanga
di, na mu taanga di bisi diasi imiini kia bisi mu Kristo.
12 Butsuu ka la, na busi buka mu ukia. Ni mubuu, dibumani mandaa ma bali mu uyiluu
kutso pimisi. Na diholani bidwaanini bi bali mu usalila nha liyalila.
13 Dibaanani na ndiaatili yimbwe, yafwaana na liyalila la iluumbu. Dinyaalani uba na
lidia na kolili a mala, tsoongili, manzala mamabi, makaama na musoyi.
14 Ka dilwaata Pfumu Yiisu Kristo. Dipala mu matsimi ma imuutu mali mu ubee manzala
mamabi.

14

Dinyaala ufuundusu na umeengele bambaayi

1 Diyaka muutu wadee mu imiini, na a disa pe matsimi ma nde saa.
2 Mbii ti muutu mosi li mu utsimi ti nde utuu udia biloo bioosi. Ka wunu, uli na imiini
kiadee, li mububaadia ndila bitiiti bia mu wooto.
3 Muutu uli mu udia bioosi, anyaala utsoro uli mu hele udia banyama. Na uli mu hele
udia banyama, anyaala ufuundusu uli mu udia bioosi. Mundaa ti, Nziaambi li mu uyaka
bo ka.
4 We na li, we uli mu ufuundusu musiali a muutu mukimi? So nde hami mu isala kia
nde, so a buu pe, nde kooni, mii miatala pfumu a nde. Na nde sa ahama, mu ndaa ti Pfumu
Nziaambi li na lituu la uhamisa nde.
5 Muutu mosi li mu utsimi ti biluumbu bini biavulu bibimosi ndutu. Ka muutu wunu li
mu utsimi ti biluumbu bioosi bili mutindi mosi. Ka muutu-muutu ayilu asa imiini mu mi
nde ali mu utsimi.

✡ **13:7** buzitu Mat 22.17-21; Mlk 12.17; Luk 20.25 ✡ **13:9** A soongo pe, a dusu pe, a yibi pe, asa musoyi pe Pal 20.13-17; Ndi 5.17-21; Mik 19

6 Muutu wuli mu uha ndutu ndila kwaa iluumbu imosi, li mu uyiluu buu mu ubili Pfumu;
wuli mu udia biloo bioosi ka, li mu uyiluu buu mu ubili Pfumu, mundaa ti nde li mu uvutulu
matoondo kwaa Nziaambi mu biloo bia nde. Muutu wuli mu uhele udia biloo bioosi, li mu
uyiluu ka buu mu ukiinzi Pfumu, na nde ka li mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi.
7 Mu ngwanya, muutu so mosi pe nha kati a bisi li moonyi mu indemakulu, na so mosi
pe ka li mu ukwa mu indemakulu.
8 So bisi dili moonyi, bisi dili moonyi mu Pfumu. Na so bisi dikwiiri, bisi dili mu ukwa
mu Pfumu. Ni mubuu so dili moonyi, so dikwiiri, bisi dili baata ba Pfumu.
9 Mu ngwanya, Kristo akwi na asiimbii mu babakwa, mu uba Pfumu a babakwa na babali
moonyi.
10 Ka we, mu ima we li mu ufuundusu mwaana a nguu a we? Na we, mu ima we li
mu umeengele mwaana nguu? Bisi boosi sa ditemene nha kulu a Nziaambi, paa nde
afuundusu bisi.
11 Ka Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele:
«Me, Pfumu a moonyi, me leeli bu:
maboongo moosi sa matsukunu nha kulu a me,
na ndimi dioosi sa dikiinzi Nziaambi✡.»
12 Ni mu buu, pasi muutu mu bisi, sa ayala mutata nha kulu a Nziaambi mu indemakulu.
13 Ni mu buu, dinyaalani ufuundusu bana mu bana.

A dibwiisi bambaayi mu mupuusu pe

Diba na tari mu unyaala uba baka kwaa mwaana a nguu a we, li utuu ubwiisi imiini kia
nde.
14 Mu Pfumu Yiisu, me na yiluu uyaaba ti a uli na iloo so imosi pe, kiasumuu mu
ikiomakulu✡. Ka so muutu tsimi ti iloo kii yili kiasumuu, kio yili kiasumuu kwaa nde.
15 Ka so mundaa iloo kia udia, we li mu unyoongoso mwaana a nguu a we, we a li mu
udiaata pe mu litoono. A saa pfuuyili a muutu wu Kristo akwi mu nde pe, mundaa biloo bi
weli mu udia.
16 Mandaa mali mamabwe kwaa beni, a mafwaana pe mu uba kwaa bana kuulu ya saa.
17 Mu ngwanya, mu Ipfumu kia Nziaambi a yili pe ndaa ya udia na ya unywa. Kio ili ndaa
ya libweeye, ya iyeenge, na ya kinya, bi Muheebili wa Ngira ali mu uha.
18 Muutu uli mu usalila Kristo bwafwaana weti buu, li mu uha Nziaambi kinyi, na baata
bali mu usiingi mandaa ma nde.
19 Ni mubuu, disaanani mandaa mali mu utuungu iyeenge, na mali mu ubaasila bisi mu
ukulu mu imiini bana mu bana.
20 A tsala pe isala kia Nziaambi, mundaa biloo bia udia. Ngwanya, biloo bioosi utuu udia,
ka a bwafwaana pe mu udia biloo bii utuu uba baka kwa mwaana a nguu a we.
21 Ndaa yafwaana, mu uhele udia nyama, na uhele unywa mala, na ubisi biloo bioosi
bibituu ubwiisi mwaana a nguu a we mu masumu.
22 Imiini ki we li na kio, we kebe kio kia we makulu nha kulu a Nziaambi. Kinya kwaa
muutu uli muhele ufuundusu matsimi ma nde, mu tsoolili a nde.
23 Ka muutu uli na matsimi mamabi mu biloo bi nde ali mu udia, nde li mu uholo
tsieembili a Nziaambi, mundaa ti nde a ali mu uyiluu pe weti buli matsimi ma madiaala
nha yulu a imiini. Na pasi ndaa yahele udiaala nha yulu a imiini, yili lisumu.

15

Umweese kinyi kwaa mbaayi a we

1 Bisi badili na mifuri mu imiini, diafwaana ubaasila babadee mu imiini. Bisi a
diafwaana pe usaa mandaa ma mumweese bisi bame kinyi.
2 Nyaala muutu muutu mu bisi amweese kinyi mu uyiluu mamabwe kwaa mwaana
nguu a nde, mu ukulusu imiini kia nde.
3 Mu ngwanya, Kristo a asiayi pe mandaa makiha nde makulu kinyi. Ka weti buli mu
uleele Mabasonuu ma Ngira: «Bituyi bibakituu we, biabwiiri nha yulu a me✡.»
4 Mu ngwanya, mandaa moosi ma bisi dili mu utaanga mu Mabasonuu ma Ngira,
bakwisonuu mo mu ndaa uyiisi bisi. Paa ti, mu mukonono na mu pamini bili mu uha bisi
Mabasonuu ma Ngira, bisi dibaa ilimbisi.
5 Nyaala Nziaambi, ngaa mukonono na pamini, aha beni mifuri mu uba itwaari bana mu
bana, mu uduku ifwaana kia Yiisu Kristo.
6 Ni mubuu, beni boosi mu itwaari na mu muniingi mosi sa dibili Nziaambi, Taayi a
Pfumu a bisi Yiisu Kristo.

✡ **14:11** Yes 45.23 ✡ **14:14** makulu Mlk 7.19 ✡ **15:3** me Mkg 69.9

Ndaa Yimbwe kwaa baata boosi

7 Ni mubuu, diyakisina bana mu bana, weti bu Kristo ayaki beni mu buzitu ba Nziaambi.
8 Ngwanya, me nileele kwaa beni, Kristo akitii musiali a Bayuudayo mu ukuusu ndasina
di Nziaambi asi kwaa bakaa ba bo, na umweese ti Nziaambi li mu uleele ngwanya.
9 Nde ayiiri ka, paa ti baata babahele uba Bayuudayo bakiinzi Nziaambi mu ndaa bubwe
ba nde, weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira:
«Ni mubuu, me nibili we nha kati a matsi ma bangooyi,
na me sa yimbili we mikuungu mu ndaa ubili kuumbu a we✡.»
10 Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele ka:
«Beni baata badili mu udiaala mu matsi ma bangooyi moosi, diyaanga wa beni na baata ba
Pfumu✡!»
11 Mabasonuu ma Ngira mali mu ubwaleele:
«Dibili Pfumu, beni baata ba matsi moosi, diyimbi buzitu ba nde, beni bifuumbu bioosi✡!»
12 Mubili Yeesaya li mu uleele ka:
«Mwaana wa mu likaanda la Yese sa ayira,
Nde sa atemene mu utumu bifuumbu bikimi,
na bo, sa basa ilimbisi kia bo mu nde✡.»
13 Nyaala Nziaambi uli mu uha ilimbisi, aluusu beni mu kinya na mu iyeenge biakuu mu
imiini kia beni mu nde, paa ti beni diba bisini mu ilimbisi mu litu la Muheebili we Ngira.

Isala kia Pawuli kwaa babahele uba Bayuudayo
(15.14; 16.27)

14 Baana ba nguu ba me, me ndi na ngo ilimbisi ti beni dialuulu mu mutimi wumubwe.
Na beni diayiluu uyaaba mandaa moosi mabafwaana uyaaba. Beni diakuu mu uhelesene
mandoongi beni na beni.
15 Ka bunu, me nasonuu beni mu ibaala mu bitsuru bialaa bia mukaanda wu, me nayilii
buu mu ulibili beni moonyi mu mii mi beni diakwayii. Me nasonuu buu, mu ndaa bweese
ba Nziaambi asi me,
16 mu uba musiali a Yiisu Kristo kwaa bifuumbu bili a bia Bayuudayo pe. Me ndi mu
usa isala kia ngiri mu uyaabisa Ndaa Yimbwe ya Nziaambi, paa ti bifuumbu bili a bia
Bayuudayo pe biba, bungori ba kinyi kwaa Nziaambi, na bababiaalisa mu Muheebili wa
Ngira.
17 Mu itwaari na Yiisu Kristo, me utuu uba na liwaa mu isala kia me mu Nziaambi.
18 Mu ngwanya, so me nituu utsuu mu ndaa mosi, ni mu ndila mi Kristo ayilii mu me,
mu ubiti babali a Bayuudayo pe mu utumumu Nziaambi. Nde ayilii buu, mu mandaa na
biyiluu bia nde.
19 Nde ayilii buu, mu lituu la biliimbi bia ukimuu na bimaanga, mu lituu la Muheebili a
Nziaambi. Ni mubuu, me nayaabisi mu ma mbuu moosi Ndaa Yimbwe ya Kristo, umata
ku Yerusalemi natee ku itinini kia Iliria.
20 Ka me namoni bubwe mu uyaabisa Ndaa Yimbwe, ndila mu mambuu mali keni a
bayuu pe mamvuungu ma Kristo. Me nayilii buu, mu uhele utuungu nha yulu a ibwa ki
muutu mukimi abala.
21 Ni mubuu me nayilii buu weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira:
« Kwaa baa babali keni a bayaabisa nde pe, sa bamono nde.
Na kwaa baa babali keni a bayuu mvuungu a nde pe, sa bayaaba nde✡.»

Pawuli li mu utsuu mu minhana mia midieenge mia nde ku Looma

22 Yii ni ndaa yakikoonoso me mu uyiri kwaa beni✡.
23 Ka mu taanga di, me maamana isala kia me mu bitinini bi. Umata bilimi bialaa, me
ndi na nzala yalaa ya uyiri kwaa beni.
24 Na me tooni uyiluu buu, mu taanga di me kaayene ku Espaanya. Mundaa ti, me ndi
na ilimbisi mu umono beni nha me nilabuu, na uholo libaasila la beni mu uyene ku tsi yii,
nha mbisi a udiaala na beni mu mwaana taanga hoolo.
25 Ka mu taanga di, me ndi mu uyene ku Yerusalemi mu ndaa ubaasila bangaa imiini bali
kuu.
26 Mu ngwanya, bangaa Kristo ba ku itinini kia Masedwane na itinini kia Akayi batooni
ukukuu bungori mu ndaa ubaasila bawele ba libuundu la ku Yerusalemi.
27 Bo makulu baholo kesili mu ubaasila bo. Ka mu uyiluu umono, bo bali na yaama la
bo. Mundaa ti Bayuudayo babasi imiini mu Kristo, bakabi busini ba bo ba muheebili kwaa

✡ **15:9** we Mkg 18.50; 2Sa 22.50 ✡ **15:10** Pfumu Ndi 32.43 ✡ **15:11** nde Mkg 117.1 ✡ **15:12** nde Yes 11.10 ✡ **15:21** nde Yes 52.15 ✡ **15:22** beni 1.13

babali a Bayuudayo pe. Ni mubuu, babali a Bayuudayo pe bafwaana ubaasila Bayuudayo babasa imiini mu Kristo, mu uha bo biloo bi bo bali na nzala bio.
28 Nha me kaamana ndaa yii, na uha bo bungori baa, me salabuu kwaa beni nha me kaayene ku Espaanya.
29 Na me nayaaba ti nha me kaayiri kwaa beni, me sayiri na lisieme loosi la Kristo.
30 Ka baana ba nguu ba me, dimono ma me niloombo kwaa beni, mu kuumbu a Pfumu a bisi Yiisu Kristo na mu litoono li Muheebili wa Ngira ali mu uha: Didwaana itwaari na me, mu ukuundu kwaa Nziaambi mu toono a me.
31 Dikuundu, paa me vuu mu mioo mia baata babahele usa imiini mu Kristo, ba ku itinini kia Yuuda, na paa libaasila li me ndi mu ubiti kwaa bangaa imiini ba ku Yerusalemi bayaka lo bubwe.
32 Mu buu, me sa to kwaa beni mu kinyi yoosi, na mbii ti Nziaambi tooni, na me sa huumu mwaana taanga hoolo kwaa beni.
33 Nyaala Nziaambi uli idia kia iyeenge, aba na beni boosi! Ameni.

16

Pawuli li mu utsinduu mabwee

1 Me nitsinduu beni Febe, keri a bisi, uli musiali mu libuundu la ku ngaanda a Senkere✡.
2 Diyaka nde mu kuumbu a Pfumu, weti bwafwaana mu uyiluu kwaa bangaa imiini. Na dibaasila nde mu bibiindi bioosi bi nde akaaba na nzala a beni. Nde abaasili baata balaa, na me makulu ka.
3 Dibii Prisile na Akila✡, bambaayi ba me mu isala kia Yiisu Kristo.
4 Bo bakeekwa mu uvuusu me. Me a ndi mebake pe mu uvutulu bo matoondo, mabuundu moosi ma Nziaambi mamahele uba ma Bayuudayo mali mu uvutulu bo matoondo ka.
5 Dibii ka libuundu lili mu ukukunu ku nzo a bo. Dibii mbaayi a me Epayinete, muutu watsiomi wasi imiini mu Kristo mu itinini kia Asia✡.
6 Dibii Mari wasala kwalaa mu beni.
7 Dibii Andronika na Yunya, bo bali basinzo ba me na bo babali mu perese na me. Bo bali baata balikiinzi nha kati a batumu, na bo basi imiini mu Kristo tswaamini a me.
8 Dibii Apiliyatuse, nduu a me wa litoono mu Pfumu.
9 Dibii Yulubani, wuli mbaayi a bisi wa isala mu Kristo. Na dibii ka mbaayi a me wa litoono Sitakiise.
10 Dibii Apelese, wamweese ti ngwanya nde asa imiini mu Kristo. Dibii baata bali mu udiaala mu nzo a Arisitobule.
11 Dibii Erodyooni, musinzo a me. Dibii baata bali mu udiaala mu nzo a Narsiise, babasa imiini mu Pfumu.
12 Dibii Trifene na Trifose, bakaasa babali mu usa isala kia Pfumu. Dibii ka keri a me walitoono, Peside, wasala kwalaa mu ndaa Pfumu.
13 Dibii Lufusi✡, uli musiali wu Pfumu asoolo, na nguu a nde, uli ka nguu kwaa me.
14 Dibii Asikiite, Felengoni, Eremese, Patobase, Eremase, na baana ba nguu ba babaala na ba bakaasa babali itwaari na bo.
15 Dibii Filoloke na Yuli, Nere na keri a nde. Dibii ka Olipase na baata boosi babasa imiini babali itwaari na bo.
16 Dinyumbutusunu bana mu bana, weti bwafwaana kwaa baana ba nguu mu Kristo. Mabuundu moosi ma Kristo matsindii beni mabwee ma bo.

Madoongi ma tsieelele

17 Baana ba nguu bame, mono mi me niloombo kwaa beni: disa mayele mu baata bali mu upalisa kabini, na bali mu diimbisi babasa imiini mu Nziaambi, bu bali mu udwaanisa nziisili yi beni diaholi. Ditakuu na bo.
18 Mu ndaa ti, baata ba pili yii, a bali mu usalila pe Pfumu a bisi Kristo. Ka mioonyo mia bo makulu✡! Bo bali mu ufutu baata bali kutso bundimbi, mu mandaa ma bo mamabwe, na nziisili a bo ya peluu.
19 Baata boosi bayaaba utumumu kwa beni mu Pfumu. Me ndi mu uyaanga mu ndaa beni, ka me na toono ti beni diba na buyeri mu uyiluu mandaa ma mabwe, na uba babatsieeme mu unyaala uyiluu mandaa mamabi.
20 Taanga hoolo dimaasala, Nziaambi, idia kia iyeenge, sa akosolo Saatina ku tsini a mili mia beni!

✡ **16:1** musiali mu libuundu la ku ngaanda a SenkereBiy 18.18 ✡ **16:3** Prisile na Akila Biy 18.2 ✡ **16:5** itinini kia Asia Biy 16.6 ✡ **16:13** Lufusi Mlk 15.21 ✡ **16:18** makulu Flp 3.19

Nyaala bweese ba Pfumu a bisi Yiisu iba na beni!
21 Timoteo✡, mbaayi a me wa isala mu Kristo, heeri beni mabwee, bumosi ka, Lusiosi,
Yasoni na Sosipateri, basinzo ba me, baheeri beni mabwee.
22 Na me, Teretiosi, uli mu usonuu mandaa ma Pawuli ali mu uleele mu mukaanda wu.
Me tsindii beni mabwee ma me mu Pfumu wu dili na nde itwaari.
23 Ngayosi✡, uli mu uyaka me, heeri beni mabwee. Kwaa nde, libuundu loosi lili mu
ukukunu. Erasti✡, mukebi a mboongo dia ngaanda, heeri beni mabwee. Na mwaana a
nguu bisi ka Kwaretosi.
[
24 Nyaala bweese ba Pfumu a bisi Yiisu Kristo baba na beni boosi! Ameni!]

Mbilili ya tsieelele
25 Me nibili Nziaambi!
Nde li na lituu la uhamisa beni mu imiini,
weti buli Ndaa Yimbwe yi me ndi mu uyaabisa beni, na yili mu uyaabisa Yiisu Kristo,
na weti buli nziaabisi yi Nziaambi asi mu minhana mia liyobolo mi✡,
mibaswee umata bele pee.
26 Ka mu taanga di, minhana mia liyobolo mi miayabini na yaki-yaki
mu mikaanda mia mibili,
weti buli tumini dia Nziaambi wa bilimi na bilimi.
Minhani mii, miayabini kwaa bifuumbu bini bioosi
paa basa imiini kia bo mu nde, na utumumu nde.
27 Buzitu kwaa Nziaambi, ndila nde uli iyeri,
mu Yiisu Kristo, mu bilimi na bilimi!
Ameni.

✡ **16:21** Timoteo Biy 16.1-3 ✡ **16:23** Ngayosi Biy 19.29; 1Ko 1.14 ✡ **16:23** Erasti 2Ti 4.20 ✡ **16:25** minhana mia liyobolo mi Mlk 4.11

Mukaanda a Pawuli wa tsiomi kwaa basi Kolito
Kotili a mukaanda

Pawuli abali libuundu la ku ngaanda a Kolito, mu taanga dia midieenge mia nde mia isala kia Nziaambi, mia mbala ya dioolo. Ngaanda a Kolito yili mosi mu mangaanda mamali na mufunu mu tsi a basi Eleene, mundaa ti yo yili na mambuu moolo ma mabootu mali mu utsikini. Mutso ngaanda yii muli na batee balaa na bawele. Uli na baata babalayi mu ngaanda yii bali mu udiaata butsa-butsa.

Mu taanga dii, basi Kolito bakiduku matsimi moosi ma mupili na mupili, na mabuundu moosi. Babalayi mu balibuundu bakikuundu mu mabuundu ma bangooyi, tswaamina bo buba bangaa Kristo.

Pawuli ayaki mukaanda wamati kwaa libuundu la Kolito (1.11; 7.1). Matsimi ma bangaa Kristo ba ku ngaanda a Kolito mamaaviinzuu, mundaa kwali na mandaa mamalayi mamatala ndiaatili a bangooyi ba mu ngaanda yii. Pawuli li mu uha mamvutu mu mandaa maa, mu mukaanda a nde watsiomi kwaa basi Kolito.

Mu biiti bia 1—4, Pawuli li mu utsuu mu bangaa Kristo ba ku Kolito na mu babayaabisi bo Ndaa Yimbwe. Uli na makaama, na libuundu la Kolito lamaakabuu. Pasi muutu li mu usoolo kaba la wayiisi nde, na li mu umeengele kaba la wahele uyiisi nde (*1.10-13; 4.6*). Mu yii, bo bamaadiimbili ndaa yavulu mufunu: Kristo, so a buu pe, wu Nziaambi atsinduu, bamukomi nha kuruwa. *Ndaa yi yavulu buyeri ba imuutu* (*1.18—2.15*). Baata ba Yiisu Kristo atsinduu kwaa matsi, bali baata babayaaba usa isala kia Nziaambi mu itwaari (*3*).

Mu biiti bia *5.1—11.16*, Pawuli li mu uha mamvutu mu mandaa mali mu umonuu. Nde li mu uyaabisa ka *buni bangaa Kristo bali baata ba bunyanga* (9). Uba na kuumbu ya «Ngaa Kristo», na uba na ndiaatili yimbi, yili ndaa yi libuundu lafwaana ubisi (5—6). Pawuli li mu uha ka mamvutu mu ndaa yatala makweele (7), na mu ndaa yatala ndiaatili a mabuundu ma bangooyi (8—10). Mu mandaa maa moosi, nde li mu uloombo kwaa bangaa Kristo mu ukwasaa buni bo butuu ubaasila bambaayi na ukiinzi bo.

Mu biiti bia *11.17—14.40*, Pawuli li mu utsuu mu idiingi mutso libuundu la bangaa Kristo. Nde li mu utsuu mu mandaa mali mu ubee kabini. Nde li mu ubiindili mandaa mali mu utuungu *itwaari kia libuundu la Kristo*. Pasi walibuundu li na ndutu. Mu ngwanya, bangaa Kristo bali weti nyutu mosi: pasi inama kia nyutu ili na ndutu kwaa nyutu yoosi. Litoono lili mu ubiti idiingi kia libuundu (13).

Kiiti kia *15* ili mu ulibili moonyi ti Nziaambi asiimbili Yiisu mu likwa, na *mbari babakwa sa basiimbuu ka*. Mbiiti bangaa Kristo bali mu usa imiini mu mandaa ma, idiingi kia bo nha tsini a toto na imiini kia bo bili na ndutu.

Weti mikaanda mi mimosi, mukaanda wu ka li mu uwa mu mamvuungu na mabwee ma tsieelele (16).

Basi Kolito a bali pe bangaa Kristo bakuu. Ka bunu, Pawuli li mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi mu ndaa bo (1.4-9). Mapasi na nziisili ya pia bili mu mabuundu moosi. Ka so bu yili buu, Nziaambi li mu uhama mu uyiluu mamabwe ma nde, na mu uta bangaa Kristo mbili mu idiingi kiavulu unambita mu mandaa ma nde.

Mabwee

1 1 Me Pawuli, wu Nziaambi ata mbili mu uba tumu a Yiisu Kristo mu litoonola nde.
Itwaari na mwaana nguu a bisi Sositene.
2 Bisi dili mu usonuu mukaanda wu kwaa libuundu la Nziaambi lili ku kolito baba li
biaalisa mu Kristo Yiisu, bisi dili mu utsinduu nde ka kwaa boosi ba bali bakangama mu
Nziaambi mu itwaari na Yiisu Kristo, na kwaa boosi ba yaki mbili mu ubaa na idiingi mu
nde, na kwaa boosi babali mu ukiinzi kuumbu a Pfumu a bisi Yiisu Kristo, Pfumu a bo na
wa bisi.
3 Nyaala Nziaambi Taayi a bisi na Pfumu Yiisu Kristo baha beni bweese na iyeenge!

Mamabwe madiayaki mu Kristo

4 Me nibaavutulanga matoondo kwaa Nziaambi taanga dioosi, mu ndaa bweese ba nde
amweesi kwaa beni, mu itwaari kia beni na Yiisu Kristo.
5 Mu ngwanya, mu itwaari kia beni na Kristo, Nziaambi aluusi beni mu busini boosi,
vulu-vulu, busini ba uyaaba uyaabisa mandaa ma Nziaambi na ma nziaabili.
6 Mandaa ma bisi diayaabisi beni mu ndaa Kristo mayiluu udiaalila nha kati a beni.

7 Mu yii, a uli na bungori so bumosi pe bali mu uhele mu beni, bu beni dili mu ukebe
taanga di Pfumu Yiisu Kristo akaamonuu.
8 Ni nde kaaha beni mifuri mia uhama natee ku manini, paa bahele ubahala ndaa ya
usieembe beni na iluumbu ki Pfumu a bisi Yiisu Kristo a kaa nziriri.
9 Nziaambi nde makulu ati beni mbili mu udiaata mu itwaari na Mwaana a nde Yiisu
Kristo Pfumu a bisi: Nde li ahama mu ndasina dia nde.

Kabini mu tso libuundu la Nziaambi

10 Baana ba nguu ba me, mu kuumbu a Pfumu a bisi Yiisu Kristo: me ndi mu uhamisa
beni. Diyuhusunu, na dinyaala uba na itaata nha kati a beni. Diba itwaari nha kati a beni,
na diba na mutimi mosi na matsimi mamosi.
11 Mu ngwanya, baana ba nguu ba me, basi nzo ba Kolowe bayaabisi me ti, uli na
makaama nha kati a beni.
12 Mono mi me natoono uleele, nha kati a beni, mosi li mu leele ti: «Me ndi wa Pawuli».
Wumumosi ti: «Me ndi wa Apolo!». Wunu mukimi li mu ubwaleele ti: «Me ndi wa Peetero!»
Ka me, me ndi wa Kristo.
13 Beni bu dili mu utsimi ti utuu ukabala Kristo? Pawuli akwa nha muti wa kuruwa mu
beni? Mu kuumbu a Pawuli babootii beni?
14 Me nivutulu matoondo kwaa Nziaambi, bu me nahele ubootuu muutu so mosi mu
beni, nha yulu a Kirisipusi na Ngayusi.
15 Ni mu buu, a so mosi pe mu beni wu utuu uleele ti, mu kuumbu a me babootii nde.
16 Aa! Ngwanya, me nabootii ka likaanda la Estefana, ka me a ndi na tsimi pe ti me
nabootii muutu mukimi.
17 Kristo a atsindii pe me mu uyabootuu baata. Ka nde atsindii me mu uyayaabisa Ndaa
Yimbwe, kwahele a usalila tsuyili ya buyeri ba imuutu. Me ndi mu uyiluu buu, paa me
nyaala umaasa lituu lili mu likwa la Yiisu nha muti wa kuruwa.

Buyeri ba tsi yi bali buwulu

18 Mu ngwanya, uyiisi ndaa ya likwa la Kristo nha muti wa kuruwa ili lari kwaa babali
mu udiimbili. Ka bisi badili mu kuulu ya liyobolo, dili mu ubahala lituu la Nziaambi mu
nziisili yii.
19 Mono buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira:
«Me sa tsara buyeri ba biyeri,
me sa maasa nziaabili a ba ngaa mayele[✡].»
20 Ninha, iyeri kuni ili? Muyiisi a Mikele kuni ali? Wayaaba uyiluu usa paa mu tsi yi kuni
ali? Nziaambi amweese ti buyeri ba tsi yi ni buwulu[✡]!
21 Mu ngwanya, baata boosi na buyeri ba bo, bakooni uyaaba Nziaambi, nha nde
akimweese buyeri ba nde. Ni mu buu, Nziaambi aholi kesili ya uyobolo babali mu usa
imiini mu nziisili a bisi dili mu uyiisi na nziisili me yili mu umonuu weti lari.
22 Bayuudayo bali mu uloombo biliimbi bia kimi-kimi. Basi Eleene bali mu usaa buyeri.
23 Ka bisi dili mu uyaabisa Kristo wubakomi nha muti wa kuruwa. Yo yili baka kwaa
Bayuudayo na lari kwaa babali a Bangooyi.
24 Ka kwaa baa ba Nziaambi ata mbili, babali Bayuudayo, so a buu pe, basi Eleene, Kristo
li lituu na buyeri ba Nziaambi.
25 Ka buwulu ba Nziaambi bavulu uyele na buyeri ba baata. Na ndeeyili a Nziaambi
yavulu mifuri mia baata.

Ndaa yi Nziaambi asoolo

26 Baana ba nguu, dilibili moonyi, beni bana diali, mu taanga di Nziaambi asiooli beni!
Mu matsimi ma imuutu, a kwali pe na bangaa buyeri balaa nha kati a beni, a kwali ka pe
na bangaa litumu balaa nha kati a beni, na kwali pe na baata bala bapala mu makaanda
manaanguu.
27 Ka Nziaambi asooli biloo bili mu umonuu weti buwulu nha misi mia baata ba tsi, mu
umweese baata ba buyeri tsionyi, na biloo bia hele na mifuri mu ndaa umweese bangaa
mifuri tsionyi.
28 Nziaambi asiooli babavutuu mbisi, babatsoro, so a buu pe, babahele na ndutu nha
kulu a baata, mu ufuusu ba tsi yili mu umono ti bo bali ba ndutu.
29 Mu yii, muutu so mosi pe wu utuu uzoo nha kulu a Nziaambi.
30 Ka Nziaambi avuuti beni na Yiisu Kristo, na nde asi ti Kristo aba buyeri ba bisi. Ni
Kristo li mu ukitisi bisi mu uba balibweeye na babatsieeme nha kulu a Nziaambi. Ni nde
li mu uha bisi muswa mu udiaata weti bu Nziaambi atoono, na nde li mu ukuulu bisi mu
masumu.

✡ **1:19** Yes 29.14 ✡ **1:20** Yes 44.25

31 Ninha, weti buli mu uyaabisa Mabasonuu ma Ngira: «So mutuu tooni uzoo, nyaala nde
azoo mu mi Pfumu ayiluu✡.»

2

Pawuli ayiisi mundaa Kristo wubakomi nha muti wa kuruwa

1 Baana ba nguu, mu taanga di me nayiri kwaa beni mu uyayaabisa beni matsweeyi ma
Nziaambi, me a nasialili pe tsuyili yili na pasi mu ubahala, so a buu pe, yili mu uloombo
buyeri mu ubahala.
2 Mu ngwanya, mu biluumbu bioosi bi me nakidiaala nha kati a beni, me naholi kesili
ya uhele usaa uyaabisa mandaa makimi nha yulu a ndila Yiisu Kristo, ni Yiisu Kristo
wubakomi nha muti wa kuruwa.
3 Ni mu buu, mu taanga di me nayiri kwaa beni, me namonii muutu wadee na wakiteete
mu boomo.
4 Tsuyili a me na nziisili a me a biafwaanina so holo pe na tsuyili ya buyeri ba imuutu.
Ka ni lituu la Muheebili a Nziaambi lakiyiluu umweese beni mandaa maa
5 paa, imiini kia beni inyaala udiaalila nha yulu a buyeri ba imuutu, ka idiaalila nha yulu
a lituu la Nziaambi.

Buyeri ba Nziaambi

6 Ka bisi, ndili mu uyiisi buyeri bakuu kwaa bangaa Kristo ba bakulu mu muheebili.
Buyeri me abali ba tsi yi pe, so buyeri ba bapfumu bali mu utumu tsi yi pe, bali mu
udiimbili.
7 Ngori, me ndi mu uyaabisa buyeri ba minhana mia liyobolo la Nziaambi, ba nde aswee
kwaa baata. Nziaambi akwiyiluu bo tswaamina nzilimini a tsi, paa bisi diba itwaari mu
buzitu ba nde.
8 A uli na mutumi so mosi mu batumi ba tsi yi pe, wayaaba buyeri ba. So bo ali bayaaba
bo, bo a bakeni ukomo Pfumu ngaa buzitu nha muti wa kuruwa pe.
9 Ka weti buli mu uyaabisa Mabasonuu Mangira:
«Mandaa ma muutu ali kaala a amono so uyuu pe,
ma muutu kaala a atsimi mu mo pe,
Nziaambi ayilii mo mu baata batoono nde✡.»
10 Ka kwaa bisi Nziaambi ayaabisi mo, mu Muheebili wa Ngira. Mu ngwanya, Muheebili
utuu ukengese mandaa moosi, so mamayiluu usweeme mu Nziaambi.
11 Kwaa muutu, ndila muheebili a nde makulu ayaaba matsimi mali mu tso nde. Bumosi
ka, ndila Muheebili a Nziaambi ayaaba matsimi ma Nziaambi.
12 Bisi a diayaki pe muheebili wa tsi yi. Ka bisi diayaki Muheebili wamata kwaa Nziaambi,
paa diyaaba bungori ba Nziaambi ahi kwaa bisi mu bweese ba nde.
13 Na bisi a dili mu utsuu pe mu bungori baa mu tsuyili yili mu uyiisi buyeri ba imuutu, ka
mu tsuyili yili mu uyiisi Muheebili a Nziaambi. Ni buu ka, bisi dili mu ubiindili mandaa
ma ngwanya, kwaa baata babali na Muheebili wuu mu bo.
14 Muutu wuli mu usa ilimbisi mu ndila mayele ma nde ma imuutu, utuu pe usiingi
mandaa ma ngwanya ma Muheebili a Nziaambi ali mu uyaabisa. Mo mali lari kwaa nde.
Nde utuu pe ubahala mo, mundaa ti ndila mu Muheebili butuu ubahala mo
15 Muutu wuli na Muheebili a Nziaambi utuu ukengese mandaa moosi, ka muutu wahele
Muheebili a Nziaambi, utuu pe ubahala wuli na Muheebili a Nziaambi.
16 Mu ngwanya basonuu: «Na ayaabi matsimi ma Pfumu Nziaambi? Na atuyi uha nde
mandoongi? Ka bisi dili na matsimi a Kristo.»

3

Bikenyi mu imiini mu Kristo

1 Mu ngwanya, baana ba nguu, mu taanga di me nali itwaari na beni, me a natuu pe utsuu
kwaa beni weti kwaa baata babali na Muheebili a Nziaambi. Ka me natsuu kwaa beni weti
bu bubaatsuu kwaa baata ba tsi yi, weti kwaa bikenyi mu imiini mu Kristo.
2 Ni mabeene me naha kwaa beni, ka a ngo biloo pe, mundaa ti, beni a diakeni utuu pe
udia bio. Na so mu taanga di, beni a diakeni utuu pe udia bio.
3 Mundaa ti, beni dikeni mu udiaata weti baata ba tsi yi. Bu yili ti, nha kati a beni uli na
musoyi na makaama, mu yii beni dili mu umweese ti beni dili baata ba kangama mu tsi na
beni dili mu udiaata mu ndiaatili ya imuutu.
4 Nha mosi mu beni ali mu uleele ti: «Me ndi wa Pawuli!» Na mukimi ti: «Me ndi wa
Apolo!» Kii a ili imuutu pe?

✡ **1:31** Yel 9.23 ✡ **2:9** Yes 64.3; Yes 52.15

Basiali ba Nziaambi ba ngwanya

5 Ka, Apolo ni na? Pawuli ni na? Bisi ndila basiali ba Nziaambi dili, na ni mu isala kia bisi
Nziaambi ata beni mbili mu usa imiini. Pasi muutu mu bisi li mu ukuusu isala ki Pfumu
ahi nde.
6 Me nakuni libutu, Apolo ayitili lo maamba, ka Nziaambi amenisi na akulisi lo.
7 Mu yii, mukuni na muyitili a maamba a bali na ndutu pe. Ka wavulu ndutu Nziaambi,
mundaa ti nde li mu umenese na ukulusu.
8 Mukuni na muyitili a maamba bali iteesi imosi. Nziaambi sa aha musieende kwaa
muutu muutu, weti buli isala kia nde.
9 Ka bisi dili musala itwaari mu isala kia Nziaambi, na beni dili tsiee a Nziaambi.
Beni dili ka nzo a Nziaambi.
10 Weti buli bweese ba Nziaambi ahi kwaa me, me nasiali weti musiali wumubwe na me
natuungi bibwa. Mu taanga di, mukimi li mu utuungu nha yulu a bio. Ka nyaala muutu
muutu asa mayele, mu mutindi wu nde ali mu utuungu.
11 Mundaa ti, bibwa biamaakwayilimi mu Yiisu Kristo, na muutu pe mukimi wu utuu
utuungu bibwa bikimi.
12 Baata utuu usalila woolo, mboongo, mamanya ma tala, miti, kuunzu, so a buu pe
makaya, mu utuungu nha yulu a bibwa bii.
13 Ka bubwe ba isala kia muutu muutu sa bayiluu uyabina mu iluumbu kia pfuundisi.
Mu ngwanya, iluumbu ki sa iyabina mu mbaa, na mbaa sa iyesine isala kia muutu muutu
mu ulaa ndutu a kio.
14 Mbiiti muutu tuungi nzo yi ihele unyeenge mu mbaa, nde sa abaa musieende.
15 Ka mbii ti, nzo yinyeengi, mutuungi a yo sa ahelele musieende. Nde makulu sa avuu,
ka sa yiba weti nde maapala mutso milee mia mbaa.
16 Beni diayiluu uyaaba ti beni dili nzo a Nziaambi, na Muheebili a Nziaambi li mu
udiaala mu beni.
17 Ngwanya, so muutu tsiali nzo a Nziaambi, Nziaambi ka sa afuusu muutu wuu.
Mundaa ti nzo a Nziaambi yili ya ngira, na ni beni dili nzo a nde.

Buyeri ba ngwanya

18 Muutu anyaala ufutu nyutu a nde makulu. So mosi nha kati a beni tsimi ti nde ngaa
buyeri ali, mu monini ya imuutu, nyaala aba weti ngaa lari nha kulu a baata ba tsi yi. Mu
yii, nde sa ayaka buyeri bali mu umata kwaa Nziaambi.
19 Mundaa ti, buyeri ba tsi yi bali lari nha misi mia Nziaambi. Mu ngwanya, Mabasonuu
ma Ngira mali mu uleele: «Nziaambi li mu ubwiisi biyeri mu tso mieete mia mayele ma bo✡.»
20 Ma Ndaa ma Nziaambi mali mu ubwaleele: «Pfumu ayaaba matsimi ma biyeri, nde
ayaaba ti mo mali ma ibuu.»
21 Ni mu buu, a uli na muutu so mosi pe, wafwaana umweese lizoo la nde kwaa baata.
Mundaa ti, bioosi bili bia beni:
22 Pawuli, Apolo, Peetero, tsi yoosi, moonyi, likwa, mandaa ma taanga diinadi, so a buu
pe, dikaayiri, bii bioosi bili bia beni.
23 Ka beni, dili baata ba Kristo na Kristo li wa Nziaambi.

4

Batumu ba Kristo

1 Ni mu buu, diholo bisi weti mabooyi ma Kristo, na bakebi ba busini ba matsweeyi ma
Nziaambi.
2 Ndaa yoosi yi bali mu uloombo kwaa mukebi a busini, ni mu uba wubafwaana usa
ilimbisi mu nde.
3 Mu me, so yaba beni difuundusu me, so a buu pe, bafuundisi, yii a yili ndaa ya pasi pe.
Me a nituu pe ka ufuundusu me makulu.
4 Ngwanya, ndaa yili mu utsuu ku tso mutimi a me, a yili mu ufuundusu pe me. Ka a yo
pe ya si ti, me ba wa suungunu. Pfumu li nzoonzi a me.
5 Ninha, a difuundusu muutu pe, tswaamina taanga dibakese dito. Dikebe na tee bu
Pfumu uyiri: nde sa ayalisa mandaa masweeme ku tso pimisi, na sa amweese matsweeyi
ma mitimi mia baata. Tumake, muutu muutu sa aholo mbilili yafwaana kwaa nde, yiimata
kwaa Nziaambi.
6 Baana ba nguu, mu mii mia tala mandaa ma me ndeeli kwa beni, me maa wolo Apolo na
memakulu weti ifwaani mundaa ubaasila beni mu uyaaba mbindili a tsaba yi: «Bubwe mu
uba mu tso mandili makese Mabasonuu ma Ngira.» Muutu pe so mosi mu beni wafwaana
usa lizoo, mu ukala muutu mosi na umeengele mukimi.

✡ **3:19** Yob 5.13

7 Mu ima we li mutsimi ti we li mu usa lisoboso na baata bana? Biloo bioosi bi we li na
bio, a kwaa Nziaambi pe we abaa bio? So buli buu, mu ima we li mu uzoo mu bi we li na
bio, weti ti we a ayaka bio pe kwaa Nziaambi?
8 Beni diamaakwabaa bioosi bi beni dili na nzala bio! Beni diamaakwaba bisini! Beni
dika mitini, ka bunu bisi a dili mitini pe! Ngwanya, me natoono ti beni diba ngo mitini,
paa bisi ka ditumu itwaari na beni.
9 Ka me ndi mu umono ti Nziaambi asuusu bisi batumu, nha mbuu ya tsieelele. Bisi
dili weti baata babaha tsieembili ya likwa, mu ukwa nha kulu a baata boosi. Na, bali
mu umweese bisi tsionyi nha kulu a biyiluu bia Nziaambi bioosi: nha kulu a batumu ba
Nziaambi na nha kulu a baata.
10 Bisi dili babeeri ba lari mu ndaa Kristo, ka beni dili biyeri mu ndaa itwaari na Kristo.
Bisi diadee, ka beni dili na mifuri. Bisi dili babameengele, ka beni dili baata ba buzitu!
11 Na tee mu taanga diinadi, bisi dili mu umono pasi mu nzala na mu nyooto. Bisi dili mu
uhele bikutu. Bali mu utete bisi mambata. Bisi dili mu uyene adiaala mbari-a-mbari.
12 Bisi dili mu usala mu mifuri mu mioo mia bisi. Mu taanga di baata bali mu utuu bisi,
bisi dili mu usieme bo, mu taanga di bali mu ukwaamisa bisi, bisi dili mu ukama mutimi.
13 Mu taanga di bali mu uleele mandaa mamabi mu bisi, bisi dili mu uhamisa ba mbaayi.
Bo bali mu umono bisi weti bopfwoo bia ku buubu, na weti biloo bia mviindi bi baata boosi
bali mu ubumu.
14 Me sonii beni mandaa ma, a mu umweese beni tsionyi pe, ka mu udutu beni matswi,
weti baana ba me ba litoono.
15 Mundaa ti, so beni dituu uba na mafuundu kuumi (10 000) ma bayiisi mu idiingi kia
beni na Kristo, beni dili na taayi ndila mosi. Mu taanga di me nabeyi beni Ndaa Yimbwe,
me nakitii taayi a beni mu ndaa ti me nahi beni moonyi mu Yiisu Kristo.
16 Ni mu buu, me niloombo kwaa beni mu mukonono: diduku ifwaani kia me.
17 Mundaa yii, me tsindii beni Timoteo, wuli mwaana a me wa litoono na ahama mu
Pfumu. Nde sa alibili beni moonyi buni me ndi mu udiaata mu kuulu a Yiisu Kristo, weti
bu me ndi mu ukuusu nziisili mu mambuu moosi, ku tso mabuundu moosi ma Nziaambi.
18 Babamosi nha kati a beni bali mu usa lizoo, mu ndaa ti bo bali mu utsimi ti me a ni
bwaa uyiri umono beni pe.
19 Ka so Pfumu heeri muswa, taanga hoolo disiaali, me sa nziri kwaa beni. Mu yii, me sa
yaaba mandaa ma bangaa lizoo baa. Me sa yaaba ka mandaa ma bo butuu uyiluu.
20 Mundaa ti, Ipfumu kia Nziaambi a ili ndaa ya bitoolo bia baata pe, ka ya lituu la
Nziaambi.
21 Ima beni diatoono? Ti me yiri kwaa beni na ikoti, so abuu pe, me yiri na mutimi
waluulu mu litoono na mu muheebili wa buleembi?

5

Ndiaatili yimbi mu libuundu

1 Ngwanya, baata bali mu uyene aleele ti, uli na tsoongili nha kati a beni. Tsoongili
yavulu mifuri, yili ti so bangooyi utuu pe uyiluu buu! Ngwanya, bali mu uleele ka ti, mosi
mu beni li mu upala na mukari a taayi a nde!
2 Na beni dili mu uzoo! Mu uyiluu umono, beni diakeni uba baata baluulu mu ngebe. Na
aba bwafwaana ti beni dibingi nha kati a beni, muyilii a mandaa ma pili yii.
3-4 Ka mu me, so me ndi la na beni mu musunyi, me ndi bebele na beni mu muheebili. Na
me namaakwafuundusu mu kuumbu a Pfumu a bisi Yiisu, muutu wayilii mandaa mamabi
maa. Me nayilii buu, weti ti, me nali itwaari na beni. Nha beni dikaakukunu, me sa ba na
beni mu muheebili, na lituu la Pfumu a bisi Yiisu sa limonuu.
5 Beni diafwaana uyeelele muutu wuu kwaa Saatina, paa ti masumu moosi mali mu nde
mafuu, ka muwuumu a nde avuu mu iluumbu kia Pfumu.
6 A bubwe pe kwaa beni mu uba na lizoo! Beni dilibili moonyo mu ndaa yi: «Mwaana a
ndaamba a liviiri la mapa lili mu udaandasa kwaanga a mapa✡.»
7 Ni mu buu, ditsieemese manyutu ma beni! Dimaasa liviiri lilikulu lili mu beni,
paa beni difwaanina na kwaanga yinyatii, yahele na liviiri. Mu uyiluu umono, beni
diamaakwatsieeme umata bu badusi Kristo, limeme la bisi la Paaka✡.
8 Mu yii, nyaala dikiinzani mukuungi a Paaka. Dikiinzani nde mu mapa mahele na liviiri,
matsieeme na ma ngwanya. Ka a mu mapa mabayiluu mu liviiri lilikulu pe, la mandaa na
biyiluu bibibi✡.
9 Mu mukaanda we me nakwisonuu kwaa beni, me nasonii beni mu unyaala uba itwaari
na baata boosi bali mu udiaala kutso tsoongili.

✡ **5:6** Ngl 5.9 ✡ **5:7** Pal 12.3-8; 21 ✡ **5:8** Pal 13.7

10 Me a na ba na tsimi pe mu utsuu mu baata boosi bali mu tsi yi, bali mu udiaata ku
tso tsoongili, babali na linyungu, miyibi, so a buu pe, bakuundi a biteyi. Mu buu, beni
diafwaana mu upala mu tsi!
11 Ma me naba natoono uleele kwaa beni, ni mu uhele uba itwaari na ngaa Kristo wuli
mu udiaala ku tso tsoongili, ngaa linyungu, mukuundi a biteyi, ngaa saa, munywiiri a mala,
so a buu pe, muyibi. Beni a diafwaana pe ukaba so bia udia na muutu wa pili yi.
12-13 A yili ndaa a me pe mu upfuundusu babali a bangaa Kristo pe. Ndili Nziaambi
upfuundusu bo. Ka beni a diafwaana pe upfuundusu ba mbaayi ba dili libuundu li moosi.
Mu ngwanya basonuu: «Dibingi muutu wumubi nha kati a beni.»

6

Pfuundisi nha kulu a banzioonzi ba bangooyi

1 So mosi nha kati a beni li na ndaa na mwaana nguu a nde, mu ima nde ali mu usaa
fuundisi kwaa ba bahele na libweeye? Mu ima nde ali mu uhele uyene kwaa bangaa
imiini?
2 Beni a diayaaba pe ti bangaa Kristo sa bafuundusu baata ba tsi yi? Na so beni diafwaana
ufuundusu tsi, buni beni dikoono uyambala mandaa mamakee?
3 Beni a diayaaba pe ti, bisi sa difuundusu batumu ba Nziaambi? Mu ngwanya, bisi utuu
uyambala mandaa ma idiingi ki!
4 Ka, mu taanga di beni dili na mandaa na ba mbaayi ba beni ma idiingi ki, beni dili mu
uyolo baata babahele ufwaana nha misi mia libuundu!
5 Yili ndaa ya tsionyi nha kati a beni. Ngwanya, nha kati a beni a uli na iyeri ki utuu
upfuundusu ndaa nha kati a baana ba nguu!
6 Ka a uli bubwe pe ti mwaana a nguu mosi a pfuundusu mwaana wunu kwaa banzoonzi
ba bangooyi.
7 Mu ngwaanya, ndaa ya upfuundusu ba mbaayi, beni na beni yi mu umweese ti beni
di maa bwa vutuu mbisi. Mu ima beni dili mu uhele ukama mitimi, mu ndaa yili mu
ukwaamisa beni? Mu ima beni dili mu uhele unyaala ti, bapatila biloo bia beni?
8 Ka bunu, ni beni dili mu uyiluu bubi, na dili bangaa patila. Beni dili mu uyiluu buu
kwaa baana ba nguu.
9 Beni diayiluu uyaaba ti, baata babali mu uyiluu mandaa ma mabi, a bubaa pe mbuu
mu ipfumu kia Nziaambi. Dinyaala ufutu manyutu ma beni mu ndaa yi: baata ba bali mu
usa ipuupu, bakuundi ba biteyi, basoongi, babaala ba bali mu upala na bambaayi babaala,
10 miyibi, bangaa linyungu, bakoli ba mala, bangaa tsa, bangaa patila, bo boosi a bubaa
mbuu mu Ipfumu kia Nziaambi pe.
11 Buu ni bwali babamosi mu beni. Ka beni Nziaambi tsieemisi beni, basuusi nha peembi
mu ndaa a Nziaambi, beni diakitii balibweeye mu kuumbu a Pfumu a bisi Yiisu Kristo na
mu Muheebili a Nziaambi a bisi.

Uyeelele nyutu mu isala kia Pfumu

12 Beni dili mu uleele ti: «Me ndi na muswa mu uyiluu mandaa moosi!» Ee-e, ka bioosi
a bili na ndutu mu beni pe. Me aba utuu uleele: «Me ndi na muswa mu uyiluu mandaa
moosi!» Ka me a niyeelele pe nyutu a me mu butee kwaa ndaa so mosi.
13 Beni dili mu uleele ka ti: «Biloo bili bia moonyo na moonyo li wa biloo.» Ee-e, ka
Nziaambi sa afuusu biloo na moonyo. Ka Nziaambi a ayiluu pe nyutu a muutu, mu usa
ipuupu: bayiluu yo mu ndaa Pfumu na Pfumu li wa yo.
14 Nziaambi asiimbili Pfumu Yiisu mu babakwa, na nde sa asiimbili ka bisi mu babakwa
mu lituu la nde.
15 Dilibili moonyi ti, manyutu ma beni mali binama bia nyutu a Kristo. Mu yii, me utuu
uholo inama kia nyutu a Kristo mu uvuutu kio iba itwaari na inama kia nyutu a mukaasa
wa puupu? Ngori!
16 So a buu pe, beni a diayaaba pe ti, muutu wuli mu uvuutu nyutu a nde na mukaasa
wa puupu, bo na nde ka nyutu mosi? Mu ngwanya, basonuu: «Bo baboolo sa baba nyutu
mosi✡.»
17 Ka muutu wu ukangama mu Pfumu, sa aba muutu mosi na nde mu muheebili.
18 Dibata ipuupu! Masumu makimi ma muutu ali mu uyiluu mali ku mbari a nyutu a
nde. Ka wuli mu uyeelele nyutu a nde mu ipuupu, li mu usumunu nyutu a nde makulu.
19 Beni a diayaaba pe ti, nyutu a beni ni nzo a Muheebili wa Ngira? Ni Muheebili wuli
mu beni na wu Nziaambi ahi beni. Manyutu ma beni a mali ma beni bameme pe,
20 mundaa ti, Nziaambi abaa beni, nde asuumbi beni mu tala yalaa. Ni mu buu, disalila
manyutu ma beni mu uha buzitu kwaa Nziaambi.

✡ **6:16** Mba 2.24

7

Mamvutu ma Pawuli mu ndaa yatala makweele

1 Mu taanga di, ditsuwani mu mandaa ma beni diasonii me mu mukaanda a beni. Beni
dili mu uleele ti, ili bubwe kwaa baala mu uhele upala na mukaasa.
2 Ka mu ndaa uhele ubwa mutso ipuupu, yavulu bubwe ti pasi baala aba na mukari a
nde, na pasi mukaasa aba na mulumi a nde.
3 Nyaala mulumi akuusu manzala ma mukari a nde, na mukari ka ayiluu bumosi kwaa
mulumi a nde.
4 Mukaasa ali na muswa pe mu uyiluu mandaa ma nde atoono mu nyutu a nde makulu:
nyutu a nde yili ya mulumi a nde. Bumosi ka, mulumi ali na muswa pe mu uyiluu mandaa
ma nde atoono mu nyutu a nde makulu: nyutu a nde yili ya mukari a nde.
5 A dikabala pe mambuu. Ka beni utuu ukabala mambuu mbii ti, beni diakwayuhusunu
mu uholo mwaana taanga hoolo mu ukuundu Nziaambi. Ka nha mbisi, beni utuu
ubwavuutu mambuu, mukari na mulumi. Leeti, beni a dibwatuu pe ukama mutimi, na
sa dibwa mu mapuusu ma Saatina.
6 Mandaa ma me ndi mu uleele beni ma, a mali litumu pe, ka muswa.
7 Ngwanya, me aba natoono ti baata boosi baba weti me. Ka pasi muutu li na bungori
ba nde ba Nziaambi ahi kwaa nde. Muutu mosi ayaka bungori ba mutindi wu, na mukimi
ayaka bungori ba mutindi mukimi.
8 Mono ma me ndi mu uleele kwaa bapfi na kwaa bakwiili: aba yavulu bubwe kwaa beni
mu uhama mu uba buu, weti me.
9 Ka so beni a dituyi pe ukuku manyutu ma beni, dikweele: yavulu bubwe mu ukweele
paa dihele unyieenge ku mbaa.
10 Kwaa babakweele, me niha bo litumu li, lamata kwaa Pfumu, ka a kwaa me pe:
mukaasa afwaana pe ukabuu na mulumi a nde.
11 So nde maa kabuu na mulumi a nde, anyaala ubwakweele, so a buu pe, abwavutulu
itwaari na mulumi a nde. Na mulumi ka, a afwaana pe ubingi mukari a nde✡.
12 Kwaa babamosi, mono ma me ndi mu uleele, me makulu, a Pfumu pe: so baala
ngaa Kristo li na mukari wa mungooyi, na mbiiti mukari wuu atoono uhama uba na nde,
anyaala ubingi nde.
13 Bumosi ka, so mukaasa ngaa Kristo li na mulumi wa mungooyi, na mbiiti mulumi wuu
atoono uhama uba na nde, anyaala utsara makweele.
14 Mu ngwanya, mulumi wa mungooyi li wasieeme, mu ndaa ti nde li akangama na
mukari a nde uli ngaa kristo. Pili mosi ka, mukaasa wuli mungooyi li wasieeme, mu ndaa
ti nde liakangama na mulumi a nde wuli ngaa Kristo. So a buu pe, baana ba beni, sa baba
weti baana ba masumu. Ka bunu, mu uyiluu umono, bo bangaa Kristo.
15 Ka bunu, so muutu wuli mungooyi tooni ukabuu na mulumi so mukari a nde wuli
ngaa Kristo, nyaalali nde ayiluu weti buu. Mu ndaa ya pili yii, mwaana nguu wa baala so
wa mukaasa ngaa Kristo, a bwa saala mu tee pe, mundaa ti Nziaambi li mu uta beni mbili
mu udiaala mu iyeenge.
16 Mukaasa, we ngaa Kristo, buni we utuu uyaaba, so we sa vuusu mulumi a we? So a bu
pe, we mulumi ngaa Kristo, buni we utuu uyaaba, so we sa vuusu mukari a we?

Udiaata weti buli litoono la Nziaambi

17 Nha yulu a ndaa yii, nyaala pasi muutu ahama mu udiaata mu kuulu yi Pfumu ahi
kwaa nde, na weti bu nde ali mu taanga di Nziaambi ati nde mbili. Wuu ni mukele wu me
maaha kwaa mabuundu moosi.
18 So muutu ali wubakese mu taanga di Nziaambi ati nde mbili, nyaala aba wubakese.
So mukimi ali keni a bakese nde pe mu taanga di Nziaambi ati nde mbili, anyaala uba
wubakese.
19 Uba wubakese, so a buu pe, wubahele ukese a yili na ndutu pe. Ndaa yavulu ndutu, ni
mu utumumu mikele mia Nziaambi.
20 Nyaala pasi muutu aba weti bu nde, ali mu taanga di Nziaambi ati nde mbili.
21 We ali mutee mu taanga di Nziaambi ati we mbili? A nyoongo pe. Ka so we bayi pwaasi
ya uba bunyanga, salila pwaasi yii.
22 Mundaa ti, mutee wu Pfumu ati mbili, li muutu wa bunyanga wuli ku tsini a litumu la
Pfumu. Bumosi ka, muutu wuli bunyanga wu Kristo ata mbili, li mutee a nde.
23 Nziaambi abaa beni, nde asuumbi beni mu tala yalaa. Ni mu buu, dinyaala ubwaba
batee ba baata.

✡ **7:11** Mat 5.32; Mlk 10.11-12; Luk 16.18

24 Ee-e, baana banguu, bwafwaana ti pasi muutu aba nha kulu a Nziaambi, weti bu nde
ali mu taanga di Nziaambi ati nde mbili.

Mandaa matala banduumbu ba bakaasa babahele ukweele na bakwiili

25 Mu ndaa yatala banduumbu ba bakaasa babahele ukweele, me a ndi pe na litumu la
Pfumu. Ka me niha matsimi ma me makulu, me matsimi ma muutu wu Nziaambi akwiilili
ngebe na ma baata utuu usa ilimbisi.
26 Mu ndaa mapasi ma taanga dia lolo, matsimi ma me ni ma: yili ndaa yimbwe kwaa
pasi muutu, mu uba weti bu nde ali.
27 We na mukari li na nde? A kabuu pe na nde. We a li na mukari pe? A saa pe ukweele.
28 Ni mubuu, so we kweeli, we a siiri masumu pe, na so nduumbu mukaasa kweeli, nde
a siiri masumu pe. Ka baba li mu ukweele sa ba mono mapasi ma nyutu mu pasi iluumbu
kia idiingi kia bo, na me natoono umaasa beni mapasi maa.
29 Baana ba nguu ba me, dimono mandaa ma me natoono uleele: taanga hoolo disiaali.
Umata lolo li, nyaala babakweele baba weti babahele ukweele.
30 Nyaala babali mu ulili, baba weti babali mu uhele ulili. Nyaala babali mu kinyi baba
weti babahele na kinyi. Nyaala babali mu usuumbu baba weti babahele ubaa ndaanda mu
bi bo basuumbu.
31 Nyaala babali mu usalila biloo bia tsi yi, baba weti babali mu uhele usalila bio. Mundaa
ti, tsi yi, weti bu yo yili, a yibwadiingi pe kwalaa.
32 Me natoono ti beni diba bunyanga na dihele uba na minyoongo. Muutu wahele
ukweele li mu ukanya mutimi mu isala kia Pfumu. Nde ubaasaa uha kinyi kwaa Pfumu.
33 Ka wakweele li mu ukanya mutimi mu mandaa ma tsi. Nde ubaasaa uha kinyi kwaa
mukari a nde.
34 Mu yii, mutimi a nde li nha kati-a-kati a mandaa moolo. Bumosi ka, mukaasa wahele
ukweele, so a buu pe, nduumbu mukaasa li mu ukanya mutimi mu mandaa ma Pfumu.
Mundaa ti nde li na nzala ya uba wangira mu nyutu na mu muheebili mu madaa ma
Pfumu, mu mandaa moosi ma nde ali mu uyiluu na moosi ma nde ali mu utsimi. Ka
mukaasa wakweele, li mu ukanya mutimi mu mandaa ma tsi. Nde ubaasaa uha kinyi kwaa
mulumi a nde.
35 Mu ndaa mbweeyili a beni me ndi mu uleele buu, ka a mu ulebuu beni mweete pe. Me
tooni ti beni diyiluu mandaa mayiluu ufwaana, na beni diyiluu ukangama mu isala kia
Pfumu.
36 Ka so baala tsimi ti, nde yilii miahele ufwaana kwaa nduumbu mukaasa wu nde
alasina makweele, mbii ti nde li na nyooto a makweele, na nde tsimi ti, bo bafwaana
ukwelesene, nyaala bakwelesene, weti bu nde atoono. Mu yii, nde asiiri masumu pe.
37 Ka so mufuru a baala, utuu uholo kesili ku tso mitimi a nde ya uhele ukweele kwa hele
a ubamuu, na uhele uvuutu mbuu na nduumbu mukaasa wu nde alasina makweele, nde
yilii bubwe so uli ti muutu tumi nde mu uyiluu buu na so nde utuu ukutu nyutu a nde.
38 Ni mu buu, baala lilikweele nduumbu mukaasa wu nde alasina makweele, nde yilii
bubwe. Ka wu uhele ukweele nduumbu wu nde alasina makweele, sindi ubwayiluu
bubwe.
39 Mukaasa li akangama kwaa mulumi a nde, mu taanga dioosi di mulumi a nde ali
moonyi. Ka so mulumi a nde kwiiri, nde li bunyanga mu ukweele pasi baala li nde atoono,
ka ndila ti baala lii lafwaana uba ngaa Kristo.
40 Ka bunu, nde sa avulu uba na kinyi so nde beeri wa nde mukwiili. Maa ni matsimi ma
me, na me nitsimi ti, me ka ndi na Muheebili a Nziaambi.

8

Banyama babaha mu bungori kwaa biteyi

1 Mu taanga di, dikengesani ndaa ya banyama babaha mu bungori kwaa biteyi: ng-
wanya, bisi boosi dili na nziaabili, weti bu beni dili mu uleele. Nziaabili yii, yili mu uha
muutu liwaa. Ka litoono lili mu utuungu libuundu.
2 Muutu wuli mu utsimi ti nde ayaaba mandaa, nde keni a ayaaba pe mandaa weti bu
nde afwaana uyaaba.
3 Ka muutu watoono Nziaambi, li ayabina kwaa nde.
4 Ni mu buu, nduru ni yi: utuu udia banyama babaha mu bungori kwaa biteyi, ngwanya
o pia? Bisi boosi diayiluu uyaaba ti iteyi ili iloo kia buu a buu mu tsi yi, na uli na Nziaambi
ndila mosi.
5 Ka so bu yili ti, uli na banziaambi bibilayi mu mayulu na nha tsini a toto, bi baata bali
mu uta «binzia-nziaambi» na «bapfumu».

6 Ka ili ngwanya kwaa bisi ti, uli na Nziaambi ndila mosi. Ni nde Taayi, wayiluu biloo bioosi, na wu bisi dili moonyi mu nde. Uli ka na Pfumu ndila mosi, ni Yiisu Kristo, mu nde biloo bioosi biayilimi na mu nde bisi dili moonyi.
7 Ka a boosi pe bali na nziaabili yii. Babamosi bamaayiluu uyuku mu ukuundu biteyi, bo bali mu udia banyama babaha mu bungori kwaa biteyi. Na mu taanga di, bo bali mu utsimi ti, banyama baa bayeelili bo kwaa binzia-nziiambi. Matsimi ma bo madee, bo bali mu umonuu weti baata basumuu nha kulu a Nziaambi, mu ndaa banyama baa.
8 Ka bunu, a biloo bi bisi dili mu udia pe bikaa sa ti bisi diswesuu kwaa Nziaambi. Bisi a dikaahelele iloo pe, so a didiiri bio pe. Na bisi a dikaabaa pe ka iloo, so didiiri bio.
9 Ka disa mayele, mu ndaa ti bunyanga ba beni dili na bo, ali ha beni litu la ukubusu baka kwaa baata ba keni aba hama mu imiini pe.
10 Mu ngwanya, so muutu wadee mu imiini moni we ngaa nziaabili, mu udia mu tso nzo yibali mu ukuundu biteyi, nde a ubaa pamini pe mu matsimi ma nde mu udia banyama babaha kwaa biteyi?
11 Mu yii, mwaana nguu a we, wadee mu imiini, wu Kristo akwa mu nde, sa adiimbili mu ndaa «nziaabili» a we.
12 Mu usa masumu mu mutindi wuu, kwaa baana ba nguu ba beni, na mu unemese matsimi ma bo ma dee, beni dili mu usa masumu kwaa Kristo nde makulu.
13 Ni mu buu, so wuli na biloo bili mu ubwiisi mwaana nguu a me, me a nibwadia pe banyama pe mu taanga dioosi, paa ti mwaana a nguu a me anyaala ubwa bwa mu imiini kia nde.

9

Pawuli li mu ukala nyutu a nde kwaa babali mu ufuundu nde

1 Me a ndi pe bunyanga? Me a ndi pe Tumu a Yiisu Kristo? Me a namoni pe Yiisu Pfumu a bisi? Beni a dili pe mbutu dia me mu isala kia Pfumu?
2 So bu yili ti, babamosi bali mu ubisi usiingi me weti tumu a Yiisu Kristo, ka ngwanya kwaa beni me ndi tumu a Yiisu Kristo. Mu ngwanya, mundaa ti beni dili iliimbi kia isala kia me kia butumu mu ndaa Pfumu.
3 Mono bu me ndi mu ukala nyutu a me, kwaa baata bali mu ufuundusu me:
4 Me a ndi pe na muswa wa ubaa bia udia na wa unywa mu isala kia me?
5 Pasi muutu mu bisi li na muswa wa ubiti mukari a nde wuli ngaa Kristo, mu midieenge mia nde mia isala. A buu pe buli mu uyiluu batumu ba Yiisu bakimi, na baana ba nguu ba Pfumu na Peetero?
6 So a buu pe, ndila bisi, me na Barnaba, dili na litumu la usala mu ubaa bia udia?
7 Beni dia mma yuu ti lisodaare li mu usa isala ku tso kaba la bandwaani mu mufutu wa ndeme? So a buu pe, muutu ali mu udia mbutu dia muti a viinyi wu nde akunu pe? So a buu pe, mukebi biboori ali mu unywa mabeene ma mukaanga a bangoombo ba nde ali mu uboolo pe?
8 Ka mandaa ma me ndi mu utsuu, a mali mu umata pe mu mayele ma imuutu. Mundaa ti, mikele mia Mooso ka mili mu utsuu buu.
9 Mu ngwanya, basonuu mu mikele mia Mooso: «We a utuu pe udibuu munywa a ngoombo, mu taanga dia utolo mbutu dia bele.» Nziaambi li mu umonu ngebe a bangoombo?
10 A mu bisi pe nde atsuyi buu? Ee-e, mundaa bisi basonuu ndaa yii. Mundaa ti, wuli mu ukunu na wuli mu utolo mbutu dia bele, bafwaana uyiluu buu, mu ilimbisi kia ubaa ikuku kia bo kia mbutu.
11 Bisi diakunu mbutu dia Muheebili nha kati a beni. Mu yii, yili ndaa yinene so bisi ditoli ikuku kia biloo mu busini ba beni?
12 Mbiiti babamosi bali na muswa mu ubaa litumu nha yulu a beni, bisi ka dili na muswa mu ubaa ikuku mu litumu lii. Ka bisi a dia sialili buu pe. Bisi dili mu ukama mutimi mu mandaa moosi mu uhele udibuu baata kuulu mu uyuu Ndaa Yimbwe ya Kristo.

Ka bunu, bisi a diabamii beni pe mu uyiluu buu. Ka bisi diakami mutimi mu moosi, mundaa uhele usuusu mabaka mu kuulu a Ndaa Yimbwe ya Kristo.
13 Beni diayiluu uyaaba bubwe ti, babali mu usala mu nzo a Nziaambi, bali mu ubaa biloo bia bo mu biloo bi baata bali mu ubee ku nzo a Nziaambi. Na babali mu utsuu banyama mu uha bungori nha yulu a diki, bali mu ubaa ikuku kia bo mu bungori baa✡.
14 Bumosi ka, Pfumu aheeri litumu ti, baata babali mu uyaabisa Ndaa Yimbwe, babaa bia udia mu isala kii.

✡ **9:13** Mik 6.9,19; Ndi 18.1-3

15 Ka me a na salila muswa wu me ndi na nde pe, mu uloombo beni iloo so imosi pe. Na me a ndi mu usonuu pe mandaa ma, mu ndaa uloombo beni biloo bi me ndi na muswa mu ubaa. Me na bandii mu uloombo beni bio? pia! Ndaa yavulu ndutu kwa me mu ukwa. Muutu so mosi pe wumaasa me ndaa ya usa lizoo yi!
16 Me a ndi pe na tsata a uzoo mu ndaa Ndaa Yimbwe yi me ndi mu uyiisi. Mu ngwanya, wuu ni mufunu wubanaahala me. Na ngebe kwaa me so me a yaabisi pe Ndaa Yimbwe.
17 Mbiiti me na sooli memakulu isala ki, me na keni ubaa muswa wa uholo mufutu. Ka bu yili ti ikebi ki bakwiiyi me, me ndi na siingi usa kio, weti bu Pfumu akwiiyi me kio.
18 Ki mufutu me ndi na nde? Mu uyaabisa Ndaa Yimbwe kwa ibuu, kwahele a uloombo mu banuu mufutu wu me nafwaana ubaa mu nziisili a Ndaa Yimbwe.

Uyaabisa Ndaa Yimbwe
19 Me ndi bunyanga, me a ndi mutee a muutu so mosi pe. Ka me ndi mu usala weti mutee a baata boosi, paa me biti kwaa Kristo litaanga la baata lavulu bulayi.
20 Mu taanga di me ndi itwaari na Bayuudayo, me ndi weti Muyuudayo, paa me biti bo kwaa Yiisu. Me a ndi pe ku tsini a mikele mia Mooso. Ka me ndi weti babali ku tsini a mio. Me ndi mu uyiluu weti bo, paa me biti bo kwaa Yiisu.
21 Bumosi ka, mu taanga di me ndi itwaari na baata bahele utumumu mikele mia Mooso, me ndi mu udiaata weti bo, kwahele a ukiinzi mikele mii, paa me biti bo kwaa Yiisu. Yii a yi utoono uleele pe ti, me a ni baatumumu mikele mia Nziaambi pe, ka me makulu ndi mu baatumumu mu mikele mia Kristo.
22 Mu taanga di me ndi itwaari na baata badee mu imiini, me ka ndi mu udiaata me makulu weti muutu wadee, paa me biti bo kwaa Yiisu. Mu yii, me ndi mu usa mandaa moosi mamafwaana kwaa boosi mu ndaa uyobolo so ndaamba a baata.
23 Me ndi mu yiluu buu mu ndaa Ndaa Yimbwe, paa ti me mbaa ikuku mu mimibwe mi yo yili mu ulasina.

Ngaa Kristo afwaana uyilimi weti mudumi a matiini
24 Beni diayiluu uyaaba ti, badumi ba matiini nha mbari a bipa bali mu udumu tiini bo boosi. Ka ndila mosi li mu ubaa musieende. Ni mu buu, didumu tiini paa beni diholo musieende.
25 Badumi ba matiini boosi bubaa yilimi na ubisi biloo bikimi. Bo bali mu uyiluu buu paa baholo musieende wuli mu ufuu mu mawasa. Ka bisi dili mu usa buu mundaa ubaa musieende wu uhele ufuu.
26 Ni mu buu, me ndi mu udumu tiini bu natala isooso mu ndaa yi me ndi mu uduku. Me nafwaanina na muutu wuli mu udwaana mu bikaba, kwahele a utete matete-a-tete.
27 Me ndi mu usalila nyutu a me kwa mifuri. Me ndi mu uyiluu ukuku yo, paa me makulu, nha mbisi a uyaabisa Ndaa Yimbwe kwaa baata bakimi, me nyaala usa ti bamaasa me mu litaanga la baata babubaa musieende.

10

Pawuli li mu udutu matswi mu ndaa kuundili a biteyi
1 Baana ba nguu ba me, me natoono ti beni dilibili moonyi mu miayilimi kwaa bakaa ba bisi, mu taanga dia Mooso. Bo boosi bali ku tsini a ibala kia matuti✡, na bo boosi balabii nha kati a Mubu Wabeenge✡.
2 Ku tso ibala kii na ku tso mubu wuu, bo boosi baholi libootuu, paa baba miyii mia Mooso.
3 Bo boosi badiiri biloo bimosi bia muheebili.
4 Na bo boosi banywi maamba mamosi ma muheebil: bo banwiiri mu ngwanya maamba ma pali mu manya l muheebili laki yene na bo. Na manya me lii la li Kristo.
5 Ka bunu, babalayi nha kati a bo, a bakimweese Nziaambi kinyi pe. Ni mu buu, bo bakiyene akwa mu tsi ya tsata✡.
6 Mandaa maa mafwaana uba ifwaani kwaa bisi, paa ti bisi dinyaala uba na manzala mamabi weti mamali na bo✡.
7 A dikuundu pe biteyi, weti bu babamosi mu bo bayilii. Ni mu buu Mabasonuu mali mu uleele: «Baata badiaali mu udia na unywa, tumake bo batemini mu usa bifungi✡.»
8 Dinyaalani uyeelele manyutu ma bisi mu ipuupu, weti bu babamosi mu bo bayilii. Na maku-moolo na mafuundu matata (23 000) ma baata bakwiiri mu ndila iluumbu imosi✡.
9 Dinyaalani usongo Kristo, weti bu bakimi mu bo bayilii, na bo bakwiiri mu misa mia bataari✡.

✡ **10:1** Pal 13.21-22; 14.19-20 ✡ **10:1** Pal 14.21-29 ✡ **10:5** Lit 14.16 ✡ **10:6** Lit 11.4 ✡ **10:7** Pal 32.6 ✡ **10:8** Lit 25.1-18 ✡ **10:9** Lit 21.5-6

10 Dinyaala unyoongo, weti bu babamosi mu bo bayilii, na tumu a likwa adusi bo✡.
11 Mandaa ma ngebe maa mabwiilili bo, paa maba ifwaani kwaa bakimi. Basionii mo
mu ndaa udutu matswi ma bisi, mundaa ti bisi dika bebele na taanga diatsieelele.
12 Ni mu buu, nyaala wuli mu umono ti nde mu mutele ali, asa mayele mu uhele ubwa.
13 Nzyesini dia yiri kwaa beni, dili nziesini di li mu uyiri kwaa baata boosi. Nziaambi li
ahama mu ndasini dia nde, na nde utuu pe uha muswa ti nzyesini dili mu uyiri kwaa beni
divulu beni mifuri. Ka mu taanga di nziesini dili mu uyiri kwaa beni, Nziaambi li mu uha
beni mifuri mia ukama mutimi, na mu upala ku tso dio.
14 Ni mu buu, banduu ba me ba litoono, dibata kuundili a biteyi.
15 Me ndi mu uleele kwaa beni, weti kwaa baata bangaa mayele. Mu yii, dikengese beni
bame mbii ti mandaa ma me ndi mu uleele mali mamabwe so mamabi.
16 Mbasa ya lisieme yi bisi di baa vutulu matoondo yo yili itwaari kia bisi nu makila ma
Kristo. Lipa li bisi di baa kese lo lili itwaari kia bisi mu nyutu a Kristo.
17 Weti buyili ti lipa lili ndila limosi, Bisi boosi dili nyutu mosi, Ka bisi boosi dili na ikuku
imosi mu lipa limosi lii.
18 Dimono baata ba Iseraeli: babali mu udia banyama babali mu uha bungori nha yulu
a diki, bo bali itwaari na Nziaambi.
19 Ima me natoono uleele? Nyama wubali mu uha bungori kwa biteyi li na ndutu? Iteyi
ili na ndutu?
20 Ngori, ka me nisiingisi mandaa ma: mu taanga di bangooyi bali mu uha bungori kwaa
biteyi, bo bali mu uha bio kwaa miheebili mimibi, ka a kwaa Nziaambi pe✡. Ka, me a
natoono pe ti beni diba itwaari na miheebili mimibi.
21 Beni utuu pe unywa mbala mosi itwaari mbasa ya Pfumu, na mbasa ya miheebili
mimibi. Beni utuu pe udia itwaari mbala mosi, nha Meese ma Pfumu na nha meese ma
miheebili mimibi
22 So a buu pe, buni bisi ditooni? Bukwa ba Pfumu dili mu usaa✡? Beni bu dili mu utsimi
ti, bisa-beni diavulu nde mu mifuri?

Bunyanga ba ngaa Kristo

23 Beni dili mu uleele ti: «Baha bisi muswa mu uyiluu mandaa moosi». Ee-e, ka a mandaa
moosi pe mali na ndutu. Baha beni muswa mu uyiluu mandaa moosi, ka a mandaa moosi
pe mali mu utuungu.
24 Muutu muutu anyaala usaa ndaanda ya nde makulu, ka asaa ndaanda ya baata
bakimi.
25 Beni utuu udia banyama boosi babali mu uyaluu ku kooyi, kwahele a ufuulu manduru
mamu tuu umweese matsimi ma beni pasi.
26 Mu ngwanya, weti buli mu uleele Mabasonuu: «Tsi na bioosi bili mu yo, bili bia
Pfumu✡.»
27 So mungooyi kuungi beni mu udia, na beni disiingi uyene, didia bioosi biba kaa ha,
kwahele a ufuulu manduru mamu utuu umweese matsimi ma beni pasi.
28 Ka so muutu leeli beni: «Nyama wu, wubaha mu bungori kwaa biteyi», a di dia nde pe,
mu ndaa muutu wu waabisi we yo, na uhele umweese matsimi ma mutimi a nde pasi.
29 Me a ndi mu uleele pe mu ndaa matsimi ma mutimi a we, ka mu ndaa matsimi ma
mutimi a muutu wu leeli we yo. Mu yii, matsimi a muutu mukimi utuu pe ufuundusu me
mu mundaa ma me ndi mu usa mu bunyanga boosi.
30 So me mvutili matoondo kwaa Nziaambi mu ndaa ikuku kia biloo ki me ndi mu udia,
muutu pe so mosi wuu utuu uleele me ndaa yimbi mu ndaa biloo bi me ndi mu uvutulu
matoondo kwaa Nziaambi?
31 Ni mu buu, so didiiri, so dinywiiri, so diyilii pasi ndaa, diyiluu mioosi mu ndaa buzitu
ba Nziaambi.
32 A diba baka kwaa muutu so mosi pe, so kwaa Bayuudayo pe, so kwaa babahele
bangooyi pe, so kwaa libuundu la Nziaambi pe.
33 Didiaata weti bu me ndi mu udiaata! Me ndi mu usa mifuri mu uha kinyi kwaa boosi,
mu mandaa moosi. Me a ndi mu usaa pe mbweeyili a me makulu, ka mbweeyili a baata
babalayi, paa bo bayobuu.

11

1 Diduku ifwaani kia me, weti bu me ndi mu uduku ifwaani kia Kristo.

Babaala na bakaasa nha kulu a Pfumu

✡ **10:10** Lit 17.6-14 ✡ **10:20** Ndi 32.17 ✡ **10:22** Ndi 32.21 ✡ **10:26** Mkg 24.1

2 Me ndi mu ubili beni, mundaa ti beni dili mu ulibili moonyi mu me mu mataanga moosi.
Na beni dili mu uduku bukulu ba me nahi kwaa beni.
3 Ka, me natooni ti beni diyaaba ndaa yi: Kristo li mutswe a pasi baala, mulumi li mutswe
a mukari a nde, na Nziaambi li mutswe a Kristo.
4 Ninha, so baala fuyi mutswe a nde mu taanga di nde ali mu ukuundu, so a buu pe, mu
taanga di nde ali mu ubili mandaa ma Nziaambi amweesi kwaa nde, nde a li mu uha Kristo
buzitu pe, wuli mutswe a nde.
5 Ka so mukaasa a afuyi pe mutswe a nde mu taanga di nde ali mu ukuundu, so a buu pe,
mu taanga di nde ali mu ubili mandaa ma Nziaambi amweesi kwaa nde, nde a li mu uha
mulumi a nde buzitu pe, wuli mutswe a nde. Nde li weti mukaasa wubatebe naanga.
6 So mukaasa a fuyi pe mutswe a nde, nde aba ka utuu utebe naanga! Ka mundaa ti, yili
tsionyi kwaa mukaasa mu utebe naanga, bubwe nde nde afuu mutswe.
7 Baala a li na tsata a ufuu mutswe pe, mundaa ti nde li ifwaani na buzitu ba Nziaambi.
Ka mukaasa li ifwaani kia buzitu ba baala.
8 Mu ngwanya, a mu nyutu a mukaasa pe Nziaambi ayilii baala, ka mu nyutu a baala
Nziaambi ayilii mukaasa.
9 Na Nziaambi a ayilii pe baala mu ndaa mukaasa, ka nde ayilii mukaasa mu ndaa baala✡.
10 Ni mu buu, mu ndaa batumu ba Nziaambi, mukaasa li na muswa mu ufuu mutswe mu
umweese iliimbi kia ukuluu kwaa nde, nha kulu a mulumi a nde.
11 Ka, mu idiingi kia bisi mu Pfumu, mukaasa utuu pe uba kwahele a baala, na baala ka
utuu pe uba kwahele a mukaasa.
12 Mundaa ti, weti bu Nziaambi ayilii mukaasa mu nyutu a baala, bumosi ka, baala li mu
ubutuu mu mukaasa Ka dilibili moonyi ti, bioosi bili mu umata kwaa Nziaambi.
13 Dikengese beni bame: bwafwaana ti mukaasa anyaala ufuu mutswe a nde, mu taanga
di nde ali mu ukuundu Nziaambi?
14 Tsi yo makulu a yili mu uyiisi pe beni ti, yili ndaa ya tsionyi kwaa baala mu uba na
naanga dinda?
15 Ka bunu, yili likiinzi kwaa mukaasa mu uba na naanga dinda. Nziaambi ahi mukaasa
naanga dinda mu ndaa ufuu nyutu a nde.
16 Ka so muutu tooni ubwasa paa mu ndaa yii, nyaala nde ayiluu uyaaba ndaa yi: so
mabuundu ma Nziaambi, so bisi bameme, a dili na mutindi mukimi wa usa pe.

Meese ma Pfumu
(Mataayi 26.26-29; Malako 14.22-25; Luka 22.15-20)

17 Bu me ndi mu udutu matswi ma beni mu mandaa ma me niyaabisa beni ma, me a
nibili beni pe. Mundaa ti, makutunu ma beni a mali mu ubiti pe beni ku uyiluu mandaa
mamabwe, ka mo mali mu ubiti beni mu uvulu uyiluu mandaa mamabi.
18 Ya kati a tsiomi, baleele me ti, mu taanga di beni dili mu ukukunu, uli na itaata nha
kati a beni. Me siiri imiini hoolo mu ndaa yii.
19 Bwafwaana ti kabini yiba nha kati a beni, paa bayaaba babali balibweeye mu
ngwanya.
20 Ka mu taanga di beni dili mu ukukunu mu udia, utuu pe uta yo «Meese ma Pfumu».
21 Mu ngwanya, mu taanga di beni dili nha meese, pasi muutu li mu ubingili uholo biloo
bia nde makulu. Babamosi bali na nzala, ka bunu, na bakimi bali mu ukolo mala.
22 Beni a dili na manzo pe, paa didia na unywa? So a buu pe, beni libuundu la Nziaambi
diatoono umeengele, na umweese tsionyi kwaa babahele ubaa? Ima beni diatoono ti me
leele beni? Me bili beni? Ngori, mu ngwanya, me a nibili beni mu ndaa yii pe!
23 Mu ngwanya, mono nziisili yi me nayaki kwaa Pfumu na yi me tooni uha beni ni yi:
Pfumu Yiisu, mu butsuu babamuyeelili, aholi lipa.
24 Na, nha mbisi a uvutulu matoondo kwaa Nziaambi, nde abukili lo na aleeli: «Yiinayi ni
nyutu a me, yibahi mu beni. Diyiluu buu, mu ulibili moonyi mu me.»
25 Bumosi ka, nde aholi mbasa. Nha bisi a udia, nde aleeli: «Mbasa yiinayi ni lilasina
lilinyatii, layilimi mu makila ma me. Pasi taanga di beni dikaanywa yo, diyiluu buu, mu
ulibili moonyi mu me✡.»
26 Mu ngwanya, taanga dioosi di beni dikaadia lipa li, na bu beni dikaanywa mbasa yi,
beni sa diyaabisa likwa la Pfumu, natee bu nde akaayiri.
27 Ni mu buu, muutu wu udia lipa la Pfumu, so wu unywa mbasa a nde kwahele ufwaana,
siiri masumu mu nyutu na mu makili ma Pfumu.
28 Nyaala pasi muutu akwakengese mutimi a nde makulu, tswaamina udia lipa li, na
unywa mbasa yi.

✡ **11:9** Mba 1.26-27; Mba 2.18-23 ✡ **11:25** Luk 22.19-20; Pal 24.6-8; Yel 31.31-34

29 Mu ngwaanya, so muutu diiri lipa na nywiiri mbasa kwahele a uyaaba itwaari kia nde
na nyutu a Pfumu, nde holi pfuundisi nha yulu a nde makulu.
30 Ni mu buu, baata babalayi nha kati a beni bali babeeri na bahele na mifuri, na
babamosi mu bo bamaakwa.
31 So bisi dibaandii mu ukwakengese mitimi mia bisi bame, bisi a dikaabwa pe ku tsini
a tsieembili a Nziaambi.
32 Ka Pfumu li mu ufuundusu na usuungusu bisi, paa bisi dinyaala uholo tsieembili
itwaari na baata ba tsi.
33 Ni mu buu, baana ba nguu, mu taanga di beni dili mu ukukunu mu ndaa uholo Meese
ma Pfumu, beni diafwaana ukebe bambaayi.
34 So muutu li na nzala, nyaala adia ku nzo a nde, paa pfuundisi a Nziaambi yinyaala
ubwa nha yulu a beni mu tso makutunu ma beni. Ka mu yatala mandaa makimi, me sa
yiluu mo mu taanga di me kaayiri kwaa beni.

12

Bungori ba Muheebili wa Ngira

1 Baana ba nguu, mu taanga di ditsuwani mu mandaa matala bungori ba Muheebili wa
Ngira. Mundaa ti, me natoono ti beni diyaaba ngwanya mu yatala bungori baa.
2 Beni diayaaba ti, mu taanga di beni diali keni bangooyi, bakibiti beni kwaa biteyi bili
utsuu pe mu udiimbisi beni. Na beni a diakitundu pe.
3 Ni mu buu, me nileele beni ti, a uli na muutu so mosi pe wuli na Muheebili a Nziaambi,
wu utuu uleele: «Yiisu aba wubasibi!» Na a uli na muutu so mosi pe wu utuu uleele: «Yiisu
li Pfumu!», kwahele a ti Muheebili wa Ngira atumu nde.
4 Uli na mitindi mialaa mia bungori ba Muheebili, ka ndila Muheebili mosi li mu uha bo.
5 Uli na mitindi mialaa mia bisala, ka ndila Pfumu mosi dili mu usalila.
6 Uli na mitindi mialaa mia usalila, ka ndila Nziaambi mosi li mu usala mu bioosi na mu
boosi.
7 Muheebili wa Ngira aha kwaa pasi muutu mu bisi, bungori ba ubaasila bangaa imiini
boosi.
8 Muheebili li mu uha kwaa wunu, bungori ba utsuu mu buyeri, na kwaa mukimi,
bungori ba utsuu mu nziaabili.
9 Muheebili me ndila mosi wuu, li mu uha imiini kwaa muutu mosi bungori, na kwaa
muutu mukimi bungori ba lituu la ubeelese babeeri.
10 Muheebili li mu uha kwaa wunu lituu la uyiluu bimaanga, kwaa mukimi bungori ba
ubili mandaa ma mumata kwaa Nziaambi. Nde li mu uha ka kwaa mukimi, lituu la usa
lisoboso nha kati a miheebili mia pia na mia ngwanya. Kwaa wunu, nde li mu uha muswa
mu utsuu mu ndimi dia mupili na mupili, na kwaa mukimi bungori ba ubiindili ndimi dii.
11 Ni Muheebili me ndila mosi wuu, li mu uyiluu mandaa maa moosi. Nde li mu uha
kwaa pasi muutu bungori ba nde, weti bu nde atoono.

Nyutu yayilimi mu binama bialaa

12 Ee-e, Kristo afwaanina na nyutu yili na binama bialaa. So bu binama bii bili bialaa,
bio bioosi, biavuutunu mu ndila nyutu mosi.
13 Na bisi boosi, Bayuudayo, basi Eleene, batee na baata bali bunyanga, babootii bisi mu
uyiluu nyutu ndila mosi mu Muheebili wa Ngira ndila mosi. Na bisi boosi dianywiiri mu
idia kia Muheebili me wuu.
14 Nyutu a muutu a yili mu uyilimi pe mu ndila inama imosi, ka mu binama bialaa.
15 So kuulu kia muutu ileeli: «Me a ndi wa me koo pe, mu yii, me a ndi pe inama kia
nyutu.» Ka so bu kio ileeli buu, kio ni inama kia nyutu ikaaba.
16 Na so litswi utuu uleele: «Me a ndi wa me lisi pe, mu yii, me a ndi pe inama kia nyutu.»
Ka so bu lo lileeli buu, lo ni inama kia nyutu likaaba.
17 Mbiiti nyutu a muutu yoosi ali ndila lisi, buni nde yakeni uyuu? Na mbiiti yo ali ndila
litswi, buni nde yakeni uyuu tsulu?
18 Mu ngwanya, Nziaambi asuusi pasi inama kia nyutu nha mbuu a kio, weti bu nde
atoono.
19 Mbiiti ali inama ndila imoosi, baata a bakeni pe uta yo «nyutu».
20 Mu ngwanya, binama bili bialaa, ka nyutu yili ndila mosi.
21 Ni mu buu, lisi a lituu pe uleele kwaa koo: «Me a ndi na nzala a we pe!» Na mutswe ka
utuu pe uleele kwaa miili: «Me a ndi na nzala beni pe!»
22 Ka bunu, binama bia nyutu bili mu umonuu ti biavulu udee, bili na ndutu.

23 Ka bisi dili mu uvulu uha likiinzi mu binama ba nyutu, bi bisi ndili mu umono ti bio
a bili na ndutu pe. Na biloo bili na tsonyi mu utsuu mu bio nha kulu a baata, bisi dili mu
uvulu uha bio buzitu.
24 Binama bili mu umonuu, a bili na nzala pe ti diyiluu uswee bio. Nziaambi bu ayiluu
nyutu, nde asa ti bavulu uha likiinzi kwaa binama biavutuu mbisi.
25 Ni mu buu, mu nyutu a uli na itaata pe. Ka binama bioosi bia nyutu bili mu usalisina.
26 Mbiiti inama kia nyutu imosi ili mu umono pasi, binama bini bioosi ka bili mu umono
pasi itwaari na kio. Mbiiti bamaaha buzitu kwaa inama imosi, bini bioosi bili mu uyaanga
itwaari na kio.
27 Ka beni dili nyutu a Kristo, na pasi nde mu beni li inama kia nyutu yii.
28 Ni mu buu, mu tso libuundu, Nziaambi abiaalisa mu muloongo watsiomi batumu ba
Yiisu Kristo, wamioolo, mibili mia Nziaambi, wamutata, bayiisi ba mandaa ma Nziaambi.
Tumake, uli na babali mu uyiluu bimaanga, na babutuu ubeelese babeeri. Nha tsieelele,
baata bali na bungori ba ubaasila, na ba utumu bambaayi, na ba utsuu mu ndimi.
29 A boosi pe bali batumu ba Yiisu Kristo, bali mibili, na bali bayiisi. A boosi pe bali na
lituu la uyiluu bimaanga.
30 A boosi pe bali na bungori ba ubeelese babeeri, ba utsuu mu ndimi, na ba ubiindili
ndimi dii.
31 Ni mu buu, dikwasaa bungori ba Muheebili bavulu ndutu.
Ka mu taanga di, me tooni umweese beni kuulu yili nha yulu a makuulu moosi.

13

Litoono

1 Muutu weti me, utuu utsuu mandaa ma baata na ma batumu ba Nziaambi. Ka mbiiti
nde a ali na litoono mu bambaayi pe, nde li weti nguungu yili mu uluusu kele, so a buu pe,
ngoongi yili mu uluusu kele.
2 Muutu utuu ubili mandaa mamumata kwaa Nziaambi. Nde utuu uba na nziaabili yoosi
na ubahala matsweeyi moosi. Nde utuu uba na imiini ki ituu unaangila milaanda, ka
mbiiti nde a ali na litoono pe, nde li muutu wa paamba.
3 Me utuu ukaba mbaayili a me yoosi kwaa bawele, na uha nyutu a me paa ti ba tsuu me
ku mbaa, so me a ndi na litoono pe mu bambaayi, mandaa maa moosi mali ma ibuu.
4 Litoono ni kamini a mutimi, na lo ni libaasila mu bambaayi. Ka lo a lili pe musoyi, a lili
na liwaa pe, na a lili ka na lizoo pe.
5 Litoono a lili mu umweese tsionyi kwaa baata pe, lo a lili na nyiingi pe, a lili na kesi pe,
na a lili mu ukebe kooti pe.
6 Litoono a lili mu umono kinyi pe mu mandaa mamabi, lo lili mu uyaanga mu mandaa
ma ngwanya.
7 Mu mataanga moosi, lo lili mu usa kolokolo mu mioosi. Lo lili mu ukebe imiini mu
mioosi, lili mu usa ilimbisi mu mioosi, lo lili mu usa mukonono mu mioosi.
8 Litoono a lili na manini pe! Mbilili mbari yiwa, bungori ba utsuu mu ndimi mbari buwa
ka, na nziaabili mbari yidiimbili.
9 Mu ngwanya, bisi a diayaaba pe mandaa moosi. Na ubili ku dili mu ubili, a yili yakuu
pe.
10 Mu taanga di mandaa makuu makaayiri, mandaa mamahele ukuu sa madiimbili.
11 Mu taanga di me nali keni mwaana a ngebe, me nakitsuu weti mwaana a ngebe, me
nakitsimi weti mwaana a ngebe, na nakibahala weti mwaana a ngebe. Ka bu me ka muutu
yu maakuulu, me maasiisi mandaa moosi ma bungebe.
12 Mu taanga di, bisi dili mu umono ndila isisi kili dzimi-dzimi, weti kili mu limweenyi
la tsi-kulu. Ka bunu, bisi sa dimono kwa na yaki-yaki. Mu taanga di, me a nayaaba pe
mandaa ma Nziaambi moosi. Ka mbari, me sa yaaba mo moosi, weti bu Nziaambi nde
makulu ayaaba me.
13 Mono, mandaa matata mamuhele uwa: imiini, ilimbisi na litoono. Ka ndaa yavulu
bunene mu mandaa matata ma, ni litoono.

14

Mutindi wa usalila bungori ba Muheebili wa Ngira

1 Dikwa saa tsiomi mu utoono bambaayi ba beni. Diba na nzala yalaa mu mandaa matala
Muheebili wa Ngira, na vulu-vulu bungori ba ubili.
2 Wuli mu utsuu mu ndimi a li mu utsuu pe kwaa baata bakimi ka kwaa Nziaambi,
mundaa ti, a uli na muutu so mosi pe wu utuu ubahala mandaa ma nde ali mu uleele. Mu
lituu la Muheebili, nde li mu uyaabisa matsweeyi ma Nziaambi.

3 Ka wuli mu uyaabisa mandaa mali mumata kwaa Nziaambi, li mu utsuu kwaa baata
mu tsuyili ya utuungu, mu ndaa uhamisa na uboondo bo.
4 Muutu wuli mu utsuu mu ndimi di baata bahele uyaaba, li mu uhamisa nde makulu.
Ka muutu wuli mu ubili, li mu uhamisa libuundu loosi.
5 Me natoono ti beni boosi ditsuu mu ndimi. Ka me navulu utoono ti beni dibili mandaa
ma Nziaambi. Mu ngwanya, wuli mu ubili avulu wuli mu utsuu mu ndimi. Utuu utsuu
mu ndimi, ka tono uba na muutu wu utuu ubiindili mundaa maa paa ti mo ma hamisa
libuundu loosi.
6 Ni mu buu baana ba nguu, me ni fuulu beni: mu taanga di me kaayiri kwaa beni, so
me tsuuyi kwaa beni mu ndaa ya bumweenyi, ki ndaanda beni dibaa mu me? Yo a yi
baasila beni pe Ka me nafwaana uyaabisa beni nziaabisi, na nziaabili, na mbilili yi mati
kwa Nziaambi so a buu pe nziisili.
7 Diholani ifwaani kia bisihili bia mikuungu weti piipi. So miniingi a mili na lisoboso pe,
buni butuu uyaaba mukuungu wubali mu usii mu piipi na wubali mu usii mu ngoombi?
8 Na so musii a mvura-mvuri a yuyisi pe muniingi a mvura-mvuri, ki lisodaare likaayil-
imi mu mudiingi?
9 Bumosi ka, buni baata butuu uyuu mandaa ma beni dili mu utsuu, so beni ditsuyi mu
ndaa yi baata buhele uyuu? Beni sa ditsuu kwa paamba!
10 Uli na mandaa malaa nha tsini a toto, ka mo moosi mali na ndutu.
11 Ni mu buu, ka so me a ndi mu utuu uyaaba pe ndaa yi bali mu utsuu, uli mu utsuu yo
li mweenyi kwaa me, na me ka sa ba mweenyi kwaa nde.
12 Ni nha, bu yili ti beni dili na nyooto mu ubaa mifuri mili mu uyiri mu Muheebili wa
Ngira, diba baata baluulu mu bungori vulu-vulu bali mu ukulusu libuundu.
13 Ni mu buu, muutu wuli mu utsuu mu ndimi di baata bahele uyamba, aloombo kwaa
Nziaambi, bungori ba ubiindili ndimi dii.
14 Ka so me ndi mu ukuundu mu ndimi di baata ba hele uyaaba, muheebili a me li mu
ukuundu, ka mayele ma me a mali mu usala pe.
15 Ninha, buni me nisa? Me sa kuundu mu muheebili a me, ka me sa kuundu ka mu
mayele ma me. Me sa yimbi mu muheebili, ka me sa yimbi ka mu mayele ma me.
16 Mu ngwanya, so we li mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi ndila mu muheebili a
we, buni muutu wuli mu uyuu we mu tso libuundu, akaavutulu: «Ameni»? Mu ngwanya,
nde a li mu uyaaba pe ma we li mu uleele, mundaa ti we li mu utsuu mu ndimi.
17 Utuu uba ti likuundu la we la mvutili a matoondo lili ngo bubwe, ka lo a lili mu utuungu
pe imiini kia bambaayi.
18 Me ndi mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi, mundaa ti me navulu beni boosi mu
utsuu mu ndimi.
19 Ka nha kulu a libuundu lakukunu, me ndi mu umono ti yavulu: bubwe mu uleele
bitoolo bitaana bi baata bu uyuu, mu ndaa uyiisi bakimi, nha mbuu ya uleele mafuundu
kuumi (10 000) ma bitoolo mu ndimi.
20 Baana ba nguu, a ditsimi pe weti baana ba bangebe. Diba baana ba bangebe nha kulu
a mandaa mamabi, ka diba baana bababwe mu matsimi.
21 Basonuu mu Mikele: «Me sa salila mandaa ma baata ba bieenyi mu utsuu kwaa baata
ba me. Me sa tsuu kwaa bo, mu minywa mia bieenyi. Ka so nayiluu buu, bo a bu uyuu me
pe buleeli Pfumu.»
22 Ni mu buu, bungori ba utsuu mu ndimi ni iliimbi kia lituu la Nziaambi kwaa bangooyi,
ka a kwaa bangaa imiini pe. Bumosi ka, bungori ba ubili mandaa ma Nziaambi buli iliimbi
kwaa bangaa imiini, ka a kwaa bangooyi pe.
23 Mbiiti libuundu loosi limaakukunu na boosi bali mu utsuu mu ndimi, na tumake,
baata babahele uyiluu uyaaba mandaa ma Nziaambi, so a buu pe, bangooyi bakoti nha
mbuu yi beni dili, bo sa baleele ti, beni dimaahayuu.
24 Ka mbiiti beni boosi bali mu ubili, so mungooyi na so muutu wahele uyaaba mandaa
ma Nziaambi, koti nha beni, nde sa abahala masumu ma nde mu mandaa ma nde ali mu
uyuu. Nde sa ba mu ufuundusu mu ma ndaa ma nde ayuyi.
25 Na matsimi masweeme ku tso mutimi a nde, sa mamonuu nha liyalila. Mu yii, nde
sa abaandina na usuusu kiinzi nha tsini a toto, na sa abili Nziaambi bu akaaleele: «Mu
ngwanya, Nziaambi li nha kati a beni!»

Bungeele mu libuundu

26 Baana ba nguu, beni difwaana usa weti bu: Mu taanga di beni dili mu ukukunu
mundaa likuundu, mosi mu beni utuu uyimbi mukuungu, mukimi utuu uyiisi ba mbaayi,
mukimi utuu uyaabisa matsweeyi ma Nziaambi, mukimi utuu utsuu mu ndimi di baata ba
hele uyaaba, na mukimi utuu ubiindili ndimi dii, moosi maa maba mu pamisi a libuundu.

27 Mbiiti baata bali mu utsuu mu ndimi diba hele uyaaba, wa fwaana ti baata boolo so batata mu uyiluu buu, muutu muutu mu taanga dia nde. Na muutu afwaana ubiindili ma bo bali mu uleele.
28 Mbiiti a kuli na muutu pe mu ubiindili ndimi dia bo, nyaala ti mosi mosi mu bo, awuru kele ku tso libuundu: nyaala nde atsuu ndila kwaa nde makulu na kwaa Nziaambi.
29 Ka kwaa babali mu ubili, nyaala baata boolo so batata batsuu, na bakimi bakengese ma bo bali mu uleele.
30 Ka so muutu mukimi wuli nhaa, bayi nziaabisi a Nziaambi, nyaala wa tsiomi wuli mu utsuu awuru.
31 Beni boosi, wunu nha mbisi a wunu, utuu ubili, paa boosi babaa nziisili na pamini.
32 Nyaala babali mu ubili, baba batumi ba muheebili wa mbilili wuli mu bo.
33 Mundaa ti, Nziaambi a ali Nziaambi wa butsa-butsa pe, ka wa iyeenge.
Weti mu mabuundu moosi mangiri,
34 nyaala bakaasa bawuru mu mamvuutini ma libuundu. Bo a bali na muswa mu utsuu pe. Weti buli mu uleele mikele mia Mooso, bo bafwaana ukuluu.
35 Mbiiti bo na nzala a uyaaba ndaa, nyaala bo bafuulu kwaa balumi ba bo ku manzo. A bwafwaana pe kwaa mukaasa mu utsuu mu mamvuutini ma libuundu.
36 Beni bu dili mu utsimi ti, mandaa ma Nziaambi kwaa beni mamata? So a buu pe, ndila kwaa beni mo matoori?
37 So muutu tsimi ti nde li mu ubili, so a buu pe, nde li bungori ba Muheebili, nyaala nde asiingi ti, mandaa ma me ndi mu usonuu beni, mali tumini dia Pfumu.
38 Ka so nde a siingi mo pe, Nziaambi ka a usiingi nde pe.
39 Ni mu buu, baana ba nguu ba me, dikwasaa ubili mandaa ma Nziaambi, ka a dilii pe mu utsuu mu ndimi.
40 Ka ndila ti, diyiluu mioosi mu likiinzi na mu bungeele.

15

Tsimbilili a Kristo mu babakwa

1 Baana ba nguu mu Kristo, me tooni ulibili beni moonyi mu Ndaa Yimbwe yi me nayaabisi kwaa beni. Ndaa yii, beni diayaki yo, na diayiluu unambita mu yo.
2 Mu mo beni dili mu uyobuu so beni dihami mu usa imiini mu mandaa ma me na yiisi beni. So beni a diyilii buu pe, mu ibuu beni diasi imiini.
3 Nha kati a tsiomi, me nahi beni nziisili yibahi kwaa me: Kristo akwi mu ndaa masumu ma bisi, weti bwayaabisi Mabasonuu ma Ngira.
4 Bamusuusi mu ngili na nde asiimbii mu babakwa mu iluumbu kia bitata, weti bwayaabisi Mabasonuu ma Ngira.
5 Nde amonii kwaa Peetero, tumake kwaa batumu ba nde kuumi na boolo.
6 Tumake, nde amonii kwaa makama helape mataana (500) ma baana ba nguu ba nde babali ba kukunu mbuu mosi. Babalayi mu bo bakeni misii, ka babamosi bamaakwa.
7 Tumake, nde amonii kwaa Yaakobi, na kwaa batumu ba nde boosi.
8 Nha mbisi a umonuu kwaa bo boosi, nde amonii ka kwaa me, so bu me ndi weti mwaana wabutuu tswaamina a yimi liyele.
9 Mu ngwanya, me ndi tumu a Yiisu wayiluu uvutuu mbisi mu batumu ba nde boosi. Mu uyiluu umono, me a na kuu pe so hoolo ti bata me tumu a Yiisu, mu ndaa ti me na kwaamisa libuundu la Nziaambi.
10 Ka mu ndaa bweese ba Nziaambi, me ndi muutu wu me ndi. Bweese ba nde asa kwaa me a bali ba ibuu pe: mu ndaa ti, me nasala kwavulu batumu ba Yiisu boosi. Mu uyiluu umono, a me makulu pe ndi mu usala, ka bweese ba Nziaambi bali mu me.
11 Mu yii, so yaba me, so yaba bo, maa ni mandaa ma bisi dili mu uyaabisa, maa ni mandaa ma beni diasa imiini mu mo.

Tsimbilili a babakwa

12 Bisi dili mu uyaabisa ti Kristo asiimbuu mu babakwa. Ka mu ima babamosi mu beni bali mu uleele ti, babakwa a bakaasiimbuu pe?
13 Mbiiti babakwa a bakaasiimbuu pe, mu yii, Kristo ka a asiimbuu mu babakwa pe.
14 Na mbiiti Kristo a asiimbuu pe mu babakwa, bisi a dili na ndaa ya uyaabisa kwaa beni, na beni a dili na ndaa pe yi disa imiini mu yo.
15 Mbiiti ngwanya tsimbilili a babakwa yo pe, itooni uleele ti Nziaambi a siimbili Kristo mu babakwa pe. Mbiiti buu, bisi dili bambaangi ba Nziaambi ba pia. Mu yii, bisi diali bambaangi ba Nziaambi ba pia nha kulu a beni, mundaa ti bisi dialeeli ti nde asiimbili Kristo mu babakwa.

16 Mu ndaa ti, mbiiti babakwa a bali mu usiimbuu pe, Kristo ka a asiimbuu pe mu
babakwa.
17 Na mbiiti Kristo a asiimbuu pe mu babakwa, imiini kia beni ili kia ibuu, na beni dikeni
dialuulu mu masumu.
18 Yitooni uleele ka ti, boosi babakwa mu imiini mu Kristo, bali baata badiimbili.
19 So ilimbisi kia bisi mu Kristo ili ndila mu idiingi ki, mu yii, bisi dili baata bavulu baata
boosi mu munyongi.
20 Ka mu ngwanya, Kristo li wa tsiomi mu usiimbuu mu babakwa. Mu yii, nde amweesi
ti boosi bamaakwa sa basiimbuu.
21 Mu ngwanya, weti bu likwa layiri mu muutu mosi, bumosi ka tsimbilili a babakwa
yayiri mu muutu mosi✡.
22 Baata boosi bali mu ukwa, mundaa ti bo banambita mu Aadami. Bumosi ka, boosi sa
babaa moonyi mundaa ti, bo banambita mu Kristo✡.
23 Ka pasi muutu li na mbuu a nde: wa tsiomi mu boosi, ni Kristo wamaakwasiimbu,
tumake babali bangaa Kristo, bakaasimbuu mu taanga di nde akaayiri avutuu.
24 Nha kaayiri manini a taanga: Kristo sa afuusu litumu loosi, bipfumu bioosi na tuu
dioosi dia miheebili mimibi, na nde sa avutulu ipfumu kwaa Nziaambi Taayi.
25 Mundaa ti, Kristo afwaana utumu, natee bu Nziaambi akaasuusu mitaata mia Kristo
nha tsini a miili mia Kristo✡.
26 Mutaata wa tsieelele wu nde akaafuusu, ni likwa.
27 Mu ngwanya, basonuu: «Nziaambi asuusi bioosi nha tsini a miili mia nde✡.» Ka ili na
yaki-yaki ti, mu «bioosi» bi Nziaambi asuusu ku tsini a miili mia nde, Nziaambi nde makulu
nde pe mu kati. Mundaa ti, nde ni wasuusu bioosi ku tsini a litumu la Kristo.
28 Mu taanga di Nziaambi akaasuusu bioosi ku tsini a litumu la Mwaana, nde makulu
Mwaana, sa aba ku tsini a litumu la Nziaambi, wasuusu bioosi ku tsini a litumu la Mwaana.
Mu yii, Nziaambi sa atumu nha yulu a bioosi mu iteesi kiakuu.
29 Dibwatsimi ka mu baata babali mu uholo libootuu mu ndaa baata babakwa: ima bo
bali mu usaa ubaa? Mbiiti ngwanya babakwa a bali mu usiimbuu pe, ahuli na ndanda pe
kwa baata mu uholo libootuu nha mbuu a babakwa.
30 Na bisi bame, mu ima dili mu ubaasuusanga idiingi kia bisi, nha peembi a likwa taanga
dioosi?
31 Baana ba nguu, pasi iluumbu idiingi kia me ili nha peembi a likwa. Ka uli ngwanya ti,
me ndi na kinyi mu beni mu itwaari kia beni na Yiisu Kristo Pfumu a bisi.
32 Ki ndaanda me nakeebaa mu udwaana na banyama ba musiti ku ngaanda a Efeso,
mbiiti ali ndila mu mandaa ma imuutu? Mbiiti babakwa a bali mu usiimbuu pe, ninha,
weti bu bali mu uleele, «didiaanani na dinywanani, mundaa ti nhangwaali sa dikwaanani✡!»
33 Disa mayele: «binduu bibibi bili mu ubiiyisi ndiaatili yimbwe.»
34 Diyiri avutuu mu matsimi mamabwe, weti bwasuungunu, na dinyaala ubwa sa
masumu. Mu ngwanya, baata bakimi nha kati a beni a ba yaaba Nziaambi pe, na me ndi
mu uleele beni paa beni dimono tsionyi.

Nyutu a baata babasiimbuu mu babakwa

35 Ka muutu utuu ufuulu: «Buni babakwa bali mu usiimbuu? Ki nyutu bo bakaaba na
yo?»
36 We ali na mayele pe! Mu taanga di we li mu ukunu libutu, lo lili mu uha moonyo kwa
muti so lo likwiiri.
37 Iloo ki we li mu ukunu ili libutu la paamba. Lo utuu uba libutu la bele, so a buu pe,
libutu likimi. We ali mu ukunu pe muti, ka we li mu ukunu libutu likaamene.
38 Nha mbisi, Nziaambi li mu umenese libutu mu uba muti, na nde li mu ukulusu nde,
weti bu nde atoono. Pasi libutu na muti a nde.
39 Biyiluu bioosi bili mu uwuumunu a bili na nyutu mosi pe: nyutu ya baata kimi, ya
banyama kimi, ya banyunyi kimi, na ya batswi ka kimi.
40 Uli ka na manyutu ma ku yula na manyutu ma nha tsi. Ka manyutu ma ku yula mali
na buzitu ba mo, na manyutu ma nha tsi ka mali na buzitu ba mo.
41 Nyanga yili na liyalila la nde, tsuungi ka li na liyalila la nde, na bambwelele a bali ka
naliyalila li mosi pe. Ka pasi bambwelele li na liyalila la nde.
42 Sa buba ka buu mu taanga di babakwa bakaasiimbuu. Mu taanga di bali mu udii
nyutu, yo yili mu ubolo; mu taanga di yo yili mu usiimbuu mu babakwa, yo utuu pe
ubwabolo.

✡ **15:21** Lom 5.12-21 ✡ **15:22** Mba 3.17-19 ✡ **15:25** Mkg 110.1 ✡ **15:27** Mkg 8.7 ✡ **15:32** Yes 22.13

43 Mu taanga di bali mu udii nyutu, yo yili yadee na yahele a mifuri. Ka mu taanga di yo
yikaasiimbuu mu babakwa, yo sa iba ya buzitu na mifuri.
44 Mu taanga di bali mu udii yo, yo yili nyutu ya imuutu. Ka nha yo ikaasiimbuu mu
babakwa, yo sa yiba nyutu ya muheebili. Mu ngwanya, uli na nyutu ya imuutu, na uli ka
na nyutu ya muheebili.
45 Mu ngwanya, Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele: «Muutu watsiomi, Aadami, abayi
moonyi✡.» Ka Aadami watsieelele aluulu mu Muheebili wuli mu uha moonyi.
46 A nyutu ya Muheebili pe yili mu ukwayiri tsiomi, ka nyutu ya imuutu. Nyutu ya
Muheebili yili mu uyiri nha mbisi.
47 Nziaambi ayilii muutu wa tsiomi mu toto. Ka muutu wa boolo amatii ku mayula.
48 Baata ba nha tsini a toto bafwaanina na muutu wubayiluu mu toto. Ka baata ba ku
mayula bafwaanina na muutu wamati ku mayula.
49 Weti bu bisi diafwaanina wubayiluu mu toto, bumosi ka bisi sa difwaanina wamati ku
mayula.

Mbiingili yatsieelele

50 Baana ba nguu, dimono mandaa ma me natoono uleele beni: Manyutu ma bisi na
musugni na makila utuu pe ukoto mu ipfumu kia Nziaambi, na biloo bili mu ukwa utuu
pe ukot ku mbuu yili biloo bi uhele ukwa.
51 Me niyaabisa beni miatsweeyi ma Nziaambi: A bisi boosi pe dikwa. Ka itsundu-a-
tsundu, bisi boosi sa dikituu
52 mu mbala mosi, nha bakaasii turumbeete ya tsieelele. Mundaa ti, nha bakaasii yo,
babakwa sa basiimbuu mu uhele ubwakwa, na bisi sa dikituu.
53 Mu ngwanya, nyutu yili mu ubolo yafwaana ukituu mu uba nyutu yi ihele ubwabolo.
Na nyutu yili mu ukwa yafwaana ukituu mu uba nyutu yi ihele ubwakwa.
54 Nyutu yili mu ubolo sa yikituu nyutu yiyihele ubolo, na nha nyutu yili mu ukwa sa
yikituu nyutu yiyihele ukwa. Mu taanga dii, mandaa Mabasonuu ma sa muyilimi:
«Likwa bamaamaasa. Mbiingili yimaakuu!✡
55 Likwa, mbiingili a we kuni ili?
«Likwa, lituu la we la udusu kuni lili?✡»
56 Likwa labaa lituu la udusu mu masumu, na masumu mabaa mifuri mu ndaa mikele.
57 Ka divutulani matoondo kwaa Nziaambi nde wuli mu uha bisi mbiingili mu Pfumu a
bisi Yiisu Kristo!
58 Ni mu buu baana ba nguu ba me ba litoono, dihama na dihanina. Dibaahama taanga
dioosi mu usa isala kia Pfumu. Mundaa ti, beni diayaaba ti, mapasi ma beni dili mu umono,
mu itwaari na Pfumu, a muba pe ma ibuu.

16

Utolo bungori mu ndaa libuundu la ku Yeruselemi

1 Mu taanga di, nyaala ditsuwani mu tolili a bungori mu ndaa bangaa imiini ku ngaanda
ya Yerusalemi. Diduku tumini di me naha kwaa mabuundu ma ku ngaanda ya Ngalatia.
2 Pasi limiingi, muutu muutu mu beni asuusu nha peembi mu nzo a nde, bi nde uswee,
weti buli mbayili a nde, paa dihele ukebe nziriri a me, mu ukukuu mboongo.
3 Mu taanga di me kaayiri, me sa tsinduu baata ba beni dikaasoolo, na mikaanda mia
tumini, mu ubiti bungori ba beni ku Ngaanda a Yeruselemi.
4 Mbiiti bwafwaana ti me ka me yene, me sa yene itwaari na bo.

Minhana mia Pawuli

5 Me sa yiri kwaa beni, nha mbisi a uyene ku itinini kia Masedwane, mundaa ti me sa
labuu ku itinini kii.
6 Me sa diaala mwaana taanga holo kwaa beni, helape me sa labisa taanga dia kioori
dioosi kuu. Mundaa ti, beni sa dibaasila me mu udukusu midieenge mia me.
7 Me a natoono umono beni ndila mu taanga di ka yoo. Me ndi na ilimbisi kia udiaala
mwaana biluumbu bia laa na beni, so Pfumu tooni.
8 Ka me ndi na tsimi ya udiaala ku ngaanda a Efeso natee mu iluumbu kia Pentekoti.
9 Kuu kuulu yili bwaasi mu usala isala ki inene kia Nziaambi, so bu yili ti mitaata mili
mialaa.
10 Mbiiti Timoteo yiri kwaa beni, diyaka nde bubwe, mundaa ti nde ka li mu usa isala kia
Pfumu weti me.

✡ **15:45** Mba 2.7 ✡ **15:54** Yes 25.8 ✡ **15:55** Ose 13.14

11 Muutu so mosi pe wu umeengele nde! Ka dibaasila nde paa adukusu midieenge mia
nde mu iyeenge, paa ayiri avutuu kwaa me. Me ndi mu ukebe nde itwaari na baana ba
nguu.
12 Ka mu yatala mwaana nguu a bisi Apolo, me ndi mu ubaahamisanga nde taanga dioosi
mu uyiri kwaa beni itwaari na baana ba nguu bakimi. Ka nde a li na nzala mu uyiluu bu
pe mu taanga di. Ka nde sa ayiri mu taanga di nde akaaba pwaasi.

Tumini diatsieelele na mabwee matsieelele

13 Diba likanda, dikangama mu imiini, diba na ibaala, diba na mifuri.
14 Diyiluu mioosi mu litoono.
15 Beni diayaaba Estefana na likaanda la nde. Beni diayaaba ti mu itinini kia Akayi, bo
bali batsiomi mu ukiingili mayele, na bo ba baasili bangaa imiini kwalaa. Ni mu buu, me
niloombo kwaa beni baana ba nguu:
16 Ditumumu kwaa baata ba pili yii, na kwaa baata bali mu usala itwaari na bo.
17 Me ndi na kinyi mu nziriri a Estefana, Fortunatusi na Akayikusi. Mundaa ti bo
babaasila me nha mbuu a beni, nha beni diali bo pe.
18 Na bo bahamisi muwuumu a me, weti bu bo bayilii kwaa beni bame. Dikaayaaba bwa
ubili baata ba pili yii!
19 Mabuundu ma itini kia Asia maheeri beni mabwee. Akila na Pirisile, itwaari na
libuundu lili mu ukukunu ku nzo a bo, batsindii beni mabwee ma bo ma litoono, mu Pfumu
wuli mu uvuutu bisi.
20 Baana ba nguu boosi bali nha baheeri beni mabwee.
Dibiyisini mu unyumbutusunu bana mu bana, weti baana ba imiini.
21 Me Pawuli ndi mu usonuu mandaa ma muduku ma, mu koo kia me makulu: Mabwee
ma beni!
22 So muutu atoono Pfumu pe, nyaala aba wubasibi!
Maranata! Pfumu a bisi li mu uyiri!
23 Nyaala bweese ba Pfumu Yiisu baba na beni!
24 Me natoono beni boosi, mabwee mu itwaari na Yiisu Kristo.

Kotili

Mukaanda wu Pawuli asonuu nde kwaa basi Ngalatia, babali mu mabuundu mamali ku tsi ya Turkia mutaanga di, ku taanda. Pawuli atuungi mabuundu mamamosi ma mutaanga dia midieenge mia isala kia nde mu mbala ya dioolo na ya mutata. Ka nha mbisi a nde, baata bakimi bakiti nha mbuu a nde mu uyiisi nziisili yili na lisoboso na ya Pawuli. Weti mabuundu mani ka, libuundu la ku Ngalatia lili mu uvuutu bangaa Kristo babali Bayuudayo na bangaa Kristo babamati mubitinini bikimi. Bangaa Kristo babali Bayuudayo bubaatumumu taanga dioosi, mikele mia libuundu la bo. Mikele mii, mili mu ulii kwaa bo mu udia na baata ba mu mabuundu makimi, na mili mu utumu ti bo bafwaana ukese babaala. Mitaata mia Pawuli mili mu utoono ti bangaa Kristo boosi batumumu mikele mii. Tumake, nha mbisi a nhaa, bo utu usa imiini mu Yiisu Kristo. Nziisili yii a yafwaana pe na Ndaa Yimbwe ya Yiisu Kristo. Ni mu ndaa yii, Pawuli ali mu usonuu kwaa basi Ngalatia.

Pawuli li mu usoo basi Ngalatia ti, ndili mu imiini mu Yiisu Kristo, muutu utuu uba mu itwaari kiasuungunu na kiibwe na Nziaambi. Nde li mu ubiindili ndaa yi mu bibari bitata.

Mu kiiti kia *1* na kia *2*, nde li mu utsuu mu idiingi kia nde makulu. Nde wuli Muyuudayo, maakituu tumu a Yiisu Kristo kwaa babali a Bayuudayo pe. Bakuutu ba libuundu ba ku Yeruselemi bali itwaari na nde mu ndaa yii: bangaa Kristo babali a Bayuudayo pe a bali pe na ingitangi mu utumumu mikele mia libuundu la Bayuudayo. Pawuli na tumu Petero bakabisini matsimi mundaa yi (*2.11-21*). Pawuli alibili nde moonyi ti: *Nziaambi li mu uyaka baata mundaa ti bo basa imiini mu Yiisu Kristo*, ka a mundaa pe ti bo bali mu utumumu mikele mia libuundu.

Mu kiiti kia *3* na kia *4*, Pawuli li mu ubiindili mandaa ma Lilasina lilikulu paa atuu ukala nziisili a nde. Mikele mia mu libuundu mili mu usa ti baata bayene maku-kulu. Ka lilasina la Nziaambi lakwaba tswaamina mikele miba. Lilasina lii lakuyi mu Yiisu Kristo. *A uli na muutu pe wavulu mbaayi nha kulu a Nziaambi.* Bo bali banambata mu Nziaambi, na banambata ka bana mu bana mu Yiisu Kristo (*3.28*).

Mandaa maa-na-ma mali mu utala baata ba mu mabuundu moosi (Bayuudayo na babali a Bayuudayo pe), mu pasi iteesi ya kaba la baata (makori na babali bunyanga. Babaala na bakaasa).

Mu kiiti kia *5* na kia *6*, Pawuli li mu ubiindili buni Bakristo bali baata ba bunyanga. Muutu wu usa imiini a afwaana pe mu ubwaba na maketi-keti mu uba walibweeye mu indeme akulu (*3.11*). Nde li *bunyanga mu bambayi.* Ee-e, *mukele a Kristo* a ali pe itwaari na mikele mikimi, ka nde li mu uloombo ubiti mifunu bana mu bana (*6.2*). Uba bunyanga, ni usiingi bambaayi na unyaala Muheebili wamata kwaa Nziaambi abiti bisi.

Mabwe

1 Me Pawuli ndi mu usonuu beni mukaanda wu. Me wuli tumu a Yiisu, mu litoono la
Yiisu Kristo na la Nziaambi Taayi, wasiimbili nde mu babakwa. Ka a mu litoono la baata
pe me ndi tumu a Yiisu.
2 Baana ba nguu boosi ba bakaasa na ba babaala babali nha, bali itwaari na me mu
usonuu mukaanda wu kwaa mabuundu ma ku itinini kia Ngalatia✡.
3 Nyaala Taayi a bisi Nziaambi na Pfumu a bisi Yiisu Kristo baha beni bweese na iyeenge.
4 Kristo ayeelili nyutu a nde mu inde makulu mu uyobolo bisi mu masumu ma bisi, paa
nde akuulu bisi kwaa tsi ya lolo yi, yaluulu mu mandaa mamabi. Nde ayilii buu paa akuusu
litoono la Taayi a bisi Nziaambi.
5 Nyaala Nziaambi aholo buzitu mu taanga dioosi! Ameni.

Ndaa yimbwe ndila mosi

6 Me ndi mu ukimuu kwalaa, mu umono bu beni diteyi mbisi kwaa Nziaambi mawasa-
mawasa: nde wati beni mbili mu bweese ba Kristo. Na beni dika mu uduku ndaa yimbwe
kimi✡!
7 Mu ngwanya, a wuli na ndaa yimbwe kimi pe. Ka ndila ti, uli na baata babali mu
uviinzili matsimi ma beni. Na bo bali na nzala ya usobo Ndaa yimbwe ya Kristo.
8 Ee, ngwanya, so muutu yiri, so yaba bisi, so a buu pe tumu a Nziaambi wumati ku yulu,
na yaabisi beni ndaa yimbwe yili na lisoboso na yi bisi diayaabisi beni, nyaala muutu wuu
aba wubasibi!

✡ **1:2** Biy 16.6 ✡ **1:6** 2.3-5,12-14

9 Me nakwileele beni yo, na me nibwaleele mu taanga di: so muutu yaabisi beni ndaa
yimbwe yasobuu na yi beni diayaki, nyaala muutu wuu aba wubasibi!
10 Mu matsimi ma beni ti, me ndi mu usaa ti baata babili me? Ngori, me mbilili a
Nziaambi ndi na nzala a yo. Me usaa ndi mu usaa ti baata bamono kinyi mu me? So me ali
na nzala ti baata bamono kinyi mu me, me a nakeeba pe musiali a Kristo✡.

Nziaambi asiooli Pawuli mu uba tumu a Yiisu Kristo

11 Baana ba nguu mu Kristo, me nileele beni ndaa yi: Ndaa yimbwe yi me ndi mu
uyaabisa, a yamata pe kwaa muutu.
12 Me a nayaka yo kwaa muutu pe. A muutu pe ka ayiisi me yo. Ka me nayaka yo kwaa
Yiisu Kristo wamweesi me yo.
13 Beni diayuyi buni bwali ndiaatili a me, mu taanga di me nali keni na nambita mu
Mikele na mu bukulu ba Bayuudayo. Beni diayaaba mu ki iteesi me na ki kwaamisa
libuundu la Nziaambi, na me na li na nzala mu utsala lo.
14 Mu ndaa yatala tsialili a Mikele na bukulu ba Bayuudayo, me ali navulu bambaayi
balaa badiali bilimi bimosi. Me nali navulu bo mu muwaanzi mu mandaa matala bukulu
ba bakaa ba bisi.
15 Ka Nziaambi mu bweese ba nde, asiooli me umata mu moonyo a nguu a me, na nde ati
me mbili mu usalila nde✡.
16 Ka Nziaambi, mu kolokolo a nde, a sooli me mu moonyo a nguu a me na ati me mbili
mu usalila nde. Na mu taanga di Nziaambi aholi kesili ya umweese me Mwaana a nde, paa
me yaabisa nde nha kati a babali a Bangooyi, me a nayeni pe kwaa muutu mu uyaloombo
ndoongi wa musunyi so makili pe.
17 Me a nayeni ka pe ku ngaanda a Yeruselemi kwaa babali batumu ba Yiisu tswaamina a
me. Ka nhana tsi, me nayeni ku itinini kia Arabia, na tumake nabwiyiravutuu ku ngaanda
a Damaseko.
18 Nha mbisi a bilimi bitata, me nahaati ku ngaanda a Yeruselemi paa diyabina na
Peetero*. Na me nadiaali itwaari na nde mamiingi moolo.
19 Me a na moni tumu a Yiisu mukimi pe, so a ndila Yaakobi pe, mwaana nguu a Pfumu.
20 Mandaa ma me ndi mu usonuu beni ma, mali ma ngwanya. Nha kulu a Nziaambi me
nileele yo, a ndaa ya pia pe.
21 Tumake, me nayeni ku bitinini bia Siria na Silisi.
22 Mabuundu ma ku itinini kia Yuuda mali ma sa imiini mu Kristo, ali keni a ba mono me
pe.
23 Ndila ti, mabuundu maa mayuyi ti: « Muutu wakikwaamisa libuundu tsiomi, ka mu
uyiisi Ndaa Yimbwe ya imiini yi nde aki dwaanisa.»
24 Na mabuundu maa makibili Nziaambi mu ndaa me.

2

Nzuhisini a Pawuli na batumu ba Yiisu bakimi

1 Nha mbisi a bilimi kuumi na bina, me navutii ku Yeruselemi, itwaari na Barnaba. Me
nali nabiti ka Tito✡.
2 Me navutii ku Yerusalemi, mu ndaa utumumu Nziaambi weti bu nde amweesi kwaa
me. Mu imoo kia tsweeyi ki me nabayi na bakuutu ba libuundu, me nabiindili bo Ndaa
Yimbwe yi me ndi mu uyaabisa kwaa Bangooyi. Me a natoono pe ti isala kia me ki me na
siiri tsiomi, na isala ki me ndi mi usa taanga dioosi, iba isala kia ibuu.
3 Ka bunu, Tito mbaayi a me mu imiini, wuli musi Eleene wuli na me, a bamuloombi pe
ti too kiriri bakese nde.
4 Ka ndila baana ba nguu ba pia✡ bavuutini na bisi, bakisaa ti bakese nde. Baata baa
bakoti kutso kaba la bisi, paa bakete bunyanga ba bisi dili na bo, badiayaka kwaa Yiisu
Kristo. Na bo, bali na nzala ukitisi bisi batee ba mikele.
5 Ka bisi a diasiingi mandaa ma bo pe, so mu mwaana a taanga hoolo, paa ti ngwanya a
Ndaa Yimbwe ibaadiaalanga mu beni.
6 Ka bakuutu ba libuundu bakimonuu weti bavulu likiinzi. So bu bo bali bakuutu, mii a
miatala me pe, mundaa ti, Nziaambi a ali mu usa pe lisoboso nha kati a baata✡. Baata baa,
a babweesi ndaa so mosi pe, nha yulu a mandaa ma me naleeli.
7 Ka bo bamoni ti Nziaambi ayi me isala kia uyaabisa Ndaa Yimbwe kwaa babali
a Bayuudayo pe, weti bu nde ayi kio kwaa Peetero mu uyaabisa Ndaa Yimbwe kwaa
Bayuudayo.

✡ **1:10** Lom 1.1 ✡ **1:15** Yes 49.1; Yel 1.5 * **1:18** *Peetero* mu mikaanda mikimi, kuumbu yi, bali mu uta yo Kefasi mu
irameni. ✡ **2:1** Biy 11.30; 15.2 ✡ **2:4** 1.7; 1.6 ✡ **2:6** Ndi 10.17

8 Ka Nziaambi asooli me mu uba tumu a Yiisu kwa bifuumbu bikimi, weti bu nde asoolii
Peetero mu usa isala kia batumu kwa Bayuudayo.
9 Yaakobi, Peetero na Yowani, ba baata bakimono weti makuunzi ma libuundu, basiingi
isala ki Nziaambi ahi kwaa me mu bweese ba nde. Bo ba hamisa me na Barnaba, mu
umweese ti bo basiingi bisi mu itwaari. Ni mu buu, bisi boosi diayuhisini mu itwaari ti bisi
sa diyene usa isala, me na Barnaba kwaa Bangooyi. Na bo, sa ba sala kwaa Bayuudayo.
10 Bo baloombi kwaa bisi mu ulibili moonyi mu bawele, na me nayilii buu mu mutimi
mosi✡.

Pawuli asieembi Peetero ku ngaanda a Antioki
11 Ka mu taanga di Peetero ayiri ku ngaanda a Antioki, me na sieembi nde nha kulu a
baata boosi, bu nde ali ayilii bubi.
12 Mu ngwaanya, tswaamina a baata ba Yaakobi atsindii bu to, Peetero akidia na baana
ba nguu babangooyi. Ka nha mbisi a nziriri a bo, nde akoyi nyutu a nde, na akabii na bo,
mundaa ti nde ali na boomo ba baata bakikala bukulu ba Bayuudayo.
13 Baana ba nguu babamosi ba Bayuudayo, baduki ndiaatili a Peetero. Barnaba nde
makulu ka aduki bo mu biyiluu bia lisi kutso likaya.
14 Ka mu taanga di me namoni ti, bo a bali na ndiaatili bwasuungunu pe, na mu ngwanya
a Ndaa Yimbwe, me na leeli Peetero nha kulu a boosi weti bu: We wuli Muyuudayo, we ali
mu udiaata pe weti Muyuudayo, ka weti mu udiaata weti bangooyi. We li mu uba bangooyi
Mu yii buni we utuu ubamuu baata bali a Bayuudayo pe mu udiaata weti Bayuudayo?

Bayuudayo na babali a Bayuudayo pe, bo boosi uyobuu mu imiini
15 Bisi baa-na-ba, bisi diabutuu Bayuudayo, ka bisi a dili pe baata ba matsi makimi
babahele uyaaba Nziaambi, babali bangaa masumu.
16 Ka bunu, bisi diayaaba ti muutu a utuu pe uba wasuungunu, mundaa ti nde li mu
utumumu mikele bubwe-bubwe, ka ndila mu imiini mu Yiisu Kristo. Ni mu buu, bisi ka
diamaasa imiini kia bisi mu Yiisu Kristo, paa Nziaambi amono bisi weti baata basuungunu,
mu ndaa imiini mu Kristo, ka a mu utumumu mikele pe. Mundaa ti, muutu pe so mosi
wukaamonuu wasuungunu nha kulu a Nziaambi, mundaa ti nde ayiluu utumumu mikele
bubwe-bubwe.
17 Ka so, bisi dili mu usaa ti dimonuu baata basuungunu mu ndaa Kristo, yili mu umonuu
ti bisi ka dili bangaa masumu weti bangooyi. Yii yi toono uleele ti Kristo li musiali mu ndaa
masumu? Ngori, a buu pe!
18 Ni mu buu, so me mbwi tuungu mikele mi me na maatsala, me ndi mu usa ti me ba
muutu wuli mu uhele ukiinzi mikele.
19 Ka me, mu ndaa mikele me ndi wakwa, mu ndaa yatala mikele, paa me ba moonyi mu
Nziaambi. Me ndi wakwa nha kuruwa itwaari na Kristo.
20 A me pe ndi moonyi, ka Kristo li moonyi mu me. Mundaa ti, idiingi kia me kia lolo li
mu musunyi, me ndi moonyi mu kio mu imiini mu Mwaana a Nziaambi watoono me, na
waheeri moonyi a nde mu me.
21 Me a nibisi pe bweese ba Nziaambi. Ka mbiiti ndila mu kuulu ya Mikele butuu umonuu
walibweeye nha misi mia Nziaambi, mu yii Kristo mu ibuu akwa.

3

Mikele ooti imiini
1 Oo basi Ngalatia beni biwulu! Waloo beni na? Bunu, nha misi mia beni bamweese Yiisu
Kristo wubakomo nha kuruwa.
2 Me natoono ti beni divutulu me mvutu mu nduru yi: Beni diayaki Muheebili a
Nziaambi mundaa ti beni diasalili mikele bubwe-bubwe, ooti mundaa ti beni diayuyi na
diasi imiini mu Ndaa Yimbwe?
3 Buni beni dituu uba na buwooso babu? Beni diabaandii mu mifuri mia Muheebili a
Nziaambi, mu taanga di ka beni ditooni umana mu imuutu?
4 Ninha, mapasi moosi ma beni diamoni ka ma paamba? Ngori, a mutuu uba ma ibuu
pe.
5 Nziaambi li mu uha beni Muheebili wangira, na li mu uyiluu bimaanga nha kati a beni.
Mu yii, beni utuu pe utsimi ti nde li mu uyiluu buu, mundaa ti beni dili mu utumumu
mikele, ka mu ndaa ti beni dili mu uyuu Ndaa Yimbwena na dia sa imiini mu yo.
6 Ni mubuu, Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele mu Abraami ti: «Nde asi imiini mu
Nziaambi, na Nziaambi aholi nde weti muutu walibweeye, bu amoni imiini kia nde✡.»
7 Ka diyuu ndaa yi: babali mu udiaata mu imiini, ni bo baana ba Abraami✡.

✡ **2:10** Biy 11.29-30 ✡ **3:6** Mba 15.6; Lom 4.3 ✡ **3:7** Lom 4.16

8 Na Nziaambi li mu uleele mu mandaa ma nde ti, babali a Bayuudayo pe sa bamonuu
balibweeye nha misi mia Nziaambi mu ndaa imiini kia bo. Ni mubuu, nde akwiyaabisa
kwaa Abraami ndaa yimbwe yi: «Nziaambi sa asieme bifuumbu bioosi bia nha tsini a toto
mu ndaa we✡.»
9 Abraami asi imiini na Nziaambi asieemi nde; Ni mubuu baata boosi ba bu sa imiini bali
basieme itwaari na Abraami.
10 Ka babasa imiini mu utumumu mikele, sa basibi bo. Mundaa ti, basonuu ti: «Pasi
muutu wu uhele ubaasalilanga moosi ma basonuu mu mukaanda a Mikele, aba wubasibi.»
11 Ni mu buu ili na yalilaa ti, muutu a utuu umonuu walibweeye nha kulu a Nziaambi
pe, mundaa ti nde li mu utumumu mikele. Mundaa ti Nziaambi li mu uleele mu mandaa
ma nde ti: «Walibweeye sa aba moonyi mu ndaa imiini✡.»
12 Ka mikele a miamata mu imiini pe. Bunu, weti bu basonuu ka ti: «Pasi muutu wu
usalila tumini dia mikele sa aba moonyi mu dio✡.»
13 Ka Kristo basibi nde mu ndaa ukuulu bisi, nha mbuu yibakeesibi bisi, mundaa ti bisi a
diatumimi pe Mikele bubwe-bubwe. Mundaa ti, basonuu ti: «Pasi muutu wu bulelese nha
muti, aba wubasibi.»
14 Paa ti bangooyi ba holo lisieme li Nziaambi aheeri lilasina kwaa Abraami mu Yiisu
Kristo. Nde asiri buu paa ti bisi boosi diholo mu imiini Muheebili wu Nziaambi a lilasini.

Mikele na lilasina

15 Baana ba nguu ba me, nyaala me holo ifwaani imosi mu mandaa madibaamonanga
pasi iluumbu: mu taanga di muutu ali musonuu manzala ma nde mu mukaanda wa ukaba
mukobo, muutu pe so mosi wu utuu ubisi matsimi maa, so ubweese, so umaasa ndaa kimi
pe.
16 Bunu, Nziaambi asa ndasina dia nde kwaa Abraami na kwaa wukaabutuu mu itaa kia
nde. Mabasonuu a mali mu uleele pe ti: «na kwaa babakaabutuu mu itaa kia nde», weti ti
mo mali mu utsuu mu baata balaa. Ka, mu muutu ndila mosi mo mali mu utsuu, mundaa
ti Mabasonuu mali mu uleele ti: «Na kwaa wukaabutuu mu itaa kia we». Muutu wuu, ni
Kristo.
17 Mono mi me natoono uleele: Nziaambi amweesi matsimi ma nde buni mafwaana
uyilimi, na alasini mu uhele ukabili mo. Mikele miayiri, nha mbisi a makama mana na
maku-matata ma bilimi, a mia utuyi pe mu utsala matsimi ma so lilasina la Nziaambi.
18 Ka mbiiti mu mikele baata bali mu ubaa mukobo wu Nziaambi ali mu uha, mukobo
wuu baata a bubwabaa nde mu kuulu ya lilasina pe. Ka bunu, ni mu ndaa lilasina
Nziaambi asi bweese ba nde kwaa Abraami.
19 Mu buu, kuni kulu ndutu a mikele? Mio mili mu umweesi ti baata a bali mu utumumu
Nziaambi pe. Mio mia keni uba weti buu natee mu nziriri a muteeri a Abraami, wuu wu
Nziaambi asi lilasina mu nde. Ka batumu ba yaabisi Mikele mii mu usalila nzoonzi mosi.
20 Mu taanga di Nziaambi ayuhisini na Abraami, nde ali nde bake. A yali na muutu pe
nha kati wu utoosolo.

Ndutu a mikele

21 Nhaa mambiindili ti buni? Ti mikele a miasuungunu na ndasini dia Nziaambi pe?
Ngori, a buu pe! Mbiiti mikele ali utuu uha moonyi kwaa baata, mu yii, mio ali utuu
umweese bo balibweeye nha misi mia Nziaambi.
22 Ka Mukaanda wangira li mu uleele ti: tsi yoosi yili ku tsini a lituu la masumu, paa
bungori ba Nziaambi alasini baha bo kwaa ba ngaa imiini, mu ndaa imiini kia bo mu Yiisu
Kristo.
23 Tswaamina a taanga dia usa imiini mu Kristo dito, bisi diali makori kwaa mikele, natee
bu imiini kii kiamonii.
24 Ni mu buu, mikele miali mukebi a bisi natee mu nziriri a Kristo, paa ti bisi dimonuu
balibweeye mu ndaa imiini.
25 Mu taanga di, bu imiini imaayira, bisi ka a diabwaba pe ku tsini a litumu la mukebi
wu.
26 Mundaa ti, beni boosi dili baana ba Nziaambi mu ndaa imiini mu Yiisu Kristo.
27 Ni mu yii, beni boosi diavuutini mu Kristo mu libootuu, na beni diamaalwaata Kristo.
28 Ninha, a bubwaba pe na lisoboso nha kati a Muyuudayo na wuli a Muyuudayo pe, nha
kati a mutee na muutu wa bunyanga, nha kati a baala na mukaasa. Ni mu buu, beni boosi
dili muutu mosi mu Yiisu Kristo.
29 So beni dili baata ba Kristo, mu yii beni dili baata ba wabutuu mu itaa kia Abraami, na
beni dili babutolo mukobo wu Nziaambi alasini.

✡ **3:8** Mba 12.3 ✡ **3:11** Abk 2.4 ✡ **3:12** Ndi 27.26

4

Bangaa Kristo a babwasaala pe batee, ka baana ba Nziaambi

1 Mono mi me ndi na nzala uleele: mu taanga di muutu wu utolo mukobo akeni mwaana
ngebe, nde a ali na lisoboso pe na mutee. So buyili wako ti, nde li pfumu a mbayili a nde
yoosi.
2 Ka nde li ku tsini a litumu la baata babali mu ukulusu nde, na babali mu ukebe busini
ba nde, natee bu nde ukuusu bilimi bi taayi a nde ayesini.
3 Bisa-beni ka bumosi, mu taanga di bisa-beni diali keni baana, bisi diali batee ba
miheebili mili mu utumu tsini a toto yi.
4 Ka bu taanga di Nziaambi ayesini diatoori, nde atsindii mwaana a nde: wabutuu mu
mukaasa. Nde akuli ku tsini a litumu la mikele,
5 paa nde akuulu baata babali ku tsini a litumu la mikele, na paa nde asa ti bisa-beni diba
baana ba Nziaambi.
6 Ifwaani kili mu umweese ti ngwanya beni baana ba nde, kili ti Nziaambi atsindii
Muheebili a Mwaana a nde mu mitimi mia bisi, Muheebili wuli mu uloo: « Abba», mbiindili
ti «Taata!»
7 Ni mu buu, we ka a abwasaala pe mutee, ka mwaana a Nziaambi. Na mundaa ti we
mwaana a nde, Nziaambi sa ha we mukobo wu nde aswee mu baana ba nde.

Pawuli li mu unyoongo mu basi Ngalatia

8 Tsiomi, beni a diali diayaaba Nziaambi pe, na beni dia ki salila ba banziaambi baba
hele uba ba bangwanya.
9 Ka mu taanga di, beni dimaayaaba Nziaambi, so a buu pe utuu ubwaleele ti Nziaambi
ayaaba beni. Buni butuu ubwaba ti, beni dibwavutuu kwaa miheebili miahele lituu na
mia munyongi mili mu utumu tsi? Beni diatoono ubwaba salila ba miheebili mii?
10 Beni dili mu uha ndutu kwaa biluumbu bibimosi, kwaa batsuungi babamosi, kwaa
mataanga mamamosi na kwaa bilimi bibimosi!
11 Me ndi na boomo ti, isala ki me nasa mu beni iba kia ibuu!
12 Baana ba nguu ba me, kolokolo a beni, diba weti me, mundaa ti me ka, naka weti beni.
Beni a diayiluu me ndaa yimbi pe.
13 Ka beni dili mu ulibili moonyi ti, mu taanga di me na yaabisi beni Ndaa Yimbwe mbala
ya tsiomi me na li na ubeele mu nyutu a me.
14 Beni diamoni pasi dia laa mu mitimi mundaa ubeele kia nyutu a me, na beni a dia
meengili me pe, na beni a dia bisi me pe. Ka beni dia yaki me weti tumu a Nziaambi, so a
buu pe, weti Yiisu Kristo nde makulu.
15 Beni ali dialuulu mu kinyi mu taanga dii! Ninha kinyi a beni kuni imaayene? Me utuu
uta imbaangi ki mu ndaa beni: so yali ti utuu uba, beni ali utuu usootolo misi mia beni mu
uha me mio!
16 Ninha mu taanga di, me ka mutaata a beni, mu ndaa ti me ndi mu uleele beni mandaa
ma ngwanya?
17 Uli na baata bakimi bali na nzala yalaa ya ubende beni, ka matsimi ma bo a mali
mamabwe pe. Ndaa yi bo bali mu usaa, ndila mu ukabala beni na me, paa ti beni diba
na nzala yalaa ya uba itwaari na bo.
18 Ndaa yimbwe, ni ya umweese nzala yalaa mu mandaa ma mabwe, mu taanga dioosi.
Ka a mu ndila taanga di me ndi nha kati a beni pe!
19 Baana ba me, me ndi mu ubwamono pasi dialaa mu beni, weti mukaasa wuli na
misoongo, natee mu taanga di Kristo akaayilimi mu kati a beni.
20 Me ndi na nzala yalaa, ya ubaa nha kati a beni mu taanga di, paa me tsuu kwaa beni
mu tsuyili kimi. Mundaa ti, me a nayaaba pe bwa usa mu beni!

Ifwaani kia Angaare na kia Saara

21 Leelani me, beni ba diatoono uba ku tsini a litumu la Mikele: beni a dili mu uyuu pe
mali mu uleele Mikele?
22 Basonuu ti, Abraami ali na baana boolo, mosi nde abuti nde na mukaasa wa mutee, ni
Angaare. Na mwaana wunu na mukaasa wa bunyanga, wu bali mu uta Saara.
23 Mwaana wu nde abayi na mukaasa wa mutee, abutii mu litoono la imuutu. Ka
mwaana wu nde abayi na mukaasa wa bunyanga, abutii weti buli lilasina la Nziaambi[✡].
24 Tsaba yi yili na ndutu yalaa: bakaasa boolo bali mu umweese matsimi moolo.
Nzuyisini ya tsiomi, yili mu umweese Angaare, yo ni nzuyisini ya ku mulaanda a Sinayi.
Mu nzuhisini yii, mwabutii baana ba batee.

✡ **4:23** Mba 16.15; 17.16; 21.2; Lom 9.7-9

25 Angaare ni mulaanda a Sinayi ku itinini kia Arabia, nde li afwaanina na ngaanda a
Yeruselemi ya lolo li, yili mu usalila bungaamba na baana ba nde boosi.
26 Ka Yeruselemi ya ku yula yili bunyanga, na ni yo yili nguu a bisi.
27 Ni mu buu, Mabasonuu Mangira mali mu uleele:
«Ba na kinyi, mukaasa wa ikumbu wahele na baana!
Fulu miloolo mia makinyi,
we wuli a ayaaba misoongo mia mbutili pe!
Mundaa ti, baana ba mukaasa wu babwoongolo, sa bavulu ulaa
na baana ba mukaasa wuli na mulumi.»
28 Ka beni baana ba nguu ba me, beni dili baana ba diabutuu mbii buli lilasina la
Nziaambi, weti bwabutii Isaki.
29 Ka mu taanga dii, weti bu mwaana wabutii mu litoono la baata, akibaakwaamisa
mwaana wabutii mu litoono la Muheebili a Nziaambi, ni buu ka buli nzala ya ukwaamisa
mu taanga di.
30 Ka Mabasonuu Mangira buni mali mu uleele? Mo mali mu uleele weti bu: «Bingi mutee
wu, na mwaana a nde. Mundaa ti mwaana a mukaasa wa mutee a ali na muswa pe mu
ubaa kaba la mukobo a taayi na mwaana wabutuu mu mukaasa wabunyanga✡.»
31 Ni mu buu baana ba nguu ba me, bisi a beni a dili baana ba mukaasa wa mutee pe, ka
baana ba mukaasa wa bunyanga.

5

Kristo li mu uha bunyanga

1 Kristo akuuli bisi, paa ti bisi diba mu ngwanya baata ba bunyanga. Ni mu buu,
ditemene na ngwi, paa beni dinyaala ubwaba kutso ikoolo kia butee.
2 Me Pawuli, me nileele kwaa beni bu: so beni dinyaali ti bakese beni, mu yii, Kristo a
ubwasaala na ndutu mu beni pe.
3 Metooni ubwaleele weti bu kwaa pasi muutu wu bakese bubaala: nde afwaana uyaa
ba ti nde li na yaama mu utumumu mu Mikele mioosi.
4 Beni badili mu usaa umonuu balibweeye nha misi mia Nziaambi, mundaa Mikele, beni
dili diakabuu na Kristo. Na beni dimaamatuu ku tsini a bweese ba Nziaambi.
5 Mu bisi, bisi diasuusu ilimbisi kia bisi mu Nziaambi, wukaakitisi bisi balibweeye nha
misi mia nde. Yii ni ndaa yi bisi dili mu ukebe, mu lituu la Muheebili wa Ngira wuli mu
usala mu imiini kia bisi.
6 Mundaa ti, kwaa wuli itwaari na Yiisu Kristo, uba wubakese so a buu pe, wubahele
ukese, mii mioosi a mili na ndutu pe. Ndaa yavulu ndutu, ni imiini ki li mu umonuu mu
litoono.
7 Beni dia kidumu tiini mu ilimbisi! Na kiki beni kuulu paa dikoono utumumu kwaa
ngwanya?
8 Ndaa ya pili yii, a yili mu umata pe kwaa Nziaambi wata beni mbila.
9 Bali mu uleele ti: «Mwaana a ndaamba a lifunusu la mapa lili mu udaandasa kwaanga a
mapa.»
10 Ka me ndi na ilimbisi mu Pfumu mu ndaa beni: me nitsimi ti beni a dili na matsimi
makimi pe. Ka muutu wu uyiri mu uviinzili matsimi ma beni, so yaba pasi nde, nde sa
abaa tsieembili.
11 Baana ba nguu, mu mii mia tala me, mbii ti ngwanya me keni mu uyiisi ti kesili a
bubaala yili ndaa yibwe, mu ima bali mu uhama mu ukwaamisa me? Mu yii, uyiisi Kristo
wubakomo nha kuruwa, a yibwa ba baka kwaa muutu pe.
12 Nyaala babali mu uviinzili mitimi mia beni, bayiluu miavulu mii: nyaala bahoholo na
bubaala!

Dinyaala Muheebili wa Ngiri abiti beni, ka a imuutu pe

13 Ka beni baana ba nguu ba me, bata beni mbili mu uba bunyanga. Ndili a ti, a disa pe
ti bunyanga ba beni baba kuulu ya udiaata ku tsini a manzala ma imuutu. Ka dinyaala
litoono libiti beni, paa disalisina bana mu bana.
14 Mundaa ti, mikele mioosi miakangama mu ndaa ndila mosi yi: «Toono mbaayi a we,
weti bu we atoono nyutu a we makulu✡.»
15 Ka so beni diyilii weti banyama ba musiti, mu ukaa na ukaka bambaayi bana mu bana,
mu yii, disa mayele! Leeti beni sa dimana mu udususunu beni na beni.
16 Dimono mi me nileele kwaa beni: dinyaala Muheebili wa Ngira abiti idiingi kia beni,
na beni a dibwatumumu kwaa manzala ma imuutu pe.

✡ **4:30** Mba 21.9-10 ✡ **5:14** Mik 19.18

17 Mundaa ti bu dili baata, imuutu ili na manzala mamahele ubwaanana na manzala ma
Muheebili wa Ngira. Na Muheebili wa Ngira ka li na manzala ma mahele ubwaanana na
manzala ma imuutu. Bo baboolo a bali mu ubwaanana pe, wunu na wunu. Ninha yili ti,
beni utuu pe usa mandaa ma beni diatoono.
18 Ka so Muheebili wa Ngira biti beni, beni a dibwaba ku tsini a litumu la Mikele pe.
19 Bisi diayaaba kuni manzala ma imuutu mubaabiti baata: ipuupu, mandaa ma
mviindi, biyiluu bia tsionyi,
20 Kuundili a biteyi na paanda, ibelili, makaama, bukwa, makesi, musoyi, mapaa, kabini,
21 linyungu, nywiilili a mala ya mifuri, lidia lalaa na mandaa makimi ma pili yi. Me ni
dutu beni matswi mu taanga di, weti bu me na kwisa: baata babali mu uyiluu mandaa
maa, a bali na mbuu pe mu ipfumu kia Nziaambi.
22 Ka mbutu dia Muheebili wa Ngira mu bisi ni: litoono, kinyi, iyeenge, kamini a mutimi,
usalisina, uyiluu mandaa ma mabwe, imiini,
23 buleembi, kamini a mutimi! Mikele a mialii pe mandaa ma pili yi.
24 Babanambita mu Yiisu Kristo, bamaadusu imuutu kia bo na manzala ma kio mamabi
nha kuruwa.
25 Muheebili wa Ngira aha bisi moonyi, nyaala nde atumu ka ndiaatili a bisi.
26 Dinyaalani uba na liwaa, dinyaalani bisiongi nha kati a bisa-beni, so a buu pe,
dinyaalani uba na musoyi bana mu bana.

6

Ubiti mifunu bana mu bana

1 Baana ba nguu ba me, so dikaangi muutu mu uyiluu mamabi, disuungusu nde mu
kuulu yasuungunu mu buleembi, beni badili na Muheebili a Nziaambi. Na disa mayele,
paa beni ka dinyaala ubwa mu mapuusu.
2 Disalisina beni na beni mu ubiti mifunu mia beni. Uyiluu buu, ni ukuusu mukele a
Kristo.
3 Muutu wuli mu utsimi ti nde li na ndutu, ka bunu nde li muutu wa buu-a-buu, nde li
mu ufutu nyutu a nde makulu.
4 Nyaala muutu muutu akengese biyiluu bia nde makulu. So nde utuu usa lozoo mu bio,
nde sa amono kinyi mu inde-makulu, ka a mu usa lisoboso na baata bakimi pe.
5 Mundaa ti, muutu muutu sa abiti mufunu a nde nde makulu.
6 Nyaala muutu wubali mu uyiisi Ndaa Yimbwe, akaba mwaana ndaamba a mbayili a
nde yoosi kwaa muutu wuli mu uyiisi nde.
7 A difutu manyutu ma beni bame pia pe mu ndaa yi: a bali mu usa Nziaambi saa pe.
Mundaa ti, muutu muutu sa akukuu bi nde akunu[✡].
8 So muutu kuni weti buli manzala ma imuutu kia nde, nde sa akukuu mbutu dia mu
imuutu: likwa. Ka so muutu kuni mi Muheebili wa Ngira atoono, mbutu di nde akaakukuu
sa diba moonyi wa bilimi na bilimi.
9 A dikoonani pe mu uyiluu mandaa mamabwe. Mundaa ti, so bisa-beni a divutii mbisi
pe, sa dikukuu mbutu dia bisi mu taanga diafwaana.
10 Ni mu buu, bu dikeni na taanga, diyiluwani mandaa mamabwe kwaa baata boosi,
vulu-vulu kwaa baana ba nguu mu imiini.

Ndutili a matswi yatsieelele na mabwee

11 Mu koo kia me makulu me ndi mu usonuu beni mu taanga di, weti bu beni dili mu
umono bunene ba bisonii bia mukaanda wu.
12 Baata babali mu ubamuu beni mu mifuri mu ukese bubaala, bo bali baata na nzala
umonuu bababwe nha misi mia baata, mu mandaa ma imuutu. Bo bali mu uyiluu buu
mundaa ti, bo a batoono pe ti bakwaamisa bo, mu ndaa likwa la Kristo nha kuruwa.
13 Baata babali mu ukese manyutu ma bo, a bali mu utumumu pe Mikele bubwe-bubwe
bo makulu. Bo batoono ti bakese beni paa bo bazoo, mundaa ti bo bamaasa iliimbi mu
manyutu ma beni.
14 Mu me, me ndi na kinyi ndila mu likwa la Pfumu a bisi Yiisu Kristo wubakomi nha
kuruwa. Ni mu buu, mu ndaa likwa la nde nha kuruwa, mandaa ma tsi makwa mu me, na
me ndi wakwa mu mandaa ma tsi.
15 Uba wubakese, so a buu pe, wubahele ukese a kuli na ndutu pe so hoolo. Ka ndaa ya
ndutu, ni uba iyiluu kia Nziaambi ki inyatii.
16 Kwaa boosi ba kaa diaata weti buli mikele mi: Nyaala Nziaambi aha beni iyeenge na
ukwiilili beni ngebe pili mosi kwaa Iseraeli kioosi kwa Nziaambi.

✡ **6:7** Yob 4.8; Mts 22.8; Ose 8.7

17 Umata lolo li, muutu pe wu ubwamweese me pasi. Mu ndaa yii, bikiri bili mu nyutu a
me bili mu umweese ti me ndi wa Yiisu.
18 Nyaala bweese ba Pfumu a bisi Yiisu Kristo na Muheebili a nde buba mu beni boosi,
baana ba nguu ba me! Ameni.

Mukaanda a Pawuli kwaa basi
EFESO
Kotili

Mukaanda a Pawuli kwaa bangaa Kristo ba ku ngaanda a Efeso, basonuu nde kwaa mabuundu malaa ma mu itinini kia Azia yi bali mu uta lolo Turiki. Pawuli asonii nde bu nde ali mu perese (3.1; 4.1). Mukaanda wu li mu ukukuu na li mu ubiindili mu bukusi ba mandaa, nziisili a Pawuli yatsieelele kwaa mabuundu maa. Basonii nde mundaa bangaa Kristo babali a ba mu libuundu la Bayuudayo pe.

Ndaa yavulu ndutu mu mukaanda wu ni yatala *minhana mia Nziaambi*. Yo ali ndaa ya tsweeyi, na Yiisu amweesi yo. Minhana mia Nziaambi mi, mili umata bele pe. Mio mili mu ukuu mu Yiisu Kristo. Minhana mi miatala nzilimini a tsi, ya yulu na ya bioosi. Mio mili mu uvuutu itwaari nha kati a baata bo na bo, na nha kati a baata na Nziaambi. Mutso minhana mi, libuundu lili na mbuu yinene. Nha Pawuli ali mu utsuu mu libuundu mu mukaanda wu, nde li mu utsuu mu mandaa mali mu uyilimi mu mabuundu, na mali mu umweese mo pasi. Pawuli li mu utsuu mu mo, mu bifwaani bibilayi. Ifwaani kia tsiomi yili libuundu lili weti nyutu a Kristo. Nyutu yi yili mu ukulu taanga dioosi. Ifwaani kia bioolo nde li mu umweese libuundu weti nzo yibatuungu mu Kristo. Bangaa Kristo bali mu uhama mu utuungu lo. Libuundu lili itwaari na Kristo weti bu mukari ali itwaari na mulumi a nde.

Mu kiiti kia tsiomi natee kia bitata (*1–3*), Pawuli li mu utsuu mu itwaari kili ka utuu uba, mundaa ti Yiisu maaha idiingi kia nde nha kuruwa. Bangaa Kristo babahele uba Bayuudayo, ka ifuumbu imosi na bangaa Kristo babali Bayuudayo. Bo bali mu uyaka kwaa Nziaambi, mamabwe mamosi. *Kristo maabwiisi ibaa kia kikabala bo* na maavuutu babali bakabuu.

Mu yii, nde li mu ubee iyeenge kwaa boosi. Mu kiiti kia bina natee kia bisamina (*4–6*), Pawuli li mu uloombo kwaa bangaa Kristo boosi mu ukebe imiini, itwaari na iyeenge ki Nziaambi ali mu uha kwaa bo. Nde li mu uhamisa bo mu uduku *ndiaatili yinyatii*. Pawuli li mu uha mandoongi mu yatala nzuhisini mutso, makaanda (*5.21–6.9*). Mu uyiluu uyaaba tsutulu a mandoongi ma nde, too uyaaba bu baata ba taanga dii bakiba. Mikele ali ti bakaasa bafwaana utumumu balumi ba bo. Balumi ali bakuutu ba makaanda. Pawuli li mu uvulu utsuu kwaa balumi. Mbiiti bo bali bakuutu ba makaanda, bo bafwaana uba weti Kristo waha idiingi kia nde mu libuundu. Yii yili ndaa yinyatii ya uleele kwaa balumi mu utoono bakari ba bo mu iteesi kii (*5.25-33*). Yo yili ka ndaa yinyatii ya uleele kwaa bapfumu ti, bo ka bafwaana utumumu kwa Pfumu wuli mayula (*6.9*).

Mabwee

1 Me Pawuli, wuli tumu a Yiisu Kristo, mu litoono la Nziaambi. Me tsindii mu kaanda wu
kwaa babangiri, na kwaa babamene miaanzi mu Yiisu Kristo ku ngaanda a Efeso.
2 Nyaala Nziaambi, Taayi a bisa beni na Pfumu Yiisu Kristo baha beni bweese beni na
iyeenge!

Nziaambi asieme bisi mu Kristo

3 Dikiinzani Nziaambi, Taayi a Pfumu a bisi Yiisu Kristo! Nde asieme bisi bu aha bisi
lisieme loosi la muheebili mu mayula, mu itwaari kia bisi na Kristo.
4 Tswaamina nzilimini a tsi, Nziaambi akwisoolo bisi mu uba baba nde mu Kristo. Na
paa bisi diba bangira na bahele na ipii nha misi mia nde. Nziaambi mu litoono la nde,
5 akwiholo kesili ya usiingi bisi diba baana ba nde mu Yiisu Kristo. Mu bubwe ba nde,
nde atooni ti buba mbii buu.
6 Ni mu buu, dikiinzani Nziaambi mu bungori bababwe ba nde aheeri bisi kwa ibuu, mu
Mwaana a nde wa litoono.
7 Ka mu makili ma Kristo matsiamii, bisi dia yobii na masumu ma bisi basi kolo-kolo.
Nziaambi amweesi bisi busini ba bweese ba nde.
8 Ni bweese balaa ba nde asi bisi, bu nde ahi bisi buyeri na mayele makuu.
9 Mu litoono la nde, nde amweesi bisi matsweeyi ma minhana mi nde akwinhana uyiluu
mu Kristo.
10 Minhana mii, Nziaambi sa akuusu mio mu manini a taanga. Minhana me, ni ukuusu
bioosi bili ku mayula na nha tsi, ku tsini a litumu la muutu mosi, ni Kristo.

11 Mu itwaari kia bisi na Kristo, bisi diaholi mukobo wubadilasini, mundaa ti nde
akwisoolo bisi, weti buli kesili a nde. Nziaambi li mu uyiluu mandaa moosi, weti buli kesili
na minhana mia nde.
12 Ni mu buu, dikiinzani bunene ba Nziaambi, bisi badili batsiomi mu usa ilimbisi kia
bisi mu Kristo!
13 Beni ka, diayuyi mandaa ma nde, mamali ngwanya: ni Ndaa Yimbwe yahi beni
liyobolo. Na, mu taanga di beni diayuyi mo, beni diasi imiini kia beni mu Kristo. Bu
Nziaambi ahi beni Muheebili wa Ngiri wu nde alasini, nde asi iliimbi kia nde makulu mu
beni, mu umweese ti beni dili baba nde.
14 Muheebili wa Ngira li mu uha bisi ilimbisi mu mukobo wu Nziaambi alasini kwaa
baata ba nde; nde li mu uha bisi ilimbisi ti bisi sa dibaa nde, mutaanga di kuulili a bisi
yikaaba yakuu. Ni mu buu, dikiinzani bunene ba Nziaambi!

Likuundu la Pawuli

15 Ni mu buu, bu me nayuyi mabatsuyi mu ndaa imiini kia beni mu Pfumu Yiisu na mu
litoono la beni mu bangaa imiini boosi,
16 me ndi mu ubaahamanga mu uvutulu matoondo mu beni. Me ndi mu ubaatsimanga
mu beni mu makuundu ma me.
17 Me ndi mu ubaaloombanga kwaa Nziaambi a Pfumu a bisi Yiisu Kristo, Taayi ngaa
buzitu, mu uha beni muheebili wa buyeri, ni muheebili wuu kaayaabisa na umweese beni
nde.
18 Nyaala Nziaambi adibili misi mia mutimi a beni mu liyalila la nde, paa beni diyaaba
ilimbisi kili mu tso mbili yi nde a teeri beni. Beni di yaaba buni buli busini ba buzitu ba
nde, na bunene ba mukobo wu nde alasini kwaa baata bangaa imiini.
19 Na beni sa diyaaba ka, ki lituu la ukimuu li nde asuusulu kwaa bangaa imiini. Litu lii,
ni liinalo li Nziaambi amweesi mu mifuri mialaa,
20 mu taanga di nde asiimbili Kristo nha kati a babakwa, na wamudiaasi nha koo kia nde
kia babaala mu mayula.
21 Kuu, basuusu Kristo nha yulu a litumu loosi, nha yulu a bipfumu bioosi, nha yulu a
tuu dioosi, na nha yulu a pasi kuumbu kimi yi baata butuu uta mu taanga di, na mu taanga
dikaayiri.
22 Nziaambi asuusi bioosi nha tsini a miili mia Kristo. Na nde ahi nde kwaa libuundu
weti mutswe a lo.
23 Libuundu ni nyutu a Kristo. Mu lo, Kristo li mu uyiluu umonuu, nde wuli mu uluusu
bioosi mu boosi.

2

Nziaambi maapalisa bisi mu likwa na maaha bisi moonyi

1 Tsiomi, beni diali weti baata babakwa mu toono a mamabi ma beni, na mu toono a
masumu ma beni.
2 Beni diakidiaata weti bwakidiaata baata ba tsi yi. Beni diakitumumu mukuutu a tuu
dimbi, dili nha kati a yulu na tsi. Muheebili wuu li mu usala mu taanga di, kwaa baata
boosi bali mu uhele utumumu Nziaambi.
3 Bisi boosi, bisi diadiaati ka weti bo, bisi diasalila manzala mu musunyi, na mandaa ma
nyutu atoono, na matsimi ma bisi mamabi. Weti bu bisi dili baana, weti buli baana boosi,
mu yii Nziaambi a koli bisi kesi weti bu nde ali na kesei kwaa baata babamosi.
4 Ka Nziaambi aluulu mu ngebe! Litoono la nde mu bisi lili bu:
5 mu taanga di bisi diali babakwa mu ndaa masumu ma bisi, nde abwiha bisi moonyi na
Kristo. Ni mu bweese ba Nziaambi beni diayobii.
6 Mu itwaari kia bisi na Kristo Yiisu, Nziaambi asiimbili bisi itwaari na nde mu babakwa,
paa asa ti bisi ditumu itwaari na nde mu mayula.
7 Mu bubwe ba nde, nde li mu umweese kwaa bisi mu Yiisu Kristo, mu mataanga moosi
busini ba bweese ba nde ba ukimuu.
8 Mundaa ti, ni mu kolokolo a Nziaambi beni diayobii, mu kuulu ya imiini. Liyobolo lii a
lamati pe kwaa beni, ka lo bungori ba Nziaambi.
9 Beni a diabayi lo pe mu bisala bia beni bame. Ni mu buu, muutu so mosi pe wu utuu
usa liwaa.
10 Ni mu buu, Nziaambi ayiluu bisi, itwaari na Kristo Yiisu, paa bisi dibiti idiingi kialuulu
mu mandaa mamabwe, ma nde akwiyiluu tsiomi paa bisi disalila mo.

Baata boosi bali itwaari mu Yiisu Kristo

11 Dilibili moonyi ti mu taanga dia tsiomi! beni a dia butiyi pe Bayuudayo; Bayuundayo
bali mu umono beni baata babahele ukese bubaala «bangooyi», ka bo bali mu uta babakese
bubaala mundaa ti bakese bo mu musunyi.
12 Beni diafwaana ulibili moonyi ti mu taanga di beni diali keni a diayaaba pe Kristo!
Beni a diali pe baata ba likaanda li Nziaambi asooli, na beni diali bieenyi mu Iseraeli. Beni
a diali pe ku tso nzuyisini yi Nziaambi a lasina. Beni diakidiaata mu tsi, kwahele a ilimbisi,
na kwahele uyaaba Nziaambi.
13 Ka mu taanga di, mu itwaari kia beni na Yiisu Kristo, beni badiali ku la, dimaaswesuu
kwaa Nziaambi, mundaa Kristo watsala makili ma nde.
14 Ee, Kristo ni iyeenge kia bisi. Nde asa ti Bayuudayo na babali a Bayuudayo pe baba
ifuumbu imosi. Bu aheeri nyutu a nde, nde abwiisi ibaa kiakikabala bo, na kiakisa ti bo
baba mitaata.
15 Nde akabisi mikele mia Bayuundayo, litumu na biyiluu bia mio, mundaa bo baboolo
baba ifuumbu imosi ki inyatii, mu itwaari na nde. Kili mu uvuutu Bayuudayo na bangooyi
Ni mubuu nde adiaasi iyeenge.
16 Mu likwa la nde nha muti wa kuruwa, Kristo wabavuuti mu nyutu ndila mosi, na
avutili itwaari kia bo na Nziaambi. Mu likwa la nde nha kuruwa, nde abwiisi itaata.
17 Kristo ayiri mu uyaabisa Ndaa Yimbwe ya iyeenge, iyeenge kwaa beni badiali ku la,
na kwaa babali nha bele✡.
18 Ninha, mundaa Kristo, bisi boosi, Bayuudayo na babali a Bayuudayo pe, dili na muswa
mu uswesuu kwaa Nziaambi, ni Taayi, mundaa wuuna Muheebili wa Ngira ndila mosi.
19 Mundaa yii, beni badili a Bayuudayo pe, beni a diabwasaala bieenyi so bayooyi a kuulu
pe. Ka mu taanga di, beni ka bangaa bula, itwaari na baata bangiri. Beni dika baata ba mu
likaanda la Nziaambi mu nzo a nde.
20 Beni bamaalooso mutso tuungili, yili bibwa ni batumu ba Yiisu na mibili. Na manya
la ibwa ni Yiisu Kristo nde makulu.
21 Ni nde wuli mu uhamisa tuungili yoosi, na nde li mu utemese yo mu utuungu nzo a
Nziaambi ya ngira ya Pfumu.
22 Mu itwaari na nde, beni ka dimaakoto kutso tuungili, paa beni diba na babamosi, nzo
yi Nziaambi ali mu udiaala mu Muheebili a nde.

3

Isala kia Pawuli mu bangooyi

1 Ni mu buu, me Pawuli, me ndi kori mu isala kia Yiisu Kristo, mundaa beni bangooyi.
2 Me nitsimi ti, beni diayuyi, ti Nziaambi aha me isala mu bubwe ba nde, mu ndaa beni.
3 Mu nziaabisi, Nziaambi amweesi me matsweeyi ma minhana mia nde. Me beeri
maakwasonuu mwaana bitoolo bia mandaa maa.
4 Mu utaanga bio, beni utuu pe uyaaba nziaabili a me mu mii miatala matsweeyi ma nde
mu ndaa Kristo.
5 Bisieende bibikulu, minhana mi ali a baleele pe mio kwaa baata. Ka mu taanga di,
Nziaambi maamweese mio mu Muheebili a nde, kwaa batumu bangira na mibili mia nde.
6 Dimono minhana mia liyobolo: mu kuulu ya Ndaa Yimbwe, Bangooyi itwaari na
Bayuudayo, sa bayaka mukobo mosi, wu Nziaambi asweehele mu baata ba nde. Bo bali
binama bia nyutu mosi, na bo ka sa bayaka lilasina limosi li Nziaambi asa mu Yiisu Kristo.
7 Mundaa libweeye na bungori ba Nziaambi ahi me, me ka musiali a Ndaa Yimbwe, mu
lituu la nde.
8 Me ndi muutu wa tsieelele nha kati a bangaa imiini boosi. Ka Nziaambi maaha me
bweese, mu uyaabisa kwaa babali kwaa Bangooyi, bunene ba busini ba Kristo babuhele
uwa.
9 Nde maasa ti me yalisa kwaa baata boosi, buni Nziaambi ali mu ukuusu minhana mia
nde mia liyobolo lasweeme. Nde wuli Muyilii a bioosi, nde asweeyi minhana mii umata
bele pe.
10 Ni mu buu, mu taanga di, mundaa a libuundu, bipfumu na tuu dia mayula, ba-
maayaaba bunene ba buyeri ba Nziaambi ba mupili na mupili.
11 Maa moosi mali mu uyene tsitsi na minhana mia Nziaambi mia bilimi na bilimi, mi
nde ayiluu mu Pfumu a bisi Yiisu Kristo.
12 Mu itwaari mu Kristo na mu imiini kia bisi mu nde, bisi dili na bunyanga ba uyamonuu
nha kulu a Nziaambi mu ilimbisi kioosi.
13 Ni mu buu, me niloombo kwaa beni mu uhele udee, mundaa a mapasi ma me ndi mu
umono mu beni. Mo mali mundaa uha beni ikuku kia buzitu ba Nziaambi.

✡ **2:17** Yes 57.19

Litoono la Kristo

14 Ni mu buu, me ndi mu utsukunu nha kulu a Taata wu Nziaambi.
15 Kwaa nde, wamata bisieende bioosi mu mayula na nha tsini a toto.
16 Me ndi mu uloombo kwaa nde, weti buli busini ba buzitu ba nde, ahamisa miwuumu
mia beni mu litu la Muheebili a nde.
17 Nyaala Kristo adiaala mu mitimi mia beni mu imiini. Me ndi mu uloombo kwaa beni
ti beni dimene miaanzi na diyiluu ukangama mutso litoono la nde.
18 Tumake beni sa dibaa mifuri mia uyaaba, mu itwaari na boosi bangira, buni litoono
la Kristo lili lilinene na lilila, na buni lo lili na mutele na musundu.
19 Mu ngwanya, beni sa diyaaba litoono la Kristo, la vulu nziaabili yoosi, paa ti beni diba
baluulu mu idiingi kwaa Nziaambi.
20 Kwaa Nziaambi wuli na lituu la uyiluu biavulu bioosi bi bisi dili mu uloombo, so bi bisi
dili mu utsimi, mu lituu lili mu usala mu bisi,
21 nyaala buzitu buba kwaa Nziaambi, mu libuundu na mu Yiisu Kristo mu taanga dioosi,
na mu taanga didihele uwa! Ameni.

4

Itwaari kia libuundu ili mu Kristo

1 Me wuli kori mundaa ti, me ndi mu usalila Pfumu, me ndi mu uloombo kwaa beni, mu
mukonono woosi. Beni ba Nziaambi ata mbili, didiaata weti bwafwaana na mbili yibata
beni.
2 Dibaabaanganga, baata babakuluu, babali na buleembi na kamini a mutimi. Dikama
mitimi bana mu bana mutso litoono.
3 Disa mifuri mu ukebe itwaari ki Muheebili wa Ngira ali mu uha, mu iyeenge kili mu
uvuutu beni bana mu bana.
4 Uli na nyutu ndila mosi, na Muheebili ndila mosi. Bumosi ka, uli na ilimbisi ndila imosi
ki Nziaambi ata beni mbili.
5 Uli na Pfumu ndila mosi, imiini ndila imosi, na libootuu ka ndila limosi.
6 Uli na Nziaambi ndila mosi, ni Taayi a baata boosi. Nde wuli mu utumu nha yulu a
boosi, wuli mu usala mu boosi na wuli mu udiaala mu boosi.
7 Pasi muutu mu bisi ayaka bungori ba nde, ni bungori ba Kristo aha kwaa pasi muutu
ikuku kia nde.
8 Ni mu buu, ma Basonuu ma Ngira mali mu uleele:
«Bu ahaati ku yula,
nde abiti makori,
na ahi bungori kwaa baata[✡].»
9 Ka mbiindila nde «ahaati ku yula» ma? Yo yatoono uleete ti, tswamini a nde uhaata, nde
akwisutuu ka ku tsini a toto[*].
10 Muutu wasutii ku tsini a toto, ni nde ka wahaati ku kati a mayula, paa nde aluusu biloo
bioosi.
11 Ni nde aha bungori ba mutindi na mutindi kwaa baata: Nde asi baba mosi batumu,
baba mosi mibili, baba mosi bayaabisi ba Ndaa Yimbwe, bakebi na, miyiisi.
12 Ni mu buu, nde ayilimi baata ba ngiri mu usa isala kia bo, paa ba hamisa nyutu a Kristo.
13 Mu mutindi wuu, bisi boosi sa diba bakangama mu imiini, na mu nziaabili a Mwaana
a Nziaambi. Nha tsieelele bisi sa diba baata bamaakulu, na idiingi kia bisi sa yiluulu mu
iteesi kiakuu kia Kristo.
14 Tumake, bisi a dibwaba pe bangebe, ba baata bali mu ubiti mu mupepe mu mandoongi
ma bo, na mu nziisili a bo ya pia yili mu ubwiisi mu mieete.
15 Ka, bu dili mu uyaabisa ngwanya mu litoono, bisi sa dikulu mu bioosi, mu Kristo wuli
mutswe.
16 Ni mundaa nde, binama bioosi bia nyutu bili mu uvuutunu mu mikangi mu utuungu
nyutu. Ni mu buu, mbiiti pasi inama ili mu usala weti bwafwaana, nyutu yoosi yili mu
ukulu na yili mu utuungumu mu litoono.

Idiingi ki inyatii mu Kristo

17 Mono ndaa yi me nileele kwaa beni, na me tooni unyeme yo mu kuumbu a Pfumu: a
dibwadiaata pe weti bangooyi. Mayele ma bo mali mu ubiti bo ku mandaa mahele na tsala.
18 Matsimi ma bo mali mu ufuu bo kutso pimisi. Bo a bali na ikuku so hoolo pe, mu
moonyi wu Nziaambi ali mu uha. Mundaa ti, bo bali kutso bundimbi, na bali mu ubisi
uyuu.

✡ **4:8** Mkg 68.19 * **4:9** *ku tsini a toto* so a buu pe: tsi ya babakwa.

19 Bo a bali mubwa mono tsionyi pe, mu usalila manyutu ma bo mu idiingi kia butsa-
butsa, mu mandaa ma tsioongili, na manzala ma usalila linyungu na ipuupu.
20 Maa a mali pe mandaa ma beni diayii mu Kristo.
21 Ngwanya, mbiiti ni nde beni diayuyi, na badiyiisi, mu ngwanya yili mu Yiisu,
22 beni bangaa Kristo, dinyaala ndiaatili a beni yikulu, mundaa ti manzala ma yo ma pia
mali mu ubiti ku pfuuyili.
23 Nyaala beni dikituu baata babanyatii mu Muheebili wuli mu usala mu mayele ma
beni.
24 Dilwaata imuutu ki inyatii, ki Nziaambi ayiluu mu ifwaani kia nde. Kio ili mu uyabina
mu idiingi kili weti buli litoono la nde, na kiafwaana na bungiri ba nde bali mu ubutu
ngwanya.
25 Ni mu buu, dinyaala pia! Nyaala pasi muutu ata ngwanya kwaa mbaayi a nde, mundaa
ti bisi boosi dili binama bia nyutu mosi.
26 So beni dikoli kesi, a disa masumu pe. Kesi a beni ya fwaana uwa tswaamini a nyanga
yi diaama.
27 A diha pe Saatina pwaasi ya utumu beni.
28 Nyaala muutu wakiyibi anyaala ubwayibi. Nyaala asala, mu mutimu wumubwe mu
mioo mia nde makulu, paa abaa bi nde utuu ubaasila babali na manzala.
29 A dipalisa ndaa so mosi yimbi mu minywa mia beni pe. Ka dileele ndila mandaa
mamabwe, ma mubaasila bambaayi paa bo bakulu mu imiini. Ni mubuu, mo sa mayiluu
bubwe kwaa babali mu uyuu beni.
30 A dinyoongoso Muheebili wa Ngira wa Nziaambi pe. Muheebili wuu ni iliimbi kia nde
makulu, kili mu umweese ti iluumbu ikaayira, ki Nziaambi akaakuulu beni mu bubi.
31 Dibingi matsimi ma fuukiri, na kesi, na di nyaala miloo, na bituyi. Di nyaala biyiluu
bibibi.
32 Diba baata bababwe, na diluulu mu litoono bana mu bana. Disa kolo-kolo kwaa ba
mbayi ba beni, weti bu Nziaambi asi bisi kolo-kolo mu Kristo.

5

Didiaata mutso liyalila

1 Diba bifwaani bia Nziaambi. Wet baana balitoono.
2 Dinyaala ndiaatili a beni yiba ya litoono, weti bu Kristo atooni bisa-beni, na ayeelili
moonyi a nde mu bisi, mu litoono la nde mu bisi. Nde ayeelili idiingi kia nde mu bisi, weti
bungori ba tsulu yimbwe na ba Nziaambi atoono.
3 Beni dili baana ba Nziaambi, ni mu buu, ipuupu, mandaa ma mviindi, nzala ya ubaa
bioosi, a bwafwaana pe so hoolo ti batsuu mu bio nha kati a beni. Mandaa maa, a
mafwaana pe kwaa baata bangira.
4 A bwafwaana pe ka ti, beni ditsuu mandaa ma tsionyi, ma buu a buu, so ma mviindi.
Ka divutulu ndila matoondo kwaa Nziaambi.
5 Ni mubuu, diyiluu uyaaba ndaa yi: muutu pe so mosi wuli mu usa ipuupu, wasumuu,
so a buu pe wuli na nzala ya ubaa bioosi, pili mosi wu ukuundu biteyi, wukaatolo mukobo
a ipfumu kia Kristo na Nziaambi.
6 Dikele muutu so mosi, a adiimbisi beni pe mu mandaa mahele a ndutu. Ka mundaa
mandaa ma pili yi, kesi a Nziaambi ili mu ubwiilili nha yula babali mu utemenene nde.
7 A diyiluu ndaa so mosi pe itwaari na bo.
8 Tsiomi beni diali kutso pimisi, ka mu taanga di, mu itwaari kia beni na Pfumu, beni ka
mutso liyalila. Ni mubuu, didiaata weti baana bali kutso liyalila.
9 Mu ndaa ti, mbutu dia liyalila ni: mandaa moosi mamabwe, masuungunu na ma
ngwanya.
10 Dikengese mandaa matoono Pfumu.
11 A diba itwaari mu buyiluu bia pimisi pe, mamuhele ubutu mbutu. Ka ditungululu mo.
12 Ni mubuu, yili ndaa ya tsionyi, mu utsuu mu mandaa ma baata babamosi bali mu usa
mu tsweeyi.
13 Ka mandaa moosi ma bamaatungululu, bamaasuusu mo nha liyalila, paa baata boosi
bamono.
14 Mundaa ti, mandaa moosi ma bamaasuusu nha liyalila, mamaakituu liyalila. Ni
mubuu, baleeli ti:
«Siimbuu, we wuli mu ula tolo,
siimbuu mu babakwa,
na Kristo sa ayalisa we.»

15 Ni mubuu, disa mayele mu ndiaatili a beni. A didiaata pe weti biwulu, ka didiaata weti biyeri.
16 Ka disalila makuulu moosi mamabwe, mamumonuu nha kulu a beni. Ka biluumbu bili bibibi.
17 Ni mubuu, a diba binzinzi pe, ka disa mifuri mu uyaaba ma Pfumu ali mu ukebe kwaa beni.
18 A dikolo mala pe. Mo mali mu utsidi beni mu na idiingi kia butsa-butsa. Ka diluulu mu Muheebili wa Ngira.
19 Dihamisina bana mu bana, mu mikuunga, mu biyimbi na mu mikuunga mia mbilili mili mu umata kwaa Muheebili. Diyimbi mikuunga mia mbilili, mu ukiinzi Pfumu mu mitimi mia beni mioosi.
20 Divutulu matoondo kwaa Taata wu Nziaambi, mu taanga dioosi na mu bioosi, mu kuumbu a Pfumu a bisi Yiisu Kristo.

Itwaari kia bakari na balumi

21 Dikuluu bana mu bana, mu ndaa likiinzi li beni dili na lo mu Kristo.
22 Beni bakari, dikuluu nha kulu a balumi ba beni, weti bu beni dili diakuluu nha kulu a Pfumu.
23 Mundaa ti, mulumi ni mutswe a mukari a nde, weti bu Kristo ali mutswe a libuundu la nde. Kristo li Muyobili a libuundu, lili nyutu a nde.
24 Weti bu libuundu lili lakuluu nha kulu a Kristo, bumosi ka, bakari bafwaana ukuluu mu mioosi nha kulu a balumi ba bo.
25 Balumi, ditoono bakari ba beni, weti bu Kristo atooni libuundu, na ayeelili nyutu a nde mundaa lo.
26 Mu yii, nde atooni ti libuudu loosi liba la Nziaambi, nha mbisi a utsieemese lo mu maamba na mu mandaa ma nde.
27 Nde atooni umweese kwaa nde-makulu, libuundu mu buzitu boosi, la ngiri, la hele a keri, la hele na ipii, la hele a mviindi, la hele na mikata, so la tsieeme na lakuu.
28 Ni mu buu, balumi bafwaana utoono bakari ba bo, weti bu batoono manyutu ma bo makulu. Watoono mukari a nde, atoono nyutu a nde.
29 Mundaa ti, muutu pe so mosi wu ubaabele nyutu a nde makulu. Ka, nde li mu ubuungulu yo, na li mu utsatsa yo. Ni buu Kristo ali mu usa mu libuundu,
30 lili nyutu a nde, yi bisi dili binama.
31 Weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira: «Ni mu buu, baala sa asiisi taayi na nguu nde mu uyaba na mukari a nde. Na bo baboolo sa baba muutu mosi✡.»
32 Tsweeyi yinene yili yasweeme kutso mandaa maa. Me tooni uleele ti, ndaa yii yatala Kristo na libuundu.
33 Ka mii miatala ka beni, bwafwaana ti pasi mulumi atoono mukari a nde weti nde makulu, na pasi mukari akiinzi mulumi a nde.

6

Itwaari kia baana na bibuti ba bo

1 Beni baana! Mundaa ti beni dili itwaari na Pfumu, ditumumu kwaa bataayi na banguu ba beni, mundaa ti yii yili ndaa yasuungunu.
2 «Kiinzi taayi a we na nguu a we.» Wuunawu ni mukele watsiomi wuli na lilasina li:
3 yiluu buu, «paa we ba na kinya, na idiingi ki ila nha tsini a toto✡.»
4 Na, beni bataayi, a dikoloso baana ba beni makesi pe. Ka dikulusu bo mu mandoongi, na mu nziisili yi Pfumu ali mu uha kwaa beni.

Itwaari kia mabooyi na bapfumu

5 Beni mabooyi, ditumumu kwaa bapfumu ba beni weti buli imuutu nha tsini a toto nha, mu buleembi, likiinzi, mu mutimi wa ngwanya, weti ti beni dili mu usalila Kristo.
6 A ditumumu bo pe, mu uha bo kinyi, ka mu mutimi mosi, ditumumu bo mu ukuusu litoono la Nziaambi, weti mabooyi ma Kristo Pfumu.
7 Disalila bo mu litoono loosi, weti ti beni Pfumu nde makulu dili mu usalila, ka a baata pe.
8 Beni diayaaba ti, pasi muutu, so nde beeri booyi so a buu pe muutu wabunyanga, na so nde yilii mandaa mamabwe, nde sa aholo musieende a nde kwaa Pfumu.
9 Beni bapfumu, diyiluu ka bumosi kwaa mabooyi ma beni. A dikwaamisa bo pe, diyaaba ti beni na mabooyi ma beni, dili na Pfumu mosi wuli mu mayulu wahele na ipengenge.

Bidwaanini bi Nziaambi ali mu uha

✡ **5:31** Mba 2.24 ✡ **6:3** Pal 20.12; Ndi 5.16

10 Nha tsieelele, diholo mifuri mia beni mu itwaari kia beni na Pfumu, na mu lituu la nde
lili mu umonuu mu mifuri mialaa.
11 Dilwaata bidwaanini bioosi bia Nziaambi, paa beni diba babakuu mu utemene nha
kulu a mieete mia Saatina.
12 Bisi a dili mu udwaana pe mu musunyi na makili. Ka bisi dili mu udwaana na tuu dia
muheebili mimibi, na bipfumu, na bioosi bili na litu mitini mia tsi yi ya pimisi, na miheebili
mimibi, mili nha kati a yulu na tsi.
13 Ni mu buu, mu taanga di, diholo bidwaanini bioosi bia Nziaambi. Bu iluumbu ki
ibi ikaayira, beni sa diba na mifuri mia uba mu mutele. Nha mbisi a udwaana natee ku
manini, beni sa dibwahama mu uba mu mutele.
14 Ni mu buu, diba baba yilimi. Dilwaata ngwanya weti kobo mu luungu ma beni.
Dilwaata libweeye weti ikutu kia itali kili mu uswee tulu mu midiingi.
15 Mu miili mia beni, dilwaata weti bikoori, nyooto yalaa mu uyiisi Ndaa Yimbwe ya
iyeenge.
16 Taanga dioosi, dibaaholonga imiini weti ikikili kia mayoo: kio sa ibaasila beni mu
udimisi mambaa moosi ma mayoo ma Wumubi.
17 Na diyaka liyobolo weti iburu kia midiingi, na mandaa ma Nziaambi weti mukasa wu
Muheebili wa Ngira ali mu uha.
18 Mu pasi taanga, mu makuundu ma beni moosi, na mu ndoombili a beni, dikuundu mu
Muheebili. Mundaa yii, diba likanda mu mukonono. Dikuundu mu baana ba Nziaambi
boosi.
19 Dikuundu ka mu me, paa Nziaambi aha me mandaa mafwaana nha me ndi mu utsuu.
Dikuundu ka mu me, paa me yaabisa mu ibaala, matsweeyi ma liyobolo ma Ndaa Yimbwe.
20 So buli ti me ndi ku tso misiingi mia bitali (ku tso perese), me ndi tumu ubatsinduu mu
ndaa Ndaa Yimbwe Ni mu buu, dikuundanga mu me; paa me yaabisa mi ilimbisi matsweyi
maa moosi mu bunyanga boosi, weti bu me nafwaana uyaambisa mo.

Mabwee ma tsieelele

21 Tisikusi, mwaana a nguu a bisi walitoono, wuli mosi mu bakuutu bakangama mu isala
kia Pfumu, sa aha beni mamvuungu ma me, paa beni diyaaba buni me ka.
22 Me ndi mu utsinduu beni nde, paa nde ayaabisa beni manzala ma bisi, na paa nde
ahamisa beni.
23 Nyaala Nziaambi Taayi na Pfumu a bisi Yiisu Kristo, baha kwaa baana ba nguu boosi,
iyeenge, litoono na imiini.
24 Nyaala bweese ba Nziaambi liba na baata boosi, babatoono Pfumu a bisi Yiisu Kristo
mu litoono lilihele uwa.

Mukaanda kwaa basi Filipi
Basi Filipi
Kotili a mukaanda

Pawuli abali libuundu la ku Filipi, mu taanga dia midieenge mia nde mia isala kia Nziaambi, mia mbala ya dioolo. Libuundu li, lili libuundu la tsiomi li Pawuli abali mu matsi ma Putu. Ngaanda a Filipi yili ku taanda a tsi ya kuumbu Eleene ku peembi ya Esete, mu itinini kia Masedwane.

Mukaanda a Pawuli kwaa libuundu la Filipi, li mu umweese itwaari kia mifuri kili nha kati tumu Pawuli na libuundu. Pawuli li na matsimi ma ubwahamisa lo. Nde li mutso perese ku ngaanda a Looma. Nde li mu umono pasi bu ali utu pe usala na ubasila basi Filipi. Nde tooni uyaabisa bo mandaa ma litoono la nde mu bo. Nde li mu uleele kwaa bo ka ti, nde li na ngebe. Mundaa ti, baata bakimi bali mu uyaabisa bo Ndaa Yimbwe, mu matsimi mamabi paa badiimbisi bo (1.15-17; 2.21; 3.2,18). Pawuli li na ilimbisi kia utsinduu bambaayi ba nde ba isala kia Nziaambi ku Filipi, paa bahamisa libuundu na baholo mamvuungu ma bo (2.19-30). Basi Filipi, ali batsinduu bimbwangi kwaa Pawuli (4.10-20). Ni mu buu, mu mukaanda wu, Pawuli li mu uvutulu bo matoondo, li mu uha bo mandongi na li mu uhamisa bo mu imiini kia bo.

Pawuli li mu usuusu nha kulu a misi mia basi Filipi *moonyi na likwa la Pfumu Yiisu* (2.6-11). Yiisu asiisi bioosi bi nde ali na bio. Mu ndaa yii, Nziaambi abiaalisi nde nha yulu a bisii bioosi na nha yulu a baata boosi. Ni buu ka, Pawuli anyaali ndaanda yi Bayuudayo bakiha nde tsiomi (3.3-10). Mu taanga di, nde li mu usiingi umono pasi mundaa Yiisu Kristo. Nde li mu perese, ku nde amaayilimi mu uha idiingi kia nde. Ka nde li uhama mu usa ilimbisi ti, mbari nde sa asiimbuu mu babakwa. Tumu Pawuli li mu uloombo kwaa basi Filipi mu uduku ifwaani kia nde (3.17; 4.9).

Kutso ndukisini a mukaanda, Pawuli li mu utsuu mu kinya yi imiini ili mu uha. Nde li mu uhamisa basi Filipi mu uba *moonyi kutso imiini.* Imiini ki ili mu umonuu mu ndeeyili na mapasi, mu taanga di balibuundu bali bavuutunu itwaari na Pfumu Yiisu.

Mabwee

1 Me Pawuli na Timoteo, bali basiali ba Yiisu Kristo. Bisi disionii mukaanda wu kwaa
baata ba Nziaambi boosi mu itwaari kia bo mu Yiisu Kristo, babali ku ngaanda a Filipi,
kwaa bakuutu na bakebi ba libuundu.
2 Nyaala Nziaambi Taayi a bisi na Pfumu Yiisu Kristo baha beni bweese na iyeenge!

Pawuli li mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi mu ndaa bangaa Kristo ba ku Filipi

3 Me ndi mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi, mu pasi taanga di me ndi mu utsimi mu
beni!
4 Mu pasi taanga di me ndi mu ukuundu Nziaambi mu beni boosi, me ndi mu ukuundu
mu kinya.
5 Mundaa ti, beni diabaasili me mu uyaabisa Ndaa Yimbwe, umata iluumbu kia tsiomi,
natee lolo.
6 Me ndi na ilimbisi mu ndaa yi: Nziaambi wabaanduu isala ki ibwe kiinaki nha kati a
beni, sa adukusu kio natee ku manini a kio, mu iluumbu ki Yiisu Kristo akaayiri avutuu.
7 Bwafwaana kwaa me ti me ba na matsimi ma buu mu beni boosi. Mungwanya, me
natoono beni mu mutimi a me, mundaa ti beni boosi dili na ikuku mu mbweese ba
Nziaambi a yiri kwa me. Mu yii beni dia basili me a mu ndili a taanga di me na li na
bunyanga mu udwanina Ndaa Yimbwe na mu uyaabisa yo kwaa baata so mu taanga di
me ndi mu perese.
8 Ngwanya, Nziaambi li mbaangi a me: me ndi na nzala yalaa mu umono beni boosi.
Mundaa ti, me natoono beni mu buleembi ba Yiisu Kristo.
9 Me ndi mu uloombo kwaa Nziaambi mu likuundu la me ti litoono la beni libaapfu-
nanga, mu nziaabili na mbahala yakuu,
10 paa beni diyaaba usoolo miavulu tala. Ni buu, beni sa diba babatsieeme na babahele
na toono mu iluumbu kia nziriri a Kristo.
11 Na mu libaasila la Yiisu Kristo, idiingi kia beni sa yilulu mu butu dia libweeye la beni
mu ndaa likiinzi na mbilili a Nziaambi.

Ndaa Yimbwe yili mu utsaamuu

12 Baana banguu, me natoono ti beni diyaaba ndaa yi: mandaa mayirili me, mabaasila
Ndaa Yimbwe mu uyene makukulu.

13 Ni mu buu ti, masodaare moosi mali mu ukebe nzo a mutumi, na mu mapeembi
makimi, bayaaba ti me ndi mu perese mu ndaa isala kia Kristo.
14 Baana ba nguu babalayi, bu bayuyi ti me ndi mu perese, babayi ilimbisi kialaa mu
Pfumu, na basi mifuri mu uyiisi Mandaa ma Nziaambi, kwahele a boomo.
15 Ngwanya, baata babamosi nha kati a bo bali mu uyaabisa Kristo mu muheebili
wa musoyi na muheebili wa makaama. Ka bakimi bali mu uyaabisa nde mu matsimi
mamabwe.
16 Babamosi bali mu uyiisi mu mutimi wu mubwe, bo bali mu uyiluu buu mu litoono.
Mu ndaa ti, bo bayaaba ti ni mu ukala Ndaa Yimbwe me ndi nha.
17 Baba mosi bali mu uyiisi Kristo mu muheebili wa musoyi, ka mu matsimi a ma li
matsieeme pe. Bo bali mu utsimi ti, bo bali mu ubweese mapasi mu idiingi kia, mu taanga
di me ndi mu perese.
18 Ka yii a yili ndaa pe! So matsimi ma bo mali ma ngwanya, so a buu pe mapia, ndaa
yavulu tala yili ti bo bali mu uyiisi Kristo. Na mu yii, me ndi na kinya! Me sa baabaanganga
na kinya.
19 Mundaa ti, me nayaaba ti mandaa maa moosi, sa masa ti Nziaambi ayobolo me, mu
toono a makuundu ma beni na mu libaasila la Muheebili a Yiisu Kristo.
20 Ngwanya, me nasa ilimbisi kia mufuri ti, iloo so imosi pe ikaakoonoso me mu uleele
mioosi mi me ndi na mio. Me li mu ukebe mu taanga di weti mu taanga dioosi, Kristo
wukaamweese bunene ba nde mu nyutu a me, so me ndi moonyi, so me kwiiri.
21 Mundaa ti, mu me, moonyi ni Kristo, na likwa ni ndaanda.
22 Ka so me nituu ubwa ba moonyi mu musunyi mu ubwa sa isala kia ndutu, me a
nayaaba pe, ima me nafwaana usoolo.
23 Me ndi nha kati a matsimi moolo. Tsimi ya tsiomi ni yili ti, me ndi na nzala usiisi idiingi
ki, mu uba na Kristo, yii ni tsimi yavulu bubwe.
24 Ka ya bwa vulu ndutu, ti me hama mu uba moonyi mu musunyi nha tsini a toto nha
mu ndaa a beni.
25 Weti bu me ndi na imiini mu ndaa yi, me nayaaba ti me sa hama mu uba moonyi na
beni boosi, mu ubaasila beni mu uyene makukulu na uba na kinya mu imiini.
26 Ni mubuu, bu me kaabwayiri kwaa beni, beni sa dibwayiluu uba na liwaa mu itwaari
kia beni na Yiisu Kristo.

Uduku ifwaani kia Kristo

27 Ka diba na ndiaatili yafwaana na Ndaa Yimbwe ya Kristo. Diyiluu buu paa ti, so me
yimono beni, na so me hele uyamono beni, nyaala me yuu ti beni dili mu uyiluu uba itwaari
mu muheebili mosi. Na ti beni dili mu udwaana itwaari mu mutimi mosi mundaa imiini
mu Ndaa Yimbwe.
28 A dinyaala pe ti mitaata mia beni miha beni boomo. Yii sa yiba kwaa bo, iliimbi kia
pfuuyili a bo. Kwaa beni, kio ili iliimbi kia liyobolo, na kio ili mu umata kwaa Nziaambi.
29 Mundaa ti, beni dimaabaa bweese ba usalila Kristo. A mu ndila usuusu imiini kia beni
mu nde pe, ka na mu ubwamono pasi mu nde.
30 Mu taanga di, beni dili mu udwaana mudiingi mosi na wu beni diamoni me mu
udwaana tsiomi. Na me keni mu udwaana nde, weti bu beni diayaaba.

2

Ukuluu na bunene ba Kristo

1 So itwaari kia beni na Kristo ili mu uha beni mifuri, so litoono la nde lili mu uhamisa
beni, na so beni dili itwaari na nde mu Muheebili, so beni dili na buleembi na ngebe bana
mu bana,
2 mu yii, diluusu me mu kinyi bu beni diba itwaari, mu litoono limosi, mutimi mosi na
tsimi mosi.
3 A diyiluu ndaa so mosi pe mu matsimi ma musoyi pe, so mu nzala ya umonuu, ka
dikuluu nha kulu a bambaayi, na diholo bo weti baata bavulu beni ndutu.
4 Muutu so mosi pe wu usaa ukuusu manzala ma nde makulu, ka nyaala pasi muutu asaa
ukuusu manzala ma bambaayi.
5 Diba nha kati a beni, na matsimi mafwaana na baata bababwe bakangama mu Kristo
Yiisu.
6 Umata bele pee, nde ali weti Nziaambi mu bioosi,
ka nde a asiayi pe uba tsitsi na Nziaambi✡.
7 Ka, nde abisi bioosi bi nde ali na bio mu inde makulu,
mu uba weti musiali.

✡ **2:6** Mba 3.5

Nde aholi ifwaani kia muutu nha kati a baata.
Na baata bamuyaabi weti muutu.
8 Nde akulii mu inde makulu,
na nde atumimi natee ku likwa,
likwa la nha muti wa kuruwa.
9 Ni mu buu, Nziaambi anaangili nde nha mbuu yavulu unaanguu.
Nde wamuhi kuumbu yili nha yulu a makuumbu moosi.
10 Nziaambi atooni ti mu kuumbu a Yiisu,
batumu boosi na miheebili mioosi mu mayulu,
baata boosi nha tsini a toto,
na babakwa boosi ku tsini a tsieengi batsukunu[✡].
11 Na ndimi boosi diyaabisa ti:
«Pfumu, ni Yiisu Kristo mu ndaa buzitu ba Nziaambi Taayi.»

Dingeyine weti liyalila nha tsi

12 Banduu ba me ba litoono, beni diakitumumu kwaa Nziaambi, mu taanga dioosi nha me nali nha kati a beni. Ninha, mu taanga di, diyiluu uhama mu uyiluu buu, bu me ndi nde pe nha kati a beni! Disala mu liyobolo la beni kutso ukuluu na likiinzi.
13 Mundaa ti, Nziaambi li mu usala nha kati a beni. Na nde li mu uha beni litoono na mifuri mia iyiluu mandaa weti buli minhana mia nde.
14 Diyiluu mandaa moosi kwahele a minhunhunyu so ubisi,
15 paa ti, beni diba baata bahele na toono na babatsieeme. Beni sa diba baana ba Nziaambi bahele na ipii, nha kati a baata ba tsi yi, babali bangaa biyiluu bibibi na muheebili wa ndiimbisi. Beni diafwaana ungeyine nha kati a bo weti liyalila lili mu ungeyine kutso pimisi.
16 Dihama mu ubiti ndaa ya moonyi kwaa bo. Ni mu buu, me sa ba na liwaa mu beni mu iluumbu kia nziriri a Kristo. Beni sa diba iliimbi ki imweese ti, me a nasala pe so umono pasi mu ibuu.
17 Imiini kia beni mu Nziaambi na isala kia beni, bili weti bungori babaha kwaa nde. Ka mbiiti bo badusu me, makili ma me sa mavuutunu na bungori baa, na me sa ba na kinyi yalaa. Na kinyi yili mu me, me natoono ti beni ka diba na yo.
18 Bumosi ka, diba na kinya, na diyaanga na me!

Isala kia Timoteo na Epafodite

19 Mu ilimbisi kia me mu Pfumu Yiisu, mu mwaana taanga hoolo, paa me tsinduu Timoteo kwaa beni. Paa mu mamvuungu ma me niyuu mu beni, mahamisa me.
20 Me a ndi na muutu mukimi pe, wu dili mu ukabisina matsimi na uba na tsoongo ya ngwanya mu beni.
21 Bana boosi bali na tsoongo ndila mu mandaa ma bo makulu, ka a mu toono a Yiisu Kristo pe.
22 Beni bame diayaaba buni Timoteo amweesi biliimbi bia unambita kwa nde mu me. Nde li anambita mu me, weti mwaana na taayi a nde. Nde asala na me kutso mapasi mu uyaabisa Ndaa Yimbwe.
23 Me ndi na ilimbisi kia utsinduu beni nde, nha na nha me kaayaaba bu ndaa a me yisuku.
24 Na me nayiluu usa imiini mu Pfumu ti, mwaana taanga hoolo dimaasala, na me sa yamono beni me makulu.
25 Me na tsimi ti bubwe mu uvutulu beni mwaana nguu a bisabeni Epafodite, mbaayi a me wa isala mu Kristo na wa mindiingi, ndewu beni diatsindii me mu ubere me libaasila li me nali na nzala lo.
26 Nde na nzala yalaa ya ubwamono beni boosi. Matsimi ma nde mali mutele-mutele, mundaa ti beni diayuyi mvuungu a ubeele kwa nde.
27 Ngwanya, nde ali na ubeele na nde akeni ukwa. Ka Nziaambi a kwiilili nde ngebe. A ndila nde pe Nziaambi akwiilili ngebe, ka na me ka, paa me nyaala umono ngebe dialaa.
28 Ni mu buu, me ni tsinduu beni nde mawasa-mawasa, paa beni diba mu kinya bu beni dikaabwamono nde. Na paa ngebe dia me ka, diba didikee.
29 Ni mu buu, diyaka nde mu kinyi yalaa, weti mwaana nguu mu Pfumu. Beni diafwaana uba na likiinzi mu baata boosi babali weti nde.
30 Mundaa ti, nde akeni ukwa mu isala kia Kristo. Nde asi idiingi kia nde mu pasi, mu ndaa uha me libaasila li beni bame diakooni uha kwaa me.

✡ **2:10** Yes 45.23

3

Libweeye la ngwanya nha misi mia Nziaambi

1 Mu taanga di baana ba nguu ba me, diba na kinya mu uba itwaari mu Pfumu. Me a
nikoono pe mu ubwaleele beni mi me namaakwasonuu, na kwaa beni yii yavulu bubwe.
2 Disa mayele mu baata babali mu uyiluu mandaa mamabi, bambwa baa, kaba la babali
na ipfu kia ukese bubaala!
3 Ka bunu, ni bisi dili babakese ba ngwanya. Mu ndaa ti, bisi dili mu ukuundu Nziaambi
mu muheebili a nde, bisi dili mu usa liwaa la bisi mu Yiisu Kristo. Na bisi a dili mu usuusu
pe ilimbisi kia bisi mu mandaa ma imuutu.
4 Ka bunu, me ka aba utuu usuusu ilimbisi kia me mu mandaa ma imuutu. Me aba ni
muutu wavulu uba na buungu mu utsuu mu mandaa maa nha kulu a bana boosi.
5 Bakese me mu iluumbu kia pwoombo nha mbisi a mbutili a me. Me ndi musi Iseraeli
mu mbutili, mu ifuumbu kia Beyamini. Me ndi mu Hebeleo, mwaana a Baebeleo. Mundaa
yatala tumimi a mikele mia Bayuudayo, me ali Mufarisi.
6 Me nali na nyooto yalaa ya utumumu mikele, ni mu buu, me nakibingisi libuundu la
Kristo. Mu yatala ndiaatili yafwaana na mikele, me ali aka muutu wahele na toono.
7 Ka, mandaa ma me nakimono ti ali na ndaanda, mu taanga di, mu toono a Kristo, me
ka mu umono mo mandaa ma buu a buu.
8 Me ndi mu umono mandaa moosi ti mahele a ndutu nha kulu a ndaa yi yavulu bunene
na mandaa moosi. Ndaa me yavulu bunene ni nziaabili a Yiisu Kristo Pfumu a me. Ni mu
nde me nasiisi bioosi bi nali na bio. Na me ndi mu umono mandaa maa moosi, weti biloo
bia ubumu ku buumbu, paa me ba wa Kristo,
9 na paa me yiluu uba itwaari na nde. Me a ndi na nzala ubwamonuu muutu wa libweeye
mundaa mikele pe. Ka mu imiini mu Kristo, me ndi wa libweeye. Na, mu ndaa Nziaambi,
me ndi wa libweeye mu imiini.
10 Ndaa yi me navulu utoono, ni mu uyaaba Kristo na lituu la tsimbilili a nde mu
babakwa, mu uba itwaari mu mapasi ma nde, na mu ufwaanina nde mu likwa la nde.
11 Na me ndi na ilimbisi ti, me ka sa siimbuu mu babakwa.

Udumu tiini mu ubaa musieende

12 Me a ndi mu uleele pe ti me na maakwabiingi, so a buu pe, ti me na maa tooso iteesi kia
muutu wa maakuu. Ka me ndi mu uhama mu udumu tiini paa me baa musieende, mundaa
ti Yiisu Kristo amaakwabaa me.
13 Ngori, baana banguu ba me, me a ndi na tsimi pe ti me namaakwabiingi. Ka me ndi
mu uyiluu ndaa ndila mosi: ni udiimbili mandaa mali ku mbisi a me, na me ndi mu uduku
mali nha kulu a me.
14 Ni mu buu, me ndi mu udumu tiini mu ubiingi, paa me baa musieende wu Nziaambi
ata bisi mbili mu uyaka ku yulu, mu Yiisu Kristo.
15 Bisi boosi badili babakuu mu muheebili, bisi diafwaana uba ma matsimi maa. Ka, so
beeri na matsimi makimi, Nziaambi sa ayalisa beni mu ndaa yii.
16 Ka, mu iteesi ki bisi dimaato, nyaala di diaata mukuulu ndila mosi.
17 Baana ba nguu, beni boosi diduku ndiaatili a me, na dikengese baata bali mu uduku
ifwaani ki beni dia mono mu bisi.
18 Me na ayaabisi beni yo bele pee, na me ni bwa yaabisa beni yo mu taanga di kutso ilili:
uli na baata bali mu udiaata weti mitaata mia kuruwa a Kristo.
19 Bo sa bamana mu pfuuyili, mu ndaa ti nziaambi a bo ni mioonyo mia bo. Bo bali mu
uholo buzitu mu mandaa ma bo ma tsionyi. Na matsimi ma bo moosi mali mu mandaa ma
tsi yi.
20 Ka bisi, tsi a bisi ku yula yili, ku umata Muyobili a bisi, Pfumu Yiisu Kristo, wu bisi dili
mu ukebe.
21 Nde sa akitisi nyutu a bisi yadee, mu ufwaanisa yo na nyutu a nde ya buzitu, mu ndaa
litu lili mu uha nde muswa wa usuusu biloo bioosi ku tsini a litumu la nde.

4

1 Baana ba nguu ba me ba litoono, me ndi na nzala yalaa ya ubwamono beni! Beni ni
kinyi a me na iburu kia me kia ipfumu! Ni mu buu, banduu ba me ba litoono, dihama mu
uba itwaari na Pfumu.

Tumini

2 Kolokolo a we Evodia, na Sitikia, me ndoombi kwaa beni mu uba na matsimi ma mosi
nha kati a beni weti bwafwaana kwaa baata bakangama mu Pfumu.

3 Na we ka, mbaayi a me wa isala wa ngwanya, me ni loombo kwaa we mu ubaasila bo.
Bo badwaana itwaari na me, mundaa uyaabisa Ndaa Yimbwe, na Kelema na ba mbaayi ba
me boosi baba mosi ba isala, bali na makuumbu ma bo mu mukaanda a moonyi.
4 Diyaanga wa beni mu taanga dioosi mu uba itwaari na Pfumu. Me nibwaleele beni:
diyaanga wa beni!
5 Nyaala duuyili ba beni bayabina kwaa boosi. Idii pe Pfumu mu uyira ali.
6 A dinyoongo mu ndaa so mosi pe! Ka mu taanga dioosi, diloombo kwaa Nziaambi
mu likuundu, mandaa ma beni dili na nzala mo. Na diyiluu buu mu mutimi wa uvutulu
matoondo.
7 Na iyeenge kia Nziaambi kialutu mayele moosi, sa ikebe mitimi na matsimi ma beni
itwaari na Yiisu Kristo.
8 Mu umana, baana banguu ba me, disuusu matsimi ma beni mu mandaa moosi
mamabwe na mafwaana uholo mbilili: mu mandaa moosi ma ngwanya na mafwaana
uholo likiinzi, mu mandaa moosi ma libweeye na matsieeme, moosi mafwaana ubili na
utoono.
9 Disalila mandaa ma beni diayii na diayaki kwaa me, mandaa ma beni diayuyi me mu
uleele, na ma beni diamoni me mu uyiluu. Na Nziaambi a iyeenge sa aba na beni.

Pawuli li mu uvutulu matoondo kwaa basi Filipi mu bungori ba bo

10 Me namoni kinya yalaa mu Pfumu, mundaa ti beni di maa mweese litoono la beni mu
me. Me aa ndi mu uleele pe ti beni a dia ba mu utsimi me pe, ka beni a diabayi pe taanga
mu umweese me lo.
11 A mundaa pe ti me ndi na manzala, ninha me ndi mu utsuu buu. Mu ngwanya, me
nayii mu uba na kinya mu biloo bi me ndi na bio.
12 Me nayaaba uba mutso buwele na mutso busini ka. Me nayii uba na kinyi mu mambuu
moosi na mu mataanga moosi: so nayuutu na so naba na nzala, so naba mutso busini so a
buu pe mutso manzala.
13 Me utuu uyiluu mandaa moosi mu ndaa Kristo wuli mu uha me mifuri.
14 Ka, beni di maayiluu bubwe, mu uba itwaari na me mu mapasi ma me.
15 Beni baata ba itinini kia Filipi, beni diayiluu uyaaba bubwe ti: mu taanga di beni
diayuyi Ndaa Yimbwe mbala ya tsiomi, taanga di me namata mu itinini kia Masedwane, a
wuli na libuundu so limosi pe likaabili me. Ndili a beni diakabi itwaari na me mapasi na
makinyi ma me.
16 Mu taanga di me nali mu ngaanda a Tesalonika, beni diatsindii me bi me nali na nzala
a bio, na a ndila mbala mosi pe beni diayilii buu.
17 A yili pe ti me ndi mu usaa uyaka bungori. Ka me na toono ti, beni dibaa ndutu yalaa
mu usala kia beni.
18 Ni mu buu, me maayaka biloo bioosi bi beni diatsinduu me. Biayiluu ukuu wa bio. Bu
Epafodite amaabee me bungori ba beni, me ka na bioosi biafwaana kwaa me. Bungori baa
bali weti bungori ba tsulu yimbwe, ba Nziaambi ali mu uyaka na ba nde atoono.
19 Nziaambi a me sa akuusu manzala ma beni moosi, weti buli bubwe ba busini ba nde,
mu buzitu ba Yiisu Kristo.
20 Nyaala Nziaambi Taayi a bisi, aholo buzitu mu taanga dioosi! Ameni.

Mabwee matsieelele

21 Dibii baata boosi ba ngiri, babali bakangama mu kuumbu na Yiisu Kristo. Baana ba
nguu babali na me baheeri ka beni mabwee.
22 Bangaa imiini boosi babali mu udiaala nha, na vulu-vulu babali mu usala mu nzo a
mutini, baheeri ka beni mabwee.
23 Nyaala bweese ba Pfumu Yiisu Kristo baba na Muheebili a beni boosi!

Mukaanda kwaa basi Kolosaayi
Kolosaayi
Kotili a mukaanda

Kolosaayi ali ngaanda ya mu itinini kia Asia ku peembi ya Wesete, ni itinini kibubaata lolo Turkia. Pawuli ali keni ayamono pe libuundu la mu ngaanda yii. Ni Epafara, mosi mu bambaayi ba Pawuli ba isala, abali libuundu la ku Kolosaayi lii (1.7; 4.12).

Pawuli ayuyi ti, baata bali mu ufutu balibuundu ba ku Kolosaayi. Bo bali mu uha nziisili yahele usuungunu na Ndaa Yimbwe ya Yiisu Kristo. Bo bali mu uleele kwaa basi Kolosaayi mu uduku bifu bia bakaa ba bo, na ukuundu tuu dili mu usala mu tsi yi. Pawuli ali utuu pe uyene ku midieenge mundaa ti, nde ali mu perese ku ngaanda a Looma. Ni mu buu, nde asonii mukaanda wu kwaa basi Kolosaayi.

Mukaanda a Pawuli kwaa basi Kolosaayi li mu ulaa ifwaana kia Kristo, pili mosi, wu Nziaambi asoolo na atsinduu mu uyobolo baata. Ku ngaanda a Kolosaayi, baata koo na boomo ba tuu dili mu utumu tsi yi. Ka bunu, *Kristo avulu lituu* na tuu dii. Mu likwa la nde nha kuruwa, nde amaasi mifuri mia tuu dii nha yulu a masumu ma baata. Nziaambi amaasi mifuri mia tuu dii bu nde abwiha moonyi kwaa Kristo, mwaana a nde. Kristo li ka mutswe a libuundu, lili weti nyutu mosi ya bangaa ngaa imiini. Nde li mukuutu a bangaa imiini, pili mosi, wuli mu ubiti bo mu idiingi ki inyatii na Nziaambi. Mu kuulu ya libootuu la bo, bangaa imiini bali mu uvuutunu mu likwa na mu idiingi kia Kristo. Bo ka baata ba banyatii.

Mu ibari kia tsiomi kia mukaanda wu (1.15—2.5), mukuungu mosi li mu uha buzitu kwaa *Kristo weti Pfumu a tsi na wa libuundu* (*1.15-20*). Tswaamina mukuungu wuu ubaanduu, uli na likuundu mu basi Kolosaayi (*1.3-14*). Nha mbisi a mukuungu wuu, Pawuli li mu ulibili moonyi mu mudiingi wu nde ali mu udwaana mu ndaa libuundu (*1.24—2.5*).

Tumake, Pawuli li mu uleele kwaa bangaa Kristo ba ku Kolosaayi mu usa mayele (*2.6-23*). Bo a bafwaana pe mu uyuu babali mu uha nziisili ya pia, ka bafwaana ukaanga imiini ki bo bayaki.

Nha tsieelele, Pawuli li mu uha mandoongi mu uba na *ndiaatili yinyatii* mutso libuundu, mutso likaanda na nha tso bula (*3.1—4.6*).

Pawuli li mu usukusu mukaanda wu mu mabwee matsieelele (*4.7-18*).

Mandaa ma Pawuli asonii kwaa basi Kolosaayi, mali mu utsuu kwaa bisi natee mu taanga di. Kristo li mu uyobolo baata kwaa tuu dia mutaata dioosi. Nde li mu ukuulu ka bo mu mandaa moosi mali mu ubee itaata na kabini nha kati a bo.

Mabwee

1 Me Pawuli, wuli tumu a Yiisu Kristo mu litoono la Nziaambi. Me ndi itwaari na mwaana nguu a me Timoteo.

2 Bisi dili mu usonuu mukaanda wu kwaa baana ba nguu mu imiini mu Kristo bali mu itinini kia Kolosayi, babali itwaari na bisi mu Kristo. Nyaala Taayi a bisi Nziaambi asieeme beni na aha beni bweese na iyeenge.

Likuundu la mvutili a matoondo kwaa Nziaambi

3 Bisi dili mu ubaavutulanga matoondo kwaa Nziaambi, Taayi a Pfumu a bisi Yiisu Kristo, mu taanga dioosi di bisi dili mu ubaakuundanga mu ndaa beni.

4 Mu ngwanya, bisi diayuyi mamvuungu ma imiini kia beni mu Yiisu Kristo, na ma litoono la beni mu boosi babali ba ngira.

5 Mu taanga di beni diayuyi Ndaa ya ngwanya mbala ya tsiomi, ni Ndaa Yimbwe, beni diayaabi bi Nziaambi asweeyili beni mu mayula. Imiini kia beni na litoono la beni biadiaalila mu ilimbisi kii.

6 Ndaa Yimbwe yili mu utsaamuu mu ma buu moosi mu tsi, na yo yili mu ubutu mbutu na mo mali mu ukulu, weti bu yo ya siiri nha kati a beni, umata mu iluumbu ki beni diayaabi bubweese ba Nziaambi, na beni diayaabi ti mo mali ma ngwanya.

7 Ni Epafara, mbaayi a bisi wa isala, ayi beni nziisili yii. Nde li mu usala mu ndaa beni weti musiali wa ahama mu isala kia Kristo.

8 Nde ayaabisi bisi buni litoono li Muheebili wa Ngira ali mu utsindi beni mu utonosono.

9 Ni mu buu, bisi a dili mu unyaala pe ukuundu mu beni, umata iluumbu ki bisi diayuyi mamvuungu ma beni. Bisi dili mu uloombo kwaa Nziaambi mu uha beni buyeri boosi na mayele ma Muheebili a nde, paa beni diyaaba mandaa ma nde atoono ti beni diyiluu.

10 Ni mu buu, beni sa dituu uba na ndiaatili yafwaana nha kulu a Pfumu, mu ubaay-
iluwanga mandaa ma nde atoono. Beni sa dibutu mbutu dimbwe dia mupili na mupili, na
beni sa dikulu mu nziaabili a Nziaambi.
11 Bisi dili mu uloombo kwaa nde mu uhamisa beni mu bioosi mu lituu la nde la buzitu,
paa beni dibaabaanganga taanga dioosi kutso kinya mu mukonono na kamini a mutimi.
12 Divutulu matoondo kwaa Nziaambi Taayi, mu kinya. Nde asi ti beni diba na lituu
la uholo ikuku kia mukobo wu nde asweehele kwaa baata ba nde, bali mu udiaata kutso
liyalila.
13 Mu ngwanya, nde akuuli bisi kwaa lituu la pimisi, na nde aloosi bisi ku Ipfumu kia
Mwaana a nde wa litoono.
14 Ni mu mwaana a nde, nde akuuli bisi mu bubi na asi masumu ma bisi kolokolo.

Kristo li Pfumu a bioosi

15 Kristo ni ifwaani kia Nziaambi wu dili mu uhele umono. Nde li mwaana watsiomi, na
nde li nha yulu a biloo bioosi bi Nziaambi ayiluu✡.
16 Mundaa ti, ni mu nde Nziaambi ayilii bioosi bili mu mayula na nha tsi:
biloo bi dili mu umono na bi dili mu uhele umono,
biloo bili na litu la muheebili, biloo bili mu utumu tsi,
mitini na bapfumu na litumu.
Nziaambi ayilii bio mu nde na mu ndaa nde.
17 Nde akwiba tswaamini bioosi biba,
na ni mu nde bioosi bili biadiaala mu mambuu ma bio.
18 Nde li mutswe a nyutu,
na nyutu ni libuundu.
Ni mu nde idiingi ki inyatii ili mu ubaanduu. Nde li Muutu watsiomi, na watsiomi
wasimbuu mu baata babakwa, paa nde aba watsiomi mu bioosi.
19 Mundaa ti, Nziaambi aholi kesili ya udiaala nde woosi mu Mwaana a nde.
20 Mu nde Nziaambi atooni uvuutu iyeenge kia nde na tsi yoosi. Ni mu makila ma Kristo
matsiaamii nha kuruwa, nde avuuti iyeenge nha kati a bioosi, bili mu mayula na bili nha
tsi.
21 Tsiomi, beni ka diali la na Nziaambi, beni diali mitaata mia nde, mu ndaa mamabi ma
beni diakitsimi na ma beni diakiyiluu.
22 Ka mu taanga di, mu likwa li mwaana a nde akwiiri mu nyutu ya imuutu, Nziaambi
maavutulu iyeenge kia nde na beni, paa ti beni dimonuu nha kulu a nde weti baata ba
ngiri, ba suungunu, bahele na ipii na bahele usieembe.
23 Ka beni diafwaana udiaala mutso imiini, kia tuungumu nha yulu a ibwa kiahama.
Kwahele a utakuu na ilimbisi kia Ndaa Yimbwe yi beni dia yuuyi, yii bayaabisi kwaa tsi
yoosi yili baata ku tsini a yula, na ni mu yo me Pawuli, ndi ka musiali.

Isala kia Pawuli mundaa libuundu la Nziaambi

24 Mu taanga di me ndi na kinya mu mapasi ma me ndi mu umono mu ndaa beni.
Mundaa ti, mu nyutu a me, me ndi mu ubweese mapasi mamakeni mu uhele mu mapasi
ma Kristo mu nyutu a nde, yili libuundu.
25 Me ka musiali a libuundu, weti buli isala ki Nziaambi ahi me mu ndaa beni. Mono,
isala me ki nde atumu me, ni kia uyaabisa beni Ndaa nde yoosi Yimbwe.
26 Ndaa me yii, ni matsweeyi ma nde aswee kwaa bisieende bioosi umata bele pe, ka ma
nde ayaabisi kwaa baata ba nde mu taanga di.
27 Mundaa ti Nziaambi atooni umweese kwaa beni, matsweeyi ma, maluulu mu busini
na mu bubwe, ma nde ayiluu mu ndaa bifuumbu bioosi. Mono matsweeyi me ni ma: Kristo
li mu beni, na nde li mu uha beni ilimbisi ti, beni sa dibaa ikuku kia buzitu ba Nziaambi.
28 Mu yii, bisi dili mu uyaabisa Kristo kwaa baata boosi. Bisi dili mu udutu matswi ma
pasi muutu, na dili mu uyiisi pasi muutu mu buyeri boosi, paa pasi muutu aba wakuu mu
muheebili, mu itwaari na Kristo.
29 Ni mu buu, me ndi mu usala na udwaana mu mifuri mili mu umata kwaa Kristo, wuli
mu usala mu me mu lituu.

2

1 Me natoono ti beni diyaaba ki pili a mudiingi wa mifuri me ndi mu udwaana mu ndaa
beni, mu ndaa bangaa Kristo bali ku ngaanda a Lawodikia, na mu baata bakimi bakeni me
uyaaba pe.

✡ **1:15** Yow 1.1-3; Mts 8.22-26

2 Me natoono ti mitimi mia bo miluulu mu pamini, na ti bo bakangama mu litoono, na
baluulu mu busini mu ilimbisi kioosi kili mu uha mayele ma ngwanya. Bo sa batuu uyaaba
matsweeyi ma Nziaambi, pili mosi Kristo nde makulu:
3 mu nde muli mwasweeme busini boosi ba buyeri na ba nziaabili.
4 Me ndi mu uleele beni buu, paa ti muutu so mosi anyaala beni ufutu mu tsuyili a nde
yimbwe.
5 So me ndi la na beni mu imuutu, ka mu muheebili me ndi bebele na beni. Na me ndi na
kinya mu uyaaba ti, beni diahama na diakangama mu imiini mu Kristo.

Uba babakangama mu Kristo

6 Ni mu buu, bu beni diasiingi Yiisu Kristo weti Pfumu, didiaata mu itwaari na nde.
7 Dimene miaanzi mu nde na dituungu idiingi kia beni kioosi mu nde. Diba babahama
mu imiini taanga dioosi, weti buli nziisili yi beni diaholo, na diluulu mu mvutili a
matoondo.
8 Disa mayele paa ti muutu so mosi anyaala ufutu beni, mu nziisili ya paamba na yahele
na mayele. Yo yili yadiaalila nha yulu a bukulu ba baata, nha yulu a miheebili mili mu
utumu tsi, ka a nha yulu a Kristo pe.
9 Ka bioosi bili mu Nziaambi, biakuu mu nyutu a Kristo, na bili mu udiaala mu nde,
10 na mu ndaa itwaari kia beni na Kristo, beni diayaki biloo bioosi bi beni dili na nzala a
bio. Mundaa ti, nde ni wuli mu utumu tuu dioosi, na bipfumu bioosi.
11 Mu itwaari na nde, bakesi beni, ka a mu kesili ya mu mioo mia baata pe, ka mu kesili
yamati kwaa Kristo, na yakuuli bisi mu nyutu a bisi ya masumu.
12 Mu ngwanya, mu taanga di beni diaholi libootuu, badii beni na Kristo, na beni
diasiimbii ka na nde, mundaa ti beni diasi imiini mu lituu la Nziaambi la siimbili nde mu
babakwa.
13 Mu taanga di beni diali baata bakwa mu ndaa masumu ma beni, na mu ndaa, mundaa
ti beni diali baata baba hele ukese ma nyutu ma bubaala, bangooyi. Ka mu taanga di
Nziiambi maabwaha beni moonyi mu Kristo. Nde wadisi kolokolo mu masumu ma bisi
moosi.
14 Nde akuungili mukaanda wakisieembe bisi nha kulu a mikele. Mukaanda wuu
akitungululu bisi mu ndaa tumini diali mu nde. Nde amaasi mukaanda wuu, bu akomi
nde nha kuruwa.
15 Nziaambi amaasi mifuri mia bipfumu na tuu dia miheebili mimibi. Nde ayangi
miheebili mii nha kulu a baata boosi, na nde adieengisi mio weti makori, mu mbiingili
a mwaana nde.
16 Ni mu buu, a dinyaala pe ti baata bafuundusu beni mundaa bi beni didia so bi beni
dinywa, so mundaa yatala mikuungi, so miaba mia mbiyili a tsuungi, so a buu pe mia
iluumbu kia Saba.
17 Bii bioosi bili iziimi* kia mandaa makaayira. Ka ngwanya ni Kristo.
18 A disingi pe ti basieembe beni kwaa baata bali mu usalila biyiluu bia ku mbari na
umonuu ti bo bali bakuluu, na bo bali mu ukuundu batumu ba Nziaambi, na bo bali mu
uha ndutu mu monini a bo. Baata bapili yii bali baluulu mu liwaa la paamba mu matsimi
ma bo ma imuutu.
19 Bo a bakangama pe mu Kristo, wuli mutswe a nyutu. Ka bunu, mundaa Kristo nyutu
yoosi yili mu ubaa biloo na yo yili yavuutunu bubwe mu mikangi na binama, na yo yili mu
ukulu weti bu Nziaambi atoono.
20 Beni diakwa na Kristo, na beni diakuulii kwaa lituu la miheebili mimibi mia tsi. Ka
mu ima beni dili mu udiaata weti baata bali ku tsini a litumu la tsi yi? Beni dili mu usiingi
ti babamuu beni mu pili a mikele mi:
21 «A holo biinabi pe», «A biimbi bio pe», «A beembe bio pe».
22 Mio miatala biloo bili mu ufuu mu taanga di baata bali mu usalila bio, mundaa ti mio
mili mikele na nziisili a imuutu.
23 Ngwanya, mikele mii mili mu umonuu weti mikele mia buyeri, mundaa ti mio mili mu
utsuu mu inziaambi ki muutu nde makulu atoono, mu umonuu wakuluu na mu umweese
nyutu a nde makulu pasi. Ka mio a mili na ndutu so hoolo pe, so a ndila mu uyuutusu
manzala ma imuutu pe.

3

1 Beni diasiimbii mu likwa mu uba moonyi na Kristo. Ni mu buu, disaa biloo bili ku yula,
kuu kuli mu udiaala Kristo nha koo kia babaala kia Nziaambi.
2 Diba na matsimi mu biloo bili ku yula, ka a mu biloo bili nha tsi pe.

* **2:17** *iziimi* utuu uleele ka ifwaani

3 Ka beni dili diakwa, na moonyi a beni li asweeme na Kristo mu Nziaambi.
4 Kristo ni moonyi a beni wa ngwanya. Na mu taanga di nde akaamonuu, beni ka sa
dimonuu na nde, mu uba itwaari mu buzitu ba nde.

Ndiaatili yinyati mu Kristo

5 Ni mu buu, didusu manzala ma binama bia nyutu a beni bioosi bili mu tsi: ipuupu,
tsoongili, butsa-butsa, manzala ma ubaa biloo bia tsionyi, manzala mamabi, na manzala
ma ubaa busini (Mu ngwanya, nzala ya ubaa busini booso yili kuundili a biteyi).
6 Maa ni mandaa mamabi mali mu uta kesi a Nziaambi mbili nha yulu a baata bali
muhele utumumu nde.
7 Buu ni bu beni diaki diaata tsiomi, mu taanga di idiingi kia beni kiali ku tsini a litumu
la masumu ma.
8 Ka mu taanga di, dibumu bii bioosi: kesi, fuukiri na mandaa mamabi. Nyaala ituyi so
imosi, so ndaa ya tsionyi inyaala upala mu munywa a beni.
9 A difutu pia pe bana mu bana, mundaa ti beni diamaabwoongolo imuutu kia beni ki
ikulu na bifu bia kio.
10 Na beni diamaabwalwaata imuutu ki inyatii. Beni dili biyiluu bibinyatii, bi Nziaambi
Muyili a bisi, ali mu ukitisanga mu ifwaani kia nde taanga dioosi, paa beni diyiluu uyaaba
nde mu iteesi kia kuu.
11 Taanga di a ya bwa saala pe Muyuudayo na Mungooyi, babakese bubaala na babahele
ukese bubaala, basenzi na babali a basenzi pe, mutee na muutu wuli bunyanga. Ka ndaa
yavulu ndutu, ni Kristo wuli ndaa woosi na wulu nha kati a baata boosi.
12 Beni dili baata ba Nziaambi; Nziaambi asoolo beni na nde atoono beni. Ni mu buu,
beni diafwaana uba na mutimi wa buleembi wa luulu mu ngebe, wumubwe, wakuluu, na
kamini a mutimi.
13 Diba na kamini a mutimi bana mu bana. Na so muutu li na toono na mbaayi,
dilombosono kolokolo bana mu bana, weti bu Pfumu asi beni kolokolo.
14 Na nha yulu a bioosi, dilwaata litoono, lo ni musiingi wukaabaasila beni mu uba na
itwaari kiakuu.
15 Nyaala iyeenge kia Kristo itumu mitimi mia beni! Mu ngwanya, ni mu iyeenge kii
Nziaambi ati beni mbila, weti binama bia nyutu mosi. Diba na ipfu kia uvutulu matoondo.
16 Nyaala mandaa ma Kristo, na busini ba mo boosi, madiaala mu beni. Diyiisini
bana mu bana, na dihelesene mandoongi bana mu bana mu buyeri boosi. Mu mvutili a
matoondo, diyimbili Nziaambi mikuungu na biyimbi bia muheebili bia mupili na mupili,
mutimi a beni woosi.
17 Mioosi mi beni diyiluu, mu mandaa, so mu biyiluu, diyiluu mio mu kuumbu a Pfumu
Yiisu, mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi Taayi mu nde.

Nziisili mu yatala kaanda

18 Bakaasa, di ba batsieeme kwaa balumi ba beni, weti biafwaana mu uyiluu nha kulu a
Pfumu.
19 Beni balumi, ditoono bakari ba beni, na a dikolo bo makesi pe.
20 Beni baana, ditumumu bataayi na banguu ba beni mu mandaa moosi, mundaa ti buu
ni bu Pfumu atoono.
21 Beni bataayi, a dikoloso baana ba beni makesi pe, leeti bo sa bavutuu mbisi.
22 Beni batee, ditumumu kwa bapfumu ba beni ba imuutu mu ma ndaa moosi nha tsi
nha. A disa buu pe, ndila mu taanga di beni dili nha kulu a bo, mu uha bo kinyi. Ka
ditumumu bo mu mutimi wu mubwe, mundaa likiinzi li beni dili na lo mu Pfumu.
23 Pasi bu ili isala kia beni, disa kio mu mutimi a beni woosi, weti beni dili mu usalila
Pfumu, ka a baata pe.
24 Dilibili moonyi ti Pfumu sa asieende beni: beni sa ditolo mukobo wu nde asweehele
kwaa baba nde. Mundaa ti, Pfumu wa ngwanya wu beni dili mu usalila, ni Kristo.
25 Ka muutu wuli mu usa bubi sa afutu bubi ba nde; Nziaambi a ali na ipengenge pe.

4

1 Beni bapfumu, diyiluu mandaa mamabwe na masuungunu kwaa batee ba beni. Dilibili
moonyi ti, beni ka dili na Pfumu mu mayula.

Tumimi

2 Dihama mu likuundu, diba likanda mu likuundu li beni dili mu usa kwaa Nziaambi mu
mvutili a matoondo.
3 Mu taanga di beni dibaakuundu, dikaa kuundu ka mu bisi, paa ti Nziaambi aha bisi
kuulu ya uyaabisa mandaa ma nde, na matsweeyi mali mu Kristo. Mu ngwanya, ni mu
ndaa yii me ndi mu perese.

4 Ni mu buu, dikuundu paa ti me tuu utsuu mu matsweeyi ma, na uyaabisa mo na yaki-
yaki weti bwafwaana.
5 Didiaata mu buyeri nha kati a bali a bangaa Kristo pe, na disalila taanga dili nha kulu
a beni.
6 Nyaala mandaa ma beni dibaaleelanga taanga dioosi mabaabaanganga mamabwe na
muswele. Diyaaba buni beni diafwaana uvutulu mamvutu kwaa pasi nde mu beni.

Mabwee ma tsieelele

7 Tisikusi, nduu a bisi, wuli mwaana a nguu wa litoono na musiali wahama mu isala kia
Pfumu, sa ayaabisa beni mioosi miatala me.
8 Me ndi mu utsinduu nde kwaa beni, paa beni diyaabisa manzala ma bisi, na mundaa
uhamisa beni.
9 Nde sa ayiri na Onezimi, mwaana nguu wahama mu imiini na wa litoono ndaa, wuli
mosi mu beni. Bo sa bayaabisa beni mioosi mili mu ulabuu kuni.
10 Arisitariki, wuli mu perese na me, tsindii beni mabwee. Malako ka, mwaana a nguu
a Barnaba, tsindii beni mabwee ka. Beni diamaakwaholo tumini mu ndaa yatala Malako:
so nde yiri kwaa beni, diyaka nde bubwe.
11 Yiisu wuli kuumbu ya ubili Yutuse, heeri ka beni mabwee. Ndila babaala batata ba,
mu bangaa Kristo ba Bayuudayo, bali mu usala na me nha, mu ndaa Ipfumu kia Nziaambi.
Bo bakihamisa me kwalaa.
12 Epafara, wuli ka musi nzo a beni, heeri beni mabwee. Nde wuli ka musiali a Yiisu
Kristo, a ali mu unyaala pe ukuundu mu beni mu taanga dioosi mu iteesi kialaa, paa ti beni
diba babahama, babakuu mu muheebili na babaholi kesili ya uyiluu litoono la Nziaambi
mu mioosi.
13 Me utuu uta imbaangi ki mu nde: nde li mu umono pasi dialaa mundaa beni, mundaa
babali ku ngaanda ya Lawodikia na mundaa babali ku Iyerapolisi.
14 Luka, mbaayi a bisi wuli mubuyi, na Demasi baheeri beni mabwee.
15 Diha mabwee kwaa baana ba nguu babali ku Lawodikia, na kwaa Nifa na libuundu
lili mu ukukunu ku nzo a nde.
16 Nha beni dikaamana utaanga mukaanda wu, ditsinduu nde kwaa libuundu la ku
ngaanda Lawodikia, na beni bame ka, ditaanga mukaanda wukaamata kwaa bo.
17 Dileele kwaa Asipe, nde afwaana ukuusu bubwe isala kia Pfumu, na afwaana usala
kio bubwe.
18 Mu koo kia me makulu me ndi mu usonuu mandaa ma: Me Pawuli heeri beni mabwee
ma. A di diimbili pe ti me ndi mu perese. Nyaala bweese ba Nziaambi baba na beni.

Mukaanda wa tsiomi wa Pawuli kwaa basi Tesalonika
Kotili a mukaanda

Pawuli abali libuundu la ku ngaanda a Tesalonika, mu taanga dia midieenge mia nde mia isala kia Nziaambi mia mbala ya dioolo. Nde ayeni ku ngaanda yii nha mbisi a usiisi ngaanda a Filipi. Ngaanda a Tesalonika yili ku taanda a tsi ya kuumbu Eleene, ku peembi ya Esete, mu itinini kia Masedwane. Tesalonika yili ngaanda yibubaata kaari kwalaa. Bieenyi bialaa bibaadiaala mu ngaanda yii, na vulu-vulu Bayuudayo. Bayuudayo babamosi a bakisiingi pe nziisili a Pawuli, na bo bamubingi mu ngaanda yii. Ka Pawuli asonii kwaa basi Tesalonika boosi, babakiingili mayele mu uduku Yiisu. Mu yii, nde li mu uhama mu uha nziisili a nde. Babayii mandaa ma Biibila bali mu uleele ti, mukaanda wu, li mukaanda watsiomi wu Pawuli asonii kwaa mabuundu moosi. Ni mu buu, nde ali ka mukaanda wavulu bukulu mu mikaanda mia Lilasina li Linyatii.

Kiiti kia tsiomi natee kia bitata (1—3) bili mu umweese bisi buli itwaari kia Pawuli na basi Tesalonika. Pawuli ayaki mamvuungu mamabwe ma libuundu la ku ngaanda a Tesalonika. Nde li mu ulibili bo moonyi mu isala ki nde asi kwaa bo. Nde li mu uleele ka bo, mu ki iteesi nde ali na nzala ya ubwamonono na bo. Mu kiiti kia bina na kia bitaana (4—5), Pawuli li mu uhamisa basi Tesalonika mu ukulu mu idiingi kia bo mu Kristo. Nde li mu uha mamvutu, mu manduru mamali mu uviinzili mitimi mia libuundu lilinyatii. Bangaa Kristo batsiomi, bakikebe ti Kristo ayiri avutuu mawasa. Kaba, balibuundu babamosi bakwiiri, tswaamina Pfumu Yiisu uyiri avutuu. Ni mu buu, bangaa Kristo bali mu ufulusunu manduru mu uyaaba, buni babakwa baa bakaaba. Pawuli li mu uleele ti *babakwa na babali moonyi, bo boosi itwaari bali mu Yiisu Kristo*. Sa iba na iluumbu ki bo boosi busiimbuu mu likwa. Uli na ndutu mu ukebe iluumbu kia Pfumu Yiisu, ka a uli na muutu pe wayaaba taanga dia iluumbu kii. Ndaa yavulu ndutu, ni uba itwaari na Pfumu, weti bu Pfumu ali mu uloombo.

Mabwee

1 Me Pawuli, Siila na Timoteo, dili mu usonuu mukaanda wu kwaa libuundu la ku
ngaanda a Tesalonika. Lo lili libuundu la Nziaambi Taayi na Pfumu Yiisu Kristo: nyaala
bweese na iyeenge biba na beni.

Pawuli li mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi mu imiini kia basi Tesalonika

2 Taanga dioosi, bisi dili mu ubaavutulu matoondo kwaa Nziaambi mundaa beni boosi,
na dili mu ubaalibilanga moonyi mu beni mu makuundu ma bisi.
3 Mu ngwanya, bisi dili mu ulibili moonyi nha kulu a Taayi a bisi Nziaambi, buni beni
dili mu usa bisala mu mukonono mundaa imiini kia beni, mu litoono na ilimbisi kia beni
mu Pfumu a bisi Yiisu Kristo nha kulu a Nziaambi a bisi.
4 Baana ba nguu, bisi diayaaba ti Nziaambi atoono beni na nde asooli beni, paa beni diba
baata ba nde.
5 Mu ngwanya, mu taanga di bisi diayaabisi beni Ndaa Yimbwe, a yali ndila mu bitoolo
pe. Ka bisi diayaabisi yo, mu lituu na libaasila la Muheebili wa Ngira na mu ilimbisi kioosi.
Beni diayaaba bwali ndiaatili a bisi nha kati a beni, mundaa mbweeyili a beni.
6 Beni diaduki ifwaani kia bisi na kia Pfumu. So bu beni diali kutso mapasi, beni diayaki
Ndaa Nziaambi mu kinyi yili mu umata kwaa Muheebili wa Ngira.
7 Ni mu buu, beni dika ifwaani ki ibwe kwaa bangaa imiini bali mu bitinini bia
Masedwane na Akayi.
8 Mu ngwanya, ubanduu kwa beni, mandaa ma Pfumu Nziaambi a ma yuuyini na tee ku
Masedwane na ku Akayi. Ka mvuungu a imiini kia beni mu Pfumu Nziaambi ya yabini mu
mabuu moosi. Mu yii bisi a dili na nzala ya utsuu mu yo pe.
9 Baata boosi bali mu utsuu mundaa nziakili yi beni diayaki bisi, mu taanga di bisi diayiri
kwaa beni. Na bo bali mu utsuu ka mu ndaa yi beni diabwoongili biteyi mu ukiinguu kwaa
Nziaambi mu usalila nde, nde wuli Nziaambi wa moonyi na wa ngwanya.
10 Beni dili mu ukebe ti, Yiisu mwaana nde amata ku mayula. Ni nde Nziaambi asiimbili
mu babakwa. Nde li mu ukuulu bisi mu kesi a Nziaambi yika bebele.

2

Isala kia Pawuli ku ngaanda a Tesalonika

1 Baana ba nguu ba me, beni bame diayiluu uyaaba ti, a mu ibuu pe bisi diayiri kwaa
beni.

2 Beni diayaaba ka ti, tsiomi bakituu bisi na bamweesi bisi pasi ku ngaanda a Filipi. Ka
Nziaambi aha bisi ibaala kia uyaabisa Ndaa Yimbwe mu ilimbisi kwaa beni, so bu yali ti
kutso ndwaanisi.
3 Mu ngwanya, pamisi yi bisi diayiri beni a yili ya pia pe. Yo a yamata pe mu matsimi ma
bisi ma butsa-butsa, na bisi a dili mu ufutu pia kwaa muutu so mosi pe.
4 Ka Nziaambi amoni ti bisi dili ba kuu, nde aheeri bisi isala kia uyaabisa Ndaa Yimbwe.
Bisi a dili mu usaa pe umonuu bababwe nha kulu a baata, ka kwaa Nziaambi wuli mu
ukengese mitimi mia bisi.
5 Beni diayiluu uyaaba ti, bisi a diasialili pe tsuyili ya peluu. Bu mosi ka, bisi a diasalili
pe bitoolo mu nzala ya ubaa mboongo! Nziaambi li mbaangi a bisi.
6 Bisi a diasaa pe mbilili yili mu umatuu kwaa baata, so yaba kwaa beni, so yaba kwaa
baata bakimi.
7 Ka bunu, bisi aba utuu ubamuu beni ku tsini a litumu la bisi, mundaa ti bisi dili batumu
ba Kristo! Ka bisi dimweesi buleembi nha kati a beni, weti bu nguu ubaaba na buleembi
mu baana ba nde.
8 Bisi dili na litoono lalaa mu beni, ni mu buu, bisi dili diayilimi a ndila mu uyaabisa beni
Ndaa Yimbwe wa Nziaambi pe, ka na uha idiingi kia bisi mu beni, mu ndaa ti beni diaka
ba mbayi ba bisi ba litoono.
9 Baana ba nguu, beni dili mu ulibili moonyi mu mapasi ma bisi diamoni mu isala kia
bisi. Bisi diasiali butsuu na nyanga mu unyaala uba mufunu kwaa muutu so ndila mosi
mu beni. Ka bunu bisi diakiyiisi beni Ndaa Yimbwe ya Nziaambi.
10 Beni dili bambaangi ba bisi na Nziaambi: Ndiaatili a bisi nha kati a beni ba ngaa imiini,
ya li ya ngiri, wa suungunu na wa buleembi, na yahele na bisieembi.
11 Beni diayaaba ti bisi diadiaati na mosi mosi mu beni, weti taayi na baana ba nde.
12 Bisi diahamisi beni na diahi beni mandoongi. Bisi dialoombi kwaa beni mu mukonono
mu uba na ndiaatili yi Nziaambi atoono. Nde wuli mu uta beni mbili mu ukoto mu Ipfumu
kia nde na mu buzitu ba nde.
13 Bisi dili mu ubaavutulanga matoondo kwaa Nziaambi mu ndaa ti mu taanga di bisi
diayaabisi beni ndaa a Nziaambi, beni diayuyi yo na diayaki yo. Beni a diayaki yo pe weti
mandaa mapaamba ma baata bubaa leele, ka weti ndaa a Nziaambi. Mu ngwanya mo mali
mu baamatuu kwaa Nziaambi, na biyuluu bia mo bili mu umonuu mu beni bangaa imiini.
14 Baana ba nguu, beni dimaaduku ifwaani kia mabuundu ma Nziaambi mali mu itinini
kia Yuuda, mali mu usa imiini mu Yiisu Kristo. Beni diamoni pasi kwaa baata ba tsi a beni,
weti bu mabuundu maa mamoni pasi kwaa Bayuudayo.
15 Bayuudayo baa, badusi Pfumu Yiisu na mibili, na bo bakwaamisi bisi. Nziaambi a
ubaayaanga mu bo pe na bo bali mitaata mia baata boosi!
16 Bo bali mu ukoonoso bisi uyiisi kwaa bifuumbu bikimi ndaa yiyituu uyobolo bo. Bo
bali mu ubweese masumu makimi nha yulu a masumu ma bo bubaayiluu taanga dioosi.
Ka nha tsieelele, kesi a Nziaambi yimaabwiilili bo.

Pawuli li na nzala ya ubwayamono libuundu la ku Tesalonika

17 Baana ba nguu! Bisi dili diakabuu na beni mu mwaana taanga hoolo, mu musunyi ka
a mu mutimi pe. Ka bisi dili na nzala yalaa ya ubwamono beni, na bisi diasi mifuri mialaa
mu ukuusu nzala yii.
18 Bisi diali na nzala yalaa ya uyiri kwaa beni, na me Pawuli me nayesini uyiri kuu mbala
dialaa. Ka Saatina akoonisi bisi uyiluu buu.
19 Mu ngwanya, ndila beni dili ilimbisi kia bisi, ka a muutu mukimi pe. Beni dili ilimbisi
kia bisi, kinyi a bisi, na iburu kia mbiingili ki bisi dimono kinyi mu kio nha kulu a Pfumu a
bisi Yiisu Kristo nha nde akaayiri avutuu.
20 Mu ngwanya, beni dili buzitu na kinyi a bisi.

3

1 Nha tsieelele, bisi a diabwituu pe ukama mutimi mu ukebe. Bisi diaholi kesili ya udiaala
bisi bake ku ngaanda ya Ateene.
2 Na diatsinduu beni Timoteo, mwaana a nguu a bisi. Nde li mbaayi a bisi wa isala kia
Nziaambi, mu uyaabisa Ndaa Yimbwe ya Kristo. Bisi diayilii buu, paa nde ahamisa beni
na uha beni ibaala mu imiini kia beni,
3 paa muutu so mosi mu beni anyaala udee mundaa mbingisi di bisi dili mu umono. Beni
bame diayiluu uyaaba ti, mbingisi di dili minhana mia Nziaambi mundaa bisi.
4 Mu ngwanya, nha bisi diali itwaari na beni, bisi diakwiyaabisi beni ti, sa babingisi bisi.
Beni diayiluu uyaaba ti, maa ni mamayilimi.

5 Ni mu buu, bu nali ka utuu pe ukutu mutimi mu ubaakebanga, me na tsindii beni
Timoteo mu uholo mamvuungu ma imiini kia beni. Me na li na boomo ti Saatina a biti
beni mu mapuusu; na isala kia bisi kia keni uba isali kia paamba.
6 Ka mu taanga di, Timoteo maamata kwaa beni, na maa yaabisi bisi mamvuungu
mamabwe ma imiini na litoono la beni. Nde maa yaabisa bisi ti, beni dili mu ubaalibilanga
moonyi mu bisi mu litoono loosi, na beni dili na nzala yalaa ya ubwamono bisi, weti bu bisi
ka dili na nzala yalaa ya ubwamono beni.
7 Ni mu buu baana ba nguu, kutso mangebe na mapasi ma bisi moosi, bisi diabayi pamini
mundaa imiini kia beni.
8 Mu taanga di, bisi dili mu ubwamono kinyi, mundaa ti beni dili dianambata mu itwaari
na Pfumu.
9 Mu ki iteesi bisi dituu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi mundaa beni, mundaa kinyi
yoosi yi beni diaha bisi nha kulu a nde?
10 Butsuu na nyanga, bisi dili mu uloombo kwaa Nziaambi mu mifuri, paa nde aha bisi
muswa wa ubwamono beni mu mamono misi. Na paa ti, bisi dibweese bibili keni biahele
mu imiini kia beni.
11 Nyaala Nziaambi nde makulu, Taayi a bisi, na Pfumu a bisi Yiisu, baha bisi kuulu ya
uyiri kwaa beni!
12 Nyaala ti Pfumu ayiluu ubwakulusu litoono li beni dili na lo bana mu bana, na mu
baata boosi, mu ifwaani kia litoono li bisi dili na lo mu beni.
13 Nyaala nde ahamisa mitimi mia beni, paa beni diba baata bangiri, na baata bahele na
bisieembi nha kulu a Nziaambi Taayi a bisi, na mutaanga di Pfumu a bisi Yiisu na baba
ngiri ba nde boosi bakaa yiri avuutu. Ameni.

4

Ndiaatili yili mu uha Nziaambi kinyi

1 Baana ba nguu, beni diayii kwaa bisi buni beni dituu udiaata mu uha kinyi kwaa
Nziaambi. Ngwanya, beni dili mu uyiluu buu. Ka mu taanga di, bisi dili mu uloombo na
uhamisa beni mu kuumbu a Pfumu Yiisu mu uyiluu miabwavulu mii iteesi!
2 Beni diayaaba mandoongi ma bisi diahi kwaa beni, mamati kwaa Pfumu Yiisu.
3 Dimono litoono la Nziaambi ni lili ti: beni diba na ndiaatili yatsieeme na uhele uba
kutso tsoongili.
4 Nyaala pasi muutu mu beni ayaaba ukuku nyutu a nde kutso tsieemini na buzitu,
5 kwahele a uba ku tsini a litumu la manzala mamabi, weti buli mu usa bangooyi
babahele uyaaba Nziaambi.
6 Mu ndaa yii, muutu so mosi pe wafwaana usa bubi kwaa mwaana a nguu a nde, so a buu
pe, ukwaamisa nde. Bisi diakwiyaabisa beni ndaa yii, na bisi diayilii udutu beni matswi
mu ndaa yii. Pfumu sa asieembe babuyiluu mandaa mamabi maa.
7 Nziaambi a ata bisi mbili pe mu udiaata kutso ma ndaa mviindi, ka mu udiaata kutso
tsieemini.
8 Ni mu buu, muutu wu ubisi uyuu mandoongi ma, nde a abisi muutu pe, ka nde bisi
Nziaambi wuli mu uha beni muheebili wa Ngiri.
9 Bisi a dili pe na nzala ya ubwasonuu beni mandaa mu yatala litoono mu bambaayi.
Mundaa ti, Nziaambi nde makulu ayiisi beni litoono mu bambaayi.
10 Ni litoono me lii beni dili mu umweese kwaa baana ba nguu ba ku Masedwane. Ka,
baana ba nguu, bisi dili mu uhamisa beni mu uyiluu miavulu mii.
11 Disa mifuri mu uba mu iyeenge. Ditala ndila mandaa ma beni bame, na disaa idiingi
kia beni mu mioo mia beni bame, weti bu bisi diakwiyaabisa beni yo.
12 Ndiaatili a beni sa yisa ti bangooyi baha beni likiinzi, na beni a diba pe mufunu kwaa
muutu so mosi.

Nziriri a Pfumu

13 Baana ba nguu, bisi diatoono ti beni diyaaba ngwanya mu yatala baata babakwa, paa
beni dinyaala umono ngebe weti baata babamosi, babahele na ilimbisi.
14 Bisi diasa imiini ti Yiisu akwi na nde asiimbii mu babakwa. Bumosi ka, bisi diasa ka
imiini ti Nziaambi sa asiimbili, itwaari na Yiisu, boosi babakwa mu imiini mu nde.
15 Ngwanya, dimono mi bisi dili mu uyaabisa mu yatala nziisili a Pfumu: babakaaba
moonyi nha kati a bisi mu taanga di Pfumu akaayiri, a bakaaba pe nha kulu a babakwa.
16 Mu taanga di dikaa yuu kele a muniingi a mukuutu a batumu ba Nziaambi, na kele
a mvuramvuri a Nziaambi, Pfumu nde makulu sa a umata ku yula na sa a sutuu. Baata
babakwa mu imiini mu Kristo sa baba batsiomi mu usiimbuu.

17 Tumake, bisi badiba moonyi mu taanga dii, sa badinaangila mu matuti itwaari na bo,
mu ubwaanina na Pfumu, mu ingiee-ingiee. Mu yii, bisi sa dibaabaanganga itwaari na
Pfumu.
18 Ni mu buu, dihamisina bana mu bana, mu nzisili yi.

5

1 Baana ba nguu, beni a dili na nzala pe ti basonuu beni mandaa, mu yatala taanga na
nguungu yi maa moosi makaayira.
2 Mundaa ti beni bame diayiluu uyaaba ti, iluumbu kia Pfumu sa iyiri weti bu muyibi
ubaayiri butsuu✡.
3 Mu taanga di baata bakaaleele: «Bisi dili mutso iyeenge na izuunu», ni mu taanga dii,
itsundatsundu, pfuuyili sa yibwa nha yulu a bo, weti bu mukaasa ngaa yimi ali mu ubaa
misoongo. Muutu pe wu utuu uvuu!
4 Ka beni, baana ba nguu, beni a dili pe kutso pimisi, paa ti iluumbu kii iyabwiilili beni
weti muyibi.
5 Mu ngwanya, beni boosi, beni dili baana ba liyalila, na ba nyanga. Bisi a dili so baana
ba butsuu, so ba pimisi pe.
6 Ni mu buu, dinyaalani ula matolo weti babamosi. Ka dibaanani likanda na dikukani
manyutu ma bisi.
7 Babubaala matolo, koo ula butsuu. Babubaakolo mala, koo ukolo ka butsuu.
8 Ka bisa beni badili baata ba nyanga, diafwaana ukuku manyutu ma bisi. Dilwaatanani
imiini na litoono weti ikutu kia itali kili mu uswee tulu mu midiingi. Dilwaatani ilimbisi
kia liyobolo weti iburu kia midiingi.
9 Mu ngwanya, Nziaambi a atoono pe ti bisi dimono kesi a nde, ka nde atoono ti bisi
diholo liyobolo mu Pfumu Yiisu Kristo.
10 Kristo akwi mu ndaa bisi, paa bisi diba moonyi itwaari na nde mu taanga di nde
akaayira, so diaba tolo, so a buu pe, bamisii.
11 Ni mu buu, dihamisina na dibaasila bana mu bana mu ukulu mu imiini, weti bu beni
dili mu ukwasa.

Tumini diatsielele na mabwee matsieelele

12 Baana ba nguu, bisi diloombo kwaa beni mu ukiinzi babali mu usa isala kia mifuri nha
kati a beni, babali mu ubiti na uha beni mandoongi mu tumini dia Pfumu.
13 Diha bo buzitu balaa na dimweese litoono mu bo, mundaa isala kia bo. Diba mu
iyeenge nha kati a beni.
14 Baana ba nguu, bisi diloombo kwaa beni, mu usieembe babolo, dihamisa babali na
boomo, dibaasila babahele na mifuri, dikama mitimi mu boosi.
15 Dikele muutu a vutulu mamabi mu mamabi pe, ka disaa taanga dioosi, mu uyiluu
mamabwe nha kati a beni na kwaa baata boosi.
16 Dibaaba na kinya taanga dioosi.
17 Dibaakuundanga taanga dioosi.
18 Dikaavutulanga matoondo kwaa Nziaambi mu mandaa moosi. Maa ni mandaa ma
Nziaambi ali mu uloombo kwaa beni, mu idiingi kia beni mu Yiisu Kristo.
19 A didimisi pe Muheebili wa Ngira.
20 A dimeengele pe mandaa mamata kwaa Nziaambi.
21 Ka dikengese mandaa moosi: diholo mamabwe,
22 na dibisi mandaa moosi mamabi.
23 Nyaala Nziaambi uli mu uha iyeenge, asa ti beni diba bangiri mu idiingi kia beni kioosi.
Nyaala nde akebe imuutu kia beni kioosi, muheebili, muwuumu na manyutu a beni, diba
biahele a bisieembi mu iluumbu kikaayiri Pfumu a bisi Yiisu Kristo.
24 Nde wuli mu uta beni mbili li ahama, ni nde kaa kuusu mandaa maa moosi.
25 Baana ba nguu, dikuundu ka mu bisi.
26 Dinyumbutusunu bana mu bana mu litoono, weti baana ba nguu bangaa Kristo.
27 Kolokolo a beni, mu kuumbu a Pfumu, ditaanga mukaanda wu kwaa baana ba nguu
boosi.
28 Nyaala bweese ba Pfumu a bisi Yiisu Kristo baba na beni!

✡ **5:2** Mat 24.43; Luk 12.39; 2Pe 3.10

Mukaanda a Pawuli wa mioolo basi Tesalonika
Kotili a mukaanda

Mukaanda wa mioolo wu li mu utsuu mu mandaa ma Pawuli akwitsuu mu mo mu mukaanda watsiomi. Bu taanga dili mu ubaalabuwanga, matsimi ma bangaa Kristo mali mu uviinzuu mundaa ti *Pfumu Yiisu keni a ayiri avutuu pe*. Baata babamosi, ku ngaanda a Tesalonika, bali mu uleele ti, iluumbu kia Pfumu kiamaato (2.2). Bana bali mu ubisi usala (3.6-12). Bo bali mu umono ti a yabwafwaana pe mu usala mundaa ti, taanga hoolo dimaasaala na Pfumu sa ayiri avutuu.

Ni mu buu, mu mukaanda wa mioolo wu, Pawuli li mu ubwayiluu ubiindili nziisili a nde. Imiini kia bangaa Kristo a ili mu umaasa pe bukulu ba baata. Kio a ili mu umaasa pe ka mapasi na munyongi. Iluumbu ki Yiisu akaayiri, ni nhaa bakaafuusu mamabi (1.5-9). Ka mu taanga di, mamabi mali mu usala mu tsweeyi (2.1-12). Pawuli li mu utsuu mu mo weti nde li mu utsuu mu muutu wu nde ali mu uta «Muutu wahele na Mikele». Muutu wuu ni tuu dili mu ukukuu miheebili mioosi mimibi. Uli na iloo kili mu ukoonoso tuu dii mu uyiluu umonuu. Mu taanga di tuu dii dikaamonuu weti bu dio dili mu ngwanya, sa bafuusu dio. Ka taanga dii keni a diato pe. Mono bwatoono uleele ndaa yi: *Mu taanga di Yiisu akaayiri avutuu weti Pfumu a tsi*, yo yatoono uleele ti, baata sa bayaaba mamabi weti bu mo mali. Mu yii, mamabi a mubwaba na tuu so hoolo pe.

Mukaanda wu li mu uloombo kwaa bangaa Kristo mu unyaala utsimi ti, bo bamaato ku manini. Taanga di bo bali mu ukebe, a diafwaana pe ukoonoso bo mu usa mandaa ma pasi iluumbu, na mu uyiluu mandaa ma bo bafwaana uyiluu nha tsi.

Mabwee

1 Me Pawuli, Siila na Timoteo, dili mu usonuu mukaanda wu kwaa libuundu la ku
ngaanda a Tesalonika. Lo lili libuundu la Nziaambi Taayi a bisi na Pfumu Yiisu Kristo:
2 Nyaala Nziaambi Taayi a bisi na Pfumu Yiisu Kristo baha beni bweese na iyeenge.

Pfuundisi yikaaba mu iluumbu kia nziriri a Kristo

3 Baana ba nguu, bisi diafwaana ubaavutulanga matoondo kwaa Nziaambi mu ndaa
beni. Buli bwafwaana ti bisi diyiluu buu, mundaa ti imiini kia beni ili mu ukulu kwalaa,
na litoono li beni boosi dili na lo, bana mu bana, lili mu ubaakulanga taanga dioosi.
4 Ni mu buu, bisi dili mu ubaabili beni mu kinyi, nha kulu a mabuundu ma Nziaambi.
Mundaa ti beni dili mu usa mukonono mu imiini, so bu beni dili mu umono kwaamisa na
mapasi.
5 Kii ili iliimbi kili mu umweese ti pfuundisi a Nziaambi yili yasuungunu. Mundaa ti
mandaa ma beni dili mu ukama mutimi mu mo, sa masa ti beni diba babafwaana mu ukoto
mu Ipfumu kia Nziaambi, ki beni dili mu umono pasi mu kio.
6 Mu ngwanya, Nziaambi li asuungunu: Nde sa avutulu mapasi mu mapasi kwaa babali
mu umweese beni pasi.
7 Na nde sa aha puumini, kwaa beni ba dili mu umono pasi, na kwaa bisi ka. Mii sa
miyilimi mu taanga di Pfumu Yiisu akaamonuu ku yula na batumu ba lituu.
8 Nde sa ayiri kutso mbaa yinene yili mu ululuu, mu usieembe babali mu ubisi uyaaba
Nziaambi, na babali mu ubisi usiingi Ndaa Yimbwe ya Pfumu a bisi Yiisu.
9 Tsieembili a bo sa yiba pfuuyili ya bilimi na bilimi. Bo sa baba la na kiinzi kia Pfumu,
na lituu la buzitu ba nde.
10 Maa sa mayilimi weti buu, mu iluumbu ki nde akaayiri, mu uholo mbilili na likiinzi
kwaa boosi babali baba nde, na babasa imiini mu nde. Beni sa diba beni bame mu kaba la
bo, mundaa ti beni diasi imiini mu Mandaa ma bisi diayaabisi beni.
11 Ni mu buu, bisi dili mu ubaakuundanga taanga dioosi mu beni. Bisi dili mu uloombo
kwaa Nziaambi a bisi, paa asa ti beni diba babafwaana mu idiingi ki nde ati beni mbili.
Bisi dili mu uloombo kwaa nde ti, mu lituu la nde, abaasila beni mu ukuusu manzala ma
beni ma uyiluu mamabwe, na asa ti imiini kia beni imonuu mu bisala.
12 Mu yii, kuumbu a Pfumu a bisi Yiisu sa yiholo mbilili mu beni, na beni sa diholo mbilili
kwaa nde. Ni buu bukaaba bweese ba Nziaambi a bisi na ba Pfumu Yiisu Kristo.

2

Mandaa makaakwayilimi tswaamina nziriri a Pfumu

1 Baana ba nguu! Mu yatala nziriri a Pfumu a bisi Yiisu Kristo, na mvuutini a bisi nha
peembi a nde, bisi diloombi beni ndaa yi:

2 A dinyaala pe ti muheebili a beni aviinzuu mu mawasa, so uba na boomo mbiiti muutu
leeli ti iluumbu kia Pfumu kia maa to. A di sa nde imiini pe, so baleeli ti yo yili mbilili, so
mukeenzi, so mukaanda wumati kwaa bisi.
3 A dinyaala pe ti muutu afutu beni mu pasi ndaa, so yaba ti a buni. Mundaa ti, iluumbu
kii a ito pe tswaamina baata balaa ba kaa bisi Nziaambi, na tswaamini a muutu wuli na
mandaa mamabi umonuu, wu Nziaambi akaa diimbisi.
4 Ni nde mutaata wukaatemenene bioosi bi baata bali mu ukuundu na bi baata bali mu
umono ti bili bia Nziaambi. Nde sa atemenene bii bioosi, na nde sa akoto natee mu nzo a
Nziaambi mu udiaala muu, na uleele ti nde makulu ni Nziaambi.
5 Beni a dili mu ulibili pe moonyi ti me naleeli beni buu, mu taanga di me nali keni kwaa
beni?
6 Ka bunu beni diayaaba ti iloo imoosi ili mu ukaanga nde mu taanga di, paa ti nde
amonuu ndila mu taanga di Nziaambi akesi.
7 Ka lituu la matsweeyi ma muutu wumubi mali mu uyilimi. Ka mo sa mamonuu moosi
na yaki-yaki, ndila mu taanga di muutu wuli keni akaanga nde kulu akaa ha nde bunyanga
mu usala.
8 Tumake, muutu wumubi sa amonuu, na Pfumu Yiisu sa adusu nde mu Muheebili a
munywa a nde, nde sa fuhuusu nde mu buzitu ba nziriri a nde.
9 Muutu me sa ayiri na lituu la Saatina, nde sa ayiluu bimaanga bia mupili na mupili, na
biliimbi bia ukimuu bia pia.
10 Nde sa asalila bubi mu makuulu moosi, mu ndaa ufutu baata babuyene ku pfuuyili a
bo. Bo sa bafuu mundaa ti bo a bayaki pe na a batoono pe ngwanya yakeni uyobolo bo.
11 Ni mu buu, Nziaambi ali mu utsinduu bo lituu la ndiimbisi, lili mu utsindi bo mu usa
imiini mu mandaa ma pia.
12 Mu yii, baata boosi babuhele usa imiini mu ngwanya, ka babumono kinyi mu uyiluu
mamabi, sa ba baa pfuundisi.

Beni badisiooli mu ndaa liyobolo

13 Baana ba nguu, mundaa ya tala bisi, bisi diafwaana uvutulu matoondo kwaa Nzi-
aambi mutaanga dioosi mundaa beni ba Pfumu ali mu utoono. Mu ngwaanya, Nziaambi
asooli beni umata mu mbaandili paa beni disa ilimbisi mu liyobolo mu libaasila la
Muheebili watsieeme wuu uba ha beni moonyi wangira, na paa ti beni dihama mu mandaa
ma ngwanya.
14 Nziaambi ati beni mbila mu ndaa yii, mukuulu a Ndaa Yimbwe yi bisi diayaabisi kwaa
beni. Nde atoono ti beni dibaa ikuku mu buzitu ba Pfumu a bisi Yiisu Kristo.
15 Ni mu buu, baana ba nguu, diba bahama na dikebe nziisili yi bisi diahi beni, so yaba
ya mu mandaa ma munywa, so ya mu mikaanda.
16 Nyaala Pfumu a bisi Yiisu Kristo nde makulu, na Nziaambi Taayi a bisi, watoono bisi,
na waheeri bisi mu bweese ba nde, mboondili ya bilimi na bilimi na ilimbisi ki ibwe,
17 baluusu mitimi mia beni mu pamini, na baha beni mifuri mu usalila mamabwe, mu
biyiluu na mu mandaa ma munywa.

3

Dikuundu mu bisi

1 Baana ba nguu, nha tsieelele, dikuundu mu bisi, paa ti mandaa ma Pfumu matsaamuu
mu mawasa na bakiinzi mo, weti bu mayilimi nha kati a beni.
2 Dikuundu ka Nziaambi paa nde akuulu bisi nha mioo mia baata bababi na bangaa
ibaala. Mundaa ti, a baata boosi pe bali mu usiingi usa imiini.
3 Ka Pfumu li ahama. Nde sa aha beni mifuri na sa akebe beni mundaa ti pfumu a
mamabi aya ubwiisi beni.
4 Na Pfumu li mu uha bisi ilimbisi mu beni: bisi diayaaba ti, beni dili mu uyiluu, na beni
sa dihama mu uyiluu, mi bisi dili mu utumu beni.
5 Nyaala Pfumu abiti mitimi mia beni mu utoono Nziaambi, na mu kamini a mutimi yi
Kristo ali mu uha.

Ndutu a isala

6 Baana ba nguu, bisi diloombi kwaa beni mu kuumbu a Pfumu a bisi Yiisu Kristo:
ditakuu na baana ba nguu babali na bubolo, na babali mu uhele uduku nziisili yi bisi diahi
bo.
7 Beni diayaaba beni bame, buni beni diafwaana uduku ndiaatili a bisi. Mundaa ti, bisi
a diadiaati pe kutso bubolo nha kati a beni.

8 Bisi a dialoombi pe kwaa muutu mu ubuungulu bisi kwa ibuu. Ka kutso mapasi na
ndeeyili, bisi diasiali butsuu na nyanga, paa dinyaala uba mufunu kwaa muutu so mosi
mu beni.
9 Bisi diayilii buu, a mundaa pe ti bisi a diali na muswa pe wa uyaka libaasila la beni, ka
mundaa ti bisi diatooni uha beni ifwaani ki beni diduku.
10 Mu ngwanya, mu taanga di bisi diali kwaa beni, bisi diaduti beni matswi ti: «Pasi
wahele utoono usala, afwaana ka unyaala udia.»
11 Ka bisi dili mu uyuu ti, baata ba bamosi nha kati a beni, bali mu udiaata butsa-butsa,
kwahele a usa isala, na bo bali uduku ndila mandaa matala baata bakimi.
12 Kwaa baata baa, bisi dili mu uloombo kwaa bo, na bisi dili mu utumu bo miinami mu
kuumbu a Pfumu Yiisu Kristo: Bo bafwaana usala mu iyeenge taanga dioosi, mu ubaa bia
udia bia bo makulu.
13 Ka kwaa beni, baana ba nguu, a dikoono pe mu uyiluu mamabwe.
14 So muutu heli utumumu nziisili yi bisi dili mu uha mu mukaanda wu, ditungululu nde,
na a dibwaba pe itwaari na nde, paa nde amono tsionyi.
15 Ka a diholo nde weti mutaata a beni pe, ka diha nde mandoongi weti mwaana a nguu
a beni.

Lisieme na mabwee

16 Nyaala Pfumu, idia kia iyeenge, nde makulu abaahaanganga beni iyeenge taanga
dioosi na mu mandaa moosi. Nyaala Pfumu aba na beni boosi.
17 Mu koo kia me makulu me ndi mu usonuu mandaa ma: Mabwee ma Pawuli. Mono bu
me nibaa sa iliimbi mu mikaanda mia me mioosi. Ni buu me nibaasonuu.
18 Nyaala bweese ba Pfumu a bisi Yiisu Kristo baba na beni boosi.

Mukaanda wa tsiomi wa Pahuli huli Timoteo Kotili

Kuumbu ya Timoteo bali mu uyaabisa yo mu taanga kimi mu mukaanda Biyiluu bia batumu na mikaanda mia Pawuli. Mu ngwanya, Timoteo wakiyili Pawuli mu isala. Timoteo ayili Pawuli mu midieenge mialaa. Ninha Pawuli ahiiri nde bisala bialaa biamifuri, vuluvulu ku vulu la Tesalonika na ku vulu la Kolito.

Asonii mikaanda mioolo na atsindii mio kwaa Timoteo. Basonuu mio mundaa ibwa kia imiini mu ikristo ya makwa ba. Isala kimaasaala kia ubweeyese libuundu na uhamisa imiini kia balibuundu.

Mukaanda wa tsiomi li mu uha *madoongi kwaa balibuundu, kwaa bakuutu* na *kwaa Timoteo* nde makulu.

Mwaana kaba la balibuundu, lili mu uyene ayiisi nziisili ya pia kwaa bangaa imiini (1.3-7; 4.1-4; 6.3-5). Matsimi ma kaba lii mali mu umweese ti mbayili ya biloo bia nha tsi a yabweeye pe. Ni mu buu, bo bali mu ubisi makweele na utsoro biloo bikimi. Ka bunu, biloo bioosi bi Nziaambi ayiluu bili bibibwe. Timoteo afwaana ulibili libuundu moonyi mu ndaa yii.

Mabuundu ma Kristo mamaatuungumu. Mo mali na bakuutu. Ni bakuutu ba libuundu, na bakebi ba libuundu bali mu ubaasila bawele na babeeri, na bakuutu ba mabuundu bali uyiisi mandaa ma Nziaambi.

Mabuundu maa mali na nzala ya udiaala kutso idzuunu, na baata ba tsi bafwaana umono kinyi mu mo. Musonii a mukaanda wu, li mu uha mandoongi mu ndaa ya tala likutunu na likuundu (kiiti kia 2). Nde li mu uyaabisa ka buni bakuutu ba libuundu bafwaana udiaata (kiiti kia 3).

Taayi a Timoteo musi Eleene, na nguu a nde Mukristo wa Muyuudayo. Pawuli ayiisi Timoteo, na nde li weti mwaana kwaa Pawuli. Nde ka mukuutu a mabuundu. Mukaanda wu, li mu uloombo kwaa nde mu uba musiali wumubwe wa Yiisu Kristo. Mukaanda li mu uyiisi ka kwaa Timoteo, buni nde utuu ubaasila balibuundu, na buni nde afwaana uyiisi na utumu kwaa mosi mosi mu bo (kiiti kia 4 natee kia 6).

Mabwee

1 Me Pawuli, tumu a Yiisu Kristo weti buli litumu la Nziaambi, Muyobili a bisi, na la Yiisu
Kristo ilimbisi kia bisi.
2 Me nitsinduu mukaanda wu kwaa Timoteo✡, mwaana a me wa ngwanya mu imiini:
Nyaala Nziaambi Taayi na Yiisu Kristo Pfumu a bisi baha we bweese, mbweeyili na
iyeenge!

Usa mayele na nziisili ya pia

3 Nha me nakiyene ku Masedwane✡, me natumi we, mu usaala ku ngaanda a Efeso✡.
Mundaa ti, mu ngaanda yii, uli na baata babali mu uyiisi nziisili ya pia. Ha bo litumu, la
unyaala nziisili yii!
4 Leele bo banyaala ukaangama mu matsaba matala bukulu ba bakaa, mamali uwa
pe*. Mandaa maa, mali mu ubee ndila ma makaama, nha mbuu ya usalila minhana mia
liyobolo la Nziaambi, mi buyaaba mu imiini mu nde.
5 Ndutu a tumini yii, ni mu ubutusu litoono, lili mu umata mu mutimi watsieeme, mu
matsimi mamabwe na mu imiini kia ngwanya.
6 Baata babamosi bamaasiisi kuulu yii, na bamaadiimbili kutso bimoo biahele a
ndaanda.
7 Bo batoono umweese ti, bo bayiisi ba mikele mia Nziaambi. Ka bo a bayaaba tsutulu a
mandaa ma bo makulu bali mu uleele, na so mandaa ma bo bali mu uyaabisa mu ilimbisi
kioosi.
8 Bisi diayaaba ti mikele mimibwe mili, mbiiti diayaaba ndutu a mio.
9 Dilibilani moonyi ti: Nziaambi a ahi pe Mikele mia nde mundaa baata balibweeye. Ka
nde ahi mio mundaa baata babali mu uhele utumumu nde, mundaa baata babahele na
inziaambi, na baata bangaa buhaangi, na bangaa masumu. Nziaambi ahi mio, mundaa
baata bali mu uhele ukiinzi nde. Nde ahi mio, mundaa babali mu udusu bataayi ba bo, so
a buu pe banguu ba bo, na mundaa a badusi.

✡ **1:2** Timoteo Biy 16.1 ✡ **1:3** Masedwane 2Ko 1.16 ✡ **1:3** Efeso 2Ko 1.8 * **1:4** Mba 4—5; 9—11

10 Nde ahi mio, mundaa bangaa tsoongili, mundaa babaala babali mu usoongo na
bambayi babaala, mundaa bayalii ba baata mu butee. Mio mili ka mundaa bangaa pia
na mundaa babali mu ulaba mikisi mia pia. Nde ahi mio, mundaa baata babali mu usa
mandaa moosi ku buko nha kulu a nziisili ya ngwanya.
11 Nziisili yii yili mu tso Ndaa Yimbwe ya Nziaambi wa buzuti, yi ba heeri me, yo yili ndaa
wa makinyi.

Mvutili a matoondo mu bubwe ba Nziaambi

12 Me ndi mu uvutulu matoondo kwaa Yiisu Kristo, Pfumu a bisi waha me bweese
bafwaana mu ukuusu isala kia me. Me ndi mu uvutulu nde matoondo bu amono ti, me
ndi muutu wu nde afwaana uholo mu isala kia nde.
13 So bu yili ti me nakileele mandaa mamabi mu nde taanga dialuti, mukwaamisi,
na natuyi nde, ka Nziaambi akwiilili me ngebe mu mundaa ti me nakiyiluu buu kutso
bundimbi, bu nali nahele na imiini[✡].
14 Pfumu a bisi aluusi me mu bweese bafwaabala. Nde ahi me imiini na litoono bili mu
umata mu itwaari na Yiisu Kristo.
15 Mono, ndaa yi yili ya ngwanya, yi baata boosi bafwaana usa imiini mu yo: Yiisu Kristo
ayiiri mu tsi mu uyobolo bangaa masumu. Me ndi watsiomi nha kati a bo.
16 Ka ni mubuu, Nziaambi amweesi libweeye la nde kwaa me. Nde atooni ti Yiisu Kristo
amweese kamini a mutimi a nde yoosi mu me, me wuli wavulu mu masumu. Ki ni ifwaani
kwaa babakaasa imiini mu nde, mu taanga dikaayira, na sa baholo moonyi wa bilimi na
bilimi.
17 Nyaala likiinzi na buzitu biba mu taanga dioosi kwaa Mutini wa bilimi na bilimi, wu
uhele ukwa, wu bali mu uhele umono, na Nziaambi ndila mosi! Ameni.

Udwaana mudiingi wumubwe

18 Timoteo, mwaana a me, me niha we tumini di, weti buli mbilili yibayaabisi mu
mataanga malutu mu we. Nyaala mandaa maa, maba mifuri mia we mu mudiingi
wumubwe, wu we udwaana.
19 Kebe imiini na matsimi matsieeme. Baata babamosi babisi uyuu matsimi ma bo
matsieeme na badiaamisi imiini kia bo, weti bu luungu libaadiaama mu maamba.
20 Nha kati a baata baa uli na Imene[✡] na Alekandere[✡]. Me nayeelili bo kwaa Saatina[✡],
paa bo bayii bwa uhele utuu Nziaambi.

2

Nziisili mu ndaa yatala likuundu

1 Ndaa ya kati a tsiomi yi me nitumu ni yi: diloombo kwaa Nziaambi, dikuundu, dipele
na divutulu nde matoondo mundaa a baata boosi.
2 Dikuundani mundaa mitini na mu baata boosi babali na litumu, paa ti, bisi diba na
idiingi kia izuunu, kia iyeenge, kia likiinzi, kutso ukangama mu Nziaambi.
3 Yii ni ndaa yimbwe na yili mu uyaangisa Nziaambi Muyobili a bisi,
4 nde watoono ti baata boosi bayobuu[✡] na bato ku nziaabili ya ngwanya.
5 Mundaa ti uli na Nziaambi ndila moosi, uli na ndila muutu mosi wuli mu uvuutu
itwaari nha kati a baata na Nziaambi. Muutu wuu ni Yiisu Kristo,
6 wayeelili nyutu a nde makulu weti mufutu, mu ndaa ukuulu baata boosi. Ni mu buu,
mu taanga di Nziaambi atooni, nde asi ti Yiisu aba imbaangi kia libweeye la nde.
7 Ni mu buu, Nziaambi abiaalisi me mu uyaabisa Ndaa Yimbwe weti muyiisi na tumu
a Yiisu Kristo, mundaa uyiisi imiini na ngwanya kwaa baata babali a mu ifuumbu kia ba
Bayuudayo pe. Me a pia pe ndi mu uleele, ka ngwanya.
8 Me natoono ti, mu mambuu moosi baata banaangila mioo miatsieeme ku yulu mu
likuundu, kwahele a kesi, so muheebili wa makaama.
9 Bu mosi ka, mu taanga di bakaasa bali mu ukuundu, bo bafwaana ulwaata ndwaatili
ya likiinzi, yakuluu, na yafwaana. Banyaala ukutu naanga dia nzala umonuu, so ulwaata
bilungu bia woolo, so bilaba bia vulu bubwe, na bikutu bia tala yalaa.
10 Ka bo bafwaana umweese libweeye la bo, mu mandaa moosi mamabwe ma bo bali
mu uyiluu. Ni buu bakaasa babalasina ukiinzi Nziaambi, bafwaana uyiluu.
11 Nyaala bakaasa bayuu nziisili kutso ukuluu na bafwaana udiaala na pii.
12 Me utuu pe uha muswa kwaa mukaasa mu uyiisi nha kulu a babaala: nde afwaana
uba na pii.
13 Mu ngwanya, Aadami bakwiyiluu watsiomi, tumake Eva.

✡ **1:13** nakiyiluu Biy 8.3; 9.4-5 ✡ **1:20** Imene 2Ti 2.17 ✡ **1:20** Alekandere 2Ti 4.14 ✡ **1:20** nayeelili bo kwaa Saatina 1Ko 5.5 ✡ **2:4** Ezk 18.23

14 A Aadami pe Saatina afuti, ka mukaasa asiingi bafutu nde, bu uheli utumumu tumini
dia Nziaambi.
15 Ka, mukaasa sa ayobuu mundaa ti nde sa abutu baana. So nde diaali mutso imiini, na
mutso litoono, na kutso ndiaatili ya tsieemini na ndiaatili ya buleembi.

3

Bakuutu ba libuundu

1 Dimono ndaa ya ngwanya: so muutu tooni uba mukebi a libuundu, nde tooni usa isala
ki ibwe.
2 Mukebi a libuundu afwaana mu uba muutu wahele a toono na nde afwaana
ukaangama mu mukari* ndila mosi. Nde afwaana mu uba na mbeelili yimbwe, wa
buleembi, wa likiinzi na muutu wu uyaka bieenyi na nde afwaana uyaaba uyiisi.
3 Anyaala uba munywiiri a mala, so a buu pe ngaa ituusi. Ka nde afwaana uba, muutu
wakuluu na wa iyeenge. Anyaala uba watoono mboongo kwaa laa!
4 Aba muutu wu utumu nzo a nde bubwe. Baana ba nde bafwaana mu utumumu nde
kutso likiinzi loosi.
5 Mu ngwanya, so muutu atuyi utumu nzo a nde makulu pe, buni nde utuu ubiti libuundu
la Nziaambi?
6 Nde anyaala uba muutu wu maakiingili mayele liili, leeti nde saa aluulu mu liwaa, na
sa amana kutso tsieembili weti bu basieembi Saatina.
7 Bwafwaana ka ti babahele uba ba ngaa Kristo bata imbaangi ki ibwe mu nde, paa
bahele umeengele nde na anyaala ubwa mu mieete mia Saatina.

Bakebi ba libuundu

8 Pili mosi ka, bakebi ba libuundu bafwaana uba baata ba likiinzi, na babuta ngwanya.
Bo a bafwaana pe unywa mala kwa mifuri, so usaa mboongo mu makuulu mamabi.
9 Nyaala bo baba babakaangama mu matsweeyi ma imiini mu Nziaambi, na mu matsimi
matsieeme.
10 Bwafwaana mu ukwakengese ndiaatili a bo, tumake so a uli na ndaa ya bisieembi pe,
bo utuu usala weti bakebi ba libuundu.
11 Pili moosi ka, bakebi ba libuundu ba bakaasa†, bafwaana uba balikiinzi, banyaala uba
na tsuyili yimbi wa Saatina. Baba ba buleembi, na taanga dioosi, bafwaana usa ilimbisi mu
bo.
12 Bakuutu ba libuundu bafwaana ukweele mukaasa ndila mosi, na bo bafwaana mu
utuu utumui baana ba bo na nzo a nde yoosi.
13 Bakebi ba libuundu babubaasa isala kia ibwe, bubaabili bo kwaa baata. Ni mu yii,
bo bali mu utuu uyiisi mu ilimbisi kialaa, mu imiini kili mu uvuutu bisi itwaari mu Yiisu
Kristo.

Matsweeyi ma manene mali mu uvuutu bisi na Nziaambi

14 Me ndi mu usonuu we mukaanda wuunawu, bu ndi na ilimbisi ti taanga hoolo disiaali,
me sa yamono we.
15 Ka so me diingi mu uyiluu buu, miloongo mia mukaanda wu, sa mibaasila we mu
uyaaba, buni we afwaana udiaata mu nzo a Nziaambi. Pili mosi, libuundu la Nziaambi
wa moonyi, lili kuunzi na ibwa bili mu usuku ngwanya.
16 Ee-e, mu ngwanya, bisi dili mu uyaabisa nha kulu a baata boosi: ti matsweeyi ma
ukangama kwa bisi mu Nziaambi mali mamanene!
Kristo...
Nde amonii mu musunyi weti muutu,
nde ayabini walibweeye mu Muheebili wa Ngira,
nde amonii kwaa batumu ba Nziaambi.
Bamuyaabisi kwaa bifuumbu bia baata bioosi,
bayaki nde mu imiini mu tsi yoosi ya diengelele baata,
Bamunaangili mu buzitu!

4

Bioosi bi Nziaambi ayilii bibibwe bili

1 Muheebili wa Ngira li mu uleele ndaa yi na yaki-yaki: mu taanga diatsieelele, baata
babamosi sa badiimbisi imiini kia bo, mu uduku miheebili mia pia, na nzisili yili mu umata
kwaa miheebili mimibi.

* **3:2** Tit 1.6-9. † **3:11** *bakebi ba libuundu ba bakaasa* utuu uba bakari ba bakebi so buu pe bakaasa bayaka mbili ya uba bakebi.

2 Baata bangaa peluu na bangaa pia sa badiimbisi bo. Bo bali weti baata babali na
matsimi mabanyeengese mu itali kiabeenge ku mbaa.
3 Baata baa bali mu uyiisi ti, baata banyaala ukwelesene, na badia ndila biloo bi bo bali
mu utumu. Ka Nziaambi ayilii biloo bii, paa ti bangaa imiini babayaaba ngwanya, badia
bio mu uvutulu nde matoondo.
4 Mundaa ti, bioosi bi Nziaambi ayiluu bibibwe bili. A uli na iloo so imosi pe kia ubumu,
ka diafwaana uholo bio bioosi mu mvutili a matoondo✡.
5 Mundaa ti mandaa ma Nziaambi na likuundu bili mu usa ti biloo bii bioosi biba
biasieeme.

Musiali a Yiisu Kristo wu mubwe

6 Timoteo, mbiiti we heeri nziisili yii kwaa baana ba nguu, we sa ba musiali a Yiisu Kristo
wu mubwe. So we yilii buu, we sa mweese ti we li mu udia mandaa ma imiini na nziisili
ya ngwanya, yi we aduki bubwe-bubwe.
7 Ka bumu matsaba ma hele na inziaambi mali itaata na imiini, matsaba ma bangooyi,
matsaba ma buu a buu. Salila idiingi kia we mu uba wa kangama mu Nziaambi.
8 Bipa bili mu uha nyutu mifuri bili na ndutu, ka mu mandaa mamakee. Ka ukangama
mu Nziaambi ili na ndutu mu mandaa moosi. Mundaa ti kio ili mu uha ilimbisi kia moonyi,
na uha bisi ndasina dia moonyi wukaayiri.
9 Yii na yi, yili ndaa ya ngwanya, na yi baata boosi bafwaana mu uyaka.
10 Mu ngwanya, so bisi dili mu umono pasi, na so dili mu udwaana, ni mundaa ti, bisi dili
na ilimbisi mu Nziaambi wa moonyi. Nde wuli Muyobili a baata boosi, na vulu-vulu wa
babasa imiini mu nde.
11 Tumu na yiisi mandaa maa moosi.
12 Kele muutu ayameengele we, mundaa ti we mufuru! Ka ba ifwaani kwaa bangaa
imiini, mu tsuyili a we, mu ndiaatili a we, mu litoono la we, mu imiini kia we, na mu
tsieemini a we.
13 Tswaamini me niyiri, hama mu utaanga Mandaa ma Ngira nha kulu a baata. Sa mifuri
mu uhamisa bo na uyiisi bo.
14 Ameengele pe bungori ba Muheebili wa Ngira ba we li na bo, ba Nziaambi aheeri we
mumbilili nha pfuundu a bakuutu banayi mioo nha yulu a we.
15 Hama mu uyiluu mii mioosi, ha mutimi a we woosi mu isala ki we li mu usa! Mu buu
baata boosi sa bamono ti, we li mu uyene maku-kulu.
16 Sa mayele mu we makulu na mu nziisili a we. Sa mukononо mu kuulu yi! Mu ngwanya,
mbiiti we yilii buu, we sa uyobuu we makulu, na baata babali mu uyuu we.

5

Mandoongi kwaa mukuutu a libuundu

1 A sieembe pe inunu mu ibaala, ka hamisa nde weti ti nde li taayi a we✡. Na holo bafuru
weti baana ba nguu ba we baba baala,
2 Bakaasa ba binunu weti ba nguu ba we, na banduumbu weti bakeri ba we. Yiluu buu
mu mutimi watsieeme.
3 Baasila mu likiinzi loosi bakwiili babahele na libaasila.
4 Ka so mukwiili li na baana so bateeri, bo ni batsiomi babafwaana umweese imiini kia
bo mu nzo a bomo. Ni mu buu, bo sa bavutulu kwaa bataayi na banguu ba bo, libaasili li
bo baholi kwaa bo. Maa ni mandaa mali mu uha Nziaambi kinyi.
5 Mukwiili wuli ngwanya nde bake, wahele na muutu wu ubaasila nde, asuusu ilimbisi
kia nde mu Nziaambi. Nde li mu ukuundu Nziaambi nyanga na butsuu, mu uloombo
libaasila kwaa nde.
6 Ka mukwiili wuli mu uba ndila na matsimi ma uyaangisa mutimi a nde mu manzala
ma tsi, nde amaakwakwa, so bu ali moonyi.
7 Libili bo moonyi mu mandaa maa moosi, paa bo bahele na bisieembi.
8 So muutu nyaali mu ubaasila kaanda la nde, na vulu-vulu baata ba nzo a nde, nde
maabwiisi imiini kia nde, na nde maavulu mungooyi bubi.
9 Mu uba mu kaba la bakwiili, bubwe ti mukaasa atooso bilimi maku masamina. Tumake
nde afwaana uba mukaasa wali wanambata mu baala limosi.
10 Na nde afwaana uyabina mu mimibwe mi nde ayilii: nde akulusu baana ba nde
bubwe, akiyaka bieenyi bubwe, aswayi mili mia bangaa imiini*, abaasili baata babali mu
pasi, na nde ayilii kwaa baata boosi mamabwe.

✡ **4:4** Mba 1.31 ✡ **5:1** Pal 5.1 * **5:10** *aswayi mili mia bangaa imiini* Kwaa Bayuudayo, uswaa miili mia bieenyi ali iliimbi kia isiaayi Luk 7.44; Yow 13.1-17.

11 Mundaa yatala bakwiili babafuru, asuusu pe bo mu litaanga la bakwiili. Mundaa ti
nha manzala ma bo mali mu utsindi bo mu ukweele, bo bali mu utakuu na Kristo.
12 Mu yii, bo bali mu uholo tsieembili, mundaa ti bo aba bakebe pe imiini kia tsiomi ki
bo basi kwaa Kristo.
13 Nha yulu a nhaa, bu bo bahele na isala kia usa, bo bali na ipfu kia uyooyene mu manzo-
manzo. Ka kiabwavulu bubi, bo batoono utsuu mu bambaayi na bo matsweeyi pe. Bo
bubaatsuu mu mandaa mahele utala bo.
14 Ni mu buu, me natoono ti bakwiili bakeni bafuru babwakweele, babutu baana, na
basalila ma nzo ma bo. Mu yii, bo a buha pe mbuu kwaa Mutaata† mu utsuu bubi mu bisi.
15 Mundaa ti bakwiili bakimi ba bafuru, bamaasiisi kuulu yasuungunu mu uduku
Saatina.
16 Ka so ngaa imiini li na bakwiili mu likaanda la nde, nde afwaana mu ubaasila bo, na
anyaala uha mufunu kwaa libuundu. Mundaa ti, mufunu a libuundu ndila mu ubaasila
bakwiili bali ngwanya bo bake.
17 Bakuutu ba libuundu bali mu ubiti libuundu bubwe, bafwaana uholo buzitu nha yulu
a buzitu, vulu-vulu kwaa babali na mufunu waleme wa uyiisi mandaa a Nziaambi.
18 Mu ngwanya, Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele: «Beni utuu pe udibuu munywa a
ngoombo mu taanga dia utolo mbutu dia bele», na: «Musiali afwaana ubaa mufutu a nde✡».
19 A siingi pe mifuundu mi busa mu mukutu a libuundu, mbiiti imbaangi✡ kia baata
boolo so batata kio pe.
20 So muutu siiri bubi, sieembe nde nha kulu a baata, paa ti bo ka bamono boomo.
21 Me ni yaabisa kwaa we nha kulu a Nziaambi, nha kulu a Yiisu Kristo na nha kulu a
batumu ba Ngiraba nde asoolo: Tumumu mikele mi, kwahele a uba na imbisi a nzo, na a
biingisi muutu so ndila mosi mu tala-kiinzi pe.
22 A naa pe mio nha yulu a muutu mu mawasa, mu uha nde mufunu mutso libuundu. A
ba pe itwaari mu masumu ma baata bakimi. Kebe tsieemini a we.
23 A nywa ndila maamba pe, ka nywa mwaana a mala hoolo, mundaa moonyo wuli
ubaakolo we.
24 Masumu ma baata bamosi mali mu umonuu na yaki-yaki, tswaamina bufuundusu bo.
Ka kwaa baata bana, ku mbisa pfuundisi mo mali mu uyabina.
25 Pili mosi ka, biyiluu bialuulu mu mamabwe bili mu uyabina na yaki-yaki, na so bibili
keni a biayabina pe mu mawasa, a bituu pe uba biasweeme.

6

1 Nyaala baata boosi babali batee bakiinzi bapfumu ba bo mu likiinzi loosi. Paa ti, muutu
so mosi anyaala utuu kuumbu a Nziaambi na nziisili a bisi.
2 So batee bali na bapfumu bangaa imiini, a banyaala ukiinzi bo pe, mundaa ti bo bali
baana ba nguu ba bo mu Kristo. Bo bafwaana uyiluu usalila bo. Mundaa ti, baata ba bo
bali mu usalila, bali ba bangaa imiini ba mbaayi ba litoono ✡ atoono.

Imiini mu Nziaambi ili busini ba ngwanya

Maa ni mandaa ma we kaayiisi na ma we kaatumu.
3 So muutu yiisi nziisili kimi, na nde takii na mandaa masuungunu ma Pfumu a bisi Yiisu
Kristo na nziisili yafwaana na libweeye,
4 nde li aluulu mu liwaa na bundimbi. Nde li na ibeeri kia utsuu na kia ukaama mu mii
miatala bitoolo. Ni kuu kuli mu umata musoyi, makaama, mandaa ma utuu Nziaambi,
matsimi mamabi ma muutu ahele uyiluu.
5 Na makaama mali mu uhele uwa nha kati a baata bali na matsimi matekene, bu
bamaandiimbisi ngwanya. Bo bali mu utsimi ti, uba walibweeye yili kulu ya ubaa busini.
6 Ee ngwanya, uba na libweeye lili busini ba bunene, so disiingi ndila biloo bidiabaa.
7 Mu ngwanya, bisi a diabee pe iloo so imosi mu tsi yi, na bisi a dituu ubiti iloo so imosi
pe✡.
8 Ni mu buu, so bisi dili na biloo bia udia na bikutu, bii biakuu kwaa bisi.
9 Ka baata batoono uba bisini, bali mu ubwa mu mapuusu. Bo bali mu ukangama mu
mieete mia ma nzala malaa, ma buwulu na mamabi mali mu ubiti babamosi ku pfuuyili
na mali mu ukubu ndiimbisi a bo.
10 Mundaa ti litoono la mboongo, lili mwaanzi a mamabi moosi. Babamosi babayi nzala
yalaa ya ubaa mboongo, ni mu buu bo batakii na imiini, na bo baloosi manyutu ma bo mu
mapasi malaa.

† **5:14** *mutaata* ni Saatina so a buu pe mudwaanisi a Yiisu na Ndaa Yimbwe. ✡ **5:18** nde Ndi 25.4; 1Ko 9.9; Mat 10.10; Luk 10.7 ✡ **5:19** Lit 19.15 ✡ **6:2** Efe 6.9 ✡ **6:7** Yob 1.21

Mandoongi ma Pawuli kwaa Timoteo

11 Ka we wuli mu isala kia Nziaambi, bata mandaa maa moosi! Saa bweeyili, ukangama
mu Nziaambi, imiini, litoono, mukonono na buleembi.
12 Dwaana mudiingi wu mubwe wa imiini. Kaanga moonyi wa bilimi na bilimi wu we
ayaali mbili. Ni mu nde we ati imbaangi ki ibwe kia imiini nha kulu a bambaangi balaa.
13 Nha kulu a Nziaambi, wuli mu uha moonyi kwaa biloo bioosi, na nha kulu a Yiisu
Kristo, wati imbaangi ki ibwe kia imiini nha kulu a Ponse Pilato✡, me ndi mu utumu we
mandaa ma:
14 tumumu mikele mia Nziaambi, kebe mio kutso tsieemini, na kwahele na bisieembi,
natee mu iluumbu ki Pfumu a bisi Yiisu Kristo akaamonuu.
15 Mii sa miyilimi mu taanga di Nziaambi atsimi, ndila nde Mutini wu munene, nde li
idia kia makinyi, Mutini a mitini, na Pfumu a bapfumu✡.
16 Ndili a nde wuli ukwa pe. Nde li mu udiaala kutso liyalila lili muutu so mosi utuu pe
ubesine. A so muutu mosi pe wamaamono nde, na wu utuu umono✡ nde. Nyaala buzitu
na litu la bilimi na bilimi biba ndila kwaa nde! Ameni.
17 Yaabisa kwaa babali na busini ba tsi yi, banyaala uba na liwaa. Leele kwaa bo,
banyaala usuusu ilimbisi kia bo mu busini baa babuhele udiingi. Ka basuusu ilimbisi kia
bo mu Nziaambi, wuli mu uha bisi bioosi mu iteesi kialaa, paa bisi diyaanga mu bio.
18 Leele kwaa bo mu uyiluu mimibwe, na uyiluu mioosi mu bubwe boosi, mu uha mu
mutimi mosi na uyilimi mu ukaba kwaa babamosi.
19 Mu yii, bo sa bakukuu bomakulu busini weti ibwa mu taanga dikaayiri, paa babaa
moonyi wa bilimi na bilimi.
20 Timoteo, nduu a me wa litoono, kebe bubwe-bubwe isala ki bahi we. Takuu na mandaa
mahele na inziaambi, na mali itaata na imiini, na nziaabili ya pia.
21 Mu ngwanya, babamosi mu bo balasini ubaa nziaabili yii, ka bo batakii na imiini.
Nyaala bweese ba Nziaambi buba na beni!

✡ **6:13** Yow 18.36-37; 19.11 ✡ **6:15** Ndi 10.17; Mkg 104.2 ✡ **6:16** Mkg 104.2; Pal 33.20; Yow 1.18

Mukaanda wa mioolo kwaa Timoteo Kotilili

Mukaanda wa mioolo wa Pawuli kwaa Timoteo, li na mandaa matsieelele matala tumini a Pawuli tumu a Yiisu Kristo. Pawuli li mu perese (2.9), na babalayi mu balibuundu bamaabwoongolo nde. Nde ayaaba ti taanga hoolo dimaasaala (1.15; 4.10-16), nde sa akwa (4.6). Nde li mu uha mabweele kwaa Timoteo, mbaayi a nde wa isala, wu nde atoono weti mwaana a nde.

Mukaanda wu li mu ulibili moonyi mu idiingi kia Pawuli: isala kia nde weti tumu a Yiisu Kristo, nziisili a nde, mapasi ma nde mundaa Ndaa Yimbwe. Mu mukaanda wu, Pawuli li mu uha mandoongi kwaa Timoteo. Nha kati a tsiomi, nde li mu uhamisa Timoteo mu ukaba mapasi ma nde mu isala mu Kristo (2.1-13). Tumake, Pawuli li mu uhamisa Timoteo mu uyaabisa Mandaa ma Nziaambi bubwe-bubwe (2.14—4.15). Mu yii, Timoteo afwaana ubata makaama matala bitoolo, nde afwaana mu utee mbisi kwaa babali mu usa bubi, na nde afwaana uduku ndiaatili a Pawuli. Tsiomi a tsiomi, nde afwaana uba wanambita mu nziisili a Pawuli na ya miyiisi mia Kristo mikimi.

Mu taanga di bambaangi ba Yiisu ba tsiomi bali mu udiimbili, babali mu udukusu isala bafwaana mu uduku nziisili a bo. Mu yii, bo bafwaana ukebe *nziisili bubwe-bubwe* yi bo baholi kwaa miyiisi mia bo. Bo bafwaana ka utaanga Mabasonuu ma Ngira. Mu taanga di basonii mikaanda mio mia mioolo kwaa Timoteo, Mabasonuu ma Ngira ali Lilasina li likulu, na helape, ndaamba a yikimi mu Lilasina li Linyatii. Mandaa Mabasonuu ma Ngira maa moosi, «mali mafwaana mu uyiisi ngwanya, mu usieembe bubi, mu usuungusu mamabi, na mu uyiisi ndiaatili yafwaana, na yi Nziaambi ali mu uloombo» (3.16).

Mabwee

1 Me Pawuli, wuli tumu a Yiisu Kristo, mu litoono la Nziaambi. Nziaambi asooli me mu uyaabisa moonyi wubalasini bisi mu Yiisu Kristo.

2 Me nitsinduu mukaanda wu kwaa Timoteo[✡], mwaana a me wa litoono: Nyaala Nziaambi Taayi na Yiisu Kristo Pfumu a bisi baha we bweese, mbweeyili, na iyeenge!

Pawuli li mu uvutulu matoondo kwaa Nziaambi mundaa Timoteo

3 Me nivutulu matoondo kwaa Nziaambi, wu me ndi mu usalila mu matsimi matsieeme, weti bwasiiri bakaa ba me, mundaa ti me ndi mu uhama mu ukuundu mu we, butsuu na nyanga.

4 Me ndi mu ulibili moonyi mu matsanga ma we, mu taanga di diakikabuu. Me ndi na nzala yalaa ya ubwamono we, paa me uluulu mu kinyi.

5 Me ndi mu ulibili moonyo mu imiini kia ngwanya, ki we li na kio. Ni imiini kiali na kaa a we wa mukaasa Loyisi na nguu a we Enikia, tswaamini a we. Me ndi mu utsimi ti kio ili ka mu we.

6 Ni mu buu me ndi mu ulibili we moonyi mu yo: bwalulu mbaa ya bungori ba Nziaambi ahi kwaa we, mu taanga di me nanayi mioo nha yulu a we.

7 Mu ngwanya Muheebili wu Nziaambi ahi kwaa bisi, a ali mu uha bisi boomo pe, ka bunu Muheebili wuu li mu uluusu bisi mu mifuri, mu litoono, na mu kamini a mutimi.

8 Aba na tsionyi pe mu uta imbaangi mu Pfumu a bisi. Aba ka na tsionyi pe mu me, wuli mu perese mu ndaa nde. Ka siingi umono pasi na me mu ndaa Ndaa Yimbwe, mu usa ilimbisi mu mifuri mi Nziaambi ali mu uha.

9 Ni nde:
Wayobili bisi na wata bisi mu mbili ya ngiri.
A uli pe mu ndaa biyiluu bibibwe bi bisi diasi, nde ayilii buu,
ka mu ndaa minhana mia nde,
na mu bweese ba nde aheeri bisi.
Nde amweesi bisi bweese ba nde mu Yiisu Kristo, tswaamina a taanga didihele uwa.
10 Nde amweesi bisi bo mu taanga di,
mu nziriri a muvuyisi a bisi Yiisu Kristo.
Ni nde asukusu lituu la likwa,
na mu Ndaa Yimbwe, amweesi moonyi wu uhele ukwa.
11 Nziaambi abiaalisi me mu uyaabisa Ndaa Yimbwe yi, weti muyiisi na tumu a Yiisu Kristo.

✡ **1:2** Timoteo Biy 16.1

12 Ni mu ndaa yii me ndi mu umono pasi di. Ka me a ndi na tsionyi pe, mundaa ti me
nayaaba mu na me na sa imiini. Na, me ndi na ilimbisi ti, nde li na lituu la ukebe bii bi nde
aha kwaa me, natee mu iluumbu kia pfuundisi.
13 Holo weti ifwaani mandaa masuungunu ma me nayaabisa we. Temene na ngwi mu
imiini, na mu litoono li bisi dili na lo mu itwaari na Yiisu Kristo.
14 Kebe mandoongi mamabwe mabaheeri we, mu libaasila la Muheebili wa Ngira wuli
mu udiaala mu bisi.

Pamini a Onesifora

15 Weti bu we ayaaba, boosi ba ku itinini kia Asia babwoongolo me, nha kati a bo uli na
Pingela na Ermongena ka.
16 Nyaala Pfumu amweese mbweeyili a nde kwaa likaanda la Onesifora, mundaa ti nde
ubaahamisanga me mu mataanga mama mosi. Nde a amoni tsionyi mu me pe, mu mikuru
mia me pe.
17 Ka mu diina taanga di nde atoori ku ngaanda a Looma, nde asiayi me mu nzala yalaa,
natee bu nde asiolili me.
18 Nyaala Pfumu aha nde bweese ba Nziaambi mu iluumbu kia pfuundisi! We ayiluu
uyaaba ka libaasila li nde ahi kwaa me bu nali ku ngaanda a Efeso.

2

Lisodare lanambita mu Yiisu Kristo

1 Ni mu buu, we mwaana me, holo mifuri mia we mu bweese ba bisa-beni, bali mu umata
kwaa Yiisu Kristo.
2 Ma we ayuyi me mu uyaabisa nha kulu a bambaangi balaa, yaabisa mo kwaa baata
babutuu usa ilimbisi mu bo, babali ka bo makulu utuu uyiisi kwaa baata babamosi.
3 Holo ikuku kia we kia mapasi, weti lisodaare lanambata mu Yiisu Kristo.
4 Lisodare lili kutso isala, a ali mu uduku pe mandaa mahele utala isala kia nde, mbii ti
nde tooni umweese kinyi kwaa mukuutu a nde.
5 Bumosi ka, mudumi-a-matiini utuu pe ubaa musieende, so nde a dumi pe weti buli
mikele.
6 Musiali a matsiee wumaavulu usala isala kia pasi, afwaana uba watsiomi mu uholo
ikuku kia mbutu.
7 Tsimi bubwe mu mandaa ma me ndi mu uleele. Yaaba ti, Pfumu sa aha we mayele ma
uyaaba mandaa maa moosi.
8 Libili moonyi mu Yiisu Kristo, mwaana a Daavidi, na wasiimbuu mu babakwa. Maa ni
mandaa mali mu uleele Ndaa Yimbwe yi me ndi mu uyaabisa.
9 Ni mu Ndaa Yimbwe yii, me ndi mu umono pasi. Na, ni mu ndaa yo ka bakutu me
misiingi mia bitali weti muyilii a mamabi! Ka a bakutu pe mandaa ma Nziaambi misiingi.
10 Ni mu buu me ndi mu ukama mutimi mu mioosi, mu ndaa mbweeyili a baa ba
Nziaambi asoolo. Me ndi mu uyiluu buu, paa ti bo ka babaa liyobolo lili mu Yiisu Kristo,
na buzitu ba bilimi na bilimi.
11 Mandaa ma mali ma ngwanya:
«So bisi dili diakwa itwaari na nde, bisi sa diba ka moonyi itwaari na nde.
12 So bisi dihami, bisi sa ditumu ka na nde.
So bisi dituni nde, nde ka sa atunu bisi.
13 So bisi diahele na imiini,
nde li ahama mu imiini,
Mundaa ti, nde utuu pe utunu mandaa ma nde makulu.»

Musiali wu Pfumu ali mu usiingi

14 Libili moonyi mu mandaa maa kwaa boosi, na loombo kwaa bo weti bwafwaana nha
kulu a Nziaambi, mu unyaala ukaama mu bitoolo bia mandaa. Makaama maa a mali na
isala pe, so a ndila mu ufuusu babali mu uyuu mo.
15 Sa mifuri mu uba muutu wu Nziaambi afwaana usiingi nha misi mia nde, mu uba
musiali wahele na tsionyi mu isala kia nde, na wuli mu uyaabisa weti bwafwaana, mandaa
ma ngwanya.
16 Bata mayolo ma ibuu a buu, na batsori: babali mu uyiluu buu bali mu uhama mu
masumu.
17 Nziisili a bo yili weti putu yaboolo, yili mu udia musunyi. Nha kati a bo, uli na mu
Imene✡ na Fileete.

✡ **2:17** Imene 1Ti 1.20

18 Bo bamaatakuu na ngwanya, na bo bali mu ubwiiisi imiini kia balayi, mu uleele ti
tsimbilili a bisi mu babakwa yamaakwayilimi.
19 Ka, bibwa bia mifuri biasuusi Nziaambi bili biahama. Mandaa maa-na-ma basonuu
nha yulu bio: «Pfumu ayaaba baba nde✡», na: « Pasi muutu wuli mu leele ti nde li wa Pfumu,
nyaala a sisi mamabi!».
20 Mutso nzo yinene, a uli na ndila bikoombo bibayiluu mu woolo na bia mboongo pe.
Uli ka na bio bibayiluu mu miti na mu tumu. Bibayiluu mu woolo na mu mboongo basuusi
bio mu mikuungi miminene. Na bibimosi, bia usalila pasi iluumbu.
21 So muutu tsieemi mu bubi boosi ba me nayaabisa, nde sa aba wubasuusu nha peembi
mu toono a pfumu a nde. Nde li na ndutu kwaa pfumu a nde, na ayilimi mu uyiluu
mamabwe mu taanga dioosi.
22 Bata manzala mamabi ma bufuru, na kwa Saa libweeye, imiini, litoono, iyeenge na
baa bali mu ukuundu Pfumu, mu mutimi watsieeme.
23 Ka bata bimoo bia buwulu na bia bundimbi: we ayaaba ti mo mali mu ubee makaama.
24 Ka booyi la Pfumu a afwaana pe mu ukaama. Nde afwaana uba muutu wa buleembi
nha kulu a baata boosi, na wutuu uyiisi na uba na kamini a mutimi mu litsoro.
25 Nde afwaana uyiisi mu buleembi babali mu udwaanisa nziisili a nde. Helape
Nziaambi sa aha bo kuulu ya ukiingili mayele na uyaaba ngwanya.
26 Ni mu buu, bo sa bavutuu mu matsimi ma bo mamabwe, na sa bakuuluu mu mieete
mia Saatina, wakaanga bo, na wasuusi bo ku tsini a litoono la nde.

3

Biluumbu bia tsieelele

1 Libili moonyi bubwe mu ma ndaa ma: mu manini a taanga, sa muba na biluumbu bia
pasi.
2 Mu ngwanya baata sa baba na nyiingi, sa batoono mboongo, sa baba na linaanguu, sa
baba na liwaa. Bo sa batuu Nziaambi, na sa batemenene bataayi na banguu ba bo. Bo a
butuu pe uvutulu matoondo mu mamabwe, a buba pe na likiinzi mu mandaa mamumata
kwaa Nziaambi.
3 Bo sa baba na mitimi miminono, babahele a ngebe. Bo sa baba weti Saatina mu utsuu
mamabi mu baata, sa na uba bangaa kakabi, sa batoono umweese bambaayi pasi na sa
baba mitaata mia mamabwe.
4 Bo sa bayeelele bambaayi ba bo kwaa mitaata, sa baba na ituusi, sa baluulu mu liwaa.
Na bo sa bavulu utoono makinyi ma tsi na sa babele Nziaambi.
5 Bo sa bamweese ti bo bangaa libweeye, ka sa ba bisi litu la Nziaambi. Takuu na baata
baa!
6 Babamosi nha kati a bo bali mu ukoto mu manzo na bali mu usuusu ku tsini a litumu
la bo, bakaasa babali pasi pe mu ufutu, baluulu mu masumu, bali mu usalila manzala ma
musunyi ma mupili na mupili.
7 Bakaasa baa bali mu usaa uyii taanga dioosi, ka a bali mu utuu uyaaba ngwanya pe.
8 Weti bu Yanesi na Yamberesi bateminini Mooso, bumosi ka, baata ba bali mu
utemenene ngwanya. Bo bali na matsimi matekene, na imiini kia bo ili kia ibuu.
9 Ka bo a buto pe la, mundaa ti baata boosi sa bayaaba bundimbi ba bo, weti bwamonii
bundimbi ba Yanesi na Yamberesi.

Tumini dia tsieelele

10 Ka we, we aduki me mu nziisili a me, mu ndiaatili a me, mu minhana mia me, mu
imiini kia me, mu mukonono a me, mu litoono la me, mu pamini a me,
11 mu kwaamisa a me, na mu mapasi ma me. We ayaaba mandaa moosi mabwiilili me
ku ngaanda a Antioki, ku ngaanda a Ikonio, ku ngaanda a Lisitara, na ki pili a kwaamisa
me namoni. Ka bunu, Pfumu akuuli me mu mii mioosi.
12 Mu ngwanya, baata boosi batoono ubiti idiingi kia kuu mu Nziaambi mu itwaari na
Yiisu Kristo sa ba kwaamisa bo.
13 Ka baata babali bababi na ba ngaa pia, sa bayene ku la mu uyiluu bubi. Bo sa bafutu
baata bakimi, na bo makulu sa bafutu bo.
14 Ka we, ba wahama na keketee mu maa ma we ayii na asiingi mu ilimbisi kioosi. We
ayaaba kwaa ki muyiisi we ayii mo.
15 Mu ngwanya, umatuu bungebe ba we, we ayaaba Mabasonuu ma Ngiri. Mo utuu uha
we buyeri bali mu ubiti ku liyobolo, mu imiini mu Yiisu Kristo.

✡ **2:19** Ndi 16.5

16 Mabasonuu ma Ngira moosi, mamata kwaa Nziaambi na mali mafwaana mu uyiisi
ngwanya, mu usieembe bubi, mu usuungusu mamabi na mu uyiisi ndiaatili yafwaana, na
yi Nziaambi ali mu uloombo.
17 Ni mu buu mundaa mo, pasi muutu wuli mu usalila Nziaambi, sa aba wayilimi na
wakuu mu usala bubwe mu mandaa moosi.

4

1 Me ni ta imbaangi nha kulu a Nziaambi na nha kulu a Yiisu Kristo, wukaafuundusu
bamisii na babakwa, wukaamonuu mu Ipfumu kia nde, me nitumu we mandaa ma:
2 So taanga diaba dimbwe, so a buu pe, dimbi, sa mukonono mu uyaabisa mandaa ma
Nziaambi. Mweese baata bubi ba bo, sieembe so a buu pe, hamisi na kama mutimi mu
nziisili a we.
3 Mu ndaa ti, taanga sa diyiri di baata a bubwatoono uyuu nziisili ya ngwanya pe. Ka bo
sa baduku manzala ma bo mamabi, na kaba la bayiisi sa lidieengelele bo na sa baleele bo
ma bo batoono uyuu.
4 Bo sa ba dibuu matswi ma bo mu uhele uyuu ngwanya, na sa bakiinguu mu uyuu
matsaba.
5 Ka we, ba na izuunu mu mandaa moosi. Kama mutimi mu mapasi. Sala mu mifuri mu
uyaabisa Ndaa Yimbwe, na kuusu isala kia Nziaambi natee ku manini.
6 Mu ndaa yatala me, me namaakwaha nyutu a me yoosi weti bungori kwaa Nziaambi.
Na taanga dia uha mabweele kwaa tsi yi diamaato.
7 Me nadwaani mundiingi wumubwe, me nadumi tee ku manini, na me nakeli imiini kia
me!
8 Na mu taanga di, musieende a mbiingili li mu ukebe me: ni iburu kia mbiingili kia
libweeye, ki Pfumu Mufuundisi wasuungunu, akaaha me mu iluumbu kia pfuundisi. Na,
a ndila kwaa me pe nde akaaha kio, ka kwaa baata boosi bali mu ukebe mu litoono, taanga
di nde akaamonuu.

Pawuli li mu uloombo kwaa Timoteo mu uyamono nde

9 Sa mifuri mu uyiri mawasa kwaa me.
10 Mundaa ti Demasi amaabwoongolo me. Nde avulu utoono mandaa ma tsi yi. Nde
amaayene ku Tesalonika. Kesense ayeni ku Ngalatia, na Tito ku Dalmatiya.
11 Ndili a Luka li na me nha. Yiri na Malako, mundaa ti nde utuu ubaasila me mu isala
kia me.
12 Me natsinduu Tisikusi ku Efeso.
13 Nha we kaayiri, bee me iyungu ki me nasiisi ku ngaanda a Trowasi kwaa Kaposi. Beyi
ka mabuuku, na vulu-vulu ma mu mikaanda mia banyama.
14 Alekandere muyilii a bitali amweesi me pasi dialaa. Pfumu sa asieembe nde weti buli
bifu bia nde.
15 We ka sa mayele mu nde, mundaa ti nde amaatemenene nziisili a bisi mu kakabi.
16 Muutu pe so mosi wahamisi me mbala yatsiomi yi me natsuyi mu ukala nyutu a me.
Boosi babwoongili me. Nyaala Nziaambi asa bo kolokolo.
17 Ka Pfumu abaasili me, na nde ahamisi me. Mu yii, me natuyi uyaabisa Ndaa a nde
yoosi Yimbwe, na me nayuusi yo kwaa boosi babali pe mu ifuumbu kia Bayuudayo pe. Na
nde akuuli me nha munywa a kosi.
18 Pfumu sa abwakuulu me mu biyiluu bibibi bioosi, na nde sa alooso me peembe-polo
mu ipfumu kia nde kia mayula. Nyaala buzitu buba kwaa nde mu bilimi na bilimi! Ameni!

Mabwee matsieelele

19 Tooso mabwee ma me kwaa Pirisile na Akila, tumake kwaa baata ba nzo a Onesifora.
20 Erasiti asiaali ku Kolito, na me na siisi Trofimi ku Mileti, mundaa ti nde ali mubeeri.
21 Sa mifuri mu uyiri tswaamini a taanga dia kioori dito. Ebulusi, Pudense, Linusi,
Kolodia na baana banguu bana boosi batsindii we mabwee.
22 Nyaala Pfumu aba na muwuumu a we! Na nyaala bweese ba Nziaambi buba na beni!

Mukaanda a Pawuli kwaa Tito
Kotili a mukaanda

Tito ali mbaayi a Pawuli wa isala. Nde asi isala ki inene mu taanga di Pawuli ali mu pasi na libuundu la ku Kolito. Mu taanga di basonii nde makaanda, Tito ali ku iduku kia Ketele. Kuu, nde abaasili libuundu mu utuungumu. Musonii a mukaanda wu li mu ulibili moonyi kwaa Tito, buni bakuutu ba libuundu bafwaana uba (1.5-16). Nde li mu uha nde mandoongi mu miatala itwaari na binama bia libuundu: binunu, banduumbu, bafuru, batee (2.1-15): Yiisu Kristo ahi moonyi a nde, mundaa uha bunyaanga kwaa baata mu bubi ba bo boosi (2.14): moonyi wa bangaa Kristo wumunyatii li atuungumu nha yula a ndaa yii. Mu taanga di basonii mikaanda mia Timoteo na mukaanda wa Tito, bangaa Kristo bayaabi ti Yiisu a ayira uvutuu pe mawasa-mawasa. Bo bafwaana uyaaba buni bo butuu udiaala mu taanga dia pasi.

Mabwee

1 Me Pawuli, musiali a Nziaambi, na tumu a Yiisu Kristo, ndi mu usonuu beni mukaanda wu. Me ndi tumu a Yiisu Kristo, munda ubiti mukuulu ya imiini baata ba Nziaambi asoolo, na mu uyaabisa bo ngwanya weti buli libweeye la bangaa Kristo,
2 paa bo baba na ilimbisi mu moonyi wa bilimi na bilimi. Nziaambi wu baahele ufutu pia, alasini bisi moonyi wuu, umatuu belepe,
3 Mu taanga di Nziaambi a kesi, nde amweesi madaa ma nde mu kuulu ya nziisili yi me na siiri ilimbisi weti tumini a Nziaambi muyobili a bisi.
4 Me nisonuu we mukaanda Tito[✡], mwaana a me wa ngwanya mu imiini ki dili na kio itwaari. Nyaala Nziaambi Taayi na Yiisu Kristo muvuuyisi a bisi, aha we bweese na iyeenge!

Isala kia Tito ku Kerete

5 Me na siisi we ku Kerete paa ti we mana isala kia tuungili weti bwafwaana na paa ti we biaalisa bakuutu ba libuundu mu pasi ngaanda. Libili moonyi mu tumini di me na aha we.
6 Mukuutu a libuundu afwaana uba na idiingi kia hele na bisieembi. Na nde afwaana mu uba baala lili na mukari ndila mosi. Baana ba nde bafwaana uba bangaa Kristo, na baata a butuu ufuundu bo mu ndiaatili yimbi pe, na mu uhele kia utumumu.
7 Mu ngwanya, mukebi a libuundu afwaana pe ti basieembi nde, mundaa ti nde li mukebi a isala kia Nziaambi, Nde a afwaana pe mu uba muutu ngaa liwaa, so a buu pe ngaa makesi, so munywiiri a mala, so ngaa bisiongi. Nde afwaana pe mu usaa mboongo mu makuulu mamabi.
8 Ka nde afwaana uba muutu wu ubaayaka bieenyi bubwe, na watoono mandaa mamabwe. Nde afwaana uba muutu ngaa matsimi mamabwe, wa suungunu, wa bungiri, na wu utuu ukuku nyutu a nde.
9 Nde afwaana mu uba muutu wakangama mu mandaa ma ngwanya ma imiini, weti bwafwaana na nziisili yi nde aholi. Ni mu buu, nde sa atuu uhamisa bambaayi mu nziisili ya ngwanya. Nde sa atuu ka umweese bubi ba baata bali mu utungululu nziisili a nde.

Usa mayele mu nziisili ya pia

10 Mu ngwanya, uli na baata balaa, vulu-vulu nha kati a Bayuudayo bangaa Kristo, a bali mu utumumu pe na bali mu ufutu mbaayi mu uleele mandaa mahele ufwaana.
11 Diafwaana mu uwurusu bo. Mundaa ti bo bali mu utsala makaanda malaa mu nziisili a mandaa mahele ufwaana, bo bali mu uyiluu buu mu muyibi a mboongo.
12 Ni mosi nha kati a bo, uli mubili aleeli: «Basi Kerete bali bangaa pia, banyama ba ibaala, babolo bali mu utsimi ndila mu udia.»
13 Imbaangi kii kil kia ngwanya. Ni mubuu sieembe bo mu mifuri mioosi, paa bo baba na imiini kia tsieeme,
14 Na ba nyaala ukangama mu matsaba ma bukulu ba Bayuudayo, na mu mikele mia baata bali mu utee ngwanya mbisi.
15 Biloo bioosi bili biatsieeme kwaa baata bali batsieeme, ka a uli na iloo kiatsieeme pe kwaa baata basumuu na babahele usa imiini. Ka mayele ma bo, na matsimi ma bo mali masumuu.

✡ **1:4** Tito 2Ko 8.23; Ngl 2.3; 2Ti 4.10

16 Bo bali mu uleele ti bo bayaaba Nziaambi, ka biyiluu bia bo bili bia ku buko. Bo bali
baata bababi nha kulu a Nziaambi, a bali mu utumumu pe, na a bali mu utuu pe uyiluu
mandaa mamabwe.

2

Nziisili ya ngwanya

1 Ka we, yiisi mandaa mafwaana na nziisili yasuungunu.
2 Leele kwaa binunu bia babaala baba na ndiaatili ya suungunu na buzitu, na matsimi
ma mayele, na baba mukunono mu imiini kia ngwanya, mu litoono, na kamini a mutimi.
3 Bumosi ka, leele kwaa binunu bia bakaasa mu ubiti idiingi kia bungiri. Bo a bafwaana
pe mu uleele mandaa mamabi, na uhele uba batee ba nywiililili a mala. Bo bafwaana mu
uha mandoongi mamabwe,
4 bo bafwaana uyiisi kwaa bafuru babakaasa mu utoono balumi ba bo, na baana ba bo,
5 mu uba na matsimi mamabwe, na matsieeme, mu usa bisala bubwe mu ma nzo ma bo
ma makweele, mu uba bakaasa bali mu utumumu kwaa balumi ba bo, paa ti muutu pe
wutsoro mandaa ma Nziaambi.
6 Pili mosi ka, hamisa bafuru ba babaala mu uba na ndiaatili ya buzitu, mu mandaa
moosi.
7 Mu mandaa moosi, we afwaana umweese, mu yi we makulu, ifwaani ki ibwemu biyiluu
bia we bioosi, mu nziisili a we, mweese tsieemini, na likiinzi.
8 Mandaa ma we li mu uleele mafwaana uba masuungunu, na mabuhele udwaanisa, paa
mitaata mia we miba mu tsionyi, bu buhele ubaa ndaa so mosi yimbi yi butsuu mu bisi.
9 Batee bafwaana utumumu bapfumu ba bo mu mandaa moosi, bafwaana umweese
kinyi kwaa bapfumu ba bo. Banyaala usa paa na bo,
10 bo bafwaana unyaala muyibi. Ka bo bafwaana umonuu taanga dioosi baata bababwe
bali na ilimbisi mu bo, Paa ti basa imiini mu mandaa mioosi ma nziisili a Nziaambi
muvuuyisi a bisi.
11 Ka Nziaambi, amweesi bweese ba nde, mutswe a liyobolo mundaa baata boosi.
12 Yo yili mu uyiisi bisi mu unyaala ndiaatili yimbi na manzala ma tsi, paa diba na idiingi
ki ibwe, kiasuungunu na kiafwaana nha kulu a Nziaambi mu tsi yi.
13 Ni buu bisi diafwaana ukebe makinyi ma bisi diasa ilimbisi, na iluumbu ki kaamonuu
buzitu ba Nziaambi a bisi wu munene, na Muyobili Yiisu Kristo.
14 Nde ayeelili moonyi a nde ndemakulu mu bisi, paa nde akuulu bisi mu moosi mamabi,
na nde atsieemese bisi paa diba baata babakangama mu nde, na diba baata baluulu mu
nzala yalaa mu uyiluu mandaa mamabwe✡.
15 Mono mandaa ma we afwaana uyiisi, mu usalila litumu la we loosi mu uhamisa na
usieembe baata boosi babuyuu we. A nyaala pe ti muutu so mosi ameengele we.

3

Ndiaatili a bangaa Kristo

1 Libili moonyi kwaa bangaa Kristo boosi, ti bo bafwaana utumumu kwaa banzioonzi na
kwaa batumi✡, bo bafwaana mu utumumu bo, na mu uyiluu mandaa moosi mamabwe.
2 Bo banyaala utsoro bambaayi, bo bafwaana uba iyeenge na ba babwe, bo bafwaana
umweese ukuluu ba bo taanga dioosi, kwaa bambaayi boosi.
3 Bisi ka diali mutsiomi baata bahele na mayele, baata bali ahele utumumu Nziaambi,
baata ba diimbili, bisi diali batee na diaki usalila ma manzala na makinyi moosi ma mupili
na mupili ma tsi. Bisi diala ayiluu bubi na musoyi. Baata babele bisi, na bisi ka diabelisini
ba mbaayi bisi na bisi.
4 Ka mu taanga di Nziaambi muyobili a bisi amweesi bubwe ba nde, na litoono la nde
mu baata,
5 nde ayobili bisi, a mundaa pe ti bisi diayiluu mandaa masuungunu, ka mundaa ti nde
wadikwiilili ngebe. Nde wa diyobili na asiiri ti bisi dibaa dibutuu mu moonyo wu mu nyatii
mu libootuu na mu Muheebili wa Ngira.
6 Ngwanya, Nziaambi ayitili kwalaa Muheebili wa Ngira, nha yulu a bisi mu Yiisu Kristo
muyobili a bisi.
7 Ni mubuu, mu bweese ba nde, nde wadikitisi balibweeye nha misi mia nde, na ayi bisi
muswa mu uholo moonyi wa bilimi na bilimi wu bisi dili mu usa ilimbisi.
8 Ndaa yii yili ya ngwanya. Na me natoono ti we hama muleelanga ndaa yii, paa ti baba sa
imiini mu Nziaambi baba likanda mu uyiluu mandaa mamabwe. Ni ndaa yii yili yimbwe
na ndutu kwaa boosi.

✡ **2:14** Mkg 130.8; Ezk 37.23; Pal 19.5; Ndi 14.2; 1Pe 2.9; Efe 2.10 ✡ **3:1** Lom 13.1; 1Pe 2.13

9 Bata makaama ma buwulu, mu miatala bukulu ba bamwakaa✡ ba beni, bata makaama
na udwaana mu mandaa matala mikele: Mo a mali na ndutu pe, na mali ma ibuu.
10 Mbiiti uli na muutu wuli mu ulooso itaata nha kati a baata, dutu nde matswi ma mbala
ya tsiomi, tumake ya dioolo✡, na nha mbisi palisa nde mu libuundu.
11 We ayaaba ti, mu ngwanya, muutu wa pili yii, ali pe asuungunu mu kuulu yafwaana.
Ka nde li mu uhamanga udiaala mu masumu, nde li mu usieembe nyutu a nde.

Tumini dia tsieelele.
12 Bu me kaatsinduu Artemase kwa so Tisikusi, sa mifuri mu uyamono me ku ngaanda
ku Nikopolise, ka nikuu me naholi kesili mu ulabisa taanga dia kioori kia mifuri kuu.
13 Sa mifuri mu ubaasila Zenase, wuli muyiisi a mikele, na Apolo mu midieenge mia bo,
yiluu buu paa ti bo banyaala uhele iloo so imosi.
14 Baata ba bisi ka bwafwaana uyii uyiluu mandaa mamabwe mundaa uha libaasila mu
mandaa ma ndutu, na uhele uba na bubolo mu idiingi.
15 Baata boosi bali na me batsindii beni mabwe. Bii ka bambaayi ba batoono bisi mu
imiini. Nyaala bweese ba Nziaambi baba na beni boosi.

✡ **3:9** 1Ti 1.4 ✡ **3:10** Mat 18.15-17

Mukaanda kwaa Filemoni
Filemoni
Kotili

Filemoni mbaayi a Pawuli wuli tumu a Yiisu Kristo. Pawuli ayaabisi Ndaa Yimbwe kwaa nde, na nde akitii ngaa Kristo. Utuu uba ti nde isini ali. Nde na batee ali na bo. Onesime, mutee a Filemoni, abati na asiisi nzo a pfumu a nde. Onezimi abwaanini na Pawuli ku perese, na ni kuu nde asiingi uba ngaa Kristo. Pawuli wamutsindii na mukaanda, kwaa pfumu a nde Filemoni. Buni Filemoni akaayaka Onezimi?

Mukaanda a Pawuli kwaa Filemoni li mu utsuu ka kwaa libuundu lili mu ukuundu ku nzo a nde (1.2). Mukaanda wu li mu utsuu mu ndaa yatala libuundu loosi.

Mu taanga dii, busini ba ipfumu kia Looma ali mu uyaluu batee. Utuu uba ti, ndaamba baata babakidiaala mu ipfumu kia Looma ali batee. Bo bakisa bisala bioosi, na mifuri mia bo mioosi ali ni mu bapfumu ba bo. Mbiiti mutee maabata, tsieembili a nde ali ya ngo pasi, nhani utuu udusu nde.

Mu mukaanda wu, Pawuli li mu uloombo kwaa Filemoni mu uyaka Onezimi, weti mwaana a nguu wa litoono. Mundaa ti, *Baata boosi, yaba wuli bunyanga so a buu pe, wuli mutee, bo boosi baana ba nguu mu Kristo*. Ka Pawuli a ali mu ubamuu pe Filemoni mu uyiluu bu nde ali mu uloombo. Nde atoono ti Filemoni aholo kesili a nde mu inde makulu.

Bangaa Kristo batsiomi ali utuu pe usobo, nhaa-na-tsi, mandaa ma bo bakimono ti mamabi. Ka imiini mu Yiisu Kristo ili mu ukitisi ndiaatili na mandaa ma idiingi. Ndaa Yimbwe ya litoono, yili mu ukitisi idiingi kia muutu-muutu na kia baata boosi.

Mabwee

1 Ni me Pawuli wubalooso mu perese, mu ndaa bu ndi mu usalila Yiisu Kristo, na
mwaana nguu a bisi Timoteo, disonuu kwaa we Filemoni, nduu na mbaayi a bisi wa litoono
wa isala mu Kristo.
2 Disionii mukaanda wu ka kwaa keri a bisi Apia, kwaa mbaayi a bisi wa mudiingi Asipe,
na kwaa libuundu lili mu ukuundu ku nzo a we:
3 Nyaala Nziaambi Taayi a bisi na Pfumu Yiisu Kristo, baha beni bweese na iyeenge!

Litoono na imiini bia Filemoni

4 Pasi taanga di me nibaakuundu, me nibaatsimanga mu we Filemoni, na me nibaavu-
tulanga matoondo kwaa Nziaambi a me.
5 Mundaa ti, me ndi mu uyuu mamvuungu ma litoono la we mu baata boosi basa imiini
mu Nziaambi, na imiini kia we mu Pfumu Yiisu.
6 Me ndi mu uloombo kwaa Nziaambi, paa ti imiini ki dili itwaari mu kio, ibutu mbutu
mu we. Paa ti kio iyiluu umweese mandaa moosi mamabwe, ma bisi dili na mo mu idiingi
kia bisi mu Kristo.
7 Mwaana a nguu a me, litoono la we limaaha me kinyi yalaa na limaahamisa me.
Mundaa ti, we maasiimbili mitimi mia bangaa imiini.

Ndoombili a Pawuli mu ndaa Onezimi

8 Ni mu buu, so bu uli ti mu itwaari mu Kristo, me ndi na bunyanga mu utumu we
mandaa matsieeme ma we afwaana usa.
9 Ka me tooni uloombo kwaa we mu kuumbu a litoono. Me Pawuli, bu yili ti me baala la
inunu, na kori mu perese mu taanga di, mu ndaa Yiisu Kristo,
10 me niloombo libaasila kwaa we mu ndaa Onezimi. Me maabaa nde weti mwaana a
me, mu Yiisu Kristo nha na nha, mutso perese.
11 Tsiomi nde ali tsala pe kwaa we, ka mu taanga di, nde ka na tsala kwaa we na me.
12 Me nivutulu we nde, nde wu me nayiluu utoono.
13 Me aba natoono ti nde aba na me nha, mu taanga di me ndi mu perese mu toono a
Ndaa Yimbwe, paa nde abaasila me nha mbuu a we.
14 Ka me a natoono pe uyiluu ndaa so mosi, kwahele a ukwafuulu we. Mundaa ti, me
a natoono pe ubamuu we mu usiingi yo, ka me natoono ti, we yiluu yo mu mutimi wu
mubwe.
15 Helape Onezimi akabii na we, mu mwaana taanga hoolo, paa ti nde ayiri avutuu kwaa
we kwa ikulu.
16 Mundaa ti, mu taanga di, nde a abwasaala pe mutee wa buu a buu, ka nde mabwavulu
mutee. Nde li mwaana nguu a bisi wa litoono. Me natoono nde kwalaa, ka we ka afwaana
utoono nde kwavululu, mu imuutu kia nde, mundaa ti, nde a ndila musiali a we pe ali, ka
nde ka mwaana nguu a we mu Pfumu.

17 Ka so we li mu uholo me weti mbaayi a we wa isala, yaka nde weti me makulu.
18 Mbiiti nde ayiluu we ndaa yimbi, so a buu pe, nde li na yaama la we, me sa bele we lo.
19 Me makulu ndi mu usonuu mandaa ma: Me Pawuli, me sa bele yaama la we. Ngwanya, me a ndi na nzala pe ya ulibili we moonyi ti, we li na yaama la me. Yaama me ni idiingi kia we makulu.
20 Ee, mwaana nguu a me, kolokolo a we, baasila me mu litoono la Pfumu. Hamisa mutimi a me, mundaa ti bisa-beni dili itwaari mu Kristo.
21 Mu taanga di me ndi mu usonuu mukaanda kwaa we, me ndi na ilimbisi ti, we sa yiluu mi me ndi mu uloombo we. Me nayaaba ka, ti we sa yiluu miavulu mii.
22 Me ni bwaloombo kwaa we, mu uyiluu me itsuru kia nzo. Mundaa ti, me ndi na ilimbisi ti, Nziaambi sa aha mamvutu mu makuundu ma beni, na nde sa abee me kwaa beni.

Mabwee matsieelele

23 Epafara, li na me mu perese mundaa Yiisu Kristo. Nde maatsinduu we mabwee.
24 Bumosi ka Malako, Arisitariki, Demasi na Luka: bambaayi ba me ba isala mu Kristo, batsindii beni mabwee.
25 Nyaala bweese ba Pfumu Yiisu Kristo na Muheebili biba na beni!

Mukaanda a Yaakobi Kotili

Mukaanda a Yaakobi, wu nde asonuu «kwaa bifuumbu kuumi na bioolo bia baata ba Iseraeli, biatsaamuu matsi moosi» (1.1). Wa sonuu mukaanda wuunawu, Yaakobi! Babamosi batsimi ti, wuli mwaana a nguu a Pfumu a bisi Yiisu Kristo (Ngl 1.19). Nde aba mukuutu a libuundu la ku Yeruselemi ni nde ka asonii kwaa bangaa Kristo mu Bayuudayo. Nde abiti ka pfuundu yinene ya tsiomi ku Yeruselemi (Biy 15.1-29).

Wasonuu mukaanda wuunawu atoono uhamisa bangaa Kristo babakoti mu kwaamisa na bamoni pasi dialaa, mu bakidiaala mu toto loosi. Nde akihamisa bo paa bamene miaanzi mu Pfumu, na baba na mutimi wa iholo mu kwaamisa, na mu mapasi ma bakimono. Nguu a ndaa mu mukaanda wuunawu pamisi a balibuundu mu uba na imiini ki imonuu mu biyiluu.

Mukaanda a Yaakobi wu, utu uba na ma nguu ma mandaa maa: — Ndoombili a mayele kwaa Nziaambi (1.2-8; 3.13-18) — Nziesini mu mapasi ma idiingi (1.2-4) — Nzala ya uba na busini (1.9-11; 5.1-6) —Nzala ya uyiluu ndaa yimbi (1.2-18; 4.1-9) — Liwaa (4.13-16) — Imiini na biyiluu (2.14-26) —Tsialili a lilimi (3.1-12) —Buwele na busini (2.1-13; 5.1-6).

Mabwee

1 Me ni Yaakobi, musiali a Nziaambi na wa Pfumu Yiisu Kristo. Me bii beni boosi bifuumbu kuumi na bioolo bia baata ba Iseraeli biatsiaamii mu matsi moosi.

Muutu wu umene miaanzi mu Pfumu sa aba na buyeri

2 Baana ba nguu ba me, diba na kinyi yalaa, mu taanga di nziesini dia mupili na mupili dibwiilili beni,

3 diayaaba ti, so imiini kia beni ibiingi nha kulu a nziesini, kio sa ibutu mukonono.

4 Ka mukonono a beni afwaana umonuu natee ku mbiingili, paa beni diyiluu uba baata babakuu, ba bamaayele, na iloo so imosi a ihele na beni pe.

5 Mbiiti muutu mosi mu beni ahele na buyeri, nyaala aloombo bo kwaa Nziaambi, wu utuu uha nde bo, mundaa ti Nziaambi li mu uha kwaa baata boosi mu mutimi wa bwaasi wahele na bisieembi.

6 Ka muutu wuu, afwaana uloombo mu imiini, kwahele a usa paa. Mundaa ti muutu wuu wuli mu usa paa afwaanina na mapo ma mubu, ma mupepe ali mu unaangila na li mu utsindi peembi na peembi.

7 Muutu wa pili yii, a afwaana utsimi pe ti nde sa ayaka iloo kwaa Pfumu.

8 Ka muutu wuu li na matsimi moolo-moolo, mu mioosi mi nde ali mu uyiluu.

Buwele na Busini

9 Nyaala mwaana a nguu wuli muwele ayaanga, bu Nziaambi akaanaangila nde;

10 nyaala mwaana a nguu wuli isini ayaanga, bu Nziaambi akaakululu nde. Muutu wa isini sa alabuu weti ifulu kia musiti.

11 Nyanga yili mu upala, mbabiri a yo ya mifuri yili mu ukanyisa bifulu na unyiengese bitiiti. Bifulu bili mu ubwa; bubwe ba bio bali mu uwa. Bumosi ka, wa isini sa akwa na sa asiisi bisala bia nde bioosi.

Nziesini na mapuusu

12 Kinyi yili na muutu wu ubaaba na kamini a mutima mu taanga dia nziesini, mundaa ti nha mbisi a umweese kamini a mutimi a nde, sa abaa iburu kia moonyi ki Nziaambi alasini kwaa boosi babatoono nde.

13 So muutu koti mu mapuusu, anyaala uleele ti: «Nziaambi li mu uyeesene me», mundaa ti a uli na ndaa yimbi pe yi ituu ukotoso Nziaambi mu mapuusu. Bumosi ka Nziaambi utu pe ukotoso muutu mu mapuusu.

14 Ka pasi muutu li mu ukoto mu ma mapuusu, mutaanga di linyungu la nde lili mu ukoo nde mu uyiluu mandaa ma mabi.

15 Mu taanga di linyungu likulu na liyele, libuti lisumu; lisumu likulu na liyele, libuti likwa.

16 Baana ba nguu bame ba litoono, dikele a bayafutu beni pe.

17 Bungori boosi ba bubwe bali mu umata ku yula, bo bali mu usutuu kwaa Taayi a liyalila, mu nde ahuli na tsobili pe so posi yili mu usobo mambuu.

18 Mu litoono la nde makulu, nde wadihii moonyo mu mandaa ma nde ma mali ngwanya, paa bisi diba baba tsiomi mu biyiluu bia nde bioosi.

Uyuu na usalila Mandaa ma Nziaambi

19 Baana ba nguu ba me ba litoono, dilibili moonyi mundaa yi: pasi muutu afwaana uba
na malwangila mu uyuu, ka aba na maleme mu utsuu so mu ukolo kesi,
20 mundaa ti muutu uli kutso kesi, a ali mu uyiluu pe mandaa masuungunu nha misi mia
Nziaambi.
21 Ni mu buu, dibumu mioosi mia mviindi, na biyiluu bioosi bia mutimi wu mubi. Kutso
ukuluu diyaka, mandaa ma Nziaambi ali mu ukunu mutso mitimi mia beni, mundaa mo
mali na litu la uvuusu beni.
22 Ndaa a Nziaambi a ndila mu uyuu pe, yavulu bubwe mu usalila yo. So a disalili yo pe,
beni dili mu ubaafutu manyutu ma beni bame.
23 Ka muutu wu li mu uyuu Ndaa a Nziaambi kwahele a usalila yo, afwaanina na muutu
wuli mu ukengese kiinzi kia nde mu limweenyi, na nde li mu uyaaba buni nde ali.
24 Nha mbisi bwa akengisi, ka takii na limweenyi, nde diimbili nhana a tsi buni ali.
25 Ka muutu wuli mu uyii bubwe-bubwe mukele wakuu, wuli mu uha bisi bunyanga, na
wanambata mu mukele wuu, muutu wuu utu pe udiimbili nde. Ka nde sa ayiluu weti bu
mukele ali mu uleele. Ee, muutu wuu sa aba na kinyi mu mioosi mi nde ali mu uyiluu.
26 So muutu tsimi mutso mutimi a nde ti nde mukuundi ali, na a salili lilimi la nde mu
buyeri pe, nde li mu ufutu nyutu a nde makulu, likuundu la nde lili la ibuu.
27 Dimono, kuundili ya tsieeme na ya ngwanya, nha kiinzi kia Taata wu Nziaambi: mu
ubaasila bitsaana na bakwiili kutso mapasi ma bo, na mu unyaala usumuu mu mandaa
ma tsi.

2

Unyaala usa lisobuso la baata

1 Baana ba nguu ba me, beni ba diasa imiini mu Pfumu a bisi Yiisu Kristo wa buzitu, a
disa lisobuso nha kati a baata pe.
2 Dimono ifwaani ki: muutu mosi wa isini, walwaata muluungu a woolo mu muleembi
na alwaata bikutu bia tala, koti mu nzo a likutunu la beni; mu taanga dinadii muutu ka wa
muwele, walwaata bikutu biakakuu yikoto.
3 So beni disieetili miisi mia beni kwaa muutu walwaata bikutu bia tala, na dileeli kwaa
nde: «Yiri yadiaala nha, nha mbuu ya likiinzi yi!» Na beni dileele kwaa muwele ti: «We ni
wuli temene!» so a buu pe diaala nha: «Nha tsini a miili mia me!»
4 So dili mu uyiluu buu, beni dili mu usa lisobuso nha kati a beni. Pfuundisi a beni ya pili
yii, a yafwaana pe!
5 Baana ba nguu ba me ba litoono, diyuu: Nha kati a baata ba nha tsi Nziaambi asiooli
bawele, paa bo baba bisini mu imiini na babaa Ipfumu kia Nziaambi, ki nde alasini kwaa
baa babatoono nde.
6 Ka beni dili mu baa meengele bawele! Mu ukiinzi bisini, bunu ni bio bili mu ukwaamisa
na ubiti beni nha kulu a manzo ma pfuundisi.
7 Ni bisini ka bili mu utsoro kuumbu yimbwe ya Nziaambi a beni.
8 So beni dili mu utumumu mukele a ipfumu kia Nziaambi weti bu basonuu nde mu
Mandaa ma Ngira: «Toono mbaayi a we weti bu we atoono nyutu a we makulu✡», mu
ngwanya, beni dili mu uyiluu mamabwe.
9 Ka so beni dili mu usa lisobuso la baata, beni dili mu usa masumu. Mukele a Nziaambi
li mu ufuundu beni, mundaa ti beni a diatumumu nde pe.
10 So muutu sumii mu mukele ndila mosi, ka nde tumimi mu mini mioosi, nde sumii mu
mioosi.
11 Ni mu buu, Nziaambi waleele ti: «A soongo pe», nde aleeli ka ti: «A dusu pe✡». Ka mbii
ti, we a soongi pe, ka we dusi, we a tumimi pe mikele mioosi.
12 Ni mu buu, mu moosi ma dili mu utsuu na mu moosi ma dili mu uyiluu, di yaba ti sa
bafuundusu beni kwaa mikele mili mu uha bunyanga.
13 Mu taanga apfuundisi a baata, Nziaambi a ukwiilili pe ngebe, kwaa ba bu baahele
ukwiilili bana ngebe. Ka ba bu bakwiilili bana ngebe, sa babiingi mu taanga apfuundisi.

Imiini na biyiluu

14 Baana ba nguu ba me, mbiiti muutu leele ti: «Me ndi na imiini», so nde amweesi kio
mu biyiluu bia nde pe, imiini kii utuu uvuusu nde?
15 Ka mbiiti mwaana a nguu wa baala so wa mukaasa, ali na ikutu kia ulwaata so biloo
bia udia pe bia pasi iluumbu,
16 so beni a dihii bo pe, bi bo bali na bio nzala, beni diyilii bu bi so dileele kwaa bo ti:
«Mabweele, nyaala Nziaambi asieme beni, dilwaata bikutu bia kioori, na didia diyutuu!»

✡ **2:8** Mik 19.18 ✡ **2:11** Pal 20.14; Ndi 5.18; Pal 20.13; Ndi 5.17

17 Pili mosi ka, imiini kia heele a biyiluu, kio ili imiini kia kwa.
18 Ka so muutu leeli: «We li na imiini, ka me ndi na biyiluu». Me sa vutulu kwaa nde: «Mweese me, buni imiini kia we ituu uyabina kwahele a biyiluu? Na me sa mweese kwaa we imiini kia me mu biyiluu bia me.»
19 We li mu usa imiini ti Nziaambi ndila mosi ali? We li mu uyiluu bubwe. Miheebili mimibi ka miayaaba buu na mili mu uteete mu boomo.
20 We ngaa bubolo! We na nzala me mweese we ti imiini kiahele na biyiluu ili kia ibuu?
21 Buni Abraami, kaa a bisi a beni, amonii wa libweeye kwaa Nziaambi? — Mundaa biyiluu bia nde, mu taanga di nde a hi mwaana nde Isaki weti bungori nha yulu a diki.
22 We li mu umono ti, imiini kia nde na biyiluu biali itwaari, na imiini kia nde kia kuuyi, mundaa biyiluu bia nde biakiyene tsitsi na kio.
23 Ni mu buu, ma basonuu mu kaanda wa Ngira, mayeni tsitsi: «Abraami asiiri imiini mu Nziaambi, na Nziaambi amoni ti nde li wa libweeye, mundaa imiini kia nde», na Nziaambi ati nde nduu a nde✡.
24 Beni dili mu umono ti, muutu ali mu umonuu wa libweeye kwaa Nziaambi mu ndila imiini kia nde pe, mu biyiluu bia nde ka.
25 Bumosi ka kwaa Rahabi, mukaasa wa puupu. Nde amonii wa libweeye kwaa Nziaambi mu ndaa biyiluu bia nde, bu nde ayaki batumu bamati ku Iseraeli, nde avutili bo mu kuulu kimi.
26 Ni buu, weti bu wuli nyutu yahele na muwuumu yili yakwa, imiini ka kiahele a biyiluu ili kiakwa.

3

Tsialili a lilimi

1 Baana ba nguu ba me, a diba ba babalayi pe mu nziisili a mandaa ma Nziaambi, ka diyaaba ti bisi ba dibaayiisi mo, sa basieembe bisi kwalaa kwalutu baata boosi.
2 Bisi boosi dili mu uyiluu mandaa ma mabi, ma mupili na mupili. So muutu ali mu usa ma mabi pe, mu ma nde ali mu utsuu, nde li muutu wa kuu, wayaaba usalila nyutu a nde mu buyeri.
3 Mu taanga di bisi dili mu ulooso itali kia ikee mu munywa a basevaale, paa bo batumumu bisi, bisi na tsimi mu utumu nyutu a bo yoosi.
4 Dimono ka mabootu: so bu mali mamanene, biteembi bia mifuri, bili mu utsindi mo. Mabootu maa mali mu uyene mu litumu la isuungisi ki ikee*, na mu litumu la mubiti a mo.
5 Bumosi ka, lilimi lili inama ki ikee mu nyutu, ka lo lili na lituu la uyiluu mandaa ma manene. Diyaaba ka ti manhengele ma mbaa, utuu nyeengese musiti wu munene.
6 Ee, lilimi ka lili weti mbaa. Tsi a mamabi; lo lili nha kati a binama bia bisi. Lo lili mu usumunu nyutu a bisi yoosi na unyeengese idiingi kia bisi kioosi mu mbaa yili mata ku mbuungulu.
7 Muutu li na litu la uboolo: ba banyama ba musiti, banyunyi, banyama ba makala bali mu ukoo moonyo na batswi. Muutu li mu utumanga bio.
8 Ka, a uli na muutu pe wuli mu utumu lilimi: Lo lili iloo ki ibi, na a lili mu udiaala na pii pe, lo laluulu mu misa mili mu ubiti ku likwa.
9 Bisi dili mu usalila lo mu ukiinzi Pfumu, Taayi a bisi. Mu lo ka dili mu usibi baata, ba Nziaambi ayiluu mu ifwaani kia nde makulu.
10 Mandaa ma likiinzi na ma tsibili mali mu upala mu munywa mosi. Baana ba nguu ba me, a bwafwaana pe ti buba mbii buu.
11 A uli na mutswe a nziali so mosi pe, uli mu upalisa maamba ma mabwe na ma mabi.
12 Baana ba nguu ba me, a uli na muti wa mufiike pe, utuu ubutu mbutu dia olive; a uli na muti wa viinyi pe utu ubutu mbutu dia mufiike; mutswe a nziali wa maamba ma mungwa, utu pe upalisa maamba ma mabwe.

Buyeri bali mu umata kwaa Nziaambi

13 So nha kati a beni wuli na muutu, wuli mutsimi ti nde ngaa buyeri na mayele? Nyaala amweese buu mu ndiaatili a nde yimbwe, na mu biyiluu biakuu, mutso ukuluu na mu buyeri.
14 Ka so beni dili na mutimi waluulu mu musoyi, na muheebili wa bukwa, dinyaala uhama mu liwaa mu ulaa ti beni ba ngaa buyeri, mu uhele utsuu ngwanya.
15 Buyeri ba pili yii, a bali mu umata pe ku yula kwaa Nziaambi, bo bali ba tsi, baluulu mu imuutu, kwaa ngaa miheebili mimibi bali mu umata.

✡ **2:23** Mba 15.6; Yes 41.8; 2Mm 20.7 * **3:4** *isuungisi ki ikee*itali kili mu laa kuulu kwaa mubiti a bootu.

16 Kuu, kuli na musoyi na muheebili wa bukwa, kuu kuli ka butsa-butsa na mandaa ma
mabi moosi.
17 Ka buyeri ba bumata ku yulu, bo bali tsiomi mutimi watsieeme, tumake bo bali ba
iyeenge, na duuyili na, bo bali mu ukwiilili bambayi ngebe, bo baluulu mu butu dia
libweeye, bo a bali mu usa lisobuso nha kati a baata pe, na a bali na misi kutso likaya pe.
18 Baa bali mu usalila iyeenge nha kati a bo, bali mu ukunu mutso kio, na bali mu ukukuu
mbutu dia libweeye.

4

Utoono mandaa ma tsi

1 Midiingi na makaama nha kati a beni, kuni bili mu umata? Bio bili mu uyiiri mu
manzala ma beni ma mabi, mamali mu usaa utumu binama bia manyutu ma beni.
2 Beni dili mu uba na nzala a iloo, ka beni utuu pe ubaa kio, ni mu buu, beni dili mu
uyilimi mu udusu baata. Beni dili na nzala a iloo, ka beni kio utuu pe ubaa, ni mu buu beni
dili mu ukoto mu makaama na mu midiingi. Beni a dili mu ubaa pe ki beni dili na nzala a
kio, mundaa ti beni a diatoono pe uloombo kio kwaa Nziaambi.
3 Na so beni dili mu uloombo, na a dili mu ubaa pe, mundaa ti ndoombili a beni yili yimbi.
Ndoombili yii yili mu usaa uyutusu manzala ma beni mahele a ndutu.
4 Beni diafwaanina na basoongi! Beni diafwaana uyaaba ti wu usa induu mu mandaa
ma tsi, sa aba mutaata mu mandaa ma Nziaambi. Pasi nde watoono uba nduu a tsi, sa
akituu mutaata a Nziaambi.
5 A ditsimi pe ti mu ibuu Mabasonuu mangira mali mu uleele ti: «Nziaambi li na bukwa
balaa mundaa Muheebili wu nde asuusu mu bisi.»
6 Ka bweese ba Nziaambi ali mu uha kwaa bisi bavulu bioosi. Mundaa ti basonuu ka:
«Nziaambi li mu udwaanisa bangaa a liwaa, ka nde li mu uyiluu mamabwe kwaa baata
babakuluu✡.»
7 Ni mu buu, ditumumu kwaa Nziaambi; didwaanisa Saatina, na nde sa abata la na beni.
8 Diswese kwaa Nziaambi, na nde ka sa asweese kwaa beni. Diswaa mioo mia beni, beni
bangaa masumu; beni bangaa kengi-kengi mu utumumu kwaa Nziaambi, ditsieemese
mitimi mia beni!
9 Diba na ngebe mu mapasi ma beni, dilili na dikoto mu minyoongo. Nyaala bisiebi bia
beni bikituu bilili, na kinyi a beni yikituu ngebe.
10 Dikuluu nha kulu a Pfumu, na nde sa anaangila beni.

Ufuundusu pe mwaana a nguu

11 Baana ba nguu, dinyaala utsuu ma mabi mu bambaayi. Wu utsuu ma mabi mu
mwaana a nguu a nde. So a buu pe pasi wu ufuundusu mwaana a nguu a nde, tsuyi ka
ma mabi mu Mikele mia Nziaambi, na nde fuundisi mio. Ka so we fuundisi Mikele, we a
ubwatumumu mio pe, we ka mufuundisi a mio.
12 Ka ndila Nziaambi li mu uha Mikele, na ndila nde ka utuu ufuundusu baata. Ndili a
nde wakuu mu uvuusu baata na mu ufuusu ka bo. We nina wa we, we wuli mu ufuundusu
mbaayi a we wa bebele?

A ba na liwaa pe

13 Ka, diyuu me mu taanga di, mbiiti muutu mosi mu beni leeli: «Lolo li so a bu pe nha
ngwaali, bisi sa diyene ku ngaanda yi, na sa didiaala kuu ilimi imosi, sa ditakaari na sa
dibaa mboongo.»
14 Ee-e, beni bu diahele uyaaba bukaaba idiingi kia beni nha ngwaali! Ka beni dili weti
muufu wuli mu upala mu mwaana taanga hoolo, na nha mbisi, maadiimbili.
15 Dimono bu beni diafwaana uleele: «So Pfumu tooni, bisi sa diba moonyi, na bisi sa
diyiluu ndaa yiinayi so a buu pe yinaanga.»
16 Ka mu ngwanya beni dili baata bangaa liwaa, na bangaa nzala ya umonuu. Liwaa la
pili yii lili bubi.
17 Ka so muutu ayaaba buni nde utuu uyiluu mamabwe, na asiiri buu pe, nde yilii
masumu.

5

Bisini bisa mayele

1 Mu taanga di, beni bisini diyuu me! Dilili na diba na minyoongo mundaa mapasi
makaabwiilili beni!
2 Busini ba beni bamaakwafuu, na bikutu bia beni bamaakwadia bio kwaa batsierere.

✡ **4:6** Mts 3.34

3 Woolo na mboongo bia beni bika na malali, na malali maa sa mata imbaangi ki ibi mu
beni. Na mo sa manyeengese nyutu a beni ya musunyi, weti bu mbaa yibaa nyeengese.
Beni diakukii busini mu taanga dia tsieelele.
4 Beni diabisi ufutu mufutu a basiali ba bali mu utolo biloo mu matsiee ma beni. Dimono,
miyaya na miloo mia bo miamaato na mia maayuhunu mu matswe ma Pfumu ngaa
Mikaanga.
5 Nha tsini a toto, beni diaba na idiingi kia bisini, na kia makinyi. Manyutu ma beni
maluulu mu maari, weti nyama wuli mu ukebe iluumbu ki budusu nde ku idusili kia
banyama.
6 Beni diasieembi na diadusi baata babahele na matoono. Bo a bakali ma nyutu ma bo
nha kulu a beni pe.

Uba na kamini a mutimi na mukonono

7 Baana ba nguu, dikama mitimi, natee bu Pfumu akaayiri avutuu. Dimono buni musiali
a matsiee ali mu ukama mutimi mu ukebe natee bu toto diha mbutu dimbwe: nde ayaaba
ti bamvulu batoombo na bandoolo bafwaana ukwanoo.
8 Beni ka dikama mitimi, diluulu mu ibaala, mundaa ti nzirili a Pfumu yika bebele.
9 Baana ba nguu, dinyaala uba na miyaya nha kati a beni, mundaa ti Nziaambi a
ayafuundusu beni. Dimono mufuundisi aka bebele, nde amaayilimi mu ukoto mu nzo!
10 Baana ba nguu, dilibili moonyi mu mibili miatsuyi mu kuumbu a Pfumu. Diholo bo
weti ifwaani kia kamini a mutimi, babameni miaanzi mu Pfumu kutso mapasi.
11 Bisi dibaaleele ti baata bangaa mukonono bali bangaa kinyi, mundaa ti bo bahami
natee manini. Beni diayuyi bu batsuu mu kamini a mutimi a muutu wa kuumbu Yobi mu
taanga dialaa, na beni diayaaba mima Pfumu ahi nde nha tsieelele. Ee-e, Pfumu li aluulu
mu ngebe na mu libweeye.
12 Baana ba nguu ba me, nha kulu a mandaa moosi, a dilaba mukisi pe: so mu yula, so
mu toto, a so mu iloo ikimi pe. Nyaala, «ee-e» a beni yiba «ee-e», «ngori» a beni yiba «ngori»,
paa dihele ubwa mu pfuundisi a Nziaambi.

Likuundu la imiini mu Nziaambi

13 So muutu nha kati a beni li kutso mapasi, nyaala akuundu. So muutu nha kati a beni
li na kinyi, nyaala ayimbi mikuungu mia nziaangili.
14 So mosi mu beni li mu ubeele, nyaala atumusu bakuutu ba libuundu. Bo sa bakuundu
mu nde, na sa bamuyitili maari ku yulu a mutswe mu kuumbu a Pfumu.
15 Likuundu la pili yii, la mu imiini sa livuusu mubeeri wuu: Pfumu sa abeelese nde, na
masumu ma nde ma ayiluu sa basa mo kolokolo.
16 Diloombusono makolokolo mu masumu beni na beni, na dikuundusunu, paa
dibeeluu. Likuundu la muutu walibweeye, lili na litu lalaa.
17 Eliya ali ka muutu weti bisi a beni: nde akuundi mu mukonono, paa mvulu anyaala
unoo. Tumake, mvulu a anoyi pe nha tsini a toto, mu tsitsi a bilimi bitata na batsuungi
basamina.
18 Nha mbisi a nhaa, nde abwikuundu Nziaambi, tumake, yula lanoyisi mvulu, na toto
lamenisi mbutu dia nde.
19 Baana ba nguu ba me, so mosi mu beni maatakuu na kuulu ya ngwanya, na muutu
wunu vutili nde mu kuulu yii,
20 beni diafwaana uyaaba ti: wuu wu uvutulu ngaa masumu mu kuulu yii, yi nde aba
atakuu, vuusi nde mu likwa, na mundaa yii Nziaambi sa asa akuungulu masumu ma
malayi ma muutu wuu.

Mukaanda a Peetero wa tsiomi
1 Peetero
Kotili a mukaanda

Mukaanda a Peetero watsiomi basonii nde kwaa bangaa Kristo. Babali mu bitinini bitaana bia Looma bili ku taanda, na bili ku peembi ya Esete ya Asia, yibubaata Turkia lolo. Bo bakidiaala kuu weti bieenyi. Mundaa bu bo bali bangaa Kristo (1.1; 2.11), bangaa tsi yii bakitsoro na bakimeengele bo. Bo bakifuundusu na bakikwaamisa bo kwahele a toono.

Peetero li mu usonuu mukaanda wu, mu uhamisa imiini na ilimbisi kia bo. Nde li mu uhamisa bo mu udiaata weti baata ba Nziaambi asoolo.

Mu mukaanda a Peetero wa tsiomi, nde li mu utsuu kwaa bangaa Kristo babamati mu mabuundu ma mupili na mupili. Mu taanga di, bo bamaabutuu libutuu lilinyatii. Bo a bali mu ubwadiaata pe weti bwakidiaata bakaa ba bo, so a buu pe, weti baata babadieengelele bo (1.13—2.4). *Bo ka baata ba Nziaambi* (2.4-10). Bo utuu ukama mutimi mu mapasi na mu kwaamisa mundaa ti, bo bali na ilimbisi kili mu uha bo moonyi (1.3,13,21; 3.15).

Nziaambi asiimbili Yiisu Kristo mu babakwa. Yii ni ndaa yili mu utuungu ilimbisi kia bangaa Kristo. Ilimbisi kii ili mu ubiti mu usiingi bituyi na kwaamisa weti bu Yiisu asiiri. Mu ngwanya Yiisu amoni pasi, bamutuyi na bamutuni. Ka nde a avutili mamabi mu mamabi pe. Ka bunu, nde asi ilimbisi kia nde mu Nziaambi (4.12-19).

Mukaanda a Peetero wa tsiomi li mu uleele bu: moonyi na likwa la Yiisu Kristo bili ifwaani kwaa ba ngaa Kristo. Ifwaani ki ili mu umweese *buni diafwaana udiaala itwaari nha kati a bangooyi na bangaa Kristo.* Mukaanda wu li mu uvulu uha mandoongi kwaa baata babavutuu mbisi (2.18—3.6). Ndiaatili a bo utuu ubaasila babamosi mu uyaaba buli imiini mu Kristo. Mutso libuundu, litoono na likiinzi la bana mu bana, bili mu usuungusu bakuutu, bafuru na pasi inama (5.1-7; 1.22—2.3). Ndiaatili ya pili yii, yili mu umweese kwaa babali ku mbari ti, a uli na ndaa so mosi pe, yibutuu usieembe bangaa Kristo.

Mabwee

1 Me Peetero, tumu a Yiisu Kristo, ndi mu usonuu mukaanda wu. Me tsindii nde kwaa
baata ba Nziaambi asoolo na bali mu udiaala weti bieenyi mu bitinini bia Ponte bia
Ngalatia, bia ku Kapadoki, bia ku Asia na bia ku Bitinya.
2 Nziaambi Taayi akwisoolo beni weti buli minhana mia nde. Muheebili a nde li mu usa
ti beni diba baata ba nde, paa beni ditumumu kwaa Yiisu Kristo, na paa makili ma nde
matsiaamii matsieemese beni. Nyaala kolokolo na iyeenge bifwaabala kwaa beni.

Mbutili yinyatii yili mu uha ilimbisi

3 Dibilani Nziaambi, Taayi a Pfumu a bisi Yiisu Kristo! Mu bunene ba ngebe a nde mu
bisi, nde maabwaha bisi idiingi kiinyatii mu Yiisu Kristo wa siimbii mu babakwa. Nde
ayilii buu, paa bisi dibaa ilimbisi kili moonyi.
4 Bisi sa dikwabaa ilimbisi kii, mundaa ti bisi sa ditolo mukobo wu Nziaambi aswee
kwaa baba nde. Mukobo wu utuu pe ufuu, so ubiiyi, so usumuu bubwe ba nde. Nziaambi
wadisweehele nde mu mayulu.
5 Ni litu la nde lili mu ukebe beni mu imiini kia beni mu Yiisu, natee bu liyobolo
likaayabina mu taanga diatsieelele.
6 Diluulu mu kinya, so bu beni diafwaana umono ngebe mu taanga dikee mu mapasi ma
mutindi na mutindi.
7 Woolo lo makulu libaafuu, ka bunu, bubaayesine lo mu mbaa. Bumosi ka, imiini kia
beni kiavulu woolo tala, bali mu uyesene kio mu umweese ndutu a kio. Ni buu beni
dikaayaka mbilili, likiinzi na buzitu kwaa Nziaambi, mu taanga di Yiisu Kristo akaayiri
avutuu.
8 Beni diatoono nde, so bu diahele umono nde. Beni diasa imiini kia beni mu nde, so bu
beni dikeni a diamono nde pe. Ni mubuu, beni dialuulu mu kinyi ya buzitu, yili so bwa
utuu pe ubiindili.
9 Mundaa ti, beni dimaaholo musieende a imiini kia beni: ni liyobolo la miwuumu mia
beni.

Mibili miayaabisi liyobolo mundaa a bisi

10 Mibili miayii na miakengisi bubwe mundaa yatala liyobolo. Na mio miabili mundaa
bweese ba Nziaambi ataasila beni.

11 Bo bakisa mifuri mu uyaaba mataanga na makuulu mamubwaanina na biliimbi
biayaabisa Muheebili a Kristo. Mundaa ti, Muheebili wuu wali mu bo, akikwayaabisa
mapasi ma Kristo afwaana umono, na buzitu ba nde akaabaa nha mbisi.
12 Nziaambi amweesi kwaa mibili ti, a mundaa bo makulu pe bo bakibili, ka mundaa
beni. Mu taanga di bayiisi beni Ndaa Yimbwe mu kuulu ya basiali, bo bali mu utsuu mu
mo, mu lituu la Muheebili wa ngira wu batsindii wamati ku yula. So batumu, batoono
umono mandaa maa.

Nziaambi aloombi kwaa bisi mu uba na ndiaatili yafwaana

13 Ni mu buu, diyilimi na diba likanda, di ba na nziaabili. Disa ilimbisi kia beni kioosi
mu bweese ba Nziaambi akaaha kwaa beni, mu taanga di Yiisu Kristo akaamonuu.
14 Ditumumu Nziaambi weti baana babakuluu. A diduku pe manzala mamabi ma beni
diali na mo, mu taanga di beni diali kutso bundimbi.
15 Ka diba babangira mu ndiaatili a beni yoosi, weti bu Nziaambi wata beni mbila ali ka
wangira.
16 Mundaa ti Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele: «Beni sa diba babangira, mundaa ti
me ndi Wangira✡.»
17 Mu makuundu ma beni, beni dili mu uta Nziaambi mu «Taayi». Nde li mu ufuundusu
weti bwafwaana, muutu-muutu weti buli biyiluu bia nde. Ni mu buu, beni badili bieenyi
nha tsini a toto nha, nyaala ndiaatili a beni yita imbaangi mu likiinzi li beni dili na lo mu
nde.
18 Ni mu buu, beni diayaaba mu ki tala bakuuli beni mu ndiaatili a bakaa ba beni yahele a
ndutu, yi basiisili beni. Kuulili yii, a yali mu kuulu ya bisii bibifuu weti mboongo na woolo
pe.
19 Ka beni diakuulii mu makili ma tala ma Kristo, wuli weti ma limeme la tsieeme lahele
na ipii, na lahele na keri.
20 Nziaambi akwisoolo nde mu ndaa yii, tswaamina nzilimini a tsi. Na mundaa beni
Nziaambi amweesi nde mu taanga diatsieelele.
21 Ni mundaa Kristo beni bangaa imiini mu Nziaambi, wasiimbili nde mu babakwa, na
waha nde buzitu. Ni mu buu, beni dibaa usa imiini na ilimbisi mu Nziaambi.
22 Beni dimaatsieeme bu diatumumu ngwanya, mu utonosono kwahele a lisi kutso likaya
weti baana ba nguu. Ni mu buu, dihama mu utonosono bana mu bana, mu mutimi
watsieeme.
23 Beni diamaabutuu libutuu lilinyatii. A mu libutu li fuu pe, ka mu libutu lili mu uhele
ufuu, mundaa Mandaa ma Nziaambi ma li moonyi mu taanga dioosi.
24 Mundaa ti, basonuu: «Pasi nyutu li weti itiiti, na buzitu ba nde boosi weti ifulu kia
matsiee. Itiiti ili mu ukanya na ifulu ili mu ubwa.
25 Ka mandaa ma Pfumu mali mu uba mu bilimi na bilimi✡.» Ka bunu, mandaa maa, ni
ma Ndaa Yimbwe yi bayaabisi kwaa beni.

2

Buni mwaana a Nziaambi afwaana uyiluu

1 Ni mu buu, dinyaala mandaa moosi mamabi, mayele mamabi na lisi kutso likaya.
Dinyaala ka musoyi na tsa.
2 Beni dili weti bibabaana bimaabutuu. Ni mu buu, ditoono kwa laa mandaa ma
Nziaambi, weti bu imwamwaana kiatoono unywa mabeene ma nguu a nde, paa beni
dikulu natee ku liyobolo la beni.
3 So beni dimaabiimbi ti Pfumu li wumubwe✡.

Likutunu lilinyatii mutso nzo a Nziaambi yinyatii

4 Diswesuu kwaa Pfumu, manya la moonyi. So bu baata babumi manya lii, lo lili latala
nha misi mia Nziaambi, na ni nde asoolo lo.
5 Diswesuu kwaa nde, paa basalila beni ka weti mamanya ma moonyi, mu utuungu nzo
ya muheebili. Beni sa dituungu kaba la bangaanga ba Nziaambi ba ngira. Beni sa diha nde
bungori ba muheebili a nde akaayaka mu kinya mu kuumbu a Yiisu Kristo.
6 Mundaa ti nde li mu uleele mu Mabasonuu:
«Mono me maasuusu manya la ibwa mu Siooni.
Me maasoolo lo, lo latala lili.
Na wu usuusu imiini kia nde mu lo,
a umono tsionyi so hoolo pe.»

✡ **1:16** Mik 19.2 ✡ **1:25** Yes 40.6-8 ✡ **2:3** Mkg 34.9

7 Manya li, lili na tala yalaa kwaa beni ba dia sa imiini. Ka kwaa baba hele usa imiini, weti
buli mu uyaabisa Mabasonuu ma Ngira:
«Manya libatuungi babumi,
limaakituu manya la mutswe la tala la ibwa.»
8 Bali mu ubwaleele ka mu Mabasonuu ma Ngira:
«Lo ni manya li baata bukubu baka, na lilibwiisi bo✡.»
Baata ba bali mu ukubu mabaka, mundaa ti bo bali mu ubisi utumumu mandaa ma
Nziaambi. Na maa, ni mandaa mafwaana uyilimi kwaa bo.
9 Ka beni ifuumbu kibasoolo, ni kaba la bangaanga ba Nziaambi mutini. Beni dili
ifuumbu kia ngira, na beni baata ba Nziaambi abaa. Nde maata beni mbili paa beni dimata
ku pimisi, na diyoo ku liyalila la nde lili mu ungeyene, paa beni diyaabisa biyiluu bia nde
biavulu bubwe.
10 Tsiomi beni a diali pe baata ba Nziaambi, ka mu taanga di, beni ka baata ba nde.
Tsiomi, Nziaambi a ali na ngebe a beni pe, ka mu taanga di, nde ka na ngebe a beni✡.

Bunyanga mu isala kia Nziaambi

11 Me ndi mu uhamisa beni banduu ba me ba litoono, beni bali bieenyi na bayooyi a
kuulu nha tsini a toto nha. A dikangama mu manzala ma musunyi mamabi, mali mu
udwaanisa miwuumu mia beni.
12 So bangooyi bali mu usa beni weti so beni dili baata bali mu uyiluu mandaa mamabi,
diba na ndiaatili yimbwe nha kati a bo. Diyiluu buu, paa ti, so bo batoori nha mbuu ya
ufuundu beni mu uyiluu mamabi, bo sa bayaaba mamabwe ma beni dili mu uyiluu, na
ubili Nziaambi mu iluumbu ki nde akaayiri avutuu.
13 Mundaa a Pfumu, ditumumu pasi litumu la tsi, so yaba mutini wuli na litumu nha yulu
a boosi.
14 Ditumumu kwaa batumi ba nde atsinduu, mu usieembe bayilii a mamabi, na mu ubili
bayilii a mamabwe.
15 Mu ngwanya, litoono la Nziaambi lili ti, beni diyiluu mandaa mamabwe, mundaa
uwurusu minywa mia binzinzi bahele uyaamba utsuu kwaa beni.
16 Diba weti baata bali bunyanga. Ka a disalila bunyanga ba beni pe, mu uba weti
livuungu mu ufuu biyiluu bia beni bibibi. Ka didiaata weti bafwaana kwaa basiali ba
Nziaambi.
17 Dikiinzi baata boosi, ditoono baana ba nguu mu imiini. Dibatila Nziaambi boomo na
diha buzitu kwaa mutini.

Ifwaani kia Kristo

18 Beni mabooyi, dikuluu mu likiinzi loosi kwaa bapfumu ba beni. Dikuluu kwaa babali
mu uyiluu mamabwe, na kwaa babali mu uyiluu mamabi.
19 Yili ndaa bweese nha kulu a Nziaambi, mbiiti muutu li mu ukama mutimi mu mapasi
mahele ufwaana ma nde ali mu umono, mundaa ti nde ayaaba ti Nziaambi li na nde.
20 Ni mu buu, ki mbilili beni dibaa so beni dikami mutini mu bikoti bi butete beni, so
beni dia yiluu bubi? Ka, so beni diyiluu bubwe, beni dili mu umono pasi mu ilimbisi, yii
yili vutili a matoondo mu misi mia Nziaambi.
21 Ni mundaa yii Nziaambi ata beni mbili. Mundaa ti, Kristo, nde makulu amoni pasi mu
beni. Nde asiisi beni ifwaani, paa beni diduku bitaambi bia nde.
22 Nde a ayilii masumu pe, na ndaa so mosi ya pia a yapali mu munywa a nde so hoolo
pe✡.
23 Bu batuyi nde, nde a avutili mu ituyi pe. Bu bamweesi nde pasi, nde a afweengi muutu
pe. Ka nde ayeelili mapasi ma nde mu mio mia wuli mufuundisi wa suungunu.
24 Nde makulu abiti masumu ma bisi mu nyutu a nde makulu nha yulu a muti wa
kuruwa, paa ti, so diakwa mu masumu, bisi diba moonyi mu libweeye la nde. Mundaa
ti, ni mu maputu ma nde beni diabeelii.
25 Ninha, beni diali weti bindombo biadiimbili✡. Ka mu taanga di, beni dimaavutuu
kwaa wuli mukebi na mukali a beni.

3

Makweele ma bangaa Kristo

1 Bumosi ka kwaa beni bakaasa, ditumumu balumi ba beni✡. Diyiluu buu paa ti, so uli
na babamosi nha kati a bo bali mu uhele usa imiini mu mandaa ma Nziaambi, bakiingili

✡ **2:8** Yes 28.16 ✡ **2:10** Ose 1.6-9; 2.1-25 ✡ **2:22** Nde a ayilii masumu pe, na ndaa so mosi ya pia a yapali mu munywa a nde so hoolo pe. Yes 53.9 ✡ **2:25** biadiimbili Yes 53.4-6 ✡ **3:1** beni Efe 5.22,24; Kol 3.18

mayele mu ndiaatili a beni yimbwe. Mu buu, beni a dibwaba na so tsata a uyiisi bo mandaa ma Nziaambi pe.
2 Ndili a ndiaatili a beni ya likiinzi na yatsieeme, yakuu kwaa bo mu usa imiini.
3 Bubwe ba beni a bafwaana umonuu ndili mu milwaata ya ku mbari pe: naanga diba kutu, ulwaata bilungu bia woolo so bikutu bibibwe.
4 Ka bubwe ba beni bafwaana uba ba ku kati a mutimi. Bo ni bubwe ba muheebili wa iyeenge na buleembi, babali na tala yalaa nha misi mia Nziaambi na babuhele ufuu.
5 Buu ni bwali amonuu bubwe ba bakaasa bangaa imiini, babakisa ilimbisi mu Nziaambi, mu taanga a tsi kulu.
6 Weti Saara wakitumumu kwaa Abraami na akita nde «pfumu a me✡».[✡ 3:6] Ngwanya, so beni dili mu uyiluu mamabwe kwahele a umono boomo mu ndaa so mosi, beni dili baana ba nde.
7 Bumosi ka kwaa beni balumi, bu beni dili mu udiaala na bakari ba beni, diafwaana uba na nziaabili ti beni diavulu bo mu mifuri. Dikiinzi bo, mundaa ti bo bafwaana ukaba na beni, mukobo wa moonyi a bweese ba Nziaambi. Diyiluu buu, paa ti ndaa so mosi ihele uba ibaa mu makuundu ma beni.

Umono pasi mu ndaa mamabwe

8 Nha tsieelele, diyuhusunu na diba na matsimi mamosi beni boosi. Diyiluu uluulu mu litoono weti baana ba nguu. Diba bangaa kinya na bangaa buleembi bana mu bana.
9 A divutulu mamabi mu mamabi pe, a so itari mu itari pe. Ka divutulu: « Nyaala Nziaambi asieme we✡!» Mundaa ti, Nziaambi bu ata beni mbili ni mu uha beni lisieme.[✡ 3:9]
10 Ni mu buu, mono bu Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele:
«Watoono idiingi na umono biluumbu bia kinya,
nyaala anyaala tsa.
Na anyaala ka utsuu mandaa ma pia.
11 Nyaala atakuu na mamabi na ayiluu mamabwe.
Nyaala nde asaa iyeenge mu mukonono.
12 Mundaa ti Pfumu anaa misi mia nde nha yulu a baata balibweeye.
Nde ayilimi mu uyuu makuundu ma bo.
Ka Pfumu abele boosi bali mu uyiluu mandaa mamabi✡.»[✡ 3:12]
13 Na kaayiluu beni mamabi, so beni dili na litoono mu uyiluu mamabwe?
14 Ka, so beni dimoni pasi mundaa ti beni dili mu uyiluu libweeye, beni dili dialuulu mu kinyi! A diba na boomo dia baata pe, na a diviinzili mitimi mia beni pe.
15 Mu mitimi mia beni, dikiinzi Kristo weti wu basieeme. So bafuulu beni mu ubiindili ilimbisi kia beni, diba babayilimi mu mataanga moosi mu ukala kio.
16 Ka diyiluu buu mu buleembi na likiinzi. Diba na matsimi matsieeme, paa babali mu utuu ndiaatili a beni yimbwe ya bangaa Kristo, bamono tsionyi.
17 Mundaa ti yavulu bubwe mu umono pasi bu dili mu uyiluu mandaa mamabwe, so lii ni litoono la Nziaambi. Ka a mu uyiluu mandaa mamabi pe.

Likwa la Yiisu na mbiingili a nde

18 Mu ngwanya, Kristo ka akwiiri mbala ndila mosi mu masumu ma baata. Nde walibweeye, akwi mu baata mu bangaa matoono, paa abiti beni kwaa Nziaambi. Badusi nde mu nyutu a nde ya imuutu. Ka Muheebili wa Ngira abwiha nde moonyi.
19 Mu lituu la Muheebili wuu, nde ayeni ka mu uyaabisa Ndaa Yimbwe kwaa miheebili miali miakangama mu perese.
20 Miheebili mii ni miheebili mia baata babali batemini Nziaambi tsi kulu, bu nde akikama mutimi mu ukebe Nowa mu taanga di nde akituungu nzaasa. Ndili a mwaana baata pwoombo kele babakoti mu nzaasa na bavuyi mu nyaamba a maamba.
21 Yo lili ifwaani kia libootuu lili mu uyobolo beni, mu taanga ndi, lo a lili pe tsieemini a mviindi dia nyutu pe, ka mu usiingi mbili a Nziaambi mu matsimi masuungunu, nde li mu ukuulu beni munda Yiisu Kristo a siimbii mu babakwa.
22 Nde ayene ku yula, na adiaala nha koo kia babaala kia Nziaambi, ku batumu ba Nziaambi, bapfumu bakimi na tuu dia mayulu bali ku tsini a litumu la nde.

4

Baata bamaakiingili mayele

1 Kristo amoni pasi mu nyutu a nde, ni mu buu, beni ka dili mu umono mapasi weti nde. Mundaa ti, muutu wamaamono pasi mu nyutu a nde, amaakabuu na masumu.

✡ **3:6** pfumu a me Mba 18.12 ✡ **3:9** asieme we Mat 5.44 ✡ **3:12** Mkg 34.13-17

2 Umatuu mu taanga di, beni diafwaana ubiti idiingi kia beni kia musunyi kimaasaala
nha tsini a toto nha, weti buli litoono la Nziaambi. Ka, a weti buli manzala ma musunyi pe.
3 Ngwanya, tsikulu, beni dialabisi taanga dialaa mu uyiluu manzala ma bangooyi. Beni
diadiaati kutso tsoongili, manzala mamabi, lidia, kolili a mala, miyaati, na kuundila biteyi.
4 Na mu taanga di, bangooyi bali mu ukimuu mu beni, mundaa ti beni a dili mu ubwaba
itwaari na bo pe, mu idiingi kia bo kialuulu mu biyiluu bibi, na bo bali mu utuu beni kwa
laa.
5 Ka bo sa bayala mutata mu biyiluu bia bo kwaa Nziaambi. Nde amaayilimi mu
ufuundusu babali moonyi na babakwa.
6 Ni mu buu bayaabisa ka Ndaa Yimbwe kwaa babakwa. Paa ti, so bu bafuundisi bo
mundaa idiingi kia ku tsini a toto, weti baata boosi, bo ka na kuulu mu taanga di, ya uba
na idiingi weti buli litoono la Nziaambi mundaa a Muheebili.

Usalila bungori ba Nziaambi ali mu uha mu libuundu

7 Manini a mandaa moosi ka bebele. Didiaata mu mayele, na diba likanda paa beni dituu
ukuundu.
8 Nha kati a tsiomi, diyiluu utonosono bana mu bana. Mundaa litoono lili mu umaasa
masumu mamalayi.
9 Diyakasana bana mu bana, kwahele a minhunhunyu.
10 Pasi muutu mu beni ayaki kwaa Nziaambi bungori ba buweese mu usalila bamabaayi.
Ni mu buu, beni sa disala isala weti bakebi bababwe ba bweese ba Nziaambi ba mupili na
mupili.
11 Nyaala muutu wuli na bungori ba utsuu, asalila bo mu uyiisi mandaa ma Nziaambi.
Wuli na bungori ba ubaasila bambaayi, nyaala asalila bo mu mifuri mioosi mi Nziaambi
ali mu uha nde. Bwafwaana ti, mu mandaa moosi, diha buzitu kwaa Nziaambi, mu Yiisu
Kristo ngaa buzitu na lituu mu taanga dioosi. Ameni!

Mbaa ya Nziesini

12 Bambaayi ba me ba litoono, a dikimuu pe nha beni dili nha tso mbaa ya nziesini, weti
so ndaa ya kimi-kimi yiyirili beni.
13 Ka bunu, diyaanga wa beni mu uba itwaari mu pasi di Kristo amoni. Mu yii, bu Kristo
akaamonuu mu buzitu ba nde, beni ka diluulu mu kinyi.
14 So batuyi beni mu ndaa kuumbu a Kristo, diba na kinyi, mundaa ti Muheebili a
Nziaambi wa buzitu li nha yulu a beni.
15 So muutu mosi nha kati a beni moni pasi, yinyaala uba mundaa ti nde mudusi a baata,
muyibi, muyilii a mamabi, so mundaa ti nde akoto mu mandaa ma bangani.
16 Ka so muutu moni pasi mundaa ti nde ngaa Kristo, nyaala ahele umono tsionyi. Ka
abili Nziaambi mundaa ti nde li na kuumbu «ngaa Kristo».
17 Mu taanga di pfuundisi ya tisomi yimaato. Na pfuundisi sa yikwabaanduu mu nzo a
Nziaambi. Ka so pfuundisi yibaandii mu bisi, manini buni yikaaba, nha nde akaatete boosi
bali mu utemenene mandaa ma Ndaa Yimbwe ya Nziaambi?
18 Weti buli mu uleele Mabasonuu ma Ngira:
«So walibweeye yobii mu pasi,
buni bukaaba kwaa wumubi na ngaa masumu[✡]?»
19 Ninha, nyaala boosi babumono pasi weti buli litoono la Nziaambi, bayeelele miwuumu
mia bo nha mioo mia Nziaambi, Muyilii a bioosi na wanambita mu mandaa ma nde. Na
nyaala ahama mu uyiluu mamabwe.

5

Ubuungulu mukaanga a Nziaambi

1 Mu taanga di, me ndi mu utsuu kwaa babali bakuutu ba libuundu nha kati a beni. Me
ka ndi mukutu a libuundu weti bo. Me ndi mbaangi mu mapasi ma Kristo na me sa ba
itwaari mu buzitu bakaamonuu. Mono ma me loombi kwaa bo.
2 Beni bakuutu ba libuundu, beni dili weti bakebi ba mameme. Dibuungulu mukaanga
wu Nziaambi aha kwaa beni. Diba likanda mu ukebe nde kwahele a ti babamuu beni, ka
mu mutimi wu mubwe weti buli litoono la Nziaambi. Diyiluu buu, mu litoono la ngwanya,
ka a mu nzala a mboongo pe.
3 A ditumu pe mu mifuri, baata ba Nziaambi aha kwaa beni mu ukebe. Ka diba bifwaani
bibibwe kwaa mukaanga a mameme.
4 Na, mu taanga di Mukuutu a bakebi ba mameme akaamonuu, beni sa diholo iburu kia
buzitu kikaabaangeyinanga taanga dioosi.

✡ **4:18** Mts 11.31

5 Bu mosi ka, kwaa beni bafuru, ditumumu kwaa bakuutu ba beni. Na beni boosi,
dikuluu bana nha kulu a bana. Mundaa ti, Mabasonuu ma Ngira mali mu uleele: «Nziaambi
abele bangaa liwaa, ka nde li mu umweese bweese ba nde kwaa babakuluu✡.»
6 Ni mu buu, dikuluu ku tsini a koo kia Nziaambi kia lituu, paa nde anaangila beni mu
taanga di nde akese.
7 Diyeelele minyoongo mia beni mioosi nha yulu a nde, mundaa ti nde li mu ukebe beni.
8 Disa mayele, na diba likanda! Mundaa ti, mutaata a beni, mukuutu a miheebili mimibi,
li mu uyoowuungu weti kosi, mu usaa muutu wu nde ukaka na udia.
9 Ditemenene nde mu uhama mu imiini. Dilibili moonyi ti baana ba nguu ba beni, mu tsi
yoosi, bali mu umono mapasi na beni.
10 Beni dikeni mu ubwamono pasi mu mwaana taanga hoolo. Ka Nziaambi waluulu mu
bweese ba mupili mupili, ata beni mu ukaba buzitu ba bilimi na bilimi, mu itwaari na Yiisu
Kristo. Nde makulu, sa akuusu beni na uhamisa beni. Nde sa abwatuungu beni nha yulu
a bibwa biahama.
11 Kwaa nde ni lituu la bilimi na bilimi. Ameni!

Mabwee matsieelele

12 Silvani, wu me li mu uholo weti mwaana a nguu a me wa ngwanya, abaasila me
mu usonuu beni mwaana mukaanda wu. Me yiliaangi buu, mu uhamisa beni na mu uta
imbaangi ti, beni diayiluu unambata mu bweese ba Nziaambi ba ngwanya.
13 Libuundu lili nha Babilooni nha, li Nziaambi asoolo lili weti beni, itwaari na mwaana
a me Malako, beheeri beni mabwee.
14 Dibihisini beni na beni mu ubumbusunu mu litoono, weti baana ba nguu mu iyeenge.
Dinyaala iyeenge iba na beni boosi bali bangaa Kristo!

✡ **5:5** Mts 3.34

Mukaanda Peetero wa mioolo
2 Peetero
KOTILI

Mukaanda wu basonuu nde kwaa bangaa Kristo boosi. Musonii li mu uha mabweele, mundaa ti taanga dia likwa la nde dika bebele (1.13). Nde li mu usonuu paa ti bangaa imiini balibili moonyi mu nziisili a nde.

Mukaanda wu li mu uloombo kwaa bo, mu ukebe *bifu bibibwe* bili mu umata mu *imiini kia bo* na uba ba *bakangama mu nziisili* yi bo bayaki (kiiti kia tsiomi 1). Nde li mu udwaanisa bayiisi ba pia, bali mu uyiisi pia na bali na ndiaatili ya butsa-butsa (kiiti kia bioolo 2). Tumake, mukaanda wu li mu utsuu mu iluumbu ki Pfumu Yiisu akaayiri (kiiti kia bitata 3). Bangaa Kristo ba isieende kiatsiomi bakwiiri, ka Yiisu a ayiri avutuu pe. Baata balaa mitimi mia bo miaviinzii, na a bali mu ubahala pe udiingi kwa nziriri a nde. Ka bu bangaa imiini bakikebe nde, *Nziaambi amweesi kamini a mutimi a nde kwaa bangooyi.* Nde li mu uha kuulu kwaa baata boosi, mu usobo ndiaatili a bo.

Mu ndaa uhamisa imiini kia bo, bangaa Kristo bakisalila ka mandaa masonii mibili mia Lilasina lilikulu. Bo bali ka na nziisili yi bo bayaki kwaa bambaangi ba Yiisu Kristo (3.2). Mu taanga di basonii mukaanda a Peetero wa mioolo, mikaanda mia Pawuli mimimosi miakwiyabina (3.15). A bwafwaana pe mu usaa ubahala so ubiindili Mabasonuu mu iwe makulu (1.20), kwahele a utsimi (3.16). Libaasila la bangaa Kristo babamosi na la Muheebili wa Ngira, lili na ndutu mu uyiluu ubahala Mabasonuu ma Ngira.

Mabwee

1 Me tumu a Yiisu Simoni Peetero, musiali na tumu a Yiisu Kristo, ndi mu usonuu
mukaanda wu. Me tsindii nde kwaa babali mu usa imiini mu Yiisu Kristo, weti bu bisi ka
diasa imiini mu nde, mundaa libweeye la Nziaambi a bisi na la Muyobili bisi Yiisu Kristo.
2 Nyaala bweese na iyeenge bia Nziaambi bifwaabila kwaa beni, mundaa ti, beni
diayiluu uyaaba nde na Pfumu a bisi Yiisu Kristo!

Nziaambi ata bisi mbili na asoolo bisi

3 Mu lituu la yula, Nziaambi aha bisi bungori boosi ba dili na nzala bo mu idiingi, mu uba
babanambita mu nde. Nde makulu amweesi bisi muutu wuu wa ta bisi mbili, mundaa uba
buzitu ba nde mu amonii kwaa bisi, na mu mifuri mia nde makulu.
4 Ni mu kuulu a buzitu na bunene baa, nde akuusi ndasini di nde asi bisi, mu uha bisi
biloo biavulu tala. Ni mundaa a bungori baa, beni dibaa moonyi wa inziaambi, na uhele
uba itwaari na manzala ma tsi.
5 Ni mu buu, disa mifuri mu uyelese imiini kia beni mu ndiaatili yimbwe, na nziaabili a
Nziaambi.
6 Nha yulu a nziaabili a Nziaambi, dibweese kamini a mutimi. Nha yulu a kamini a
mutimi, dibweese mukononо. Na nha yulu a mukononо, nha yulu nhaa dinambita mu
Nziaambi.
7 Nha yulu a unambita mu Nziaambi, dibweese litoono mu bambaayi. Tumake, nha yulu
a litoono mu bambaayi, dibweese litoono mu baata boosi.
8 Ninha, mbiiti beni dili na biyiluu bibibwe bii, na mbiiti beni diyelisi bio, bio sa bibiti
beni mu uhele uba babolo, na sa bikulusu beni mu nziaabili a Pfumu a bisi Yiisu Kristo.
9 Ka muutu wahele na biyiluu bii, afwaanina na ingima-ngimi, mundaa ti nde a ali mu
umono pe bubwe. Nde li mu udiimbili ti, Nziaambi atsieemese nde mu masumu ma nde
ma makulu.
10 Ni mu buu, baana ba nguu ba me, dibwasa mifuri mu uhamisa mbili yi Nziaambi ati
beni, na usoolo ku nde asiooli beni. So beni diyilii buu, beni a dibwiisi imiini kia beni so
hoolo pe.
11 Ninha, Nziaambi sa adibili beni kwa na haangalaa, ipfumu kia bilimi na bilimi, kia
Pfumu na Muyobili a bisi Yiisu Kristo.
12 Ni mu buu, me ndi na matsimi ma ubaalibilanga beni mandaa maa, so bu beni
diakwayaaba mo, paa beni dinambita mu ngwanya yi beni diayaki.
13 Ka me nitsimi ti, bu me keni moonyi mu nyutu ya imuutu yi, me nafwaana ubaalibi-
langa beni moonyi mu mandaa maa, paa beni diba likanda.
14 Ka me nayaaba ti, taanga dia usiisi nyutu ya imuutu yi, dili mu uyiri mawasa-mawasa,
weti bu Pfumu a bisi Yiisu Kristo ayaabisi me yo.
15 Ni mu buu, so nha mbisi a nziendila me, me sa sa ti, beni dibaalibilanga moonyi taanga
dioosi mu mandaa maa moosi.

Mandaa ma mibili mamaayilimi mu Kristo

16 Ni mu buu, a yili pe mu matsaba ma baata babala mu ubala, bisi diayaabisa kwaa beni nziriri a Pfumu a bisi Yiisu Kristo ya lituu. Ka mu misi mia bisi ba me, diamoni bunene ba nde.

17 Nde ayaki kwaa Nziaambi Taayi, likiinzi na buzitu, mu taanga di ndaa ya buzitu yayuyini. Yo yaleeli: «Wuunawu ni Mwaana a me walitoono ndaa. Mu nde me nasuusu kinyi a me yoosi.»

18 Bisi bameme diayuyi ndaa yii bu yo yamati ku yula, mu taanga di bisi diali na nde nha yulu a mulaanda wa ngiri✡.

19 Ni mu buu, bisi dili na imiini kialaa mu ndaa maleeli mibili. Beni ka diafwaana unambita mu mo. Mo mafwaanina na mwiindi wuli mu ungeyine kutso pimisi, natee bu bwisi bukia, na mbwelele wa ngwaali upala mu uyalisa mitimi mia beni.

20 Tswaamina a moosi, diyiluu uyaaba ti, muutu so mosi pe wu utuu ubiindili mu inde makulu, mbilili yili mu Mabasonuu ma Ngira.

21 Mundaa ti, a uli na mbilili so mosi pe yi muutu ayaki mu imuutu. Ka Muheebili wa Ngira li mu ubiti baata mu uyaabisa mandaa ma Nziaambi.

2

Bayiisi ba pia
(Yuude 4-13)

1 Weti bwali na mibili mia pia nha kati a baata ba Iserali mu tsi kulu, sa uba ka na bayiisi ba pia nha kati a beni. Mu mayele ma peluu, bo sa balooso nziisili yimbi yiyibiti beni ku pfuuyili, na sa batunu Pfumu wa suumbi bo mu uyobolo bo. Mandaa maa sa mabiti bo ku pfuuyili.

2 Baata babalayi sa baduku bo mu biyiluu bia bo bia tsoongili. Mu ndaa bo, baata sa batuu kuulu ya ngwanya.

3 Mundaa nzala ya ubaa bioosi, bayiisi ba pia baa, sa basalila beni mu kuulu a mandaa ma peluu. Ka umata bele pe, pfuundisi a bo yamaayilimi, na pfuuyili a bo a yabwasaala la pe.

4 Ngwanya, Nziaambi a amoni pe ngebe a batumu ba nde babasi masumu. Ka nde wabadumini ku mbuungulu, ku bakutulu bo mikuru kutso pimisi, mu ukebe iluumbu kia pfuundisi.

5 Nde a amoni pe ka ngebe dia baata ba tsi kulu. Ka mu taanga di nde ayitili nyaamba nha yulu a tsi yi yaluulu mu baata bangaa masumu, nde avuuyisi Nowa wakiyaabisa mandaa ma libweeye. Nowa avuyi na baata tsaamba bakimi✡.

6 Bumosi ka, Nziaambi asieembi baata ba mu mangaanda ma ngaanda a Sodomo na Ngomoro, bu afuuyisi mo mu mbaa. Nde akitisi mo lifutu mu uha ifwaani kia makaabwiilili baata boosi bangaa masumu✡.

7 Ka bunu, nde akuulu Loti, muutu walibweeye. Nde akimono pasi mu biyiluu bia bo biatsoongili bia baata ba mu taanga dia nde. Baata baa a bali na likiinzi so hoolo pe mu Nziaambi✡.

8 Ngaa libweeye wuu, akidiaala nha kati a bo, akimono na akiyuu moosi ma bo bakiyiluu pasi iluumbu. Na ndiaatili a bo wa hele na Mikele yakiviinzili mutimi a nde wa muutu wa libweeye.

9 Ni mu buu, Pfumu li muutu wayaaba buni nde ukuulu mu nziesini, baata babanambata mu nde. Na nde ayaaba ka unyaala bababi paa asieembe bo mu iluumbu kia pfuundisi.

10 Nde sa asieembe baata bali mu uduku manzala ma bo makulu ma musunyi, na bali mu utsoro litu la Nziaambi.

Bayiisi ba pia ba bali na ikaani na liwaa, bo a bali na boomo so hoolo pe mu utuu biyiluu bia buzitu bia ku mayulu.

11 Ka bunu, so batumu ba Nziaambi babavulu bo unaanguu mu mifuri na mu lituu, a bubaatuu na uha pfuundisi, mu biyiluu bia buzitu bia ku yulu bi pe, nha kulu a Pfumu.

12 Ka bayiisi ba pia ba, bubaayiluu mandaa weti banyama bahele na mayele, babafwaana ti bakaanga na badusu bo. Bo bali mu utuu biyiluu bia buzitu bibahele uyaaba. Nziaambi sa adusu bo, weti bu baata bali mu udusu banyama ba musiti.

13 Ni mu buu, bo sa baholo musieende mu moosi mamabi ma bali mu uyiluu.

Bo bali mu usalila manzala ma bo mamabi nyanga-bala, kwahele a tsionyi. Bo bali mu usumunu na usa saa biloo bia itwaari, mu taanga di bo bali itwaari na beni mu mikuungi.

✡ **1:18** Mat 17.1-5; Mlk 9.2-7; Luk 9.28-35 ✡ **2:5** Mba 6.1-7; 24; 1Pe 3.20 ✡ **2:6** masumu Mba 19.24 ✡ **2:7** Mba 19.1-16

14 Misi mia bo mialuulu mu nzala usoongo. Bo a bubaayutuu pe mu manzala a mandaa
mamabi. Baata bangaa imiini ki ikee bubaakoluu mu mieete mia bo. Mitimi mia bo
mialuulu mu mwaanzi a mboongo. Bo bali baana ba tsibili.
15 Bu bamaasiisi kuulu yasuungunu, na bo bamaadiimbili, mu uduku kuulu yaduki
Balaami, mwaana a Bosoro. Nde akitoono mufutu wudibakiha nde, mawasa mawasa mu
uyiluu mandaa mamabi.
16 Ka Nziaambi asieembi nde mundaa mamabi ma nde ayilii. Mwaana puundi wu
ubaahele utsuu, atsuyi weti muutu, na asukisi lari la mubili wu✡.
17 Baata ba bafwaanina na bidia bili mu uhele ubwapalisa maamba. Bo bafwaanina na
matuti ma piindi ma iteembi ili mu ubingi kwahele a unooso mvulu. Bamaasweehele bo
mbuu kutso pimisi dia mvibuu.
18 Mu ukuusu manzala ma manyutu ma bo matsoongili, bo bubaatsuu kwalaa, mandaa
ma buu a buu. Bo bali mu udiaata buu, paa badiimbisi baata babamaakiingili mayele
liaalili.
19 Bo bali mu ulasina bo bunyanga. Ka bunu, bo makulu batee ba biyiluu bibibi. Mundaa
ti, pasi muutu li mutee a biyiluu bili mu utumu nde.
20 Baata babamaakiingili mayele liaalili ba, bamaavuu ku tsini a lituu la mandaa
mamabi ma tsi, mundaa ti bo bamaayaaba Pfumu na Muyobili a bisi Yiisu Kristo. Ka so
bo babwibwa ku tsini a lituu la mandaa mamabi maa, bo sa bakoto mu pasi diavulu di bo
bali na dio tsiomi.
21 Mundaa ti, bo bali bayii ndiaatili yimbwe. Ka nha mbisi, bo banyaali ubwatumumu
mikele mia ngiri mia Nziaambi mibayiisi bo. Ali yavulu bubwe kwaa bo, mu uhele uyii
ndiaatili yasuungunu nha kulu a Nziaambi.
22 Miayilimi kwaa bo miafwaanina na tsaba yili mu uleele: « Mbwa maabwayadia biluyi
bia nde✡.» So a buu pe: «Ngulu nha mbisi a uyobo maamba, maabwavutuu kutso mitamba.»

3

Lilasina la nziriri a Pfumu

1 Banduu ba me ba litoono, wuunawu ni mukaanda wa mioolo me ndi mu usonuu kwaa
beni. Mu mio miamioolo, me tooni ulibili beni moonyi, mu utsieemese matsimi ma beni
mu yatala mandaa ma me naleeli kwaa beni.
2 Me natoono ti beni dilibili moonyi mu mandaa makwaleele beni mibili mia Nziaambi
mia ngira. Na, a didiimbili pe ka tumini di Pfumu na Muyobili a bisi Yiisu Kristo, ahi kwaa
batumu ba nde mu uyaabisa beni.
3 Diyiluu ukwayaaba ndaa yi: mu biluumbu bia tsieelele, baata bangaa manzala mamabi
na baluulu mu saa, sa bayiri.
4 Bo sa baleele mutso saa: «Nde alasini uyiri, a buu pe? Ninha kuni ali? Bakaa ba bisi
bakwiiri bele pe! Ka mandaa moosi bu mali, ni buuna bu mali umata mbaandila tsi!»
5 Ka, bo bali mu udiimbili mu usaa nhana ti: umata bele pe, Nziaambi ayilii yulu na tsi
mu ndaa a nde. Nde akabili toto na maamba na apalisi toto nha kati a maamba.
6 Bumosi ka, mu taanga di nyaamba yafuyi toto, tsi yikulu yadiimbili✡.
7 Mu yatala mayulu na tsi bia lolo bi, ni maana mandaa ma Nziaambi maa, makebe
bio mundaa mbaa. Mo makebe bio mundaa iluumbu kia pfuundisi, bu bangaa masumu
bakaafuu.
8 Ka banduu ba me ba litoono, uli na ndaa mosi yi beni diafwaana uhele udiimbili: Kwaa
Pfumu, iluumbu imosi ili weti makama kuumi ma bilimi, na makama kuumi ma bilimi
mali weti iluumbu imosi✡.
9 Pfumu a ali mu udiingi pe mu ukuusu lilasina la nde, weti bu babamosi bali mu utsimi.
Ka mundaa beni nde ali mu ubaakebesele. Mundaa ti, nde a atoono pe ti muutu so ndila
mosi afuu. Ka nde atoono ti baata boosi bakiingili mayele.
10 Iluumbu kia Pfumu sa iyiri, weti buli mu uyiri muyibi. Mu iluumbu kii, mayulu sa
madiimbili mu idumu ki inene. Mbaa sa yinyeengese biloo bioosi bili mu mayulu. Toto na
biyiluu bia nde bioosi, sa biyabina mu iluumbu kia pfuundisi.
11 Bu yili ti biloo bii bioosi ka sa bidiimbili, beni diafwaana uyiluu uyaaba buni beni
diafwaana udiaata! Dinyaala ti ndiaatili a beni yiba ya bungiri, na ya libweeye, na diba
bakangama mu Nziaambi.
12 Diyiluu ukebe nziriri a iluumbu kia Nziaambi, na disaa ti kio iyiri mu mawasa. Mu
iluumbu kii, mayula sa masulumunu mu mbaa, na bioosi bia mu mayulu sa bisulumunu
mu kiaangila kia milee mia mbaa✡.

✡ **2:16** Lit 22.4-35 ✡ **2:22** nde Mts 26.11 ✡ **3:6** mu taanga di nyaamba yafuyi toto Mba 1.6-9; 7.11 ✡ **3:8** Mkg 90.4
✡ **3:12** mbaa Mba 6—8

13 Ka bisi dili mu ukebe, weti buli lilasina la nde, mayulu mamanyatii✡ na tsi yinyatii
kukaaba libweeye.

Disa mayele

14 Ni mu buu, banduu ba me ba litoono, bu dili mu ukebe iluumbu kii, disa mifuri mia
beni mioosi mu uba babatsieeme na bahele a keri nha misi mia Nziaambi, na mu uba mu
iyeenge na nde.
15 Diyaaba ti, ni mundaa liyobolo la beni Pfumu ali mu ubaakama mutimi. Maa ni
mandaa matooni uleele Pawuli, mwaana a nguu a bisi wa litoono, bu nde asionii kwaa
beni, mu mayele ma Nziaambi aheeri nde.
16 Ni buu nde asonuu mu mikaanda mioosi nha nde ali mu utsuu mu mandaa maa. Uli na
bitsuru bili na pasi mu ubahala mu mikaanda mii. Na baata bangaa bundimbi na bahele na
mayele bali mu utekese mambiindili ma mandaa maa, weti bu bo bali mu utekese mambuu
ma mamosi ma Mabasonuu ma Ngira. Ni mu buu, bo bali mu ufuu mu ibomakulu.
17 Banduu ba me ba litoono, mu taanga di, me ndi mu udutu beni matswi. Ni mu buu,
disa mayele! Dikele a diyadiimbili mu mamabi ma baata babahele na mikele. Na dikele a
diyadiimbisi ilimbisi kia beni ki dili na kio.
18 Ka dihama mu ukulu mu bweese na mu nziaabili a Pfumu na muvuuyisi a bisi Yiisu
Kristo. Kwaa nde buzitu mu taanga di na mu bilimi na bilimi.
Nyaala buzitu buba kwaa nde, mu taanga di natee mu taanga dikaayira! Ameni.

✡ **3:13** mamanyatii Yes 65.17; 66.22

Mukaanda watsiomi wa YOWANI Kotili

Mukaanda a Yowani watsiomi, a basonuu nde pe kwaa libuundu so limosi layabina, so a buu pe kwaa mukuutu a libuundu li mosi pe. Musonii a mukaanda wu abaanduu mbala mosi mu nziisili. Nde li mu uyaabisa musundu a litoono la baana ba nguu. Nde li mukelese bangaa Kristo bakimi, babali mu ubisi usiingi ti Yiisu ni «Kristo», wu Nziaambi a soolo na atsinduu.

Ku mbaandila mukaanda wu, nde li mu umweese ndaa yakinyi (1.1-4). Musonii a mukaanda wu li mu ubwaleele ka ti «Ndaa a Nziaambi yi li mu uha moonyi». Bu nde ali mu uleele buu, nde li mu ubiindili itwaari kia bisi na Nziaambi, kiadiaala mu Yiisu Kristo mwaana a nde, na mu imbaangi kia batumu ba Yiisu. Kukati a mukaanda wu, uli na mandaa moolo ma manene.

Ndaa ya tsiomi: Nziaambi ni liyalila (1.5—3.10). Mu uba mutso liyalila, bwafwaana mu usalila mukele a Yiisu mu yatala litoono (1.5—2.17). Nha mbisi a nhaa, Musonii a mukaanda li mu utungululu mitaata mia Kristo, babali mu uhele usiingi ti nde ali ka muutu wabutuu mu musunyi (2.18-28). Ka babali ngo baana ba Nziaambi, bali mu unambita mu Kristo na bali mu udiaata mu libweeye la Nziaambi (2.29—3.10).

Ndaa ya moolo: Nziaambi ni litoono (3.11—5.12).

Nde wabalibili moonyo ka ti, difwaana utonosono bana mu bana (3.11-24). Nha mbisi a umweese bwa usa lisoboso nha kati a Muheebili wa Nziaambi na muheebili wa Mutaata a Kristo (4.1-6), musonii a mukaanda li mu uleele ti, uba wa Nziaambi ni utoono baata. Mundaa ti Nziaambi ni litoono (4.7-21). Ku manini, nde li mu uleele ti, imiini kia bisi mu Kristo ili mu uha bisi mbiingili nha yulu a tsi (5.1-12).

Ku manini a mukaanda (5.13-21), musonii li uloombo mu ukuundu mu babubaasa mandaa mamabi. Nde li mu ulibili ka moonyi ti, ndila *Mwaana a Nziaambi* li mu ubiti mu uyaaba Nziaambi.

Ndaa yili mu uha moonyi

1 Bisi dili mu uyaabisa beni Ndaa yili mu uha moonyi. Ndaa yii, yili umata mbaandila tsi.
Bisi diayuyi yo. Bisi diamoni yo mu misi mia bisi bameme. Bisi diakengisi yo. Na mioo mia
bisi miabeembi yo.
2 Moonyi amonii, na bisi diamoni nde! Bisi dili bambaangi ba nde, na dili mu uyaabisa
beni moonyi wa bilimi na bilimi wuu, wali na Taayi, na wamonii kwaa bisi.
3 Mandaa ma bisi diamoni na diayuyi, ni mo ka bisi dili mu uyaabisa beni. Bisi dili mu
uyaabisa beni mo, paa beni ka diba weti bisi mu itwaari ki dili na kio na Taayi, na Mwaana
a nde Yiisu Kristo.
4 Na bisi dili mu usonuu mandaa ma, paa kinya a bisi yiba yakuu.

Nziaambi ni liyalila

5 Dimono ndaa yi bisi diayuyi kwaa Yiisu Kristo, na yi bisi dili mu uyaabisa kwaa beni:
Nziaambi ni liyalila, na a uli na pimisi so hoolo pe mu nde.
6 So dileeli ti bisi dili itwaari na nde, ka bunu bisi dili mu uba kutso pimisi, dili bangaa
pia, na a dili mu usalila ngwanya pe.
7 Ka so bisi dili mu uba kutso liyalila, weti bu Nziaambi nde makulu ali kutso liyalila, bisi
dili mu itwaari bana mu bana. Na Yiisu, mwaana a Nziaambi, watsala makili ma nde, li
mu utsieemese bisi mu masumu moosi.
8 So bisi dileeli ti a diasa masumu pe, bisi dili mu ufutu pia mu bisi bame, na ngwanya a
yili mu bisi pe.
9 So disiingi masumu ma bisi nha kulu a Nziaambi, bisi utuu usa ilimbisi mu nde,
mundaa ti nde li wa libweeye: nde sa asa masumu ma bisi kolo-kolo, na utsieemese bisi
mu bubi boosi.
10 So dileeli ti a dili na masumu pe, bisi dili mu umweese ti Nziaambi li ngaa pia, na
mandaa ma nde a mali mu bisi pe.

2

Kristo mukali a bisi

1 Baana ba me, me ni sonuu beni mandaa ma, paa beni dinyaala usa masumu. Ka so disi
masumu, bisi dili na muutu wu ukala bisi kwaa Taayi. Ni Yiisu Kristo, muutu wa libweeye.

2 Mundaa ti Yiisu Kristo ayeelili nyutu a nde weti bungori, paa Nziaambi amaasa masumu ma bisi. Ka a ndila masumu ma bisi pe, ka Nziaambi amaasa masumu ma baata ba matsi moosi.

Litoono mu bambaayi na mu Nziaambi

3 Mbii ti bisi dili mu utumumu mikele mia Nziaambi, yili mu umweese ti bisi diayaaba Kristo.
4 So muutu leeli: «Me nayaaba Nziaambi», ka nde a tumimi pe mikele mia nde, nde li ngaa pia, na ngwanya a yili mu nde pe.
5 Ka so muutu tumimi mandaa ma Nziaambi, litoono la Nziaambi lili lakuu mu nde. Ni buu bisi dili mu uyaaba ti bisi dili itwaari na Nziaambi.
6 Wu uleele ti nde li itwaari na Nziaambi, afwaana uduku bitaambi bia Yiisu.
7 Banduu ba me ba mutimi, mukele wu me ndi mu usonuu beni wu, a ali pe mukele wu munyatii. Ka mukele wu mukulu wu beni diayaki, umatuu mbaandili. Mukele wu mukulu wu, li ndaa yi beni diamaakwayuu.
8 Ka bunu, nde li mukele wu munyatii me ndi mu usonuu kwaa beni. Ngwanya a mukele wu li mu uyabina mu Kristo na mu beni. Mundaa ti pimisi dili mu ulabuu, na liyalila la ngwanya lili mu uyalisa, na lili mu ungeyene.
9 Wu uleele ti nde li kutso liyalila, ka li mu ubele mwaana a nguu a nde, nde keni kutso pimisi.
10 Wu utoono mwaana a nguu a nde, li kutso liyalila. Ni mu buu, a uli na iloo so imosi pe ki ituu ubwiisi imiini kia nde.
11 Ka wu ubele mwaana a nguu a nde, li kutso pimisi. Nde li mu uyooyene kutso pimisi. Nde a ayaaba pe ku ali mu uyene, mundaa ti pimisi dimaakitisi nde ingimangimi.
12 Me ni sonuu kwaa beni baana ba me, mundaa ti masumu ma beni bamaasa kolo-kolo mu kuumbu a Yiisu Kristo.
13 Me nisonuu kwaa beni bibuti bia me, mundaa ti beni diayaaba muutu wuli moonyi umatuu mbaandila tsi. Me nisonuu kwaa beni bafuru, mundaa ti beni dimaabiingi Mukuutu a mamabi.
14 Me nisonuu kwaa beni banduu ba me ba mutimi, mukaanda wu me nisonuu beni, mundaa ti beni diayaaba Taata wu Nziaambi. Me nisonuu kwaa beni bataata, mundaa ti beni diayaaba muutu uli moonyi umatuu mbaandila tsi. Me nisonuu kwaa beni bafuru, mundaa beni dili na mifuri. Mandaa ma Nziaambi madiaalila mu beni na beni diabiingi Mukuutu a mamabibi.
15 A ditoono ndiaatili yimbi ya baata ba tsi pe, na a ditoono iloo so imosi kili mu tsi pe. So muutu tooni tsi, litoono la Taayi a lili pe mu nde.
16 Mundaa ti, biloo bili nha tsi, ni: manzala mamabi ma imuutu, linyungu, lizoo la busini. Mandaa maa moosi a mali mu umatuu kwaa Taayi pe, ka kwaa tsi.
17 Ngwanya, tsi sa yilabuu, na manzala ma yo moosi mamabi. Ka muutu wuli mu uyiluu litoono la Nziaambi, nde li na moonyi wa bilimi na bilimi.

Mutaata a Kristo

18 Baana ba me, di ni taanga dia tsieelele! Beni diayuyi baleeli ti Mutaata a Kristo sa ayiri. Ka dimono, mu taanga di, mitaata mia Kristo mialaa nha mili. Mundaa yii, bisi dimaayaaba ti di ka taanga dia tsieelele.
19 Baata ba bamati nha kati a bisi. Bo a bali bambaayi ba bisi pe. Mundaa ti, so bo ali bambayi ba bisi, bo bakeni uba na bisi. Ka bo bamati nha kati a bisi, paa buyabina ti, ngwanya bo a bali bambaayi ba bisi pe.
20 Ka kwaa beni, baha Muheebili wa Ngira. Yiisu Kristo aha beni nde, ni mu buu, beni boosi diayaaba ngwanya.
21 Ni mu buu, mbiiti me ndi mu usonuu mukaanda wu, a mundaa ti beni a diayaaba pe ngwanya. Ka mundaa ti beni diayaaba yo. Me nisonuu beni mukaanda wu, mundaa ti beni diayaaba ka ti, ndaa so mosi yapia a yili mu umata mu ngwanya pe.
22 Na li ngaa pia? Ngaa pia muutu wuli mu uleele ti Yiisu a ali Kristo pe. Muutu wuu li mutaata a Kristo: nde li mu ubisi Taayi na Mwaana.
23 Ni mu buu, muutu wu ubisi Mwaana a ali ka na Taayi pe. Wu usiingi Mwaana, maasiingi ka Taayi.
24 Ni mu buu, dikebe bubwe mu mitimi mia beni, mandaa ma beni diayuyi umatuu mu mbaandili. So beni dikebi mu mitimi mia beni, mandaa ma beni diayuyi umatuu mu mbaandili, beni ka sa diba itwaari mu Mwaana na mu Taayi.
25 Ka dimono lilasina li Kristo wadisiiri: bisi sa diba moonyi mu bilimi na bilimi.
26 Me nadisoonii mandaa ma, mu toono a baata babali mu usaa udiimbisi beni.

27 Ka kwaa beni, Muheebili wa ngira wu beni diayaki kwaa Kristo, li mu beni. Ni mu
buu, beni a dili na nzala ti bayiisi beni pe. Mundaa ti Muheebili wa Ngira li mu uyiisi beni
moosi. Nde li mu uleele ngwanya, na a ali mu ufutu pia pe. Ni mu buu, diyiluu ma nde ali
mu uyiisi beni: Diba itwaari mu Kristo!
28 Ee-e, baana ba me, diba itwaari mu Yiisu. Diyiluu buu, paa beni diluulu mu ilimbisi
mutaanga di nde akaamonuu. Na dinyaala ukwa tsionyi nha kulu a Kristo, iluumbu ki nde
akaayira.

Baana ba Nziaambi a bafwaana mu ubwasa masumu pe

29 Beni diayaaba ti Kristo li Walibweeye. Mundaa yi, beni diafwaana uyaaba ka ti, pasi
muutu wuli mu uyiluu libweeye, li mwaana a Nziaambi.

3

Baana ba Nziaambi

1 Dimono mu ki iteesi Taayi atoono bisi: bali mu uta bisi baana ba Nziaambi. Na ngwanya
bisi dili baana ba nde! So tsi a yayaaba bisi pe, mundaa ti yo a yayaaba Nziaambi pe.
2 Banduu ba me ba mutimi, mu taanga di, bisa-beni baana ba Nziaambi dili. Na, ngwanya
bisi keni a diayaaba pe na yaki-yaki, na bisi dikaafwaanina mu taanga dikaayira. Ka bisi
diayaaba ti, mu taanga di Kristo akaayira, bisi sa difwaanina na nde, mundaa ti bisi sa
diamumono weti bu nde ali.
3 Pasi muutu wu usa ilimbisi kia nde mu Kristo, sa aba watsieeme, weti bu nde makulu
Kristo, li watsieeme.
4 Pasi muutu wuli mu usa masumu, li mu utsala mikele mia Nziaambi. Mundaa ti usa
masumu ni tsialili a mikele.
5 Beni diayaaba ti: Yiisu Kristo ayiri mu umaasa masumu. Na mu nde, a uli na masumu
pe.
6 Ni mu buu, muutu wu unambita mu nde, a ali mu ubwayiluu masumu pe. Ka wuli
mu uhama mu usa masumu, li mu umweese ti nde keni a amono Yiisu Kristo pe, na nde a
ayaaba Yiisu Kristo pe.
7 Baana ba me, a dinyaala pe ti muutu adiimbisi beni! Muutu wuli mu uyiluu ma
libweeye, li nde makulu walibweeye, weti bu Yiisu Kristo ali walibweeye.
8 Muutu wuli muhama mu usa masumu, nde li wa Saatina, mundaa ti Saatina asi
masumu umata mu mbaandila tsi. Mwaana Nziaambi ayiri nha tsi, mu utsala biyiluu bia
Saatina.
9 Pasi muutu wuli mwaana a Nziaambi, a ali mu ubwasa masumu pe. Mundaa ti libutu
li Nziaambi akunu lili mu nde. Nde utuu pe uhama mu usa masumu, mundaa ti Nziaambi
Taayi a nde.
10 Dimono buni butuu usa lisoboso nha kati a baana ba Nziaambi, na baana ba Saatina:
pasi muutu wuli mu uhele uyiluu mandaa ma libweeye, so wuli mu uhele utoono mwaana
a nguu a nde, muutu wuu a ali wa Nziaambi pe.

Ditonosono bana mu bana

11 Dimono ndaa yi beni diayuyi umata mu mbaandili: Ditonosonani bana mu bana.
12 A disa pe weti Kayini: nde ali mwaana a Wumubi, na nde adusi mwaana nguu a nde.
Na mu ima nde wamudusi? Mundaa ti biyiluu bia Kayini ali bibibi, ka biyiluu bia mwaana
a nguu a nde ali bibibwe.
13 Baana ba nguu, a dikimuu pe, so baata ba tsi yi babeli beni.
14 Bisi diayaaba ti, diamaamata ku likwa, na dika moonyi. Mundaa ti bisi diatoono baana
ba nguu. Wuli litoono pe, nde keni mu likwa.
15 Pasi muutu wuli na ibelili mu mwaana a nguu a nde, nde mudusi ali. Ka beni diayaaba
ti pasi mudusi a baata, a ali na moonyi wa bilimi na bilimi pe.
16 Dimono, buni dili mu uyaaba litoono: Yiisu Kristo aheeri moonyi a nde mu ndaa bisi.
Ni mu buu, bisi ka diafwaana uha idiingi kia bisi mu ndaa baana ba nguu ba bisi.
17 So muutu li na mbayili, na moni mwaana a nguu a nde li nzala a iloo, ka muutu wu kuti
mutimi nde, na abaasili nde pe, buni nde utuu uleele ti nde atoono Nziaambi mu mutimi a
nde?
18 Baana ba me, dinyaala uba na litoono la ndila mu bibori, lili na bitoolo biabibwe. Ka
diba na litoono la ngwanya lili mu umonuu mu biyiluu.

Bisi dili na ilimbisi nha kulu a Nziaambi

19 Dimono buni bisi dikaayaaba ti, bisi dili baata ba ngwanya. Dimono buni mitimi mia
bisi miba na ilimbisi nha kulu a Nziaambi.

20 Ngwanya, so bu yili ti mitimi mia bisi mili mu ufuundu bisi. Bisi diayaaba ti Nziaambi
avulu mitimi mia bisi mu bunene, na nde ayaaba mandaa moosi.
21 Banduu ba me ba mutimi, so mitimi mia bisi a mifuundi bisi pe, bisi sa utuu uba na
ilimbisi nha kulu a Nziaambi!
22 Bi bisi dili mu uloombo kwaa nde, bisi dili mu uyaka bio kwaa nde. Mundaa ti bisi dili
mu utumumu mikele mia nde, na bisi dili mu uyiluu mi nde atoono.
23 Dimono mi Nziaambi ali mu utumu bisi. Disaanani imiini mu kuumbu a Mwaana a
nde, Yiisu Kristo, na ditonosonani bana mu bana, weti bu Kristo waditumi.
24 Muutu wuli mu utumumu mikele mia Nziaambi, nde li anambita mu Nziaambi, na
Nziaambi anambita mu nde. Dimono buni dituu uyaaba ti Nziaambi anambita mu bisi.
Bisi diayaaba ti nde anambita mu bisi, mundaa ti nde aha bisi Muheebili a nde.

4

Usa lisoboso nha kati a Muheebili a Nziaambi na wa Mutaata.
1 Banduu ba me ba litoono, a disa pe imiini mu boosi babuleele ti, Muheebili wa Ngira
li mu bo. Ka diyiluu ukengese mandaa ma bo, mu uyaaba mbiiti muheebili wuli mu bo,
kwaa Nziaambi amata. Mundaa ti, mibili mia pia mialaa miamaatsaamuu mu tsi.
2 Dimono buni beni dituu uyaaba mbiiti muutu li na Muheebili a Nziaambi. Pasi muutu
wuli mu uleele ti ngwanya Yiisu Kristo abutii mu musunyi, nde li na Muheebili a Nziaambi.
3 Ka pasi muutu wu uhele usiingi mandaa maa, nde a ali na Muheebili a Nziaambi pe. Ka
muutu wuu li na muheebili wa Mutaata a Kristo. Beni diayuyi ti muheebili wuu sa ayiri,
na mu taanga di nde amaato mu tsi.
4 Ka beni baana ba me, beni dili baba Nziaambi, na beni diamaabwiisi mibili mia pia mii.
Mundaa ti Muheebili wuli mu usala mu beni, avulu litu na muheebili wuli mu utumu mu
tsi.
5 Baata ba, bali baata ba tsi. Bo bali mu utsuu weti bu baata ba tsi bali mu utsuu, na tsi
yili mu uyuu bo.
6 Ka bisi dili baata ba Nziaambi. Muutu wayaaba Nziaambi li mu uyuu bisi. Ka muutu
wuli a wa Nziaambi pe, nde utuu pe uyuu bisi. Ni buu bisi dili mu uyaaba Muheebili wa
ngwanya, na muheebili wa ndiimbisi.

Nziaambi ni litoono
7 Banduu ba me ba mutimi, ditonosonani bana mu bana, mundaa ti litoono kwaa
Nziaambi lamata. Pasi muutu wuli na litoono, li mwaana a Nziaambi, na nde ayaaba
Nziaambi.
8 Muutu wahele na litoono, a ayaaba Nziaambi pe, mundaa ti Nziaambi ni litoono.
9 Dimono buni Nziaambi amweese litoono la nde mu bisi: nde atsindii Mwaana a nde,
ndila mosi nha tsi, paa dibaa moonyi mu nde.
10 Dimono buli litoono: a bisi pe diatoono Nziaambi, ka nde atoono bisi. Nde atsindii
Mwaana a nde, waheeri nyutu a nde weti bungori, paa Nziaambi amaasa masumu ma bisi.
11 Banduu ba me ba mutimi, so Nziaambi atoono bisi mu iteesi kia buu, bisi ka diafwaana
utonosono bana mu bana.
12 A uli na muutu pe wamaamono Nziaambi. Ka bunu, so ditonisini bana mu bana,
Nziaambi li adiaala mu bisi, na litoono la nde mu bisi lili lakuu.
13 Dimono buni bisi dili mu uyaaba ti dili mu Nziaambi, na Nziaambi adiaala mu bisi:
nde wadihi Muheebili a nde.
14 Bisi diamoni, na dili mu uta imbaangi ti Taayi atsindii Mwaana a nde, mu uba Muyobili
baata ba tsi yoosi.
15 So muutu siingi ti Yiisu li Mwaana Nziaambi, Nziaambi li mu nde, na nde li mu
Nziaambi.
16 Na bisi, diayaaba, na diasa imiini ti, Nziaambi atoono bisi.
Nziaambi ni litoono. Pasi muutu wuli mu uba mutso litoono, nde li mu Nziaambi, na
Nziaambi li mu nde.
17 Ka mbiiti ti litoono lili lakuu nha kati a bisi, bisi utuu uba kwahele a boomo mu
iluumbu kia pfuundisi. Bisi utuu uba kwahele a boomo, mundaa ti, idiingi kia bisi nha
tsi nha, kiafwaanina na kia Yiisu Kristo.
18 A uli na boomo pe mu litoono la Nziaambi. Litoono lakuu lili mu umaasa boomo.
Mundaa ti boomo bali mu uta tsieembili. Muutu wuli na boomo a ali pe na litoono lakuu.
19 Ka bisi dili na litoono, mundaa ti Nziaambi akwatoono bisi.
20 So muutu leeli: «Me natoono Nziaambi», ka li mu ubele mwaana a nguu a nde, nde li
ngaa pia. Ni mu buu, so nde a tooni pe mwaana a nguu a nde, wu nde ali mu umono mu
misi mia nde, nde utuu pe utoono Nziaambi wu nde ali mu uhele umono.

21 Dimono mukele wu nde aha bisi: watoono Nziaambi, afwaana ka utoono mwaana a nguu a nde.

5

Imiini kia bisi mu Yiisu Kristo kiahi bisi mbiingili nha yulu a tsi

1 Pasi muutu wu usiingi mu ngwanya yoosi ti Yiisu ni Kristo, nde li mwaana Nziaambi. Na pasi wu utoono Taata wu Nziaambi, tooni ka mwaana wabutuu mu nde.
2 Dimono buni bisi dili mu uyaaba ti diatoono baana ba Nziaambi. Bisi dili mu uyaaba ti diatoono bo, mu taanga di bisi diatoono Nziaambi, na dili mu usalila mikele mia nde.
3 Mu ngwanya, mbiiti bisi diatoono Nziaambi, bisi diafwaana utumumu mu mikele mia nde. Mikele mia nde a mili na pasi pe.
4 Mundaa ti pasi mwaana a Nziaambi, li mu ubiingi nha yula a tsi. Na, ni mu imiini kia bisi mu Yiisu, dili mu ubiingi nha yulu a tsi.
5 Ninha, na utuu ubiingi nha yulu a tsi? Ndili a muutu wu usa imiini, ti Yiisu ni Mwaana a Nziaambi.

Imbaangi kibata mu Yiisu Kristo

6 Yiisu Kristo ni muutu wayiri na iliimbi kia maamba na kia makili. Nde a ayiri na ndila iliimbi kia maamba pe. Ka nde ayiri na iliimbi kia maamba na kia makili. Muheebili wa Ngira li mu uta imbaangi mu ndaa yii, mundaa ti Muheebili li ngwanya.
7 Bambaangi batata, ni:
8 Muheebili wa Ngira, maamba na makili. Bo batata bali mu uta imbaangi imosi.
9 Bisi dibaasiingi bimbaangi bia baata, babayaaba mandaa. Ka bunu, mandaa ma Nziaambi ayaaba mavulu bunene, mo ni imbaaangi kia Nziaambi. Na mandaa ma nde, ni Mwaana a nde.
10 Ni mu buu, muutu wu usa imiini mu Mwaana a Nziaambi, maasiingi imbaangi kii. Ka wu uhele usa imiini mu Nziaambi, li mu ukitisi Nziaambi ti li ngaa pia. Mundaa ti nde a ali mu usa pe imiini mu imbaangi kia Nziaambi, kiatala Mwaana a nde.
11 Imbaangi me ni ki: Nziaambi wadiheeri moonyi wa bilimi na bilimi, na bisi diayaki moonyi wuu mu ndaa Mwaana a nde.
12 Muutu wuli na Mwaana a Nziaambi, li na Moonyi. Wahele a Mwaana a Nziaambi, a ali na Moonyi pe.

Bisi dili na moonyi wa bilimi na bilimi

13 Me nasoonuu beni mandaa maa, paa diyaaba bubwe-bubwe ti beni dili na moonyi wa bilimi na bilimi. Beni badili mu usa imini mu kuumbu a Mwaana a Nziaambi.
14 Dimono, ilimbisi ki bisi dili na kio nha kulu a Nziaambi. So bisi diloombi nde iloo, weti buli litoono la nde, nde li mu uyuu bisi.
15 Na so diayaaba ti nde li mu uyuu bisi, bisi diayaaba ka ti bisi sa diyaka bi diamuloombi.
16 So muutu li mu umono mwaana a nguu a nde, mu usa masumu ma mu uhele ubiti ku likwa, nyaala akuundu Nziaambi mu mwaana a nguu a nde. Na Nziaambi sa aha moonyi kwaa mwaana a nguu wuu. Ka uli na pili a lisumu lili mu ubiti ku likwa. Na, a mu ndaa lisumu la pili yii pe, me ndi mu uloombo mu ukuundu.
17 Pasi ndaa yimbi yili lisumu. Ka, a pasi lisumu pe lili mu ubiti ku likwa.
18 Bisi diayaaba ti a uli na mwaana a Nziaambi so mosi pe, wuli mu uhama mu usa masumu. Mundaa ti Mwaana a Nziaambi li mu ukebe nde, na Wumubi a utuu uyiluu ndaa so mosi pe mu nde.
19 Bisi diayaaba ti bisi dili baata ba Nziaambi, na tsi yoosi yili kutsini a litumu la Wumubi.
20 Bisi diayaaba ti, Mwaana a Nziaambi ayiri nha tsi, na wadihi mayele paa diyaaba Nziaambi wa ngwanya. Bisi dili itwaari mu Nziaambi wa ngwanya, mu kuulu ya Mwaana a nde, Yiisu Kristo. Ni nde Nziaambi wa ngwanya, ni nde moonyi wa bilimi na bilimi.
21 Baana ba me, disa mayele mu banziaambi ba pia.

Mukaanda wa mioolo wa YOWANI
Kotili

Musonii a mukaanda wuunawu, ayaabina mu kuumbu ya «Mukuutu a libuundu». Pili a kuumbu yi, yili mu umweese ti nde li muutu wu bafwaana ukiinzi na utumumu kwaa libuundu. Nde li mu usonuu mukaanda wu, mu utsinduu nde kwaa «Mukasa wu Nziaambi asoolo, na kwaa baana ba nde», ni libuundu la Nziaambi (1).

Musonii a mukaanda wuunawu, li mu uhamisa balibuundu mu udiaata kutso ngwanya na kutso litoono (1-6). Nha mbisi a nhaa, nde li mu ubaaleele ka ti, bo bafwaana usa mayele mu ndaa nziisili ya pia, weti buli mu mukaanda watsiomi wa Yowani (7-11). Tswaamina atooso mabwee ma baana banguu ba mu libuundu likimi, nde li mu uyaabisa bo ti nde li mu uyiri (12-13).

Weti buli mu mukaanda watsiomi wa Yowani, nde li mu uloombo ti boosi babutaanga mukaanda wu, ba bamene miaanzi mu Nziaambi, na bahama mu udiaata mu imiini kia ngwanya.

Mabwee

1 Me Mukuutu a libuundu, ni sonuu mukaanda kwaa we maama, mukaasa wu Nziaambi asoolo, na kwaa baana ba nde, ba me natoono mu ngwanya. A ndila me pe na toono beni, ka na baata boosi ka babayaaba ngwanya.
2 Mundaa ti ngwanya yi li mu bisi, na yo sa yiba na bisi mu mantaanga moosi.
3 Nyaala bweese, ngebe na iyeenge bia Taata wu Nziaambi, na Yiisu Kristo, Mwaana a Taayi, biba na bisi, paa bisi didiaata mu ngwanya, na ditonosono bana mu bana!

Udiaata mu ngwanya na mu litoono

4 Me nali na kinya yalaa, bu namoni ti baana ba we baba mosi, bali mu udiaata kutso ngwanya, weti bu Taata waditumi mu udiaata.
5 Na mu taanga di, mono ma me niloombo kwaa we, maama wa litoono: Bisi diafwaana mu utonosono bana mu bana. A uli pe mukele wu munyatii, wu me nisonuu kwaa we. Nde li mukele wu diaholani umata mu mbaandili.
6 Litoono lili mu uloombo mu udiaata weti buli mikele mia Nziaambi. Na mukele a Nziaambi wu diaholi umata mu mbaandili, li mu uleele ti, beni diafwaana udiaata mu litoono!
7 Bangaa pia balaa bamaatsamuu mutso tsi. Bo bali mu ubisi usiingi ti Yiisu Kristo abutii mu musunyi. Ni buu bali mu uyaaba ngaa pia, Mutaata a Kristo.
8 Disa mayele mu beni bameme, paa ti beni dinyaala udiimbisi mbutu dia isala kia bisi. Ka paa beni diyaka musieende wakuu.
9 Pasi muutu wu uhele unambita kutso nziisili a Kristo, ka bweesi nziisili kimi nha yulu a ya Kristo, nde a ali itwaari na Nziaambi pe. Ka muutu wu unambita mu nziisili yi Kristo wadihi, nde li itwaari na Taayi na Mwaana.
10 So muutu yiri kwaa beni, na nde beyi beni nziisili kimi, a diyaka nde kwaa beni pe, na a diha nde so bwee pe.
11 Mundaa ti, pasi wu ubii nde, nde ka itwaari na muutu wuu mu biyiluu bia nde bi bibi.

Mabwee matsieelele

12 Me ndi na mandaa malaa ma uleele beni, ka me a ni sonuu mo pe mu mukaanda wu. Mundaa ti me ndi na tsimi ya uyiri kwaa beni, na mu utsuu kwaa beni mu imeme akulu. Paa kinya a bisi yiba ya kuu.
13 Baana ba mwaana nguu a we, wu Nziaambi asoolo, bo ka babii we.

Mukaanda wa mitata wa YOWANI Kotili

Mukaanda wuunawu, «Mukuutu a libuundu» (1; 2Yo 1) asonuu nde ka, mu uha nde kwaa muutu mosi wuli kuumbu Ngayusi. Bisi a diayaaba ndaa so mosi mu muutu wuu pe, ka nde akangama mu usalila ngwanya. Ndiaatili a nde yili na lisoboso na ya Dioterefe, wuli muutu wu bali mu uyuu kutso libuundu. Nde ubaaleele mandaa ma pia mu «Mukuutu a libuundu», na nde a ubaayaka bambaayi pe.

Musonii a mukaanda wu, li mu ubili Ngayusi mu ndaa a ukangama kwa nde mu Nziaambi, na mu ndaa libaasila li nde ali mu uha kwaa bangaa imiini (1.1-8). Nha mbisi a nhaa, nde li mu unyoongo ka mu ndaa Dioterefe, wali na bifu biabibi (9-10). Tumake, nde li mu utsuu ka mu ndiaatili yimbwe ya Mukristo mukimi, wa kuumbu Demeteriyusi (11-12). Nha tsieelele, nde li uyaabisa nziriri a nde, na li mu utooso mabwee ma bambaayi (13-15).

Mukaanda wuunawu li mu umweese bisi na li mu uyiisi bisi, buni bisi difwaana uyaka basiali ba Nziaambi, bali mu uyene ayiisi Ndaa Yimbwe. Na buni diafwaana uyaka baana ba nguu ba bieenyi mu iteesi kili mu ulaa ka ti, muutu li na litoono na ahama mutso ngwanya.

Mabwee

1 Me Mukuutu a libuundu, ni sonuu mukaanda kwaa Ngayusi[✡] nduu a me wa mutimi,
wu me natoono mu ngwanya yoosi.
2 Mbaayi a me, me natoono ti mandaa ma we moosi mabweeye, na we ba polo, weti bu
muwuumu a we ali polo.
3 Me na moni kinyi yalaa, mutaanga di baana ba nguu bayiri kuni, na bati imbaangi ti
we li mu udiaata weti bu Nziaambi atoono, na weti bu ngwanya yili mu uloombo.
4 Ndaa yili mu uha me kinya yalaa, mu uyuu ti baana ba me, bali mu udiaata mutso
ngwanya.

Ndiaatili yimbwe ya Ngayusi

5 Nduu a me wa mutimi, we akaangama mu Nziaambi mu libaasila li we li mu uha kwaa
baana ba nguu na kwaa bieenyi.
6 Bo bateeri we imbaangi mu litoono la we mu bo, nha kulu a libuundu la bisi. Mu
ndukisini a midieengi mia bo, me ni loombo kwaa we, mu ubaasila bo mu biloo bioosi bi
bo bali na nzala bio. Baasila bo weti bwafwaana nha misi mia Nziaambi.
7 Mundaa ti, bo bali mu udieenge mu uyiisi Ndaa Yimbwe ya Yiisu Kristo, kwahele a
usiingi iloo so imosi kiamata kwaa bangooyi.
8 Mu ndaa yii, bisi diafwaana ubaasila baata bapili yi, paa ti diba babali mu usala itwaari
na bo, na paa diyiisi bambaayi ndaa ya ngwanya.

Ndiaatili a Dioterefe na ya Demeteriyusi

9 Me nasonuu mukaanda wu mukusi kwaa libuundu la kwaa beni. Ka muutu mosi wa
kuumbu Dioterefe, a ali mu usiingi pe mandaa ma me naleele, mundaa ti nde li na nzala
ya uba mukuutu a beni.
10 Ni mu buu, nha me kaayiri, me sa tungululu mi nde ali mu uyiluu. Nde li mu utsala
mvuungu yimbi mu bisi. Ka a ndila maa pe nde ali mu uyiluu. Nde li mu ubisi uyaka baana
ba nguu ba bieenyi. Na kwaa babatoono uyaka bieenyi bii, nde li mu ulii bo, na li mu ubingi
bo mu libuundu.
11 Nduu a me wa mutimi, a duku pe ifwaani kia baata babali mu uyiluu mandaa mamabi.
Ka duku ifwaani kia babali mu uyiluu mandaa mamabwe. Mundaa ti, muutu wuli mu
uyiluu mandaa mamabi, a ayaaba Nziaambi pe.
12 Baata bali mu uleele mamabwe mu Demeteriyusi, na ngwanya yo makulu yili mu uta
imbaangi mu nde. Bisi ka dili mu uta imbaangi mu nde, na we ayaaba ti imbaangi kia bisi
kia ngwanya ili.

Mabwee ma tsieelele

13 Me ndi na mandaa malaa ma uleele kwaa beni, ka me a ni sonuu mo mu mukaanda
wu pe.
14 Me ndi na ilimbisi, ti mu mwaana a taanga hoolo, bisi a we sa dimonono, na sa ditsuu
kiinzi na kiinzi.

✡ **1:1** Biy 19.29; Lom 16.23; 1Ko 1.14

15 Nyaala iyeenge yiba na we! Banduu ba we, baheeri we mabwe. We ka ha mabwe kwaa
banduu ba bisi, muutu-muutu mu kuumbu a nde.

Mukaanda
YUUDE
Kotili

Mukaanda a Yuude ni mukaanda wu batsinduu kwaa baata boosi bali mu libuundu la Kristo. Mamasonomo mu mukaanda wuunawu, mafwaanina na mili mu mukaanda wa mioolo wa Peetero (2Pe 2). Mikaanda mio miamioolo mili mu udwaanisa miyiisi mia pia mili mu uha nziisili yimbi, we buli beelili a bo ya tsionyi.

Mu kotili a mukaanda (1-2) Yude li mu utungululu miyiisi mia pia, mimaakoto mu libuundu. Na nde li mu uyaabisa tsieembili a Nziaambi yikaabwiilili bo (3-16). Mu ndaa yii, libuundu lafwaana mu umene miaanzi mu Nziaambi (17-23). Ku manini a mukaanda, bali mu udumusu na uha mbilili kwaa Nziaambi: «Ni nde ayobili bisi bu atsinduu Pfumu a bisi Yiisu Kristo» (24—25).

Mukaanda wuunawu li mu utungululu litu la pia na nziisili yimbi. Nde li mu ulaa libaasila na ilimbisi kili na bangaa imiini mu Nziaambi, mu Yiisu Kristo na mu Muheebili wa Ngira (20—21).

Mabwee

1 Me ni Yuda, wuli musiali a Yiisu Kristo, mwaana a nguu a Yaakobi. Me sonii mukaanda
wu, kwaa baata ba Taata Nziaambi ateeri mbili, ba nde makulu atoono, na li mu ukebe bo
mu ndaa a Yiisu Kristo.
2 Nyaala bweese, iyeenge na litoono la Nziaambi, biba kwaa beni kwalaa!

Miyiisi mia pia

3 Banduu ba me ba litoono, me mbeeri na nzala ya laa, mu usonuu beni mukaanda,
mundaa yatala buni Nziaambi ayobili bisi. Ka, me moni ti, too me sonuu beni mukaanda
wu mu taanga di, paa me hamisa beni mu udwaana mundaa imiini. Ni imiini ki Nziaambi
aheeri mbala mosi kwa ikulu, kwaa babali baata ba ngira.
4 Ni mubuu, me nisonuu kwaa beni, paa disa mayele, mundaa ti uli na baata babamosi
bangaa matsimi mamabi, bamaakoto nha kati a beni mu tsweeyi. Bo bangooyi bali mu
ubalila ndaa ya bweese la Nziaambi a bisi, paa babaa buungu mu biyiluu bia tsoongili. Na
bo bali mu ubisi Yiisu Kristo, wuli Muyiisi na Pfumu a bisi ndila mosi. Umatuu bele pe,
Mabasonuu ma ngira, mayaabisi tsieembili yili nha yulu a bo.
5 Kwaa beni ba diayaaba mandaa, me tooni ulibili beni moonyo ti, Pfumu a bisi akuuli
baata ba Iseraeli, mu tsi ya Ngipiti, nde abwifuusu bababisi usa nde imiini.
6 Dilibili moonyi ka mu batumu ba Nziaambi, babahele ukebe iteesi kia litu la bo, li bali
na lo. Ka bo babwoongili mbuu yi Nziaambi ali ataasili bo. Nziaambi wabakuti bibolo bia
bitali mu bilimi na bilimi, wabadumini ku tsini ku li pimisi, natee mu iluumbu ki inene kia
pfuundisi.
7 Dilibili moonyi mu baata ba ngaanda a Sodomo, na ba Ngomoro, na mangaanda
mamadiengelele. Baata ba mangaanda ma, bayeelili manyutu ma bo mu ipuupu, weti
bwasiiri batumu ba. Bo basiayi uvuutu manyutu ma bo na batumu ba Nziaambi. Mu
taanga di, bo bali mu umono pasi kutso mbaa ya bilimi na bilimi. Yi ni ndimbili a moonyi
kwaa baata boosi.
8 Ee, baata baa-na-ba, bali mu uyiluu ka bumosi. Monini a bo ya pia yili mu ubiti bo mu
usumunu manyutu ma bo. Bo bali mu umeengele litu la Nziaambi, na bali mu utuu biyiluu
bia buzitu bili mu mayula.
9 So, Mikayeli mukuutu a batumu ba Nziaambi, a ayilii buu pe! Nde bu ali kutso mudiingi
a nde na Saatina, bu bakidwaanina nyutu a Mooso, Mikayeli a ayesini pe upfuundisi na
utuu Saatina. Ka nde aleeli ndila bu: «Nyaala Pfumu asieembe we!»
10 Ka baata ba, bali mu utuu biyiluu bia moonyi bi bo bahele uyaaba. Bo bali mu uyiluu
mandaa kutso bundimbi, weti banyama. Ni mu buu, mandaa maa, ni mali mu ubiti bo ku
pfuuyili.
11 Ngebe kwaa bo! Mundaa ti bo baduki kuulu a Kayini. Bo batakii na kuulu ya ngwanya,
na bo bayalii manyutu ma bo mu ndaa nzala a mboongo, weti bwasiiri mubili Balaami. Bo
baholi tsieembili mundaa ti bo babisi utumumu Nziaambi, weti bwasiiri Koore.
12 Mu taanga di beni dili mu uvuutunu mu udia mu litoono, miyiisi mia pia mili nha, mili
mu ubiisi mikuungi mia beni. Bo bali mu uyuluu mandaa kwahele a tsionyi, na bali mu
utsimi mu ndila bomo a kulu. Bo bali weti matuti mapiindi ma mupepe ali mu ukuungulu
kwa hele a mvulu unooso. Bo bafwaanina ka na miti mili mu uhele ubutu mbutu, so mu
taanga di miti mibaabutu. Bu butaapali miti me, mio mimaakwa mbala ya dioolo.

13 Bo bafwaanina na mapoo ma mubu ma mifuri. Bo bali mu udumunu biyiluu bia bo bia
tsionyi, weti bu mubu ali mu udumunu mafuri ku simi. Bo bafwaanina na bambwelele bali
mu uyene mayene-ayene. Nziaambi aswehele bo mbuu ya bilimi na bilimi kutso pimisi dia
mvibuu.
14 Ni mundaa bo, Enoki, kaa a bisi wa mu isieende kia tsaamba nha mbisi a Aadami, abili
mbii bu: «Diyuu! Pfumu sa ayiri na mafuundu na mafuundu ma batumu ba ngira,
15 mu ufuundusu baata boosi. Ee, Nziaambi sa asieembe ba ngaa masumu boosi,
mundaa biyiluu bibibi bia idiingi kwa bo kioosi. Nde sa asieembe bo mu bituyi bioosi, bi
baata bahele na likiinzi, bapaliia mu nde.»
16 Baata ba koo kinyi pe, na bali mu ubaayene ayaya mutaanga dioosi. Bo bubaaduku
manzala ma bo mamabi. Bali na liwaa, na bubaasoo baata mu nzala ya ubaa.

Mandoongi na pamisi kwaa libuundu

17 Banduu ba me ba litoono, mundaa yatala beni, dilibili moonyi mu mandaa ma batumu
ba Yiisu Kristo Pfumu a bisi, bakwiyaabisa beni.
18 Bo baleeli kwaa beni: «Mu biluumbu bia tsieelele, sa uba na baata bakaasa beni na
Nziaambi saa. Bo sa badiaata weti buli manzala ma bo mamabi, mamali mu utakila bo na
Nziaambi.»
19 Dimono bo, babali mu ubee kabini! Bo baluulu mu matsimi ma imuutu, na Muheebili
a Nziaambi a ali mu bo pe.
20 Ka beni, banduu ba me ba litoono, dihama mu utuungu idiingi kia beni nha yulu a
ibwa kia imiini kiavulu bungira. Dikuundu Nziaambi mu litu la Muheebili wa Ngira.
21 Dihama mu litoono la Nziaambi, na disa ilimbisi kia beni mu kolokolo a Pfumu a bisi
Yiisu Kristo, paa dibaa moonyi wa bilimi na bilimi.
22 Diba na ngebe dia babali na makengi ma usa imiini.
23 Beni utuu uvuusu baata bana mu upalisa bo kutso mbaa. Kwaa baba mosi, dikwiilili
bo ka ngebe, ka ku tso boomo, a dibumunu so bikutu bia bo pe, biasumuu mu imuutu kia
bo.

Buzitu kwaa Nziaambi

24 Dibilani Nziaambi wuli na litu la ukebe beni, paa beni dinyaala ubwa mu masumu.
Nde sa wadisa baata bahele a tsieembili, na sa abiti beni nha kulu a buzitu ba nde mu kinyi
yalaa.
25 Dibilani Nziaambi, ndila nde li Nziaambi. Ni nde ayobili bisi bu atsinduu Pfumu a bisi
Yiisu Kristo. Nyaala buzitu, lituu, bunene na litumu biba kwaa nde, mu taanga dioosi, mu
taanga di, na mu bilimi na bilimi! Ameni.

Nziaabisi
Nziaabisi
Kotili Nziaabisi

Mukaanda wu li mukaanda a «Nziaabisi». Uyaabisa ni uleele mandaa ma baata bahele uyaaba, so a buu pe, mandaa mamasweeme.

Musionii a mukaanda a Nziaabisi wu, asionii nde helape nha mbisi a bilimi kama umata mbutili a Yiisu Kristo. Mutaanga dii, mutini a basi Looma ali atoono ti bakuundu nde weti nziaambi. Babamosi mu bangaa Kristo bakimono pasi mundaa imiini kia bo, ka bakimi a bakisiingi buu pe.

Mukaanda wu li mu usalila bifwaani bialaa, bibilayi mu bio bili mu Lilasina Lilikulu. Mataanga na miindi bili mu mukaanda wu bili na mambiindili ma bio bake, litaanga la «tsaamba» lili mu umweese biakuu, na litaanga la «bisamina» lili mu umweese biahele ukuu. Mwiindi wahembuu li mu umweese mbiingili, na mwiindi wabeenge li mu umweese kakabi. Uli na bifwaani bibilayi bikimi. Mubu li mbuu yi tuu dimbi dili diakukunu. Darango li ifwaani kia muheebili wumubi, na banyama bali basiali ba darango. Mu tso Biibila, Babilooni li ifwaani kia ngaanda kuli na tumini dimbi. Mu mukaanda wu, ngaanda yii ngaanda a Looma, kuli mu udiaala mutini.

Mu ibari kia tsiomi kia mukaanda wu (*1.1–3.22*) uli na mikaanda tsaamba mibatsinduu kwaa mabuundu tsaamba ma mu itinini kia Asia, kibali mu uta Turiki mu taanga dia lolo di. Mukaanda woosi, batsinduu nde kwaa mabuundu tsaamba maa (*1.4,11*), na musionii a mukaanda wu li mu usalila mabuundu tsaamba maa mu utsuu kwaa mabuundu moosi.

Mu ibari kia bioolo kia mukaanda wu (*4–20*), babiti musioonii a mukaanda wu ku mayula. Nde li mu umono mandaa ma ukimuu na nde li mu usonuu mo. Mu kiiti kia bina na tee mu kiiti kia kuumi na imosi (11), musionii li mu ukwamweese buni Yiisu Kristo li mu uha muswa wa udibili na wa ubahala mikaanda mia mu Lilasina Lilikulu. Nde li mu umweese ka ti Ndaa Yimbwe ya Yiisu Kristo yatala bifuumbu bia baata boosi. Mu kiiti kia kuumi na bioolo (12) na tee mu kia maku-moolo (20), bali mu umweese ikiindi ki inene nha kati limeme na tuu dimbi. Yiisu wuli Moonyi li mu umonuu mu ifwaani kia limeme. Limeme la Nziaambi lili mu ubiingi. Limeme lii ni limeme laha moonyi a lo kwahele a toono.

Biiti bia maku-moolo na imosi (21) na maku-moolo na bioolo (22) bili mu uyaabisa nzilimini yinyatii yi Nziaambi ali mu uyiluu. Mu nzilimini yii, uli na ngaanda mosi, ngaanda a Yerusalemi, yili mu umata ku yula mu usutuu nha tsi weti imbwangi kia Nziaambi. Biiti bio bia bioolo bi, ni biiti bili mu usukusu mukaanda wa Nziaabisi wu na Biibila loosi. Bio bili mu utsuu mu mandaa mamamosi ma mu mbaandili a Biibila. Mu Mukaanda wa Mbaandili (Mba 3.24), bakerubami bali mu udibuu kuulu yili mu ubiti ku muti wuli mu uha moonyi. Mu mukaanda a Nziaabisi a Yowani (Nzi 22.2), muti wuli mu uha moonyi li nha kati-a-kati a ngaanda. Makaya ma nde mali mu ubuu baata boosi.

Mukaanda a Nziaabisi a Yowani, li mukaanda wubasonuu mundaa taanga dia mapasi, dili mu umonuu weti ti bubi buli mu ubiingi nha yulu a bioosi. Mukaanda wu li mu uhamisa bangaa imiini mu *ukama mutimi* mu mamabi na mu *ukebe* mbiingili Nziaambi yatsieelele ya.

Kinyi kwaa muutu wu utaanga mukaanda wu!

1 Mukaanda wu li na nziaabisi, yi Yiisu Kristo ayaki. Nziaambi amweesi nde yo, paa
nde amweese yo kwaa basiali ba nde, mandaa mamaka bebele mu uyilimi. Kristo atsindii
tumu a nde mu uyaabisa mandaa ma kwaa Yowani, musiali a nde.
2 Yowani li mbaangi ti, moosi ma nde amoni mali mandaa ma Nziaambi na mali ngwanya
yayabina mu Yiisu Kristo.
3 Kinyi kwaa wu utaanga mukaanda wu! Kinyi kwaa baata bali mu uyuu mandaa ma
mbilili yi na ukebe bubwe-bubwe mabasonuu ma! Mundaa ti, taanga di mandaa maa
moosi muyilimi dika bebele.

Mabwee kwaa mabuundu tsaamba

4 Me Yowani ndi musonuu mukaanda wu, kwaa mabuundu tsaamba mali mu itinini kia
Asia.

Nyaala bweese na iyeenge bili mu umata kwaa Nziaambi, biba na beni. Nde wuli, wali na wukaayiri✡. Nyaala bweese na iyeenge bili mu umata kwaa miheebili tsaamba mili nha kulu a mbata a ipfumu kia nde, biba na beni.

5 Na, nyaala bweese na iyeenge bili mu umata kwaa Yiisu Kristo mbaangi wa ngwanya, biba na beni. Nde wuli Mwaana wa tsiomi, wasiimbii mu babakwa, na wuli mwaana a mutini nha yulu a mitini mia tsi.

Kristo atoono bisi na nde akuuli bisi mu masumu ma bisi bu ayeelili moonyi a nde.

6 Nde asiiri ti, bisi diba mu kaba la ipfumu kia bangaanga ba Nziaambi mu usalila Nziaambi, Taayi a nde. Nyaala buzitu na lituu biba kwaa nde mu bilimi na bilimi! Ameni.

7 Dimono, nde li mu uyiri mu matuti! Baata boosi sa bamono nde, na baata babatulu nde libaanzi✡. Bifuumbu bia baata bioosi bia nha tsini a toto sa binyoongo mu ndaa nde✡. Ee-e! Ameni.

8 Me ndi «*alafa na omenga**», buleeli Pfumu, Nziaambi Puungu-lituu. Nde wuli, wali na wukaayiri.

Kristo amonii kwaa Yowani

9 Me Yowani, me ndi mwaana nguu a beni na mbaayi a beni mu mapasi, mu ipfumu na mu mukononо mu itwaari mu Yiisu. Bayisuusu me ku iduku kia Patamo, mu ndaa unambita kwaa me mu ndaa a Nziaambi na mu imbaangi mu Yiisu.

10 Mu iluumbu kia Pfumu, Muheebili wa Ngiri alwaati me, na me nayuyi muniingi a ndaa ku mbisi a me, wakiyuunu mu mifuri weti turumbeete.

11 Muniingi a ndaa akileele: «Sonuu mu mukaanda mandaa ma we li mu umono. Tumake, tsinduu mukaanda me kwaa mabuundu tsaamba ma: ku Efeso, ku Simireni, ku Peringami, ku Tiatiri, Saladesi, Filadelifi na ku Lawodikia.»

12 Me nakiingii mu umono na akitsuu kwaa me. Ninha me namoni bisuusili bia miindi bia woolo tsaamba.

13 Nha kati a bisuusili bia miindi bii, mwali na iyiluu kiafwaanina na mwaana a muutu. Nde ali alwaata muloopo wu mula na kobo ya woolo mu luungu.

14 Naanga dia nde ali diahembuu weti miooso mia limeme lahembuu, so a buu pe, diahembuu na pee. Na misi mia nde miakingeyine weti mbaa.

15 Na miili mia nde miakingeyine weti itali kibalenge nha mbisi a ulooso ku mbaa. Na muniingi a ndaa a nde akiyuunu weti kele a nziali yinene✡.

16 Nde ali akaanga bambwelele tsaamba mu koo kia nde kia babaala, na mukasa wuli na toso na wato mu mapeembi momamoolo akipala mu munywa a nde. Kiinzi kia nde kiakingeyene weti tari mu nguungu ya nzanga.

17 Bu me namoni nde, me nabwi mambundu-mbwa nha miili mia nde, weti muutu wakwa. Nde anaayi koo kia nde kiababaala nha yulu a me na aleeli: «A ba na boomo pe! Me ndi wa tsiomi na wa tsieelele✡.

18 Me ndi wuu wuli moonyi. Me nali nakwa, ka mu taanga ndi me ndi moonyi mu bilimi na bilimi. Me ndi na matsiafi ma likwa na ma tsi a babakwa.

19 Ni mubuu, sonuu mandaa ma we li mu umono: mamali mu ulabuu mu taanga di, na mamafwaana uyilimi nha mbisi.

20 Mono mambiindili ma matsweeyi ma bambwelele tsaamba, ba weli mu umono mu koo kia me kia babaala, na ma bisuusili bia miindi bia woolo tsaamba: bambwelele tsaamba ni batumu ba mabuundu tsaamba, na bisuusili bia miindi tsaamba ni mabuundu tsaamba.

2

Mukaanda kwaa libuundu la ku Efeso

1 «Sonuu kwaa tumu a libuundu la ku Efeso:

«Mono mandaa mali mu uyaabisa wakaanga bambwelele tsaamba mu koo kia nde kia babaala, wuli mu udiaata nha kati a bisuusili bia miindi bia woolo tsaamba:

2 Me nayaaba biyiluu bia we, mapasi ma we moni na mukononо a we. Me nayaaba ti, we utuu pe usiingi baata bababi. We ayesene baata babali mu ufutu pia ti, bo bali batumu ba Yiisu. We atungilili pia dia bo.

3 We li na mukononо, we amono pasi mu ndaa a kuumbu a me na we a adee pe.

4 Ka ndaa yimbi yi me ndi mu umono mu we ni yi: we a abwatoono me pe weti mu mbaandili.

✡ **1:4** Pal 3.14 ✡ **1:7** Zak 12.10; Yow 19.37 ✡ **1:7** Dan 7.13; Mat 24.30; Mlk 14.62 * **1:8** *alafa na omenga* alafa isionii kiatsimi kwaa basi Eleene, na omenga isionii kiatsieelele. Mambiindili ti, Nziaambi li watsiomi na watsieelele. ✡ **1:15** Dan 7.9,13; 10.5-6 ✡ **1:17** Yes 44.6; 48.12; 49.2; Ebe 4.12

5 Libili moonyi, mu ki toono we maabwa! Sobo ndiaatili a we na yiluu weti bu we
akiyiluu mu mbaandili. So we bisi usobo ndiaatili, me sa nziri kwaa we na me sa maasa
isuusili kia mwiindi kia we nha mbuu a kio.
6 Ka bunu, uli na ndaa yimbwe mu we: weti me, we ka atoono pe baata bali mu uduku
nziisili yapia ya Nikolawusi.
7 «Nyaala wuli na matswi ma uyuu, ayuu bubwe mandaa ma Muheebili ali mu uleele
kwaa mabuundu!
«Kwaa pasi wu ubiingi, me sa ha nde bia udia, ni mbutu dia muti wa moonyi wuli mu tso
paradiso a Nziaambi[✲].

Mukaanda kwaa libuundu la ku Simireni

8 «Sonuu kwaa tumu a libuundu la ku Simireni:
«Mono mandaa mali mu uyaabisa wuu wuli wa tsiomi na wa tsieelele, wuu wali wakwa
na wu ka moonyi:
9 Me nayaaba mapasi ma we na buwele ba we, ka mu uyiluu umono, we isini li! Me
nayaaba litsoro la babali mu uleele ti yuu bo Bayuudayo, ka bunu bo a bali Bayuudayo pe:
bo bali binama bia kaba la Saatina!
10 A ba na boomo pe mu mapasi ma we kaamono. Yuu: Saatina sa ayesene beni, bu
akaalooso babalayi mu beni mu perese, mu ukwaamisa beni mu biluumbu kuumi. Hama
natee ku likwa, na me sa ha we iburu kia moonyi wa bilimi na bilimi weti musieende.
11 «Nyaala pasi wuli na matswi, ayiluu uyuu mandaa ma Muheebili ali mu uleele kwaa
mabuundu!
«Pasi wu ubiingi a ukwa pe likwa la moolo.

Mukaanda kwaa libuundu la ku Peringami

12 «Sonuu kwaa tumu a libuundu la ku Peringami:
«Mono mandaa mali mu uyaabisa wuu wuli na mukasa wuli na toso na wato mu
mapeembi momamoolo:
13 Me nayaaba ku we li mu udiaala: kuu ku Saatina ali na mbata a ipfumu kia nde. We
ayiluu unambita mu me, na we a abwiisi pe imiini mu me, so mu taanga dia Antipase,
mbaangi a me wa ngwanya, wubadusi ku ngaanda a beni, kuu ku Saatina ali mu udiaala.
14 Ka bunu, mandaa mamabi ma me ndi mu umono mu we ni ma: mu libuundu la we, uli
na baata babali mu uduku nziisili yakiyiisi Balaami. Balaami aheeri ndoongi kwaa Balaki
mu ulebuu mweete kwaa baana ba Iseraeli. Nde ali atoono ti, bo badia banyama babaha
bungori kwaa biteyi, na paa bo bayeelele manyutu ma bo mu ipuupu[✲].
15 Bumosi ka, uli ka na baata kwaa we bali mu uduku nziisili yapia ya Nikolawusi.
16 Ni mu buu, sobo ndiaatili a we! Leeti me sa yiri kwaa we mawasa-mawasa mu
uyadwaanisa baata baa mu mukasa wuli mu upala mu munywa a me.
17 «Nyaala wuli na matswi ma uyuu, ayuu bubwe mandaa ma Muheebili ali mu uleele
kwaa mabuundu!
«Kwaa pasi wuubiingi, me sa ha bo maana masweeme. Me saha ka kwaa mosi-mosi mu
bo, limanya lahembuu, libasonuu kuumbu yinyatii nha yulu a lo, li muutu mukimi uhele
uyaaba, so a ndila a nde makulu pe wu uyaka yo.

Mukaanda kwaa libuundu la ku Tiatiri

18 «Sonuu kwaa tumu a libuundu la ku Tiatiri:
«Mono mandaa mali mu uyaabisa Mwaana a Nziaambi, wu misi mili mu ungeyene weti
mbaa, na wu miili mili mu ungeyene weti itali kibalenge:
19 Me nayaaba biyiluu bia we, litoono la we, imiini kia we, muheebili a we wa ubaasila
bambaayi na mukonono a we. Me nayaaba ti, biyiluu bia we bia lolo, biamaavulu bulayi
na bia mu mbaandili.
20 Ka ndaa yimbi yi me ndi mu umono mu we ni yi: We li mu usiingisi mandaa ma
Yizabeli, mukaasa wuu wuli mu uleele ti nde mubili. Nde li mu udiimbisi basiali ba me,
bu ali mu utsindi bo mu nziisili a nde, mu ukuundu banziaambi bakimi, na udia banyama
babaha mu bungori kwaa biteyi.
21 Me nanyaala nde taanga dia ukiingili mayele, ka nde a atoono pe unyaala ipuupu kia
nde.
22 Ni mu buu, me sa bumu nde nha yulu a mbuu ya ngo mapasi, itwaari na bambaayi ba
nde, babakiyene asoongo na nde, so bo a bakiingili mayele pe mu biyiluu bia bo.
23 Nha yulu a nhaa, me sadusu miyii mia nde. Mu yii, mabuundu moosi sa mayaaba ti,
me ndi wuli mu ukengese matsimi na manzala ma baata. Me sa sieembe muutu-muutu
mu beni, weti buli biyiluu bia nde[✲].»

✲ **2:7** 22.2; Mba 2.8-9 ✲ **2:14** Lit 22—24; 25.1-2; 31.16 ✲ **2:23** Mkg 7.10; 62.13; Yel 17.10

24 «Ka kwaa beni basi Tiatiri, badiabisi usiingi nziisili ya pia yi, na badiahele uyaaba:
“Musundu a matsweeyi ma Saatina”, dimono mandaa ma me nileele kwaa beni: me a
nikwii beni mifunu mikimi pe.
25 Ka diyiluu ukaanga bi beni dili na bio, natee bu me kaayiri.»
26 «Kwaa wu ubiingi, kwaa wu uyiluu litoono la me natee manini, me sa ha nde litumu
nha yulu a bifuumbu bia baata.
27 Nde sa atumu bo mu mupaanga wa itali weti bu bali mu ubulu masaanga mabamieene
mu tumu,
28 weti bu me ka nayaki lituu kwaa Taayi a me, me ka sa ha kwaa wu ubiingi, mbwelele
wa ngwaali✡.»
29 «Nyaala, pasi wuli na matswi, ayiluu uyuu ma Muheebili ali mu uleele kwaa mabu-
undu!»

3

Mukaanda kwaa libuundu la ku Saladesi

1 «Sonuu kwaa Tumu a libuundu la ku Saladesi:
«Mono mandaa mali mu uyaabisa wuli na miheebili tsaamba mia Nziaambi na bamb-
welele tsaamba: Me nayaaba biyiluu bia we. Me nayaaba mamvuungu ma we ti we li
muutu wa moonyi, ka bunu we amaakwa.
2 Ba likanda, hamisa bibikeni biasaala moonyi mu we, na biaka mu ukwa. Mundaa ti,
me a namono pe ti biyiluu bia we bili biakuu nha misi mia Nziaambi a me.
3 Libili moonyi mu mandaa ma we ayaki, na mu mutindi wu we ayuyi mo. Nambita mu
mo, na sobo ndiaatili a we. So we a beeri likanda pe, me sa yapalila we weti muyibi, mu
taanga di we ahele uyaaba.
4 Ka babamosi mu balibuundu ba we ku Saladesi, a basumunu pe bikutu bia bo. Bo sa
bayene adieenge na me, bu balwaata bikutu biahembuu, mundaa ti bo bafwaana mu ndaa
yii.
5 Ni mu buu, wu ubiingi sa alwaata bikutu biahembuu. Me a nikuungulu pe kuumbu a
nde mu mukaanda wa moonyi✡. Me sa siingi nha kulu a Taayi a me na nha kulu a batumu
ba Nziaambi ti, nde wa me ali.
6 Nyaala pasi wuli na matswi, ayiluu uyuu mandaa ma Muheebili ali mu uleele kwaa
mabuundu!

Mukaanda kwaa libuundu la ku Filadelifi

7 «Sonuu kwaa Tumu a libuundu la ku Filadelifi:
«Mono mandaa mali mu uyaabisa wa Ngira, wa Ngwanya, wuli na tsiafi a mutini Daavidi,
wuli ti bu nde udibili, muutu mukimi utuu pe udibuu, adibuu, muutu mukimi utuu pe
udibili✡:
8 Me nayaaba biyiluu bia we. Me maadibili we munywa a nzo nha kulu a we, wu muutu
pe so mosi utuu udibuu. Mundaa ti, me nayaaba ti we mifuri mimikee, ka bunu we akebe
mandaa ma me, na we a atunu me pe.
9 Mono mandaa ma me kaayiluu kwaa binama bia kaba la Saatina, bangaa pia baa bali
mu uleele ti bo Bayuudayo bali, ka bunu bo a bali Bayuudayo pe. Me sa bamuu bo mu
uyabwa mambundu-mbwa nha kulu a kiinzi kia we. Me sa mweese kwaa bo ti me natoono
we.✡
10 Bu yili ti we akebe tumini dia me dia usa mukonono, me ka sa kala we mu taanga di
nziesini dikaayiri nha yulu a tsi yoosi, mu uyesene baata ba tsi.
11 Taanga hoolo dimaasaala na me ndi mu uyiri. Yiluu ukaanga ki we li na kio, paa muutu
so mosi anyaala uholo iburu kia we kia mbiingili.
12 Pasi wu ubiingi, me sa suusu nde aba kuunzi mu tso nzo a Nziaambi a me. Nde a
ubwapala muu so hoolo pe. Me sa sonuu mu nde, kuumbu a Nziaambi a me na ya ngaanda
a Nziaambi a me, ni Yeruselemi yinyatii yiimatuu ku yula, yatsinduu Nziaambi a me. Me
sa sonuu ka kuumbu a me yinyatii mu nde.✡
13 «Nyaala pasi wuli na matswi, ayiluu uyuu mandaa ma Muheebili ali mu uleele kwaa
mabuundu!

Mukaanda kwaa libuundu la ku Lawodikia

14 «Sonuu kwaa Tumu a libuundu la ku Lawodikia: Mono mandaa mali mu uyaabisa
Ameni, mbaangi wahama na wa ngwanya, wuli mbaandili a bioosi bi Nziaambi ayilii✡:

✡ **2:28** 22.16; Lit 24.17; Mkg 2.8-9 ✡ **3:5** Pal 32.32-33; Mkg 69.29; Dan 12.1 ✡ **3:7** Yes 22.22 ✡ **3:9** Yes 43.4; 49.23; 60.14 ✡ **3:12** Yes 62.2 ✡ **3:14** Mts 8.22

15 Me nayaaba biyiluu bia we. Me nayaaba ti we a li pe kioori, na we a li pe mbaa. Aba
bubwe ti we ba kioori, so a buu pe, mbaa!
16 Ka bu we li kieelele, we a li kioori pe, na we a li mbaa pe, mu yii me sa luu we mu
munywa a me!
17 We li mu uleele: “Me ndi isini na me maabaa busini balaa, me a ndi na iloo kili mu
uhele me pe.” Ka, we a ayaaba pe mu ki iteesi we li ngaa ngebe na ngaa munyongi. We li
muwele, we li pene na we li ingimangimi.
18 Ni mu buu, me niha we ndoongi ya usuumbu kwaa me woolo libatsieemese ku mbaa,
paa we ba isini kia ngo kio. Suumbu ka bikutu biahembuu paa we lwaata bio na uhele
ubwamono tsionyi dia uba pene. Suumbu ka biloongo bia ubuu misi mia we na we sa yiluu
ubwamono.
19 Me ndi mu usieembe na ndi mu usuungusu baata boosi ba me natoono✡. Mu yii, ba na
mbaa mu isala na kiingili mayele.
20 «Mono! Me natemene nha munywa a nzo, na me ndi mu ukomboto. So muutu yuyi
muniingi a ndaa a me, na dibili nzo, me sa koto mu nzo a nde. Me sa dia itwaari na nde, na
nde itwaari na me.
21 Kwaa wu ubiingi, me sa ha nde muswa wa udiaala na me nha mbata a ipfumu kia me.
Bumosi ka, weti bu me makulu nabiingi na nayadiaala itwaari na Taayi a me, nha mbata
a ipfumu kia nde.
22 «Nyaala pasi wuli na matswi, ayiluu uyuu mandaa ma Muheebili ali mu uleele kwaa
mabuundu!»

4

Mu mayula boosi bali mu uyimbi mu ubili Nziaambi

1 Nha mbisa nhaa, me nabayi monini kimi: me namoni badibili munywa mu mayula.
Muniingi a ndaa wu me nayuyi watsuyi kwaa me tsiomi, wakiyuunu weti turumbeete,
aleeli kwaa me: «Haata nha yulu nha na me sa mweese we mandaa makaayiri nha mbisi.»
2 Nhaana tsi, Muheebili uyaaba ulwaata me. Na mono, mu mayula, mwali na mbata a
ipfumu. Muutu ali adiaala nha yulu a mbata yii.
3 Mutuu wali wadiaala wuu akingeyine weti buli mu ungeyene mamanya ma tala, ma
kuumbu: yaspidi na sardio. Mukiaama ali adiengelele mbata yii, na nde akingeyine weti
buli mu ungeyene manya la tala la kuumbu: emerode.
4 Maku moolo na mambata mana, mali madiengelele mbata a ipfumu yii. Nha yulu a
mambata maa, mwali mwadiaala maku-moolo ma binuna-nunu, binuna-nunu bina biali
bialwaata bikutu biaheembu na biburu bia woolo nha yulu a mitswe mia bo.
5 Mu mbata a ipfumu yii mwakipala tsierimini, na mu yo mwakiyuunu kele a miniingi
mia mandaa na bidumu bia banzieri. Miindi tsaamba mibanamisa miakiluluu nha kulu a
mbata yii. Miindi mii ni miheebili tsaamba mia Nziaambi✡.
6 Nha kulu a mbata a ipfumu yii, mwali na weti nziali yinene yatsieeme yili weti
limweenyi.
Nha kati na mu mapeembi ma mbata yii, mwali na biyiluu bina bia moonyi, biali
bialuulu mu misi ku kulu na ku mbisi.
7 Iyiluu kia moonyi kia tsiomi ali kiafwaanina na kosi. Kia bioolo ali kiafwaanina na
mukolo a ngoombo wa mulumi. Kia bitata ali na kiinzi kiafwaanina na kia muutu. Iyiluu
kia bina ali kiafwaanina na ngongo-nyunyi wuli mu uyene adumuu✡.
8 Pasi iyiluu kia moonyi mu bio bina ali na mapapi masamina, maluulu mu miisi ku
mbari na ku kati a mapapi. Bio bili mu ubaabilanga nyanga na butsuu:
«Wa ngira, wa ngira, wa ngira ni Pfumu Nziaambi Puungu-lituu, wali, wuli na wukaayiri✡.»
9 Mu pasi taanga di biyiluu bia moonyi bio bina bili mu uha buzitu, likiinzi na uvutulu
matoondo kwaa wuli mu udiaala nha yulu a mbata a ipfumu, kwaa wuli moonyi mu bilimi
na bilimi,
10 maku-moolo na binuna-nunu bina bili mu utsukunu nha kulu a wuli mu udiaala nha
mbata a ipfumu. Bo bali mu ubwa mambundu-mbwa nha kulu a wuli moonyi bilimi na
bilimi. Bo bali mu usuusu biburu bia bo nha kulu a mbata a ipfumu na bali mu uleele:
11 «Pfumu Nziaambi a bisi,
we li wafwaana mu uholo buzitu, likiinzi na lituu.
Mundaa ti ni we ayiluu biloo bioosi,
we atoono ti bio biyilimi na bio biayilimi.»

✡ **3:19** Mts 3.12; Ebe 12.6 ✡ **4:5** Pal 19.16; Ezk 1.13; Zak 4.2 ✡ **4:7** Ezk 1.5-10,22; 10.14 ✡ **4:8** Ezk 1.18; 10.12; Yes 6.2-3

5

Ndila limeme lafwaana mu udibili mukaanda a moonyi

1 Me namoni mukaanda wubafutuu mu koo kia babaala kia wali wadiaala nha mbata
ipfumu. Mukaanda me ali basonuu ku kati na ku mbari, na ali bakutu makolo tsaamba✡
2 Me namoni ka tumu wa lituu wa Nziaambi, wakiyaabisa mu ndaa ya mifuri: «Na
afwaana mu unyangila makolo na udibili mukaanda?»
3 Ka a wamonii muutu pe so mosi, so mu mayula, so nha yulu a toto, so ku tsina toto,
watuyi udibili mukaanda so utala nde ku kati.
4 Me nalili kwalaa, mundaa ti a kwamonii pe muutu wafwaana mu udibili mukaanda na
utala nde ku kati.
5 Ni nha, mosi mu binuna-nunu aleele kwaa me: «Nyaala ulili. Mono, kosi a likaanda
la Yuuda, wa likaanda la mutini Daavidi✡, maabiingi. Nde ka utuu unyangila makolo mo
tsaamba maa na udibili mukaanda.»
6 Na, me namoni limeme latemene nha kati-a-kati a mbata a ipfumu, biyiluu bio bina
bia moonyi na binuna-nunu biali biadiengelele lo. Limeme lii ali weti libadusu mu uha
mu bungori. Lo ali na matsieembi tsaamba na misi tsaamba, bili miheebili tsaamba mia
Nziaambi mibatsinduu nha yulu a toto loosi lili baata.
7 Limeme laswesii na laholi mukaanda nha koo kia babaala kia wali wadiaala nha yulu
a mbata a ipfumu.
8 Nha mbisi a uholo mukaanda, biyiluu bio bina bia moonyi na maku-moolo na binuna-
nunu bina biayitsukunu nha kulu a limeme. Pasi nde mu bo ali na ngoombi na mambasa
ma woolo maluulu mu malimbi mali mu upalisa luki la tsulu yimbwe, lili makuundu ma
baata ba Nziaambi.
9 Bo bakiyimbi mukuungu wu munyatii✡:
«We afwaana mu uholo mukaanda
na unyangila makolo.
Mundaa ti ali badusi we,
na mu makili ma we,
we akuuli, mundaa Nziaambi,
baata ba makaanda moosi, ba mandaa moosi,
ba bifuumbu bioosi na ba matsi moosi.
10 We asa ti bo baba kaanda la mitini
na la bangaanga ba Nziaambi,
mu Nziaambi a bisi.
Na bo sa baba mitini mu tsi yoosi.»
11 Bu me nali keni mu utala, me nayuyi muniingi a ndaa a koongi a batumu ba Nziaambi.
Bo ali mafuundu na makuumi ma mafuundu✡. Bo boosi na binuna-nunu na biyiluu bia
moonyi bali baadiengelele mbata a ipfumu.
12 Bo bakiyimbi mu ndaa ya mifuri:
«Limeme libadusi,
lafwaana mu uholo lituu,
busini, buyeri, mifuri,
likiinzi, buzitu na mbilili!»
13 Na, me nayuyi biyiluu bioosi bia ku yula, bia nha yulu a toto, bia ku tsini toto na bia mu
maamba —biyiluu bia tsi yoosi— biakiyimbi:
«Nyaala mbilili, likiinzi, buzitu na litumu
biba kwaa wuli mu udiaala
nha yulu a mbata a ipfumu
na kwaa limeme mu bilimi na bilimi!»
14 Biyiluu bio bina bia moonyi biavutili: «Ameni!» Na binuna-nunu biabwi mambundu-
mbwa na babili nziaambi mu likuundu.

6

Limeme lanyagili makolo masamina ma tsiomi

1 Me namoni, limeme mu unyangila kolo la tsiomi mu makolo tsaamba. Nha mbisi a
nhaa, me nayuyi mosi mu biyiluu bio bina bia moonyi, mu uloo mu ndaa ya mifuri weti
nzieri. Nde aleeli: «Yiri!»

✡ **5:1** Ezk 2.9-10; Yes 29.11 ✡ **5:5** Mba 49.9; Yes 11.1,10 ✡ **5:9** Mkg 33.3; 98.1; Yes 42.10 ✡ **5:11** Dan 7.10

2 Me namoni, sevaale mosi wahembuu. Muutu wali wadiaala nha yulu a sevaale wuu,
ali akaanga buta ba piti, na baheeri nde iburu kia mbiingili. Nde ayeni weti mubiingi paa
abwabiingi.
3 Bu limeme lanyangili kolo la moolo, me nayuyi iyiluu kia moonyi kia bioolo mu uleele:
«Yiri!»
4 Tumake, sevaale mukimi ayiri aswese. Nde ali abeenge weti mbaa. Bahi kwaa muutu
wali wadiaala nha yulu a sevaale wuu, lituu la umaasa iyeenge nha yulu a toto, paa baata
badususunu bo na bo. Bamuheeri mukasa wumula.
5 Bu limeme lanyangili kolo la mutata, me nayuyi iyiluu kia moonyi kia mutata mu
uleele: «Yiri!» Na me namoni sevaale wapiindi✡. Wali wadiaala nha yulu a sevaale wuu
ali akaanga ileesili nha koo kia nde.
6 Me nayuyi weti muniingi a ndaa wakimata nha kati a biyiluu bina bia moonyi. Nde
akileele: «Kilo mosi ya bele, mu mufutu wa iluumbu imosi, na bakilo batata ba looso mu
mufutu wa iluumbu imosi. Ka mu yatala maari na mala, yiluu ukebe bio, a biiyisi bio pe!»
7 Bu limeme lanyangili kolo la muna, me nayuyi iyiluu kia moonyi kia bina mu uleele:
«Yiri!»
8 Me namoni sevaale wa mwiindi wa maamba ma tsaa. Kuumbu a wali wadiaala nha
yulu a nde ali «Likwa», wakiduku nde, ni «Tsi a Babakwa». Babaheeri imosi mu bibari bio
bina bia tsi yoosi, paa bo badusu baata mu midiingi, mu nzala, mu bibeeri na mu banyama
ba ibaala✡.
9 Mu taanga di limeme lanyangili kolo la mutaana, me namoni ku tsini a diki latsuyili a
bungori, miwuumu mia baata babadusi mu ndaa imiini kia bo mu mandaa ma Nziaambi
na mu ndaa imbaangi ki bo batiiri mu nde.
10 Babadusi, bakiloo mu mifuri: «Pfumu wa Ngira na wa Ngwanya, mu ima we li mu
udiingi mu uyafuundusu baata ba nha tsi, mu ufutusu bo makili ma bisi ma bo batsiali?»
11 Ni mu buu, baheeri kwaa mosi mosi mu bo, muloopo wahembuu. Na baloombi kwaa
bo mu ukebesile mwaana taanga hoolo, natee bu bakaakuusu litaanga la bambaayi ba bo
ba imiini na ba isala, babafwaana udusu weti bo.
12 Tumake, me namoni limeme mu unyangila kolo la musamina. Ni mu buu, toto
lanyingini mu mifuri. Nyanga yapiindi weti tsaanda ya bukwiili, na tsuungi woosi abeengi
weti makili.
13 Bambwelele ba yula babwi nha tsi, weti mbutu dia mufiike didikeni dia mika, didibwa
mu muti wu iwuu ali mu unyingisi.
14 Yula ladiimbili weti mukaanda wu bali mu ufutuu. Bamaasi milaanda mioosi na
biduku bioosi nha mambuu ma bio✡.
15 Mitini mia tsi, batumi, bakuutu ba masodaare, bisini, baata ba ngaa mifuri, na bana
boosi, batee na baata ba bunyanga, basweemi mu tso matari na nha kati a mamanya ma
milaanda.
16 Bo bakileele kwaa milaanda na kwaa mamanya: «Dibwa ku yulu a bisi, na diswee bisi
la na misi mia wadiaala nha mbata a ipfumu, na diswee bisi la na kesi a Limeme.
17 Mundaa ti iluumbu ki inene kia kesi a bo, imaato. Ninha, na utuu uvuu mu kio✡?»

7

Basiali ba Nziaambi bayaki iliimbi kia nde

1 Nha mbisi a nhaa, me namoni batumu ba Nziaambi bana, batemene mu bituungu bia
tsi bio bina. Bo ali bakaanga mipepe mio mina mia tsi, paa so mosi mu mio anyaala uyoo
nha yulu a toto, so a buu pe, nha yulu a manziali, so a buu pe, ku yulu a miti.
2 Me nabwimono tumu a Nziaambi mukimi mu uhaata ku peembi yi nyanga yibaapala.
Nde ali akaanga iliimbi kia Nziaambi wa moonyi. Nde aloyi mu mifuri kwaa batumu ba
Nziaambi bo bana babayaki lituu la utsala tsi na manziali:
3 «Dimanyaala utsala tsi, manziali, miti tswaamina bisi dikwasa iliimbi ki mu mambuunzi
ma basiali ba Nziaambi a bisi✡.»
4 Tumake, ni baleeli me litaanga la baata babayaki iliimbi kia Nziaambi: litaanga la bo
ali, kama maku-mana na mana ma mafuundu (144 000), mu bifuumbu bioosi bia Iseraeli.
5 Babayaki iliimbi kii ali,
mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Yuuda,
mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Lubeni,
mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Ngaade,
6 mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Aseri,

✡ **6:5** Zak 1.8; 6.1-8 ✡ **6:8** Ezk 14.21 ✡ **6:14** Yes 13.10-13; 34.4; Ezk 32.7-8; Amo 8.9; Yoe 2.10; 3.3-4; Mat 24.29
✡ **6:17** Yoe 2.11; Sof 2.2-3 ✡ **7:3** Ezk 9.4-6; 2Ko 1.22; Efe 1.13

mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Nefitali,
mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Manase,
7 mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Simeoni,
mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Levi,
mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Isakaare,
8 mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Zabuloni,
mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Yoosefi,
mafuundu kuumi na moolo (12 000) mu ifuumbu kia Beyamini,
Bo boosi bayaki iliimbi kia Nziaambi.

Koongi a baata yinene nha kulu a mbata ipfumu

9 Nha mbisi a nhaa, me namoni koongi a baata yinene yili muutu so mosi utuu pe utaanga. Bo ali baata ba matsi moosi, ba makaanda moosi, ba bifuumbu bioosi na ba mandaa moosi. Bo ali batemene nha kulu a mbata a ipfumu, na nha kulu a Limeme. Bo ali balwaata bikutu biahembuu, na ali bakaanga matsioonyi mu mioo mia bo.

10 Bo bakiloo mu ndaa yinene, bakileele: «Liyobolo lili mu umata kwaa Nziaambi a bisi, wadiaala nha mbata a ipfumu, na kwaa Limeme!»

11 Batumu ba Nziaambi boosi ali badiengelele mbata a ipfumu, biyiluu bio bina bia moonyi na binuna-nunu. Bo babwi mambundu-mbwa nha kulu a mbata a ipfumu, na bakiinzi Nziaambi.

12 Bo bakileele:

«Ameni!
Ee-e, nyaala mbilili,
buzitu na buyeri,
mvutuli a matoondo na likiinzi,
lituu na mifuri, biba kwaa Nziaambi a bisi,
mu bilimi na bilimi!
Ameni!»

13 Mosi mu binuna-nunu afuuli me: «Baata babalwaata bikutu biahembuu ba, bana bali na kuni bo bamati?»

14 Me navutili kwaa nde: «Wayaaba ndaa yii, we pfumu a me.» Ni mu buu, nde aleeli kwaa me: «Bo ni baata babakwaamisa kwa mifuri. Bo baswaayi bikutu bia bo, na bahembisi bio mu makili ma Limeme.

15 Ni mu buu, bo bali mu utemene nha kulu a mbata a ipfumu kia Nziaambi. Bo sa bakuundu nde butsuu na nyanga mu nzo a nde. Wuli mu udiaala nha yulu a mbata ipfumu sa aswee bo.

16 Bo a bubwaba na nzala so nyooto pe. Nyanga na kiaangila kia mifuri a bituu unyeengese bo pe.

17 Mundaa ti Limeme lilili nha kati a kati a mbata a ipfumu, sa liba mukebi a bo, sa libiti bo ku bidia bia maamba ma moonyi. Na Nziaambi sa akoombolo matsanga moosi ma mu misi mia bo✡.»

8

Limeme lanyangili kolo la tsaamba

1 Mu taanga di Limeme lanyangili kolo la tsaamba, yula loosi labeeri na pii, mu iteesi kia helape ndaamba nguungu mosi.

2 Tumake me namoni batumu tsaamba babali mu utemene nha kulu a Nziaambi. Baheeri kwaa bo maturumbeete tsaamba.

3 Tumu a Nziaambi mukimi ayitemene bebele na diki. Nde ali akaanga mwaana kuku la woolo, libubaatsuu malimbi mamupalisa luki latsulu. Bahi nde malimbi malaa, paa nde atsuu mo, mu uha mo mu bungori nha yulu a diki la woolo lili nha kulu a mbata ipfumu. Na nde aha bungori baa, itwaari na makuundu ma baata ba Nziaambi.

4 Luki la malimbi lapali mu koo kia tumu, na lahaati nha kulu a Nziaambi, itwaari na makuundu ma baata ba Nziaambi.

5 Tumake, tumu a Nziaambi aholi mwaana kuku lii, nde aluusi lo mu mbaa ya nha diki, na abumi lo nha tsi. Nhana tsi, kwayuyini bidumu bia ba nzieri na kele a mandaa, yulu lasierimini na toto lanyingini✡.

Batumu bana ba tsiomi ba Nziaambi bafuli maturumbeete

6 Batumu ba Nziaambi tsaamba babali bakaanga maturumbeete tsaamba, bayilimi mu ufulu mo.

✡ **7:17** Mkg 23.1-2; Yes 25.8; 49.10; Ezk 34.23 ✡ **8:5** Pal 19.16-19; Mik 16.12; Ezk 10.2

7 Tumu a Nziaambi wa tsiomi afuli turumbeete. Mvulu wa makele na mbaa biavuutunu
na makili, biabwi nha tsi. Ibari imosi mu bibari bitata bia tsi yoosi, na ibari imosi mu bibari
bitata bia miti mioosi bianyeengi, na bitiiti bioosi bibibisi✡.
8 Tumake, tumu a Nziaambi wa boolo afuli turumbeete. Batsindi iloo imosi kiafwaanina
na mulaanda wa munene wakiluluu mbaa, badumini kutso mubu. Ibari imosi mu bibari
bio bitata bia maamba ma mubu kiakitii makili.
9 Ibari imosi mu bibari bitata bia biyiluu bioosi bili mu uba mu mubu biakwi, na ibari
imosi mu bibari bitata bia mabootu moosi mafuyi.
10 Tumake, tumu a Nziaambi wa mutata, afuli turumbeete. Mbwelele wumunene
wakiluluu mbaa weti ikukundu kia mbaa, amati ku yula asotii. Nde abwiiri nha yulu a
ibari imosi mu bibari bitata bia manziali mamanene na mitswe mia manziali✡.
11 Kuumbu a mbwelele wuu ali: «Kali*». Ibari imosi mu bibari bitata bia manziali moosi
ali ka na kali. Na, balayi mu babanywi maamba maa bakwi, mundaa ti mo ali na kali yi
idusu✡.
12 Tumake, tumu a Nziaambi wa muna, afuli turumbeete. Bateti ibari imosi mu bibari
bitata bia nyanga, na ibari imosi mu bibari bitata bia tsuungi na ibari imosi mu bibari
bitata bia bambwelele, na bibari bii biadimi. Iluumbu kiadiimbisi ibari imosi mu bibari
bitata bia liyalila la kio, na bumosi ka kwaa butsuu✡.
13 Bu me nali keni mu utala, me nayuyi ngongo-nyunyi mosi wakiyene adumuu ku kati
a kati a yula, mu uyene aleele mu ndaa yinene: «Ngebe! Ngebe! Ki pili a ngebe kwaa baata
ba tsi mu taanga di batumu ba Nziaambi ba batata bakimi ba, bakaafulu maturumbeete!»

9

Tumu a Nziaambi wa mutaana afuli turumbeete

1 Tumake, tumu a Nziaambi wa mutaana afuli turumbeete. Me namoni mbwelele
wamati ku mayula na abwi nha tsi. Bamuheeri tsiafi a idunu kia tsi a babakwa.
2 Mbwelele adibili idunu kia tsi babakwa, na luki lafwaanina na la mu idunu kia mbaa
kiinene, lapali mu lo. Nyanga na mupepe biapiindi mu luki lii✡.
3 Bangwalibaanga bapali mu luki lii na batsiaamii mu tsi yoosi. Baheeri bo lituu
lafwaanina na la bangeenge✡.
4 Bahi bo litumu la uhele udia bitiiti, so miti, so bini bikimi bili mu umene nha tsina toto.
Ka bahi bo litumu la uyiluu bubi ndila kwaa baata babahele na iliimbi kia Nziaambi nha
mbuunzi.
5 A bahi pe bo muswa wa udusu baata baa, ka bahi bo muswa ndila wa ukwaamisa bo mu
tsitsi a batsuungi bataana. Nha bo bali mu ukaa, musoongo wuu afwaanina na musoongo
wa nha ngeenge ali mu uta.
6 Mu biluumbu bii, baata sa basaa likwa, ka bo a busololo lo pe. Bo sa basaa ukwa, ka
likwa sa libata bo✡.
7 Bangwalibaanga baa ali bafwaanina na basevaale babayiluu mu mudiingi. Nha yulu a
mitswe mia bo, ali na biloo bia weti biburu bia woolo, na biinzi bia bo ali biafwaanina na
biinzi bia baata.
8 Bo bali na naanga diafwaanina na naanga dia bakaasa, na mini mia bo ali weti mia
bakosi.
9 Butulu ba bo ali weti babafuu mu ikutu kia itali kili mu uswee tulu mu midiingi, na kele
a matsala a bo ali yafwaanina na kele a tomo a midiingi yi basevaale balaa bali mu ubiti
ku mudiingi✡.
10 Bo ali na mikili mili na matsieende mu matoso weti mia bangeenge. Na, ni mu mikili
mia bo bali na lituu la umweese baata pasi mu tsitsi a batsuungi bataana.
11 Mutini a bo ali tumu wubahi idunu kiayii. Kuumbu a tumu me mu Ebeleo Abadooni,
na mu ndaa ya basi Eleene Apoliwooni, mbiindili a kuumbu yii «Mutsiali».

Tumu a Nziaambi wa mu samina afuli turumbeete

12 Ngebe ya tsiomi dimaalabuu. Nha mbisi a nhaa, mapasi moolo makimi sa mabwayiri.
13 Tumake, tumu a Nziaambi wa musamina afuli turumbeete. Me nayuyi muniingi a
ndaa, yakimata mu matsieembe mana ma diki la woolo lili nha kulu a Nziaambi.
14 Muniingi a ndaa aleeli kwaa tumu wa musamina wali wakaanga turumbeete:
«Nyangila batumu ba bo bana, babakutu bibolo nha peembi a nziali yinene yibubaata
Efrate.»

✡ **8:7** Pal 9.23-24; Ezk 38.22 ✡ **8:10** Yes 14.12 * **8:11** *Kali* Abiseete: itiiti kia kali ✡ **8:11** Yel 9.14 ✡ **8:12** Pal 10.21-23 ✡ **9:2** Mba 19.28; Yoe 2.10 ✡ **9:3** Luk 10.19 ✡ **9:6** Yob 3.21; Yel 8.3 ✡ **9:9** Yoe 1.6; 2.4-5

15 Banyangili batumu bo bana, bali bayilimi mu udusu ibari imosi mu bibari bitata bia tsi, mu nguungu me yii, mu iluumbu me kii, mu tsuungi me wuu na mu ilimi me kii.
16 Ba yaabisi me litaanga la masodaare mali nha yulu a basevaale: mo ali makama moolo ma mafuundu ma makama (200 000 000).
17 Na mono, buni bwamonii mu monini a me, basevaale na masodaare mamubaabiti mo: bo bali na bikutu bia bitali bili mu uswee tulu mu midiingi, bia mwiindi wabeenge kunu weti mbaa, kunu weti mwiindi wa piindi wa weti manya la tala la kuumbu safiire, na kunu weti mwiindi wa mwaamba wa weti mamanya ma pfulu. Mitswe mia basevaala ali weti mitswe mia bakosi. Mu minywa mia bo, mwakipala mbaa, luki na pfulu.
18 Ibari imosi mu bibari bitata bia baata ba tsi yoosi, kiakwiiri mu mipepe mimibi: mbaa, luki na pfulu biakipala mu minywa mia basevaale.
19 Mundaa ti, lituu la basevaale lili mu munywa a bo, na mu mikili mia bo. Mu ngwanya, mikili mia bo miafwaanina na bataari. Mikili mii ali na mitswe, bo bakisalila mio mu umweese baata pasi.
20 Ka baata babasiaali mu tsi, boosi babali bahele ukwa mu biteembi bii, a bakiingili mayele ma bo pe. Bo bahami mu ukuundu miheebili mimibi na biteyi bibayiluu mu woolo, mu mboongo, mu itali kia broonze, mu manya na mu muti. Bunu, biteyi bii a bili mu umono pe, so uyuu pe, so uyooyene pe.
21 Bo, a bakiingili mayele pe, na bahami mu udusu baata, mu uhaanda, mu usa ipuupu na mu uyibi.

10

Tumu a Nziaambi na mukaanda wu mukee wubadibili

1 Me namoni tumu a Nziaambi mukimi wa lituu, amati ku yula mu usutuu nha tsi. Tuti ali lafuu nde na mukiaama ali adiengelele mutswe a nde. Kiinzi kia nde kiakingeyine weti tari. Na miili mia nde miali miafwaanina na makuunzi ma mbaa.
2 Mu koo kia nde, nde ali akaanga mukaanda wumukee wubadibili. Nde asuusi kuulu kia babaala nha yula a mubu, na kuulu kia bakaasa nha yulu a toto.
3 Nde aloyi mu mifuri, weti nha kosi ali mu uhuungu. Mu mungiri a nde, bidumu tsaamba bia banzieri biayuyini.
4 Bu bidumu bia banzieri tsaamba biayuyini, me nakeni usonuu mandaa ma bo baleeli. Ka me nayuyi muniingi a ndaa wamati ku yula, wahi me tumini yi: «Kebe tsweeyi a mandaa ma banzieri tsaamba baleeli, a sonuu mo pe».
5 Ninha, tumu wu me namoni wali watemene nha yulu a maamba ma mubu na nha yulu a toto, anaangili koo kia babaala ku yula.
6 Nde alabi mukisi mu kuumbu a Nziaambi wuli moonyi mu bilimi na bilimi, wayiluu mayula na bioosi bili mu mo, wayiluu tsi na bioosi bili mu yo, wayiluu mubu na biosi bili mu nde. Mukisi ni wu: «Taanga dimaawa!
7 Mu taanga di tumu a Nziaambi wa tsaamba akaafulu turumbeete, mu taanga dii, Nziaambi sa akuusu minhana mia liyobolo la nde, weti bu nde ayaabisi mio kwaa mibili, bali basiali ba nde✡.»
8 Tumake, ndaa yi me nayuyi yamati ku yula, yabwitsuu kwaa me weti bu: «Yene yaholo mukaanda wumukee wubadibili mu koo kia tumu wali watemene nha yulu a maamba ma mubu na nha yulu a toto.»
9 Me naswesii kwaa tumu na naloombi nde mu uha me mukaanda wu mukee. Nde avutili kwaa me: «Holo nde na dia nde: nde sa aba na kali mu moonyo a we. Ka mu munywa a we, nde sa aba na isie weti maari ma nyusi.»
10 Me naholi mukaanda wu mukee nha koo kia tumu, na me nadiiri nde. Mu tso munywa a me, nde ali isie weti maari ma nyusi. Ka nha mbisi a umini nde, nde ali ka na kali mu moonyo a me.
11 Ninha baleeli kwaa me: «Bwafwaana ti, we bwabili mandaa ma Nziaambi alasina kwaa bifuumbu bia baata bialaa, kwaa matsi malaa, kwaa mandaa malaa na kwaa mitini mialaa.»

11

Bambaangi boolo ba Nziaambi wa moonyi

1 Nha mbisi a nhaa, bahi me idiaara, kili weti mwaana muti wubali mu usalila mu uyesene bula, na baleele kwaa me: «Yayesine bula ba mbuu ya ngira na bula ba diki la tsuyili a bungori, na taanga litaanga la babali mu ukuundu mu tso mbuu ya ngira✡.

✡ **10:7** Pal 20.11; Ndi 32.40; Dan 12.7; Amo 3.7 ✡ **11:1** Ezk 40.3; Zak 2.5-6

2 Ka nyaala mbari ya ku mbari a mbuu ya ngira, ayesene bula ba yo pe. Mundaa ti
bayeelele yo kwaa bangooyi, babakaadiaata ngaanda ya ngira ku tsini a miili mia bo, mu
tsitsi a batsuungi maku-mana na boolo (42).
3 Me sa tsinduu bambaangi ba me boolo, babalwaata masaaka ma ngooto mu bukwiili,
na bo sa babili mandaa mamumata kwaa Nziaambi, mu tsitsi a fuundu limosi na makama
moolo maku-masamina (1 260) ma biluumbu.»
4 Bambaangi boolo baa ni miti mia olive mioolo na bisuusili bia miindi bioolo bili mu
uba nha kulu a Pfumu a tsi✡.
5 So muutu siayi usa bo bubi, mbaa sa yipala mu minywa mia bo, na yo sa yinyeengese
mitaata mia bo. So muutu siayi usa bo bubi, ni buu nde akaakwa.
6 Bo bali na lituu la udibuu mayula, mu ukaanduu mvulu mu taanga dioosi di bo bakaaba
mu ubili mandaa makaamata kwaa Nziaambi. Bo bali ka na lituu la ukitisi maamba makili,
na utsinduu mipepe mimibi nha tsi, mu pasi taanga di batoono✡.
7 Mu taanga di bo bakaamana uta imbaangi kia bo, nyama wa ibaala wukaapala ku tso
idunu kiayii kili usuku pe, sa adwaanisa bo. Nde sa abiingi nha yulu a bo na sa adusu bo✡.
8 Sa basuusu bamvuumbi ba bo nha kulu a mbari a ngaanda yinene, weti bwali ngaanda
a ngaanda a Sodomo na tsi a Ngipiti. Yii ni mbuu yibakomi Pfumu a bo.
9 Baata ba bifuumbu bioosi, ba makaanda moosi, ba mandaa moosi na ba matsi moosi, sa
bamono bamvuumbi ba bo mu tsitsi a biluumbu bitata na ndaamba. Baata me a busiingi
pe ti badii bamvuumbi baa.
10 Baata ba nha tsi sa bayaanga mu ndaa yii. Bo sa basa mikuungi mu kinyi na ukabisina
bimbwangi, mundaa ti mibili mioolo mi, miakubi baata ba nha tsi umono pasi dialaa.
11 Ka nha mbisi a biluumbu bitata na ndaamba bii, muwuumu wa moonyi wamati kwaa
Nziaambi ayikoto mu bo. Bo basiimbii mu likwa, boosi babaki mono bo babayi boomo
balaa.
12 Tumake, mibili mio mioolo mi miayuyi ndaa yinene yamati ku mayula, yatumi bo:
«Dihaata nha!» Bo bahaati ku yula mu tso tuti, na mitaata mia bo miakimono bo mu uhaata.
13 Nhaa-na-nhaa, toto lanyingini mu mifuri mioosi. Ibari imosi mu bibari kuumi bia
ngaanda kiatsiaamii, na mafuundu tsaamba ma baata bafuyi bu toto dii dianyingini. Baata
babasiaali babayi boomo balaa, na baheeri buzitu kwaa Nziaambi wa mu mayula.
14 Iteembi kia mapasi kia bioolo imaalabuu. Ka disa mayele! Iteembi kia mutata mu
uyiri ili.

Tumu a Nziaambi wa tsaamba afuli turumbeete

15 Tumake, tumu wa tsaamba afuli turumbeete. Miniingi mia mandaa mia mifuri
miayuyini, mu mayula. Mio miakileele: «Ipfumu nha yulu a tsi ka kwaa Pfumu a bisi na
kwaa Kristo a nde. Na ipfumu kii sa iba mu bilimi na bilimi✡!»
16 Maku-moolo na binuna-nunu bina bibili mu udiaala nha yulu a mambata ma bo ma
ipfumu, nha kulu a Nziaambi, babwi mambundu-mbwa na bakiinzi Nziaambi.
17 Bo baleeli:
«Pfumu Nziaambi Puungu-Lituu,
we wuli na wali,
bisi divutulu matoondo kwaa we
bu we li mu salila lituu la we la linene
mu udiaasa ipfumu kia we.
18 Baata ba matsi moosi bakoli kesi.
Ka mu taanga di, kesi a we yili mu umonuu.
Taanga dia pfuundisi a babakwa dimaato,
ni taanga ka di we kaasieende basiali ba we, mibili
na baata boosi babali mu ubatila kuumbu a we boomo, na boosi babayaaba litumu la
we,
babameengele na babali na ndutu.
Dio ni taanga di we kaafuusu babali mu utsala tsi✡!»
19 Tumake, mbuu a Nziaambi ya ngira mu mayula yadibini, na mububulu a lilasina
amonii nha mbuu a Nziaambi ya ngira yii. Mu taanga dii, yulu lasierimini, miniingi mia
mandaa na kele a banzieri biayuyini, toto lanyingini na mvulu wa makele wu munene
anoyi.

12

Mukaasa na darango

✡ **11:4** Zak 4.3,11-14 ✡ **11:6** Pal 7.19-20; 1Sa 4.8; 1Mt 17.1 ✡ **11:7** Dan 7.3,7,21 ✡ **11:15** Pal 15.18; Dan 2.44; 7.14,27 ✡ **11:18** Mkg 2.1,5; 110.5; 115.12-13

1 Iliimbi kiinene kiamonii ku mayula: mukaasa mosi wali walwaata nyanga, ali na
tsuungi ku tsini a miili mia nde na iburu kia bambwelele kuumi na boolo nha yulu a
mutswe a nde.
2 Nde ali na yimi. Taanga dia ubutu bu diatoori, nde akiloo mundaa pasi dia misoongo
mia mbutili.
3 Iliimbi ikimi kiamonii ku mayulu: ali darango* wu munene, wabeenge weti mbaa. Nde
ali na mitswe tsaamba na matsieembi kuumi. Nde ali na iburu nha yulu a pasi mutswe✡.
4 Mu mukili a nde, nde akoombili ibari imosi mu bibari bitata bia bambwelele ba yula,
na abumi bo nha yulu a toto. Nde atemini nha kulu a mukaasa wali ka mu ubutu, paa nde
adia mwaana a mukaasa wuu mu taanga di nde akaabutuu✡.
5 Mukaasa abuti mwaana wabaala, wukaatumu bifuumbu bia baata boosi mu mu-
paanga wa itali✡. Nhaa-na-nhaa, baholi mwaana na babiti nde kwaa Nziaambi na mbata
a ipfumu kia nde.
6 Ka mukaasa abati ku tsi ya tsata, ku Nziaambi ali ayiluu nde mbuu, paa babuungulu nde
kuu mu tsitsi a fuundu limosi na makama moolo maku-masamina (1 260) ma biluumbu.
7 Ni mu buu mudiingi abwi ku yula. Mikayeli na batumu ba nde badwaanisi darango, na
darango wuu itwaari na batumu ba nde badwaani na bo.
8 Ka darango a abiingi pe. Babingi nde na batumu ba nde mu mayula.
9 Bamubumi ku mbari. Darango, ni taari wu mukulu, wububaata «Mukuutu a miheebili
mimibi», Saatina, wuli mu ufutu baata ba tsi yoosi. Babumi nde nha tsini a toto, itwaari na
batumu ba nde✡.
10 Tumake, me nayuyi muniingi a ndaa wu munene mu mayula wakileele:
«Di ka taanga dia liyobolo, dia lituu,
dia ipfumu kia Nziaambi a bisi,
na litumu la Kristo a nde!
Mundaa ti, nde abumi ku mbari,
mufuundi a baana ba nguu ba bisi✡.
Ni nde wakifuundu bo butsuu na nyanga,
nha kulu a Nziaambi a bisi.
11 Ka baana ba nguu ba bisi,
babiingi nha yulu a nde,
mu makila ma limeme,
na mu mandaa ma imbaangi kia bo.
Bo bayeelili idiingi kia bo,
natee mu iteesi kia usiingi ukwa.
12 Ni mu buu, we mayula, yaanga wa we,
beni badili mu udiaala mu mayula,
diyaanga wa beni!
Ka ki pili a ngebe kwaa beni toto na mubu!
Mundaa ti diaabele maasutuu kwaa beni.
Nde aluulu mu fuukiri,
bu ayaaba ti,
ndila mwaana taanga hoolo dimaasala kwaa nde.»
13 Bu darango amoni ti bamaabumu nde nha tsini a toto, nde abingisi mukaasa wabuti
mwaana wa baala✡.
14 Ka baheeri mukaasa mapapi moolo ma ngongo-nyunyi wu munene, paa nde adumuu
natee ku mbuu yibali bayiluu mu ndaa nde, ku tsi ya tsata. Kuu nde sa aba la na taari, na sa
babuungulu nde kuu mu tsitsi a taanga mosi, mu mataanga moolo, na ndaamba a taanga.
15 Ni mu buu taari aluyi maamba malaa weti nziali yinene nha mbisi a mukaasa, paa ti
nyaamba a maamba yibiti nde.
16 Ka toto labaasili mukaasa: lo ladibimi, na lamini nziali yinene yi darango aluyi mu
munywa a nde.
17 Bu nde aluuli mu fuukiri ku yulu a mukaasa, darango ayidwaanisa baana ba mukaasa
wuu boosi babasiaali. Bo ni baata babali mu utumumu mikele mia Nziaambi na babali mu
uhama mu uta imbaangi mu Yiisu.
18 Darango atemini nha simi la mubu.

---

* **12:3** *darango* utuu uba weti ngaanda wu munene wuli na mapapi. ✡ **12:3** Dan 7.7 ✡ **12:4** Dan 8.10 ✡ **12:5** Yes 66.7; Mkg 2.9 ✡ **12:9** Mba 3.1; Luk 10.18 ✡ **12:10** Yob 1.9-11; Zak 3.1-2 ✡ **12:13** Mba 3.15

13

Nyama wa ibaala wapali mu mubu

1 Tumake me namoni nyama mosi wa ibaala apali mu mubu. Nde ali na matsieembi
kuumi na mitswe tsaamba. Nde ali alwaata iburu kia mbiingili nha yulu a pasi tsieembi.
Na nha yulu a mitswe mia nde bali basonuu makuumbu ma bitari bili mu utuu Nziaambi.
2 Nyama wu me namoni ali afwaanina na ngo. Miili mia nde miali miafwaanina na mia
nyama wa ibaala wa kuumbu uruse. Na munywa a nde weti wa kosi. Darango wamuheeri
lituu la nde, mbata a nde ya ipfumu na litumu lilinene✡.
3 Mosi mu mitswe mia nyama wuu ali weti wanemene putu ya likwa. Ka putu me ya
likwa yii yabeelii. Tsi yoosi yakimii kwalaa na yaduki nde.
4 Baata babaandii ubwa mambundu-mbwa nha kulu a darango, mundaa ti nde ahi
litumu kwaa nyama. Bo babwi ka mambundu-mbwa nha kulu a nyama, na baleele: «Na
afwaanina na nyama? Na utuu udwaana na nde?»
5 Nyama abayi litumu la utsuu mandaa ma lizoo na ma utuu Nziaambi. Nde abayi ka
litumu la uyiluu weti bu nde atoono mu tsitsi a batsuungi maku-mana na boolo (42).
6 Nde abandii utuu Nziaambi, kuumbu na nzo a nde, na boosi bali mu udiaala ku yula.
7 Nde abayi litumu la udwaanisa baata ba Nziaambi na ubwiisi bo✡. Nde abayi litumu
nha yulu a makaanda moosi, baata boosi ba tsi, mandaa ma baata moosi, na matsi moosi.
8 Baata ba tsi yoosi sa babwa mambundu-mbwa nha kulu a nde. Ni baata boosi babahele
usonuu makuumbu, mu mukaanda a moonyi, wa limeme libadusi mu bungori, umata mu
mbaandili a tsi.
9 «Nyaala wuli na matswi ma uyuu, ayuu!
10 So muutu afwaana mu uba kori, nde sa aba kori. So muutu afwaana ukwa mu mukasa,
nde sa akwa mu mukasa✡. Ni mu buu, baata ba Nziaambi bafwaana mu uba na mukonono
na imiini.»

Nyama wa ibaala wapali mu toto

11 Tumake, me ni namoni nyama mukimi wa ibaala, nde akipala mu toto. Nde ali na
matsieembi moolo mafwaanina na matsieembi ma limeme, na nde akitsuu weti darango.
12 Nde akisalila litumu loosi la nyama watsiomi, nha kulu a nde. Nde akibamuu tsi na
baata ba yo, mu ubwa mambundu-mbwa nha kulu a nyama watsiomi, wu putu ya likwa
yakanyi.
13 Nyama wa boolo wu, li mu uyiluu biliimbi bibinene bia ukimuu. Nde li mu usutulu ka
mbaa umata ku mayula na tee nha tsini a toto, nha misi mia baata boosi.
14 Nde li mu udiimbisi baata ba tsi, mu biliimbi bibinene bia ukimuu bibaha nde mu
uyiluu, nha kulu a nyama watsiomi. Nde li mu usa ti, baata ba tsi basiingi uyiluu iteyi, mu
ndaa uha likiinzi kwaa nyama wubanemisi mu mukasa, na wabaangii.
15 Nyama wa boolo abayi litumu la uha moonyi kwaa iteyi kia nyama wa tsiomi, paa ti
iteyi kii ituu utsuu na adusu boosi babuhele ubwa mambundu-mbwa nha kulu a kio.
16 Nyama li mu ubamuu baata boosi, mu uba na iliimbi nha koo kia babaala, so abuu
pe nha mbuunzi: babameengele na babali na ndutu, bisini na bawele, batee na babali
bunyanga.
17 Muutu so mosi pe wali utuu usuumbu, so uyaluu mbiiti nde a ali na iliimbi kii pe. Pili
mosi ti, kuumbu a nyama, so a buu pe, litaanga lakuu na kuumbu a nde.
18 Ndaa yi yili mu uloombo kwaa pasi muutu mu uba na buyeri. Wuli na mayele atuu
uyaaba tsutulu a litaanga la nyama, mundaa ti litaanga lii lili mu umweese kuumbu a
muutu. Litaanga me makama masamina maku-masamina na bisamina.

14

Mukuungu a baata babakuuli

1 Bu me nali keni mu utala: me namoni limeme lali latemene nha yulu a mulaanda a
Siooni. Limeme lii ali itwaari na kama mosi maku-mana na mana ma mafuundu ma baata
babali basonuu kuumbu a nde na kuumbu a taayi a nde nha mambuunzi ma bo.
2 Me nayuyi muniingi a ndaa wamati ku yula, na wakiyuunu weti mapo ma maamba
mamanene. Nde akiyuunu ka weti idumu kia nzieri ki inene. Muniingi a ndaa wu me
nakiyuu ali afwaanina na kele a ngoombi yinene nha bali mu usii yo.
3 Mafuundu ma baata baa bakiyimbi mukuungu wu munyatii nha kulu a mbata a
ipfumu, nha kulu a biyiluu bina bia moonyi na nha kulu a binuna-nunu. Nha yula kama
maku mana na mana ma mafuundu ma baata mabakuuli nha tsi, muutu pe so mosi wali
utuu uyii mukuungu wuu.

✡ **13:2** Dan 7.3-6 ✡ **13:7** Dan 7.8,21,25; 11.36 ✡ **13:10** Yel 15.2; 43.11

4 Baata baa a basumii pe mu bakaasa babapuupu. Bo bakebe bungiri ba bo. Bo bali mu uduku limeme mu mambuu moosi ma lo lili mu uyene. Bakuuli bo nha kati a baata, paa baba bungori batsiomi kwaa Nziaambi na kwaa limeme.
5 Mu minywa mia bo, a kwapali ndaa ya pia pe, bo a bali na ndaa pe yi butuu usieembe bo.

Batumu ba Nziaambi batata

6 Tumake, me namono tumu mukimi wakiyene adumuu ku kati a yula. Nde ali na ndaa yimbwe ya bilimi na bilimi yi nde aba afwaana uyaabisa kwaa baata ba tsi, kwaa baata ba matsi moosi, kwaa baata ba makaanda moosi, kwaa mandaa moosi na bifuumbu bioosi bia nha tsi.
7 Nde akileele mu ndaa yinene: «Dibatila Nziaambi boomo na diha nde buzitu! Mundaa ti, taanga dimaato di nde ufuundusu baata ba tsi. Dibwa mambundu-mbwa nha kulu a wayiluu mayulu, na tsi, na mubu na mitswe mia manziali!»
8 Tumu wa boolo, aduki watsiomi na aleeli: «Yo yimaabwa, ngaanda a Babilooni yinene yimaabwa! Yo yimaanywiisi viinyi la fuukiri la ipuupu kia nde kwaa baata boosi✡!»
9 Tumu wa mutata aduki batumu boolo batsiomi, na aleeli mu ndaa yinene: «So muutu bwi mambundu-mbwa nha kulu a nyama na iteyi kia nde, na nde bayi iliimbi kia nde nha mbuunzi, so nha koo,
10 nde sa anywa viinyi la fuukiri a Nziaambi, libasuulu mu mbasa a kesi a nde, kwahele a uvuutu na iloo ikimi! Nde sa amono mapasi ku tso pfulu la mbaa nha kulu a batumu ba ngira na nha kulu a limeme.
11 Luki la mbaa lili mu ukwaamisa bo, lili mu unaanguu mu bilimi na bilimi✡. Babali mu ubwa mambundu-mbwa nha kulu a nyama na iteyi kia nde, na wuu wuli na iliimbi kia kuumbu a nde, a bubaa iholo pe butsuu na nyanga.»
12 Di ni taanga di baata ba Nziaambi bafwaana usa mukonono, bo babali mu ukebe tumimi dia nde na bali na imiini mu Yiisu.
13 Tumake, me nayuyi ndaa mosi mu mayula yaleeli kwaa me: «Sonuu mandaa ma: “Kinyi kwaa babali mu ukwa mu isala kia Pfumu umata mu taanga di!” — “Ee-e, kinyi kwaa bo, buleeli Muheebili wa Ngira. Bo sa bawuumu mu mapasi ma bo, mundaa ti biyiluu bia bo bili mu uduku bo!”»

Tolili a mbutu dia toto

14 Na me namoni tuti lahembuu, na nha yulu a tuti lii ali na iyiluu kiafwaanina na muutu✡. Nde ali na iburu kia woolo nha yulu a mutswe a nde, na mbeeri yayiluu uto mu koo kia nde.
15 Tumu mukimi apali nha tso mbuu ya ngira, na aloyi mu ndaa yinene kwaa wali wadiaala nha yulu a tuti: «Holo mbeeri a we, kese na tolo, mundaa ti taanga dia utolo dimaato: mbutu dia toto dimaayele✡.»
16 Ni mu buu, wali wadiaala nha yulu a tuti ayoosi mbeeri a nde nha yulu a toto, na batoli mbutu dia toto.
17 Tumu a Nziaambi mukimi apali nha tso mbuu ya ngira yili mu yula. Nde ka ali na mbeeri yayiluu uto.
18 Na tumu a Nziaambi mukimi, wuli na litumu nha yulu a mbaa, apali mu diki. Nde aloyi mu ndaa yinene kwaa wali na mbeeri yato: «Holo mbeeri a we, kese na kukuu tolo bia viinyi bili mu toto: mbutu dia viinyi dimaayele.»
19 Ni mu buu, tumu ayoosi mbeeri a nde nha yulu a toto. Nde atoli mbutu dia viinyi dia toto, na aloosi dio mu tso ikoombo kia ukamina kiinene kia kesi a Nziaambi, paa bakamina dio.
20 Bakamini mbutu dia viinyi mu tso ikoombo kia ukamina, kili ku mbari a ngaanda. Makili mapali mu ikoombo na matsiaamii natee mu iteesi kia mutele a sevaale. Mo matsiaamii weti maamba ma nziali, mu iteesi kia makama matata ma bakilomeetere.

15

Mipepe tsaamba mimibi miatsieelele

1 Tumake, me namoni mu yula iliimbi ikimi, ki inene na kia kimikimi: ali batumu ba Nziaambi tsaamba bali bakaanga mu mioo mia bo mipepe mibibi tsaamba. Mio ali mipepe miatsieelele, mundaa ti mio mili mu umweese kesi a Nziaambi yatsieelele.
2 Tumake, me namoni weti nziali yinene yatsieeme yili weti limweenyi na yavuutunu na mbaa. Baata boosi bababiingi nha yulu a nyama, nha yulu a iteyi kia nde, na nha yulu a

✡ **14:8** Yes 21.9; Yel 51.7-8 ✡ **14:11** Yes 34.10 ✡ **14:14** Dan 7.13 ✡ **15:15** Yoe 4.13

litaanga lakuu na kuumbu a nde, batemini nha yulu a nziali yii. Bo bali bakaanga mu mioo mia bo, mangoombi mamanene ma Nziaambi.

3 Bo bakiyimbi mukuungu a Mooso, booyi la Nziaambi, na mukuungu a limeme, baleeli:
«Pfumu Nziaambi, Puungu-Lituu!
Biyiluu bia we bili bibinene na bibibwe!
Mutini a bifuumbu bia baata!
Makuulu ma we mali malibweeye na ma ngwanya!
4 Pfumu! Na utuu uhele ubatila we boomo?
Na utuu ubisi uha kuumbu a we buzitu?
Mundaa ti, ndila we li wa ngira.
Bifuumbu bia baata bioosi
sa biyabwa mambundu-mbwa nha kulu a we.
Mundaa ti,
pfuundisi a we yayiluu uyabina kwaa bo.»

5 Nha mbisi a nhaa, me namoni mbuu ya ngira yadibimi mu mayula, itwaari na nzo a ngooto ya imbaangi kia Nziaambi✡.

6 Batumu tsaamba babali bakaanga mipepe tsaamba mimibi, bapali mbuu ya ngira. Bo bali balwaata bikutu bia liino biahembuu na pee, na bali balwaata makobo ma woolo mu maluungu ma bo.

7 Mosi mu biyiluu bina bia moonyi, aheeri kwaa batumu tsaamba bikoombo tsaamba bia woolo, bialuulu mu kesi a Nziaambi wuli moonyi mu bilimi na bilimi.

8 Mbuu ya ngira yaluuli mu luki. Luki lii ali ni iliimbi kia buzitu na lituu la Nziaambi✡. Muutu so mosi pe wali utuu ukoto nha mbuu ya ngira tswaamina mipepe tsaamba mimibi mia batumu tsaamba milabuu.

16

Bikoombo tsaamba bia kesi a Nziaambi.

1 Nha mbisi a nhaa, me nayuyi muniingi a ndaa wumunene wapali mu nzo a Nziaambi wakileele kwaa batumu ba Nziaambi tsaamba: «Diyene diyitili nha yulu a toto, bikoombo tsaamba bia kesi a Nziaambi.»

2 Tumu wa tsiomi ayeni na ayitili ikoombo kia nde nha yulu a toto. Tumake, maputu mali na mayinyi na mamukolo mabwiilili baata babali na iliimbi kia nyama na babakibwa mambundu-mbwa nha kulu a iteyi kia nde✡.

3 Tumu wa boolo ayitili ikoombo kia nde mu mubu. Maamba ma mubu makitii weti makili ma muutu wakwa, na bioosi biali moonyi mu mubu biakwiiri.

4 Tumu wa mutata ayitili ikoombo kia nde mu manziali na mu mitswe mia manziali, na maamba ma mo makitii makili✡.

5 Tumake, me nayuyi tumu wuli na litumu nha yulu a maamba mu uleele: «We wa Ngira! We wuli na wali! We li walibweeye mundaa ti, pfuundisi a we yili yafwaana.

6 Mu ngwanya, bo batsiali makili ma baata ba we na ma mibili. Na mu taanga di, we maaha bo makila paa banywa. Buu ni bwafwaana kwaa bo.»

7 Na me nayuyi diki mu uleele: «Ngwanya, Pfumu Nziaambi Puungu-Lituu, pfuundisi a we yili ya ngwanya na yasuungunu.»

8 Tumu wa muna ayitili ikoombo kia nde nha yulu a nyanga, na bayi nyanga litumu la unyiengese baata mu mbaa a nde.

9 Na baata banyeengi mu kiaangila kia mifuri. Bo batuyi kuumbu a Nziaambi wuli na lituu nha yulu a mipepe mimibi. Ka bo babisi ukiingili mayele na uha nde buzitu.

10 Tumu wa mutaana ayitili ikoombo kia nde nha yulu a mbata a ipfumu kia nyama na ipfumu kia nde kiakoti ku tso pimisi✡. Baata bakweeti mini mu ndaa pasi.

11 Bo batuyi Nziaambi wa ku yula mundaa mapasi na maputu ma bo. Ka bo a bakiingili pe mayele mu biyiluu bia bo bibibi.

12 Tumu wa musamina ayitili ikoombo kia nde nha yulu a nziali yinene ya kuumbu Efrate. Na nziali yakanyi mu uyiluu kuulu kwaa mitini mili mu umata ku peembi ya este.

13 Tumake, me namoni miheebili mitata mimibi, miafwaanina na makoto. Makoto maa makipala mu munywa a darango, mu munywa a nyama na mu munywa a mibili mia pia.

14 Mio mili miheebili mia Saatina mili mu uyiluu biliimbi bia ukimuu. Mio mili mu uyene kwaa mitini mia tsi yoosi, paa bavuutu mio mu udwaana midiingi wa iluumbu kiinene kia Nziaambi Puungu-Lituu.

15 «Mono, buleeli Pfumu! Me ndi mu uyiri weti muyibi. Kinyi kwaa muutu wuli mu uba likanda na wuli mu ukebe bikutu bia nde, paa ahele uyooyene pene na umono tsionyi.»

✡ **15:5** Pal 38.21 ✡ **15:8** Pal 40.34-35; 1Mt 8.10-11; Yes 6.4 ✡ **16:2** Pal 9.10 ✡ **16:4** Pal 7.17-21 ✡ **16:10** Pal 10.21-22

16 Miheebili mia Saatina mii miakukii mitini nha mbuu yibubaata mu Iebeleo: Aremangendoni.
17 Tumu wa tsaamba ayitili ikoombo kia nde mu ingiee-ingiee. Na muniingi a ndaa yinene yayuyini nha mbuu ya ngira. Nde akimata nha mbata a ipfumu na akileele: «Bumaakuu! »
18 Ni mu buu, yulu lasieremini, muniingi na bidumu bia banzieri biayuyini, na toto lanyingini mu mifuri. Lo lanyingini mu mifuri, mu iteesi kili ti umata bu bayiluu tsi, baata keni a bamono ndaa ya pili yii pe.
19 Ngaanda yinene yabukii mu bibari bitata na mangaanda ma matsi moosi matsiaamii. Nziaambi a adiimbili pe ngaanda a Babilooni yinene. Nde anywiisi yo viinyi la mu ikoombo kia nde, ni viinyi la kesi a nde ya mifuri.
20 Biduku bioosi biadiimbili, na milaanda mioosi a miabwimonii pe.
21 Mvulu wa makele[✡] mamanene na maleme anoyi ku yulu a baata. Na baata batuyi Nziaambi mu ndaa mvulu wa makele, mundaa ti nde ali mupepe wumubi wuli na mifuri miatsitsi.

17

Pfuundisi a Babilooni

1 Tumake, mosi mu batumu ba Nziaambi tsaamba babali bakaanga bikoombo tsaamba, aleeli kwaa me: «Yiri, na me sa mweese we pfuundisi yikaabwiilili puupu wumunene wuli nha simi la mibu.
2 Mitini mia tsi mimaayeelele manyutu ma bo mu usa ipuupu itwaari na nde. Na, baata ba tsi bakolo mala ma viinyi la ipuupu kia nde[✡].»
3 Muheebili a Nziaambi alwaati me, na tumu a Nziaambi abiti me ku tsi mosi ya tsata. Kuu me namoni mukaasa mosi wadiaala nha yulu a nyama wabeenge. Nyama wuu ali aluulu mu makuumbu ma bitari bili mu utuu Nziaambi. Na nde ali na mitswe tsaamba na matsieembi kuumi.
4 Mukaasa wuu ali alwaata matsaanda mabeenge matala. Na nde ali alwaata bilaba, bini bia woolo, bini bia mamanya matala. Nde ali akaanga mu koo, ikoombo kia woolo kialuulu mu mandaa mamabi ma Nziaambi ali mu umono ingaanzi na ma mviindi, ma ipuupu kia nde.
5 Nha mbuunzi a nde ali basonuu kuumbu mosi yili na mambiindili ma tsweeyi: «Ngaanda a Babilooni yinene, nguu a bapuupu na wa mandaa mamabi mali nha tsi ma Nziaambi ali mu umono ingaanzi.»
6 Me namoni ti mukaasa wuu ali akolo mu makila ma baata ba Nziaambi, ni makila ma bambaangi ba Yiisu.
Bu me namoni nde, me nakimii kwalaa.
7 Tumake, tumu aleeli kwaa me: «Mu ima we li mu ukimuu? Me sa mweese we matsweeyi ma mukaasa na ma nyama wuli mu ubiti nde, wuli na mitswe tsaamba na matsieembi kuumi.
8 Nyama wu we amoni ali moonyi tsiomi. Ka mu taanga di nde a abwasaala pe moonyi. Nde sa apala mu idunu kiayii kili usuku pe, mu uyene ku pfuuyili a nde. Baata ba li mu tsi, babahele usonuu makuumbu mu mukaanda a moonyi umata mu mbaandili a tsi, sa bakimuu bu bakaamono nyama. Mundaa ti, tsiomi nde ali moonyi, ka nde abwasala moonyi pe, na nde sa abwaba moonyi.
9 «Ndaa yi yili mu uloombo mayele na buyeri. Mitswe tsaamba ni milaanda tsaamba, mi mukaasa wuu adiaala nha yulu a mio. Mio mili ka mitini tsaamba.
10 Ipfumu kia mitini mitaana nha kati a bo imaabwa. Mutini wa musamina keni mu utumu mu taanga di, ka wa tsaamba keni a ayiri pe. Nha nde akaayiri, nde sa atumu mu ndila mwaana taanga hoolo.
11 Nyama wali moonyi tsiomi, na wakwi, li nde makulu ka mutini wa pwoombo. Nde li ka mosi mu mitini tsaamba, na nde li mu uyene ku pfuuyili a nde.
12 «Matsieembi kuumi ma we amoni, mali mitini kuumi mili[✡] keni a miabaanduu utumu pe. Ka mio sa miyaka lituu la utumu mu tsitsa nguungu mosi itwaari na nyama.
13 Mitini kuumi mi mioosi mili na minhana mimosi: uha lituu la bo na mifuri mia bo mu usalila nyama.
14 Bo sa badwaanisa limeme. Ka limeme sa libiingi nha yulu a bo, mundaa ti lo lili Pfumu a bapfumu na Mutini a mitini. Baata ba nde ati mbili, ba nde asooli na babanambita mu nde, sa babiingi itwaari na nde.»

✡ **16:21** Pal 9.23-24 ✡ **17:2** Yes 23.17; Yel 51.7,13 ✡ **17:12** Dan 7.24

15 Tumu abwileele kwaa me: «Maamba ma we amoni, nha diaala mukaasa wa puupu, ni
bifuumbu bia baata, makoongi ma baata, matsi na mandaa ma baata.
16 Matsieembi kuumi ma we amoni na nyama wu we amoni, sa babele mukaasa wa
puupu. Bo sa bapatila nde bioosi bi nde ali na bio, na sa basuusu nde pene. Bo sa badia
musunyi a nde na sa batsuu nde ku mbaa.
17 Mundaa ti, Nziaambi asuusi mu mitimi mia bo, litoono la ukuusu minhana mia nde.
Mu itwaari, bo sa baha ipfumu kia bo kwaa nyama, na tee taanga di mandaa ma Nziaambi
makaayilimi.
18 «Nha tsieelele, mukaasa wu we amoni, ni ngaanda yinene yili mu utumu nha yulu a
mitini mia tsi.»

18

Mbwiilili a Babilooni

1 Nha mbisi a nhaa, me namoni tumu a Nziaambi mukimi amati ku yula. Nde ali na lituu
lilinene, na buzitu ba nde bayalisi tsi.
2 Nde aloyi mu ndaa yinene: «Yo yimaabwa, ngaanda a Babilooni yinene yimaabwa! Mu
taanga di, yo ka mbuu yili mu udiaala miheebili mimibi, nzo a miheebili miasumuu mia
mupili na mupili. Nzo a banyunyi boosi ba mupili na mupili, na banyama basumuu na ba
baata babele.
3 Bifuumbu bia baata bioosi banywi viinyi la fuukiri a ipuupu kia nde. Mitini mia tsi
miayeelili manyutu ma bo mu usa ipuupu itwaari na nde, na bateeri a kaari ba mu tsi
babayi busini mu lituu la busini ba nde balutu tala.»
4 Tumake, me nayuyi muniingi a ndaa mukimi wamati ku yula na aleeli: «Beni baata ba
me, dipala mu ngaanda yi, paa beni dinyaala uba itwaari na yo mu masumu ma yo, na
dinyaala umono mapasi itwaari na yo mu mipepe mimibi mikaabwilili yo.
5 Mundaa ti, masumu ma yo mamaaluulu na tee ku yula, na Nziaambi a adiimbili pe
mamabi ma yo.
6 Diyiluu kwaa yo weti bu yo yayilii kwaa bambaayi, na divutulu yo mbala dioolo iteesi ki
yo yayiluu. Diluusu mbasa a yo mu mala mavulu mifuri mbala dioolo, na ma yo yanywiisi
bambaayi.
7 Divutulu kwaa yo mapasi na mangebe mu tsitsi a iteesi kia buzitu na busini ba yo yaholi.
Yo yili mu uleele mu iyo-makulu: “Me ndi mu utumu weti mutini, me a ndi pe mukwiili, na
me a niyaaba pe bukwiili.”
8 Ni mu buu, mipepe mimibi mibaswehili yo sa mibwiilili yo mu ndila iluumbu imosi:
likwa, bukwiili na tsata. Yo sa yifuu mu mbaa. Mundaa ti Pfumu Nziaambi wafuundusu
yo li ngaa lituu✡.»
9 Mitini mioosi mia tsi, miasi ipuupu itwaari na ngaanda yii na miabayi busini ba yo, sa
milili na sa minyoongo mundaa yii, mu taanga di bo bakaamono luki la ngaanda yili mu
unyeenge.
10 Bo sa batemene nha lilala, mundaa boomo ba tsieembili a yo. Bo sa baleele: «A ngebe!
A ki pili a ngebe! O Babilooni, ngaanda yinene na ya lituu! We maaholo tsieembili a we
mu ndila nguungu mosi!»
11 Bateeri a kaari ba nha tsini a toto nha, bali mu ulili ka na bali mu unyoongo mu ndaa
ngaanda yii, mundaa ti muutu pe wukaabwasuumbu biloo bia bo.
12 Biloo me bia bo ni bi: woolo, mboongo, mamanya matala na bilaba; matsaanda
ma liino maduu, matsaanda mamabwe mambeenge na mayiluu ubeenge, matsaanda ma
kuumbu swa, na miti mia tsata mia mupili na mupili, bisii bia mupili na mupili bibayiluu
mu matsieembi ma banziawu, mu miti miatala, na bitali bia kuumbu broonze, na bia
kuumbu feere, na mamanya ma kuumbu marebe,
13 masuungu ma miti na bitiiti bia tsulu yimbwe bibali mu ulaamba mu biloo, man-
anaasa, miire, malimbi mamupalisa luki la tsulu, viinyi, maari, fariine, na bele, ban-
goombo na bindombo, basevaale, na matomo ma midiingi, batee na makori.
14 Bateeri a kaari sa baleele kwaa ngaanda: «A! Biloo bioosi bi we akitoono kwalaa
bimaabata we, busini ba we boosi na biloo bia we bia tala bimaadiimbili kwaa we, na a
bubwasololo bio pe!»
15 Bateeri a kaari bababayi busini mu kaari yibakita mu ngaanda yi, sa batemene nha
lilala mundaa boomo ba mapasi makaabwiilili yo. Bo sa balili na sa banyoongo✡.
16 Bo sa baleele: «A ngebe! A ki pili a ngebe kwaa ngaanda yinene! Yo ali yalwaata
tsaanda a liino yaduu, matsaanda matala mabeenge na mayiluu ubeenge, yo yali yalwaata
bilaba bia woolo, mamanya matala na bilaba.

✡ **18:8** Mkg 137.8; Yel 50.29; Yes 47.7-9 ✡ **18:15** Ezk 27.12-13,22,31,36

17 Na mu ndila nguungu mosi, busini boosi badiimbili!»
Babiti ba mabootu boosi na baata babali mu mo, baata bali mu usala mu mabootu na boosi bali mu ubaa idiingi kia bo mu mubu, bali batemene nha lilala
18 na bo bakiloo bu bakimono luki la ngaanda yakinyeenge: «A wuli na ngaanda so mosi pe yavulu ngaanda yiinayi mu bunene!»
19 Bo bakiwisili lifuundu ku yulu a mitswe mia bo. Bo bakilili, bakinyoongo, na bakiloo: « A ngebe! A ki pili a ngebe kwaa ngaanda yinene! Mu busini ba yo balutu iteesi, baata boosi babali na mabootu mu mubu bakitii bisini. Na mu ndila nguungu mosi, yo yimaakituu tsi ya tsata✡!»
20 Yula, yaanga wa we mundaa mbwiilili a ngaanda yi✡! Beni badili baata ba Nziaambi, beni batumu ba Kristo na mibili, diyaanga wa beni! Mundaa ti Nziaambi maafuundusu ngaanda yii, mundaa bubi ba yo yasiiri beni!
21 Tumake, tumu wa lituu wa Nziaambi aholi manya lafwaanina na manya lilinene libubaanyii mbutu dia bele, abumi lo mu mubu na aleeli: «Ni mu kakabi yi bakaabwiisi ngaanda yinene ya Babilooni, na a bubwamono yo so hoolo pe.
22 A bubwayuu kwaa we pe mikuungu mia basii ba magoombi na bayimbi, na basii ba mapiipi na maturumbeete. A bubwamono pe basiiri ba bisala bia mioo, a bubwayuu kele a manya libali mu unyii mbutu dia bele pe.
23 Liyalila la mwiindi a libwayalisa kwaa we pe. Mu we, a bubwayuu pe miniingi mia bafuru bamaakwelesene. Bateeri a kaari ba we, ali baata babanene mu tsi yoosi, na mu uhaanda kwa we, we adiimbisi matsi moosi✡.»
24 Ni ku ngaanda a Babilooni makili ma mibili na ma baata ba Nziaambi matsiaami, makili ma boosi babadusi nha tsini a toto✡.

19

Koongi a baata yinene yili mu ubili Pfumu

1 Nha mbisi a nhaa, me nayuyi ndaa yinene ya weti ya koongi a baata yinene mu mayula, yakileele:
«Aleluya!
Liyobolo, buzitu, na lituu bili bia Nziaambi a bisi!
2 Pfuundisi a nde yili ya ngwanya na ya libweeye!
Mundaa ti nde maaha tsieembili kwaa puupu wumunene,
wakifutu tsi yoosi mu ipuupu kia nde.
Nde ahi nde tsieembili mundaa ti, nde adusi basiali ba nde.»
3 Na bo babwileele: «Aleluya! Luki la ngaanda yinene yibanyeengese lili mu unaanguu mu bilimi na bilimi!»
4 Maku-moolo na binuna-nunu bina na biyiluu bina bia moonyi babwi mambundu-mbwa nha kulu a Nziaambi, na bakuundi nde wuli mu udiaala nha mbata a ipfumu. Bo baleeli: « Ameni! Aleluya!»

Kinyi kwaa babakuungi ku ndaamba a mukuungi a makweele ma limeme

5 Muniingi a ndaa ayuyini nha mbata a ipfumu. Yo yakileele: «Dikiinzi Nziaambi a bisi, beni basiali ba nde boosi, beni badili mu ubatila nde boomo, beni badiahele na ndutu na beni badili na ndutu!»
6 Tumake, me nayuyi weti muniingi a ndaa wa weti wa koongi a baata yinene. Yo yakiyuunu weti mapubu ma maamba mamanene, weti bidumu bia banzieri ba mifuri. Mono mandaa mabakileele:
«Aleluya!
Mundaa ti, Pfumu Nziaambi a bisi Puungu-Lituu, maadiaasa ipfumu kia nde✡!
7 Diyaangani na diluulani mu kinyi, dihaanani nde buzitu!
Mundaa ti taanga dia makweele ma limeme dimaato,
na mukari a nde amaayilimi.
8 Bamaaha nde ikutu kibayiluu mu tsaanda ya liino yaduu, yili mu ungeyine na yatsieeme.»
Tsaanda ya liino yili mu umweese biyiluu bialibweeye bia baata ba Nziaambi.
9 Tumu a Nziaambi aleele kwaa me: «Sonuu: Kinyi kwaa babakuungi ku ndaamba a mukuungi a makweele ma limeme.» Na nde abwileele: «Maanama ni mandaa ma Nziaambi ma ngwanya.»
10 Me nabwi mambundu-mbwa nha miili mia nde mu ukuundu nde. Ka nde aleeli kwaa me: «Nyaala uyiluu buu! Me ndi musiali weti we, na weti baana ba nguu ba we, babanambata mu ngwanya yi Yiisu amweesi. Ndila Nziaambi we afwaana ukuundu!»

✡ **18:19** Ezk 27.29-34 ✡ **18:20** Yel 51.48 ✡ **18:23** Yes 24.8; Yel 7.34; 25.10; 51.63-64; Ezk 26.13,21 ✡ **18:24** Yel 51.49
✡ **19:6** Mkg 97.1; 99.1; 135.1; Ezk 1.24

Ngwanya yi Yiisu amweesi, ni mandaa ma mibili mili mu uyaabisa.

Mubiti a sevaale wuli nha yulu a sevaale wahembuu

11 Tumake, me namoni yula lali bwaasi, na sevaale mosi wahembuu amonii. Kuumbu
a muutu wali nha yulu a nde «Wubafwaana usa Ilimbisi» na «Wa Ngwanya». Nde li mu
ufuundusu na li mu udwaana mu libweeye✡.
12 Misi mia nde miakiluluu weti mbaa, na nde ali na biburu bia ipfumu bialaa nha yulu
a mutswe. Basonuu nha yulu a nde kuumbu yili ndila nde ayaaba mambiindili.
13 Nde alwaata iyungu kialuulu mu makili. Kuumbu a nde «Mandaa ma Nziaambi».
14 Mikaanga mia masodaare ma yula miakiduku nde. Bo bali badiaala nha yulu a base-
vaale bahembuu na balwaata bikutu bibibwe bia liino laduu, biahembuu na biatsieeme.
15 Mu munywa a nde mwapali mukasa wato, wubataasila mu utete bifuumbu bia baata.
Nde sa atumu bo mu mupaanga wa itali, na nde sa akamina mbutu dia viinyi mu idunu
kibali mu ukamina mbutu dia viinyi, kia kesi a Nziaambi Puungu-Lituu ya mbaa✡.
16 Nha yulu a iyungu kia nde na nha yulu a ibeli kia nde ali, basonuu kuumbu yi: «Mutini
a mitini na Pfumu a bapfumu».
17 Nha mbisi a mii, me namoni tumu a Nziaambi atemene ku tso nyanga. Nde aloyi
mu ndaa yinene kwaa banyunyi boosi bakiyene adumuu ku kati a yula: «Diyakukunu mu
ndaamba yinene ya Nziaambi!
18 Diyadia misunyi mia mitini, mia bakuutu ba masodaare na baata ba lituu, misunyi
mia basevaale na babiti ba bo. Diyadia misunyi mia baata boosi bali bunyanga na batee,
bahele na ndutu na babali na ndutu✡.»
19 Tumake, me namoni nyama, mitini mia tsi na masodaare ma bo, bakukini mu
udwaanisa wuli mu udiaala nha yulu a sevaale na masodaare ma nde.
20 Bakaangi nyama, na mubili wa pia wakiyiluu biliimbi bia ukimuu nha kulu a nyama.
Nde akiyiluu buu, mu udiimbisi babali na iliimbi kia nyama na bakibwa mambundu-
mbwa nha kulu a iteyi kia nyama wuu. Babumi nyama na mubili wa pia misii, ku tso
diaanga la pfulu la mbaa.
21 Badusi masodaare ma bo moosi mu mukasa wapali mu munywa a wuli mu udiaala
nha yulu a sevaale, na banyunyi boosi bayutii misunyi mia bo.

20

Fuundu la bilimi

1 Tumake me namoni tumu a Nziaambi mosi amati ku yula. Nde ali akaanga mu koo kia
nde, tsiafi a idunu kiayii kili usuku pe, na musiingi wa itali wumunene.
2 Nde akaangi darango, taari wumukulu wuli diaabele na Saatina, na nde akuti nde
bibolo, paa nde aba kori mu tsitsi a fuundu (1 000) la bilimi.
3 Nha mbisi a ukutu nde bibolo, tumu adumini nde mu tso idunu kiayii, na adibii kio
mu tsiafi na abwikutu kolo, na paa ti anyaala ubwadiimbisi bifuumbu bia baata, natee bu
fuundu (1 000) la bilimi likaalabuu. Nha mbisi a nhaa, bafwaana unyangila mu mwaana
taanga holo.
4 Na me namoni mambata ma ipfumu✡: babali badiaala nha yulu a mo babayi lituu la
ufuundusu. Me namoni ka miwuumu mia baata babakesi mitswe, mundaa imbaangi ki
bo bateeri mu Yiisu na mu mandaa ma Nziaambi. Bo a babwi pe mambundu-mbwa nha
kulu a nyama, so nha kulu a iteyi kia nde, na bo a bali pe na iliimbi kia nyama nha mbuunzi,
so mu koo. Bo babwibaa moonyi na batumi itwaari na Kristo mu tsitsi a fuundu (1 000) la
bilimi.
5 Baata babamosi babakwiiri a babwibaa moonyi pe, tswaamini fuundu (1 000) la bilimi
likaalabuu. Yii ni tsimbilili a babakwa ya tsiomi.
6 Kinyi kwaa bakaaba mu kaba la babusiimbuu mu tsimbilili a babakwa ya tsiomi! Bo
bali baata ba Nziaambi na likwa la moolo a lili na lituu nha yulu a bo pe. Bo sa baba
bangaanga ba Nziaambi na ba Kristo, na bo sa batumu na Kristo mu tsitsi a fuundu (1 000)
la bilimi.

Mbwiilili a Saatina

7 Bu fuundu (1 000) la bilimi likaalabuu, sa bapalisa Saatina mu perese a nde.
8 Nde sa ayene afutu bifuumbu bia baata mu bituungu bio bina bia tsi, mabali mu uta:
Ngoonge na Mangoonge✡. Nde sa akukuu bo mundaa mudiingi, na bo sa baba balaa weti
munyeenge nha simi la mubu.
9 Baata baa boosi bakali tsi yoosi, na bo badiengilili ngaanda a baata ba Nziaambi, ni
ngaanda yi Nziaambi atoono. Ka mbaa yamati ku yula na yinyeengisi bo.

✡ **19:11** Mkg 96.13; Yes 11.4 ✡ **19:15** Mkg 2.9 ✡ **19:18** Ezk 39.17-20 ✡ **20:4** Dan 7.9,22 ✡ **20:8** Ezk 38—39

10 Tumake, diaabele wakifutu bo, bamubumi ku tso diaanga la pfulu la mbaa. Nyama
na mubili wa pia bamaakwatswaamuu ku diaanga lii. Kuu, bo sa baba ku tso kwaamisa
nyanga na butsuu mu bilimi na bilimi.

Pfuundisi ya tsieelele

11 Tumake me namoni mbata a ipfumu yinene yahembuu, na muutu wadiaala nha yulu
a yo. Toto na mayula biabati la na nde, na a babwimono bio pe.
12 Nha mbisi a nhaa, me namoni baata babakwa, babali na ndutu na babahele na ndutu,
batemene nha kulu a mbata a ipfumu. Ali badibili mikaanda. Babwidibili mukaanda
mukimi, ni mukaanda a moonyi. Bafuundisi babakwa weti bwali biyiluu bia bo, weti
bubali basonuu mu mikaanda✡.
13 Mubu avutili baata babakwi mu nde. Likwa na tsi a babakwa bavutili ka babakwa bali
kwaa bo. Na bafuundisi boosi weti bwali biyiluu bia bo.
14 Babumi likwa na tsi a babakwa mu tso diaanga la mbaa. Diaanga la mbaa lii, ni likwa
la moolo.
15 Babumi ku tso diaanga la mbaa, pasi muutu wubali bahele usonuu kuumbu mu
mukaanda a moonyi.

21

Yula lilinyatii na tsi yinyatii

1 Tumake me namoni yula lilinyatii na tsi yinyatii. Yula latsiomi na tsi yatsiomi
biadiimbili, na mubu a abwiba pe.
2 Na me namoni ngaanda ya ngira, Yeruselemi yinyatii, yakimata ku yula, kwaa
Nziaambi, yo yali yayilimi weti mukaasa wumaabweeyise nyutu a nde, mu ndaa mulumi
a nde.
3 Me nayuyi ndaa mosi yinene yakimata nha mbata a ipfumu na yakileele: «Mono, nzo
a Nziaambi yika nha kati a baata! Nde sa adiaala na bo, na bo sa baba baata ba nde.
Nziaambi nde makulu sa aba na bo, nde sa aba Nziaambi a bo.
4 Nde sa akoombolo matsanga moosi mu misi mia bo. Likwa a libwaba pe, a bubwaba
na bukwiili pe, so bilili, so mapasi. Mu ngwanya, biloo bibikulu bimaadiimbili✡.»
5 Ni mu buu, muutu wadiaala nha yulu a mbata a ipfumu aleeli: «Mu taanga di, me ni
yiluu biloo bioosi bibinyatii.» Tumake nde aleeli kwaa me: «Sonuu mandaa ma, mundaa ti
mandaa ma me mali ma ngwanya, na mafwaana ti baata basa ilimbisi mu mo.»
6 Na nde abwileele: «Bumaakuu! Me ndi Alafa na Omenga, mbaandili na manini. Wuli na
nyooto a maamba, me sa ha nde maamba ma unywa ma paamba ma idia kia maamba ma
moonyi.
7 Pasi muutu wu ubiingi, sa ayaka mukobo wuu kwaa me. Me sa ba Nziaambi a nde, na
nde sa aba mwaana a me.
8 Ka kwaa bangaa boomo, kwaa bahele na imiini, kwaa bali mu uyiluu mandaa mamabi
ma Nziaambi ali mu umono ingaanzi, kwaa badusi a baata, kwaa bali mu usa ipuupu, kwaa
bangaa ndoo, kwaa bakuundi ba biteyi, na bangaa pia boosi, mbuu a bo ku diaanga la pfulu
la mbaa, lili ni likwa la moolo.»

Yeruselemi yinyatii

9 Mosi mu batumu ba Nziaambi tsaamba babali bakaanga bikoombo tsaamba bialuulu
mu mipepe mimibi tsaamba mia tsieelele, ayileele kwaa me: «Yiri na me sa mweese we
mukaasa wubakweele, mukari a limeme.»
10 Muheebili a Nziaambi alwaati me, na tumu a Nziaambi abiti me ku yula a mulaanda
wumunene✡. Nde amweesi me ngaanda ya ngira, ni Yeruselemi, yakimata ku yula, yi
Nziaambi atsindii.
11 Yo yakingeyine mu buzitu ba Nziaambi. Ngaanda yakingeyine weti limanya la tala, la
kuumbu yasipidi lili mu ungeyene weti limweenyi.
12 Yo yali na ibaa kiadiengelele yo, kia ngo mutele, na minywa kuumi na mioolo, na
batumu kuumi na boolo bakikebe minywa mia ngaanda. Nha yulu a minywa bali basonuu
makuumbu ma bifuumbu kuumi na bioolo (12) bia baata ba Iseraeli.
13 Ku peembi yili mu upala taanga minywa mitata, ku peembi ya taanda minywa mitata,
mitata ku peembi ya baanda, na mitata ku peembi yili mu udiaama taanga✡.
14 Ibaa kia ngaanda ali kiatuungumu nha yula a mamanya ma ibwa kuumi na moolo,
nha yula a mo bali basonuu makuumbu kuumi na moolo ma batumu ba limeme.

✡ **20:12** Dan 7.9-10 ✡ **21:4** Mik 26.11-12; Yes 25.8; 35.10; 52.1; 61.10; 65.17,19; 66.22; Ezk 37.27 ✡ **21:10** Ezk 40.2
✡ **21:13** Ezk 48.30-35

15 Tumu a Nziaambi wakitsuu kwaa me ali akaanga iloo kibali mu usalila mu uyesene
bula, ni idiaara kia woolo, kibali mu usalila mu uyesene bula ba ngaanda, minywa mia
ngaanda na ibaa kia ngo mutele kili mu udiengelele yo✡.
16 Mapeembi ma ngaanda mo mana ali bula bumosi, bunene bumosi na mutele ka
mumosi. Tumu a Nziaambi ayesini bula ba ngaanda mu idiaara kia nde: iteesi kia bula ba
ngaanda ali mafuundu moolo na makama moolo (2 200) ma bakilometere. Bunene, bula
na mutele a ngaanda yii ali iteesi imosi.
17 Nde ayesini ka mutele a ibaa: maku-tsaamba na bameetere boolo (72), weti bwali iteesi
kibakisalila mu taanga dii.
18 Ibaa kia ngaanda ali batuungu kio mu mamanya ma tala ma kuumbu yasipidi, na
ngaanda yo makulu ali batuungu mu woolo la ngo lo, latsieeme weti limweenyi.
19 Bibwa bia ibaa kia ngaanda ali babweeyese bio mu mamanya matala ma mutindi na
mutindi. Ibwa kia tsiomi ali babweeyese mu limanya la kuumbu yasipidi, kia bioolo mu la
kuumbu safiire, kia bitata mu la kuumbu kalakedoni, kia bina mu la kuumbu emeroode,
20 kia bitaana mu la kuumbu saradonu, kia bisamina mu la kuumbu saradioni, kia
tsaamba mu la kuumbu kirinzoliite, kia pwoombo mu la kuumbu berilosi, kia wa mu la
kuumbu topanzioni, kia kuumi mu kirinzopaanze, kia kuumi na imosi mu la kuumbu
wakitosi, kia kuumi na bioolo mu la kuumbu ametutosi.
21 Minywa mia ngaanda kuumi na mioolo miali bilaba biatala kuumi na bioolo. Pasi
munywa ali batuungu mu ndila ilaba imosi kiatala. Kulu a mbari a ngaanda ali mu woolo
la ngo lo, lili mu ungeyine weti limweenyi.
22 Me a namoni nzo a Nziaambi mu ngaanda yii pe. Mundaa ti, nzo a Nziaambi a yo ni
Pfumu Nziaambi Puungu-Lituu, na limeme.
23 Ngaanda a yili na nzala a nyanga so tsuungi pe mu uyalisa yo, mundaa ti buzitu ba
Nziaambi bali mu uyalisa yo, na limeme lili mwiindi a yo.
24 Bifuumbu bia baata sa bidiaata mu tso liyalila la nde, na mitini mia tsi sa mibee busini
ba bo mu ngaanda yii.
25 Minywa mia ngaanda sa miba bwaasi mu iluumbu ki ibiimbili, na a budibuu mio so
hoolo pe, mundaa ti busi a bubwayili kuu pe.
26 Sa babee buzitu na busini ba bifuumbu bia baata boosi kuu.
27 Ka iloo pe so imosi kiasumuu kikaakoto mu ngaanda yii. Muutu so mosi pe wuli mu
uyeelele nyutu a nde mu uyiluu mamabi ma Nziaambi ali mu umono ingaanzi, na mu ufutu
pia wukaakoto kuu. Ndila baata babasonuu makuumbu mu mukaanda a moonyi, wuli
mukaanda a limeme✡.

22

1 Tumu a Nziaambi amweesi ka me nziali yinene ya maamba ma moonyi, makingeyine
weti limweenyi. Mo makipala ku tso mbata a ipfumu kia Nziaambi na limeme✡.
2 Maamba makiyoo nha kati a kati kulu a mbari a ngaanda. Nha mbuu yi nziali yili mu
ukabuu mu bibari moolo, uli na muti wa moonyi, wuli mu uha mbutu mbala kuumi na
dioolo mu ilimi, mbala mosi mu pasi tsuungi✡. Bali mu usalila makaya ma nde mu ubuu
baata.
3 A bubwaba pe na iloo so imosi ki Nziaambi asibi mu ngaanda yii✡.
Mbata a ipfumu kia Nziaambi na limeme sa yiba mu tso ngaanda, na basiali ba Nziaambi
sa bakuundu yo.
4 Bo sa bamono kiinzi kia nde, na sa basonuu kuumbu a nde nha yula a mambuunzi ma
bo.
5 Busi a bubwayili pe, na bo a buba pe na nzala a liyalila la mwiindi, so la nyanga, mundaa
ti Pfumu Nziaambi sa ayalisa bo mu liyalila la nde, na bo sa batumu mu bilimi na bilimi✡.

Yiisu ayaabisi ti taanga hoolo dimaasala na nde li mu uyiri

6 Na tumu a Nziaambi aleeli me: «Mandaa ma mali ma ngwanya na mafwaana ti basa
imiini mu mo. Na Pfumu Nziaambi wuli mu usalila mibili, atsinduu tumu a nde mu
umweese kwaa basiali ba nde, mandaa mamafwaana uyiri mu mawasa mawasa.»
7 Yiisu aleeli: «Yuu, taanga hoolo dimaasaala na me ndi mu uyiri! Kinya kwaa baata bali
mu ukebe bubwe-bubwe mandaa ma mbilili mali mu mukaanda wu!»
8 Me Yowani, me nayuyi na namoni mandaa ma. Na nha mbisi a uyuu na umono mo,
me nabwi mambundu-mbwa nha miili mia tumu a Nziaambi wakimweese me mo, mu
ukuundu nde.

✡ **21:15** Ezk 40.3 ✡ **21:27** Yes 52.1; 60.3-5,11,19-20; Ezk 44.9 ✡ **22:1** Ezk 47.1; Zak 14.8 ✡ **22:2** Mba 2.9-10 ✡ **22:3** Mba 3.17; Zak 14.11 ✡ **22:5** Yes 60.19; Dan 7.18

9 Ka nde aleeli kwaa me: «Nyaala uyiluu buu! Me ndi musiali weti we, weti baana ba
nguu ba we mibili, na weti boosi bali mu uyiluu utumumu mandaa mali mu mukaanda
wu. Ndila Nziaambi we afwaana ukuundu!»
10 Tumake nde abwileele: «Aswee pe mandaa ma mbilili mali mu mukaanda wu. Mundaa
ti taanga di mandaa maa moosi muyilimi, dika bebele.
11 Nyaala muutu wuli wumubi ahama mu uyiluu mamabi, na wasumuu ahama mu uba
wasumuu. Nyaala muutu walibweeye ahama mu uyiluu mu uba walibweeye, na wuli
wangira ahama mu uba wangira✡.»
12 «Yuu, buleeli Yiisu, taanga ndila hoolo dimaasaala, na me sa yiri! Me sa yiri na
musieende wa uha kwaa muutu muutu weti buli biyiluu bia nde.
13 Me ndi Alafa na Omenga, watsiomi na watsieelel, mbaandili na manini✡.»
14 Kinyi kwaa babali mu uswaa milwaata mia bo paa babaa muswa wa udia mbutu dia
muti a moonyi na ukoto mu minywa mia ngaanda yii✡.
15 Ka a buha pe muswa wa ukoto mu ngaanda yii kwaa bambwa, bangaa ndoo, bali mu
diaata ku tso tsoongili, badusi, bali mu ukuundu biteyi, na boosi babatoono na usalila pia✡!
16 «Me Yiisu, me maatsinduu tumu a me mu uyaabisa beni mandaa maa moosi, mu
yatala mabuundu. Me ndi wa mu likaanda la mutini Daavidi, me ndi mbwelele wuli mu
ungeyene mu ngwaali.»
17 Muheebili na mukari bali mu uleele: «Yiri!»
Nyaala wuli mu uyuu mandaa ma aleele: «Yiri!»
Nyaala pasi nde wuli na nyooto a maamba ayiri. Nyaala watoono maamba ma moonyi,
aholo mo kwa ibuu✡.

Nyaala bweese ba Pfumu Yiisu baba na beni boosi

18 Me Yowani, me ndi mu udutu matswi ma pasi muutu wu uyuu mandaa ma mbilili mali
mu mukaanda wu: so muutu ubweese ndaa kimi mu mukaanda wu, Nziaambi sa abweese
nde mipepe mimibi mibasonuu mu mukaanda wu.
19 Na so muutu maasi ndaa so mosi mu mandaa ma mbilili ma mukaanda wu, Nziaambi
sa amaasa ikuku kia nde kia mbutu dia moonyi na muswa wa ukoto mu ngaanda ya ngira
bibasonuu mu mukaanda wu✡.
20 Wuli mu uyaabisa ngwanya a mandaa ma moosi li mu uleele: «Ee, taanga ndila hoolo
dimaasaala, na me ndi mu uyiri!» Ameni!
Ameni! Yiri, Pfumu Yiisu!
21 Nyaala bweese ba Pfumu Yiisu buba na boosi.

✡ **22:11** Dan 12.10 ✡ **22:13** Mkg 28.4; Yes 40.10; 62.11; Yel 17.10 ✡ **22:14** Mba 2.9; 3.22 ✡ **22:15** Ndi 23.18-19
✡ **22:17** Yes 55.1 ✡ **22:19** Ndi 4.2; 13.1